

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MEHMET TANJU AKAD

20. YÜZYIL SAVAŞLARI

ve 21. Yüzyılın
Başında Yakın Tarihin
Savaşlarına Bakış

KASTAŞ YAYINEVİ

ISBN: 978-975-282-143-9

MEHMET TANJU AKAD

Yayınlayan

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye-i Etfal Sok Dr. Orhanbey İşhanı No 6

Cağaloğlu İSTANBUL

Tel. 0212-5205970 Fax. 0212-5113668

kastasyayinevi@gmail.com

Yayıncı Sertifikası: 11326

Yayına Hazırlayan

ERENDİZ KASNAK

Kapak Tasarım

MEHMET TANJU AKAD

ALİ DOĞAN

Zafer Matbaası

Maltepe Mah. Litrosyolu Fatih San. Sitesi

No.12/117 Topkapı 0212-6122431

zafermatbaasi@gmail.com

Matbaacı Sertifikası: 13941

Birinci Baskı

2011

MEHMET TANJU AKAD

20. YÜZYIL SAVAŞLARI

ve

21. Yüzyılın Başında Yakın Tarihin Savaşlarına Bakış

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye-i Etfal Sok. No: 6

Dr. Orhanbey İşhanı Cağaloğlu – İSTANBUL

Tel: 0212 5205970 Fax: 0212 5113668

E-mail: kastasyayinevi@gmail.com

MEHMET TANJU AKAD

1952 yılında Ankara'da doğan Mehmet Tanju Akad 1969 yılında Ankara Koleji, 1973 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden mezun olmuştur. Tarih ve ekonomi konularında çalışmakla birlikte özellikle savaş tarihi konusundaki araştırmalarıyla tanınmıştır. Yazar, toplumsal olayların bütün araştırma disiplinlerini kapsayan geniş bir bakış açısıyla yaklaşılmasını savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında savaş tarihinin sadece siyaset ve diplomasi değil; ekonomi, mimari, mühendislik, kültür, iklimbilim, coğrafya, denizcilik, biyoloji ve bütün diğer bilgi dallarıyla etkileşimlerinin incelenerek daha iyi anlaşılabilceği kanısındadır.

İKİNCİ BASKI İÇİN SUNUŞ

Bu kitabın ilk baskısı 1992 yılında yeterince gözden geçirilmeden yapılmıştı. Aradan uzunca bir süre geçti. Bu tarihten sonra, söz konusu savaşlarla ilgili olarak yeni yayınlarda veya ilk baskı öncesinde okuma fırsatı bulamamış olduğum bazı eski yayınlarda yer alan bilgi ve görüşlerin bir kısmını hacmin elverdiği oranda elinizdeki baskıya ekledim. Ayrıca, ilk baskıda iyi ifade edilmemiş veya özen gösterilmemiş paragrafları yeniden kaleme aldım. Yani bu artık belli ölçüde farklı ve çoğu konular itibarıyla de yeni bir kitaptır. İlk baskıda, dizgi hatalarını da içeren amatörlükten biraz daha uzaktır.

Bu baskıda özellikle soğuk savaş sırasında ve soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte daha ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkmış olan gelişmeleri daha geniş şekilde ele aldık. Biz Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının aynı savaşın iki aşaması olduğuna daima değinmiştik. Şimdi Soğuk Savaş'ı da ekleyerek üç savaşın tümünün tek bir büyük savaşın aşamaları olarak ele alınması gerektiğini daha net olarak ortaya koyabiliyoruz. Bu bütünlüğü gördüğümüz oranda güncel sorunları daha iyi anlayabiliyoruz.

Bilgimizin arttığı konulara bir örnek vermek gerekirse, örneğin, özellikle savaş aldatmacalarıyla ilgili planları biliyorduk (ki en önemlisi Normandiya çıkarmasının perde arkasıdır) ama bunların çeyrek yüzyıl öncesine kadar öğrendiklerimizden de daha kapsamlı olduğunu gördük. Batılıların her savaş planının arkasında, en az operasyon planları kadar kapsamlı aldatma planlarının ve faaliyetlerinin olduğunu şimdi çok daha geniş şekilde öğrenmiş bulunuyoruz. Savaşın siyasi, psikolojik, istihbarat, dezenformasyon, propa-

ganda, örtülü faaliyetlerle vb. ilgili yönlerine her zaman dikkat çektik ama somut bilgilerimiz giderek artıyor. Her örnek batılıların savaşın psikolojik ve politik yanları üzerine daha fazla eğildiklerini gösteriyor. Keza lojistik faaliyetlerin önemi üzerinde de daha fazla durmak gereği ortaya çıkıyor. Bu konu anlaşılmadan savaşın ve operasyonların gelişme mantığını kavramak neredeyse olanaksızdır.

Bir başka önemli örnek olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında müttefikler tarafından Almanya üzerine yapılan stratejik bombardımanın savaşın sonucunu nasıl etkilediği konusundaki yeni değerlendirmeleri gösterebiliriz. Keza Müttefiklerin düşman şifrelerini kırarak çok büyük bir elektronik istihbarat avantajı sağladıkları "*Ultra*" ve "*Magic*" faaliyetlerinin rolüyle ilgili kimi ayrıntılar da 1970'lerde açıklanmış olmakla birlikte, bunların hangi olayda ne kadar yararlı olup olmadığı konusunda birçok değerlendirme daha yakın zamanlarda yapılmıştır.

Birçok ayrıntıyı ve Irak ile Yugoslavya'nın parçalanması gibi olayları yeni baskıya ilave etmekle birlikte, son bölüm hariç ana bölüm olarak ekleme yapmadık. Alt bölümlerin sayısını artırmakla veya mevcut alt bölümleri geliştirmekle yetindik. Eklenen son bölüm ise esas olarak Soğuk Savaş sonrası durum ve 21. yüzyılın ilk yıllarıyla ilgili bilgi ve değerlendirmeleri içermektedir. Kısacası kitabın hacminde ciddi bir artış oldu ama bölümlerin düzeni fazla değişmedi. Diğer yandan, birçok ilave yapmamıza rağmen son 110 yılın bütün çatışmalarına değinmenin olanaksız olduğu takdir edilecektir. Özellikle iç savaşlar konusunda sadece en belirgin örneklerle değinmekle yetindik. Bu konuyu ayrı bir çalışma olarak ele almayı düşünüyoruz. Gene de okuyucu savaşlara genel bir bakış olanağı elde edebilecek ve daha fazla okuma için kitabın sonundaki kaynak listesinden yararlanabilecektir. Savaş tarihi konusunda özellikle batıda muazzam bir yayın faaliyeti vardır. Burada hiç olmazsa önemli yayınların bir kısmını görmek mümkündür. 1992 baskısında nispeten geniş bir kaynak listesi vardı. Aradan geçen yıllar içerisinde yayınlanan ve inceleme fırsatı bulduğumuz bazı kitaplar ile, daha önce çıkıp da bizim sonradan okuduğumuz kitapları da bunlara ekledik. İlk baskıda kaynakla ilgili dipnotları vermemiştik. Bu

nedenle dipnotların hepsi ikinci baskıda eklenen bilgilere aittir. Böylece, ilk baskı ile karşılaştırma yapılırsa eklerin ve yeniden kaleme alınan bölümlerin hiç değilse bir kısmı kolayca görülebilecektir.

Diğer bir husus da aradan geçen yaklaşık yirmi yıl içerisinde savaşla ilgili yeni eğilimler konusundaki tespitlerimizin doğru çıkmış olmasıdır. Tabii, bu konularda da yeni bilgileri ekledik ve yaklaşımlarımızı daha ayrıntılı olarak ifade etme fırsatını kullandık. Savaşların temel özellikleri değişmemekle birlikte savaşların yürütülüş biçimleri her dönemde, ve hatta her özel durumda değişmektedir. Bu esas itibarıyla tarafların hedeflerine, güçlerine, teknolojilerine, ve kültürlerine bağlı olarak farklılık gösterir. Savaşın istisnai veya kazai bir olay olmadığı giderek anlaşılmakta, toplumların kültürel özellikleriyle karşılıklı ilişkileri de giderek daha fazla ilgi gören bir inceleme konusu olmaktadır.

Batılılar savaş tarihini yaygın olarak 18. yüzyılda inceleme başlamışlardı. Bu konuda yüzlerce dergi ve binlerce kitap yayınladılar. Bunların değerleri her ne kadar tartışılabilirse de, tüm bu incelemeler onların savaş olayına bakışını geliştirmiş ve çok küçük güçlerle çok büyük sahaları denetim altına almalarını sağlamıştır. Her alanda olduğu gibi bizde de savaş tarihçiliği batıyı izleyerek, onların epey arkasından emeklemeye çalışmaktadır. Gelecekte kendi bakış açımızla yazılmış çalışmaların artmasını diliyoruz. Dünya tarihini başkalarının gözünden okumak bakış açımızı ister istemez onlarınkine yaklaştırmaktadır. Bunun ne gibi felaketlere yol açtığını görmek için sadece aklımızı kapatmaktan vazgeçmemiz yeterlidir.

Diğer yandan, burada 20. yüzyıl savaşlarının ana hatlarını ve bazı ayrıntılarını ele almış bulunuyoruz. Her paragrafı için yüzlerce cilt yazılmış konulara değinirken kitabın hacmi giderek büyüme eğiliminde olduğu için bir noktada yeter demekten başka çaremiz yok... Tabii, bu her zaman tercihlere bağlı ve biraz afaki bir noktadır. Yazar ayrıntılar arasından bir seçim yapmak zorunda kalır ve geçmiş en iyi yansıttığını düşündüğü noktalara değinir. Seçimlerinin mantığını bu açıdan düşünmek gerekir. Keza, iç savaşlar ve gerilla savaşları konusunu, gene hacim endişeleriyle büyük ölçüde

kısıtlamak zorunda kaldık; ancak bu konuları ayrı bir kitap halinde hazırlamaktayız. Uzun vadede strateji, savaş tarihi ve ilgili diğer kitaplarımızın savaş literatüründe birbirlerini tamamlayan bir seri haline gelmesini umuyoruz.

Son bir noktaya değinmek istiyorum. Kitabın Türk savaşlarıyla ilgili bölümlerinde bazen “biz”, “ordularımız”, “gemilerimiz” vs. şeklinde ifadeler kullanılması dikkat çekmiş ve objektif görünmüyor şeklinde eleştirilmişti. Bu ifadeleri değıştirmedik. Bunun nedeni, milyonlarca kayıp verdiğimiz bu savaşları başka türlü anlatmaya elimiz varmadığı içindir. Bu savaşları bizim insanlarımız yaptı ve objektif olup olmama sorunu bir yana, en ağır eleştirileri kendimiz yapsak dahi, tüm varlığımızı borçlu olduğumuz bu insanlara başkalarıyla aynı mesafeden bakamayız.

10.05.2011

MEHMET TANJU AKAD

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	
Savaş Kavramları.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	
Topyekün Savaşın Ortaya Çıkması	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Yirminci Yüzyıla Gelirken	37
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Osmanlılarda Askeri Reform Çabaları	44
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Birinci Dünya Savaşı Öncesi	48
• Boer Savaşı	50
• Rus-Japon Savaşı	52
ALTINCI BÖLÜM	
Birinci Dünya Savaşı Başlarken	
• Savaş Giden Yol	55
• Bismarck Siyasetinin Çöküşü ve Altı Kriz	56
• 1914 Temmuz'u ve Seferberlik Planları	59
• Schlieffen Planı	61
• Ağustos 1914	65
• Belçika, Tannenberg, Sınır Savaşları ve Marne	65
• Marne Üzerinde Değerlendirmeler	73
• Marne'dan Sonra	74
YEDİNCİ BÖLÜM	
Cepheler Kilitleniyor	
• Siper Savaşı ve Teknolojisi	76
• Siperleri Aşamıyorsan Uzaktan Dolaş	78
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Büyük Katliam	
• Verdun	84

• Brusilov Saldırısı	87
• Somme	87
• Wilson'un Barış Teklifi Reddediliyor	89

DOKUZUNCU BÖLÜM

Savaşın Değişen Çehresi

• Muharebe Alanındaki Değişiklikler	91
• Topçunun Yükselişi	92
• Muharebe Grupları	94
• Batı Cephesinde 1917 Yılı	95
• Cambrai: İlk Nizami Tank Hücumu	97
• Cephedeki Askeri Anlamak: Petain	99

ONUNCU BÖLÜM

Birinci Perdenin Sonu

• 1918 Yılı	102
• Kaiserschlact (İmparator Muharebesi)	103
• Amiens ve Sonrası: Almanya'yı Dağıtan Pres	104

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci Dünya Savaşı'nın Toplu Değerlendirmesi

• Genel Olarak Askeri Alanda	108
• Havacılık Alanındaki Gelişmeler	109
• Denizlerde Savaş	112
• Denizaltı Savaşları ve Abluka	116
• Deniz Akıncıları	120
• Gayrı Nizami Harekat	121

ON İKİNCİ BÖLÜM

Dalga'nın Ardından

• Genel Olarak Gelişmeler	124
• Finlandiya Kurtuluş Savaşı	126
• Brest-Litovsk	128
• Varşova Kapılarından Dönen Dünya Devrimi	129

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1911-1922 Türk Savaşlarına Bakış

• Genel Değerlendirme	136

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Trablusgarp ve Balkan Savaşları

• Büyük Paylaşım	142
• Trablusgarp Savaşı	144

• Balkan Savaşı	145
• Batı Trakya Türk Hükümeti	155
ON BEŞİNCİ BÖLÜM	
1911-1914 Döneminde Donanmamız ve Ege Meselesi	
• Donanma mı, Demiryolu mu?	158
• Trablusgarp Savaşı'nda	161
• Balkan Savaşı'nda	163
• Hamidiye'nin Kahramanlığı	165
• Yıkılan Umutlar	167
ON ALTINCI BÖLÜM	
Birinci Dünya Harbi'nde Türk Cepheleleri	
• Savaşa Girişimiz	169
• Genel Durum	173
• 1914 Yılında Türk Ordusu	175
• Sarıkamış Harekatı ve Doğu Cephesi Savaşları	177
• Çanakkale Savaşları	188
• İran ve Irak Cepheleleri	195
• Kanal Harekatı ve Suriye Cephesi	198
• Diğer Cepheleler	206
• Savaşın Sonu ve Mondros Mütarekesiyle Gelen Durum	211
ON YEDİNCİ BÖLÜM	
Kurtuluş Savaşı'nın İlk Dönemi: Kuvayı Milliye	
• Genel Durum	213
• Silahlı mücadeleler	221
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Kurtuluş Savaşı II: Düzenli Ordular ve Büyük Taarruz	
• Düzenli Orduların Hakimiyeti	228
• Topyekün Savaş: Ulus Tüm Varlığını Sakarya'da Ortaya Koyuyor	231
• Büyük Taarruz	234
• Başarısız Bir Girişim: Revandiz Harekatı	238
ON DOKUZUNCU BÖLÜM	
Wehrmacht'ın Yeniden Doğuşu	
• Kaos Yılları	241
• Hitler Orduyu Denetim Altına Alıyor	245

YIRMİNCİ BÖLÜM

İki Savaş Arası Stratejik Düşünce

• Genel Olarak	248
• Alman Stratejik Düşüncesi	249
• Rus Savaş Doktrinleri	253
• Diğer Doktrinler – Liddel-Hart ve Fuller	256
• Hava Doktrinleri	258

YIRMI BİRİNCİ BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı'nın Provaları

• Genel Olarak	261
• Rusya'da İç Savaş ve Dış Müdahaleler	261
• İspanya İç Savaşı	262
• Japon Militarizminin Gelişimi ve Çin'e Saldırı	265
• Diğer Askeri Harekat	268

YIRMI İKİNCİ BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı Başlıyor

• Genel Durum	270
• Avusturya ve Çekoslovakya'nın İşgali	271
• Hitler Stalin Paktı	274
• Polonya Seferi ve Blitzkrieg	276
• Finlandiya Savaşı	279

YIRMI ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Norveç'ten Girit'e Hitler'in Zafer Günleri

• Sahte Savaş	283
• Manstein Planı	285
• Norveç ve Danimarka'nın İşgali	285
• Batı Cephesindeki Büyük Taarruz ve Fransa'nın Çöküşü	288
• Dunkerk Mucizesi	292
• Fransa'nın Son Günleri	293
• İngiltere Savaşı	294
• Balkanlar'ın İşgali	297

YIRMI DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Afrika Savaşları

• Akdeniz'de Çatışma	301
• Mısır'dan Karşı Hücum	302
• Rommel Sahneye Çıkıyor	304

• İtalyan Doğu Afrikası'nın Sonu	305
• Rommel'in İlk Harekatı	306
• El Alamein'e Doğru	309
• El Alamein	312
• Kuzey Afrika'ya Çıkarma: Torch Harekatı	317
• Tunus ve Afrika'nın Temizlenmesi	320

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Barbarossa Harekatı

• Genel Olarak	324
• Almanlar İlerliyor	327
• Zhukov Moskova'yı Kurtarıyor	332
• Hitler Wehrmacht'ı Kurtarıyor	335
• Kuzey Cephesi: "Leningrad Ahalisini Yok Edin"	337
• Güney Cephesi: Hedef Stalingrad	339
• Stalingrad'ın Önemi	342
• 1943 Savaşları ve Kursk	343
• 1944 Büyük Bahar Taarruzu	346

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı'nın Politik ve Ekonomik Düzeni

• Avrupa Hakimiyeti ve Almanya	350
• Land Lease	352
• Alman Yahudilerinin Yanılgısı ve Eski Askerler	354
• ABD'de Japonlar	354
• Hitler'in Avrupası	356
• Köle İşçiler	360
• İşgal Düzeni ve Katliamlar	361
• Direniş ve Misilleme	363
• Müttefiklerarası Konferanslar: Savaşın Temel Kararları	369
• Müttefiklerarası Güvensizlik	373

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Avrupa'ya Çıkış: İtalya

• Alternatiflerin Tartışılması	376
• Sicilya	377
• İtalya'nın İşgali ve Savaşın Çekilmesi	379
• Mussolini'nin Kaçırılışı	383
• Anzio ve Monte Cassino	383

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Avrupa'ya Çıkış: Fransa

- Normandiya Çıkarması 388
- Paris'in Kurtuluşu 394
- Kuzeye İlerleme, Strateji Meseleleri ve Arnhem 395

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Avrupa'da Zafer

- Savaşı Uzatan Bazı Etkenler 402
- Hitler'in Son Taaruzu 404
- Ruslar İlerliyor 407
- Ren Nehri'nin Geçilmesi 410
- İtalya Cephesi'nde Son 412
- Berlin Sorunu 413

OTUZUNCU BÖLÜM

Pasifik'te Savaş

- Japonya Geri Dönüş Noktasını Geçiyor 415
- Pearl Harbor 417
- Japonya'nın 100 Günü 418
- Strateji Tartışmaları 421
- Corral Sea ve Midway 423
- MacArthur Yeni Gine'de Sahneye Çıkıyor 426
- Guadalcanal 427
- İki Koldan Japonya'ya Doğru 429
- İlerleme 431
- Filipinler 432
- Iwo Jima ve Okinawa 435
- İmparatorluğun Son Günleri ve Atom Bombası 436
- Japonya'nın Stratejik Hataları 439

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Asya'da Savaş:

Birmanya, Çin, Hindistan

- Çin'de Bitmeyen Savaş 441
- Birmanya 442
- Yardımcı Ordular, Subhas Chandra Bose ve Diğerleri 445

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı'nda Ordular

• Genel Olarak	448
• ABD Ordusu	450
• İngiliz Ordusu	455
• Alman Ordusu	456
• Rus Ordusu	460
• Diğer Ordular	463
• General Marshall'ın Değerlendirmesi	464
• Ordular ve İstihbarat	465

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Deniz Savaşları

• Genel Olarak	470
• Atlantik Cephesi	472
• Denizaltı Savaşları	478
• Akıncılar	481
• Akdeniz'de Durum	483

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hava Savaşları

• 1939-1941 Dönemi	485
• Rusya Cephesi	487
• Stratejik Bombardıman	489
• Stratejik Bombardıman ve Luftwaffe.....	494
• Hava Savaşı'nın Diğer Bazı Yönleri	495
• Uzakdoğu'da Hava Harekatı	496
• Uçaklar ve Pilotlar	499

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasının

Genel Değerlendirmesi

• Genel Olarak	502
• Yeni Dünya Düzeni ve Soğuk Savaş	507
• Soğuk Savaş'ın Strateji ve Taktikleri	511
• Berlin ve Kore Krizleri, Topyekün Müdahale Stratejisi	513
• Esnek Müdahale	517
• Detant ve Çokkutupluluğa Dönüş	519
• Sonuç Olarak	521

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

Gayrinizami Savaşlar

• Tanımlar	523
• Çin'de Halk Savaşı	528
• Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı – I Başlangıcından Dien Bien Phu'ya	535
• Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı – II ABD'ye Karşı Savaş	538
• Başarısız Gerilla Savaşları: Filipinler, Malezya, Yunanistan	544
• Gerilla'ya Karşı Hareket	547
• Diğer Bazı Gerilla Savaşları	549
• Filistin'de Gerilla Mücadelesi	554
• Kıbrıs Türk Direnişi	559

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

Bölgesel Savaşlar ve

Yeni Teknolojiler

• Genel Olarak	563
• Kore Savaşı	564
• Arap-İsrail Savaşları	568
• İsrail'in Lübnan Savaşları	571
• Kıbrıs Barış Harekati	575
• İran-İrak Savaşı	578
• Pakistan-Hindistan Savaşları	580
• Ruslara ve Amerikalılara Karşı Afgan Savaşları.....	582
• Falkland Savaşı	584
• Yugoslavya'nın Parçalanması İçin Savaşlar	587
• Körfez Savaşı	589
• Irak'ın İşgali.....	592
• Diğer Bazı İşgal ve Müdahaleler	593
• Modern Savaşların Dersleri, Yeni Sistemler ve Düşünceler	595

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

21. Yüzyılda Türkiye'nin

Güvenlik Sorunları

• Genel Olarak	600
• Anadolu ve İmparatorluk	601

• İmparatorluğun Tasfiyesinden Kalan Sorunlar	606
• İttifaklardan Doğan Sorunlar	608
• Sonuç Olarak	610

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Yeni Ordular ve Yeni Savaşlar

• Genel Olarak	618
• 21. Yüzyılın Sorunları ve Askeri Çözüm Olasılıkları	626

KAYNAKÇA

Kaynaklar Üzerinde Bir Not

Kaynaklar	630
Konu İsim ve Endeksi.....	655

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ KAVRAMLARI

Savaş en basit tanımıyla iyi belirlenmiş (veya böyle olduğu varsayılmış) amaçların elde edilmesi için tarafların birbirlerine karşı güç ve şiddet kullanmaları halidir. Taraflar bir devlet veya devletler topluluğu olabileceği gibi, farklı niteliklerde örgütlü gruplar da olabilir. İşin özü, bir iradenin diğer tarafın iradesine hakim kılınabilmesi veya böyle bir girişimin önlenemesidir. Taraflar, (yani örgütlü güçler veya genel olarak devletler) çağımızda ülkelerinde zor kullanımının tekeli ellerine alarak diğer tarafların veya devletlerin güç kullanarak veya güç kullanma tehdidiyle kazanacakları avantajları önlemek için tedbir alırlar. Bu tedbirlerin başarılı olabilmesi için iyi tanımlanmış bir hedefler (ve yollar) bütününe yani stratejiye bağımlı olmaları gerekir. Tarihten alınan derslerin en önemlilerinden birisi, hedefleri ve araçları yeterince tanımlanmamış, uygun bir stratejiye bağlanmamış girişimlerin başarısız kalmaya mahkum olduğudur.

Bir topluluğun iradesinin diğer irade üzerinde baskın kılınabilmesi, hedeflerin iyi tanımlanmasının yanı sıra, bu iradeyi hakim kılacak göç ve imkanları oluşturabilmesine ve bu gücün en iyi şekilde sevk edilebilmesine bağlıdır. Yani, strateji ne sadece hedeflerin tanımlanabilmesi, ne de güç unsurlarının sevk edilebilmesinden ibarettir. Strateji, bunların hepsini ve ayrıca güç unsurlarının hazırlanmasını da içermelidir. Ayrıca strateji güç kullanan unsurların, yani askeri alanın dışında kalan alanları da kapsamalıdır. Askeri strateji genel politik stratejiye bağlı olmalı, askeri tedbirlerin yanı sıra ekonomik, politik, diplomatik yollar da genel strateji içerisinde birbirleriyle

uyumlu şekilde yürütülmelidir. Kimse savaşı sırf savaşmak için yapmaz. Amaç bir politikanın sürdürülmesi ve barışın daha iyi koşullarda yapılmasıdır. Yani politik hedefle askeri araç ve hedefler arasında bir uyum olması gerekir. Politik hedef illa bir askeri zafe-rin kazanılması değildir, onun ötesindedir. Politik hedefin savaş dışı araçlarla veya sadece savaş tehdidiyle elde edilebilmesi de mümkündür ve bu daima tercih edilmesi gereken ilk yoldur.

En eski tarihlerden beri savaşın temel amacı düşmanın ana güçle-rine karşı muharebe yoluyla kesin ve tayin edici zafere ulaşmak olarak düşünülmekteydi. Düşmanın savaşa devam azminin tayin edici muharebeyle en kısa sürede yok edilebilmesi sayesinde iste-nilen politikanın empoze edilebileceği kanısı hakimdi. Tarihte bu tür örnekler yok değildir ama olaylar bu tanımın yetersizliğini ispat etmiştir. Birçok durumda tayin edici muharebe yenilen tarafın sa-vaş azmini yok etmemektedir.

Askeri tarihçi Hans Delbrück'ün öne sürdüğü iki temel kavram savaşı anlamak için çok yararlıdır. O stratejiyi temelde iki türe ayırmış ve bunun ilkinde *Niederwerfungsstrategie*, yani imha strate-jisi adını vermişti. İkinci türünü ise hem *Ermattungsstrategie* (yıp-ratma stratejisi), hem de iki kutuplu strateji terimiyle ifade etmiştir.¹ İkinci stratejiyi Delbrück'ün kendi sözleriyle açıklamak istersek "Bu tür strateji için daha önceleri "yıpratma stratejisi" veya "bipolar strateji" adlarını ileri sürmüştüm, yani generalin ilk başından itibaren amacını muharebeyle mi yoksa manevrayla mı elde edeceğini tayin etmek zorunda olduğu strateji; öyle ki, kararları sürekli olarak bu iki uç, yani manevra ile muharebe arasında gidip gelir, kah birine, kah diğerine doğru savrulur."² Biz yıpratma stratejisi kavramını Delbrück'ün kullandığından çok daha geniş bir anlamda ele alıyo-ruz. Kısaca ifade etmek gerekirse, bunu sadece muharebe ile ma-nevra arasında bir ikilem olarak değil, bazen onyıllar sürebilen

¹ Gordon A.Craig, "Delbrück: Askeri Tarihçi" in, Edward Mead Earle, **Mo-
dern Stratejinin Yaratıcıları**, s. 225-244, çev. Erdem D., Erdem Ç. ve
Ülgezen G., ASAM, Ankara, 2003, s. 235-36.

² Hans Delbrück, **The Dawn of Modern Warfare**, çev. W.J. Ranfoe,
University of Nebraska Press, Lincoln, 1985., s. 108-109.

yıpratma eylemlerinin tümü olarak düşünüyoruz. Akınlar, gerilla savaşları, bombardıman, abluka vb. yöntemlerle hasmı yıpratıktan ve (bazı durumlarda) muharebe için elverişli bir zemin yarattıktan sonra kesin sonuçlu hareket aramak şeklindeki bir yaklaşım olarak daha da açıklayıcı buluyoruz ki, tarihte bu konuda çok sayıda örnek bulunmaktadır. Zayıf güçler bu tür bir strateji ile birçok zafer kazanmışlardır ama güçlü ülkeler de çoğu zaman aynı stratejiyi zaferin bedelini azaltmak için kullanmışlardır. Gerçek hayata baktarsak savaşların çoğunda imha ve yıpratma stratejilerinin birbirini destekleyecek şekilde bir arada kullanıldığını görürüz.

Clausewitz "Savaş Üzerine" adlı çığır açan kitabında stratejiyi, savaşı kazanmak üzere muharebeleri kullanma sanatı olarak tanımlıyor. Napolyon'un çağdaşı olan yazara göre strateji, savaşın planıdır. Savaşı oluşturan kampanyaların (seferlerin) önerilen yönlerini belirtir ve bunların her birinde savaşılacak muharebeleri düzenler. Clausewitz'in teorileri savaş konusunda kendisinden önce gelenlere göre çok daha geniş bir bakış sağlamıştır. Katkılarının en önemlilerinden birisi savaşı salt bir dizi hareket çizgisi ve usulünden ibaret değil, aynı zamanda toplumsal-psikolojik karakterde bir olay olarak görmesidir. Ulusun olanakları ve seferber edebildiği güçleri, iradesinin gücünü ve bunların yanı sıra kişisel faktörler, komutanlık, risk alma, belirsizlik, cesaret, yoğunluk ve azim gibi faktörleri incelemiştir. Psikolojiyi ve rastlantıların rolünü incelemesi de olumludur. Ayrıca savaşın politikanın bir aracı olduğunu, politikadan asla soyutlanmaması gereğini ve her aşamada siyasetin savaşa egemen olduğunu belirtmesi açısından da çok önemlidir.

Clausewitz çok dikkatli okunması gereken bir yazardır. Pek çok konuya değinmiş ve bunların bazılarını yeterince açıklama fırsatı bulamadan genç yaşında hayattan ayrılmıştır. Örneğin politika ile savaş alanları arasındaki ilişkiye haklı olarak dikkat çekerken bir anlamda bunları bir ve aynı şey olarak (savaş politikanın başka araçlarla devamından ibarettir fikri) görmesiyle konuya dar bir bakış açısıyla yaklaşır görünmekte, yani somut olarak ifade etmek gerekirse amaç için farklı araçlar üzerinde yeterince durmamakta, mücadelenin sonucunu tayin edici muharebeye bağlamaktadır. Ama bu konuda dahi uyarı sayılabilecek ifadeleri vardır: "Şimdi

yine savaşın saf (öz) anlamından ayrılmayacak olursak savaşın politik amacının özellikle savaş sahası dışında olduğunu kabul etmek zorundayız. Çünkü savaş, irademizi düşmana zorla kabul ettirmek için kuvvet kullanma eylemi olduğuna göre, daima ve sadece düşmanı yenmek, yani silahtan arındırmak söz konusudur.¹ Şimdi burada ilk cümleyi ikincisinden koparıp alırsak savaş ile politikayı ayırıp ayırmadığı pekala yorum konusu olabilir. Ama ikinci cümle birinciyi tamamlasa da, esas olarak askeri bir bakış açısıdır. Clausewitz genel yaklaşımında düşmanı yavaş yavaş yıpratmak değil, hızla çökertmek esas alınmalıdır. Bu görüşe salt askeri bir bakışla sarılınırsa, sonuç askeri strateji ve ulusal politikanın muharebe hedefinde tekleşmesine ve aynı otorite tarafından yapılmasına kadar gidebilir. Şayet bu durum gerçekleşir de tekleşen askeri-politik otorite nihai çözümü tayin edici muharebeye bağlarsa felakete uğrama en muhtemel sonuçtur. Clausewitz'in vatani Almanya, bu felaketle önce Ludendorf-Hindenburg büyük genelkurmayı, sonra da Hitler'in yönetimi altında iki kez karşılaşmıştır. Gerçekten de politik hedef mutlaka bir seri askeri zaferin kazanılmasına, hele hele tayin edici bir muharebeye bağlanmamalıdır.

Stratejiyi politik ve sadece askeri anlamda stratejiler olarak ayırbilmek ve ikincisinin son tahlilde birincisine bağlı olması gerektiğini söylemek mümkündür. Ayrıca mücadelenin bütününe kapsayan genel strateji ile tek tek cephelerde, operasyon alanlarındaki stratejilerden de söz etmek mümkündür. Esas sorun politika ile askeri olanakların pratik uygulaması arasındaki, bir başka ifadeyle araçlarla amaçlar arasındaki dengelerin doğru kurulabilmesidir. Bunun yanı sıra topyekün strateji ile buna bağlı ikincil nitelikte stratejilerden söz edildiği de olur. Düşmanı zayıflatmak, ona elde ettiğiyle orantısız ölçüde kayıplar verdimen, gücünü dağıtmak, enerjisini boş yere tükettirmek, moralini bozmak gibi hususlar bunlara örnek olarak verilebilir. Bir başka açıdan bakarsak, bunların çoğu yıpratma stratejisi unsurlarıdır da diyebiliriz. Taktikler ise bizzat savaş-

¹ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. F. Çeliker, Özne Yay., İstanbul, 1999, s. 38.

manın nasıl yapılacağına ait hususlardır. Gerek strateji, gerek taktiklerde hedefin en ucuz ve ekonomik yolla elde edilmesi esastır. Strateji ile taktikler arasındaki hareket alanına ise operatif alan adı verilmektedir. Yani, askeri eylemleri (ve tabii düşünceyi de) stratejik, operatif ve taktik olarak üç farklı düzeyde düşünmeliyiz. Osmanlılar bunları sevkülceyş, hareket ve tabiye olarak adlandırmışlardı.

Bunlara ek olarak bir de stratejik eylemden söz etmek gerekmektedir. Bunlar temelde düşmanın savunma düzenini bozmak, cephesinin konumunu değiştirmeye zorlamak, güçlerini dağıtmak, ikmal ve çekilme yollarını tehdit altına almak gibi eylemlerdir. Stratejik eylemler düşmanın en az direnmeyi örgütleyebileceği, en az beklediği yollardan hareketle onu ikileme sokarak ve hareket serbestisinden mahrum bırakarak yapılan eylemlerdir. Bu bizi, stratejinin temeline, yani güçlerin dağılımı, güçlerin konsantrasyonu ve alternatif hedeflerin elde tutulması gibi noktalara getirir. Bunların açılımı ise stratejik prensiplere değinmemizi gerekli kılar ki, bunlar oldukça yoğun bir şekilde tartışılmış meselelerdir.

Çin düşünürü Sun-Tzu daha MÖ 500 yıllarında en önemli prensip olan, zayıf noktaya karşı gücün yoğunlaştırılması konusunu ve diğer bazı temel prensipleri doğru olarak formüle etmiştir. Aradan 25 yüzyıl geçtikten sonra Çin gerillaları bunları yeniden keşfederek yol gösterici prensipleri haline getirmişlerdir. Sun-Tzu'nun belli başlı prensipleri savaşın aldatmaya dayanması, düşmanın beklenmedik zamanda ve yerde vurulması, düşmanın her zaman gerçək durumun aksi olan izlenimlere sürüklenmesi gibi hususlardır.¹

Yukarıda söz ettiğimiz hususların yanı sıra muharebe için kimi zaman doğrudan metodun (yaklaşımın) yararlı olabilmesine rağmen, savaşta zafer için dolaylı metodların daha uygun olduğunu belirtmesi; keza, savaşta hızın ve manevranın önemine değinmesi çok isabetli tespitlerdir. (Sun-Tzu bunu daha da ileri götürmüş ve savaşta mükemmeliyetin düşmanın direnişini muharebe etmeden

¹ SunTzu, **Savaş Sanatı**, çev. Adil Demir, Kastaş Yay., İstanbul, 2001, s. 49 vd.

kırmak olduğunu ifade etmiştir.) Başta hız ve manevra olmak üzere bütün bu prensipler yüzyıllar boyunca birçok önemli komutanın rehberi olmuş; bunların ihmalı ise yenilgiyi getirmiştir. Anibal, Belisarius, Marlborough, Rommel, Manstein, Patton ve diğerleri bu prensipleri uygulayarak adlarını tarihe yazdırmışlardır ama bunların bazılarının yenilgileri de vardır.

Kuşkusuz ki savaş prensipleri tarih boyunca her askeri güç için aynı şeyi ifade etmemiştir. Zaten her komutanlık bunların farkında ve bilincinde olmamıştır. Modern zamanlarda ise her askeri güç bu prensiplere farklı öncelikler vermiş; kendi olanakları ve kavrayışları çerçevesinde farklı prensipler formüle ederek veya daha doğrusu aynı prensiplere farklı öncelikler vererek kendi askeri doktrinini oluşturmuştur. Doktrinlerin dönemlerine uygunlukları ve hayata geçirilişlerindeki başarı oranları, savaşların kaderini tayin eden unsurlar arasında ön plandadır.

Burada birkaç örneğe değinelim.

Kaynakları, stratejik derinlikleri ve cephe gerisi olanakları kısıtlı ülkeler kısa bir savaşla sonuç almak zorundadırlar. 20. yüzyılda bunlara örnek olarak Almanya, Japonya ve İsrail'i verebiliriz. Bu ülkeler silah sistemleri ve muharebe güçlerini buna göre tanzim etmişlerdir. Buna karşılık daha geniş kaynaklara sahip ülkeler uzun sürede daha üstün bir gücü seferber edebileceklerini bilerek, daha esnek stratejilerle sonuç alma lüksüne sahip olmuşlardır. Aynı zamanda birer deniz gücü olan ABD ve İngiltere değişik ölçülerde bunu gerçekleştirebilmişlerdir.

Bütün doktrinler belli temel prensipler üzerinde inşa edilir. Bunların özü, araçlarla amaçlar arasındaki dengelerin kurulması, hedefte ısrar etmek, en az beklenti hattında ve dolayısıyla en az direniş hattında hareket yapmak, alternatifler içeren planlara sahip olmak, yeni planlar yapabilmek ve güçlerin dağılımı gibi konularda esneklik gösterebilmektir. Prensip, dogma değil, yaratıcı uygulamalar için rehberdir.

20. yüzyılın önemli strateji uzmanlarından biri olan Liddel-Hart endirekt veya dolaylı strateji olarak adlandırdığı ve yukarıdaki cüm-

lede özetlediği pozitif unsurların yanı sıra, yapılmaması gereken birkaç hususa da değiniyor ki; bunlar düşman hazırlıklı ve güçlüyken gücün tek bir darbeye bağlanmaması ve bir kez başarısız olunduktan sonra aynı hücum hattında ısrar edilmemesidir. Bütün prensiplerin en önemlisi olarak da zayıf noktaya karşı gücün konsantrasyonunu (ağırlık merkezi prensibi) vurgular.¹

Askeri prensipler hedefte ısrar (kararlılık), güç tasarrufu, ağırlık noktası kurmak, baskın (sürpriz), emniyet (baskına uğramamak), esneklik (duruma göre yeni çözümler geliştirebilmek), yardımlaşma, süreklilik, ihtiyat bulundurmak şeklinde özetlenebilir. Bu prensipler mutlaklaştırılmamalıdır ama bunların ihmalinin daima yenilgi nedeni olabileceği de hatırdta tutulmalıdır. Tarihteki her yenilgiyi bu prensiplerin ihlaliyle izah edebiliriz. Bütün bunlar sadece yol gösterici ilkelerdir. Somut durumlar her zaman esas tayin edicidir. Ancak zihinsel hazırlık bu prensiplerin geçmiş savaşlardaki uygulanış biçimlerinin irdelenmesiyle pekiştirilir ve bu başarının ilk anahtarıdır. Bazen öyle durumlar olur ki eldeki gücün ezici bölümü sonuç alıcı bir noktaya teksif edilerek sonuç almaktan başka çare kalmaz, ama kartlar iyi oynanınca 1922 yılında yaptığımız Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi gibi çok parlak bir örnek tarihe yazdırılır.

Burada ilave etmemiz gereken bazı noktalar var:

Öncelikle söz konusu prensiplerin kavranmasıyla ilgili olarak şunu belirtmeliyiz ki, bunların bugün ele aldığımız netlikte formüle edilmeleri oldukça yeni bir olaya da, yukarıda değindiğimiz temel prensipler (ağırlık merkezi, iç hatlar avantajı, hedefte ısrar, yardımlaşma, emniyet, baskın, kuvvet tasarrufu, ihtiyat bulundurma) en azından demir çağı medeniyetlerinin savaşlarından beri biliniyordu. Her ne kadar savaşın teorize edilmesinin esas olarak 18. yüzyılın sonlarında sanayi devrimiyle birlikte başladığı ileri sürülebilirse de, aynı yüzyılın ortalarından itibaren en azından Fransa ve Almanya'da ve gene İngiltere'de, bu konudaki düşünce ortamının hızla

¹ B.H. Liddel Hart, **Strategy, The Indirect Approach**, Faber and Faber Ltd., London, 1954, s. 347-350.

zenginleştğini kaydetmek gerekir. Keza her büyük teknolojik devrim yeni bir bakış derinliği getirmiş ve bunlar eski savaşların da daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Savaş düşüncesi bilim ve diğer düşünce alanlarındaki gelişmelerden bağımsız değildir.

Öte yandan askerler de tıpkı politikacılar ve bilim adamları gibi çoğu kez muhafazakar bir kesim olmuşlardır. Yeni tezleri geliştirebilmeleri ve kabul ettirebilmeleri ancak çok pahalı tecrübelerden sonra mümkün olabilmiştir. Örneğin, seri ateşli silahların kullanılmaya başlanmasından sonra süvarinin rolünün hızla yok olduğuna dair birçok delil neredeyse bir yüzyıl boyunca görmezlikten gelinmiştir. Amerikan İç Savaşı'nda Güneyli General Morgan kendi süvarilerini muharebede attan indirerek bindirilmiş piyade olarak kullanıyordu. Kuzeyli süvarileri görünce adamlarına şöyle seslenmişti: "Bu aptallar yine kılıçla saldırıyorlar, haydi çocuklar hepsini cehenneme yollayın." Durum 1860'larda değerlendirilmişti ama 1914'de ve 1939'da ve 1941'de tekrarlanması nasıl açıklanabilir. Keza, 1905 Rus-Japon savaşında sonradan İngiliz ordusunun önemli komutanlarından biri olacak olan gözlemci Ian Hamilton, "Tahkim edilmiş makineli tüfek mevzileriyle karşı karşıya kalınca süvarinin yapabileceği tek şeyin piyade için pirinç pişirmek olduğunu" söylemişti. Aynı savaşta Almanya'nın gözlemcisi Max Hoffman ise makineli tüfeğin savunma gücüyle ilgili raporlarını genelkurmayına bildirince, o sırada büyük Moltke'nin yeğeni olan ve genelkurmay başkanlığına tayin edilmek üzere olan genç Moltke, "Savaş yürütmek için böylesi delice yöntemlerin eskiden olmadığı" şeklinde bir görüş ifade etmişti. Bütün bu bilgilere rağmen birçok muharebede birçok süvari birliği makineli tüfeklerin üzerine at sürüp kahramanca (ve aptalca) yok olmaya devam edecekti. Yine de burada Alman ordusunun yeni yöntemleri kabul etmede genelde daha açık bir tutum izlemiş olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Mekанизasyonun, özellikle zırhlı birliklerin geliştirilmesi bu konuda kayda değer bir örnektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın felaketleri içerisinde İngiltere'de Fuller gibi bir stratejisyen, Fransa'da ise De Gaulle çapında bir lider, hareketli zırhlı birliklerin önemini görmüşler ve savaştan sonra şiddetle savunmuşlardı. Ancak bunlar kendi ülkelerinde yeterince

önemsenmez hatta kimi zaman küçümsenirken fikirleri, hasımları olan Almanya'da daha fazla ilgi görmüştür. Gerçi Almanya'da da zırhlı birlik operasyonlarını savunan Lutz ve Guderian gibi askerler muhafazakar meslektaşlarına karşı büyük bir mücadele vermek zorunda kalmışlar, ama hiç olmazsa ilk yıllardaki yıldırım zaferleri sağlayacak birlikleri kurmuşlar ve bunların hareket olanaklarını ve diğer sınıflarla işbirliğini çok daha ileri ölçülerde çözümleyebilmişlerdi. Halbuki, tümüyle mekanize bir savaş gücüyle ilk büyük manevra İngilizler tarafından daha 1927 yılında Salisbury Ovası'nda gerçekleştirilmiş ve ünlü askeri düşünür Liddell Hart tarafından büyük bir şevkle karşılanmıştı. Gene İngilizler böylesi bir manevrayı 1931 yılında aynı yerde ve bu kez tümüyle telsizle yöneterek tekrarlamışlardı ama, zırhlı birlikleri hiçbir zaman rakipleri kadar etkili bir şekilde kullanamadılar.

Diğer yandan, savaş sahnesinde daha geç gelmekle birlikte Amerikalı ve Rus komutanlar arasında zırhlı birlik hareketini dikkat çekici bir operatif zekayla uygulayanlar, örneğin Patton ve Zhukov gibileri çıkabilmiştir. Sovyet askerleri önemini çok iyi anladıkları zırhlı araçlara Almanlardan da daha büyük bir önem vererek onlardan önce dünyanın en büyük tank filolarını meydana getirmişler, fakat savaşın ilk yıllarında bunları etkili tarzda kullanmanın yollarını keşfedememişlerdi. Keza Amerikalılar da büyük malzeme üstünlüklerine rağmen Almanlar kadar etkili zırhlı birlikleri savaşın sonuna kadar geliştiremediler.

Ortaya çıkan her önemli silah sistemi, savaş alanlarının çehresini değiştirmiş, ama komutanların bunların önemini kavrayıp taktiklerini adapte etmeleri uzun süre almıştır. Bunun en tipik örneği maki-neli tüfeğin ve seri ateşli silahların uygulanmasından sonra uzun yıllar boyu yanaşık düzen piyade ve süvari taarruzlarının sürdürülerek milyonlarca askerin boş yere kırıdırılmasıdır. Bu olay dünyanın çehresini değiştiren bir dizi başka gelişmenin de başlangıç noktasını oluşturmuştur. Seri ateşli silahlardan sonra tank, kamyon ve uçaklar savaşın çehresini bir kez daha değiştirdi. Almanların yıldırım savaşı (İngiliz ve Amerikalıların 1942'den itibaren uyguladıkları kara-hava savaşı doktrini bunun geliştirilmiş bir versiyonundan ibarettir ama ilk kez Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz

Fuller tarafından düşünülmüştü) buna örnektir. Almanların geleneksel yaklaşımı olan imha kavramı *Vernichtungsgedanke* hasmın kuşatılarak imhası için kanatlardan çevirme yapmayı öngörmekteydi - ama karşı taraf da aynı zihniyette olduğu için 1914-18 arasında taraflar birbirlerine bunun için fırsat vermemişlerdi. Mekanizasyon ve havacılık 1939'da buna olanak sağladı. Düşmanın kanatlarının yanı sıra, hava sahası ve geri hatları, yani stratejik derinliği de hedef haline geldi. Böylece ordunun fiziki olarak imhası yerine komuta yapısının felç edilmesi ve ordusunun dağılması esas alınmaya başlandı.¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında emeklemeye başlayan mekanizasyon İkinci Dünya Savaşı'nda muharebe alanlarına hakim oldu.

Savaş konusunda bir başka önemli nokta ise, savaşın yönetimindeki karmaşıklıklarla ilgilidir. Birliklere komuta edenler, savaşın büyük karışıklığı içerisinde çoğu kez gerçek durumu hemen ve bütün yönleriyle kavrayamazlar. Bu nedenle gerçeklere dayanarak değil, gerçek hakkındaki (çoğu dolaylı) intibalara dayanarak karar verirler. Bu durum yanılgıları iyice yaygınlaştırır. Düşmanın yanlış izlenimlere sahip kılınması bu nedenle çok önemlidir. Savaş sisi ve sürtünme (nadiren sürtüşme de denmiştir) adı verilen iki kavram söz konusu durumu açıklamak için askeri literatüre girmiştir. Olayların karmaşıklığı içerisinde neyin olup bittiğini kavramak ve ona göre karar almak tarih boyunca komutanların en büyük sorunu olmuştur. Kaldı ki yapılan planların uygulanmasını zorlaştıran ve ilk andan itibaren bunları bozucu etki gösteren binlerce faktör vardır.² İleride değineceğimiz gibi, günümüz iletişim devrimi ve gerçek zamanlı izleme-karar alma süreci bile bu konunun henüz tam olarak üstesinden gelememiştir.

Harekâtın hızı da sonuca birinci dereceden etki yapan bir faktördür. Hareket inisiyatifi ve sürat ile durmadan durumları değiştirmek ve düşmanın düşündüğü her tedbiri daha tamamlanmadan boşa

¹ Bryan Perrett, **Knights of the Black Cross**, Wordsworth Editions Ltd, Hertfordshire, 1997, s. 35.

² Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. F. Çeliker, Özne Yay., İstanbul, 1999, s. 76-78.

çıkartmak, düşmana cephe kurdurmamak gibi hedefler Rommel ve Patton gibi hızlı hareket teorisine sahip askerler tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak bazen cepheler kilitlenir ve taraflar bunu açacak anahtarı bir satranççı titizliğiyle arayıp dururlar. Manstein batı kilidini 1940 Mayıs'ında beklenmedik bir manevra ile kırmış, Montgomery ise 1942 sonbaharında Alamein'de Rommel'i yine beklemediği ve karşısında çaresiz kaldığı bir savaş tarzıyla dağıtarak kovalamaya başlamıştır. Ama Manstein ve Montgomery'nin sanatkarlıkları farklıdır. Manstein gerçekten çok parlak bir planla zaferi sağlarken Montgomery bunu esas itibarıyla maddi üstünlükle sağlamıştı.

1914-1918 arasında ise taraflar böyle parlak manevralar geliştiremedikleri (ve esasen bu olanaklara sahip olamadıkları) için Avrupa bir insan mezbahasına dönmüştü. Bu durum yakın geçmişte askerlik tarihinin en çok yapılan tartışmalarından biri olan manevra mı yoksa ateş gücü mü konusunu gündeme getirmişti. Ancak manevra yapılacak alan kısıtlı olunca ateş gücüne aşırı önem verilmiş ve katliamın boyutları büyük olmuştur. O yıllarda teknoloji muharebe alanlarını cehenneme çevirecek ölçüde gelişmiş ama büyük çevirme muharebelerinin hareket gereksinimlerini çezecek ölçülere ulaşmamıştı. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı'nda insan gücü azaldıkça ateş gücüne giderek daha fazla bel bağlanmış, sonuçta büyük topçu düelloları geliştirilmiş, hatta zehirli gaz siper hayatının bir parçası olmuş, ama operatif açılımlar yaratılamamıştır. Hava unsurları da Birinci Dünya Savaşı'nda bombardıman ile ateş gücünün, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren de paraşütçüler ve helikopterli birlikler aracılığıyla manevra unsurlarının bir parçası haline gelmiştir. Savaşların incelenmesi bu konuları daha somutlaştıracaktır.

Bu arada temel bilgiler açısından ihmal edilmemesi gereken bir konu da güç unsurlarının hazırlanması ve yığınakla ilgilidir. Özellikle demiryollarının yaygınlaşmasından itibaren ordular adeta bir göbek bağıyla bunlara bağımlı kalmaya başlamışlardır. Limanlar ve yollar da unutulmamalıdır. Demiryollarına bağımlılığın ortaya çıktığı ilk büyük savaş olan Amerikan İç Savaşı'nda asker başına ikmal maddesi günde 2 kilogram iken Birinci Dünya Savaşı'nda bu 22 kilografa çıkmıştı. Birinci Dünya Savaşı boyunca da özellikle

topçu ve piyade ağır destek silahları başta olmak üzere ordu ağırlıklarının arttığı görülür. 1914'te savaşın başında bir İngiliz piyade tümeninin ikmalî için günde 27 demiryolu vagonu yeterli olurken, bu 1916'da 50 vagona çıkmıştı. Günümüzde bu rakamlar kat kat artmıştır. ABD ordusunun 1990 yılında Körfez'e yaptığı yığınağı tamamlamak için altı aya yakın bir sürenin gerektiğini dikkatle kaydetmek gerekir.

Diğer bir yanıyla ikmal hatları meselesi, yığınağı, stratejinin en önemli unsurlarından biri haline getirmektedir. Çünkü birliklerin hareketi genelde orijinal konumlarından başlayarak mümkün olduğunca çakışmayan hatlar üzerinde gelişmek zorundadır. Yani, lojistik gereksinimlerinin artması büyük birliklerin eski savaşlarda olabildiği şekliyle, istendiği gibi kolaylıkla sağa sola kaydırılabilmelerini engellemektedir. Motorlu ulaştırma araçları her ne kadar demiryollarından çok daha esnek hareket imkanı sağlayabilmişse de hareketin yığınak yumağının açılmasıyla gelişmesi esasî daha da ön plana çıkmıştır. Örneğin Normandiya çıkarması ve sonrasında İngiliz ve Amerikalılar yığınak yaptıkları limanlara göre karaya çıkmışlar ve köprübaşlarından itibaren de konumlarını devam ettirmek zorunda kalmışlardır. İngilizler Kuzeybatıdan, Amerikalılar ise Güney ve Doğu'dan ilerlerlerken, Amerikalılar limanlardan daha fazla istifade edebilmek için konumlarını değiştirmek istemişler ama bu mümkün olmamıştır.

Büyük birlikler ve ikmal hatlarının yarattığı hantallığı bir ölçüde azaltan iki eğilim, son yıllarda helikopterli, hafif zırhlı ve diğer çevik birliklerin yaygınlaşması ve eski büyük tümenlerin daha küçük olan tugay büyüklüğündeki birliklere dönüştürülmesiyle öne çıkmıştır. Hava muharebe araçları, kara kuvvetleri havacılığının ayrı bir branş olarak gelişmesi, hava kuvvetlerinin çok yönlü görevler yapabilecek duruma gelmesi ve özellikle de elektronik harp ile başta muharip helikopterler olmak üzere kara havacılığının gelişmesi, teknolojinin savaş üzerinde meydana getirdiği son büyük devrimin temelini oluşturmuştur. Bu, İkinci Dünya Savaşı'nda ilk örnekleri görülen bir eğilimin devamı olarak "Kara-Hava Savaşları" ve ilgili doktrinlerdir. Gerçi henüz bunu tam anlamıyla uygulamak ancak çok varlıklı orduların temel doktrini olabilmektedir ama günümüzün

açılımı budur. Süvarinin eskiden yaptığı kanat hareketi artık uçak ve helikopterlerle havadan, üçüncü boyuttan yapılmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra unutulmamalıdır ki, savaşla ilgili en genel tarihi eğilimlerden birisi de, her silaha karşı onun etkisini azaltacak karşıt silahların yapılması veya karşıt tedbirlerin alınabilmesidir. Zırh delici mermiler ile zırhların dayanıklılığı arasındaki bitmeyen mücadele bunun iyi bir örneğidir. Aynı olay şimdi diğerlerinin yanı sıra, kara-hava savaşı ve elektronik savaş alanlarında var gücüyle sürmektedir.

Silah sistemleri arasındaki çok yönlü ve karşılıklı yarışa bir örnek de uçaksavar alanında verilebilir. Bunların etkinliğinin artmasına karşı elektronik sistemlerini bozacak aygıtlar geliştirilmiş ve sistemlerle karşı sistemler arasında bitmeyen bir yarış başlamıştır. Elektronik savaş özel bir dal olarak ortaya çıkmış ve ordulardaki yerini çöktan almıştır.

Hava boyutunun atmosferin dışındaki alana, uzaya kadar genişlemesi ise yine son on yılların bir gelişmesidir. Uzay gerek gözlem, haberleşme ve istihbarat, gerekse de anti-balistik sistemlerin yerleştirilmesine yönelik olarak kullanılmaktadır. Bunlar kuşkusuz ki son derece pahalı sistemlerdir ve ABD ile giriştiği silahlanma yarışı Sovyetler Birliği'nin çökmesindeki önemli etkenlerden biri olmuştur.

Bugün büyük yatırımlar gerektiren bir başka alan da C3I, yani komuta, kontrol, haberleşme ve istihbarat denilen alandır (bazen bilgisayar da ekleyip C4I, yani command-control-communication-computer ve intelligence diyorlar). Bunlar daha geniş bir şekilde EWC3CM (elektronik savaş, komuta, kontrol, haberleşme ve karşı tedbirler) başlığı altında ele alınmaktadır. Muharebe alanlarının ve geri bölgelerin gündüz ve gece, insanlı ve insansız hava araçlarıyla elektronik-optik gözetim altında tutulması modern savaşın olmazsa olmaz koşullarından biri haline gelmiştir: Modern ordu, bunların yanı sıra gece savaşlarını da etkinlikle yapmak zorundadır. Ancak teknolojiadaki bütün bu gelişmelere rağmen çağdaş birçok ordunun sahra talimatnameleri şu sözlere yer vermeye devam etmektedir: "Bir savaşın gidişatını (sonucunu değil) belirleyen en temel faktörler coğrafya ve hava koşullarıdır."

İKİNCİ BÖLÜM

TOPYEKÜN SAVAŞIN ORTAYA ÇIKMASI

Modern anlamda topyekün savaşın ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir tarih vermek zordur. Kuşkusuz ki Birinci Dünya Savaşı bu konuda en önemli dönüm noktasıdır. Ama Fransız İhtilali savaşlarından başlayarak kademe kademe topyekün savaşa yaklaşıldığını söyleyebiliriz. Sanayi devrimi sayesinde nüfusun ağırlıkla tarımsal faaliyetlerden kurtarılmaya başlanması ve demiryollarıyla istenilen yere hızla sevk edilebilmesi, gerçek kitle ordularının ve topyekün savaşın maddi temelini teşkil etmiştir.

Uzun tarih dönemleri boyunca göçebe kavimler, sahip oldukları at sürüleri sayesinde yerleşik topluluklar üzerinde baskıncı bir rolde kalmışlar ve zaman zaman da büyük imparatorluklar kurabilmişlerdir. Ancak bunlar doğaları itibariyle kalıcı, hatta uzun süreli olamamışlardır.

Tarımsal faaliyetin nüfusun ezici çoğunluğunu kullandığı feodal sistemde ise derebeylerinin emrinde daima bir miktar savaşçı olmakla birlikte, ordular sadece sefer zamanında kurulur ve çatışmaların bitimiyle birlikte dağılırdı. Ancak askerlik şerefi yalnız at sahibi savaşçılara aitti. Köylüler ise savaşta orduların yardımcı unsurlarından ibaretti. Gerçi bazı köylü ayaklanmalarında bunlar feodal beylerin ordularını bozguna uğratmışlar, ama savaşı örgütlü bir şekle dönüştürecek liderliğe ve mekanizmalara sahip olmadıkları için eninde sonunda yenilmekten kurtulamamışlardı. Sonraları, merkezi devletler oluşukça hükümdarlar kendilerine bağlı profesyonel askerlerden oluşan daimi orduları kurmaya başlamışlar fakat

bunların sayıları nispeten küçük kalmış; daimi ordu bazı muhafız birlikleri ile sefer ordusunun çekirdeğini teşkil edecek küçük birliklerden ibaret olmuştur.

Esasen söz konusu dönemde zırh ve savaş teçhizatı herkesin sahip olamayacağı pahalı eşyalardı. Avrupa'da, ortaçağın teknolojik ortamında şövalyenin zırha, üç savaş atına, silahlara, teçhizata ve seyislere ihtiyacı vardı ki, bunların yıllık masraflarını karşılamak için bin ila binbeşyüz dönümlük bir arazinin gelirine gereksinim olduğu ifade edilmiştir.¹ Tabii bu rakamların bölgelere göre değişen genel bir gösterge olduğu unutulmamalıdır. Sonra ateşli silahlar geldi, hem zırhları deldi hem de şato duvarlarını yıktı. Ama surları yıkan topraklar değil, bu toprakları organize edecek servete sahip olan yeni güçlerdi. Osmanlıların kuruluş döneminde meydana getirilen Yeniçeri birlikleri ise sadece başlangıçta sadece 10.000 kişiden ibaret olmasına rağmen profesyonel niteliklerinin üstünlüğü sayesinde 16. yüzyılın sonlarına kadar karşılaştıkları bütün orduları yenebiliyorlardı. Bunların bir dönem Akdeniz'e çepeçevre hakim olan Roma Lejyonlarından sonra kurulan en önemli profesyonel ordulardan biri olduğu söylenebilir.

Derleme feodal orduların sonunun geldiğini gösteren birçok işaretten birisi de sınırların kuvvetli garnizonlarla korunmasını gerektiren gelişmelerdi. Örneğin merkezi feodaliteye ait tipik bir kurum olan tımarlı sipahiler, Osmanlıların daha büyüme dönemi sona ermeden güçlerinin sınırına ulaşmıştı. Çünkü bunlar her yıl topraklarına geri dönmek zorundaydılar. Halbuki İstanbul'dan Macaristan'a kadar yürümek yaklaşık iki buçuk ay alıyordu. Bir o kadar da dönüş yoluna ayırınca bunların savaşmak için çok çok 6-8 haftaları kalıyordu. Zaten birçok kale kışın Habsburgların, yazın da Türklerin eline geçiyor, defalarca el değiştiriyordu. Kalelerde asker bulundurmak için profesyonel birliklerin artırılması zorunlu olmuştu.

Feodal sistem sona ererken Avrupa kentlerinde yeni ordular teşekkül ediyordu. Giderek gelişen burjuvazi, toprağından kopan

¹ Michael S. Neiberg, **Warfare in World History**, Routledge, London, 2001, s. 22.

işsiz yığınlar arasından kendisi için savaşıacak yeteri kadar asker tutabileceğini keşfetmişti. Bu paralı askerlere Latince büyük metal para anlamına gelen "solitur"dan bozma "soldier" veya "soldat" adı verilmişti ki, bu ad günümüze kadar gelmiştir. İlk dönemlerde paralı askerlerin kaynağı daha çok İsviçre ve Almanya idi. Paralı askerlik eski savaşçılık-şövalyelik geleneğine inen büyük bir darbe oldu. Ama Roma imparatorluğu da büyük değişimlere sahne olmuştu. İlk başta, yani cumhuriyet döneminde yurtseverlik ideali üzerine kurulmuş olan ordu, devlet dünya imparatorluğuna dönüşünce çıkarın giderek ön plana çıktığı profesyonel askerliğe dönmek zorunda kalmıştı. Uzak garnizonlarda ancak profesyonel askerler kalabiliyordu. Batı dillerinde piyade anlamına gelen infantry veya infanterie de Latince infans yani çocuk kelimesinden gelmektedir.

Geleneksel değerlere inen ikinci darbe ise topçuluğun gelişmesiydi. Her şeyden önce top ve diğer araçlar kentlerin ürünleriydi. Teknik gelişmelere ve yeni değerlere her zaman tam olarak kafa uyduramayan aristokratların yerini de kentli komutanlar almaya başlamıştı. Ancak bu gelişim yüzyıllar sürdü ve Fransız İhtilali ile elle tutulur hale geldi. Unutmayalım ki, aristokrasinin savaşçı geleneğini yeni ordularda da sürdürenler vardı ve Alman ordusu bunun 20. yüzyılın ilk yarısındaki en tipik örneğidir.

Fransız İhtilali'nin askerlik açısından en önemli gelişmesi Kamu Selamet Komitesi'nin Savaş Bakanı Lazare Carnot tarafından yaratılan topyekün askere alma sistemiyle kurulan "Yurttaşlar Ordusu"dur. Gerçi genel seferberliğe dayanan ordu fikri ilk kez Kont Guibert tarafından ortaya atılmıştı ama o, 1779'da bu fikrinden vazgeçerek uzun eğitimden geçirilmiş profesyonel ordunun yerini hiçbir şeyin alamayacağı görüşüne dönmüştü. Carnot ise ilk sahibinin vazgeçtiği bu fikri sahiplenip uyguladı. Kısa bir eğitimden geçirilen yurttaşlar, yine tarihte ilk kez tüm sınıflardan askerlerin bir arada bulunduğu, bağımsız savaş yeteneğine sahip tümenlerde toplanıyordu. (Division: tümen, yani bölüm, içinde tüm sınıflardan askerlerin bulunduğu bağımsız ordu bölümü anlamına geliyordu.) Bu ordunun komutanları ise ihtilal ortamında hızla yükselen subay ve astsubaylardan oluşan bir kuşaktı. Topçu subayı Napoleon da

bu kuşağın üyeleri arasında öne fırlayacak ve büyük orduların çatışma çağıının birinci aktörü olacaktı. Böylece sınırlı savaş dönemi yerini devletlerin, iradeleri kırılıncaya kadar seferberliğini sürdüreceği topyekün savaşlar dönemine bırakıyordu. Guibert bu yeni orduların yönetimi için gerekli fikirlerin öncüsüydü: "hareketlilik, sürat, operasyonların uygulanmasında cesaret, lojistik sorunların araziden alınan ürünlere dayanılarak çözülmesi, Mareşal Broglie'nin getirdiği tümen öncülü sisteme benzer şekilde bağımsız kuruluşlar halinde hareket yapmak ve ateş hattında tertiplenmeden önce açık arazide esnek manevra"¹ gibi hususları ilk kez kapsamlı şekilde ele alan ve başta Napoleon olmak üzere tüm sonraki nesilleri etkileyen kişi odur.

Fransız İhtilali savaşları 1792'den 1815'e kadar Avrupa'yı ve tüm dünyayı kökünden sarstı. Ulusçuluk ve cumhuriyetçilik fikirlerinin yaygınlaşması ve kökleşmesini sağlayacak ulusal orduların kurulmasına giden yolu açtı. Unutulmamalıdır ki silahlı kuvvetlerin her zaman askeri alanın dışında da toplumsal ve siyasi fonksiyonları vardır.² Ordular ve donanmalar aynı zamanda modern ulusların inşasında birer araç olmuşlardır. Nitekim askeri okullar ve akademilerin çoğu bu dönemde kurulmaya başlandı. Avrupa'da subaylık, aristokrasinin doğal bir yeteneği olarak görülürdü ve zaten emir vermeye alışmış olanlar, emir almaya alışmış olanlara komuta ederdi. Bu alışkanlıklar birçok ülkede, örneğin Almanya'nın yanı sıra İngiltere'de 20. yüzyıla kadar devam ede gelmiştir. Ama gerek feodalitenin tasfiyesi, gerekse de modern savaşların gerektirdiği profesyonellik, askeri okullarda yetişen muvazzaf subayları öne çıkardı. Bu subayların yanı sıra teknik becerilere sahip olan bir astsubay kesimi de önem kazandı, ki bu sınıf olmadan modern bir ordunun verimli olması mümkün değildir. Kaldı ki, sanayi devriminin ilk yıllarına rastlayan bu gelişme, eskiden zenaat örgütlenmesi içinde üretilen silahlar yerine kitle üretimiyle çok sayıda yurttaşın

¹ Azar Gat, **A History of Military Thought, From the Enlightenment to the Cold War**, Oxford U.P., Oxford, 2001, s. 54.

² Peter Paret, **Understanding War, Essays on Clausewitz and the History of Military Power**, Princeton U. P., N. J., 1993.

donatılması sayesinde mümkün olabilmişti. Ayrıca biçerdöver ve demiryolları da büyük orduları mümkün kıldı. Artık az sayıda çiftçi ülkeyi besleyebiliyor ve büyük asker kütleleri, ikmal ve malzemele-riyle birlikte istenilen yere sevk edilebiliyorlardı. Şayet ordular atla-ra bağımlı kalsaydı, büyük orduların var olabilmesi için her ülke topraklarının büyük bölümünü çayırlara ayırmak zorunda kalacaktı. Ve muhtemelen bu dahi yetmeyecekti, çünkü atların günlük yiye-ceğinin taşınması bile başlı başına dev bir sorun olarak kalacaktı. Keza sentetik kimyanın gelişmesi de modern militarizmin var ola-bilmesindeki teknolojik köşe taşlarından birisidir. Şöyle ki, Alman kimyacılar havadaki azotu ayırmayı başaramasalar Almanya pat-layıcılar için Güney Amerika'dan yapılan nitrat ithalatına bağımlı kalacak ve muhtemelen defalarca sergilediği kadar saldırgan bir tutum içinde olamayacaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YİRMİNCİ YÜZYILA GELİRKEN

20. yüzyılı biçimlendiren politik ve askeri olgular 19. yüzyılda kendilerini göstermeye başlamıştır. Savaş açısından bunun en önemli göstergeleri seferlerin kitlesel karakteri ile mekanizasyon ve otomasyondaki gelişmeler (inorganik enerjinin üretim ve ulaştırmada kullanılması) sayesinde hareket ve ateş gücündeki büyük artıştır. Böylece büyük birliklerin kısa sürede büyük alanlara yığılabilmeleri ve harekate iştirakleri mümkün olmuştur.

19. yüzyıl savaşlarının bir başka ortak özelliği ise ateş gücündeki büyük artışlara rağmen muharebe dışı etkenlerden meydana gelen kayıpların muharebe kayıplarına göre çok yüksek bir oranda gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun nedeni kuşkusuz ki orduların sayısındaki büyük artış için ikmal ve destek sistemlerinin yeterli ölçülerde kurulamamış olmasıdır. Napoleon'un 1812 Rusya Seferinde ordusunun açlık, yorgunluk ve hastalık nedenleriyle erimesi çok bilinen bir olaydır. Ancak Kırım Savaşı ve Amerikan İç Savaşı çok daha tipik örneklerdir. Bu olaylarda sahra ordugahları ve hastanelerin hijyenik açılardan geriliği salgın hastalıkları büyük bir bela haline getirmiştir. Türk ordusu da Birinci Dünya Savaşı'nda düşman ateşine yaklaşık 300.000, başta mikrop, soğuk, yetersiz beslenme ve yorgunluk olmak üzere çeşitli nedenlerden kaynaklanan hastalıklara yaklaşık 500.000 ölü vermişti. Askerleri kıran salgınlar ve diğer hastalıklar serum, plazma ve antibiyotikler sayesinde ancak İkinci Dünya Savaşında azaltılmış veya kontrol altına alınmıştır.

Bugünkü bilgi ve deneyimlerimizin sonucunda 19. yüzyıl savaşlarının modern savaşlardaki birçok gelişmenin ipucunu verdiğini izle-

yebiliyoruz. Örneğin tahkim edilmiş siperlerin gücü, süvarilerin ateş gücü karşısında etkisizleşmesi, iyi düzenlenmiş müdafaanın etkinliği vs. Ama 1850'den sonra neredeyse bir yüzyıl boyunca bu gelişmelerin değerlendirilmesi büyük doktrin tartışmalarına neden oldu. Uygulamalar ise çok daha büyük bir karmaşa gösterdi. Bugün biz onlardan daha zeki veya akıllı olduğumuz için değil, fakat aradan geçen zamanın verdiği avantaj sayesinde gelişmeleri daha rahat görebiliyoruz. Bunların ışığında 19. yüzyıl savaşlarına bir göz atarken, 20. yüzyıla yansıyan gelişmeleri de görmüş olacağız.

1854 ile 1856 yılları arasında devam eden Kırım Savaşı modern ateş gücünün etkisini göstermeye başladığı muharebelere sahne oldu. Yeni topçu mermileri ve tüfeklerde kullanılmaya başlanan *minie* kurşunları hücum eden taburlara büyük kayıplar verdirdi. Yakın topçu desteği ile yapılan hücumlar bile taktik savunmanın üstünlüğünü kıramadı.

Kırım Savaşı'nın önemli bir yönü de savaş muhabirleri tarafından izlenen ilk savaş olmasıdır. Özellikle hastanelerin feci durumundan haberdar olan kamuoyu bu alanda tedbir alınması için baskı yarattı. Kuşkusuz bunda Üsküdar'da kurulan İngiliz hastanesinde görev yapan Florence Nightingale hakkında yaratılan basın efsanesinin de payı vardır.

1859 yılında Fransa ve Piemonte ile Avusturya arasında yapılan Kanlı Solferino muharebesi de Kırım gibi kamuoyunu (elbette ki bazı kesimlerini) savaşın sınırlandırılması yolunda etkilemiştir. Bu söz konusu muharebede de ileride birçok kez tekrarlanacağı gibi, artan ateş gücüne rağmen eski manevra usulleri terk edilmemiş ve tek bir günün anlamsız katliamı sonucunda taraflar 17.000 ve 22.000 kayıp vermişlerdi. Bu olaylar 1864 yılında Cenevre'de 16 ülkenin temsilcilerinin bir araya gelerek Kızılhaç örgütünü kurmalarına yol açtı. Ayrıca savaş alanındaki tıbbi tesislerin dokunulmazlığı kuralı getirildi.

1861-1864 yılları arasında süren Amerikan İç Savaşı'nda Solferino'da olduğu gibi demiryollarıyla kısa sürede büyük yığınaklar yapılmıştı. Ancak ikmal sorunları nedenleriyle bu birlikler demiryollarından fazla uzaklaşmadan dar cephelerde savaşa sokul-

muş, kesin sonuç getirmeyen çok sayıda ağır zayıflatıcı muharebe yapılmıştır. ABD İç Savaşı'nda özellikle kuzey ordusunun ikmal teşkilatı kısa bir süre önce hayal bile edilemeyecek büyüklüğe ulaşmıştı. Savaşın başında ciddi acemilikler yapılmış ama işler rayına oturdukça bu teşkilat, kuzeyin hızla büyüyen sanayi üretiminin en az yarısını tüketen bir kurum haline gelmişti.¹ Bu nedenle demiryolları ve su yolları ile üretim merkezleri bu uzun yıpratma savaşında çok kritik hale gelmişti. Diğer yandan seri ateşli silahların gelişmesi taktik savunmaya büyük güç kazandırmış, süvariler ve piyadeler eldeki olanaklarla hızlı ve en basit şekilde tahkimat yaparak mevzilenen güçler karşısında bile çaresiz kalmışlardır.

Savaşın, o günlerin geleneksel anlayışlarına aykırı en önemli hareketi Sherman'ın ordusunu demiryollarına bağımlı olmaktan kurtarıp Güney'in kalbi sayılan bölgeye dev bir akın yaparak Lee'nin dengesini bozması, bunu gerçekleştirirken de güneyin üs bölgelerini yakıp yıkmasıydı. Gene de savaş sona erdirmek için inatçı Grant'ın Kuzey ordularının başkomutanlığına getirilip bir dizi çok kanlı saldırıyı ara vermeden tekrarlaması ve böylece Lee'yi stratejik ve taktik olarak sıkıştırması gerekmişti. Bunu 1918 yılında Foch'un saldırıları ve 1944-45 yıllarında müttefik orduların savaşı sona erdirmiş biçimleriyle karşılaştırmak fevkalade öğreticidir.

Savaşı izleyen Avrupalı gözlemciler gerekli dersleri çıkaramadılar. Halbuki en azından kayıp listelerinin kalabalıklığı ve savaş alanlarının korkunçluğu ile gözlerinin açılması gerekirdi. Ama bunları Amerikan askerlerinin acemiliğine verdiler. İkmal ve ulaşım meselesi bir yana, modern ateş gücünün yeni sevk ve idare mekanizmaları, özellikle yeni hücum yöntemleri gerektirdiğini görmediler. Böylece tahkimli mevzilere doğrudan taarruzlar I. Dünya Savaşı'nda defalarca tekrarlanarak muharebe alanlarını milyonlarca insanın mezarı haline getirdi. Bu mevzileri ele geçirmek için ya harekatta büyük sürpriz faktörleri ya da yeni teknolojiler gerekecek ve bunlar da ancak daha milyonlarca kayıp verildikten sonra bulunacaktı. Ayrıca "yerleşik mevziye taarruz eden gücün savunulardan üç

¹ Herman Hattaway & Archer Jones, **How the North Won, A Military History of the Civil War**, U. of Illinois Press, Chicago, 1983, s. 139.

kat fazla olması gerekir" şeklindeki basit formülasyonlardan çok daha köklü anlayış değişikliklerine ihtiyaç olduğu açıktı. Bu konular askeri liderlerin kendi aralarında ve politikacılarla askerler arasında sonu gelmeyen tartışmalara neden olmuştur.

19. yüzyılın bir başka önemli gelişmesi de, Prusya militarizminin olgunluğa erişmesiydi. Herhangi bir doğal sınıra sahip olmayan Prusya, varlığını ve genişlemesini sürdürebilmek için, güçlü bir ordunun teminatına muhtaçtı. Büyük Frederick zamanında başlayan atılım, Napoleon savaşlarında olgunlaşmış ve kurulan genelkurmay sistemiyle, ordu politik otoritenin ötesinde bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Nihayet 1864 Danimarka ve 1866 Avusturya savaşlarıyla bu ordu etkin bir mekanizma olarak kendine güvenini kazandı. Prusya genelkurmayı yarı otonom bir yapıya sahip olarak askeri teori ve doktrine önem veriyor; subayları kurmay ve kıta görevleri arasında rotasyona tabi tutarak yetiştiriyordu. Genelkurmay ulusun askeri liderliği için gerekli uzmanlık bilgisini sağlayan; müşterek hedeflerini elde etmeleri için tüm bağlı komutanlıkların planlama, kontrol yönetim, koordinasyon ve gözetimiyle ilgili faaliyetleri mümkün olan en etkin şekilde yapan ve nihayet bu gayreti göstermek için en yüksek hazırlık seviyesinde olmalarını sağlayan kurumdu.¹ Fransa ise Genelkurmay teşkilatını ancak 1870 yenilgilerinden iki yıl sonra kuracaktı.²

Prusya ordusunda uzun yıllar genelkurmay başkanlığı yapmış olan Helmut von Moltke (gençliğinde Osmanlı ordusunda da görev yapmış ve Nizip Savaşı'na katılmıştı), Otto von Bismarck ile birlikte Almanya'nın birliği projesini yürürlüğe koymuştu. Geniş tecrübesi ona savaşı, daha muharebeyi yapmadan, yani daha yığınak safhasında kazanmaya çalışmanın önemini kavratmıştı. Demiryolları ve telgraf şebekesinin gelişimi hızlı ve büyük yığınaklara, bunların sevk ve idaresine olanak veriyordu. Kuşkusuz ki hızlı yığınakla düşmanı yenmek için hızlı seferberlik gerekiyordu. Bir kez yığınak yapıldıktan sonra ise Moltke komutanlara inisiyatif verilmesinden

¹ T.N. Dupuy, **A Genius for War, The German Army and General Staff, 1807-1945**, Hero Books, Fairfax VA, 1984, s. 47-48.

² T.N. Dupuy, a.g.e., s. 113.

yana idi. Çünkü iletişimdeki gelişmelere rağmen, bunların her şeyi merkezden sevk ve idareye yetmeyeceğini biliyordu (Alman ordu-su bundan 70 yıl sonra kara kuvvetlen komutanlığını bizzat deruh-te ederek taburların bile hareketına karışan Hitler'in elinde büyük yenilgilere uğrayacaktı). Her halükarda, Moltke'nin hassas sefer-berlik planları ve hızlı hareket anlayışı, iki cephede savaş beklenti-si ve iç hatlar avantajını kullanarak kuvvet kaydırma düşüncelerin-den de kaynaklanıyordu. 1966 yılında Avusturya karşısında elde edilen hızlı zafer, bütün eksikliklerine rağmen Prusya ordu ve gen-elkurmay sisteminin rakiplerinden daha başarılı olduğunu göster-di. Alman Birliği'nin resmen oluşmasını sağlayan 1870 Prusya-Fransa Savaşı ise Moltke planlarının başarısını tekrar ispat etti. Çok kısa bir süre içinde Fransızların iki katından fazla olan yarım milyon askeri cepheye sürebildi. Kötü yönetilen Fransız orduları sayısal azlıklarının da etkisiyle her yerde kuşatıldılar. Paris'i savu-nan halk komünü de yenildi. Fransa büyük bir savaş tazminatına ek olarak Alzas ile Loren'i yitirdi. Bu durum iki ülke arasında büyük bir silahlanma yarışı başlattı.

19. yüzyılın kayda değer bir başka önemli askeri olayı ise, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşlarındaki Plevne muharebeleridir. Osmanlı ordusu Kafkas cephesinde yenilmiş, Balkanlarda ise kuşatılmıştı. Buna rağmen Gazi Osman Paşa, tahkimli toprak istihkamlar ve topçuyu yerleştirerek yaptığı tabyalar sistemiyle ve mevzii karşı taarruzlarla, elindeki olanaklara uygun savunma çözümlmeleri yaratmıştı. Burada, yeni silahların savunmaya sağladığı avantajlar görülebilmekteydi.

19. yüzyılın ikinci yarısının diğer savaşları ise ihtilaller, karşı ihtilaller ve sömürge savaşları kategorisine girer. Bunlar genellikle hafif birliklerin yaptığı çatışmalar olarak askeri gelişmeler açısın-dan fazla önemli değildir. Teknoloji ve savaş, organizasyonu konu-larında tartışmasız bir üstünlüğe sahip olan batılılar, yerli halklar üzerinde iradelerini hakim kılacak askeri baskıyı oluşturabiliyorlar-dı. Gerçi, örneğin Latin Amerika'da İspanyol sömürgecilerine karşı bağımsızlık savaşlarında, eşit veya daha üstün komutanlar veya subay heyetleri oluşabilmişti. Ama Simon Bolivar ve silah arkadaş-ları, çoğunlukla Avrupa'da eğitim görmüş bir kesimden geliyorlardı

ve bunun yanı sıra davalarına sempatiyle baktıkları için aralarına katılan Avrupalı subayların gönüllü desteğine de sahip olmuşlardı. Ancak örneğin 1857-1859 yıllarında İngilizlere karşı Hint ayaklanması veya 1850-1865 yılları arasında süren ve son safhasına batılı güçlerin de karıştığı Taiping ayaklanmasında bağımsızlıkçı asi güçlerin, etkili bir şekilde örgütlenmelerini sağlayacak bir askeri-politik liderlikleri ve kadroları yoktu. Kaldı ki bu tür ülkelerde yerel nüfuzluların önemli bir bölümü yabancı güçlerle işbirliğine girmişti. Gene de sömürgeci güçlerin zaman zaman geçici de olsa yenilgiler tattığını görüyoruz. Hartum'da General Gordon'un Mehdi ayaklanmasında ölmesi veya onyıllar süren Sioux savaşlarında General Custer'ın süvari birliğiyle birlikte yok edilmesi gibi olaylar vardır. Ancak İngilizler Sudan'a gönderdikleri yeni birliklerle Arap süvarilerini büyük bir katliamdan geçirmişler, Kızılderililer de benzer bir akıbetten kurtulamamışlardı. İngilizlerin Güney Afrika'da Zulu'ları yeni icat edilmiş Maxim makineli tüfekleriyle biçmeleri gibi olaylar ise yıllar boyu dönemin kara mizahını oluşturacak kadar acı bir eşitsizliği temsil ediyordu.

Batı'nın askerlik alanındaki teknolojik ve örgütsel başarıları bunların diğer ülkelerde de gerçekleştirilmesi veya taklit edilmesi eğilimlerini geliştirdi. Osmanlılar, Japonlar ve bir ölçüye kadar Çinliler bu alanda yaptıkları atılımlarla gelecekteki askeri kurumlaşmaların temelini oluşturdular. Önce Birinci Afyon Savaşları (1839-1842) ve akabinde Taiping (1859 ve sonrası) Ayaklanması sırasında teknolojik ve bilimsel geriliklerinin farkına varan Çinliler, batılıların askeri talimnamelerini çevirme gayreti içine girdiler. Ancak Japonlar bu konuda çok daha hızlı ve kapsamlı bir çalışma sergilediler. Pasifik imparatorluğu hülyalarının askeri mekanizmalarını kurmaya başladılar.

1873 yılında yeni ulusal ordularını kuran Japonlar yayılmacı amaçlarının ilk adımı olarak 1875'te Formoza'yı işgal ettiler, 1876'da ise Kore'ye sataştılar. Doğu Çin, Doğu Sibirya, Mançurya ve hatta Moğolistan'ı içine alacak bir "Büyük Japon İmparatorluğu" için başlıca rakip gördükleri Rusya ile çatışmaya başladılar. Nihayet hiçbir masraftan kaçınmayarak kurdukları ordularıyla 1894'te Çin'e saldırıp burada askeri üstünlük elde ettiler. Donanma modernizasyonu-

nu da ihmal etmediler ki, bu atılımları kısa bir süre sonra Çuşima'da onlara Rus donamasına karşı büyük bir deniz zaferi kazandıracaktı.

19. yüzyılın son çeyreğinde deniz gücünün dünya hakimiyetindeki önemi Alfred Mahan tarafından teorize edilmişti. 1890 yılında yayınlanan "Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi, 1660-1783" ve 1892 yılında yayınlanan "Fransız Devrimi ve İmparatorluk Üzerinde Etkisi, 1793-1812" adlı eserlerinde donanmaların ticaretin sürdürülmesinde, abluka uygulama ve kırma konularındaki önemi vurgulanıyor, böylece dünya gücü olmanın tek yolunun büyük bir donanma kurulmasından geçtiği belirtiliyordu.

Aynı dönemde ABD ve Japonya gibi ülkeler büyük donanmaların inşasına esasen girişmişlerdi. Böylece İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra yeni güçler ortaya çıkarken, Almanya da bu yarışta geri kalmamak için azimliydı. Eski deniz güçleri olan Hollanda ve İspanya ise artık ciddi bir güç olmaktan çıkmış, Osmanlılar da Navarin'den sonra bin bir güçlkle yeniden kurulan büyük donanmayı Haliç'te çürütmeyi başararak Yunanistan'a büyük bir avantajı kendi elleriyle bahşetmişlerdi. Diğer deniz güçleri olan İtalya ve Rusya ise bunu etkili bir şekilde kullanmayı başaramayacaklardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLILARDA ASKERİ REFORM ÇABALARI

Bu konu bizim için önemlidir çünkü 20. yüzyılda büyük savaşlara giren Türk ordusu, diğerleri gibi, esas itibarıyla 19. yüzyılda hazırlanmıştır. Bu süreci anlamak, zaferlerin ve yenilgilerin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Osmanlıların 17. yüzyıldan itibaren sürekli yenilgilerle sonuçlanan seferleri, askeri reformu önemli bir konu olarak öne çıkarmıştı. I. Mahmut ve III. Mustafa dönemlerinde Bahriye Mektebi'nin ve başka okulların açılması ve modern topçu birliklerinin oluşturulması yoluna gidilmiş, Fransa ve İsveç'ten subay ve mühendisler getirilmişti. Genel olarak, Tanzimat'tan önceki dönemde Avrupalı biçimde kurulan birliklerde ve askeri eğitimde Fransız usulleri temel alınmıştı. Ancak, belirtilmesi gerekir ki, 1826 yılında Yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar yenileşme çabaları çok kısır kalmış, fakat bundan sonra da tatminkar bir düzeye ulaşamamıştır. Esasen bu çok uzun süren, sürüncemeler yaşayan, kimi zaman atılımlarla, kimi zaman da bölük pörçük tedbirlerle geçirilen bir süreç olmuştur. Nitekim yeni ordunun kurulması hemen tamamlanamamış, 1828 yılından itibaren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Suriye ve Anadolu'dan geçip Kütahya'ya kadar gelebilmişti.

Helmut von Moltke 1836 ile 1839 yılları arasında Osmanlı ordusunda görev yaparken modernleşme çabalarının bütün girişimlere karşın ne kadar yetersiz kalmış olduğunu açık biçimde anlatır. Savaş yetenekleri bir yana, ordunun idari mekanizmaları o kadar zayıftı ki, sefer zamanı kışlarda hastalıktan ölen askerlerin sayısı

muharebe kayıplarını kat kat aşırıyordu. Yine de reformlar bir birikim yaratmaya başlamıştı. Kaldı ki askeri okullar ülkeye diğer alanlarda da yararlı hizmetler veriyordu. Örneğin Türkiye’de batı müziği ilk olarak Mızıka-yı Hümayun sayesinde kurumlaşmış bir eğitime kavuşmuş, tıp bilimi ise ilk kez 1827’de askeri cerrah yetiştirmek için kurulan Tıbbiye ile çağdaş olanaklar bulmuştur. 1849’da kurulan Baytar Mektebi de Harbiye’nin bir şubesi olarak açılmıştı.

Tanzimat’tan önce ve sonra, özellikle de 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na kadar olan dönemde ordunun temel sorunu idari eksiklikler ve üst komuta kademelerindeki boşluğun yanı sıra, tümen ve kolordu seviyesinde örgütlenmelerin bulunmaması idi. Ordular doğrudan doğruya alay ve tabur düzeyindeki birliklerin bir araya gelmesinden oluşuyordu ki, bu durum, büyük çaplı harekatta başarılı bir sevk ve idareyi olanaksız kılıyordu.

Bu yıllarda Osmanlı askeri birlikleri altı orduda toplanmıştı. Birinci Ordu (Hassa Ordusu) İstanbul’da, İkinci (Tuna Ordusu) Şumnu’da, Üçüncü (Rumeli Ordusu) Manastırda, Dördüncü (Anadolu Ordusu) Erzincan’da, Beşinci (Arabistan Ordusu) Şam’da ve Altıncı (Irak Ordusu) Bağdat’ta bulunuyordu.

1877-78 savaşlarındaki başarısızlıklardan sonra yeni bir düzenleme kaçınılmaz oldu. Tugaylardan oluşan tümenlerin yanı sıra kolordu teşkilatı da orduya girdi. Ayrıca askeri eğitim konusunda da Fransız sistemi yerine Avrupa savaşlarında daha etkin olduğunu kanıtlamış olan Alman sistemine geçiş yapıldı. Bunun için de Alman askeri eğitimciler davet edildi.

Yeni ordunun subaylarının yetiştirilmesi için Harbiye Mektebi’nin eğitime başlaması 1835 yılında olmuştur. Ancak ilk aşamada başarılı bir eğitim modeli uygulanamamıştır. 1845 yılında kayıt, sınıf geçme sistemi ve programlar belli esaslara bağlanabilmiştir. 1849 yılında ise Avrupa’daki 1848 ihtilallerinin mağlupları olan bazı Macar ve Polonyalı subayların ilticasıyla yeni kadroların kazanıldığı bilinmektedir.

Eğitimin takviyesi için Avrupa’ya subaylar gönderilmesi de başka bir atılımdı. Ancak eğitimde niteliğin yükselmesi esas olarak 1880 yılından itibaren Alman subaylarının gelmesiyle birlikte, daha doğ-

rusu Colmar von der Goltz'un tayiniyle birlikte başlamıştır. Osmanlı Ordusunda görev alan Almanların çoğu bu işi kendi elçiliklerinin gözetimi altında, kendi karargahlarına sürekli rapor vererek, Osmanlılardan aldıkları cömert ihsan ve maaşlar için yapıyorlar, faydalı olamıyorlardı. Hızla rütbe alıyorlar, Alman fabrikalarına silah siparişleri çıkarmak için gayret gösteriyorlar, dil öğrenmiyorlar ve padişaha hiç uygulanmayan raporlar veriyorlardı. Aralarından bazıları müşir (mareşal) ve padişah yaveri gibi unvanlar almıştı.

İlk gelen ekipteki subayların verimli olmayan faaliyetlerinden sonra 1884 yılında büyük yetkilerle Alman heyetinin başına getirilen Von der Goltz 12 yıllık hizmeti süresince genç subayların yetiştirilmesinde faydalı oldu. Birçok talimname ve talimatname hazırladı. O güne kadar pek az Osmanlı subayı farklı sınıflardan oluşan büyük bir birliğin hareketını yönetebilecek emirleri hazırlayacak eğitime sahipti. Yeni eğitimin ilk etkileri 1897 Yunan savaşında görüldü. Yunan ordusu Dömeke Meydan Muharebesinde büyük bir bozguna uğratıldı. Ancak Balkan Savaşları, çabaların yetersizliğini bir kez daha ortaya çıkardı. Esasen reform çabalarının yüzeyselliğini gösteren bir başka olay da alaylı subayların ancak İkinci Meşrutiyetten sonra, 1909'da tasfiye edilmeleriydi. Ordu bu yıla kadar köklü bir eğitim birliğine kavuşamadı ve bu da iki yıl sonra başlayacak olan ve belki de Türkiye'nin ilk Kurtuluş Savaşı sayılabilecek olan Bakan Savaşı'nın bozgunla bitmesine neden oldu.

Alman subaylarının bir etkisi de, aşırı kibirli tutumları nedeniyle önemli bir tepki yaratmalarıydı. Böylece bir grup subay Almanların etkisi altında hizip oluştururken, başka bir grup da yabancılardan hayır gelmeyeceği görüşüyle bağımsızlıkçı bir eğilimin temsilciliğini yapmaya başladılar. Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştıran da bu kadro olmuştur. Diğer yandan, açıktır ki ordu, ülkenin ekonomisindeki zayıflıklara, eğitimin genel düzeyinin düşüklüğüne ve diğer kurumların düzeyine rağmen çok büyük bir atılım gösteremezdi. Ne var ki, yapılandan çok daha iyisi de mümkündü. Nitekim birçok subay bunu görerek ve ülkenin en gelişmiş kurumu olan ordunun mensubu olarak ülke yönetimi üzerinde tasarılar ve örgütlenmeler geliştirmeye başladılar. Meşrutiyet ve cumhuriyetteki büyük rollerini sonraki yıllarda da devam ettirme çabalarına girdiler.

Orduda Alman etkisinin artmasındaki birçok faktör arasında Prusya askeri sisteminin etkinliğini ve II. Wilhelm'in özellikle Bağdat demiryolu projesinden sonra diğer devletler karşısında Osmanlıların bütünlüğünü savunur bir imaj yaratabilmesini belirtebiliriz. Hele hele 1908'de İngiltere ve Rusya'nın Osmanlıları paylaşma hesapları yaptıklarının düşünüldüğü Reval görüşmesinin haberi alındıktan sonra Almanlarla yakınlaşmanın artması doğaldı. Ne var ki bu, tavadan kurtulmak için ateşe atlamakla eşanlamli olacaktı ve zaten imparatorluğun sonu oldu. Almanlar Osmanlı devletine müttefik olarak değil, sadece bir nüfuz alanı olarak bakıyorlardı ve Osmanlıların felaketini hazırlamaktaki rolleri İngiltere ve Rusya kadar büyük oldu.

Alman işbirliğinin sonuçlarından birisi de ordunun Krupp ve Mauser silahlarıyla teçhiz edilmesi olmuştur. Silah siparişlerini Alman müşavirler hazırlıyor, para yetmediği zaman kredisini Deutsche Bank veriyor ve siparişlerin kontrolü de yine bu subaylar tarafından yapılıyordu. Böylece kaliteli ve kalitesiz birçok silah ve malzeme büyük Alman tröstlerinin zenginliğine zenginlik katıyordu.

Bu arada, Alman etkisinin iyice ağırlık kazanmasına rağmen, uzun bir geleneğin devamı olarak büyük devletler arasında denge politikası bir ölçüde sürdürülüyor ve bu da orduya yansıyor. Kara ordusunda Alman subayları cirit atarken, İkinci Meşrutiyet'le birlikte jandarmanın ıslahı için Fransız Generali Baumann, donanmaya da İngiliz Amirali Limpus başkanlığında bir heyet getirildi. Bunlar Birinci Dünya Savaşı'nın başına kadar görev başında kaldılar.

Kısacası, reform çabaları kısmen başarılı olmuş, ancak yabancı güçlere bağımlı olmanın ağır bedeli, ulusal bir askeri politikanın geliştirilememesiyle ödenmiş, ayrıca tutarlı ve kapsamlı bir savunma doktrini geliştirilememiş, genelde durumun elverdiği ölçülerde alınan tedbirlerle yetinilmek zorunda kalınmıştır. Bu durum ulusal arayışların da artması sonucunu getirmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ

(20. Yüzyılın İlk On Yılı)

Bu dönemin iki önemli savaşı 1899 ile 1902 yılları arasında devam eden Boer Savaşı ile 1904-1905 yılları arasındaki Rus-Japon Savaşı'dır. Gerçi bu dönemde ABD'nin yeni gelişen bir emperyalist güç olarak Küba ve Filipinler'de yaşlı ve güçsüz eski sömürgeci İspanya'ya saldırdığını da görürüz. Ne var ki bunlar savaş sanatı açısından fazla ilginç yanları olmayan çatışmalardır ve esasen bu savaşların sonuçları İspanyol filolarının imhası ve ikmal yollarının kesilmesiyle daha başından belli olmuştur. Kısacası, 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nın savaş sanatı açısından ilginç bir yanı yoktur.

Bu yıllarda ABD'nin ve büyük Avrupa'lı emperyalist güçlerin Pasifik ve Latin Amerika'ya yaptığı doğrudan ve dolaylı müdahaleler ağırlıkla gayrinizami harp özelliklerini göstermiştir. Avrupalı küçük sömürgeci orduların profesyonel niteliklerinin üstünlüğü sayesinde karşılarındaki teknik ve yönetim açısından zayıf yerli unsurları yendikleri pek çok sefer vardır. Bunlar 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında daha çok isyan bastırma ve "*cezalandırma (!)*" seferleri ile bazı küçük istilaları içerir ki, bunların en önemlisi 1900-1901 yıllarında Çin'deki Boxer isyanıdır. Ne var ki batılılarca isyan adı verilen bu anti sömürgeci ayaklanmanın yenilgiyle sonuçlanması Çin modernleşmesinin yolunu açarak başta 1912'de Cumhuriyet'in kurulması olmak üzere birçok gelişmenin adımı olmuştur.

Bu dönemde sömürge savaşları konusunda batıda önde gelen kişilerden biri Fransız Generali Louis Lyautey'dir. "Ordunun Sömürge Yönetimi" adlı bir yazısında sömürgelerde asayişin sadece cezalandırma operasyonlarıyla değil, topyekün işgal ve sağlam bir sömürge yönetimi ile sağlanabileceğini ifade etmişti, 1900 yılında yayınlanan bu yazı oldukça etkili olmasına rağmen sömürgelerde direnişin arttığı bir döneme denk geldiği için pratik aksi yönde gelişti. Özellikle Amerikan, İngiliz ve Fransız subaylarının çoğu 1900'lerin ilk çeyreğinde Filipinler'de, Latin Amerika'da, Hindistan veya Hindicini'de veya dünyanın dört bir yanındaki sömürgelerde yetiştiler veya hizmet yaptılar ki, örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda öne çıkacak olan Mac Arthur, Eisenhower, Wavell, Auchinleck bunlar arasında sayılabilir.

Sömürge veya bağımlı ülkelerde yapılan hizmet, bazen bir isyanın bastırılması, bazen de sömürge ordusundaki bir komutanlık veya danışmanlık biçimini alıyordu. Pek çok subay için söz konusu hizmet bu ülkelerin bataklıklarında veya dağlarında asi kovalamaktı. Kimi zaman da Çin'deki Boxer ayaklanmasında olduğu gibi bütün büyük sömürgeci ülkeler ortak bir seferi güç oluşturabiliyorlardı.

Ancak bazı durumlarda sömürgecilerin kaybettikleri savaşları da görmekteyiz ki, bunun en önemli örneklerinden birisi 1897 yılında İtalyanların Adowa'da 15.000 kişilik kuvvetlerinin 8.000'ini yitirecek geri çekilmeleridir. Fakat bu savaşta karşılarında 100.000 kişilik bir gücün bulunduğu da unutulmamalıdır.

Boer ve Rus-Japon savaşları Birinci Dünya Savaşı öncesinde teknolojik gelişmelerin uygulanması açısından bir geçiş dönemini oluşturur. İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'ndaki temel piyade silahları olan Lee-Enfield tüfeği 1895'te kadroya alınmıştı. Bu ve benzeri olan Lee-Metford Mark Two tüfekleriyle en az 500 metre mesafeye oldukça hassas bir ateş açmak ve dumansız barut ile bunu görünmeden yapmak mümkündü. Yine bu yıllarda otomatik tabancalar ve makineli tüfeklerin mükemmelleştirildiği görülür. Ancak, Amerikan İç Savaşı'nda yeni silahların daha ilkel modelleri karşısında değişmeyen taktik düşünceler, Boer ve Rus-Japon savaşlarındaki daha gelişmiş modellerin karşısında da köhnemiş kalıpları aşamadı. Avrupa bunun yol açtığı felaketleri 1914-1918

yılları arasında fazlasıyla yaşadı. Halbuki söz konusu savaşlar bunun bütün işaretlerini vermekteydi. Ne var ki en büyük ipuçlarını veren 1912-13 Balkan Savaşı bile değerlendirilemedi. Koşullanmış zihinlerin değişiklikleri kavraması için daha milyonlarca kişinin boş yere ölmesi gerekecekti.

Boer Savaşı

Bu savaş 1899 yılında Hollanda asıllı Boer'lerin Güney Afrika'daki İngiliz egemenliğine karşı ayaklanmalarıyla başladı. İlk muharebeler daha hareketli olan Boer süvarilerinin izole olmuş İngiliz birliklerine karşı üstünlük sağlamaları tarzında cereyan etti. Bazı İngiliz garnizonları kuşatıldı. Bu çatışmalar, piyadelerin yeni ateşli silahlar karşısında cepheden ilerlemeye çalışmalarının intiharla eşanlımlı olduğunu bir kez daha gösterdi.

İngiliz İmparatorluğu ilk yenilgilerden sonra kaynaklarını giderek artan bir şekilde seferber etti ve Afrika'daki yığınınını artırdı. Hareketli Boer birliklerine eş bir süvari gücü yaratıldı. Boerler bu üstün yığınak karşısında sıkıştıkça daha çok komando tipi hareketle yerinmek zorunda kaldılar. Cephe savaşına zorlandıkları yerlerde, altından kalkamayacakları oranda kayıplar verdiler. 1900 yılında İngilizler kuşatılmış garnizonlarını kurtardılar. 1901 yılında Boerler geniş iç bölgelere çekilerek hemen hemen tümüyle gerilla faaliyetleri ve pek de etkili olmayan akınlar dışında askeri hareket geliştiremediler.

İngiltere ilk başta 75.000 askerin başarı için yeterli olduğunu hesaplamış, durumu yakından inceleyen Alman Genelkurmayı işe 150.000 askerin yeterli olduğu yolunda bir tahminde bulunmuştu. Neticede İngilizler 450.000 kişilik bir gücü yığmak zorunda kaldılar. Savaş için harcanan para da ilk tahminleri tam 10 kat geçmişti. Böylece Boer Savaşı sadece taktikler açısından değil, aynı zamanda, kararlı bir gerilla hareketini bastırmak için ne kadar büyük bir güç gerekeceğini gösteren bir ders oldu.

Bundan 100 yıl önce Fransızlar İspanyol direnişini kırmak için kaynaklarını sonuna kadar tüketmek zorunda kalmışlardı. Napoleon'un çöküşü Rus steplerinden önce İspanya bozkırlarında başlamıştı. 1960'larda ise ABD, Vietnam'da yanılacak, kurmayların ha-

rekatin başarısı için gerekli gördüklerinin çok üzerinde bir yığınak yapmak zorunda kalacaklardı. Ne var ki İspanya ve Vietnam örneklerinde istilacılar sonunda çekilip gitmek zorunda kalmışken, Güney Afrika'da Boerler pes etmek durumunda kaldılar, çünkü nüfuslarının azlığı, kaynakları, coğrafi konumları ve giderek sıkışan askeri durumları onlara politik bir çıkış yolu bırakmıyor, direnişe devam etmeyi anlamsız kılıyordu.

Amaçsızlık, daha doğrusu gerçekçi bir politik hedefe sahip olamamak özellikle gerilla tipi savaşlar için, son derece yıkıcıdır.

Boerleri sıkıştıran bir başka olay da askerlere destek sağlayan ailelerin ve kimi durumda bütün toplulukların temerküz kamplarına doldurulmalarıydı. Boer ailelerinin onbinlercesi bu kamplarda hayatını kaybetti. Bu, ilerde başta Cezayir ve Vietnam olmak üzere birçok kontr-gerilla hareketinde tekrarlanacaktı. Toplama kamplarındaki kötü hayat koşullarından dolayı ölenlerin sayısı cephede ölenleri kat kat aşıyordu.

Gene Boer Savaşı sırasında eski örneklerini aşan bir konu da basının çok geniş boyutlarda bir propaganda savaşına girmesiydi. (1898 İspanya savaşında Hearst'ın Amerikan basınının kışkırtma kampanyası hariç tutulabilir). Bu doğrultuda yalan haber imalatı da aşama kaydetmekteydi. Örneğin İngiliz basınında yer alan bir savaş fotoğrafında, cephede bir Kızılhaç çadırının önünde ilkyardım gören yaralı İngiliz askerleri ve doktorların Boer'lerin ateşi altındaki feci durumu göze çarpyordu. İnsanları galeyana getiren bu fotoğraf aslında Londra'nın Hampstead Heath banliyösünde kurulan bir sette çekilmişti. Öte yandan Avrupa basını da toplama kamplarında ölen kadın ve çocukların trajedisini işleyerek İngilizler'e karşı kampanyalar yürütüyordu. Bunlar gelecekteki felaketli savaşların 20. yüzyıldaki ilk habercileriydi.

Bu savaşın 20. yüzyıla bıraktığı mirasların bir başkası da Albay Baden-Powell'in bölgedeki gayrinizami harp usullerinden etkilenecek 1908'de genç izciler hareketini başlatmasıydı. Bu çok kısa sürede birçok ülkede taklit edilen bir gelişme oldu. Gençliği istenilen şekilde ve mücadeleci bir ruhla yetiştirecek ortamların yaratılması 20. yüzyılın genel anlayışına uygundu.

Rus-Japon Savaşı

Japon batılılaşmasının sonuçlarından birisi de modern bir ordu-nun kurulması ve buna güvenilerek hızlı bir yayılcılığa girişil-mesiydi. Süreç modernleşme çabasındaki diğer ülkelere göre çok hızlı gelişti. 1853'te Komodor Perry, Tokyo Körfezi'ne girdiği za-man henüz bir şey başlamamıştı. Bundan tam 20 yıl sonra ulusal Japon ordusu vücut buldu ve genel askerlik hizmeti tesis edildi. İki yıl sonra, 1875'te Japonlar Formoza'yı işgal ettiler ve ertesi yıldan itibaren Kore'yi hedef seçtiler. Art arda saldırılardan sonra Trans-Sibiryaya demiryolu ile Port-Arthur'da Pasifik'e ulaşmış olan Rusya ile çatışmaya girdiler. Genel amaçları Uzakdoğu'da batı sömürge-ciliğini etkisizleştirmek ve bölgeyi kendi sömürü alanları haline getirmektir.

1904 Şubat'ında Japonlar Port-Arthur'u kuşatmak üzere taarruza geçtiler. Mayıs ayında tamamlanan kuşatma Ruslar'ın Ocak 1905'te teslim olmalarına kadar sürdü. Japonlar kayıplarına aldırmadan tahkim edilmiş mevzilere saldırdılar. Aynı zamanda, Rusların tek hatlı demiryolu ile binlerce kilometre mesafeden Mançurya'ya zor-lukla getirdikleri birliklerin kuşatma bölgesine intikalini de engelledi-ler. Deniz hakimiyetine sahip olmaları ve Çuşima Deniz Sava-şı'nda taa Baltık'tan kalkarak, Afrika'nın etrafından dolaşarak aylar süren yolculuktan sonra Uzakdoğu'ya gelen Çarlık donanmasını ezici bir şekilde yok etmeleri, sonuçta Japonların yığınak ve lojistik avantajını kesin olarak elde etmelerini sağladı. Çuşima'da Japon-lar hem teknik hem de taktik alanda o denli üstünlük sağladılar ki, ciddi bir kayıp vermeden Rusların 8 zırhlısını, 4 kruvazörünü ve 3 yardımcı kruvazör ile 5 destroyerlerini ve başka gemilerini batırdı-lar, 12 gemiyi de esir aldılar. Batan gemi toplamı 149 bin, ele geçi-rilenlerin toplamı da 58 bin tondur.¹ (Bazı kaynaklarda farklı rakam-lar verilmektedir. Örneğin Sondhaus Japonların Rusların altı zırhlı-larını, biri zırhlı iki kruvazörlerini batırdıklarını ve dört zırhlıyı ele geçirdiklerini, ayrıca Rusların esir olmamak için bir zırhlı ile üç

¹ Richard Hough, **The Fleet That Had to Die**, Ballantine Books, New York, 1958, s. 128 vd.

kruvazörü kendilerinin batırdıklarını yazmış.¹ Holmes ise Rus kayıplarını 8 zırhlı ve bir zırhlı kruvazör ve diğer gemiler şeklinde veriyor.² Farklar gemilerin tanımlarından kaynaklanıyor olabilir çünkü değişik kaynaklar gemileri farklı şekillerde sınıflıyor.)

Yukarıdaki gemi sayılarına, hemen her savaşla ilgili rakamlarda karşılaşılan farklılıklar konusunda bir örnek olarak değinmek istedik. Tabii fark sadece kuvvet ve zayıat rakamlarında değil, her türlü bilgiyle ilgili olabiliyor. Bu durum çoğu zaman hem okurları, hem de konunun tarihçilerini şaşırtıyor. Ancak kayıt tutulması oldukça sorunlu bir iştir. Bir cepheye giden askerlerin bir kısmı yolda başka bir yere döndürülür, bir kısmı bekletilir, bir kısmı hastadır, kayıpların bir kısmı haftalar sonra başka hastanelerde veya kamplarda ortaya çıkar, yedekler farklı işlerde kullanılır, bir kısmı cepheye geri döner veya birkaç kez sayılır vs. vs. Malzemeye gelince, örneğin uçak veya tank sayılarını ele alırsak, bunların bir kısmı hasara uğrar, bir kısmı onarılıp tekrar cepheye gönderilir, bir kısmı bozuk bekler, bir kısmı muharebe dışı kayıptır, bazılarının akıbeti meçhuldür vs. vs. Bu nedenle rakamlar hemen her zaman tartışmalıdır. Konuya dönersek...

Çuşima bozgunu Ruslar için hem ağır bir psikolojik darbe hem de ulaşım avantajının tamamen Japonlara geçmesi anlamını taşıyordu. Ulaşım ve lojistik bu savaşta çok önemli hale gelmişti çünkü savaş tam bir yıpratma muharebeleri dizisine dönüşmüştü. Telissu, Liaoyang, Sho-ho ve Mukden muharebeleri sırasıyla 2, 14, 12 ve 17 gün sürmüştü. ABD İç Savaşı'na kadar çoğu muharebenin, örneğin Frederick ve Napoleon'un muharebelerinin sadece birkaç saat veya en fazla yarım gün sürdüğü hatırlanırsa, değişimin boyutları daha iyi anlaşılacaktır. Tabii kuşatmalar ve tahkim edilmiş mevzilerin savunulmasıyla ilgili muharebeler bu karşılaştırmamızın dışında tutulmalıdır.

¹ Lawrance Sondhaus, "Tsushima", in, **The Seventy Great Battles of All Time**, ed. Jeremy Black, Thames and Hudson, London, 2005, s. 227-28.

² Richard Holmes (ed.), **The Oxford Companion to Military History**, Oxford U. P., Oxford, 2001, s. 797.

Muharebelerin süresi uzamış, ve kayıp oranları artmış, buna rağmen hiçbir muharebe kesin sonuç getirmemişti. Bu üç özellik Birinci Dünya Savaşı'nda meydana gelecek büyük gelişmelerin adeta tam bir özetiydi. Taraflar Ağustos 1914'te çabuk zafer ümidiyle coşkulu olacaklar ama, sonuçsuz uzun muharebelerde milyonlarca insan boşuna yok olacaktı. Ama 1900'lerin başında çoğu kimse böylesi felaketli günleri öngörmüyor, daha doğrusu meseleye böyle bakılabileceğini düşünmüyordu. Savaş analizleri gereken derslerin alınmasını çok nadiren sağlayabiliyordu.

Japonlar sonuçta çok parlak bir deniz zaferi ve çok pahalı bir kara zaferi elde ettiler. Bunun dünya politikasında derin etkileri olacaktı, çünkü ilk kez Asyalı bir ulus Avrupalı bir ulusu yenmişti.

Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda çok büyük bir aşama teşkil eden ve derin etkileri olan Balkan Savaşlarını Türk Savaşlarıyla ilgili bölümlerde inceleyeceğiz.

ALTINCI BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLARKEN

Savaşa Giden Yol

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce 1914-1918'e "Büyük Savaş" deniliyordu. Gerçek anlamıyla Büyük Savaş diye anılmayı hak eden de bu savaştır. 19. yy'ın 20. yy'a taşıdığı bütün düğümleri açmak istemiş, ancak çok daha karmaşık bir yumak bırakmıştır. Öyle ki, yarım kalan işin tamamlanması için "İkinci" bir dünya savaşı kaçınılmaz hale gelmiştir. Aynı sorunları çözmek için çıktığı, daha doğrusu kaldığı yerden devam ettiği için Birinci ve İkinci dünya savaşlarını tek bir savaşın iki aşaması olarak mütalaa etmek doğru olacaktır. İhtimal ki geleceğin tarihçileri de böyle yapacaktır.

Birinci Dünya Savaşı büyük devletler arasındaki bir dizi krizin yarattığı ortamda meydana gelmiştir. Esas neden bunların egemenlik alanlarını genişletme çabalarıdır. Almanya 1875 ile 1914 yılları arasında milli gelirini üç katına çıkarmış ve dünya sanayi üretiminin yaklaşık altıda birine sahip olmuştur. Dünya ticaretindeki payı bunun biraz altındaydı ama buna karşın sömürgelerdeki payı adeta yok denecek kadar azdı. Bu nedenle aktif bir dış politika ile etki alanlarını genişletmeye çalışıyor ve bunu yaparken İngiltere, Fransa ve Rusya ile sık sık karşı karşıya geliyordu.

İngiltere özellikle 1897'de başlayan büyük Alman donanma programından ve ertesi yıl ilan edilen Berlin-Bağdat demiryolu projesinden rahatsız olmuştu. Birincisi deniz üstünlüğünü, ikincisi ise Hindistan yolunu tehdit ediyordu. Fransa ise 1870 savaşında Alzas ve Loren'i yitirdiğinden beri kendisinden daha büyük bir sanayi ve

insan gücüne sahip olan Almanya'yı ancak iki cepheli bir savaş içinde yenebileceğini biliyordu. Uzun çabalardan sonra 1894'te Rusya ile yakınlaşmayı başardı. 1904 yılındaki Fransız-İngiliz ve 1907 yılındaki Rus-İngiliz anlaşmaları merkezi devletler karşısındaki ittifakı elle tutulur hale getirdi.

Bismarck Siyasetinin Çöküşü ve Altı Kriz

Almanya karşısında üçlü ittifakın fiilen oluşumu bu ülkenin Bismarck döneminde başarıyla uyguladığı denge siyasetinin iflasi anlamına geliyordu. 1870 ile 1890 arasında yönetimde etkili olan Bismarck büyük güçler arasındaki çelişkileri ustalıkla değerlendiriyor, hatta bunları teşvik ederek özellikle o dönemde temel rakip gördüğü Fransa'nın diğer güçlerle ittifakını önlüyordu. Savaş istemediği için esnek bir politika uyguluyor ve dünya çapında sağladığı herhangi bir avantajla gücünü artıran tarafa karşı diğerlerine yaklaşıyordu. Ne var ki, 1890 yılı başlarında Kayzer Wilhelm II tarafından görevinden alındı. Ve o andan itibaren Alman dış politikası bu ihtiyatlı rotasını kaybetti. Kayzer'in İngiltere ve Rusya'ya karşı meydan okuyan yaklaşımları diplomatik planda ülkesini tecride doğru iten bir başarısızlıkla sonuçlandı. Tek yakını ise kendisi gibi bir Orta Avrupa ülkesi ve başı heterojen nüfusuyla zaten dertte olan Avusturya idi. "Bu ülke Avrupa'da başka hiçbir örneği bulunmayan sorunlarla karşı karşıya bulunuyordu. 8 farklı ulus, 20 parlamento, 23 parti, iki farklı felsefe, Macaristan ile karmaşık ilişkiler ve farklı kültürler"¹ geniş bir alanda boğuşuyordu. Avusturya Almanya için bir destek olduğu kadar, aynı zamanda bir yük de oluşturmaktaydı.

Bu durum Almanları giderek bir kuşatılma psikozuna soktu. Ayrıca giderek artan iki cephede birden savaşma ihtimali de, düşünce sistemlerini derinden etkileme başladı.

Savaşa giden yoldaki ilk adım olan Tanca Krizi (Birinci Fas Krizi) 1905 yılında meydana geldi. Bu yıl Kayzer, Tanca'ya yaptığı bir

¹ Levander Cassels, **The Archduke and the Assassin**, Dorset Press, New York, 1984, s. 57.

ziyarette Fas'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü savunarak Paris'te gerçek bir panik yaratmıştı. Almanların amacı karşılarında belirginleşen ittifakı sınamaktı. Ama 1906'da yapılan Algeciras Konferansı'nda ortaya çıkan sonuç, yalnızlıklarının tescili oldu.

1907-8'de ikinci kriz patlak verdi. Bu kriz Avusturya'nın 1878'den beri fiilen işgali altında olan eski Osmanlı toprağı Bosna-Hersek üzerindeki iddiaları ve sonuçta ilhakı üzerine çıktı. Almanya bu sadık müttefikine arka çıkarak Japon Savaşı'ndan ve 1905 devriminden iyice yıpranarak çıkmış olan Rusya'nın müdahalesini önledi. Yaralarını sarmakta olan Rusya, Balkanlardaki hamilik görevini bu kez yapamamıştı.

1911 yılı, savaş öncesindeki üçüncü krizi gündeme getirdi. Bu İkinci Fas Krizi olarak da adlandırılır. Alman savaş gemisi Panther bir Fransız operasyonu ertesinde Agadir'e gitti. Amaçları Fransızlarla pazarlık edip Afrika'da bir miktar daha toprak koparmaktı. Ama girişim ters tepti ve sonuç İngiltere'nin Fransa'yı destekleyerek nihai savaşın kaçınılmazlığına dair fikirlerinin pekişmesi oldu. Dördüncü, beşinci ve altıncı krizlerin hepsi Balkanlar'da çıkacaktı. 1910'larda dünyanın sıcak noktası burasıydı. 1912'de Balkan Savaşı ve bunun sonucunda İtalya ile Avusturya'nın, Sırbistan'ın denize ulaşmasını engellemek istemeleri neredeyse büyük savaş bu yıl başlatıyordu. Rusya ve Avusturya seferberliğin eşiğinden döndüler. Sırbistan da bir süre için işgal ettiği Arnavutluk'tan çekildi.

1913 yılı sonlarında meydana gelen, yani savaşa yol açandan bir önceki kriz, Liman von Sanders'in Balkan Savaşları'nda büyük bir yenilgiye uğrayan Türk ordusunun toparlanmasıyla görevli olarak İstanbul'a gelmesiyle başladı. Ruslar buna karşı çıktılar. Sonuçta Sanders İstanbul'daki Birinci Ordu Komutanlığı yerine ordu müfettişliğine getirilerek kriz sözüm ona bir çözüme bağlandı. Ama artık gelişmeler çok hızlanmıştı. Bundan sonra altıncı ve son kriz, yani Arşidük Ferdinand'ın öldürülmesi savaşı başlattı.

1914 Avrupası, tasfiyesi gecikmiş imparatorluklar içerisinde karmaşıklaşmış ulusal sorunlarla da doluydu. Doğu ve Orta Avrupa'nın bütün halkları üç imparatorluğun yani Kayzer, Çar ve Habsburg'ların boyunduruğu altındaydı. Savaş her üç imparatorlu-

ğu da tasfiye edecek, ama ulusal sorunlar sona ermeyecekti. Bu üç imparatorluktan ikisinin yani Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda da emelleri vardı ki, uzun hayatının son günlerini yaşayan bir diğer imparatorluk, yani Osmanlılar buradaki topraklarına veda edeli henüz iki yıl olmuştu. Yeni sınırlar ise oturmamıştı ve Balkanlar kaynayan bir kazandı. Bir Sırp komitacısı olan Gavrilo Prençip'in Avusturya veliahdı Franz Ferdinand'ı 28 Haziran 1918'de Saray Bosna'da vurması savaşa giden yolun son adımı oldu.

Balkanlarda çıkan dördüncü, beşinci ve altıncı krizlerin genel savaşa yol açmasındaki temel etkenlerden birisi de Rusya'nın Sırbistan'ın hamiliğini üstlenmesi olmuştur. Rusya daha önce Balkanlarda birinci planda Bulgaristan'ı desteklerken ilgisini bu ülkeye çevirmesi Birinci Dünya Savaşı'na giden gelişmeleri hızlandırmıştır. "Bulgaristan karşısındaki zafer (İkinci Balkan Savaşı kastediliyor) Sırbistan'ı Rusya'nın Balkanlardaki yegane müttefiki olarak bıraktı.

Bulgaristan Mart 1912 Antlaşması'nı desteklemediği ve özellikle de kendisini İkinci Balkan Savaşı'nda felaketten kurtarmadığı için Rusya'ya kırgındı. Daha Bükreş Antlaşması imzalanmadan Avusturya ve Üçlü İttifak yanlısı bir hükümet Sofya'da işbaşına gelmişti. Bulgaristan'ın kaybı Rusya'yı, Balkanlarda herhangi bir etki sahibi olabilmek için Sırbistan'a bağımlı kıldı... Özellikle Balkanların güneyinde varlık gösterebilmek için Sırbistan'a dayanmaktan başka çaresi kalmamıştı ki bu bağımlılığının sonuçları ertesi yılın (1914) Temmuz sonunda görüldü."¹ Tabii bunun önemli bir nedeni de Rusya'nın Bulgaristan ve Yunanistan'ın Türkiye'den büyük parçalar kopartmasından korkmasıydı. İstanbul ve Boğazları kendisi için istiyordu ve bunun için Karadeniz kıyılarında başladığı istila hazırlıkları Türklerin telaşa düşüp Almanya'nın avucuna düşmesini kolaylaştırdı, belki de temel etken oldu.

İngiliz tarihçi A. J. P. Taylor Bismarck'ın denge politikalarının terk edilmesinin savaşa giden yolun taşlarını nasıl döşediğini anlatır: "Birinci Dünya Savaşı Almanya'nın dünya politikasından, dünya

¹ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları, 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. M. T. Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 172.

gücü olan İngiltere ve Rusya'ya aynı anda meydan okumasından kaynaklanmıştır. Fakat savaş Alman halkına özellikle Rusya'ya karşı bir savunma savaşı olarak sunuldu. Hem sosyal demokratlar hem de Bismarcklılar bunu böyle kabul ettiler. Büyük sanayiciler Belçika ve kuzeydoğu Fransa'yı ilhakı hayal edebilir; generaller tüm batı Rusya'yı isteyebilirler; emperyalistler Hamburg'dan Bağdat'a uzanan bir orta Avrupa öngörebilirlerdi. Orta kesimden veya işçi sınıfından gelen bir Alman ise 1871'deki Reich'ı savunduğunu sanabilirdi.¹ Ne var ki artık Almanyada Bismarcklıların etkinliği merjinal olmaktan öteye geçemeyecekti.

1914 Temmuz'u ve Seferberlik Planları

I. Dünya Savaşı öncesindeki durumun ilginç bir özelliği seferberlik planlarının politik ve diplomatik inisiyatiflere ve esnekliklere pay bırakmayacak bir katılığa sahip olmasıydı. Harekat planları karayolları ve özellikle demiryollarının son derece hassas kullanımına dayanan süratli yığınak gerektiriyordu. Seferberlik ve yığıncağını erken yapanın savaşı kazanma şansı o günün teknik olanakları çerçevesinde adeta mutlaklaşınca, krizlerin gelişmesi karşısında karşı tarafa avantaj vermemek üzere otomatik olarak seferberlik ilan etmekten başka çare kalmıyordu. Kaldı ki, bir ülke seferber olduktan sonra ikili ve üçlü anlaşmaların getirdiği yükümlülükler de art arda seferberlikleri kaçınılmaz kılıyordu. Yani bu, adeta savaşı garanti eden otomatik bir mekanizma haline gelmişti. Bir noktadan sonra esneklik sıfıra iniyor, inisiyatif politikacının ve diplomatın elinden çıkıp tümüyle askerin eline geçiyordu.

Arşidük Ferdinand'ın öldürülmesinden sonra Avusturya, Sırbistan'a bu ülkenin egemenlik haklarını hiçe sayan onbir maddelik bir ültimatoma verdi. Zaten hedefi üzüm yemek değil bağcıyı dövmekti. (Veliahtın, ölüm haberinin geneltummaydaki savaş taraftarlarını sevince boğduğu kaydedilir.) Sırların bu ültimatomu kabul etmeleri olanaksızdı ve nitekim Avusturya, Sırbistan'a iyi bir ders vermek

¹ A. J. P. Taylor, Bismarck, *The Man and the Statesman*, Alfred A. Knopf, New York, 1955, s. 268-69.

amacıyla; sadece bu ülkeye karşı kullanılmak üzere 8 kolorduyu seferber etti. Kendisini Balkan Slavları'nın hamisi ilan etmiş olan Rusya da 12 kolorduyu seferber etmek üzere karar aldı. Buna karşı Avusturya, Sırbistan'a girdiği sırada kuzeydoğu sınırlarını garantiye almak için topyekün seferberlik kararı aldı. Geriye dönüşü olmayan yola girilmişti. Almanya, Üçlü İttifak gereği Avusturya'nın, Fransa da İkili Anlaşma gereği Rusya'nın yardımına koştu. İtalya ise, Üçlü İttifak'ın diğer üyesi olarak üzerine düşeni yapmadı ve savaş başladıktan bir süre sonra taraf değiştirecekti ki, aynı şeyi İkinci Dünya Savaşı'nda da yaptıktan sonra İtalya için "savaşı asla girdiği tarafta bitirmeyen ülke" denilmeye başlandı.

Savaşın başladığı o meşum 1 Ağustos günü henüz İngiltere'nin, Belçika'nın tarafsızlığı garantisini fiilen uygulayacağı belli değilken ve Kayzer, Fransa'ya saldırmazlarsa İngiltere'nin seferberlik ilan etmeyebileceği yanılgısını yaşarken dönemin özelliğini çok güzel anlatan bir olay yaşanmıştı.

Kayzer batıya ilerleyen birlikleri durdurup tüm orduyu Rusya'ya yönlendirmesi için (büyük Moltke'nin yeğeni) Genelkurmay Başkanı Moltke'ye talimat verdi. Schlieffen planını yıllardır bir dogma olarak kabul eden Moltke ve genelkurmay için bu ölümden beterdı. Bu öneriyi hemen reddettiler. Zaten binlerce trenin hareketi başlamış, planın başarısı için elzem olan Lüksemburg demiryollarının ele geçirilmesi amacıyla 16. Tümen sınırı geçmişti bile. Seferberlik programları politik esnekliğe ve yeni müzakerelere fırsat bırakmıyordu. Esasen İngiltere de o akşam seferberlik ilan etmekten başka bir yol bulamamış, tüm tereddütlerine rağmen müttefikler yanındaki yerini almıştı.

Burada olanları adeta kaçınılmaz kılan gelişmeleri bugünün gözüyle de olsa yargılamakta yarar vardır. Gerçi tarihte kaçınılmaz olan şeylerden bahsetmek sadece görünüşte kolaydır. Özellikle her şey olup bittikten sonra, şu ve şu gelişmeler mecburen bu sonuçları yarattı denir. Ancak olaylar başka politik inisiyatiflerle ve başka planlarla ve herşeye rağmen pekala farklı şekilde gelişebilirdi ki; diğer şeylerin yanı sıra yöneticilerin sorumlulukları açısından da bunları incelemek gerekir. Aksi takdirde tüm kötülöklere mazeret bulunabilir.

Schlieffen Planı

1891 ve 1906 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanı olan Kont Alfred von Schlieffen 1905 yılında kendi adını taşıyan ünlü planına son noktasını koyuyordu. Buna göre Almanya önce seferberliğini iki haftada tamamlayabilecek olan Fransa'yı 39 günde yenecek ve sonra doğuya dönerek geniş coğrafyası içindeki sınırlı ulaşım olanaklarıyla seferberliğini ancak altı haftada tamamlayabilecek olan Rusya'yı dize getirecekti. Fransa'nın hızla saf dışı edilebilmesi içinse ordularının kısa bir süre içerisinde kuşatılması gerekiyordu.

1870 savaşında ordular henüz küçük iken Almanlar bunu yapabilmişlerdi. Ama şimdi milyonlarca kişilik ordular sadece 270 kilometrelik bir sınırdan karşı karşıya geleceklerdi. Sayılara kısaca bir göz atarsak 1870 yılında her yetmişdört Fransız ve her otuzdört Almandan birisi savaş eğitimi almışken 1914'te bu oranlar on ve onüçte bire yükselmışti. Taraflar çok kısa bir sürede on milyona yakın askeri cephelelere sürebildiler. Bütün bunlar çok hassas bir organizasyon gerektiriyordu. Bir yazar 1914 seferberliği için çok yerinde olan "The time table war" yani zaman tablosu savaşını kullanmıştır.¹ Yukarıda değinildiği gibi, bir kez düğmeye basıldıktan sonra kimse harekete geçen dev mekanizmaları kolay kolay durduramaz ve buna cesaret edemezdi, çünkü karşı tarafın mekanizmalarının da çalıştığı kesindi. Savaşın sonuna kadar tüm ülkelerden silahlılarına alınan insan sayısı 65 milyonu bulmuştu.²

Diğer yandan Fransızlar İsviçre sınırındaki Belfort'tan, Belçika ve Lüksemburg sınırlarının kesişme noktasına yakın Verdun'a kadar olan ortak sınırı bir dizi kale ve müstahkem mevkiyle tahkim etmişlerdi. Kısacası Almanların bu dar cepheye sayısız üstünlüklerinden yeterince yararlanıp hızla sonuç almalarına fazla olanak yoktu.

¹ Martin von Creveld, **Command in War**, Harvard U.P, Mass, 1985, s.148-49.

² Preston R. A. ve Wise S. F., **Men in Arms, A History of Warfare and its Interrelationships with Western Society**, Holt, Rinehart and Winston, N.Y., 1979, s. 265.

Kont Schlieffen bu çıkmazı aşmak için Belçika üzerinden yapılacak dev bir çevirme manevrası planladı. Ortak sınır üzerindeki Fransız kalelerinin karşısında sadece 5 kolordu bırakarak 36 kolorduyu Belçika üzerinden yapılacak bu hareket için ayırdı. Gerçi planın kabul edildiği tarihte Almanya bu 36 kolorduya sahip değildi ama Schlieffen bunların şu veya bu şekilde temin edileceğini düşünüyordu.

Ne var ki Almanya tayin edici cephede bu büyüklükte bir kuvvet toplayamadı. Alzas-Loren'de de sadece 5 kolorduluk bir kuvvetle yetinmedi. Yani iki kanat arasındaki kuvvet oranları Schlieffen'in istediği gibi olmadı. Ama esas ağırlık planın genel esprisine uygun olarak batıya kaydırıldı. Schlieffen'e göre ordular Manş kanalını yalayıp geçecekler ve Fransızlar'ın son direnişini Paris kapılarında yok ederek nihai zafere ulaşacaklardı.

Schlieffen planı son derece titiz ve soğukkanlı bir uygulama gerektiriyordu. Titiz, çünkü her biri yüzlerce trenle taşınabilen kolorduların hızla önceden belirlenen noktalarda toplanmaları ve harekete geçmeleri gerekiyordu. Soğukkanlı olunması şarttı, çünkü Fransızlar'ın Alzas-Loren, Ruslar'ın da Doğu Prusya'dan yapacakları taarruzlar karşısında telaşa kapılıp batı cephesinden kuvvet çekilmesi gerekiyordu. Ve nihayet Schlieffen planı riskli idi, çünkü son tahlilde başarıyı tek bir tayin edici muharebeye bağlıyordu ki, bu anlamda tam olarak Clausewitzyen teorisinin çerçevesinde oturuyordu. Plan başarısız olursa Almanya'nın, dünya denizlerine hakim olan hasımları karşısında iyi bir barış yapma şansını, çok ama çok zayıflatıyordu.

Bu arada bir not olarak ilave edelim ki, dönemin askeri ve siyasi planlamacıları uzun bir savaşı düşünmekten adeta kaçınıyorlardı. Almanların sınırlı kaynaklarından dolayı böyle yapmaları doğaldı ama, diğer uluslar da böyle bir olasılığa karşı hazırlıklı değillerdi. Esasen Napolyon vari zaferleri getirecek muharebelerin planlanması, entelektüel olarak da daha cazipti.

Savaşın tam da kapıyı çaldığı anlardan söz ederken, o sırada Avrupa'daki en endişeli insanlardan birisinin, en güçlü ordunun genelkurmay başkanı olan Moltke'den başkası olmadığını belirtelim.

Amcası yaşlı Feldmareşal Moltke'e daha 1890'larda, gelecek savaşın çok uzun olabileceğini, çünkü modern devletin herhangi bir muharebede yenilse bile elindeki dev olanaklar sayesinde kendisini yenilmiş saymayacağını, kolay kolay pes etmeyeceğini söylemişti. Kendisi 1906'da, biraz da amcasının hatırı sayılarak genelkurmay başkanı olduğunda (bu görevi savaş görmeyeceğini umut ederek kabul etmişti, çünkü bunu yönetemeyecek kadar zayıf olduğunu itiraf ediyordu) paralel bir görüş beyan etmiş, gelecek savaşın, sonucu tek bir muharebeyle çözülemeyecek uzun ve yıpratıcı bir mücadele olacağını, bir ulusun gücünün sonuna kadar kırılmadıkça ve bir halkın dayanma gücü sonuna kadar tükenmedikçe çatışmaların bitmeyeceğini ifade etmişti. Ve, galip oldukları takdirde bile sonsuz sıkıntılar çekileceğini eklemişti.

Moltke'lerin bu bilgeliği Clausewitzyen anlayışa ve yaklaşıma aykırı telakki edilen bir şey olmakla birlikte, sonunda tam olarak doğru çıktı. Ama henüz bunu kimse bilmiyordu ve Schlieffen planında köklü bir değişiklik yapılmadı. Yalnız doğu cephelerine kuvvet kaydırılması fikri Moltke'nin kafasında (plana göre) fazla önemli bir yer tutuyordu. Esas problem ise, Schlieffen planının ona tam inanmayan, ama başka çare yaratacak inisiyatifte sahip olmayan bir komutanın elinde gerçekleştirilmeye çalışılacak olmasıydı.

Burada bir başka bilge kişinin de hakkını teslim etmeden geçmeyelim. Polonyalı bir bankacı ve ekonomist olan I. S. Bloch 1897 yılında yayınladığı "Teknik, Ekonomik ve Politik Bağlantıları İçerisinde Geleceğin Savaşı" adlı kitapta yaklaşan büyük mücadeleyle ilgili çok doğru tespitler yapmıştı.

Bloch'a göre savaş uygarlık tarafından biçimlendirilen bir olguydu. 19. yy'ın sonunda uygarlık, (yani en azından Avrupa uygarlığı) tarımsal aşamadan hemen hemen çıkararak sanayi aşamasına geçmişti. Ülkeler de birçok açıdan birbirlerine bağımlı hale gelmiş olduğuna göre, gelecekteki savaş hepsine yıkım getirecekti. Şarjörlü tüfek ise katliam araçlarının gelişmesinde öyle bir aşamayı temsil ediyordu ki, askerler kendi sonlarını hazırlamış oluyorlardı. Savaş alanlarında büyük ordular karşı karşıya gelecek, ancak hiçbirisi nihai zaferi getirecek hücumu yapamayacak, herkes siper-

lere girecek, kürekler tüfek kadar vazgeçilmez bir araç olacaktı. Sonucu ise taraftarın ekonomik gücü ve açlık belirleyecekti. Bloch zaferi kazananın da yenilenler kadar zarar göreceğini ve sivillerin korkunç durumlara maruz kalacağını da eklemişti.

Bloch'un öngörülerini olduğu gibi gerçekleştirdi. Ancak önde gelen savaş tarihçilerinden biri olan Fuller, askerlerin teknik gelişmeleri yakından izlemiş olmaları halinde yıllar sürecektir olan yıpratma savaşlarını önleyecek kombinasyonları bulabilmiş olacaklarını söyler. Fuller'in çağdaşı olan diğer bir İngiliz, ünlü general Montgomery, generallerin Bloch'a önem vermemelerini onun profesyonel bir asker olmamasına ve ABD İç Savaşı'ndan ders almamalarını da bunu (yani ABD İç Savaşı'nı) amatörler arası bir çatışma olarak görmelerine bağlar.¹ Bizim kanaatimiz o dönemde askerlerin gerçekten de teknolojik gelişmelerin etkisini değerlendiremediğini, bunun esas nedeninin ise muhafazakar eğitim sisteminin yarattığı zihin durumu ile değer yargıları olduğu şeklindedir. Elbette daha düzinelerce faktör bulunabilir.

Schlieffen Planı ile ilgili olarak Montgomery'nin değerlendirmesine de bakmadan geçmeyelim. Ona göre 1914 Ağustos'unda hedefleri açık olan yegane kapsamlı savaş planı bu plandı ve diğer ülkelerin ellerindeki planlar sadece kaba hareket taslaklarından ibaretti. Joffre "tüm kuvvetlerle taarruz için tam bir kararlılık dışında önceden oluşturulmuş bir fikre sahip değildim"² demişti. Avusturya Sırbistan'ı hızla yenip kuzeydoğuya Ruslara karşı dönmeyi umuyor, Kara ordusu o günlerde çok küçük olan İngiltere sadece Fransızların sol kanadını koruyabiliyor, Ruslar ise Doğu Prusya'ya iki ordu göndermenin dışında Karpatların kuzeyinde Avusturyalıları kuşatmayı umuyorlardı. Sivil veya asker, hiçbir lidere olayları kontrol için fazla olanak bırakmayan savaş planları ülkeleri ve orduları adeta birer otomat gibi savaş alanlarına sürüklüyordu. Ne var ki olaylar hiçbirisinin düşündüğüne uymadı ve kendi mantığı içerisinde ge-

¹ Montgomery, Field Marshall Viscount of Alamein, **A History of Warfare**, The World Publishing Co., Cleveland, 1968, s. 459.

² Montgomery, Field-Marshal, **A Concise History of Warfare**, Wordsworth Editions, Hertfordshire, 2000, s. 274-75.

lişmeye başladı. İlk haftalarda herşey Schlieffen Planı'nın başarısına veya bunun engellenmesine odaklanmıştı. Bu durumun sonucu dünyanın kaderini belirleyecekti.

Ağustos 1914

Ağustos 1914 çağdaş dünyanın şekillenmesinde en büyük paya sahip olan bir zaman dilimidir. Şayet Schlieffen planı bir dizi marjinal faktörün toplu etkisinin güçlenmesiyle başarısız olmamış, Rus orduları dağılmamış, siper savaşı Avrupa'yı bir kabusun ortasına atmamış olsaydı, kuşkusuz her şey farklı gelişecekti.

Belçika, Tannenberg, Sınır Savaşları ve Marne

Savaş başlarken Almanya, Schleswig-Holstein'da bulunan ve (zayıf ihtimalli de olsa) muhtemel bir İngiliz çıkartmasına karşı konuşlandırılan bir ihtiyat kolordusu ve Rusya'ya karşı doğu sınırını koruyan beşbuçuk kolordu haricindeki tüm kuvvetlerini Fransa cephesine yığmaya başladı. Bunlar (yani batıdaki) 7 orduda toplam 1.485.000 personelle, toplam 1.471.000 kişilik 5 Fransız ordusu karşısında dizildiler. Ancak Fransızlar'ın iki kolordu civarında ihtiyatı vardı ve bunlara 117.000 kişilik Belçika ordusu ve 100.000 kişilik (savaşın başındaki sayı) İngiliz Seferi Kuvveti (BEF) de eklendi.

Almanlar açısından ilk büyük talihsizlik Belçika'nın direniş kararlılığı oldu. Büyük güçlerin karşısında Belçikalıların tarafsızlık ilan ederek ordularının geçmesine izin vereceğine kendilerini oldukça inandırmışlardı. Ancak direnişe karşı da hazırlıklıydılar ve küçük Belçika ordusunun tek güvencesi olan zorlu Liege ve Namur kalelerini yerle bir edecek ağır topları vardı. Krupp'un Essen fabrikalarından yola çıkarılan dev kuşatma havanlarıyla desteklenen bu silahların arasında 420 milimetrelik çapıyla o sıralardaki dünyanın en büyük çaplı kara topu da bulunuyordu. Bir başka ilginç husus da 6 Ağustos'ta Köln'den kalkan L-Z zeplininin Liege'i bombalayarak 20. yüzyılın ilk (büyük) hava bombardımanını (1911 Savaşı'nda Libya'da İtalyanlar tarafından uçaktan atılan bir nevi el bombaları ise ilk bombardıman addedilir) gerçekleştirmiş olduğudur.

4 Ağustos'ta Belçika'ya giren Almanlar 17 Ağustos'ta bombardımana dayanma gücü çabuk tükenen kalelerin (modern ateş gücü karşısında bu artık bir genel kuraldı) hepsini düşürerek Fransa üzerine yürüyüşe geçtiler. Orijinal Schlieffen planına göre bu yürüyüş 15 Ağustos'ta başlayacaktı. Böylece Belçika'nın tüm dünyada takdir edilen direnişi, planı, sadece iki gün geciktirmiş oldu. Ama dev bir güce, o aylarda dünyanın en büyük gücüne karşı teslim olmamış, ordusunun geriye kalan kısmını geriye çekerek güneybatı ucunda müttefiklerle birleştirmişti. Schlieffen planının başarısı için gerekli marjın bir bölümü böylece yok oldu.

Söz konusu planın başarısızlığını sağlayan ikinci önemli olay ise, İngiliz Seferi Kuvveti'nin kısa sürede cepheye sevk edilmesi idi. Bu gerçekten büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirildi ve Mons'da Alman ordusunun karşısına çıktı. Bu muharebede BEF'in 70.000 askeri ve 300 topu çevirme hareketinin ana gücü olan Kluck komutasındaki Alman 1. Ordusu'nun önemli bölümü olan 160.000 asker ve 600 topu karşısında bir gün direndi ve akabinde Fransız birlikleriyle birlikte geri çekildi. Burada İngilizler taktik savunmada oldukları için Almanlar'a epey kayıp verdirdiler. Bu olayda da 24 saat tek başına çok önemli değildi ama artık İngiliz olanakları batı cephesinin bir parçası olmuştu. Bu katkı, Amerikan kuvvetleri ibreyi müttefiklerin lehine çevirinceye kadar, Fransa'nın her şeye rağmen ayakta kalmasını sağlayacaktı.

Burada savaşa kısa bir ara vererek Fransız ordusuna ve askeri doktrinine bakmanın zamanı gelmiş bulunuyor. Fransızlar 1870-71'deki ezici yenilgilerinin baskılanması altında çağdaş savaş konusunda gerekli derslerin çıkarılmasında rakiplerinden daha geride kalmışlardı. Temel sorunu moral olarak görmüşler, Fransız askerinin cesareti üzerine yarattıkları mitlerin esiri olmuşlardı. Her halükarda hücum konsepti ile taktik savunmayı adeta lügatlerinden silmişler; Plevne, Rus-Japon Savaşı ve Balkan Savaşları'ndan Almanların özellikle taktik savunma ve hücumda topçunun rolü konusunda çıkardıkları dersler üzerinde durmamışlardı. Ağustos 1914'te ardarda muharebelerde verdikleri korkunç kayıplar bile, onlara gerekli dersleri öğretemedi. Ta ki, 1916'da Verdun'da daimaları kuruyuncaya kadar.

Fransız ordusuna göre topçunun rolü hücumu hazırlamak değil, desteklemekten ibaretti. Bu nedenle tümen ve kolordularında ağır topçu yoktu. Halbuki her Alman tümeninde 18 adet 105'lik orta, her kolorduda da 16 adet 150 mm lik ağır obüs vardı ki neticede, Fransızların toplam 300 adet ağır topuna karşı Almanlar 2000 ağır, 1500 adet de orta top ve obüse sahiptilerdi. Fransızlar obüsleri hücum savaşına uygun olmayan bir silah olarak niteleyerek derin bir dar görüşlülüğe düşmüşler ve hafif toplarla yetinmişlerken, Almanlar Plevne Savaşı'ndan sonra hafif, Mukden Savaşı'ndan sonra da ağır obüsleri kadrolarına almışlardı. Fransızlar'ın ufak bir üstünlüğe sahip oldukları tek alan 75 mm.lik seri ateşli toplarıydı ki, bunu da etkili kullanmanın yollarını çoğunlukla bulamıyorlardı.

Fransız piyadesi, iki siper hattı arasındaki ölüm bölgesini, hala değiştirmedeği kırmızı pantolon ve mavi ceketleriyle aşacak, bu sırada Almanlar'ın top ve makineli tüfek ateşini yok varsayacak, daha doğrusu fazla olmayacağını hesapladıkları kayıplara aldırmadan düşmanın üzerine atılacaklardı. Foch'un yanı sıra bu planları hazırlayan Grandmaison ve Langlois gibi generaller, savaşların ancak moral ile kazanılıp kaybedildiği tarzında, adeta saf bir metafizik düşünceye inanmaya başlamışlardı. Böylece hücum da aynı tür bir inanç haline geliyordu. Gerçi Almanlar da piyadenin kitle taarruzlarına inanıyorlardı ama, bunu daha esnek bir tarzda yapacak olanakları vardı. Rakiplerinin ihmal ettiği sahra tahkimatı konusunda ve piyade destek silahlarının miktarında ve kullanılmasında büyük avantajları olduğu gibi, 115.000 kişilik nitelikli ve tecrübeli astsubay kadroları ile savaş alanında daha etkin bir sevk ve idareye sahiptiler. Ayrıca giysi ve teçhizatları da daha uygundu. Alman askerleri gri üniformaları içinde araziye daha iyi uyum sağlarken, bir Fransız generali savaştan önce kırmızı pantolonların değiştirilmesi önerisine şöyle karşılık vermişti: "Asla! Kırmızı pantolon.., Bu, Fransa'nın şerefidir." Ve böylece Fransız askerleri çok daha kolay birer hedef oluşturmuşlardı.

Kıtaya çıkan İngiliz seferi kuvveti ise Boer savaşlarının deneyleri ışığında yüksek bir nişancılık yeteneğine sahipti. Öte yandan İngiltere, Waterloo'dan beri Avrupa'da hiçbir büyük savaşa katılmamıştı ve büyük donanma-küçük ordu konsepti çerçevesinde subay

kadrosu sınırlıydı. Siper savaşına uygun bir teçhizatlanmaları da yoktu. Ancak İngilizler, henüz siper savaşına geçilmeyen ilk haftalarda sürekli geri çekilirken Alman birliklerine epey zayıat verdirerek zaman zaman müttefik ricatının yavaşlamasını sağladılar.

20 Ağustos'tan itibaren sınır savaşları diye adlandırılan bir dizi muharebe, bütün şiddetiyle başlamış oldu. 1904 yılından beri Almanların esas taarruzlarının Belçika üzerinden yapacakları ve bunu gerçekleştirecek gücü seferber edebilecekleri konusunda yeterli istihbarat ve değerlendirme vardı. Ayrıca birçok Fransız uzman, Alman askeri düşüncesindeki gelişme çizgisini izleyerek aynı sonuca varmıştı.

Grouart adında bir albay, 1913 yılında yayınladığı "Nihai Savaş" adlı kitapta Belçika üzerinden gelecek bir tehlikeye karşı önemle ve üzerinde durarak dikkat çekmişti. Ne var ki 1914'ün kritik günlerinde Fransız ordusunun patronu olacak Joffre ve Foch klikleri tarafından hazırlanan "Plan 17", Kuzeydoğu'dan yapılacak şiddetli bir hücumla Alzas-Loren'in geri alınması ve Berlin üzerine yürünmesi ana fikriyle hazırlanmıştı. Fransa'nın temel askeri konuşlanmasını belirleyen bu plan, aslında bir tepki planı olduğu için şekilsizdi. Almanların Belçika üzerinden yapacakları hareket için yeterli güç bulamayacakları gibi hatalı bir varsayımı da içeriyordu.

1913 yılı istihbarat raporları Alman ordusunun yedeklerden etkili hücum gücüne sahip birlikler kurabileceği sunucunu bildirince, Plan 17'yi hazırlayanlar buna inanmaktan kaçındılar ve bunların sadece ikinci sınıf hizmetlerde kullanılabileceği gibi bir hayalle avunmayı tercih ettiler. Halbuki 25 ile 33 yaş arasındaki askerlerin çoğu halde en başarılı grubu oluşturdıkları görüldü. Ayrıca kendileri doğudan saldırmayı düşündükleri için Almanların kuzeybatıya büyük askeri yığınak yapabilecekleri istihbaratı hoşlarına bile gitti. Böylece Alman cephesini merkezden yarabileceklerini düşündüler. En azından doğudaki kendi saldırı hatlarında daha az dirençle karşılayabileceklerdi.

Fransız hesapları savaşa uymadı. Almanlar hem Belçika üzerine daha fazla güç yığdılar, hem de Alzas'da Fransızları yendiler. 7 Ağustosta Mulhouse'a girerek 1870'de yitirilen topraklarının bir

bölümünü geri alan Fransızlar üç gün içinde buradan püskürtüldükleri gibi, 20 Ağustos'tan sonra, sınır muharebelerinde her yerde toprak yitirmeye başladılar. Plan 17, zafer için tek tasarlarıydı ve buna göre hemen hücum etmek zorundaydılar. Loren'deki bir dizi hücumları da diğerleri gibi Alman mevzileri önünde eridi. Fransız sahra talimatı düşmanın etkili ateşe başlamasına kadar geçecek olan 20 saniye içinde askerlerin 50 metre ilerleyebileceklerini yazıyordu. Halbuki Almanlar makineli tüfeklerle 8 saniyede ateşe başlayıp kırmızı pantolonlu sıraları biçiyorlardı. Ayrıca 75'lik topların düşmanı ateşini engelleyici ateş sağlamaları teorisi de geçersiz çıktı.

Fransızlar sadece sınır savaşlarının dört gününde 140.000 zayıat verdiler. Hiç de hazır olmadıkları taktik savunmaya geçmek zorunda kaldılar. Kayzer'in orduları esas hücum istikameti olan Belçika'nın yanı sıra İsviçre sınırına kadar her cephede başarı kazandılar. 23 Ağustos günü Mons'da BEF karşısında bir gün duraklayıp ertesi gün yine güneye doğru ilerlediler. Fransızlar, Belçika'dan en fazla 17 veya 18 Alman tümeninin geçebileceğini düşünürken burada karşılarına bunun iki misline yakın bir güç çıktı. Toplamda ise Fransa cephesinde 34 kolordu ve 10 süvari tümeni vardı ki; bu Fransız tahminlerinden 4 kolordu artı iki süvari tümeni fazlaydı.

Ağustos'un son haftasında müttefik orduları hızla çekilirken dağılmanın eşiğine gelmişler, Almanlar ise zaferi adeta avuçlarında hissetmeye başlamışlardı. Kaldı ki sınır muharebelerinde başarıdan başarıya koşarken Doğu Prusya'da Ruslar'a karşı ezici bir zafer daha kazanacaklardı.

Savaşın başlamasında Rusya'nın Avusturya ile olan çekişmesinin büyük payı vardı. Ayrıca Fransa'nın yenilmesiyle Almanlar'ın karşısında tek başlarına kalmak asla işlerine gelmiyordu. St. Petersburg'daki Fransız elçisi ise her saatin ölüm kalım meselesi olduğunu tekrarlıyor ve Rusya'yı hazırlıklarını tamamlamadan taarruza zorluyordu. Böylece iki Rus ordusu henüz ikmal hizmetleri tamamlanmadan 17 Ağustos günü harekete geçtiler. Rennen-kampf komutasındaki ordu Masurya göllerinin kuzeyinde ilerlerken, Samsonov ordusu da göllerin güneyinden Almanlar'ın 8. Ordu'sunu

çevirecekti. (Bundan 4 ay sonra da Almanlar, Türk ordusunu Sarıkamış'ta hazırlıksız bir taarruza zorlayarak büyük bir felakete yol açacaklardı.)

Rus ilerlemesi başlar başlamaz sınırdaki Alman örtme birlikleri daha elverişli mevzilere çekildiler. Bu durum Berlin'de endişeli bir havanın doğmasına yol açıtıysa da, Schlieffen planının başarısı için Doğu Prusya'da bir miktar toprağın geçici olarak terk edilmesi esasen plan dahilindeydi.

Öte yandan, 15 Ağustos'ta Japonya'nın da müttefiklerden yana tavır alacağını açıklanması, Almanlar için kötü bir işaretti. Avrupa'daki çatışmayı ellerini ovuşturarak izleyen Japonlar fırsat bu fırsattır deyip Çin üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere harekete geçtiler. Böylece Ruslar, Almanlar'a karşı daha fazla güç sevk edebileceklerdi.

Ne var ki Ruslar için temel sorun insan sayısı değil, ikmal ve ulaşım olanaklarıydı. Alman sınırını geçen Rus birlikleri daha ilk günden itibaren desteksiz kaldılar. Kısa sürede ihtiyat yiyeceklerini tükettikleri gibi, iki Rus ordusunun birbirleriyle irtibatları koptu. Ancak sınırdaki taktik ilerlemeler dolaylı olarak önemli stratejik sonuçlar doğurdu; öncelikle 8. Ordu'nun yeteneksiz komutanı Pritwitz görevden alındı, yerine 1866 ve 1870 savaşlarının gazisi von Hindenburg getirildi. Kumay başkanlığına atanan Ludendorf ise Liege istihkamlarını fethederek ilk şöhretini kazanalı henüz birkaç gün olmuştu. Hindenburg-Ludendorf ikilisi Rus orduları arasındaki kopukluğu keşfettikten sonra Rennenkampf karşısında örtme birlikleri bırakarak tüm güçleriyle Samsonov'a yüklenme kararı aldılar. Bu büyük bir risk idi ama ödülü de o ölçüde büyük oldu. 24 ile 27 Ağustos arasında Rennenkampf hücumu geçebilseydi her şey değişecekti. Ama komuta, değerlendirme ve irade üstünlüğü bu cephede Almanlar'a aitti.

Sonuçta 26 ile 31 Ağustos tarihleri arasında Rus kolorduları birbiri ardına çevrilip dağıtıldı. Ludendorf bu zafere 1410 yılında Polonya ve Litvanyalı'ların Toton şövalyelerine karşı kazandıkları zafere nazire olarak, söz konusu yerdeki köyün adına atfen "Tannenberg Muharebeleri" adını verdi.

Bu zaferin savaşın sonucu üzerindeki dolaylı etkileri doğrudan sonuçlarından da daha önemliydi. Öncelikle Ruslar'ın ilerlemesi durdurulmasaydı bütün savaşın kaderinin değişeceği muhakkaktı. Öte yandan bu savaş batıda sınır muharebelerinin kazanıldığı bir sırada başladı. Bunun üzerine Alman Genelkurmayı Harekat Dairesi Başkanı Albay Tappen, nihai anlamda savaşın kazanıldığı inancıyla ve Moltke'nin de teklifini onaylamasıyla, bir kolordudan fazla bir kuvvetin batı cephesinden alınarak Doğu Prusya'ya sevk edileceğini Ludendorf'a müjdeledi(!) Tabii, batı cephesinde nihai başarı için gerekli hesapları son bölüğüne kadar biten Ludendorf, zaten muharebeler bitinceye kadar trenden inemeyecek olan bu kuvvetin kaydırılmasına şiddetle karşı çıktı, ama ısrarı fayda etmedi. Schlieffen planı biraz daha zayıflamıştı.

Burada birkaç küçük not ekledikten sonra Ağustos ayını bitirip, savaşın ilk perdesini kapatan Marne muharebelerine gelebiliriz.

İlk önemli not, Moltke'nin hareketi yönetme tarzıyla ilgilidir. Almanlar açısından savaşın gelişmesini olumsuz bir tarzda etkileyen gelişme, Moltke'nin muharebelerin seyrini cephenin çok uzağında, Koblenz'deki karargahta izlemesi ve ordu komutanlarını genel planlar doğrultusunda yönlendirecek yerde kararlarında başıboş bırakmasıydı. İletişim sistemi mükemmel çalışsaydı, uzaklık bir zaaf sayılmayabilirdi ama, başkomutanlığın hedefte ısrar prensibini zorlaması gerekirdi. Halbuki bu muharebelerde komutanlar kendi izlenimlerine göre hareket etmeye başladılar. Başkomutanın cepheyi idaredeki isteksizliğine en iyi örnek en sağ kanattan Fransızlar'ı çevirecek olan Kluck'un (Birinci Ordu), salt koordinasyonu sağlamak için Bülow'un (İkinci Ordu) komutasına geçici de olsa verilmesidir. Bu olay da çok önemliydi, çünkü cephesinde boşluk bırakmaktan korkan Bülow, Kluck'un batıya yönelmesini engellemiş ve böylece esas amaç olan çevirme manevrası yapılamamıştı. Gerçekten de Kluck'un ordusunu batıya yöneltse Mons'da İngilizler'le çatışmayacak, onları kuşatılma tehdidi altında bırakarak tek kurşun atmadan sürececek, yukarıda saydığımız bir dizi aksiliğe rağmen çevirmeyi gerçekleştirecekti.

Joffre'ye gelince; O, 15 Ağustostan itibaren Belçika'dan gelen tehlikeyi sezinlemeye başlamıştı. Bunu önlemek için batıya kuvvet

kaydırarak yeni bir ordu kurmak için gerekli emri 25 Ağustos'ta verdi. 27 Ağustos ile 2 Eylül arasında bu ordu kurulurken, Kluck bundan habersiz, Fransız ana kuvvetlerinin güney-güneydoğu istikametinde çekildiğini keşfetti. Bunların Paris müstahkem mevki-lerindeki kuvvetlerle birleşmesini önlemek için Alman ilerleyişi de bu yöne kaydırıldı. Böylece Schlieffen planı ile son bağ da kopmuş oldu.

Kluck, Fransızlar'ı kovalarken artık orijinal planda öngörüldüğü gibi Paris'i batısından kuşatmak yerine, cephesini bu kentin doğusuna bakar hale getirmişti. Eylül'ün 5'ine kadar Fransızlar'ın yenilmiş olduğuna inanan Almanlar, bu değişiklikten fazla endişe duymadılar. Ama Paris komutanı Gallieni Almanların doğuya kayarken Marne nehri kıyısındaki cephelerinin açık kaldığını keşfetti. Bu durum hava keşifleriyle teyit edildi. Yeni kurulan Manoury komutasındaki altıncı ordunun Paris'e çekilen askerlerini kendi garnizonundakilerle birleştirerek hücumu hazırlandı. Joffre de bu fırsatı gördü. Altıncı Ordu'nun taarruzunu desteklemeye İngilizler'i razı edebilmek için bir dizi gerilim yaşandıktan sonra müttefik taarruzu başladı. Birliklerin cepheye taşınması için Gallieni'nin Paris'in tak-silerini kullanması o günlerin çarpıcı hatıralarından birisiydi.

5 Ağustos günü Marne muharebesi, daha doğrusu bir dizi irili ufaklı muharebe başladı. Haftalardır savaşıyor yorgun ordular son güçle-riyle çarpıştılar, çünkü iki taraf da her şeyin son gayretlerine bağlı olduğunun farkındaydı. Bu arada Kluck ile Bülow'un arasında ilerley-en BEF de Alman iradesinin zayıflamasına neden oldu. Geliş-meleri iyi izleyemeyen Alman genelkurmayının durumu yerinde görmek için gönderdiği temsilci Yarbay Hentsch, bu endişeyi yan-sıtmaktan başka bir şey yapmadı.

Sonuçta Almanlar Marne'ı terk ederek 9 ile 13 Eylül arasında daha güvenli saydıkları Aisne üzerine çekildiler. Paris ve Fransız ordusu kurtulmuştu. Modern zamanların popüler askeri düşünürü Liddel-Hart, Marne'ın muharebeye dayanan gerçek bir zaferden çok, psikolojik bir zafer olduğunu söyler.

Marne Üzerine Değerlendirmeler

Esas ününü ikinci Dünya Savaşı'nda yapacak olan De Gaulle, Marne üzerine şöyle demişti: "8 Eylül'de 80 İngiliz ve Fransız tümeni karşısında 81 adet daha güçlü Alman tümeni vardı. Maddi açıdan düşmanın geri çekilmesini icap ettirecek bir durum yoktu."

Gerçekten de Marne'ı müttefiklere hediye eden, Alman başkomutanlığının kararsızlığı ve yetersizliğidir. Kuşkusuz ki, Belçika'da direnişin az da olsa uzaması, İngilizlerin kıtaya çıkması, doğuya kuvvet kaydırılması, cephenin güneydoğuya dönmesi, Joffre ile Foch'un umutlarını yitirmeden inatçı direnişlerini sürdürmeleri gibi faktörlerin hepsi, sonuca belli ölçüde katkıda bulundu ama temel etken Alman komuta heyetinin askerlik sanatının en önemli prensiplerinden biri olan "hedefte ısrar" prensibini hayata geçirecek yetenek ve kararlılığa sahip olmamasıydı. Gene de, sadece Rusya ile Fransa'ya karşı savaşıyor olsalar ve Schlieffen planını gerektiği şekilde uygulamış olsalar, Fransa'nın 1870 ve 1940'daki gibi çökmesi kaçınılmazdı.

Almanlar Marne'da kendilerini zafere götürecek yegane önemli fırsatı yitirdiler. Ayrıca Anglo-Sakson dünyasını karşılarına almışlardı ki, bunlar dünya denizlerine hakim olmanın yanı sıra dünya sanayi üretiminin yarısını yapmaktaydılar. Bir dünya savaşında bunlar kuşkusuz ki belirleyici olacaktı, hele Amerika'nın dev kaynakları akmaya başladıktan sonra. Marne müttefiklere Amerikan kaynakları gelinceye kadar dayanma fırsatı verdi.

Kuşkusuz ki modern savaşın bu ilk büyük hareket tecrübesiyle ilgili sonuçlar bunlardan ibaret değildir. Özellikle belirtmeliyiz ki, karşı karşıya gelen güçler o ana kadar tarihin gördüğü en büyük ordulardı. Sadece Kluck'un Belçika üzerinden geçen Birinci Ordusu 320.000 kişiden oluşuyordu. Bunlar ateş hattında ilerlemeye başladıktan itibaren demiryollarından uzaklaşmışlar, ikmalleri için bozuk yollara ve at arabalarına bağımlı kalmışlardı. Bu durum ilerleyiş hızlarını azaltmış, yorgunluklarını son hadde çıkarmış ve müttefiklere toparlanma için olanak sağlamıştı. Bundan 26 yıl sonra Alman ordusu aynı manevrayı öncü motorlu kolorduları ile daha hızlı yapacak ve bu kez başarılı olacaklardı.

Marne ve sınır savaşları ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir husus da, Schlieffen planının başarısızlığına rağmen Almanlar'ın 6 haftada bir dizi önemli zaferler kazandığı ve savaşı sınırlarının ötesine taşımış olduğudur. Böylece, işgal ettikleri Kuzey Fransa'da siper kazarak taktik savunmanın avantajlarını elde etmişler, müttefikler ise bu toprakları kurtarmak için art arda çok pahalı hücumlar yapmaya mecbur kalmışlardır. Bu kan kaybının yarattığı travmadan asla bir daha kurtulamayacaklardı ve Birinci Dünya Savaşı Avrupa'nın büyük imparatorlukları için sonun başlangıcı oldu. Bu başarılar her şeye rağmen Moltke'nin komutanlığı altında gerçekleşti. Onun tarihteki büyük komutanlardan farkı, risk almaktan kaçınması ve ordularını tek elden koordine edecek iradeye sahip olmamasıydı.

Joffre ise, ordularının yönetimini sıkıca elinde tuttu. Sorunlara parlak çözümler getirmedi ama kriz anlarında cesaretini ve kararlılığını yitirmedi. Moltke gibi endişelerinin esiri olmadı. Silah altındaki insan gücü olan 1.6 milyon kişinin yaklaşık beşte birini Ağustos ayında yitirmesine ve birçok toprak kaybına rağmen ülkesini çöküntüden kurtardı.

Marne'dan Sonra

Bu bölümün başlığı siperler, makineli tüfekler, kazmalar ve dikenli teller de olabilirdi. İlk günlerde her iki taraf da bir an önce denize ulaşmak için rakibinin cephesini kuşatmaya çalıştı. Paris önlerinden Kuzey Denizi'ne kadar yarışan tarafların ikisi de üstünlük kuracak olanaklara sahip değildi. Böylece ordular dikenli tellerin gerisinde, İsviçre'den denize kadar girinti ve çıkıntılarıyla yaklaşık 800 kilometre uzanan bir siperler sistemi oluşturarak mevzilendiler. Almanlar 12.500 adet Maxim Makinalı tüfekleri, havanları ve ayrıca savaş düşman arazisine taşımış oldukları için belli avantajların sahibiydiler. Ancak bunu başarıya dönüştürebilecek hareket olanaklarından yoksunlardı. Müttefikler ise kısa sürede eksikliklerini gidermeye, özellikle topçu parkı ve cephane stoklarını artırmaya başladılar.

Zamanla batı cephesinde topçunun rolü alabildiğine arttı. 1918'e gelindiğinde bütün sınıflar toplandığında, ortalama olarak her 100 askere bir top d  ecekti ki, birçok muharebede seyyar topçunun kaydırılmasıyla bu oran daha da artabiliyordu. Nitekim top ve cep-hane, zaferin anahtarı olarak görülmeye ba landı. Ayrıca ordular motorize olmaya başladılar ve açıklarını kapatıncaya kadar ilk i  olarak sivil nakliye araçlarına el koydular. Kısa bir süre içinde tüm ekonomileri savaşa göre ayarlanmış oldu. Erkek nüfusun önemli bölümü orduya alındı. Savaş üretimini artırmak için devlet, toplumsal hayatın her alanına çok kapsamlı bir tarzda müdahaleye başladı. Devlet kurumları ve mekanizmaları kısa sürede hayal edilemeyecek kadar devle ti. Kadınlar da işgücü açığını kapatmak için çalışma hayatına girdiler. Gerçek anlamıyla topyekun savaş ba lamı tı.

YEDİNCİ BÖLÜM

CEPHELER KİLİTLENİYOR

Siper Savaşı ve Teknolojisi

1914 yılı, zafer hayallerini siperlerin çamurlarına gömerek bitti. Ağustos ayında ileriye gören bir avuç insanın gözyaşları, Noel'de muzaffer olarak eve dönmeyi umarak çiçek yağmurları altında cepheye koşan ihtiyatların coşkusu yanında kaynayıp gitmişti. Ama artık bunların çoğu evlerine dönemeyecekti; ne o Noel'de, ne de başka bir Noel'de.

Alzas ve Loren'in tepelerinden Belçika'nın ağır killi topraklarına kadar yavaş yavaş yerin altına gömülen ordular bir dizi yenilik uygulayarak avantaj sağlamaya çalıştılar ama bu boşuna oldu ve hayatta kalanları siper işkencesinden kurtarmaya yetmedi. Derinlemesine kademelenmiş, top ve makinalı tüfeklerle korunmuş ve herhangi bir yarmaya karşı gerisinde ihtiyatlar bulunduran hatları yarıp geçmek batı cephesi için adeta imkansız hale geldi. Aradan 20 yıl geçtikten sonra İkinci Dünya Savaşı'nda zırhlı ateş gücü ve etkili hava desteği sayesinde siperlerin eski önemi kalmayacaktı. Ne var ki Birinci Dünya Savaşı'nın derslerinden çıkartılan sonuçlar bu kez –her zaman değil- yanlış zamanda ve yanlış şekilde uygulayacaktı. Büyük paralar yatırılan ve o ölçüde medet umulan siper sistemleri çoğu kez birkaç günde hatta birkaç saatte delinip geçilecekti.

Öte yandan, siper savaşlarının kilitlendiği bu ortamda onyıllar sonrasının savaş sahnesini belirleyecek olan bir dizi yenilik daha ortaya çıktı. Bunların en önemlisi havacılığın gelişmesiydi. Havacılar

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında henüz bağımsız bir kuvvet değillerdi. Kimileri, örneğin 1918 yılının Nisan ayında teşkilatı değiştirilen Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) gibi ayrı bir kuvvet olarak örgütlendi. Kimisi de, örneğin ABD havacılığı gibi, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Kara Ordusuna bağlı Hava Kuvveti veya Donanma Havacılığı Kolu olarak varlıklarını sürdürdüler. Ayrıca bombardıman güçleri savaşın ilk günlerinde çoğu halde rahatsızlık verici olmanın ötesine geçemiyordu ama, keşif ve topçu ateşi tanziminde ve giderek birbirlerine karşı avcı-önleme rolünde kullanılmaya başlandılar.

Bir diğer gelişme de ağırlığı alabildiğine artan topçunun yeni cep hane ve fünye türleriyle birlikte dolaylı ve toplu atış yöntemlerini geliştirmesi oldu. Bunda hızla kullanımı artan telsizlerin de büyük payı vardı. Ne var ki telsizler birçok halde değerli bilgilerin karşı tarafın eline geçmesine yol açıyordu. Böylece şifreleme, şifre çözme, yanıltıcı mesajlar gönderme, çok çeşitli aldatma yolları ve savaş hileleri geliştirilmeye başlandı.

Diğer yandan ilk kez Almanların getirdiği bir şeytanca yenilik de zehirli gaz kullanımı oldu. Almanlar bunu ilk olarak Ekim 1914'te Fransa cephesinde deneme mahiyetinde kullandılar ama o kadar başarısız oldu ki Fransızlar bunu fark etmediler bile. Şubat 1915'de bu kez Ruslara karşı yine başarısız bir deneme yaptılar ama bundan sonra gazın kitlesel olarak kullanılması gerektiğini öğrendiler. Askerlerin siper araçlarıyla zaten kalabalıklaşmış olan teçhizatlarına bir de gaz maskesi eklendi. Keza yine aynı aylarda Fransızların uyguladığı bir yangın bombasından aldıkları fikri geliştiren Almanlar alev makineleri yaparak siper terörüne yeni bir boyut eklediler. Ne var ki ölüm makineleri envanterini zenginleştirmekle birlikte bu iki silahın muharebelerin kaderini etkileyecek ölçüde bir katkısı olmadı. Sadece ölü sayısını ve hayatta kalanların ızdırabını artırmış oldular.

1914 Eylül'ünde siper savaşlarının yarattığı kilitlenme ortaya çıkar çıkmaz İngiliz istihkamcılarının Yarbay Ernst Swinton ateş hattını geçmek için zırhlı ve silahlı bir araç önerisini getirdi. Fransız J.L. Breton ise Kasım 1914'te sadece dikenli telleri kesen bir nevi zırhlı

traktör düşünmüştü. İki müttefik birbirlerine haber vermeden kendi tasarımlarını geliştirdiler. 1915'de İngilizler zırhlı araç ve topları tırtıllar üzerine yerleştirerek ilk silahlı zırhlı arazi aracını yaptılar. Ancak ileride savaş alanlarının çehresini değiştirecek olan bu araçlar Eylül 1916'ya kadar sahneye çıkmadı. O zamana kadar gizlilik amacıyla bu araçlara tank (su deposu) adı verildi ve bu ad yadigar kaldı. Diğer yanda, ilk kez İtalyanlar tarafından Trablusgarp'ta bize karşı kullanılan zırhlı otomobiller ise oldukça çeşitlendi. Çamurda ve bozuk yollarda ilerlemek için tırtıllı araçlar ve kamyonlar bunlara eklendi. 56 kiloluk ağır Maxim makinalı tüfeği de değiştirilen silahlar arasında yer aldı. Bu hantal silahın yerine sadece bir kişinin kullanabildiği 11 kiloluk Lewis gibi, daha hafif ve kullanışlı makineli tüfekler yapıldı. Siper savaşlarının vazgeçilmez silahı ise el bombasıydı.

Siperleri Aşamıyorsan Uzaktan Dolaş

1915'in ilk yarısında her iki tarafın giriştikleri bir dizi saldırı siperlerin aşılamayacağını ispat etti. Günlerce süren topçu hazırlık ateşleri çoğu kez karşı tarafı uyarmaktan ve sonuçta karşılıklı zayıyat artırmaktan başka sonuç vermiyordu. Kısa hazırlık ateşini takiben yapılan ani hücumlarla, karşı tarafın ilk siperlerine girilebiliyor ama bu, derinlemesine yarma hareketlerine yetmiyordu. Örneğin Mayıs ayında Fransızlar Vimy'de sadece 5400 metrelik bir cepheye 1900 metre ilerleyebilmek için 100.000 zayıat verdiler. Savunmadaki rakipleri ise bu muharebeleri 60.000 kayıpla kapamışlardı. Yeni arayışlar içerisine girileceği aşıkardı.

Her iki tarafta önce stratejik kuşatma planları tasarladılar. Alman planı Avusturya'yı destekleyip Türkiye'yi savaşa iterek önce Rusya'yı çökmektir, İngilizler ise üç yoldan birini seçebilirlerdi. Bunlardan birincisi olan Baltık kıyısına çıkartma, teorik olarak tartışılmakla birlikte o günün olanaktan çerçevesinde imkansız bir operasyondur. Ayrıca Alman donanması Atlantik'e çıkamamakla birlikte İngilizleri Baltık'a sokmayacak kadar güçlüydü.

İkinci şık ise Rus cephesine doğrudan yardımdır. Bunun için Rusya'ya erişebilecekleri iki yol vardı. Boğazlar veya Murmansk. Ku-

zeyden büyük birlikler kaydırmak hele denizaltı savaşı başlamışken çok riskliydi. O halde geriye sadece Boğazlar yolu kalıyordu ki, bu, Türkiye'yi yenerek Balkanlarda yeni bir cephe açmak şeklinde formüle edilebilecek olan üçüncü yol ile de çakışıyordu. Bunun sonucu kısa bir süre sonra Çanakkale savaşları olarak tezahür etti.

Türkiye'deki İttihatçı diktatörlüğün bazı şeflerini elde etmiş olan Almanlar muharebe kruvazörü Goeben ile hafif kruvazör Breslau'yu Marmara'ya soktukten sonra 29 Ekim'de Karadeniz limanlarını bombaladılar. Böylece Türkiye emrivaki ile savaşa girmiş oldu ve Almanları rahatlatmak için geliştirilen umutsuz Sarıkamış ve Kanal hareketlerinde (Bkz. Türk Savaşları bölümü) sırf bağımlılığının bedeli olarak yüzbine yakın ölü verdi. Çanakkale'de ise daha büyük kayıplar verilecek ama müttefikler önce donanma, sonra da çıkartma ile deneyecekleri geçiş hareketini başaramayacaklardı.

Çanakkale'nin bir başka önemi de modern zamanların ilk büyük çıkartma hareketi olmasıydı. İlginç noktası da bu daracık cephelerde durumun batıdaki gibi sonuçsuz bir siper savaşına dönüşmüyordu. Bir süre sonra müttefikler bu kötü yatırıma daha fazla kaynak aktarmaktan vazgeçtiler ve çekip gittiler.

İngilizler Çanakkale'deki büyük kayıplarının yanı sıra uzun vadede Süveyş kanalını korumak için 340.000, İran Körfezi'ndeki petroleri korumak için de Mezopotamya cephesine 400.000 kişilik kuvvetler yığdılar. Bunlar savaşın ilk üç yılı boyunca zayıf 4. ve 6. Ordularımız karşısında koruma amaçlarının dışında önemli bir başarı elde edemediler. İngiliz yığınağı savaş boyunca salt koruma görevi için fazlasıyla büyüktü ve bu nedenle Türk kuvvetlerinin de fazla başarı şansı yoktu. Ne var ki İngilizler ikmal hatlarını iyice geliştirince, savaşın sonunda taarruza geçtiler ve ilerlediler. 1915'den, yine savaşın son aylarına kadar fazla kıymeti harbiyesi olmayan Selanik cebi etrafında yarattıkları Makedonya cephesinde ise 200.000'i İngiliz olmak üzere 600.000 müttefik askeri vardı.

Böylece görülmektedir ki Almanların Türkiye'yi savaşa sokmaları kendi açılarından eşsiz bir değere sahipti. İkmal alamadığı için bir yandan Rusya yavaş yavaş boğulurken, diğer yandan 1 milyonu İngiliz olmak üzere iki milyon müttefik askeri bağlanmış oluyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi savaşa sokmak için gösterilen gayretler bu veriler ışığında çok daha iyi anlaşılmaktadır. Esasen genel stratejik durum ciddi bir benzerlik gösteriyordu.

Bütün bunlar kuşkusuz müttefiklerin karar mekanizmalarında da tartışılıyordu. Sonuçta doğuya kuvvet kaydırılması sorunu hem askerleri hem de politikacıları ikiye böldü. Bir bölümü her halükarda güçlerin ezici çoğunluğunun tayin edici muharebelerin beklediği batı cephesinde tutulmasını savunurken, diğer bölümü ise siper savaşlarındaki kilitletmenin aşılması için doğudan stratejik açılımların devamını savunuyordu. Zaman içinde birinci gruba batıcılar, ikinci gruba ise doğucular denilmeye başlandı.

Almanların ikinci önemli atılımları ise İngiltere'yi denizaltı savaşı ile ablukaya almaya çalışmak oldu. Ancak, tüm kayıplarına rağmen İngilizler deniz yollarını açık tutabildiler. Üstelik bu gelişme Almanya için çok vahim bir sonuç olan ABD'nin savaşa katılma sürecini hızlandırdı. Mayıs 1915'de önce bir ticaret gemisi, sonra da Lusitanya yolcu gemisinin batırılması ABD kamuoyunun tarafsızlığını savunan önemli bir bölümünü bu tutumdan vazgeçirdi. Almanya basiretsiz tutumu ile kendi kuyusunu kazdı.

1915 yılının diğer bazı önemli olayları ise yeni Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn'in önce Rusya'ya yüklendikten sonra, Sırbistan'ı ele geçirerek Türkiye yolunu açması ve İtalya'nın taraf değiştirerek müttefikler yanında savaşa girmesidir. Almanlar Sırbistan'a karşı savaşmaları için Bulgarlara öteden beri istedikleri Makedonya'yı vaat etmişler, İtalyanlar ise Trieste ve havalisini Avusturyalılardan almak için savaşa girmişlerdi. İtalya ile Avusturya arasındaki muharebeler fevkalade ulaşım zorlukları nedeniyle savunmaya son derece elverişli Alp dağlarında cereyan ettiği için savaşın genel gidişatında ciddi bir etki yaratmadı. Ancak Rusya harekatı kısa vadede kesin sonuç getirmemekle birlikte uzun vade-li sonuçları itibarıyla daha önemliydi.

1915 yılında, Rusya'ya karşı yeni kurulan 11. Alman ordusu Avusturya ordularını destekliyordu. Komutanı Mackensen ve Kurmay Başkanı Seeckt askerlik sanatında yetenekli kişilerdi. Seeckt ile ileriki bölümlerde tekrar karşılaşacağız. Şimdilik savaşın sonunda

Osmanlı Genelkurmayında çalışacağını ve savaştan sonraki Alman ordusunu onun kuracağını belirttim.

11. Ordu 1 Mayıs 1915 günü 4 saat süren kısa fakat çok yoğun bir topçu ateşinden sonra Rus cephesini yardı. Kuşkusuz ki bunda karşılarındaki ordunun Fransa'daki rakiplerinden daha zayıf bir şekilde teçhiz ve ikmal edilmesinin de rolü vardı. Almanlar kısa sürede 80 kilometre ilerlediler, fakat harekatta bu kadar hızlı bir gelişme beklemedikleri için ikmal yollarını uzatacak hazırlıkları ve yeterli ihtiyatları yoktu. Bu nedenle başarılarından yeterince yararlanamadılar. Ancak bu ordu sonbaharda güneye yönelerek Sırbistan'ı işgal etti, böylece İstanbul-Berlin yolu açılmış oldu.

Rus cephesinde elde edilen olumlu gelişmeler müttefikler arasında yaşanan doğu-batı tartışmasının Alman genelkurmayında da alevlenmesine neden oldu. Rusya'ya daha çok kuvvet yollayıp bu ülkeyi saf dışı edebilirler ve böylece bir süre sonra tüm güçlerini batı cephesine yığabilirlerdi... Yoksa her zaman için esas cephe olan batıdan kuvvet çekmeden sonucu orada mı aramalıydılar... vs. gibi sorular, müttefiklerin yaşadığı ikilemlerin adeta aynadan yansıması haliydi. Sonuçta tereddüdün cezası çekildi. Tarihte birçok kez tekeretmiş ve edecek olan kademeli yığınak hatası yineleni. Doğuya kaydırılan kuvvetler azar azar artırıldı ve karşı tarafa toparlanma olanağı verildi. (1915'de İngilizler aynı hatayı Türklere karşı Çanakkale'de yaptılar)

Almanlar Ağustos'a kadar 750.000 esir almalarına rağmen Rus cephesini çökertemediler. Eylülde Almanlar tekrar ilerlediler ama ikmal merkezlerinden de uzaklaştılar. Ruslar da çekildikçe saflarını sıkılaştırebildiler ve insan kayıplarını telafide sıkıntı çekmediler. Sonuç olarak Rusya'da ihtilalden sonra Bolşevikler ayrı bir barış yapınca ya, yani 1918'e kadar Almanlar batıya önemli miktarda birlikler kaydıramadılar. Ama o zaman da çok geç kalmışlardır çünkü Amerikalılar artık batı cephesinde her ay yüzbinlerce asker yığacak düzeye gelmişti.

Batı cephesine gelince, müttefikler Champagne ve Artois'de bir dizi verimsiz taarruz harekatı ile aşırı kayıplar vermeye devam ediyorlardı. Bu operasyonlarda Fransızlar 192 bin kayıp verirken

Almanların kaybı 120 bin kişiydi. Yine 1915'de İngilizler Loos'da 60 bin kayıp verirken Almanlarınki 20 binden ibaretti. Bu başarısızlıkların temel nedenlerinden biri ihtiyatların yeteri kadar hızlı sevk edilememeleriydi. Hal böyle olunca son derece büyük kayıplarla gerçekleştirilen yarmalar boşa gidiyor, öncü birliklerden arta kalanlar son güçlerini harcamış vaziyette ele geçirdikleri siperlerde takılıp kalırken düşman birlikleri birkaç yüz metre ileride yeniden kademelenerek mevziye giriyorlardı. Esasen topçu hazırlıkları karşı tarafın tedbir almasına ve ihtiyat yığmasına fırsat veriyordu. Taarruz edenler savunmanın topçu ateşi altında ve kendi baraj ateşlerinin bataklığa çevirdiği asıl muharebe hattında ancak sürünme hızıyla ilerleyebiliyorlar, ele geçirilen siperlere ikmal maddeleri ulaştıramıyorlar, ihtiyatlar da bu karışıklıkta takılıp kalıyordu. Burada anahtar kavram taarruzun yavaşlığı idi.

Kısa topçu hazırlığını müteakiben yapılan sürpriz saldırılar da kademeli savunmayı aşamıyordu. Manevra alanının geniş olmadığı cephelerde bu tür tahkimatların aşılabilmesi için topçu hazırlığı yetmeyecek, ancak İkinci Dünya Savaşı'nda büyük uçak filolarıyla düşman ihtiyatlarının kaydırılması engellenince ve zırhlı öncülerini izleyen motorize birlikler kurulunca, taarruz savunmaya baskın çıkacaktı.

1914 Eylül'ündeki kovalamacada Alman sağ kanadı Nieuport'da denize ulaşmış, Manş Kanalı ile Vosges dağları arasında ileri uzanan bir çıkıntı oluşmuştu. Batı cephesi itibarıyla 1915 yılının müttefik stratejisi bu çıkıntıyı iki yanından geliştirilecek hücumlarla kesip yok etmekten ibaretti, yukarıda değindiğimiz Champagne ve Artois muharebelerinin mantığı da budur. Fransızlar Champagne, İngilizler de Artois'den ilerleyerek St. Quentin'in batısında buluşacaklardı. Ne var ki ard arda saldırılarda verilen yüzbinlerce kayba rağmen bu çıkıntı olduğu gibi kaldı. Ufak tefek ilerlemeler olduysa da, müttefikler kazandıkları her metre arazi karşılığında yüzlerce ölü vererek son derece kararsız, hatta açıkça aptallık olarak nitelenebilecek bir alışveriş yaptılar.

1915 yılı sona ererken doğuda Rusya'nın çetin kışıyla karşı karşıya kalan Almanlar, Fransa'nın ciddi bir moral çöküntüsü içinde

bulunduğunu tesbit ederek tekrar batı cephesine yüklenmeye karar verdiler. Moltke'nin yerine Genelkurmay Bakanlığı'na getirilmiş olan Falkenhayn'ın Fransızları bir katliam tuzağına düşürerek savaşamaz hale getirmek için yaptığı bir plandı bu. Fransızlar oltayı yuttular ve böylece 1916 Şubat'ında savaş en kanlı safhasına girdi. Ne var ki 1915 yılı da zaten yeterince kanlı geçmişti. Bu yıl boyunca İngilizler 279.000, Almanlar 612.000 ve daima taarruzu, her ne pahasına olursa olsun taarruzu düşünen Fransızlar ise son derece ürkütücü bir rakam olan 1.292.000 kayıp vermişlerdi.¹ Bu ülkenin daha ne kadar dayanabileceği bilinmediği gibi, siper savaşları için bir son görünmüyordu.

¹ James L. Stokesbury, **A Short History of the World War I**, William Morrow and Co., New York, 1981, s. 101.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK KATLIAM

Verdun

General Erich von Falkenhayn Rusya'da kazanılan toprakların tek başına büyük bir anlam taşımadığını, bu ülkenin normal koşullarda toprak kaybıyla çökemeyeceğini görmüştü. Bu kadar geniş cephe-ler üzerinde ikmal ancak motorizasyonla sağlanabilirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda en zengin ülkelerde bile bu ancak başlangıç safhasındaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Rusya muharebelerinde ise kamyonların tanklardan daha büyük rol oynadığı birçok kez tartışılmıştır. Öte yandan Rus demiryolları da herhangi bir istilacıya kendi trenlerini kullanma olanağı vermeyecek özel genişlikte inşa edilmişti. Böylece Almanlar gözlerini tekrar Fransa'ya çevirdiler.

Falkenhayn'ın planı hem nüfusu az, hem de o güne kadarki kayıpları nispeten fazla olan Fransızlara, büyük bir topçu tuzağı ile altından kalkamayacakları kadar zayıf verilmeyi, bu yolla onların savaştan çekilmelerini sağlamayı amaçlıyordu. Böyle bir insan mezbahası kumak için Fransızların asla vazgeçemeyecekleri bir hedef bulmak gerekiyordu ki, bu da Verdun idi. Falkenhayn'ın "Fransa kan kaybından bembeyaz olacak" sözleriyle özetlediği oyun burada sergilenecekti.

Fransızlar Verdun kalelerinin asla alınamayacağını düşünüyorlardı. Falkenhayn ise Verdun düşerse bunun yaratacağı etkinin tüm Fransa'yı çökerteceğine inanıyordu. Bunun yanı sıra Verdun, Lüksemburg sınırına yakın konumuyla Kuzey Fransa cephelerinin dayanak noktasıydı. Doğuda Toul-Epinal-Belfort üzerinden İsviçre sınırına kadar uzanan tahkimli bölgeyi batıdaki nispeten açık alanlardan ayırıyordu.

Verdun önlerinde Almanlar o güne kadar dünyanın gördüğü en büyük topçu yığnağını yaptılar. 13 kilometrelik bir cepheye 1400 adet top ve ağır havanı bir hafta yetecek olan 2.5 milyon mermiyle birlikte dizdiler. Ayrıca Fransız topçusunu karşı ateşten men etmek üzere gaz mermileri ve kalelerini yıkmak için Liege istihkamlarını yerle bir eden cinsten dev kuşatma topları da vardı. Topçu gözetleyiciliği yapan 166 uçağa ilaveten balon ve zeplinlerden oluşan bir hava kolu kurmuşlardı.

Almanların bu yığnağına karşı Fransızların ilk başta sadece 270 topları ve 20 tabur (yakın ihtiyatlar da sayılırsa 34 tabur) piyadeleri vardı. Alman piyadesi ise ilk başta 72 taburdu. Bu dengesizliğe karşı Fransızlar dünyanın en güçlü kaleleri olan mevzilerine güveniyorlardı. Bunlar arasında 14. Louis'in istihkam uzmanı Vauban tarafından inşa edilmiş olan Fort Daumont, 19. yüzyılda tadil edilmiş, birbirini izleyen toprak, çimento ve kum tabakalarından oluşan 7 metrelik duvarlarıyla 420 milimetrelik Alman toplarına bile dayanıklı hale getirilmişti. Ne var ki Fransızlar bombardıman sırasında kaleyi geçici olarak boşaltınca 3 kişilik bir Alman keşif kolu açık bir dehlizden yol bularak burasını ele geçirdi. Bu, savaşta bireysel inisiyatifin etkileyici bir örneğiydi. Askeri uzmanların yıllar sonra yaptıkları hesaplamalar bu hatanın 1916 yılı boyunca Fransızlara en az 100.000 ölü ve yaralıya mal olduğunu teyit edecekti.

21 Şubat günü, o tarihe kadar görülmemiş bir Alman bombardımanı ile başlayan Verdun savaşı, 25 Şubat'da Fort Daumont'un ele geçirilmesiyle Fransızlar açısından çok ciddi bir safhaya girdi. Soğukkanlılığıyla ünlü Joffre bile telaşa kapıldı ve en yetenekli savunma uzmanları olan General Petain'i Verdun komutanlığına getirdi. Bu Petain'in tam 30 yıl sonra idamıyla sonuçlanacak büyük Fransız trajedisinin de başlangıcı oldu.

Verdun gerçekten "la querre a'lautrance", yani sonuna kadar bir savaştı. Fransız ordusunun 330 alayından 259'u burada muharebelere katıldı. Kayıplar Mart sonuna kadar geçen 40 gün içinde 89.000'i buldu. Ama Almanlar da 82.000 kayıp vermişlerdi. Muharebelerin sönüğü 11 Temmuz'a kadar bu rakamlar sırasıyla 315.000 ve 281.000'e çıkacaktı. Bundan sonra Fransızlar Almanları ilk taar-

ruzda aldıkları topraklardan geri atmaya çalıştılar ve kayıpları yıl sonuna kadar 168.308'i ölü olmak üzere 377.231'e ulaştı. Alman kayıpları ise yıl sonunda 337.000 idi ki, bütün bu rakamlar rakiplerine oranla kayıplarının %90'ı bulunduğunu gösteriyor. Daumont tesadüfen düşmeseydi Almanların tüm hazırlıklarına rağmen; kayıp oranının Fransızların (mutlak olarak) lehine olacağı ifade edilmelidir. Kuşkusuz, nüfusu daha az olan Fransa için bu kayıplar daha önemliydi. Ancak cepheyi terk etmediler. Petain önce Verdun'e "Kutsal Yol" diye adlandırılan bir ikmal hattı açarak direnmenin devamını sağladı. Buradan sadece Mart ayının ilk haftasında 190.000 takviye geldi. Bunu sayısız diğerleri izledi. Bu askerlerin çoğu düşmanı hiç görmeden, tepelerine inen cehennemi bombardımanında öldüler. Almanlar yavaş yavaş Verdun'e yaklaşıırken artık orada siper diye birşey kalmamış, savaş çamur dolu top çukurlarında çürüyen ceset parçalarının arasında cereyan eden bir vahşet halini almıştı.

Mayıs sonunda Fransız ordusu takatinin sonuna gelmek üzereyken üzerlerindeki baskının hafifletilmesi için Joffre, Haig'in bir an önce harekete geçmesini istedi. Somme nehri üzerinde büyük bir taarruza hazırlanan İngilizler bunun 15 Ağustos'tan önce gerçekleşmeyeceğini söylediler. Joffre o tarihe kadar Fransız ordusu diye bir şeyin kalmayacağını haykırınca tarihi 1 Temmuz'a çekmeyi kabul ettiler. Ayrıca Ruslar da savaştaki son büyük atılımları olan Brusilov taarruzunu başlattılar.

Verdun savaşları sırasında askerlerin ızdıraplarına duyarsız kalmayan Petain ise sözde terfien bu görevden alınmış, yerine kayıtsız şartsız hücum doktrinine inanan Nivelle ile Mangin getirilmişlerdi. Bunlar 1916 sonuna kadar insafsız saldırılarla Verdun civarındaki arazileri geri aldılar. Ancak bunun için döktükleri kan onlara kasap lakabını kazandı. Bu anlamsız katliamlar ertesi bahar Fransız ordusunda bir dizi isyan başlattı. 1917 yılı başında Fransız ordusundaki 112 tümendenden 68'inde küçüklü büyüklü isyanlar vardı ve bu, o zamana kadar Fransızların yaşadığı en büyük krizdi. Bunu çözmek için yine Petain, bu kez Genelkurmay Başkanı olarak göreve getirildi. Fakat biz, bu hikayeye geçmeden önce 1916'nın diğer katliamlarına kısaca bir göz atalım.

Brusilov Saldırısı

Müttefikler 1916 baharı için kapsamlı bir saldırı planı hazırlamışlardı. Ancak Verdun bunu altüst etti ve Fransızların yardım çağrılarını üzerine Ruslar 5 Haziran'da harekete geçtiler. 20 Haziran'a kadar General Brusilov komutasında, başarılı hamlelerle 200.000 Avusturyalı esir aldılar. Ne var ki Almanların 16-23 Haziran arasında geliştirdikleri karşı taarruz karşısında büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunlu kaldılar. Temmuz'da Verdun muharebeleri sürerken Somme hücumunun da hazırlıkları yapılıyor. Bu nedenle Ruslar bir milyondan fazla kayıp vermelerine rağmen 17 Ağustos'a kadar hücumlarını sürdürdüler. Müttefikler için ordularını göz göre göre feda ettiler. Bedelini de ağır ödediler.

Brusilov saldırısı Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların gerçekleştirebildikleri son büyük saldırı oldu. Bundan sonra ordunun ve Çarlık düzeninin dağılması başladı. 29 Aralık günü Çariçe'nin himaye ettiği Papaz Rasputin'in öldürülmesiyle birlikte ihtilal yılı 1917'ye geçildi.

1917 başında Rusya'nın savaş dışı kalma ihtimali Almanları bir süredir tartışılmakta olan "zafersiz barış" ihtimalini ciddi olarak ele almaktan vazgeçirdi. Rusya aradan çekileceğine göre şimdi İngiltere'ye karşı sınırsız denizaltı savaşını başlatabilir ve bu ülke de çöktüğü taktirde rahatça zafere ulaşabilirlerdi. Ne var ki bu hesap pazara uymayacak, İngiltere'yi çökertecek ölçüde bir ambargo kuramayacakları gibi, Amerikan yığınağı etkisini hissettirmeden Avrupa'da tayin edici bir kara muharebesi de kazanamayacaklardı. Böylece Rusya'nın savaştan çekilmesi ile dünyanın kaderini değiştiren zincirleme gelişmelerin önemli bir halkası daha ortaya çıkmış oldu.

Somme

Somme Nehri Batı Fransa'da müttefiklerin son doğal korunma hattıydı. Almanlar 1870'deki Sedan'dan itibaren Fransızları hep bu nehir üzerinde, Amiens ve Abbeville üzerinden denize ulaşarak yenmişlerdir. 1940 yılında Manstein'in başarılı planı da bu eksen

üzerinde ilerleyerek Fransız cephesini çevirme ana fikri üzerine kurulmuştu. Ancak 1914'de Kluck Abbeville yerine doğuya dönünce Almanlar bu şansı yitirmişler ve nehrin bataklık ovası üzerinde bir cephe oluşturmuşlardı.

Somme savaşının başladığı günlerde Brusilov saldırışı var hızıyla sürüyor, öte yandan da Verdun savaşları ilk aşamasının sonuna yaklaşıyordu. Yani Almanların elleri kolları boş değildi. Ama taarruzun yaklaştığını seziyorlar, İngiliz hazırlıklarını rahatlıkla izliyorlardı. Böylece tedbir alma olanağı buldular. Öte yandan Fransızlar da bu harekate planladıkları katkıyı yapamadılar.

Müttefikler piyade saldırısından tam bir hafta önce, 24 Haziran'da 27 kilometrelik bir cephede 1537 top ile hazırlık ateşini başlattılar. Ne var ki Almanlar bombardımanın yoğunluğuna maruz kalan ilk siperlerde ancak çok küçük örtme birlikleri bırakmışlar ve esas kuvvetlerini derinlemesine kademelendirmişlerdi. Aynı taktiği İkinci Dünya Savaşındaki korkunç Rus topçu ateşi karşısında da kullanacaklardı. Ayrıca çok derin siperler kazmışlar ve bombardımanın sona ermesini takiben birkaç dakika içinde makinalı tüfekleriyle birlikte mevziiye girecek şekilde talim yapmışlardı. Böylece 1 Temmuz'da başlayan müttefik piyade saldırısı tam bir katliama dönüştü. Sadece o gün ve sadece İngilizler, hafif yaralıları sayılmazsa 57.470 kayıp verdiler. Bunun karşılığı ise birkaç yüz metrelik bir arazi parçasıydı.

Muharebelerin bittiği 18 Kasım tarihine kadar müttefik kaybı 630.000, Alman kaybı ise 660.000 kişiyi bulmuştu. Somme saldırısı Verdun üzerindeki baskıyı hafifletmenin dışında müttefiklere hiçbir yarar sağlamadı. Cephe hattı sadece birkaç kilometre ileri taşınmıştı. Ancak dolaylı sonuçları daha önemli olabilirdi. Öyle ki, artık kademelenmiş hatların en büyük fedakarlıklarla dahi aşılama-yacağı bir kez daha anlaşıldı. Böylece barış tartışmaları gündeme geldi. ABD Cumhurbaşkanı Wilson tüm taraflara barış konusunda onları tatmin edecek koşulların neler olduğunu sordu. Barış görüşmeleri ciddi bir olasılık haline geldi. Ama tam da o sırada Rusya'da dağılmanın başlaması ve Kayzer'in 31 Ocak 1917 günü "ertesini sabahtan itibaren sınırsız denizaltı savaşına başlayacaklarını"

ilan etmesi bu şansı yok etti. Ayrıca Almanya'nın Japonya ile birlikte Meksika'yı ABD karşıtı bir ittifaka razı etmeye çalıştığının öğrenilmesi de etkili oldu. İngiliz istihbaratı Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann Meksika'ya ABD'ye karşı ittifak öneren bir telgrafını ele geçirmişti. Burada Teksas, New Mexico ve Arizona'nın Meksika'ya iadesi önerilmekteydi.¹ İngilizlerin bu telgrafın orijinalliğini ispat ederek Amerikalılara vermeleri bardağı taşıran son damlalardan biri oldu. 3 Şubat tarihinde ABD Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti.

Uzun ve ızdıraplı bir yıl, 1917 böyle başlayacaktı. Batı cephesinde yeni silahlar, özellikle tankların muharebeye katılması dışında "yeni bir şey yoktu". Sonuçsuz katliamlar sürüyor, doğu cephesinde ise Rusya'nın savaştan çekilmesi Almanlar için yeni bir umut yaratıyordu.

Wilson'un Barış Teklifi Reddediliyor

ABD Başkanı Wilson 16 Aralık 1917 tarihinde savaşan taraflara ilhaksız bir barış çağrısı yaptı. Getirdikleri tek koşul Alzas ve Loren'in Fransa'ya iadesi idi. İngiltere çağrışı kabul etti ama savaş tazminatı isteğinden vazgeçmedi. Alman gururu bunu, dolayısıyla savaş suçunun üzerine kalmasını kabullenemezdi. Ayrıca orduları işgal ettikleri yabancı topraklarda savaşıyordu ve ezici hakimiyet sahibi olan savaş yanlısı partiler sadece Belçika değil Fransa'nın kuzeyini de ilhaka kararlıydılar. İlimli Dışişleri Bakanı Bethmann-Hollweg ilhaka karşı olmakla birlikte bunu açıkça savunmaya cesaret edemiyordu. Esasen o dönemde Reichstag partileri arasında sadece Sosyal Demokratlar görüşmelerle varılabilecek bir barışa sıcak bakıyordu.² Diğerleri son derece milliyetçi ve ilhakçı görüşlerle, savaşı sonuna kadar götürmeye hazır olan Hindenburg-Ludendorf kliğini destekliyordu. Bu aylarda meydana gelen bir dizi

¹ Charles Weighton, **The World's Greatest Spies**, Taplinger Co., New York, 1962, s. 59.

² T.N., Dupuy, A Genius for War, The German Army and General Staff, 1807-1945, Hero Books, Fairfax VA, 1984, s. 164.

olay barış umutlarını yok etti ve gelecekteki felaketlerin temelini attı. Bunların hepsi Almanların yanlış değerlendirme ve hesaplarına dayanmaktaydı.

Almanlar ilk olarak sınırsız denizaltı savaşı ile İngiltere'nin dize getirilebileceğini düşündüler. İngiltere'nin deniz ulaşımını kesemedikleri gibi, İngilizler savaşın sonuna kadar Almanlardan çok daha iyi beslendiler. İkinci olarak ABD'nin savaşa girmeyebileceğini, girse bile uzun süre etkili bir güç oluşturamayacaklarını düşündüler. Halbuki ABD Nisan 1917'de savaşa girdikten sonra hızla büyük bir ordu oluşturdu ve bunlar 1918 yılında Almanya'yı yenen güç farkını oluşturdular. Almanların üçüncü yanlış ise Rusya savaşından çekilirken, Amerikalılar gelinceye kadar batıya taşıyacakları tümenlerle İngiltere ve Fransa'nın işini bitirebilecekleri hesabını yaptılar. Burada da yanılacaklar ve üç yıldır savaşan bu iki ülke taze Amerikan tümenleri gelinceye kadar bir yıl daha dayanacaktı. Bu yanlış görüşlerin yanı sıra, savaş Alman halkına Rus saldırganlığının Fransız ve İngilizler tarafından desteklenmesi olarak sunulmuştu. Bu nedenle kendilerini ahlaki bir yük altında da hissetmiyorlardı. Hepsi bir araya gelince Almanların zafer umutları bu tarihte henüz yüksekti. Yenilgiyi kabul etmeleri için daha çok fazla kan dökülmesi gerekiyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SAVAŞIN DEĞİŞEN ÇEHRESİ

Muharebe Alanındaki Değişiklikler

1917 yılına gelindiğinde muharebe alanında bir dizi yenilik görüyoruz. Bunlardan ilk bölümü silahlar (daha doğrusu silah sistemleri), ikinci bölümü ise taktiklerle ilgilidir. Genel olarak taktiklerdeki değişiklikleri belirleyen unsur silah sistemleri olduğuna göre bunlara kısaca bir göz atmak zorundayız.

Birinci Dünya Savaşında muharebe alanlarında gördüğümüz birçok yeni silah arasında uçak, tank ve zehirli gaz ön plana çıkmıştır. Ancak başka açıdan bakıldığında bunların başlı başına yeni birer silah değil, fakat top ve makinalı tüfek gibi silahları taşıyan zırhlı veya uçan birer platformdan ibaret olduğu anlaşılır. Zehirli gaz ise yine doku hasarıyla hasmı saf dışı bırakan moleküler bir mermidir. Yani hapsi son tahlilde namlulu silahlarla bağlantılıdır. (Gaz bazen bomba olarak bırakılmakla birlikte çoğu zaman özel mermilerle atılmıştır). Bunlardan zehirli gaz İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılmamış, fakat bölgesel savaşlarda birçok kez uygulanmıştır. Tanklar ve uçaklar ise sahneye ilk çıktıkları günden itibaren giderek artan bir kullanım alanı bulmuştur. Her ne kadar bunlar Birinci Dünya Savaşı'nın kaderi üzerinde birinci dereceden rol oynamamışlarsa da, 1939 ve özellikle de 1940'dan itibaren muharebe alanlarını altüst etmişlerdir. Yine de ilk uygulamalar ilerdeki yıllardaki gelişmelerin en azından düşünsel temellerini ortaya çıkarmıştır. Tank ve uçak teorisyenleri Birinci Dünya Savaşı'nın dehşetini yaşayan subaylardı.

Tank ilk dönemlerde stratejik yarma yapacak, düşmanın derinliklerine sarkacak bir araç olarak değil, kademeli siperleri aşmaya yarayacak hareketli zırhlı bir sistem olarak düşünülmüyordu. Siperler sistemi bir kez yarıldıktan sonra iş yine süvari ve piyadeye kalacaktı. Uçaklara gelince bunlar önce keşif ve karşı tarafın keşfine engel olacak avcı rollerinde düşünülmüş, giderek bombardıman yetenekleri gelişmekle birlikte Birinci Dünya Savaşı boyunca faaliyetleri taciz düzeyini pek aşamamıştır. Esasen bu dönemde uçakların yetenekleri oldukça sınırlıydı, tıpkı tankların da henüz uzun mesafeli hareketlere teknik olarak hazır olamadıkları gibi. Kaldı ki zırhlı ve/veya motorlu piyade ve çoğu kez de kundağı motorlu toplar olmadan tankların etkinliği de hep sınırlı kalmıştır. Kısacası, tüm bu mekanik canavarlar Birinci Dünya Savaşı'nın muharebe alanlarında boy gösterdikleri halde (batı cephesindeki son muharebeler kısmen istisna sayılırsa) savaşın gidişatını belirlememişler, genelde bu savaşın gerçek hükümdarı olan topçunun egemenliği altında kalmışlardır. Topçular bu savaşta sadece yeni gelişen hareketli unsurları değil, piyadeyi de giderek denetimleri altına almaya başlıyorlardı.

Topçunun Yükselişi

18. yüzyıldan Napolyon savaşlarının sonuna kadar muharebe alanlarında her 1000 askere ortalama 2 sahra topu düşüyordu. Napolyon'un bazı savaşlarında daha çok top vardı ama genel ortalama ancak 1870'de 3'e çıkmıştı. Rus-Japon savaşı ise hafif ve orta topçu ile yapılan direkt atışlar yerine obüs bataryalarıyla yapılan endirekt atışların önemini göstermişti. Topçular bu şekilde tepelerin ardındaki saklı mevzilerden atış yaparak düşman topçusundan da korunabiliyordu. Teknik gelişmeler bunu mümkün kılacak olanakları yaratmıştı. Buna rağmen Almanlar ağır topçu ile endirekt atışa yönelirken, özellikle Fransızlar bu gelişmeye uymakta geç kaldılar. Bunun ilk nedeni doğrudan ateşin daha az karmaşık olmasıydı. İkinci olarak da uzaktan destek sağlayan bataryaların askerin morali için ön saflara yerleştirilen hafif toplar kadar yararlı olmayacağını düşündüler. Bu yanılgının bedelini savaşın ilk on haftasında sınır arazilerini yitirerek ama bundan çok daha

önemli olarak asker kayıplarıyla ödediler. Savaşa başlarken piyade tümenlerinde ağır toplara ek olarak İngilizler onsekiz, Almanlar oniki, Ruslar da dört obüs temin etmişlerdi. Fransız piyade tümenlerinde obüs bulunmamaktaydı. Ağustos 1914'de Fransızlar savaşa 990 adet 75 mm'lik hafif top bataryası ve sadece 50 ağır top bataryası ile girmişken, dört yıl sonra 966 75 mm'lik bataryaya karşı 1.014 ağır top bataryası oluşturmaktan başka çare bulamamışlardı. Ayrıca kısa hazırlık bombardımanları giderek yerini uzun yıpratma bombardımanlarına bırakacaktı.¹

İyi donatılmış ordular Birinci Dünya Savaşı'na 1000 kişi başına ortalama 6 sahra topu ile başladılar. Ancak özellikle batı cephesinde hareket olanakları kısıtlanınca kilitlenen cepheleri kırmak için yegane yolunun topçu ateşinin yoğunlaştırılmasından geçtiği düşünüldü. Böylece topçunun sayısı artırılarak çoğu hücumda 1000 adam başına 20'den fazla topun desteği sağlandı. Bir başka ifadeyle kimi yerde cephenin her kilometresinde 200'e yakın top mevzileniyordu. Bu sayılara siper savaşı için çok uygun olan havanlar dahil edildi.

Sayının ötesinde topçunun niteliğinde de büyük bir ilerleme görüldü. Daha hassas tevcih ve hedef bulma yöntemleriyle uzaktaki hedeflere harita üzerinden etkili ateş açılabilen, güvenilir füzeler, hava fotoğrafları ve meteorolojik bilgiler buna katkıda bulunuyordu. Her muharebe kısa veya uzun bir topçu hazırlık ateşiyle açılıyor, yeni ateş kontrol sistemleri sayesinde piyadeler toplu halde kaydırılan baraj ateşlerini izleyerek ilerleyebiliyordu. Ayrıca düşman topçusunu susturabilmek için yapılan hassas atışlar da her muharebede açılış programının bir parçası haline gelmişti. Bu denli ateş yoğunluğunu sağlamak için sadece tümen ve kolordu topçusu yetmiyor, cephelerin durumuna, göre kaydırılan büyük topçu parkları oluşturuluyordu. Ayrıca bu kadar çok sayıda topun ateşini koordine etmek için özel topçu karargahları kuruluyor ve bunların hazırladığı planlar muharebelerin yönetiminde belirleyici oluyordu.

¹ Boyd. L. Dastrup, King of Battle, **A Branch History of the US Army's Field Artillery**, TRADOC, Washington D.C., 1993, s. 149-161.

Muharebe Grupları

Birinci Dünya Savaşı'nın ordulardaki en devrimci ve kalıcı etkilerinden birisi de muharebe gruplarının kurulmasıdır. Daha önceki örgütlenmelerde tüm sınıflardan askerler tümen seviyesinde bir araya getiriliyor ve birbirini destekleyerek ama yine de bir ölçüde bağımsız olarak savaşıyorlardı. Halbuki şimdi piyade, makinalı tüfek ve havancılar, hücum topçusu ve istihkamlılardan oluşan karma muharebe grupları tek taktik komuta altında bir araya getiriliyorlardı. Genelde alay veya tugay düzeyinde kurulan bu birliklerin bileşimi muharebenin gereksinimlerine göre değiştirilebiliyor, böylece yararlı bir esneklik sağlanıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nda makinalı tüfekler çoğu kez ayrı bölükler veya takımlar halinde örgütleniyordu. Sonraları bunlar daha kullanışlı hale getirilerek piyade bölüğünün destek unsurları arasına katıldılar. Tanklara ve diğer zırhlı muharebe araçlarına gelince, ordular ekonomik ve teknolojik güçlerine göre ilerleyen yıllarda bunları da muharebe gruplarına eklediler. Ne var ki kimi ordular, örneğin Fransızlar ve ilk dönemde Ruslar İkinci Dünya Savaşında tüm tanklarını taburlar ve bölükler halinde muharebe gruplarına dağıtarak büyük yenilgilerin kapısını açtılar. Almanlar ise toplam olarak daha az tanka sahip olmakla birlikte bunları büyük gruplar halinde kullanarak rakiplerine ezici darbeler indirebildiler. Ruslar bu taktiği öğrenince en az Almanlar kadar iyi uyguladılar. Öte yandan savaş teknolojisindeki gelişmeler tüm orduları mümkün olduğu oranda muharebe gruplarını küçük zırhlı birliklerle takviyeye mecbur kıldı. Birçok halde de muharebe grupları bizzat zırhlı birliklerin çevresinde örgütlendi. Uzun zaman içinde takviyeli alay muharebe grupları tugaylara dönüşmeye başladılar.

Bu arada muharebe gruplarını ilk uygulayan subayın Alman Generali Otto von Hutier olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Bu subay Baltık cephesinde Ruslara karşı örgütlediği muharebe grupları ile Riga'daki Rus siper sistemini aşmıştı. Ayrıca özel şok gruplarına düşmanın güçlü direniş gösterdiği mevzilere aldirmeden ilerleme görevi vermiş, böylece yarmayı tek bir dalgayla değil, düşmanı dağıtarak ilerleyen kümeler halinde yapmayı başarmıştı.

Sıra veya hat kavramından, küme ve derinlik kavramlarına geçiş, matematikte olduğu gibi askerlik alanında da çığır açacak olan bir gelişmeydi.

Batı Cephesinde 1917 Yılı

Rusya'nın savaştan çekilme durumu Almanlara batıya büyük kuvvetler yığma olanağı verebilirdi. Bu gerçekleşinceye kadar batı cephesinde savunmada kalmaya karar verdiler. Buna karşılık müttefikler bir dizi hücum ile Almanları geriletmeye çalıştılar. Ancak hemen her zaman olduğu gibi Almanlar bunların yerini ve zamanını iyi tahmin ederek savunmada başarılı oldular.

Nisan ayında iki büyük müttefik hücumu oldu. Bunlardan ilki 9 Nisan'dan 15 Mayıs'a kadar süren Arras, diğeri de 16 ile 20 Nisan tarihleri arasındaki Aisne muharebeleridir. Almanlar 1914'ten kalan batı çıkıntısının ucunu terk ederek kendilerinin Siegfried Stellung, müttefiklerin de Hindenburg hattı olarak adlandırdıkları mevzilere çekildiler. Bu cephe düzeltilmesi müttefiklerin dengesini bozdu. Arras'ta İngilizler 158.000, Aisne'de Fransızlar 187.000 kayıp vermişlerdi. Fransız ordusunda isyanların yayılması ve Nivelles'in görevden alınması bu sonuçsuz hücumları izleyen günlerde oldu. Aynı günlerde Rusya'da çarlığın yıkılmasından sonra kurulmuş olan geçici hükümet tüm ülkeyi bölen "savaşa devam" konusunu tartışıyordu. Barış isteyenler ile savaşa devam taraftarları arasındaki tartışmaların ikna veya uzlaşma ile sonuçlanması olanaksızdı. Her halükarda, geçici hükümet başkanı Kerensky 29 Haziran'da Almanları topraklarından geri atmak için bir taarruz başlattı. Ancak maddi ve manevi olarak savaşa hazır olmayan ordu dağılarak perişan halde geri çekilirken Almanlar rahatça ilerleme fırsatı buldular.

İngilizlerin Messines tepelerini almak için 21 Mayıs'ta başlattıkları saldırı bu yılın diğeri bir önemli olayıdır. Bunun iki amacı vardı. İlk olarak İngilizler Almanları, isyanlar sorunuyla uğraşan Fransız ordusu üzerine baskı yapmaktan alıkoymak istiyorlardı. Gerçekten de Mayıs ayında patlak veren isyanlardan sonra Petain Fransız ordusunu toparlayıncaya kadar Almanlar kapsamlı bir hücumla geçselerdi neler olabileceğini tahmin etmek güçtür. İngilizler Al-

manlar karşısında yalnız kalmış olsalar kuzeybatıda kurmuş oldukları dev ulaşım ve ikmal sistemini terk edip geri çekilme, belki de bir Dunkerk'i 23 yıl önceden 1917'de yaşama tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardı. Bu durumda merkezi güçlerin avantajlı bir barış elde etmek şansları çok artar, İngiltere iki müttefiki savaştan çekildikten sonra 1940'takinin aksine savaşa tek başına devam kararı almayabilirdi. İkinci olarak da 1 Şubat 1917 tarihinde sınırsız denizaltı savaşına başlamış olan Almanların Zeebrugge ve Ostende'deki denizaltı üslerini ele geçirme düşüncesi vardı. Bu çok önemliydi çünkü Şubat 1917'de İngilizler denizaltı saldırıları nedeniyle 470.000 ton toplamında gemi yitirmişlerken, bu rakam Nisan'da 837.000 tona yükselmmişti.

İngilizler Messines'de madenci askerlere kazdırdıkları tünellerde içlerine yarım milyon kilo patlayıcı doldurdıkları 19 mayın patlattılar ve dar bir cephede 2.266 topla ateş açtılar. Ancak her zaman olduğu gibi Alman siperlerinde açılan büyük kraterin içinde çakılıp kaldılar. Sesi İngiltere'den bile duyulan dev patlamanın şokunu atlatan Almanlar kısa sürede toparlandılar. Krater içinde biçilen İngilizlerin sayısı patlamada ölen Almanlarınkinden az değildi. Sonuçta İngilizler tepeleri almak için 14 Haziran'a kadar kan dökmek zorunda kaldılar ama bundan stratejik bir sonuç çıkmadı. 31 Temmuz'da ise III. Ypres muharebeleri, bazen de Passchendale diye adlandırılan ve 20 Kasım'a kadar sürecektir çatışmalar başladı ki burada 300.000 İngiliz ve 8000 Fransız'a karşı, Almanlar 280.000 kayıp verdiler. Bunu izleyen günlerde İtalyanlar Caporetto'da çözüldüler. 24 Ekim ile 4 Kasım arasındaki 275.000'i esir olmak üzere 305.000 kayıp vererek 125 kilometre geri çekildiler. Bu muharebelerde Alman ve Avusturya-Macaristan güçleri sadece 20.000 kayıp verdiler. İtalya'nın nerdeyse çökmek üzere olduğunu gören İngiliz ve Fransızlar bu ülkeyi savaşta tutabilmek için birliklerini göndermeye başladılar. Ama İtalyanlar bir süre sonra toparlanınca buna gerek kalmadı. Yıpranma artıyor ve tüm ülkelerde savaş yorgunluğu kendini iyice gösteriyordu.

1917 yılında İngilizler de güçlerinin sonuna gelmişlerdi. Fransız ve Ruslardan sonra İtalyanlardan da büyük bir hayır gelmeyeceğinin anlaşılması üzerine barış konusunu tekrar düşünmeye başladılar.

Hatta Churchill aradan 19 yıl geçtikten sonra 1936 yılında bir Amerikan gazetesine şöyle demişti: "...Eğer Amerika savaşa katılmasaydı 1917 baharında müttefikler Almanya ile barış yapacaklardı. Bu taktirde ne Rusya'da komünizm, ne İtalya'da faşizm, ne de Almanya'da nazizmin hakimiyetine giden gelişmeler olmayacak, ayrıca en az bir milyon hayat (müttefikleri kastediyor-MTA) kurtarılmış olacaktı..." Churchill'in bu söylediklerinde kısmen de olsa gerçek payı olduğu kabul edilebilir. Unutulmamalı ki Birinci Dünya Savaşı'nda sistemler değil sadece ülkeler savaşıyordu ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki nazizmle asla uzlaşmama tarzındaki haklı tavır ve bunun ortamı 1917'de ortada yoktu. Birinci Dünya Savaşı'nın sorunları çözmek bir yana, daha da ağırlaştıran anlaşmalarla bitmesi birçok rejim değişikliği getirdi. Bu rejimler birbirlerini uzlaşmaz karşıt olarak gördüler ve savaşı sonuna kadar sürdürdüler. Kaldı ki, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anlaşmaların hiçbirisi kalıcı olmadı ve kısa sürede yırtılıp çöp sepetini boyladı. Ayrıca 1914-18'de henüz toplama ve imha kampları türünden vahşetler de sergilenmişti.

Alman savunması 1918'e başarılı bir şekilde ulaştı. Bunda adını Fritz von Lossberg adlı subaydan alan yarı-esnek bir savunma sisteminin payından da söz etmek gerekir. Lossberg sisteminde, birliklerin ağırlığı ön siperlerin 1.5-2 kilometre gerisinde önceden hazırlanan muharebe bölgelerine dağıtılıyor, böylece düşman topçusunun ateşinden etkilenmesi en aza indiriliyordu. Bu arada dikenli tel yumakları ve derin siperlerin arasına yerleştirilmiş sahra topları savunmayı güçlendiriyordu (Bu savunma anlayışı kalıcı olacak, müttefikler İkinci Dünya Savaşında da en çok tank kaybını Almanların mevzilere serpiştirdikleri direkt atışlı 88'lik toplar karşısında vereceklerdi). Söz konusu yeni savunma anlayışında zaman zaman arazi parçalarının terk edilmesine izin veriliyor, ama çok önemliyse bunlar karşı hücumla geri alınıyordu.

Cambrai: İlk Nizami Tank Hücumu

Tankların muharebe alanına ilk çıkışı aslında 1916'da Somme savaşları sırasında oldu. O dönemde İngiliz komutanı Haig'in elinde 50 kadar tank bulunuyordu. Ancak büyük bir tank gücü oluşt-

ruluncaya kadar bunları kullanmaması konusunda çok ciddi şekilde uyarılmıştı. Ne var ki cephe komutanı olarak inisiyatifini kullanmış ve sıkıştığı bir anda bunları savaşa sokmuştu. Sonuç sıfırdı. Çünkü yeni unsurun nasıl kullanılacağı konusunda hiçbir yaklaşım geliştirilmemişti. Tanklar bir miktar ilerleyerek ilk siperlerde bir mevzi elde etmiş ve orada durmuşlardı.

20 Kasım 1917 günü Cambrai'de başlayan İngiliz hücumu ise 476 tankın katıldığı bir operasyondur. Ayrıca tankların nasıl kullanılması gerektiğini tartışan Fuller gibi subayları vardı. Fuller tankların küçük gruplar halinde değil, fakat kitlevi olarak kullanılmasını öngörüyor, bunlarla uzun menzilli stratejik hücumlar yaparak geçerken düşmanı komuta merkezleri ve topçularına saldırmalarını, ama esasta düşman gruplarını imha için değil, onu paralyze etmek için kullanılmasını öngörüyordu. Ancak tank gücü henüz bu konseptleri hayata geçirecek kadar olgunlaşmamıştı.

Cambrai'de tanklar Hindenburg hattında 20 kilometrelik bir cephe de 6.5 kilometrelik bir girişi birkaç saatte yaptı. Bu 1914'ün ilk saldırılarından sonra batı cephesindeki siperlerde yapılan en hızlı ilerlemelerden biriydi. Unutulmamalı ki Verdun veya Somme gibi uzun muharebelerde bu kadar ilerleme yüzbinlerce kayıp verilerek haftalar süren taarruzlarla elde edilebilmişti. Fakat Cambrai'de tanklar ilerlemeyi sürdürerek stratejik sonuç aramak yerine direniş odaklarını temizlemeye dalınca Almanlar oluşan gediği kapattılar, İngilizler bu hücumda 179 tank ve 4000 asker yitirirken Alman kayıpları 123 top, 10.000 asker ve çok miktarda savaş malzemesi idi. Mekanizasyon farkı, henüz emekleme aşamasında olmasına rağmen savaşta kendisini göstermeye başlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar büyük bir tank gücü oluşturmadılar ve ellerindekileri de toplu halde kullanmadılar. Buna karşı müttefikler savaşın 1919 yılına uzaması halinde on bin tanklık dev bir armada meydana getirerek Almanya'ya yürümeyi planlıyorlardı. Savaş bir yıl önce bitince bu planlar doğal olarak unutuldu ama 1918 yılında yarısından çoğu İngiliz olan 2200 tank müttefiklerin ilerlemesinde yine de yararlı oldu. Ne var ki 1918'den sonra, iki savaş arasındaki hazırlık döneminde Almanlar "kaybeden taraf

daha iyi öğrenir” sözünü haklı çıkarırcasına tank kullanımı üzerine daha doğru çözümlemeler buldular. Fakat unutulmamalı ki Almanlar kazandıktan sonra da, yani 1870-71 zaferini izleyen yıllarda askerlik alanında gerek teorik, gerek pratik olarak daha verimli çalışmalar yapmışlardı. Ama politik sistemleri, oluşturdıkları askeri mekanizmalardan en iyi şekilde yararlanacak, bunu esaslı ulusal hedeflere tabi kılacak olgunlukta değildi. Bir başka ifadeyle demokratik yönetim geleneklerinin zayıflığı en genel planda onları sık sık geri dönülemez hatalara götürüyordu.

Cephedeki Askeri Anlamak: Petain

17 Mayıs 1917 günü, Fransız askerini kırdıran Neville görevini General Henri Philipe Benoni Petain'e, devrederken, arkasında tam anlamıyla yıkıntının eşiğinde bir ordu bırakıyordu. Neville'in Napolyonvari saldırıları Alman siperleri önünde erimiş, tümenler dağılmanın eşiğine gelmişti. Uluslararası planda ise devrim çalkantıları içindeki Rusya yavaş yavaş savaştan çekiliyor, İngiltere ise denizaltı savaşının en zor günlerini yaşıyordu. Ne var ki Petain de krizin yabancıları değildi. Daha bir yıl önce Verdun'da duruma el koymuş, cepheyi istikrara kavuşturarak büyük prestij kazanmıştı. Şimdi de ülkesinin kaderini omuzlarında taşıyordu. Ve bunun için bir dizi önlemi vardı.

Petain ilk önce düşman rezervlerinin kademelendiği koşullar sürdükçe hücumları durdurdu. Kendi ifadesiyle: “...bu hücumlarda saldıran taraf genellikle daha fazla kayıp veriyor ve sürpriz faktöründen de yararlanılamıyordu. Böylece “...uzak hedefli ve çok masraflı topyekun hücumlar yerine büyük topçu desteği ile yapılacak sınırlı saldırılarla asgari kayıp vererek düşmanı yıpratmak, ancak bundan sonra yıkılıncaya kadar ara vermeden saldırmak gerekir” diyordu -ki nitekim savaşın sonu da bu tür bir senaryo içinde geldi.

Petain'in bu arada yaptırdığı ilk işlerden birisi de Nivelles'in kullandığı 1/5000'lik muharebe haritalarını kaldırıp yerine 1/200.000'lik tek bir durum haritası koymak oldu. Genelkurmayda oturarak saatlerce gecikmeyle gelen mesajlar aracılığıyla taburları sevk etmeye

çalışmak olacak iş değildi. Ama gelecekte de bundan ders almayan ordular olacaktı. Bundan sonra 12 ay sürecek bir reform çalışmasına girişti. Batı orduları arasında en zayıf durumda olan Fransız kuvvetlerini örgütlenme ve malzeme açısından İngilizler ve Almanlara yakın bir duruma getirdi. Alman taktiklerini inceledi. Bir dizi küçük saldırı yaparak cepheyi kısmen düzeltti. Hedeflerini çok sınırlı, hazırlığı ise yeterli olduğu için buralarda başarılı oldu. Tümen ve kolordu topçularına yapılan önemli takviyelerin yanı sıra istenilen yere kaydırılabilecek büyük bir genel topçu parkı kurdu. Önemli yerleri geri alma ve tüm ulusa moral vermeyi amaçlayan bazı sınırlı saldırılarında topçunun tüm askerlere oranı %60 hatta %70'i buluyordu. Piyadenin rolü özellikle savunma muharebelerinde adeta topçunun korunmasından ibaret kalmıştı. İnsan gücünün metalle ikamesi, 67 milyonluk Almanya karşısında 39 milyonluk nüfusuyla ona yakın bir ordu çıkaran ve olağanüstü kayıplar veren bir ülke için yegane mantıklı yoldu.

19 Mayıs 1917 tarihinde başlayan askeri isyanlara gelince de, bunların sadece politik ajitasyondan kaynaklandığını ileri süren meslektaşlarına karşı, olayların gerçek nedenlerine inebiliyordu. Kendi ifadesiyle "...disiplinsizliğin temelinde genel bıkkınlık, izin sorununun çözülmemesi, ayyaşlık ve son hücumlarda komutanlığın hataları teslim edilmelidir... Askerlere kısa sürede büyük başarılar vaat edilmiş, sonra hareket istendiği gibi gelişmeyince komutanlığın aşırı kararsızlıkları ve birbirini iptal eden emirleri felaket getirici olmuştur... Özellikle hücumların ertelenmesi çok yıkıcıdır, çünkü bir hücumla hazırlanmak ölüm ihtimaline hazırlanmaktır. Fakat bu korkunç an defalarca ertelenince en cesur ve istikrarlı olanlar bile demoralize olur..."

Petain bu tespitleri yaptıktan sonra birliklerin istirahat, eğitim ve muharebe hizmetleri arasında rotasyon sistemini yerleştirdi. İzin işlerini düzene soktu ve ayyaşlığı kaldıracak tedbirlerle birlikte askere taze yiyecek sağlayacak olanakları geliştirdi. Eğitim atanında ise takımdan ordu düzeyine kadar tüm astsubay ve komutanların savaş incelemeleriyle ve devamlı kritiklerle yeni konseptlere adapte olmalarını emretti. Burada değişik birlikler arasındaki koordinasyon meselesine özel önem verilmesini istedi. Ayrıca kısa sürede

90 tümeni ziyaret ederek sorunları dinledi. Bunlara verdiği sözler kısa sürede yerine getirildiği için turları etkili oldu. Öte yandan 23.385 kişi cezalandırıldı ki, bunların 432'si ölüm cezasına çarptırılmıştı. Ancak bunlardan sadece 55'i infaz edilerek gerisi sömürgelerde ceza çekmeye gönderildiler.

İsyanlar birkaç ay içinde durulurken olay sadece ordu içinde olup bitmiş değildi. Bunlar tüm ulusu saran genel bıkkınlık ve barış arzusunun sonucuydu. Öte yandan kuşkusuz ki sorular sonuçta sistemin en büyük örgütlü gücü olan orduda düğümleniyordu, Ordu bütünlüğünü koruduğu takdirde sistem tekrar istikrar sağlama şansına her zaman sahipti. Petain reformları orduya kendini toplama şansını verirken Fransız burjuvazisi de rejimi kurtardığına emin olabiliirdi. Rusya'da ve toplumsal sistemin değiştiği tüm ülkelerde bu, önce ordunun parçalanmasıyla başladı. Talihin en garip tecellilerinden birisi de ordular dağılmadan devrimlerin olamayacağını söylerken büyük bir tarihi tespit yapmış olan Fransız sosyalisti Jean Jaures'in savaştan başladığı 1 Ağustos günü öldürülmüş olmasıydı.

Petain'e gelince, o yıkıntı ve devrim olasılığına karşı sistemi reforme etmiş ve istikrara kavuşturmuştu. Bunu yaparken cephe-deki yüzbinlerce asker onun yöntemleriyle muharebe kayıplarının olağanüstü azaldığını biliyordu. İşte, hayatlarını bir anlamda ona borçlu olan gaziler, 1940'da Fransa'nın topyekün yıkılışı sırasında yine ülkesini krizden kurtarmak için öne atılan yaşlı Mareşalin arkasında olacaktı. Ancak işbirlikçi Vichy yönetiminin başı olarak kuracağı yeni "Fransız Devleti"nde geleneksel cumhuriyetçi değerler olan "eşitlik, hürriyet ve kardeşlik" yerine gelenekçi muhafazakar değerler olan "çalışma, aile ve vatan" kavramlarına sığınacak, böylece elde kalanı kurtarmak isterken işbirliği ve ihanet çizgisine gidecekti. Yine de bu çizgisiyle Fransızlar arasında önemli bir destek gördü ve taraftarlarınca sonuna kadar bir yurtsever olarak görüldü. Bu Fransızlar tarafından unutturulmak istenen bir tarih sayfasıydı, çünkü Petain birçok yolla direnişi engelledi ve Almanlara yardımcı oldu. Savaşın hemen, ertesinde işbirlikçileri yargılayan mahkemede Laval ile birlikte idama mahkum oldu, infazı gizli yapıldığı gibi mezar yeri de hiç açıklanmadı.

ONUNCU BÖLÜM

BİRİNCİ PERDENİN SONU

1918 Yılı

1917 Aralığında Rusya'nın savaştan çekilmesi kesinleştikten sonra Petain Savaş Komitesi'ne genel stratejik durumla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapıyordu: "Almanlar doğudan yaptıkları kuvvet kaydırmaları sayesinde yakında İngiliz-Fransız-Belçika cephesinde 200 tümen ve 1600 ağır bataryaya sahip olacaklar. Cepheyi 100 tümen ile tutmaları mümkündür. Böylece ilkbaharda 100 tümen ve 1000 ağır batarya ile büyük bir hücum hazırlanabilecekler. Durumumuz gerçekten zor."

1917 sonbaharı ve 1918 yılı başlarında Avrupa'da henüz tek bir Amerikan tümeni yok iken, batı cephesindeki Alman tümenlerinin sayısı her hafta artıyordu. Bu durum ise üç buçuk yıllık savaştan sonra bir dizi krizi ancak kıl payı atlatarak ayakta kalabilen müttefiklerin korkulu rüyası haline gelmişti. Öte yandan Rusya'nın çekilmesiyle elde ettiği önemli kaynaklara rağmen Almanlar da henüz Amerikan yığınağı gerçekleştirmemişken son şanslarını kullandıklarını hissediyorlardı. Kaldı ki 1917'de Fransa'yı neredeyse dize getiren sosyal krizin benzeri artık Almanya'yı da pençesine almaya başlamıştı. Yıllar süren yokluklar, yarı açlık, soğuk ve ışısız evler artık yöneticilerin tüm hamasi çağrılarını anlamsız kılıyordu. Savaşın ilk yıllarında alabildiğince yükselmiş bulunan milliyetçilik dalgası yerini toplumsal mücadeleler dalgasına bırakmaya başlamıştı. Ve bunu hisseden Hindenburg-Ludendorf heyeti savaşı kısa sürede bitirmek için büyük bir saldırı hazırladılar; Bu tam bir kumar idi. Yani ya hep ya hiç.

Alınan kararlarda kuşkusuz ki ittifak yapan blokların durumu birinci dereceden etkin oluyordu. Rusya ve Romanya'nın pes etmesine, İtalya'nın da gücünün sonuna gelmesine rağmen İngiltere ve Fransa, ABD'nin dev gücüne yaslanmaya başlıyorlardı. Merkezi ittifakın üyeleri olan Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan ise Almanya'nın desteği olmadan savaşı sürdürebilecek durumda değillerdi. Durum farklı olsaydı, Almanya ihtiyatlarını son bir hücumda harcamadan, ileride Hitler'in yapmayı planladığı gibi bir "Avrupa Kalesi" oluşturabilir; dünya denizlerine hakim olsalar da müttefikleri uzun bir savaş yerine daha uygun bir barış alternatifine razı etmeye çalışabilirdi. Esasen Orta Avrupa'da bu doğrultuda düzenlemelere başlamışlardı. Ancak vakit dolmak üzereydi ve fazla beklemeden zarlar atıldı.

Kaiserschlacht (İmparator Muharebesi)

21 Mart 1918 günü Kaiserschlacht adı verilen büyük Alman taarruzu başladı. Takip eden günler içerisinde bu saldırıların gelişim temposu batılı saflarda öyle bir telaş yarattı ki 26 Mart günü Foch müttefik orduların koordinatörlüğüne getirildi.

Her hücum, Almanların ünlü topçu uzmanı Bruchmüller'in özel kuşatma bataryalarının ateşi ile doruğa ulaşıyor, ve Riga fatihi Hutier (18. Ordu Komutanı) ile Caporetto kahramanı Below'un (17. Ordu Komutanı) taktikleri ile piyade ilerliyordu. Ne var ki hücumların hiçbirisi stratejik derinliğe ulaşamadı. Almanların doğu ve güney cephelerinde zafer getiren taktikleri batı cephesindeki daha güçlü müttefik orduları karşısında sonuç vermedi. Ayrıca yedeklerini düşmanı zayıflattıkları yerde değil, dağınık şekilde kullandılar. Hep aynı taktikleri yinelemeleri, müttefiklere karşı tedbirler geliştirme olanağı sağladı. Bir süre sonra İngilizler ve Fransızlar güvenlerini yeriden kazandılar ve cepheyi istikrara kavuşturdular.

Almanların bu başarısızlıklarının önemli bir nedeni de birliklerinin hareket kabiliyetindeki sınırlılıktı. Ayrıca müttefiklerin hızla gelişen tank gruplarının karşısına etkili bir tank gücü çıkaramadılar. Almanlar çok az sayıda tank yapıyorlar ve bunları küçük gruplar halinde kullanıyorlardı. Gerçi müttefik komutanlar da tankı temelde

bir piyade destek silahı olarak görmekten vazgeçmemişlerdi ama ellerinde 2000'in üzerinde tank vardı. Fuller Mayıs 1918'de tankların hücum taktikleri üzerindeki etkisini incelediği bir tebliğde, bunların taktik durumundan bağımsız olarak stratejik derinlikteki saldırılarda toplu olarak kullanılmalarını savundu. Bu silah müttefikler, tarafından mükemmel bir hale getirilmediyse de, giderek artan bir başarıyla kullanıldı. Nitekim 8 Ağustos'ta Amiens'de 604 müttefik tankı Alman hatlarını yararak zırhlı otomobiller ve süvari desteğinde hızla ilerledi. Topçu mevzileri ve kolordu karargahları ezilip geçilen Almanlar işte o gün zafere olan inançlarını kesin olarak yitirdiler.

Amiens ve Sonrası: Almanya'yı Dağıtan Pres

Burada biraz geriye gidelim. 20 Ağustos 1916'da Falkenhayn'ın görevden alınmasından beri Alman askeri yönetimi Hindenburg-Ludendorf ikilisinin eline teslim edilmişti. Yaşlı bir askeri aristokrat olan Hindenburg bu ikilinin denge unsurunu teşkil ediyor, krizlerin atlatılmasında soğukkanlı tutumuyla yararlı bir rol oynuyordu. Ludendorf ise faal, atılcı, huzursuz, çalışkan fakat telaşlı yanlarıyla dinamo görevi yapıyordu. Bu pozisyonlarıyla savaşın bitimine kadar ülkelerinin kaderini belirleyen olaylarda nihai söz onların olacaktı.

1916'da ablukanın etkisiyle Almanya yavaş yavaş açlığa ve yokluğa mahkum edilirken, İngiltere'ye aynı şekilde yanıt verebilmek için sınırsız denizaltı savaşı tartışma konusu olmuştu. Hindenburg-Ludendorf ikilisi İngiltere'yi altı ayda dize getirebileceğini savunan Amiralliği destekleyerek barış umutlarını yok etti. Öte yandan aynı günlerde İngiltere'de de ılımlı Asquith gitmiş, ne pahasına olursa olsun zafere kadar savaş taraftarı Lloyd George hükümetin başına gelmişti. Bu gelişme barış girişimlerine karşı olan Ludendorf'u fevkalade memnun etmiş, barış taraftarı olan Bethmann-Hollweg'in istifasından sonra ülke, genel komutanlığın gölgesi altındaki göstermelik hükümetler, yani bir nevi örtülü askeri diktatörlükle yönetilmeye başlamıştı.

Hindenburg-Ludendorf 1917 sonlarından itibaren Kaiserschlacht'ı planlarken nihai zaferi getirecek taarruzun bu olduğuna inanmak

ve bu inancı ordularına da aşılacak zorundaydılar. Ne var ki elindeki her şeyini batı cephesindeki ordularına veren Almanya artık sıfırı tüketmek üzereydi. 1900 doğumlulardan oluşan 300.000 kişiden başka ihtiyat kalmamış, ordunun morali zayıflamıştı. 21 Mart'ta 6.608 topun cehennemi ateşiyle sarsılan İngilizlerden ele geçirilen bazı askeri depolardaki bolluk, rakiplerinin durumunu kendisi gibi sanan Alman askerini büyük şaşkınlığa ve karamsarlığa sürüklemişti. Ama her şeye rağmen müttefikler 25 Mart'a kadar süren panikten kurtulup yeniden bir cephe oluşturduktan sonra da Alman saldırıları (giderek zayıflamalarına rağmen) aralıksız tekrarlandı. Nisan ve Mayıs aylarında yapılan art arda hücumlarla birlikte her iki taraf da yaklaşık yarımşar milyon kayıp vermişti. Ayrıca influenza salgını nedeniyle Almanların efektif gücünde ek kayıplar olmuştu. Bunun yanı sıra artık Alman hücumlarının gelişim tarzının iyi biliniyor olması, müttefiklerin daha etkili tedbirler almalarını mümkün kılıyordu. Mayıs sonundan itibaren Amerikan tümenleri de cephede boy göstermeye başladı. Bu tümenler, kuruluşlarının kalabalıklığı ve teçhizatları itibarıyla Avrupa ordularının neredeyse birer kolordusu büyüklüğündeydiler.

Bütün bu koşullar altında, 15 Temmuz 1918 günü Bruchmüller'in topları batı cephesinde son kez kasırga gibi esti. Almanlar Reims çıkıntısının iki yanından taarruz ederek şehri kuşatmak için 51 tümen yığmışlardı. Ama yığınağı keşfedilmiş olan bu saldırı her zaman olduğu gibi ilk ilerlemelerden sonra önceden hazırlanmış olan mevziler önünde eridi. Bununla birlikte cephelerde kısa süreli bir belirsizlik, bir geçici denge hakim oldu. 15 ile 18 Temmuz arasındaki bu durumun esas şaşkınları art arda, adeta umutsuzca hücumlarının başarısız sonuçlarına katlanmak zorunda kalan Almanlardı. 18 Temmuz'da Fransızlar Mangin komutasında başarılı bir karşı taarruz yaptılar. Bu önemli bir ilerleme değildi ama terazinin ibresini müttefikler lehine değiştirdi. Alman yüksek komutanlığı adeta bir şok durumuna girmişti. 1918 için hazırlamış olduktan beşinci büyük taarruzdan vazgeçtiler. Hücum sırası müttefiklere geçmişti.

8 Ağustos'ta büyük bir müttefik gücü, hazırlık bombardımanı yapmadan, sadece ilerledikçe kaydırılan bir baraj ateşinin desteğiyle

ve 600'den fazla tankla hücumla başladı. Amiens önlerinde başlayan ve Almanların ilk hatlarını yarıp geçen bu hareket tek başına belirleyici değildi ama 18 Temmuz'da başlayan yenilgilerin devam ettiği ve edeceği fikrini Almanların beynine ve yüreğine kazıdı. Moral çöküşü pekiştirdi.

Bundan sonra Almanlar Kasım ayında teslim oluncaya kadar sadece savunmada kaldılar. Orduda başlayan çürüme su yüzüne çıktı. Esasen Alman birlikleri çok hücum tümenleri ve ikinci sınıf siper birlikleri olarak ikiye ayrılmıştı. 1918'deki dört büyük hücumda çok birlikleri ağır kayıplar verince, müttefik hücumlarına karşı koymak artık nitelsiz siper birliklerine kalmıştı.

Savaşın son aylarında Ludendorf'un yaptığı, 1944-45 yıllarında Hitler'in yaptığına benzetilebilir. Ne pahasına olursa olsun, mevzileri elde tutmak, kazanılanları yitirmemek. Bu durumda çekilme son ana kadar erteleniyor ve çekilinen mevziler de iyi şekilde hazırlanmamış oluyordu. Ayrıca müttefikler 8 Ağustos'tan sonra, tek tek hedefleri sınırlı olan ama birbiri ardına gelen saldırılarla Almanlara nefes aldırmiyordu. Ama savaşın bitmesindeki temel etken herşeye rağmen, Temmuz ayında sayıları 1.5 milyonu bulmuş olan Amerikan birlikleriydi. Bu iyi beslenmiş ve eğitilmiş birliklerin ağırlıkları sayılarının üzerinde oldu. İlk büyük başarıları 28 Eylül'de Fransızlarla birlikte geliştirdikleri Argonne saldırısıydı.

Bu, Alman saflarında yeni bir panik dalgası estirdi. Ayrıca 15 Eylül'de müttefiklerin yıllardan beri pinekleyen Selanik ordusu da hücumla geçerek Bulgarları yenerken, 19 Eylül'de İngilizler Filistin'de hücumla geçerek Şam'a kadar ilerlemişlerdi. 30 Eylül'de Bulgarlar ateşkes imzaladılar. Almanya'da ise ateşkes için alacelele başbakanlığa getirilen Baden Prensi Max, görüşmelerin başlaması için Avusturyalılarla birlikte Wilson'a başvurdu. Wilson ise ilk koşul olarak işgal altındaki tüm toprakların boşaltılmasını istedi. Almanlar bunu kabul ettiler. Ne var ki müttefikler Alman ordusunun dağılmak üzere olduğunu fark etmişlerdi. Barışı daha iyi koşullarda dikte edebilmek için cephede baskı uygulamaya devam ettiler. Ekimin ilk yarısında Almanlar Siegfried hattını yitirip Hundig-Brundig adını verdikleri mevzilere gerilediler. 20 Ekim'de müttefik-

ler görüşmeler yoluyla yapılacak bir ateşkesten vazgeçerek kayıtsız şartsız teslim istediler. Haftalardır barış görüşmelerini sabote etmek için yanıp tutuşan Ludendorf aynı gün ordunun şartsız teslimi kabul etmeyeceğini belirten bir ordu emri yayınladı. Doğal olarak ertesi gün Kayzer tarafından çağrılarak görevden alındı. Almanya tükenmişti. Kasım 11'de batı cephesinin topları 21 yıl sonra tekrar gürlemek üzere sustu.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ TOPLU DEĞERLENDİRMESİ

Genel Olarak Askeri Alanda

Almanya'nın genel jeopolitik durumundan ötürü dezavantajlı olduğu Birinci Dünya Savaşı 51 ay sürdü. Son üç aya kadar cephelerde tarafların gücü yaklaşık olarak eşitti. Hatta ABD işe karışmasa 1917'de müzakerelere dayanan bir barış pekala imzalanabilirdi. Bu durum Almanların 1942'ye kadar hemen her cephede üstün oldukları, bu tarihten itibaren de her cephede yenildikleri İkinci Dünya Savaşı'ndan farklı bir tablo ortaya koyar. Bütün sıkıntılarına rağmen Almanya'nın hem cephede hem de cephe gerisinde çözülmesi Amiens'ten sonra başlamıştır. 8 Ağustos saldırısından 11 Kasım'daki ateşkese kadar Almanlar 385.000 esir verdiler ve 6.615 topları müttefikler tarafından ele geçirildi. Yani Nazilerin iddia ettiği gibi "cephede yenilmedik, arkadan hançerlendik" propagandası büyük bir yalandan ibarettir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Napolyon vari hücum taktikleri, esnek ve derinlemesine savunma karşısında tarihe karıştı ama buna karşı da mekanizasyonla çare bulunmaya başlandı. Eskiden tek boyutlu olarak düşünülen cephelerde, alan kavramıyla ikinci boyut, sonra da havacılığın gelişmesiyle hacim-uzay üçüncü boyut olarak eklendi. Bu uzun vadede hareketli savaşın siper savaşına üstün gelmesinin koşullarını da oluşturdu.

Bir diğer önemli gelişme, orduların ancak ikmal hatlarının ucunda faaliyet gösterebilmeleri, özellikle hücum için büyük cephane ve

ikmal stokları yapmaya mecbur kalmalarıydı. Sherman'ın 1864 yılında yüz bin süvariyle demiryollarından ayrılarak güneyin kalbine, Atlanta'ya yaptığı büyük akın gibi operasyonlar artık olanaksızdı. Yeni dönemin muharebelerinde hücumun zorlukları, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hücumun savunmaya üstünlüğüne keşkes inancı olan askerleri bu kez tam aksi bir düşünceye itti. Kaldı ki topçu ateşinin kraterli bir balçık deryasına çevirdiği Kuzey Fransa ve Belçika topraklarında ilerlemek hakikaten kolay değildi. Ancak mekanizasyon bu dezavantajların aşılması için elverişli koşulları yaratmıştı. Nitekim 1939'dan itibaren hücumun üstünlüğü fikri tekrar haklı olarak öne çıktı. Ayrıca savaş alanlarının bu gelişmeler sonucunda giderek daha komplike bir görünüm arz ediyor olması operasyonların tarzında başka değişiklikler de getirdi. Birçok halde düşmanın darbesinin tükenmesini bekleyip, karşı hücumu geçmenin avantajlı olduğunun keşfedilmesi bunlardan biriydi. Bu prensibin İkinci Dünya Savaşı'nda sıkça kullanıldığını göreceğiz.

1918'e dönersek; ilkbahar taarruzlarıyla gücü tükenen Almanya'ya karşı müttefiklerin büyük bir sayı üstünlüğü ile hücum etmeleri dönemin esas özelliğini teşkil eder. Foch ve Haig Almanların en zayıf anında başlattıkları hücumları Amiens'den sonra art arda sürdürdüler, birbirini izleyen darbelerle rakiplerine nefes alma ve toparlanma fırsatı vermediler. Elbette bunu yaparken kendi güçlerini de büyük ölçüde tükettiler. Öyle ki Almanya teslim olduğu zaman müttefik hücumu da gücünü yitirmişti. Hatta savaş 1919'a sarkmış olsaydı ABD'nin sevk ettiği güç İngiliz ve Fransız tükenişini telafi etmekte zorluk çekebilirdi. Bu durum 1944 sonlarında müttefiklerin son taarruzlarından önceki toparlanma dönemlerine benzetilebilir. Ama İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın işini bitirmek için çok daha büyük ve kararlı bir güç bir araya gelmişti ve ikmal hatlarını toparladıktan sonra son darbeyi vurmak için beklemeden hücumu devam ettiler. 1918'de buna gerek kalmamıştı.

Havacılık Alanındaki Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı'nda topçu ve tank birliklerinde gözlenen gelişmeleri diğer bölümlerde ele almış olduğumuz için kısaca da olsa hava kuvvetleri üzerinde ayrıca duracağız. Bu önemlidir çünkü

havacılık mekanizasyonun ve hareketli savaşa geçişin en uçtaki ve uzun vadedeki sonuçları açısından en kapsamlı dalıdır.

Savaşın ilk yılında uçaklar daha çok topçu gözetleyiciliği ve keşif gibi görevler yaparken, 1915'de Almanların pervanenin arasından ateş eden Fokker uçağını cepheye sürmeleriyle birlikte sistemli hava muharebeleri dönemi başladı. Giderek topçu mevzilerinin ve diğer hedeflerin bombalanması, sonra da dalarak hücum taktikleri geliştirildi. Havacılık alanındaki gelişmeler o kadar hızlıydı ki 1914'de İngiliz havacılığı Fransa'ya 63 uçakla giderken toplam mevcudu 165 subay ve 1.264 diğer personelden ibaretti. Bu birlikler 1 Nisan 1918 tarihinde ayrı bir kuvvet haline getirilerek RAF (Royal Air Force) adını aldıktan birkaç ay sonra 291.175 mevcutlu bir güç haline gelmişti. 3.300'ü birinci hatta olan 22.000 uçağı vardı. RAF o günlerde dünyanın en büyük hava kuvvetiydi ve diğer uluslar da güçleri oranında bu alana önem veriyorlardı.

Savaş boyunca bütün uluslar toplam 154.302 uçak ürettiler. Merkezi güçlerin 51.135 uçağının 45.704'ü Almanya, geri kalanı da Avusturya-Macaristan tarafından imal edildi. Müttefiklerin rakamları da Fransa 67.982, İngiltere 55.093, İtalya yaklaşık 20.000 ve ABD 11.227'dir.

Giderek büyüyen bu havacılık gücünün oluşması, bunun kullanımıyla ilgili metot ve tartışmalarını da gündeme getirdi. Bu metotların gelişmesi ilk başta sinama-yanılma yoluyla yürüdü. Savaş tecrübesi arttıkça bazı yordamlar sistemleşmeye başladı, ama alanın yeniliği dolayısıyla teknik gelişmeler o kadar hızlı birbirini izliyordu ki kapsamlı bir yaklaşımın formüle edilebilmesi olanaksızdı. Hava gücüne ait doktrinlerin belirginleşmesi ağırlıklı iki savaş arasındaki dönemde olacaktı. Ancak unutulmamalıdır ki üzerinde fikir yürütülen tüm gelişmeler, kimi nüve halinde de olsa Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmıştır.

Uçakların keşif, avcı ve bombardıman filoları olarak ayrılması sınırlı ölçüde de olsa savaşın ilk aylarında başlamıştı. 1914 Kasım'ında Almanlar Londra'yı bombalamak için 36 uçaklık ilk filoyu kurdular. Doğal olarak bu uçaklar sadece birkaç küçük bomba taşıyor ve maddi zarardan çok halkın morali üzerinde etkili oluyorlardı ama

sadece bombardımana tahsis edilen ilk filo olmaları açısından önemli bir gelişmeyi temsil ediyorlardı. "Fleigerkorps des Obersten Heeresleitung" adı verilen bu grup daha sonra ağırlıkları kendi demiryolu vagonlarıyla nakledilen ilk seyyar grup olması açısından da öncüydü ve hareket üsleri cephelerin gereksinimlerine göre kaydırılabiliyordu. Buna karşı müttefikler de bombardıman gruplarını kurmakta gecikmediler.

Bu arada Almanlar bombardıman için zeplinlerden yararlanmayı denediler, 1915 yılında bunlarla 300 kiloluk bombalar bile atabiliyorlardı. Son zeplin hücumunun yapıldığı 1918 Ağustos'una kadar bunlar İngiltere'de 556 kişinin ölümüne (ellialtısı asker) ve 1357'den fazla kişinin yaralanmasına (yüzyirmibiri asker) neden oldular. Ne var ki Almanların inşa ettiği 135 zeplinden 37'si avcı uçakları ve uçaksavarların ateşi, 52'si de çeşitli kazalarla yok oldu. Zaten Almanlar da 1915'ten sonra büyük zeplin akınları yerine az sayıda araçla taciz hareketi yapabilmişlerdi. Her ne kadar kocaman birer hedef oluşturan bu hantal zeplinlerin kullanımı bugün garip ve mantıksız görülebilirse de, hava gemisi mi, yoksa uçaklar mı göklerin hakimi olacak tartışmasının 1930'lara kadar devam ede geldiğini unutmamak gerek.

Her halükarda tarihin ilk stratejik hava saldırısı olarak kabul edilen 19 Ocak 1915 tarihli Zeplin hücumunu takiben, bunlar onbeşi o yıl içinde olmak üzere savaş boyunca elliiki akın yaptılar. Verdikleri zarar çok büyük değildi ama halkın morali üzerine ciddi bir etki yaptılar. Daha sonra ilk dönem İngiliz hava savaşı teorisini geliştirecek olan Trenchard hava bombardımanın moral etkisi maddi etkisinin 20 katıdır demiştir. Almanlar zeplinlerle yetinmediler ve önce iki motorlu Gotha bombardıman uçaklarını, sonra da dört motorlu R (Riesen) tipi büyük uçakları geliştirerek akınlarda kullandılar. Mayıs 1917 ile Mayıs 1918 tarihleri arasında bu uçaklarla yapılan tüm hücumlarda 233'ü asker olan 836 kişi öldü, 381'i asker olan 1.994 kişi yaralandı. Böylece İngiltere'de savaş boyunca hava akınlarında toplam ölü sayısı 1.413, toplam yaralı 3.407 oldu. İkinci Dünya Savaşı hava akınlarında 147.777 zayıatın olduğu ve bunlar içerisinde sivil ölümlerin 60.595 olduğu düşünülürse bu rakamlar

çok büyük görünmeyebilir.¹ Ne var ki hava gücünün etkileyici bir başlangıç yaptığı da açıktır.

Birinci Dünya Savaşı sürerken birbirini izleyen diğer yenilikler arasında uçaklara uygun makinalı tüfeklerin montajı, bombardıman nişangahları, filo taktikleri, avcılarla korunan bombardıman akınları, paraşüt kullanımının başlaması, hava fotoğrafçılığı, avcı kolları, uçakların propaganda malzemesi atmak için kullanılması ve uçak-savar topçusunun gelişmesi sayılabilir. Deniz havacılığında da ilk uçak gemisinin İngiltere'de 1917 yılında devreye girmesi, denizaltılara karşı devriye ve hücum kolları, torpil filolarının kurulması gibi gelişmeler vardır ki, bunların tümü ileriki yıllarda mükemmelleştirecekti.

Araçlardaki gelişmeler hava savaşlarında şampiyon pilotların çoğalmasına da yol açtı. 3'ü Alman, 2'si Fransız, 4'ü İngiliz, 3'ü Kanadalı ve birer tanesi Avustralya ve Güney Afrikalı olmak üzere toplam 14 pilotun her birisi 50'den fazla düşman uçağı düşürdüler. Bunlar arasında Alman Manfred von Richtofen 80 uçakla ilk sırayı alıyordu. 5'ten fazla uçak düşürerek As (Ace) unvanını kazanan pilotların sayısı ise 1.514 gibi oldukça yüksek bir rakam idi ki bunların 784'ü İngiltere ve dominyonlarının pilotlarından oluşuyordu. Alman aslarının sayısı 363 olup, bunları 158 ile Fransa, 110 ile ABD. izliyordu. Geri kalan asların dağılımı ise şöyleydi: İtalya 43, Avusturya 30, Rusya 19 ve Belçika 7. Bu rakamlar "az sayıda yetenekli ve savaşkan pilot düşman uçaklarının çoğunu düşürür, geri kalan ise sadece uçar" şeklinde özetlenebilecek olan görüşün büyük ölçüde doğru olduğunu göstermektedir.

Denizlerde Savaş

Birinci Dünya Savaşı boyunca İngilizler denizcilik alanındaki üstünlükleri sürdürdüler. Ancak bu Viktorya dönemindeki kadar büyük bir üstünlük değildi. İngiliz deniz stratejisi, ülkenin hayat damarları olan dış ticareti ve dominyonlarla ilişkileri korumak üzere, kendisinden

¹ John Terraine, **A Time for Courage, The Royal Air Force in the European War, 1939-1945**, MacMillan, New York, 1985, s. 9-10.

sonra gelen en az iki donanmayla aynı anda baş edebilecek şekilde tasarlanmıştı. Viktorya döneminde kendinden sonraki üç, hatta dört donanmanın toplam gücüne eşitti. Ne var ki iki önemli gelişme, yani dretnotlar ve denizaltılar dengeleri neredeyse altüst etti.

1906 yılında deneme seyrini yapan İngiliz gemisi "Dreadnough" ilk modern savaş gemisiydi. 12 adet 305 milimetrelilik top, torpil ve bir dizi daha küçük topla silahlanan bu gemi aynı zamanda türbinli makinalarla donanmış ilk büyük deniz aracıydı. 18.100 tonluk, ağırlığıyla saatte 39 kilometre sürat yapabiliyordu. Bu mükemmel gemi, daha önceki tüm gemileri bir anda çağıdı hale düşürünce, denizasıırı imparatorluk peşinde koşan Almanya'nın donanma yarışma hız vermesine yol açtı çünkü yeni gemilerle yarışa daha avantajlı bir noktadan girebilirlerdi. İngiltere'nin bu yarıştan korkarak Almanya karşıtı kampa kaymasını daha önce incelemiştik. Gerçekten de Alman Donanmasının mimarı olan Amiral Alfred von Tirpitz büyük eserinin İngiltere'nin düşmanlığını ne ölçüde çektiğini görünce 1908'den sonra yarışı sınırlandırma girişiminde bulunmuş, ama çok geç kalmıştı.

1914 yılında İngilizlerin 22 dretnotuna karşı Almanlar 16 adet aynı tür gemiye sahiptiler. Dretnot öncesi tipteki ana muharebe gemilerinde ise İngiltere'nin üstünlüğü 30'a karşı 40'dan ibaretti. Bariz olarak üstün oldukları yegane alan ise Almanya'nın 15 zırhlı ve 33 hafif kruvazörüne karşı 48 zırhlı ve 71 hafif kruvazöre sahip olmalarıydı. Ancak bütün kıtalara ve denizlere yayılmış bir imparatorluğun gereksinimleri düşünüldüğünde, gücünü toplu halde bulunduran Alman Açıkdeniz Filosu'nun ne ölçüde bir tehdit yarattığı ortaya çıkmaktadır, İngilizler buna karşı dünyanın dört yanındaki güçlerinin bir kısmını çekerek Anavatan Filosu'nu takviye yoluna gittiler.

Her iki donanma da kuzey denizinde yapılacak tayin edici bir muharebenin savaşın kaderini değiştirebileceğini biliyordu. Ancak iki taraf da bu nedenle o kadar ihtiyatlı bir tutum içinde oldular ki, Jellicoe komutasındaki İngiliz Anavatan Filosu ile Scheer komutasındaki Açıkdeniz Filosu, büyük birlikleriyle sadece bir kez, 31 Mayıs 1916'da Juttand açıklarında karşılaştılar. Burada İngilizlerin. 28 zırhlı ve 8 muharebe kruvazörüne karşı Almanların 22 zırhlı ve

5 muharebe kruvazörü vardı. Hafif kruvazör ve destroyerlerde ise İngilizler yine 72'ye karşı 103'lük bir üstünlüğü sahiptiler. Almanlar İngiliz filosunun iki grubunu ayrı ayrı yakalayıp imha etmeyi, bu arada denizaltılarla da iyi bir av yapmayı tasarlıyorlardı. Bunu gerçekleştirebildikleri takdirde de nihai zaferi elde edecekleri kesindi. İngiliz zaferi ise Majestelerinin donanmasını Alman Açıkdeniz Filosu'na karşı her an tetikte durmanın muazzam külfetinden kurtaracak, ayrıca kuzeyden Baltık ve Rusya yolunu açabilecekti.

Almanların Skaggerak adını verdikleri Jutland Muharebesi filoların zaman zaman karşılaştıkları bir kargaşalık oldu. Her iki filonun komutanları da iletişim ve koordinasyon eksikliği nedeniyle genel manzaraya hakim olamadılar ve bilinmeyene atılmak yerine tedbirli kalmayı tercih ettiler. Çatışmaların sonucunda İngilizler toplam 112 bin ton tutarında 6 ağır kruvazör ve 8 destroyer, Almanlar ise toplam 62 bin tonluk 1 zırhlı, 1 ağır kruvazör, 4 hafif kruvazör ve 5 destroyer kaybettiler. İngilizlerin personel kaybı 6.945, Almanlarınki ise 2.921 idi. Taktik üstünlük Almanlara aitti.

Bu sonuç Almanya ve merkezi devletler grubu için büyük bir moral kaynağı oldu. Gerçi her iki taraf da zafer iddia etmişti ama kayıplara bakıldığında doğal olarak İngilizler daha az inandırıcı olmuşlardı. Ne var ki aslında ve uzun vadede İngilizlerin kazandığı belirtilmelidir. Çünkü Alman donanmasının Baltık'tan çıkma umudunu yok etmişler, kartlarındaki yegane tehdidi sindirmişlerdi. Almanlar İngiliz donanmasını parça parça yakalayamayacaklarını anlamışlar ve bunun için umutlarını yitirmişlerdi. Bir Amerikan gazetesi "Alman donanması gardiyanlarına saldırdı ama hala hapisteler" diyerek durumu özetledi. Açıkdeniz filosu bundan böyle hiçbir önemli hareket yapmadan çürürken İngilizler denizlerdeki hakimiyetlerini birkaç on yıl daha sürdürecekti.

Jutland'ın önemi biraz da büyük bir taktik zaferle sonuçlanmamasında, yani muharebenin kararsızlığında yatar. Her iki taraftan biri belirgin bir zafer elde etseydi ABD'nin savaşa girmesine yol açan veya en azından hızlandıran sınırsız denizaltı savaşı hayata geçmeyebilirdi. Öte yandan Jutland İngiliz donanmasının etkinliğini yitirme sürecine girdiğini de göstermiştir. Bu durum Viktorya dev-

rinden itibaren kendinden çok daha hızla gelişen rakipleri karşısında, İngiliz teknolojisinin nisbi geriliğinin de bir göstergesiydi. İngiliz gemileri kötü dizayn edilmiş, cephanelikleri kolay ateş alan, beygirgücü başına makina hacmi ve ağırlığı büyük, aynı çaptaki topları Almanlara göre çok daha ağır, dolayısıyla daha az zırhlı ve bölmeli gemilerdi. Bazı yazarlar bunu İngiliz gemilerinde, bunların dünya denizlerinde yaptıktan uzun yolculuklar nedeniyle mürettebat için daha geniş yaşama hacmi ayrılmasına bağlamışlardır. Onlara göre Alman gemileri üslerine yakın sularda hareket yapacakları için daha fazla zırha ve ateş gücüne sahip olabiliyorlardı. Ancak bu görüşün tamamıyla yanlış olduğu anlaşılmıştır. Her iki donanma da Kuzey Denizi'nde yapılacak bir nihai çatışma ana fikriyle inşa edilmişti ve savaş öncesi yıllarda Alman gemileri bütün denizlerde boy gösteriyordu. Gemilerin üstünlüğü meselesi ise sonuçta bire bir mukayeselerle tayin edilmesi gereken bir husustu. Ayrıca İngiliz mermileri genelde kötü kaliteli olup, sadmeyle patlıyor, zırhlı gemilere fazla zarar vermiyordu. Cephanelikleri de kıvılcım sıçramasına karşı korumasızdı ve kolayca infilak ediyordu.

Bütün bunların yanı sıra o dönemde İngiliz Donanmasının bir kurmay okulu yoktu. Donanma kurmaylarının olmayışı savaş planı ve savaş eğitimi eksik demektir. Kaldı ki deniz subayları 43 milyonluk İngiltere'de 1.5 milyonluk varlıklı ve snob bir azınlık içinden seçiliyor, eş dost kayırma, kendini beğenmişlik ve teknolojik konusunda cahillik kendini gösteriyordu. Subaylar topçuluktan çok polo ve yelken sporlarıyla uğraşüyor, eğitimi ara sıra yapılması gereken sıkıcı bir iş olarak görüyorlardı. Ayrıca subaylar inisiyatifsizdi. Örneğin savaşın başladığı günlerde Akdeniz filosu komutanı Amiral Troubridge bu nedenle Goeben ve Breslau'yu elinden kaçırmıştı. Tüm bunlara karşın Majestelerinin donanması her ne kadar Nelson zamanındaki üstünlüklerine sahip değilse de büyük bir geleneğin mirasçısıydı. Örneğin Troubridge'in gerekli atılganlığı göstermediği için divanı harbe verilmesi etkili bir uyarı olmuş, İngiliz denizcileri kendilerinden beklenen cesareti göstererek kendilerinden çok daha güçlü düşmanlara karşı savaşı kabul edebilmişlerdir. Örneğin 1914 sonlarında Magellan boğazı üzerinden Atlantiğe dönmüş olan Amiral von Spee komutasındaki Alman Uzakdoğu Filosuyla

karşılaşan Amiral Craddock bilerek ölüme gitmiştir. Ama İngilizler de hemen akabinde Güney Atlantik'e güçlü gemiler gönderdiler ve Falkland üssünü basmaya gelen filoyu tamamen imha ederek intikamlarını aldılar, İngilizler ilk kez bu savaşta merkezi bir atış kontrol cihazını başarıyla uyguladılar.

Jutland'dan sonra İngilizler gemi ve mermi dizaynlarında iyileştirmelere gittiler, ama ellerindeki eski gemiler İkinci Dünya Savaşı'nda da başlarına dert oldu. Örneğin dünyanın en büyük tonajlı savaş gemilerinden biri olan Hood, 1941 yılında Bismarck'ın ilk salvolarında isabet aldı ve cephaneliği infilak etti. Sadece üç dakika gibi inanılmayacak kadar kısa sürede batan gemiden sadece üç kişi kurtulabildi.

Denizaltı Savaşları ve Abluka

İngiltere'nin coğrafi konumu itibarıyla Kuzey Atlantik'e çıkışları kontrol etmesi, Almanların denizaltı savaşına özel bir önem vermesine yol açmıştır. Gerçi İngilizler de denizaltıcılığı ihmal etmiyorlardı ama temelde bir deniz ülkesi olmayan Almanya onlara çok sayıda hedef sunmuyordu. Bu ülke zaten savaşın başlamasından itibaren açık deniz ticaretinden mahrum kalmıştı. Alman Açıkdeniz Filosu gemilerine gelince, onlar üslerini nadiren terk ediyor ve kısa sürede geri dönüyorlardı. İngilizler ise her ay yüzlerce ticaret gemisinin taşıdığı hammadde, gıda ve diğer mamullere muhtaçtılar. Ayrıca Fransa'daki ordularına asker ve malzeme taşıyan gemilerini de korumak zorundaydılar. Alman Açıkdeniz Filosu'nun ani bir taarruzunu önlemek için Belçika kıyılarında da sürekli bir devriye bulunduruyorlardı. Alman denizaltılarının ilk büyük başarılı burada oldu ve U-9 22 Eylül 1914 günü 3 İngiliz kruvazörünü batırdı. Bu arada Akdeniz'deki Avusturya denizaltıları da Fransız gemilerine karşı başarılı hareketler gerçekleştirdiler. Almanlar bu hareket alanını desteklemek üzere Adriyatik kıyısındaki limanlara demiryoluyla üç küçük denizaltı gönderdiler. Bunları Cebelitarık yoluyla gelen diğerleri izledi ve bu eylemler Akdeniz'deki müttefik hareketine oldukça zarar verdi. İngilizler de buna karşı Baltık Denizine soktukları denizaltılarla Alman nakliye gemilerine saldırdılar. Hem

cepheye malzeme sevkiyatını, hem de İsveç'ten demir cevheri ithalatını sekteye uğrattılar. Birinci Dünya Savaşı'nın en başarılı denizaltısı olan Alman U-35 gemisi de Akdeniz'de hareket yapmıştı. 1915 yılının Ağustos ayında beş denizaltıdan oluşan bir filo Avusturya'nın Adriyatik'teki Cattaro üssünden hareket yapmak üzere Akdeniz'e gönderilmişti. Burada yapılacak operasyonların o sırada tüm şiddetiyle sürmekte olan Çanakkale savaşları için yararlı olacağı düşünülmüştü. U-35 ayrıca Türkiye'den Libya'ya yapılan subay ve mühimmat sevkiyatında da kullanılacaktı. U-35 tarihinde en fazla gemi batıran denizaltı oldu ve komutanı Lothar Arnauld de la Periere'in rekoru hiçbir zaman kırılmadı. Bu rekor toplamı 535.000 ton olan 224 gemiden oluşuyordu ve İkinci Dünya Savaşı'nın rekortmeni U-48'in batırdığı 52 geminin çok üzerindeydi. U-35 bu gemilerin çoğunu top ateşiyle batırmıştı. Periere 1930'larda İkinci Dünya Savaşı'nın aslarını yetiştirmek üzere Alman donanmasına dönecekti.¹

Çanakkale seferi de karşılıklı denizaltı hareketlerine sahne oldu. Boğazdaki ağı geçen İngiliz denizaltıları Marmara'daki deniz trafiğimize ciddi darbeler vurdular. Cepheye yapılan sevkiyat büyük ölçüde aksadı. Gerçi bunların dördü batırıldı ama eylemlerinin önü alınamadı. Öte yandan Alman denizaltısı U-21'de Emden'den hareketle İskoçya'nın kuzeyi ve Cebelitarık'tan geçerek Çanakkale'ye geldi. Kaptan Hersing bu seyahati yaparken bir kez denizde buluştuğu bir gemiden, bir kez de Adriyatik'te yakıt almıştı. Çanakkale önlerinde Majestic ve Triumph adlı İngiliz zırhlılarını batırdı ve bombardımanla görevli İngiliz filosunun yakın kıyılarından çekilmesine katkıda bulundu.

İkincil cephelerdeki bu tür ilginç hareketleri bir yana, denizaltıların esas savaş alanı Atlantik idi. Almanlar ilk başta denizaltıları ticari gemilere karşı bir abluka silahı olarak kullanmayı düşünmemişlerdi. Nitekim 1915 Ocak ayının sonuna kadar sadece 10 adet ticaret gemisi bunların kurbanı olmuştu. Aynı yıl 4 Şubat tarihinde Kayzer İngiltere'nin çevresindeki tüm gemilerin vurulabileceğini ilan ederek denizaltılar için bir savaş bölgesi ilan etti. Bundan sonra denizaltı

¹ Adrian Gilbert, "Seawolf", in, **The Elite**, Vol 8, Issue 94, London, 1986.

kampanyası adım adım yükseldi. Gerçi o tarihte Almanların elinde yeterli, sayıda denizaltı yoktu ve bunların kaptanları da kıymetli torpillerini savaş gemilerine saklamak için ticaret gemilerini ya topla, ya da bordalayararak batırıyorlardı. Ancak denizaltılara karşı tedbirler arttıkça bunları yapamaz oldular. Bu arada dinleme cihazları, iz takip yöntemleri ve 1916 yılından itibaren de su bombaları geliştirildi. Ayrıca Q-ship adı verilen tuzak gemiler yapıldı. Bunlar silahsız görünüşlü, kimi yelkenli olan ticaret gemileriydi. Denizaltı bordalamak için yüzeye çıkınca seri ateşli toplarını çıkarıp ateşe başlıyorlardı. Bu yolla 11 gemi yitirdikten sonra Alman komutanlığı durumu keşfetti ve tüm hücumların torpille yapılmasını emretti. Bu tarihte, yani Mart 1917'ye kadar sadece 4 adet Q-ship batırılmışken, torpil emrinden sonra bu sayı 27'ye ulaştı.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde Alman denizaltıları 1916'da Atlantik savaşına adapte olarak yılı başarı ile kapatmışlar, çoğu son aylarda olmak üzere 932.000 ton tutarında gemi batırmışlardı. Ellerindeki denizaltı sayısı 1915 sonunda 54 iken, 1916 sonunda 29 kayba rağmen 133'e çıkmıştı. Bu rakamlar kara savaşındaki kilittenmeyle birleşince onları sınırsız denizaltı savaşına götürdü. Her ay 600.000 ton gemi batırırlarsa ve tarafsız gemilerin de %40'ının İngiliz limanlarına girmesini engellerse bu ülkenin beş ayda savaştan çekilmeye zorlanabileceğini ileri sürdüler. Kayzer bunun üzerine 1 Şubat 1917 günü başlamak üzere sınırsız denizaltı savaşı ilan etti. Bu açıklama daha önce Lusitania ve Arabic gemilerinin batırılmasında vatandaşlarını kaybeden ABD'nin savaş girme sürecini hızlandırdı. 1917'nin ilk dört ayında Almanlar 2.097.000 ton gemi batırarak büyük bir başarı elde ederken, 6 Nisan günü ABD'nin savaş ilanı ile karşı karşıya kaldılar. Sınırsız denizaltı savaşı kârdan çok zarar getirmişti.

Denizaltıların ilk yıllardaki başarılarına karşı ilk kez 10 Mayıs 1917'de konvoy sistemi geliştirildi. Bu sistem yaşlı amirallerin büyük muhalefetine rağmen gerçekleştirilebilmişti. Planlama yapacak bir donanma kurmayına sahip olmayan İngiliz amiralleri konvoyların gerektireceği karmaşık organizasyon sorunlarıyla başa çıkamayacaklarından korkuyorlardı. Ne var ki, genç subaylar konvoy sisteminin mümkün olduğunu belirten bir raporu doğrudan Lloyd

George'a sundular. Başbakan öylesi bir öfkeyle müdahale etti ki amiraller derhal bu uygulamayı kabul etmekten başka çare bulamadılar. Gemi kayıpları da hızla azaldı. Bu arada su bombaları ve açık deniz çıkışlarına yerleştirilen geniş mayın kuşakları giderek daha fazla sayıda denizaltının batmasına neden oldu. Devriyelerin sayısı o kadar artmıştı ki açık denize ulaşmadan, geceleri dahi yüze çıkamıyorlardı. Böylece Almanlar denizaltı savaşını yitirmeye başladılar. Bunun nedenlerinden birisi de Şubat ayında başlayan sınırsız savaş kampanyası sonrasında U-boot'ların hızla yıpranması ve birkaç ay devamlı seferden sonra bakıma çekilme zorunluluğu idi. Gemilerin çoğu bakımda veya gidiş-dönüş yolculuklarında olunca operasyon bölgelerinde fazla gemi bulundurma'nın olanağı kalmıyordu.

Müttefiklerin Alman denizaltılarına karşı savaşta konvoy yöntemi başarılı olmakla birlikte, yüzey gemileri bunların sadece % 20'sini denizaltında batırabilmişler, bunların çoğu da savaşın sonraki yıllarında mümkün olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman denizaltılarının % 30'u Kuzey Denizi'nde mayınlara çarparak batmış, % 10'u yüze çıktıkları zaman müttefik denizaltılarına hedef olmuş, sadece % 25'i yüzey gemilerinin ateşi veya mahmuzlaması nedeniyle batmıştır. Geri kalan % 15 ise müttefik eylemlerinin dışındaki nedenlerle batmıştır.¹ Bu dönemin dersleri İkinci Dünya Savaşı'nda yaygın olarak kullanılacaktı.

Denizaltı savaşları İngiltere'ye 50.000 insana, milyonlarca ton gemiye, bunların çoğu kez gemilerden de daha kıymetli olan savaş kargolarına ve büyük koruma masraflarına neden oldu. Buna rağmen mal sevkiyatı, aksamalara rağmen aralıksız sürdü. İngiliz halkının gıdası ve fabrikaların hammaddesi sağlandı. 1917'de Fransa büyük bir açlık tehlikesine düşünce de Amerika'dan gemilerle taşınan buğday bu krizi önledi. Öte yandan Almanlar ablukadan çok daha büyük zarar gördüler. İşgal ettikleri Kuzey Fransa ve Belçika madenlerini etkin biçimde kullanmalarına, Romanya petro-

¹ Montgomery C. Meigs, **Slide Rules and Submarines, American Scientists and Subsurface Warfare in World War II**, National Defense University Press, Washington, 1990, s. 6.

lüne el koymalarına ve Doğu Avrupa'da 1917 ve 1918'de elde ettikleri geniş toprakları yağmalamalarına rağmen, sanayide insan gücü, genelde ise büyük bir gıda açığı ile karşı karşıya bulunuyorlardı. Savaşın son yıllarında halkın günlük istihkakı yarı açlık düzeyini geçmiyordu. Bunun etkisi kısa sürede görüldü. Direnci azalmış olan halk ve askerler 1918'deki influenza (İspanyol nezlesi) salgınında yüzbinlerce ölü verdiler. Sonradan yapılan araştırmalar ablukanın etkisiyle sadece asker olmayan Almanlar arasında 800.000 kişinin öldüğünü ortaya çıkarmıştır. Yani Almanya hem cephede; hem cephe gerisinde, topyekün bir şekilde tükenmiştir. Bunun en çarpıcı göstergelerinden birisi Alman halkının beslenmesiyle ilgilidir. Daha 1916 yılında Alman halkına verilen günlük gıda istihkakı günde 1.344 kaloriye inmiş, 1918 yılında bu yaklaşık 1.000 kaloriye düşmüştü. Bu koşullar altında Alman kentlilerinin ortalama ağırlığı yüzde yirmi azalmış, genel ölüm oranı yüzde 37, veremden ölümler ise yüzde elliden fazla artmıştı. Ayrıca, yokluk sadece gıda maddeleri değil, tüm ihtiyaç maddelerinde kendini göstermiş, açlık moralleri bozarken "savaş zenginlerinin tüketimleri de ulusal birliği, eski saygı ve sadakat bağlarını asit gibi kemirmeye başlamıştı".¹

Deniz Akıncıları

Almanlar özellikle savaşın ilk yıllarında müttefiklerin deniz ticaretini vurmak için denizaltılardan daha çok akıncı gemilerine güveniyordu. Bunlar ya silahları gizlenmiş ticaret gemileri, ya da İngiliz donanmasını bir süre için atlatmayı başarabilen kruvazörlerdi. Bu gemiler okyanusun genişliklerinde barınıyor, ikmallerini gizli randevu noktalarına gelen kendi destek gemilerinden veya ele geçirdikleri ganimetlerden sağlıyorlardı.

Bu akıncıların en tanınmışsı Falkland açıklarında imha edilen Alman Uzakdoğu filosundan ayrılmış olan Emden kruvazörüydü. Bu gemi üç ay boyunca Hint Okyanusunda kendince keyifli bir hayat

¹ Gordon Brook-Shepard, **November 1918**, Little, Brown and Company, Boston, 1981, s. 223-227.

yaşadı. Tam 23 gemi batırdı, bazı liman ve petrol depolarını bombaladı. Ne var ki 9 Kasım 1914 günü Cocos adalarını bastığı zaman buradaki telsiz istasyonu tarafından rapor edildi. Daha kıyıdan açılmadan Avustralya kruvazörü Sydney tarafından batırıldı. Emenden aceleyle açılmaya çalışırken gemiye yetişemeyen küçük çıkartma birliğinin komutanı von Mücke ise maceralı bir yolculuğa başladı. Ele geçirdiği bir yelkenli ile Hint Okyanusu'nu aşarak erte-si yıl Yemen'in Hudeyda limanına ulaştı. Buradan İstanbul'a geldiğinde tarihler 1915 Haziran'ını gösteriyordu. Diğer akıncı kruvazör-lerinden Karlsruhe 11 gemi batırdıktan sonra Latin Amerika açıklarında, Königsberg Kruvazörü ise Afrika'da batırıldı. Böylece İngiliz gemileri de Okyanuslardaki devriye görevleri açısından rahatlamış oldular. Ancak bundan sonra sahneye silahlanmış ticaret gemileri çıktı. Bunlardan en uzun hayatı olan Wolf 30 Kasım 1916'dan 14 Şubat 1918'e kadar dünya denizlerinde dolaşarak 120.000 ton tutarında gemi batırdı. Bu gemi daha geniş alanları tarayabilmek için bir deniz uçağı da taşıyordu. Diğer bir başarılı akıncı olan Möwe gemisi de 1916 ve 1917 yıllarında yaklaşık aynı miktarda gemi batırdı ve 24 adet İngiliz kruvazörünü meşgul etti. Yelkenli bir gemi olan Seeadler ise 18.000 ton tutarında 18 gemi batırarak adını başarılı akıncılar arasına yazdırdı.

Gerek korsan gemiler, gerekse de zaman zaman aniden Kuzey Denizi'ne açılarak konvoyları vuran Alman destroyer ve hafif kruvazörleri İngilizlerin yüzlerce refakat ve savaş gemisini her an denizde devriye görevlilerinde bulunmaya zorluyordu. Bunun maliyeti de batırılan gemilerinkinden az değildi. Bu vur-kaç operasyonları genelde denizlerde yapılan bir nevi gerilla hareketine benzetilebilirdi. Birinci Dünya Savaşı gerilla hareketlerinin çeşitli biçimlerinin geliştiği bir mücadele olmuştur.

Gayri Nizami Harekat

1914-1918 dönemi ufak bir güçle karşı tarafa büyük kayıplar verdirmek veya büyük güçlerini meşgul etmek amacıyla genel olarak gayrinizami savaş kategorisinde ele alınabilecek birçok harekata sahne olmuştur. Gayrinizami savaş ilerde ayrıca ele alacağımız

için burada bunların genel açıklamasına girmeden söz konusu dönemle ilgili olaylara kısaca değinmekle yetineceğiz. Burada ilginç olan bir husus bu tür eylemlerin birçoğuna bizim hedef olmamızdır. Osmanlı vatandaşı Ermeniler doğu cephelerimizin gerisinde silahlı gerilla hareketiyle ciddi bir tehdit yaratmışlar, bu gelişmeler ancak bunların Suriye'ye sürülmeleriyle önlenebilmiştir. Müttefik güçlerin hepsi şu veya bu ölçüde Ermeni çetelerinin teçhizi ve örgütlenmelerine destek sağlamışlardır. Diğer bir önemli olay da İngilizlerin Arap kabilelerini örgütlemeleri olmuştur. Lawrence tarafından yönlendirilen bu hareket birçok kez Hicaz demiryolunun tahribi, sayısız sabotaj ve suikast eylemi, ikmal hatlarının kesilmesi ve uzak karakolların basılması gibi eylemlerle büyük kayıplara yol açmış, İngilizlerin nihai ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Arabistan'a bir kez giren İngilizler burasını bölerek sömürgelerine katmakta hiç vakit yitirmemişlerdir.

Süveyş Kanalı ve Basra petrolü İngilizlerin özellikle büyük donanmaları ve ticaret filoları için hayati öneme haizdi. İngilizlerin henüz Mısır'da fazla kuvvetlerinin olmadığı savaşın ilk yılında Almanlar birçok Türkün boş yere telef olduğu Kanal hareketinden sonra Süveyş geçidini mayınlayarak deniz trafiğine zarar vermek istediler. Almanya'dan getirilen bir miktar mayının birkaç tanesi küçük gruplarca geceleri taşınarak İngiliz hatları arasından kanala sızmak suretiyle yerleştirildi. Ciddi bir sonuç elde edilemedi ama İngilizler o kadar korkmuşlardı ki bölgeye çok büyük yığınak yaparak Sina'da mevzilendiler. Su taşıyan boru hatlarının inşası elverdiği ölçüde Gazze'ye doğru ilerlemeye başladılar. Burada iki kez dayak yedikten sonra yığınakları o kadar üstün hale geldi ki, sonunda Lawrence'ın Araplarınca zayıflatılan Türk hatlarını kolayca yarabildiler.

Bunlara karşı Enver Paşa'da Teşkilat-ı Mahsusa'ya İngiliz İmparatorluğunu erişebildikleri her yerde vurma talimatı verdi. Ayrıca, Arap şeyhlerinin bir kısmının tekrar satın alınmasına çalışıldı. Bunda çok kısmi bir başarı elde edilebildi ve Almanlardan borç alınan Osmanlı altınlarının çoğu her iki taraftan da hediye kabul eden fırsatçı kabile reislerine gitti. Teşkilat-ı Mahsusa'ya verilen Afganistan'dan Hindistan'a, hatta doğu Afrika'ya kadar olan büyük

alanlarda Müslümanları cihata çağırma ve buna öncülük etme görevi (bazı ufak istisnalar dışında) başarısız kaldı. Bu zaten imkansız istemektir ve ciddi bir teşebbüs mevcut olanın çok ötesinde kaynak ve örgütlenme isterdi. Ayrıca bu ölçekte düşler kurabilmek için Almanya'da üretilen Turancılık hayalleriyle beslenen Enver gibi hayal dünyasında yaşamak gerekirdi. Kuşkusuz ki Almanların teşvikleri tamamen kendi çıkarlarına yönelikti.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki önemli gerilla hareketlerinden birisi de en büyük ve zengin Alman sömürgesi olan Alman Doğu Afrikası komutanı olan General von Lettow-Vorbeck'in direnişidir. Vorbeck tecrit olmasına rağmen bir kısım yerlilerin de desteğini sağlayarak savaşın sonuna kadar ayakta kaldı. İngiliz, Güney Afrikalı ve Belçikalılardan oluşan birlikler Dar-üs Salam'dan Tanganika gölü ve Klimanjaro'ya kadar uzanan uçsuz bucaksız ve yolsuz bölgelerde onu kısırmaya çalıştılar. Sonuçta güneye sürülen Vorbeck burada Portekiz sömürgelerine geçti ve sonra tekrar kuzeye yönelerek savaşın sonuna kadar teslim olmadı ama 1917'den sonra inisiyatifi büyük ölçüde yitirmişti. Gene de sadece 250 kadarı Avrupalı olan 5.000 kişilik gücüyle 130.000 müttefik askerini bağlamayı başarmıştı. Mütarekenin yapıldığını duyunca 23 Kasım 1918 tarihinde teslim oldu.¹

¹ Cyril Falls, **The Great War**, Putnam & Sons, New York, 1959, s. 329.

ON İKİNCİ BÖLÜM

DALGANIN ARDINDAN

Genel Olarak Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı ardında milyonlarca ölü ve büyük bir kargaşa bırakarak sona erdi. Yüzyıllardır uluslararası sistemin temel taşları olarak addedilen Habsburglar ve Romanovlar (ve tabii Osmanlılar) tarihe karıştılar. ABD hariç diğer ülkeler de tükenmişti. Müttefikler bir yandan büyük zorluklarla kazandıkları zaferin ganimetlerini toplamaya çalışırken diğer yandan da yeni bir dünya düzeni kurmak zorundaydılar. Bir başka deyişle uluslararası siyasi ve ticari ilişkiler için yeni bir işlerlik gerekiyordu. Napolyon'un yenilgisinden beri köklü bir değişime uğramadan süregelen Avrupa dengeleri altüst olmuş, siyasi düzeni sağlayan sistemler yıkılmıştı. Ne var ki galipler böylesi bir görevi yerine getirmeye hiçbir açıdan hazır değillerdi. İntikam hırsı ve toprak kapma sevdası gözlerini karartmıştı. Sonuçta tarihi ve ekonomik gerçekliklere uymayan bir barış kurmaya çalıştılar. Tabii ki bu barış değil, olsa olsa uzunca bir mütareke oldu. Siyasi basiretsizliklerin yanı sıra, çok yönlü dünya ticaret sisteminin çökmesiyle İkinci Dünya Savaşı adeta kaçınılmaz kılındı. 11 milyonu cephelerde olmak üzere 20 milyon insan ölmüş, sonsuz ızdıraplar çekilmişti ama sorunlar çözülmediği gibi tam tersine 1914'ten çok daha kötü ve istikrarsız bir dünya yaratılmış, totaliter rejimler için zemin oluşturulmuştu. Çok bilinen bir sözü buraya not düşmeden geçmeyelim: Versay Barış Antlaşması için yapılan uzun görüşmeler sırasında Fransız Başbakanı Georges Clamenceau'ya askeri konularda danışmanlık yapan Mareşal Foch

nihai metni gördüğü zaman “Bu barış değil. Sadece yirmi yıllık bir mütareke” demişti. Gerçekten de yirmi yıl sonra Almanlar Polonya’yı istila ederek II. Dünya Savaşı’nı başlatacak ve Foch’un ürkütücü kehanetini yerine getireceklerdi.¹

Birinci Dünya Savaşı Avrupa’nın orta vadede dünya siyasi ve ticari hayatındaki üstünlüğünün sona eriş sürecini başlattı ki, buna noktayı koyan İkinci Dünya Savaşı olacaktı. Öte yandan monarşiler ve imparatorluklar birbiri ardına yıkıldı ama çoğu ülkede bunların yerini demokrasi değil diktatörlükler aldı. Avrupa’da hiç değilse seçimler, basın ve sendikalar gibi kurumların devamı sayesinde kısmen de olsa “demokratik” olarak nitelenebilecek büyük ülkeler, halk cephesi fiyaskolarını yaşayan yıpranmış Fransa ile dinamizmini her geçen gün yitiren İngiltere idi. Bunlar gene de çeyrek yüzyıl daha devam ettirebilecekleri sömürge imparatorlukları sayesinde metropollerinde bazı sosyal devlet uygulamalarını geliştirecek ve bu suretle sol muhalefetlerini denetim altına alacaklardı. Bu, savaş sonrasında devletin toplumsal ağırlığını savaş öncesi seviyelere düşürecek yerde giderek daha da artıran faktörlerden biri oldu. Almanya ve İtalya başta olmak üzere birçok başka ülkede ise gelişen sosyal muhalefetle uzlaşmayı sağlayacak ekonomik olanaklar olmadığı için faşist diktatörlükler kuruldu. ABD’ye gelince, o tekrar kıtasına çekilerek izalosyonizm siyasetine döndü. Ama dünya ticaret sisteminin çöküşünden en çok zarar gören ülkelerden biri olması onu tekrar dünya siyasetinin göbeğine çekecekti. Rusya ise milliyetleri baskı altına alarak geliştirdiği kollektifleşme çabaları veya devlet kapitalizmi çabası içerisinde bir başka izolasyon yaşıyordu. Ülkelerin kendi kabuklarına çekilmeleri ve kendi ticaret bloklashmalarını yaratma yoluna gitmeleri tek başına ekonomik krizin ortaya çıkmasının değil ama derinleşmesinin önemli bir nedeni idi.

Birinci Dünya Savaşı veya o dönemde adlandırıldığı şekilde “Büyük Savaş” o denli yıkıcı olmuştu ki, Avrupa’da yapılan askeri operasyonlar kıtada buğday üretimi yapılan tarlaların alanında beşte

¹ Michael S. Neiberg, **Warfare in World History**, Routledge, London, 2001, s. 71.

birlik bir düşüşe neden olmuştu.¹ Bu durum yüksek insan kaybıyla birleşince ülkeler üretim kayıplarını telafi etmekte çok ciddi bir şekilde zorlandılar. Savaş tazminatları nedeniyle giderek artan fiyatlarda buğday ve diğer hammaddeleri ithal edemeyen Almanya'da sıkıntılar daha uzun sürdü ve bu durum Weimar Cumhuriyetinde politik istikrarsızlığı artıran bir unsurdu. Buna rağmen 1923 ile 1929 arasında, özellikle de 1925 yılından itibaren Almanya yaralarını büyük ölçüde sarmış ve üretim artışı sağlamıştı. Ne var ki 1929 yılında başlayan dünya çapındaki ekonomik kriz siyasi bunalımın tekrar tehlikeli bir hale gelmesine yol açtı. Bu krizden karlı çıkanlar 1933 yılının başında iktidarı almayı başaran Naziler olacaktı.

Büyük Savaş'ın yarattığı sarsıntının diğer bir sonucu da dünyanın geri kalan büyük kısmında, yani sömürge ve yarı sömürgelerde ulusal hareketler iyice güçlenmesiydi. Sömürge imparatorluklarının güç kaybı bağımsızlık hareketlerinin uyanıp gelişmesinde vesile oldu. Bunların bir kısmında özgün mücadele biçimleri gelişti. Kısacası iki dünya savaşı arasındaki dönemde metropollerin birbirleriyle mücadelelerinin yanı sıra hem sınıfsal hem de ulusal nitelikteki mücadelelerin yükseldiği görülmektedir. Böylelikle ülkeler ve rejimler arasındaki mücadeleler Fransız İhtilali'ne karşı kurulan koalisyon savaşlarından 120 yıl sonra tekrar içice geçmiş oldu.

Avrupa'ya dönersek, Habsburg İmparatorluğunun yıkılması Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'yı ortaya çıkartırken, Çarlık devletinin yıkılması da Baltık ülkelerinin yanı sıra Finlandiya ve Polonya'ya bağımsızlığını kazandırdı. Ama bunun için Rusya ile bir kez daha savaşmaları gerekiyordu.

Finlandiya Kurtuluş Savaşı

1917 yılında Çarlık otoritesi dağılmış fakat Bolşeviklerin otoritesi henüz sallantıda iken bağımsızlık eğilimleri her yerde açığa çıkıyor ve güçleniyordu. Sovyet yönetimi bu ulusların bağımsızlığı konusunda büyük bir ikilem yaşıyordu. İlk olarak ulusların kendi kaderini

¹ R. R. Palmer & Joel Colton, **A History of the Modern World**, Mc. Graw Hill, New York, 1992, s. 800.

tain hakkını tanıyor, ama iş pratiğe gelince buralarda temin edilen az sayıdaki Bolşevik taraftarı kişinin Kızılordu ile desteklenmesi yoluyla bağımlı yönetimler kuruluyordu. Bu kişiler asla söz konusu halkların gerçek eğilimlerini temsil etmiyor, ama Kızılordu'nun müdahalesi muhalefetin açık ve yaygın hale gelmesini engelliyordu.

Bu halklar arasında bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştıranlar Batı Avrupa'ya yakın bir coğrafyada yaşayanlar, yani daha somut olarak Baltık'a sahilدار olanlardı. Bunlar daha iyi örgütlenebiliyor, seslerini duyurabiliyor ve dış destek alabiliyorlardı. Bağımsızlık ilan eden diğer halklar, örneğin Kafkasya'da ve Hazar kıyısında yaşayanlar, ulusal örgütlenmelerinin zayıflığı ve dünyanın geri kalanından tecrit olmaları nedeniyle yenildiler.

Bağımsızlık mücadelesine başladıkları 1917 yılında Finlandiyalılar bir orduya sahip değildiler. Ancak başlarında Mannerheim gibi yetenekli ve örgütçü bir komutan vardı. Çarlık ordusunda süvari subayı olan Mannerheim Birinci Dünya Savaşı'nda önce bir tüme ne, savaşta da bir süvari kolordusuna başarıyla komuta etmişti. 1917'de rejim ve ordu dağılmaya başlamışken Finlandiya'ya dönmek üzere yola çıktı. Bazı yerlerde sahte kimlik kullanmak zorunda kaldı. Bundan kısa bir süre önce de bir başka kişi, Vladimir İliç Ulyanov (Lenin) yine sahte bir kimlikle, ama ters yönde, Finlandiya'dan Rusya'ya dönmüştü. Talih yıldızı nice zorluklardan sonra ikisine de gülecekti, ama neler pahasına!

6 Aralık 1917 günü, Yani Rusya'da devrim henüz 100. gününü doldurmamışken Finliler bağımsızlıklarını ilan ettiler. Avrupa ülkeleri ve başında Lenin'in bulunduğu Rusya Halk Komiserleri Konseyi bu kararı hemen tanıdılar (Türkiye 21 Şubat'ta). Ancak Ruslar Finlandiya'daki askerlerini çekmediler ve buradaki işbirlikçileri vasıtasıyla bağımlı bir başka yönetim oluşturdular. Tabii ki bu yönetim halktan fazla destek bulmadı ve çatışmalar başladı. Finlilerin mücadelesi ilk başta gerilla tarzı hareketler ile yürüdü. Dağınık olarak bölgelerde bulunan Rus garnizonları ve kızıl muhafızların silahsızlandırılmalarının yanı sıra depolar ele geçirilerek silah ve malzeme teminine gidildi. Tüm faaliyetler Mannerheim'in başına geçtiği bir askeri komite tarafından yürütölmeye başlandı. Bu tür karmaşık

dönemlerin ortak özelliği olan politik ve örgütsel karışıklıklar burada da yaşandı. Harekatı yönlendirecek bir subay heyetinin bulunmaması da bunda önemli rol oynadı. Ancak ordularından ayrılarak gönüllü olarak yardımlarına gelen bir grup İsveçli subay bu açığı kısmen kapattı.

Finliler savaş sürerken çıkardıkları bir yasayla 20 ile 40 yaş arasındaki herkes için zorunlu askerlik getirdiler. Böylece nihai olarak 9 tümen oluşturmayı amaçladılar. Ayrıca Almanlar da Rusya'ya karşı mücadele etmekte oldukları için Finlandiya'ya malzeme ve asker gönderdiler. Bu karar bir büyük gücün işgalinden henüz kurtulmakta olan bir bölüm Finlinin tereddüdüne yol açtı. Özellikle askerler arasında bir gerginlik oldu ise de geçici hükümet bu işbirliğinin devamı için kararında ısrar etti. 1918'in Nisan ve Mayıs aylarında girişilen saldırılarda bütün Rus keşeleri art arda düştü, 50.000'in üzerinde esir ve sayısız malzeme ele geçirildi. 16 Mayıs'ta ülke artık özgürdü.

Finlandiya kurtuluş savaşının oldukça kısa sürmesi, yine kurulmakta olan ülkenin savaş azminin yüksek olduğu bir dönemde, rakiplerinin büyük bir sosyal karışıklık içinde olması, birçok yerde kendi iç isyanlarıyla uğraşmalarından kaynaklanmıştır. Böylece küçük ama kararlı bir gücün, daha büyük ama dağınık bir gücü yenmesinin örneklerinden birisi daha burada görülmüştür.

Ruslar Finlandiya'nın bu başarısını uzun yıllar hazmedemediler. Nitekim 1939 yılında Stalin Polonya'nın doğusu ve Baltık ülkelerini yeniden işgal ettikten sonra fırsat bu fırsattır diyerek Finlandiya'ya saldırdı. Ancak, ileriki bölümlere ait bu hikayeyi şimdilik bırakarak biz yine 1918'e döneceğiz.

Brest-Litovsk

Bolşevikler'in iktidarı halk desteğinden çok iktidar mücadelesinde örgütlenmeleri ve kararlılıklarına dayanıyordu. Bu, kesinlikle olağanüstü koşullar sayesinde ve zor kullanılarak ele geçirilmiş bir iktidardı. Bu nedenle kendisini güvende hissetmesi için öncelikle bir istikrar dönemine gereksinimi vardı. Ayrıca barış yaparak desteklerini artırmayı umuyorlardı. Bu arada Almanlar da batı cephe-

sine kuvvet kaydırabilmek için barış istiyorlardı. 5 Aralık tarihinde Almanya ile Rusya arasında ateşkes yapıldı. Ne var ki Almanlar barış görüşmelerini uzatmaya niyetli değillerdi. Görüşmeler uzadıkça rahatsızlıkları artıyor, büyük "Kaiserschlacht" taaruzları için bir an önce güç kaydırmak istiyorlardı. Nihayet 17 Şubat günü görüşmeleri kestiler ve Petrograd'a doğru ilerlemeye başladılar.¹ Onlarla savaşacak bir ordusu olmayan Lenin 3 Mart günü Brest-Litovsk Antlaşmasını imzaladı. Bu arada Kızılordu'nun hazırlanması için vakit kazanılacaktı. Bu Antlaşma ile Rusya nüfusunun ve demiryollarının % 26'sını, tarım arazisinin % 27'sini ve demir ile kömür üretiminin dörtte üçünü yitiriyordu. Herşeye rağmen ve büyük fedakarlıklar pahasına yapılan bu barış Bolşevik iktidarının daha da yalnızlaşmasına neden oldu ama 1918 sonunda Almanlar yenilince başta Ukrayna olmak üzere terk ettikleri toprakların çoğunu geri aldılar. Esasen bu sırada yabancı kuvvetler Karadeniz, Baltık ve Uzak Doğu'da çıkarma yaparak beyaz kuvvetleri desteklemeye başlamışlardı. İç Savaş 1919 sonu ve 1920 başlarında doruğa çıktıktan sonra beyaz ordular yenildiler ve yabancı güçler de geriye çekildi. Kızılordu'nun iç savaşı kazanmasındaki başlıca faktörler arasında halkın yabancı müdahalesine karşı çıkması ve köylülerin dağıtılan toprakların eski sahiplerine iade edileceğinden korkması gelir. Ayrıca Bolşeviklerin büyük örgütlenme başarısından da söz etmek gerekir. İç Savaş sırasında Çarlık ordusunun 50.000 subayı 28 Ocak 1918 kararnamesiyle kurulan yeni Kızılordu'ya katılmıştı. Nisan 1918'de 196.000 olan Kızılordu mevcudu 1920 sonbaharında 5.5 milyona çıkmıştı.²

Varşova Kapılarından Dönen Dünya Devrimi

Rusya'da Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten sonra içte ve dışta büyük bir düşmanlıkla karşılaştılar. 1918'in sonunda beyaz güçlerin yanı sıra batılı ülkelerden gelen en az 300.000 kişilik irili ufaklı

¹ J. F. C. Fuller, **The Conduct of War, 1789-1961**, Greenwood Press Publishers, Connecticut, 1962, s. 194.

² Richard Holmes (ed.), **The Oxford Companion to Military History**, Oxford U. Press, 2001, s. 792.

müdahale güçleri Baltık ve Karadeniz kıyılarından Vladivostok'a kadar her yerde cirit atıyordu. Bunlar arasında İngiliz, Fransız, Amerikalı, İtalyan, Japon, Çekoslovak, Polonyalı ve daha birçok ulustan asker vardı. 1919'da beyaz ordular da tehdit edici bir güce ulaşmışlardı. Bunların en tehlikelisi olan Kolçak, Sovyetlerin en parlak komutanı olan Tukhaçevski tarafından Volga'dan Vladivostok'a tam 5.000 kilometre kovalanarak saf dışı edildi. Aynı yılın sonbaharında Denikin Karadeniz kıyısına sürüldü. Wrangel Kırım'a sıkıştırıldı. Baltık kıyılarındaki Yudenitç de etkisizleştirilince, yabancı güçler çekilmeye başladılar. Mançurya ve Doğu Sibirya'da gözü olan Japonya ile Çarlık Rusya'sında büyük yatırımları olan Fransa bir müddet daha direndiler.

Fransızlar eski rejimin restorasyonu için gayretlerini sürdürürken salt yatırımlarını düşünmüyor, bir yandan da Almanya'yı doğudan sıkıştıracak güçlü bir Polonya yaratmak gibi (birincisiyle çelişen) ayrı ve ikinci bir hedef gütmeye çalışıyorlardı. Her halükarda Polonya'yı desteklemekten hiç vazgeçemediler ve bu, İkinci Dünya Savaşı'nın da kıvılcımı oldu. Fransızların asıl korkusu Almanlar ile Rusların birleşip Avrupa'yı tehdit eden dev bir güç oluşturmalarıydı. Gerçi 1939'da Polonya tekrar Almanya ile Rusya arasında paylaşıldı ama Almanlar Ruslarla bir olmayı asla düşünmediler, hatta Rusya'yı her zaman esas düşmanları ve yaşama (aynı zamanda yayılma) alanları, yani Lebensraum hedefi olarak gördüler. Ancak Bolşevikler 1918'de tam tersine düşünüyorlar Polonya'yı batıya ihtilali götürecek bir köprü olarak görüyorlardı. İlk Polonya Savaşı biraz da bundan çıktı. Bunu biraz açarsak, 1918-19 yıllarında devrimin romantizmi henüz tam anlamıyla tükenmemişti ve dünya devrini söylemi, sürüyordu ama esas gaye Çarlık Rusya'sı tarafından vaktiyle işgal edilmiş olan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında terk edilen toprakların bir kısmının tekrar ele geçirilmesi idi.

Bolşevikler 1917 yılında iktidarı ele geçirdikleri zaman bunu uzun süre tek başlarına ellerinde tutabileceklerinden hiç de emin değillerdi. Hatta Petrograd'daki ihtilalin dünya devriminin ilk aşamasından başka bir şey olmadığını düşünüyorlardı. Tek ülkede sosyalizm en büyük korkuları, hatta kabuslarıydı, ve esasen çoğunluğuyla köylü nüfusa sahip bu uçsuz bucaksız ülkede doğru dürüst bir

sosyalizmin kurulması pek de olası görünmüyordu. Gerçekten de kısa bir süre sonra bu korkularıyla baş başa kaldılar. İşte, bunların tüm yoğunluğuyla yaşandığı 1918 ve 1919 yıllarında Bolşeviklerin düşüncesi Almanya'da iktidarcı sosyalistlerin iktidara gelmesi ve gelişmiş Alman proletaryasının liderliği altında dünya devriminin ilerlemesiydi. Almanlar teknik ve örgütsel bilgiyi, Ruslar da geniş doğal kaynakları ve insan gücü sağlayacak; böylece birarada ileri atılmanın koşullarını oluşturacaklardı. Ne var ki evdeki hesap çarşıya uymadı. Alman proletaryası Spartakistlerin katlinden sonra bir daha etkili bir biçimde toparlanamadı. Ama Polonya'nın aşılaraq Alman proletaryasına ulaşılması, onlardan umudu henüz kesmemiş olan Bolşevikleri büyük rüyası olarak kaldı. Rusların Polonya'ya karşı savaşmalarının ikinci bir nedeni de Çarlık döneminde işgal etmiş oldukları toprakları hiçbir yerde kendi rızalarıyla bırakmaya yanaşmamış olmalarıydı. Ve en nihayet Polonya'nın saldırı-gan tutumu da savaşta rol oynadı.

1916 yılında müttefikler tarafından bağımsızlıklarının tanınmasına karar verilmiş olan Polonyalılar, Almanya'nın Kasım 1918'de tesliminden hemen sonra ulusal hükümetlerini kurdular. Josph Pilsudsky hem hükümet hem de ordunun idaresini ele aldı. Fransızlardan aldığı para ve silah desteğine de güvenerek Polonya'nın 1772'deki sınırlarını tekrar elde etmek gibi hülyalar içinde savaşa girişti. Hedefi Dinyeper'e kadar uzanan çok geniş alanlar içerisinde kuracağı anti-bolşevik konfederasyonun başı olmaktı. 1919'un Nisanında Litvanya'yı işgal ederek Vilna'ya kadar ilerledi. Mayıs'ta ise Doğu Galiçya'ya girdi. Bu son eylem Polonya'yı Galiçya'da bir "Ukrayna Ulusal Hükümeti" kurmuş olan General Petlurya ile savaş haline getirdi. Ancak 22 Nisan 1920'de Pilsudski Varşova'da Petlurya ile anlaşma yaptı ve 25 Nisan'da hedefi Kiev olan ani bir saldırıya girişti. 7 Mayıs'ta Kiev'i aldı. Buna karşı Ruslar Tukhaçevski ve Yegorov komutasında birer ordu grubunun yanı sıra Budyenni'nin meşhur süvari kolordusunu cepheye sürdüler. Yaklaşık 200.000 kişilik bu Rus orduları, Pilsudski'nin 120.000 kişilik üç ordusunu geriye sürmeye başladı. 1918 Kasım'ında 24 tabur, 3 süvari kolu ve 5 bataryadan ibaret olan Polonya ordusu bir yıl içinde bu rakamları sırasıyla 100, 70 ve 80'e çıkartmıştı. 1920'de ise 600.000

kişi 21 tümen ve 7 süvari tugayında örgütlenmiş olmakla birlikte bunlar yeterli organizasyon, tecrübe ve teçhizata sahip değillerdi. Ancak Rus Ordusu da nakliye olanakları ve subay, özellikle de astsubay kadroları itibarıyla çok büyük eksikliklere içerisindeydi.

Ruslar Mayıs ortalarında karşı taarruza geçerek üslerinden uzaklaşmış olan Polonyalıları geri attılar. Tukhaçevski'nin saldırısı onları sarsmıştı ama Budyenni'nin giderek efsane haline gelen süvari birlikleri cephe gerisine sarkarak yaptıkları akınlarla Polonyalıları paniğe sürüklediler. Haziran'da Pilsudski her yerde çekilmeye başlamıştı. Temmuz başlarında Vilna Rus birliklerinin eline düşünce Litvanya ordusu saf değiştirerek Ruslara katıldı. Tukhaçevski'nin ilerleyişi adeta karşı konulmaz hale gelmişti. Budyenni'nin süvarileri de Polonyalıların geri hatlarını hallaç pamuğu gibi atıyor, sadece orduyu değil, devlet mekanizmalarının tümünü paralyze ediyordu. Nihayet 19 Temmuz'da Grodno ve Slonim düşünce Tukhaçevski Varşova'nın alınmasını emretti. Bu son hücum için belirlediği tarih 12 Ağustos idi. Ve böylece tarihin en büyük dönemeçlerinden birisine daha gelinmiş oldu.

Bütün ricat boyunca ne kuzeydeki Pilsudsky, ne de güneyde Budyenni ile muharebe eden General Smigly-Rydz siper kazmaya teşebbüs etmediler, çünkü Doğu Avrupa'nın geniş ovalarından nispeten küçük orduların kuracağı sabit savunma hatlarının derhal kuşatabileceğini biliyorlardı. Bug ve Niemen nehirlerinin oluşturdđu doğal engeller üzerinde tutunmaya çalıştılar. Ama savaşın talihi artık iyice aleyhlerine dönmüş görünüyordu. Nihayet 1 Ağustos'ta Brest-Litovsk düşünce o zamana kadar cepheleri ikiye bölen Polesian bataklıkları da aşılmış oldu. Pilsudsky artık Tukhaçevsky ile Yegorov'un birleşip demoralize olmuş Polonya ordusunu yok etmesinden korkuyordu. Aynı günlerde başta İngiliz ve Fransızlar olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde işçiler Polonya aleyhine gösteriler yapıyorlardı. Sovyetlerin düşmanlarına silah göndermemek üzere limanlarda grevler birbirini izliyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın büyük ızdıraplarını yaşamaya devam eden işçiler yeni kurulmuş olan ve işçi devleti efsanesi henüz tam olarak yıkılmamış olan Sovyet yönetimine bir şans vermek istiyorlardı. Öte yandan Tukhaçevsky atlarını Ren nehrinde sulayacak Kızıl Süvarilerin At-

lantik kıyılarına ulaştığını düşünüyor, Bolşevikler de Alman proleter-yasıyla birleşme hesaplarını yineliyorlardı. Ama tüm bunlar birer heves olarak kalmaya mahkumdu.

İlk olarak Ağustos ayındaki harekatı etkileyecek oldukça önemli bir gelişme onu. Kırım'da sıkıştığı köşeyi terk eden Wrangel Yege-rov'un geri hatlarını tehdit edince, bir kısım Rus kuvvetlerinin bun-ları savuşturmak için Polonya cephesinden alınması gerekti. An-cak esas sorun bu değildi. Rus ordusunun ezeli sorunu olan ulaş-tırma ve ikmal hatları aşırı uzamıştı. Kızılıordu son bir ayda cephe-sini 500 kilometre ileriye taşımıştı. Tukhaçevski ne durup toparla-nabiliyor, ne de geri dönebiliyordu. Zaten her şeye rağmen Varşo-va'nın işgaline artık o kadar kesin gözüyle bakılıyordu ki, ilerlemek-ten başka birşey düşünemez olmuşlardı. Ve bu arada tüm telaşa rağmen durum Polonyalıların lehine dönmeye başladı. Öncelikle cephelerin kısılması savunmayı güçlendirmişti ki bu durum bizim Sakarya muharebelerimize benzer. 1921 Ağustos'unda cephemizi uygun bir hat üzerinde yoğunlaştırıp düşmanı durdurmak için me-safelerin kısılmasını beklemek zorundaydık. Polonya bizden farklı olarak o tarihte bütün batılı devletlerin desteğine sahipti ve düş-manı durdururken hemen karşı taarruza geçebilecek güçleri vardı. Biz ise karşı taarruzu olgunlaştırmak için uzun süre bekledik çünkü diğer şeylerin yanı sıra, tükenen cephane stoklarımızı hemen yeri-ne koyacak olanaklarımız yoktu.

Pilsudski Ağustos'un ilk günlerinde Rusların nihai taarruzunu bek-lerken komuta kademelerinde değişiklikler yaptı ve General Sikorski komutasında yeni bir ordu kurdu. Düşmanın ikmal sistemindeki kaosu gözönüne alarak, kuvvetlerinin büyük kısmıyla düşman ge-risine sarmayı ve böylece onları dağıtmayı amaçlayan cüretkar bir karşı taarruzu 17 Ağustos'ta yapmaya karar verdi. Generallerin ve savunmada kalmak isteyen kurmay heyetinin ısrarlı itirazlarına rağmen kararını değiştirmedi. Tukhaçevski ise Varşova'yı kuzey-den kuşatmak üzere ilerlemeye devam etti.

Cephe artık bu kentin kuzeybatısından güneydoğusuna doğru uzuyor, kuzeydeki ilerleme Polonyalılar için gerçek bir kabus oluş-turuyordu. 14 Ağustos'ta Ruslar Varşova'ya sadece onbeş kilomet-

re mesafedeydiler. 15 Ağustos'ta yoğun baskı altındaki kentin komutanı Halter, Pilsudski'den taarruzunu bir gün öne almasını istedi ve kabul edildi. Ertesi gün Varşova-Brest Litovsk yolu istikametinde başlayan taarruz umulmadık bir başarıyla gelişti. Moskova'daki Kamenev, Minsk'deki Tukhaçevski ve Lvov'daki Yegerov arasında hiçbir komuta birliği kalmamışken askerlerinin başında cepheyi yakından izleyen Pilsudski birkaç günde 150 kilometre ilerledi. Tukhaçevski ordularını yeniden toplamak istediye de bunu başaramadı. Tecrit olan Rus birliklerinden 40.000'e yakın asker Almanya'ya sığınırken 66.000'i Polonyalılara esir düştü. Savaş ganimeti ise Rus ordusunun çöküşünü açıkça ifade ediyordu. Sadece 25 Ağustos'a kadar Polonyalılar 321 top, 1.023 makinalı tüfek, 10.000 adet de cephane ve ikmal arabası ele geçirdiler. Pilsudski ve Sikorski bundan sonra Kızılordu'yu Minsk'e kadar kovalayarak 50.000 esir ve 160 top daha ele geçirdi. 10 Ekim'de ateşkes ilan edildi ve 18 Mart 1921'de Riga Anlaşması ile iki ülke arasında 1939'a kadar geçerli kalacak olan sınır çizildi. Ruslar bunu asla hazmedemediler ve 1939'a Polonyalılar Almanlara karşı savaşırken onları arkadan vurdular.

Bazı yazarlar Varşova muharebelerinin 20. yüzyılın en önemli savaşlarından biri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Polonyalılar engel olmasaydı büyük bir kaos içindeki doğu Avrupa işçileri Kızılordu ile birleşerek Avrupa için dev bir tehdit oluşturacaktı. Bu görüşteki abartma payı ne olursa olsun, 1920'de henüz savaşın yaraları iyileşmemiş, Avrupa ülkeleri istikrara kavuşmamıştı. Rusya'da ise Stalin'in bürokratik diktatörlüğü henüz karabasan gibi ülkenin üzerine çökmemiş, Sovyetlerin sadece göstermelik bir kurum olarak kalacağı netleşmemişti.

Sovyet iktidarı doğuda ve batıda hâlâ adil ve eşitlikçi bir sistem için umuttu. İhtimal ki Alman proletaryası ile birleşebilselerdi Bolşevikler Rusya'da farklı bir gelişme çizgisi izleyeceklerdi. Belki Almanlar karşısındaki ezeli hayranlık duygularıyla sosyal demokratların etkisi altına girecekler, geçmişte her yalnız kaldıklarında hortlayan ezeli yabancı düşmanlığı fobisinden bir ölçüde kurtulabileceklerdi, ama belki de, proleter veya burjuva, Almanların çoğunda, hatta Spartakistlerde bile görülen Rusları hor görme duygusunu sezip

büsbütün içe kapanacaklardı. Bunları hiçbir zaman bilemeyeceğiz, çünkü tarih ihtimallerle değil, olgularla ilgilenir. Olgular Rusya'yı üç aşağı, beş yukarı çarlık sınırları içinde dünyadan tecrit olmuş bir rejim kurmaya yöneltti.

Askeri açıdan değerlendirildiğinde Rus-Polonya savaşı malzemenin değil askerlerin daha önemli olduğu bir muharebeler dizisiydi. Her iki ordu da karşılıklı olarak sipere girip birbirlerine sonu gelmeyen top salvoları savuramayacak kadar fakirdiler. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşındaki siper muharebelerinden farklı, süvarilerin büyük önem taşıdığı hareketlerle örüldür. Hareket, atılganlık ve risk alabilme faktörleri bu tür savaşlarda birinci dereceden etki yapar. Bunları aynı günlerde meydana gelen Türkiye'nin kurtuluş savaşında da göreceğiz.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1911-1922

TÜRK SAVAŞLARINA BAKIŞ

Genel Değerlendirme

Bu büyük olaylar dizisi bizim için sonsuz derslerle yüklü bir tarih hazinesidir. Her şeyden önce bir ateş çemberi içinde kendini bulan ulusal varlığımızın köklerindeki olumlu ve olumsuz birçok unsuru gösterir. Ayrıca çevremizdeki geniş coğrafyanın oluşturduğu ilişkileri bütünlük içinde görmemizi sağlar. Öyle ki, Balkanlar ve Kafkasya'dan Arabistan yarımadasına kadar olan geniş bölgelerde yüzyılların taşıyıp getirdiği bütün sorunlar söz konusu onbir yıl içinde en yoğunlaşmış biçimiyle ortaya çıkmış, kesin bir hesaplasmaya gidilmek istenmiştir. Doğal olarak bu hesaplama sona ermemiş, ancak bazı defterler bir süre için kapanır görünmüştür. Hasım güçlerin hesapların altına çekmek istedikleri kalın çizgi Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu saymazsak önce Rumeli, sonra da Ön Asya'da Türk egemenliğine, mümkün olduğu taktirde de Türk varlığına son verilmesiydi.

1800'lerde en sıkıntılı dönemlerini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün sonuna geldiği açıkça görülüyordu. Ne var ki son çırpınışları içerisinde yarattığı yeni kadrolar ulusal mücadelemizi asgari bir başarıya götürecektir nitelikleri kazanmışlardı. Trablusgarp'a ciddi bir güç gönderemeyen ve Balkan savaşlarında kısa sürede dökülen Türk ordusu 1915'ten itibaren sayı ve donanım

itibariyle kendisinden çok daha güçlü ordular karşısında başa baş mücadele etmiş, nihai olarak Kurtuluş Savaşı'nda karşısındaki İngiltere liderliğindeki koalisyonu yenmiştir. Burada, onbir yıllık mücadelelerin tam bir bütünlük arz ettiğini görebiliriz. Birinci Dünya Savaşındaki konumumuz bundan ayrılmaz. Bu savaşın çıkışında yeniden paylaşım alanlarının en önemlisi olarak görülen Asya Türkiyesi, Ortadoğu ve özel bir konuma sahip Balkan meselelerinin rolü büyüktür.

Bir diğer yanıyla, bu büyük mücadeleler dizisinin aktörleri ve figüranları Türklerin daha 8. yüzyıldan itibaren Ön Asya'ya ve Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara geldikleri dönemlerden beri aynıdır. Anadolu'da, Rumeli'de ve Ortadoğu'da, bu yüzyıllardan beri Türkler, Araplar, Bizanslılar, Ermeniler, Ulahlar, Rumlar, Franklar, Bulgarlar, Normanlar, Germenler, İtalyanlar, Anglo-saksonlar, Gürcüler, Ermeniler, Ruslar ve Sırp'lar (daha tali düzeyde de Süryaniler, Dürziler, Maruniler, Kürtler, Katalonyalılar, İskandinavlar vs.) kimi yerleşik halk, kimi göçer, kimileri de istilacı, çapulcu, Haçlı askeri veya paralı asker olarak sayısız kez birbirlerine girmiştir.

Haçlı seferleri incelenmeden bölge tarihi asla tam olarak anlaşılmaz ama bu ne yazık ki kitabımızın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak 20. yüzyılda da eski aktörlerin hepsi bölgede vardır; yalnız bir farkla ki bir kısmının rolü değişmişti. Ayrıca yüzyılımızın başında bu kavimlerin bir kısmı uluslaşmış, bir kısmı da uluslaşma sürecine kısa bir süre önce girmişti. Bunların uluslaşmaları ticaret burjuvazisinin ve diğer kentli unsurların gelişmesine paralel olarak batıdan birkaç yüzyıl sonra, yani 18. yüzyılda (doğuya doğru gittikçe 19. yüzyılda) başlamıştı. Doğal olarak bu süreçler eşzamanlı olmamış, ayrıca bunlardan her birinin kendi devletlerini kurmaları batılı güçlerin şu veya bu şekildeki müdahaleleriyle gerçekleşmiştir. Genel olarak Balkanlardaki halklar Anadolu, Kafkasya ve Arap yarımadasında yaşayanlardan daha önce uluslaşma sürecine girmişler ve oluşturdukları daha etkin kurumlarla bunun semeresini almışlardır. Kuşkusuz ki bunda Ortodoks kilisesi, panslavist Rusya ve sömürgeci batılı ülkelerinin katkıları önemli, hatta muhtemelen belirleyicidir.

Türklerin uluslaşma sürecinin belirginleşmesi ise 19.yy'ın ikinci yarısına ait bir olaydır. Kaydetmek gerekir ki, Kırım ve Kazan'da gelişen kentli Türk unsurlar bir anlamda bunun öncülüğünü yapmıştı. Öte yandan Osmanlılar da 19. yüzyıl boyunca ısrarla bazı reform çabalarına girişerek iyice köhnemiş olan idari ve askeri mekanizmalarını yenileştirmeye çalıştılar. Bunun en önemli parçası Tanzimat girişimleridir. Böylece Tanzimat'ın yetiştirdiği kadrolar ile Osmanlı ülkesine göç eden ulusçu unsurların birleşmesi yeni Türkiye'nin oluşumunda esaslı rol oynadı. İmparatorluk son yıllarında yalnızca Türk unsuruna dayanarak yaşayabileceğini anlamıştı. Ne var ki artık herşeyi kurtarmak için çok geç idi. Türk ulusçuluğu İttihat ve Terakki vasıtasıyla imparatorluğun son onbeş yılına damgasını vurdu. Türk ulusuna dayanarak çokuluslu bir imparatorluğu ayakta tutmak gibi imkansız bir misyon gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu hem Türkler hem de bölgede yaşayan bütün halklar için büyük acılarla dolu bir süreç oldu. Sonuçta 20.yüzyılda tüm imparatorluk gibi Osmanlılar da tarihin sayfaları arasına karışırken, herşeye rağmen Birinci Dünya Savaşı'na kadar ayakta kalabilmeleri ise geç kalmış olan Türk ulusçuluğu için 19.yüzyıla göre daha iyi bir şans yarattı. Ancak, tanzimat reformları köklü olabilseydi bu şans daha iyi kullanılabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu bütün yoksunluklarına rağmen son günlerinde bile 2 milyon kilometrekarenin üzerinde toprağa sahip, yeni kurumları geliştirmeye çalışan bir devlettir. Ne var ki yenileşme çok yavaş yürüyor, ülkenin insan gücünü yetiştiremediği gibi kaynaklarını da harekete geçiremiyordu. Ekonomik olarak en faal unsurları ise Türkler değil, azınlıklar arasındaydı. Böylece bunlar daha iyi eğitim alan kesimi oluşturabiliyorlardı. Türklerin eğitilmiş insan gücü ise üretimi artırmak ve idari mekanizmaları etkin şekilde yürütebilecek nitelik ve nicelikte değildi. Hatta, ordudan alaylı subayların tasfiyesi ancak Balkan Savaşı sonrasında tamamlanabildi. Bunlar bu savaşlarda bir bölümü bile idareden aciz olduklarını göstermişlerdi. Halbuki bu tasfiye bir on yıl önce yapılabilse Balkanların ve Ege'nin kaderi büyük ihtimalle farklı olabilirdi. Esasen Balkan Savaşı'nda Türk ordusunun temel eksikliği yönetim kademelerinin olağanüstü derecede zayıf olmasıydı.

Babiali baskınıyla sadaret makamına gelen ve aynı zamanda savunma bakanlığını üstlenmiş olan eski Hareket Ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa bu konuda söz söylemeye en yetkili kişilerden biri olarak ordumuzun bu yenilgisindeki temel nedeni şöyle açıklıyordu: "...En büyük sebep, bizim büyük kuvvetleri bir arada sevk ve idare edebilmekteki iktidarsızlığımızdır. Evet, eskiden birçok şanlı muharebeler yaptık. Fakat bu muharebelerde kuvvetimiz 40-50.000'den fazla değildi. Halbuki bugün birkaç yüzbin kişiden ibaret orduları sevk ve idare etmek lazım geliyor. Bunu öğrenmemiz lazım." Bir başka önemli subay, Balkan Savaşlarının bütün aşamalarını yaşamış olan Fevzi Çakmak "Balkan harbinde bütün bozgun subay ve üst subayların gevşekliklerinden ileri gelmiştir" diye yazar. Fevzi Paşaya göre ordu iyi yönetilse iç hatlar avantajını kullanarak zaferi elde etmemiz pekala mümkündü. Biz bu görüşlere katılıyoruz. Hatta, öyle ki Avrupalılar herşeye rağmen o zayıf halinde bile Osmanlı Ordularının küçük Balkan devletlerini silip süpüreceğini düşünüp savaşın ilk günlerinde herhangi bir sınır değişikliğini tanımayacaklarını söylemişlerdi. Savaşı biz kaybedince bu sözlerini hemen unuttuklarını ilave etmeye lüzum yok.

İşte bu koşullar altında Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Türk subaylarının esaslı eğitim alanı oldu. Alaylılardan sonra yeteneksizler de giderek elendi. Genç subaylar hızla yükselerek büyük birlikleri başarıyla yönetmeye başladılar. Balkan Savaşında birliklerin belki de sadece beşte biri yetkin subayların komutasında iken, Kurtuluş Savaşını yöneten kadroların büyük bölümü stratejik analiz yapabilen, taktik durumu kavrama ve icra kudreti yüksek komutanlar haline geldiler. Böylece büyük dezavantajlara rağmen yeni Türkiye, Trakya ve Anadolu'da nüfus çoğunluğu Türk olan yerlerin yaklaşık %85'ini kurtararak kurulabildi. Ulusumuzun o günlerde yaşadığı koşullar dikkate alındığında bunun büyük bir başarı olduğu açıktır. Başarısızlık payı ise kuşkusuz Kurtuluş Savaşı önderlerine değil, ülkeyi o duruma getiren Osmanlı yönetimlerine aittir.

Kimi araştırmacılar Balkan Savaşı'nı yitirmiş olduğumuz ilk kurtuluş savaşımız olarak nitelemişlerdir. Bunun ne tam doğru ne de yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Gerçek olan şu ki herşeyi elde tut-

mamız ne olanaklı ne de istenir bir şeydi. Kaldı ki çokuluslu imparatorlukların tasfiye olması çağımızın adaletli bir gelişmesidir, öte yandan biz bu tasfiyeyi çok daha iyi koşutlar altında yapabiliriz, ama tarih boyunca hiçbir imparatorluk bu basireti göstermemiş ve sonunda koşulların zorlamasına boyun eğmekten başka çare bulamamıştır.

Bu bölümde son olarak değinmemiz gereken husus ise bütün bu mücadelelerin artık esas Türk yurdu olan Anadolu'ya dayanılarak yapılmış olmasıdır. On yüzyıllık mücadeleler ve yerleşimden sonra Türk varlığı asla kazanıp atılamayacak şekilde bu topraklarda bütünleşmişti. Milli mücadelenin öncülüğünü ağırlıkla Rumeli, Kafkasya ve ülkenin batı bölgelerinden gelen, daha yüksek eğitim ve kültür olanaklarına sahip olmuş kadroların yaptığı doğrudur. Ama esas güç olarak hep Anadolu insanına dayanılmıştır. Bunun olmazsa olmaz bir koşul olduğu Rumeli'ye yaptıkları tüm yatırımlara rağmen Osmanlı yöneticilerince de meçhul değildi. 1878 Rus harbinde, o sıralar mabeyin başkatibi olan müstakbel sadrazam Küçük Sait Paşa, Şark orduları komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya şu telgrafı çekiyordu: "Halbuki zatı devletlerine katiyen hafi (gizli) değildir ki Devlet-i Aliyye'nin nokta-i istinadı müstakbeli olan Asya kıtasının kilidi Erzurum olduğundan bir kere oraya düşman girecek olursa artık millet-i İslamiyenin düşar olacağı tehlikenin azimesini Mevla'dan başkası kestiremez."

Bunu aktaran araştırmacı B.Oğuz bu mesajı Osmanlıların batı önünde iktisadi ve siyasi açıdan aciz kaldıktan sonra Rumeli'de tutunamayacaklarını anlamaları ve tek ümitlerinin Anadolu'da homojen bir yurt kurmaktan geçtiğini açıkça idrak etmeleri olarak yorumlar. Ancak her halükarda şunu belirtmek gerekir ki son Osmanlı yöneticileri herşeye rağmen güçlerini dengesiz kullanmışlar ve herşeyi korumak isterken esas Türk yurdunun korunmasını dahi büyük zora sokmuşlardır. Bu çerçevede ülkeye yönelen tehditlerin değerlendirilmesi her zaman doğru bir şekilde yapılmamış, Bakan Savaşı'nda olduğu gibi güçler Yemen gibi yanlış yerlerde israf edilmiştir. Kimi zaman da, örneğin Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordularının büyük kısmı İstanbul ve Marmara kıyılarında beklerken, diğer yarısı da bütün cephelere dağılarak güçlerini kat kat aşan

vazifeleri yerine getirmeye çalışmışlardır. Gerçi Çanakkale savaşları bunun kaçınılmaz bir ikilem olduğunu göstermiştir. Ayrıca Çanakkale'de kazanılan zaferin mücadeleler bütünü üzerindeki büyük moral kazandırıcı etkisi olumlu sonuçlar hanesindedir. Bu zafer ayrıca orta vadede Rusya'nın savaştan çekilmesindeki payı dolayısıyla da milli mücadelemize sayısız katkıda bulunmuştur. Kaldı ki, İstanbul 1918 yerine 1915'de işgal edilseydi ulusal güçlerin toparlanması muhtemelen çok daha güç olurdu. Buna karşın diğer cephelerde tayin edici sonucu getirecek yığınaklar asla yapılamamış, dört bir yana savrulan orduların personel ve ağırlıklarının dağılması ve çoğu yerde Alman çıkarları için büyük kayıplar verilmesi ilerideki toparlanma açısından büyük sıkıntılara neden olmuştur.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRABLUSGARP VE BALKAN SAVAŞLARI

Büyük Paylaşım

İngiliz Kralı ve Rus Çarı'nın 9 Haziran 1908 günü Reval'de yaptıkları uğursuz toplantı Osmanlı subaylarını ülkeyi parçalanmanın eşiğine geldiğine inandırmıştı. Dönemin psikolojik iklimi de buna uygundu. Asya, Afrika ve hatta Okyanusya'nın toprakları ve adaları pay edilmiş, büyük devletler artık Çin, İran ve Türkiye gibi bağımsız ama iyice zayıflamış ülkelerin topraklarına göz dikmişlerdi. Bu ülkeler düvel-i muazzama'nın adeta ortak çıkar bölgeleri, bir nevi yarı sömürgeleri haline gelmişti. Çin kıyılarında Almanlardan Portekizlilere kadar herkesin özel bölgeleri ve üsleri vardı. Ancak Japonya burayı tek başına işgal etmek için uluslararası güç dengelelerini izliyor, uygun bir fırsat kolluyordu. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, ikincisinde ise Almanya'nın tarafını tutmak suretiyle emellerini daha rahat gerçekleştirebileceğine inanmıştı. İran'a gelince, bu ülke Rusya ile İngiltere'nin nüfuz bölgesi sayılıyordu.

Osmanlı devletinin her parçasında ise bir veya daha fazla devletin gözü vardı. İtalya Kuzey Afrika ve Ege'yi, Balkan ülkeleri Rumeli ve İstanbul'u; Yunanistan ayrıca Anadolu'yu, İngiltere ve Fransa Arabistan'ı; Rusya ise yine İstanbul ve Kuzey Anadolu'yu istiyordu. Almanya ise Türkiye'deki nüfuzu sayesinde Bağdat demiryolu üzerinden, petrol bölgeleri ve Hint okyanusuna uzanarak İngiltere ve Rusya karşısındaki global dezavantajını bir parça olsun telafi etmek niyetindeydi. Öte yandan imparatorluğun etnik mozaïği ve Tanzimat'ın yeterince güçlü bir dinamizm yaratamaması iki yüz

yıldır süren çöküşün devam edeceği izlenimini haklı olarak uyardırmaktaydı. Her an kanayan bir yara olan Makedonya da dış müdahaleler için uygun bir ortam yaratıyordu: Ordu yokluklarla boğuşurken donanma Haliç'te çürüyor, herşeyden önemlisi bu felaketli gidişe müdahale edecek bir güç odağı bulunmuyordu. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, işte bütün bu koşullar mevcut olduğu içindir ki, Rumeli Ordusunun desteğiyle geliştirdiği küçük ayaklanma ile 40 gün içinde Babıali'yi pes ettirerek Meşrutiyet'in ikinci kez ilanını sağladı.

23 Temmuz 1908 günü ilan edilen Meşrutiyet kısa bir süre için büyük bir coşku ve umut yarattı. Ancak ülkenin yeni yöneticileri sorunların çözümünü sağlayacak kadrolara, örgütlenmelere ve parasal olanaklara yine sahip değillerdi. Olsa olsa dinamizmleri ve örgütçülük yetenekleriyle yeni çözümler üretebilirlerdi. Ne var ki çoğu elde ettikleri gücü nasıl kullanacağını bilmiyor, hatta bu güç tarafından baştan çıkarılıyorlardı. Belki zaman olsaydı herşey yerine oturur, ordu iç iktidar oyunlarından çekilir ve bir toparlanma olurdu. Ama ihtiyar Osmanlı'ya kimse bu fırsatı tanımayacaktı.

Meşrutiyet'in hemen arkasından uzun vadeli sonuçları çok vahim olacak isyanlar başladı. 1909'da patlak veren Arnavutluk ayaklanması, Osmanlıları Balkanlarda o tarihe kadar bu halktan aldıkları destekten yoksun bıraktı. Böylece Sırp, Karadağlılar, Rumlar ve Bulgarlar Türklerin karşısında çok daha rahat hareket etmeye başladılar. Gerçi Arnavut ayaklanması çok sert bir şekilde bastırıldı ama siyasi ve askeri bedeli çok yüksekti; çünkü Arnavutlar Rumele'de Kürtlerin Anadolu Hristiyanlarına karşı oynadıkları bekçi rolünü üstlenmekten vazgeçmiş oldular. Bu iki halk da vergi vermiyor, gönüllüler dışında askere gitmiyor ve silah taşıyabiliyorlardı.

Arnavutlar 1912 Temmuz'unda yeni taleplerle ikinci kez ayaklandılar. Eylül başında birçok taviz almak şartıyla isyanı durdurdular. Ama bu kez de Yemen isyanı başlamış ve bitap haldeki imparatorluk yine hesap hatası yaparak buraya öneminin çok üzerinde güç göndermişti. Büyük paylaşım için sahne hazırды.

Trablusgarp Savaşı

Dünyayı paylaşan büyük devletler arasına sonradan, kervanın total eşeği olarak katılan İtalyanların hem Balkanlar, hem de Kuzey Afrika'da gözü vardı. Ancak Balkanları tehdit edecek kadar güçlü olmadığı için (Bunu ancak 1940'da yapmış ve o zaman da yüzüne gözüne bulaştırmıştı) büyük devletlerle yaptığı bir dizi pazarlık sonucunda Trablusgarp'a çıkma izni aldı. Trablusgarp komutanlığı bunun istihbaratını almış ve Babıali'yi uyarmış olduğu halde emrindeki kuvvetlerin büyük bölümü Yemen'e gönderilmiş, burada sadece 1700 askerimiz kalmıştı. Ancak İtalyanlar 28 Eylül 1911 günü başlattıkları çıkarmayı kısa sürede 30.000 kişilik bir orduya tamamladıkları halde kıyıda çakılıp kaldılar. Aradan aylar geçmesine rağmen de iç bölgelere ilerleyemediler.

Burada tarafların avantajlarını değerlendirsek, İtalyanların deniz hakimiyetinin uzun vadede tayin edici olduğunu görürüz. Buna karşın yerli halkın İtalyan istilacılarına karşı direniş eğilimi güçlü olduğu için, Türk subayları bunun örgütlenmesini sağlayarak mücadelenin sürekliliğini sağlayabildiler. Öte yandan Trablusgarp'a çok az miktarda malzeme ve bir avuç gönüllü dışında yardım gönderilemedi. Böylece direniş ne kadar gelişirse gelişsin, İtalyanları denize dökcek bir gücün teşkil edilebilmesi de imkan haricindeydi.

Trablusgarp Savaşı'nın harp tarihlerindeki yerinde özel bir konu da uçak ve zırhlı otomobillerin muharebe amacıyla ilk kez burada kullanılmış olmasıdır. Uçaklar sadece keşif yapmamış, 2 kiloluk İsveç yapısı el bombaları da atmışlardı. Öte yandan bu durum klasik piyade silahlarının da icabında hava araçlarına karşı kullanılabileceğinin ispatlanmasını bizim hanemize bırakmıştır. Diğer yandan ne onların kıyıda ilerleyebilmeleri, ne de Türk güçlerinin kuvvetlenme şansının olmamasından kaynaklanan kilitleme durumu İtalyanları yeni arayışlara itti. Osmanlı Devletini barışa zorlamak için deniz üstünlüklerini kullanmak suretiyle savaşı Ege denizine kaydardılar. Çanakkale önlerinde bir karakol hattı kurduktan sonra 12 adayı işgal ettiler. Bütün bu gelişmeler sürerken Balkanlarda kaynaşma doruğa çıkmak üzereydi. Savaş bulutlarının toplandığını gören Osmanlı hükümeti iki cephede birden uğraşmak

istemediği için bu koşullarda iyi bir sonuca ulaştırması mümkün olmayan Trablusgarp Savaşı'nı bitirmek istedi. 15 Ekim 1915 tarihli Ouchy Anlaşması ile Osmanlılar Kuzey Afrika'daki son topraklarını da bıraktılar. Gerçi Trablusgarp'taki Osmanlı egemenliği esasen bir kalıntıdan ibaret olup Türkiye'ye birşey kazandırmıyordu ama neticede mağlubiyetin acıları bir kez daha yaşanmış oldu. Daha da önemlisi son tasfiye başlamıştı.

Trablusgarp Savaşı'nın tarihimizdeki bir önemli yanı da ileriki yıllarda siyasi ve askeri hayatımızda önemli rol oynayacak Enver Paşa, Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal gibi subayların burada çarpışmış olmalarıydı. Gönüllü giden bu subaylar Balkan Savaşı'nın ilk dönemine yetişemediler ve Afrika'daki son toprakları kurtarmak için çıktıkları uzun yolculuktan dönünce, Gelibolu ve Çatalca dışında tüm Avrupa topraklarının işgal altında olduğunu gördüler. Bu acı ve en zor günlerdeki tecrübeleri kuşkusuz ki onların olgunlaşmalarında dönüm noktalarından birisini teşkil eder. Aralarındaki en atılgan kişi olan Enver, Doğu Trakya'nın geri alınmasındaki rolünü abartarak "Edirne Fatih" unvanını "Hüriyet Kahramanı" ve Mustafa Kemal'in elinden alınan "Harekat Ordusu Kurmay Başkanlığı" unvanlarına ekleyince, 1913-1918 döneminde ülkede son sözü söyleyen kişi oldu. Mustafa Kemal ise ulusun önderliğini üstlenmeden önce Çanakkale zaferinin prestijini kazanacaktı.

Trablusgarp savaşından uzun vadeli en büyük kaybımız İtalyanların Balkan Savaşı'nın çıkmasından yararlanarak 12 adayı boşaltmamaları olmuştur. Burada 33 yıl süren İtalyan egemenliği özellikle Mussolini döneminde Anadolu'ya güneyden yönelen bir tehdit unsuru olarak da kalmıştı. Adalar İkinci Dünya Savaşı sonunda Yunanistan'a verildi ve bu durum Ege'de sıkışmamıza neden oldu. Günümüzde de sorun Ege'nin bir uluslararası deniz olarak kalıp kalmaması sorunu olarak varlığını sürdürüyor.

Balkan Savaşı

Tarihimizdeki bu büyük felaketin incelenmesi önümüze fazlasıyla sevimsiz bir iş olarak çıkmakla birlikte bundan kaçınmamız elbette ki söz konusu olamaz. Tam tersine tarihlerdeki zaafı deşebilmek ulusların gücünü artıran bir unsurdur. Biz, çoğu kez Balkan

felaketinin nedenlerini sadece Osmanlının çürümüşlüğüne bağlar ve Cumhuriyet'in yarattığı kopuş sayesinde bundan kurtulduğumuzu farz etmekten hoşlanırsınız. Bunda kısmi bir doğruluk payı olup olmaması bir yana, unutmayalım ki olayların cereyan ettiği meşrutiyet dönemi birçok açıdan cumhuriyetin öncüsüdür. Saltanat fiilen kaldırılmış ve göstermelik hale getirilmiş, meclisli ve politik partili hayata alışılmaya başlanmış, demokratik ideallerle tanışılmıştır. Ancak geniş halk kesimlerinin talebi olarak değil, onlar için ve onlar adına adeta havadan bahşedilerek inmiş olan yeni rejimin ve olanaklarının nasıl kullanılacağı meçhuldü. Nitekim ahalinin büyük kısmı bu oyunun dışında kalmış, yeni olanaklar küçük örgütlü gruplar ve azınlıklar tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Türk milliyetçilerinin partisi olan İttihat ve Terakki de tamamen yukarıdan aşağı çalışan bir kuruluş olarak kendini yeni koşutlara en iyi şekilde uydurmaktan acizdi. Kısacası, Meşrutiyet, Cumhuriyet'in yaşadığı bütün önemli gelişmelerin tohumlarını barındırıyordu.

Meşrutiyet çalkantılarının, Arnavutluk ve Yemen isyanlarının ve yeni rejimin oturmamışlığının, Osmanlı devletinin zaten nazik olan dengesini büsbütün bozduğunu hisseden Balkan devletleri, Batı Rume- li'nin paylaşılması için aralarındaki kanlı bıçaklı hesaplaşmaları bir süre için unutmaya hazırdılar. İlk olarak 1909 yılında Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir yakınlaşma meydana geldi. Her iki tarafın da Makedonya üzerinde ortak emelleri olduğu için bu iki devlet arasındaki görüşmelerde ilerleme sağlanamadı. Ne var ki 1905 yılında Japonlar karşısında askeri yenilgiye uğrayan ve daha sonra da Avusturya karşısında diplomatik başarısızlık yaşayan Rusya Balkanlarda daha etkili bir rol oynayabilmek amacıyla Belgrad ve Sofya'yı bir araya getirmek için büyük çaba sarf etti. 1911 yılında Trablusgarp Savaşı bu çabalara hız kazandırdı ve nihayet Rusların diplomatik yardımları ile 7 Mart 1912 tarihinde Bulgar-Sırp Antlaşması imzalandı. Bu şekilde Trakya'daki Bulgar çıkarları ile Kosova ve Arnavutluk'taki Sırp çıkarları kabul ediliyor, Makedonya'nın paylaşımı ise Rusya'nın arabuluculuğuna bırakılıyordu.¹

¹ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları, 1912-13, Birinci Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. M. T. Akad, Homer, İstanbul, 2003, s. 15.

Makedonya'nın paylaşımında dışarıda kalmak istemeyen Yunanlılar ise Osmanlılara karşı politik ve askeri işbirliği için Bulgarlarla anlaşma yaptılar. 29 Mayıs günü Sofya'da imzalanan bu anlaşmada Bulgarların beklentisi Yunan deniz gücünün koalisyona katılmasıydı. Bu kritik bir öneme sahipti çünkü Yunan donanması Türk kuvvetlerinin Anadolu'dan Makedonya'ya hızlı bir şekilde taşınmasını engelleyebilir ve Balkan devletleri bu arada zaferi kazanabilirdi.

Balkanlardaki son hasım devlet olan ve aktif bir Osmanlı karşıtı siyaset izleyen Karadağ da Ağustos ayında Bulgarlar, Eylül ayında da Sırplarla antlaşma yaparak koalisyona katıldılar. Burada belirtilmesi gereken husus her dört Balkan devletinin de uluslaşma sürecinin en dinamik aşamasında olmaları ve savaşa son derece hırslı bir şekilde hazırlanmalarıdır. Yorgun Osmanlı devleti bu tür bir dinamizmden yoksundu.

Askeri operasyonlara geçmeden önce bir de sahnedeki aktörlerin güçlerine bakmakta yarar var. Kağıt üzerinde bakıldığında 29 milyonluk Osmanlı devleti, toplamı 10.2 milyonu ancak bulan dört ülke karşısında avantajlıydı. Ne var ki Osmanlı nüfusunun sadece %45'i yani 13 milyonu Türk idi. Bu oran Rumeli'de beşte bire kadar düşüyordu. Daha somut olarak ifade edersek Edirne ve Selanik vilayetlerinde Türkler; Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetlerinde de diğer Balkanlılar çoğunlukta bulunuyordu. Osmanlı devleti nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan azınlıklara asker olarak güvenemezdi ve zaten bunlar her fırsat bulduklarında silahlarıyla birlikte kaçıp gittiler.

İkinci olarak seferberlik alanında büyük bir zaaf yaşandı. Balkan devletleri toplam 610.000 kişilik bir gücü seferber edebildiler. Bunlar arasında Bulgarlar 250.000 kişiyle ilk sırada geliyor, bunu 200.000 askerle Sırp ve 120.000 askerle Yunanlılar izliyordu. Nihayet Karadağ 40.000 kişilik ordusuyla boyundan büyük bir rol oynamaya hazırlanıyordu. Osmanlı orduları ise kağıt üzerinde çok daha güçlüydü. Seferberlik, planlarına göre Birinci Ordu 478.000, o sıralar yine Rumeli'nde olan İkinci Ordu ise 418.000 mevcuttu olacaktı. Ama işler o kadar ağır aksak gitti ki, savaş başladığında bunların asker mevcudu sırasıyla 115.000 ve 188.600'e ancak ulaşmıştı. Yani 610.000'e karşı kağıt üzerindeki 896.000 yerine

sadece üçyüzüç, evet 303.000'de kalmıştık. Halbuki savaşın başlamasından daha birkaç ay önce İtalyanların Ege'deki eylemleri nedeniyle bir tümen buradan İzmir'e kaydırılmış, ayrıca en iyi yetişmiş askerlerden kurulu 35 tabur gibi büyük bir kuvvet de Yemen'e gönderilmişti. Bu yetmiyormuş gibi yine en iyi yetişmiş 70.000 asker batılılara iyi niyet gösterisi olmak üzere yaz sonunda terhis edilmişti. Bu büyük ihanet ve ihmallerin cezasız kalması ise bir başka ibret olayıdır. Ve böylece felaket adeta göz göre göre örülüyordu. Kalan güçlerimiz hem çoğunlukla acemi erlerden kurulmuştu, hem de araziye çıkınca doğru dürüst ikmal edilemiyorlardı. Depolar ve nakliye kolları sistemi çok derme çatmaydı. Yani savaşa öncelikle bir idari felaket ile başlıyorduk. Ayrıca gelişmeleri karşılayacak bir stratejiden de yoksunduk. Ve hepsinden önemlisi orduda ittifakçılar ve muhalif subaylar arasında sonu gelmeyen çatışmalar planlama ve hareketleri daha başından felç ediyordu. Evet Balkan orduları silah ve hazırlık yönünden öndeydiler, ama biz de söz konusu kuvvet kaydırmaları ve terhisleri yapmasaydık savaştan başa baş çıkmamız her şeye rağmen çok mümkündü.

Balkan devletlerini yığıncağı anlaşıldıktan sonra Osmanlı yöneticileri yeni basiretsizlikler gösterdiler. Büyük güçler arasındaki gerginliklerinin arttığı bir dönemde kendilerini Avrupa devletlerinin Balkanlarda yeni bir kıvılcım istemediklerine inandırmışlardı. Hele hele Eylül ayının sonuna gelindiğinde yaklaşan kış nedeniyle savaşın hiç olmazsa bir yıl geriye atıldığını düşünüp rahatlamaya başlamışlardı. Ancak 30 Eylül günü dört ülkenin de seferberlik ilan ettiği öğrenildi. 1 Ekim'de Osmanlı seferberliği de başladı. Ancak yeteri kadar vakit kaybedilmiş, Balkan devletleri iki aydır yaptıkları savaş hazırlıklarıyla öne geçmişlerdi. 10 Ekim tarihinde büyük devletlerin karşılıklı olarak taraflara verdiği savaş karşıtı notanın biraz daha vakit kazandıracağı umuldu. Büyük devletler sınırlarla ilgili statükonun korunmasını, ancak Osmanlıların Rumeli'de reform yapmalarını istiyordu. Ama Balkan devletleri 13 Ekim'de bunu son derece küstahça talepleri sıraladıkları bir başka noktaya dönüştürdüler. Bir daha Türkleri böylesi zayıf bir durumda asla yakalayamayacaklarının bilinci içinde savaş histerisini yükseltiyorlardı. 14 Ekim'de Osmanlı hükümeti elçilerini geri çekti. 15 ve 16 Ekim'de

resmi ilişkiler kesildi. Bu ortamda savaşı ilan eden ilk ülke Osmanlı hükümeti oldu. 16 Ekim günü meydana gelen bu olaydan iki gün sonra, 18 Ekim'de Bulgaristan ve Yunanistan, 20 Ekim'de de Sırbistan harb ilan ettiler.

Hazırlıklarını tamamlamak için bir saate dahi ihtiyacı olan Osmanlı hükümetinin savaşı ilk ilan eden olması şaşırtıcıdır. Yüksek rütbeli komutanlar meşrutiyetten sonra tepeden tırnağa politikaya bulaşmış olan ordunun savaş yeteneğinin olmadığını defalarca belirtmişlerdi. Bu nedenle seferberlik ortamında yapılacak ciddi hazırlıklar için vakit kazanmak için çok önemliydi. Ne var ki burada büyük bir basiretsizlik vardır. Uyarılara kulak asmayan başkomutanlık savunma bile yapamayacak durumdaki birliklere Bulgaristan üzerine yürüme emri verdi. Bu emir ordumuzun dengesini büsbütün bozdu. Eskiden yapılmış olan 5 No'lu plana göre bu hareketla Bulgaristan'ın seferberliği rahatça yapması engellenecekti. Halbuki Bulgarlar seferberliklerini çoktan bitirmişlerdi. Kaldı ki ordumuz o günlerde hızlı bir ileri yürüyüş yapacak ulaştırma kollarına sahip değildi. Komutanlarla İstanbul arasında söz konusu emirlerin iptali ve tekrarlanması için karşılıklı mesajlar uçup dururken zaten daha fazla düşünmeye gerek kalmadı. Bulgar ordusu 18 Ekim'de Edirne üzerine yürüyüşe geçmişti.

Bundan sonra, savaşın gelişimini kısaca özetlemek gerekirse; 22-23 Ekim günlerinde yapılan Kırklareli Muharebesi askeri bozgunlarımızın ilk halkası oldu. Gıda, giyim, cephane ve hepsinden önce haberleşme eksiklikleri hemen etkisini gösterdi. İki günlük şiddetli çatışmalardan sonra Türk ordusunda emir ve komuta zinciri koptu. Hiç olmazsa bundan sonra savunabileceğimiz bir hatta çekilip kadrolarımızı ve ağır malzemelerimizi yitirmeden toparlanmayı deneyebilirdik. Ama, başkomutan vekili Nazım Paşa kolordu komutanlarını hücumla zorlamaktan başka birşey yapmıyordu. Bunun akabinde 29 ve 30 Ekim günleri yapılan Lüleburgaz muharebelerini de yitirdik. Ordumuz sadece iki hafta içinde Çatalca hattına kadar çekilirken Bulgarların Marmara'ya doğru ilerlemesiyle Doğu ve Batı Rumeli Ordularımız arasındaki bağ koptu. Bulgarlar Kasım'ın ilk haftasında Tekirdağ'ı işgal ettiler. Edirne böylece kuşatma altında kaldı. Bu olay savaş içindeki tayin edici gelişmelerin başında gelir,

çünkü İkmal hatları hem karadan hem de Ege'den kesilen Batı Ordumuzun kaderi artık belli olmuştu. Yine de direnmeye devam ettiler ve yardım geleceğini umdular.

Öte yandan Doğu ordumuzun dağılan birliklerin kalıntıları zorlukla toparlanarak Terkos ve Büyük Çekmece gölleri arasındaki dar alanda nihayet bir cephe tutabildiler. Bu arada Anadolu'dan gelen bir kısım takviyelerin de yardımıyla İstanbul üzerine ilerleyen Bulgarlar 17 ve 18 Kasım günlerinde yapılan muharebelerle durduruldu. Hemen akabinde kolera ve dizanteri salgını başlayarak büyük kayıplara yol açtı.

Doğu cephesi bu kadar geriye çekilmişken Batı Ordusundan gelen haberler iyi değildi. Karadağlıların karşısında bulunan kuvvetlerimiz İşkodra kalesi hariç her yerde geriye çekilirken 22-24 Ekim tarihlerinde Sırlarla yapılan Kumanova Muharebesi'ni yitirdik. Eksik kadrolu Vardar Ordusu, bu savaşta Üsküp Redif Tümeninin gece vakti cepheyi terk etmesiyle doğan boşluktan ilerleyen Sırları engelleyecek ihtiyatlara sahip olmadığından dağıldı. 5 Kasım'da Pırpepe'yi yitirdik. Sırtını Vardar Ordusu'na dayanan Ustruma Kolordumuz da bu destekten mahrum kalınca Bulgar ve Yunanlılar arasında ezildi. Bu iki ülkenin kuvvetleri Selanik'e ulaşmak üzere yarışa başladılar. Selanik 9 Kasım'da Yunanlılara teslim oldu.

Selanik'in savaşırsız bırakılması yedi yıl sonraki İzmir olayı gibi tarihimizdeki kara sayfalardan birisidir. İzmir'de hiç olmazsa ilk kurşunu atan Hasan Tahsin (Osman Nevres) gibi yurtseverler vardı. Selanik'te bu dahi olmadı. 70 top, 80 bin tüfek ve sayısız malzeme düşmana hediye edildi. Gerçi, son tahlilde düşman üstünlüğüyle kenti alabilirdi ama direniş şerefine yanı sıra en azından şehirdeki askeri malzemenin imha edilmesi ve direniş süresinin olabildiğince uzatılarak düşman kuvvetlerinin başka ceplere gitmek üzere serbest kalmasını geciktirmek şarttı. (Tobruk'tan Stalingrad'a kadar bütün kuşatmalarda yok olan veya esir edilen kuvvetler herşeye rağmen aylarca direnerek düşmanın büyük stratejik avantajlar elde etmesini önlemişlerdir). Ne var ki Selanik Valisi Nazım ile komutan H. Tahsin (İzmir'de ilk kurşunu atan ile sadece isim benzerliği var) bu dirayete ve basirete sahip değillerdi. Abdülhamit kalıntısı yüksek rütbeli asker ve bürokratlar, örnek olmalarını gerektiren her

durumda tam tersini yaparak ruhlarındaki eziklik ve korkuyu çevrelerine bulaştırıyor, örgütçülük yerine bozgunculuk yapıyorlardı. Tabii bu arada Yunanlıların teslim protokoluna imzaya gerek olmadığı bir kez daha aldattıkları ve ateşkesin sonra da teslim olanları fide etmediğini söylemeye gerek yok. Kısa sürede serbest kalmayı uman bu rübeliler askerin temel vazifesini unutanın aşağılanmasını yaşayacaklardı. Yine de vurgulayarak belirtelim ki bütün komutanların böyle olduğu söylenemez. İşkorda komutanı Hasan Rıza Paşa tek başına kaldığı halde aylarca direnmiş, 7. Kolordu komutanı Fethi Paşa Manastır önlerinde bir düşman girmesine karşı ön safta elde tüfek çarpışırken şehit olmuş, 3. Kolordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa Çatalca'da avcı hattında yaralanmıştı. Kuşkusuz ki onlar tarihe başka türlü geçtiler.

Selanik'in teslim olduğu günlerde başlayan Manastır Muharebesi'nde ise Türk birlikleri nispeten daha düzenli bir cephe oluşturabildiler ama hem bağlantısız ve ikmalsiz, hem de sayıca az oldukları için 18 Kasım'da kenti Sırlara bırakmak zorunda kaldılar. Burada da cephenin hızla çözülmesinde redif birliklerinin dağılmasının rolü büyüktü. Bunlar seferberlikte silah altına alınan, bölgesel temelde kuruldukları için zayıf disiplinli ve nihayet yeterli astsubay kadroları olmadığı için yetenekleri çok sınırlı birliklerdi. Zorda kaldıkları birçok durumda siperleri terk etme eğilimleriyle çok zarar verdiler.

Savaşın bundan sonraki döneminde düşman ordular Gelibolu ve Çatalca ile, kuşatılmış durumdaki Yanya, İşkodra ve Edirne'nin dışında tüm Avrupa Türkiye'sini işgal etmişler ve daha fazla ilerleyemeyeceklerini, yani İstanbul ve Boğazları alamayacaklarını anlamışlardı. 2 Aralık günü ateşkes imzalandı ancak Ege adalarının tümü almak peşinde olan Yunanlılar buna katılmadılar. Bu diğer müttefiklerinin de işine geliyordu çünkü Yunanlılar böylece tecrit edilmiş durumdaki Yanya birliklerimize denizden ulaşmamızı da engelliyorlardı. 16 Aralıkla Londra'da başlayan barış görüşmelerinde Gelibolu ve İstanbul hariç her şeyi istediler. Tükenmiş durumdaki Babıali bu taleplere karşı etkili bir mücadeleyi örgütleyecek durumda değildi. Umutsuz arayışlar birbirini kovalarken Trablusgarp'tan dönen Yarbey Enver İttihat ve Terakki'nin önde gelen fedailerıyla birlikte duruma el koymayı kararlaştırdı. 23 Ocak günü

yapılan Babıali Baskınıyla Kamil Paşa kabinesini devirdiler. İttihatçıların desteğiyle kurulan Mahmut Şevket Paşa hükümeti daha kararlı bir tutum izlemeye çalıştı. 3 Şubat'ta Çatalca muharebeleri yeniden başladı.

Savaşın bu aşamasında Bulgarların amacı Edirne'yi alarak buradan serbest kalacak kuvvetlerle birlikte İstanbul'a yürümektir. Türk ordusu ise Edirne'yi kurtararak daha iyi koşullarda barış yapmak istiyordu. Bu amaçla yapılan planla göre Şarköy'e denizden çıkarılacak 10. Mürettep Kolordu Gelibolu'dan ilerleyen mürettep kolorduyla birleşerek Edirne üzerine yürüyecek veya en azından Bulgar ordusunu sıkıştırarak durumun düzelmesine katkıda bulunacaktı. 8 Şubat 1913 günü planın uygulanmasına başlandı. Ancak askerler o güne kadar çıkarma eğitimi görmedikleri gibi bu tür harekate uygun araç gereç de yoktu. Çoğu ilk kez gemiye binen askerler filikalarla kıyıya çıkmaya başladı. Çıkarmanın çok yavaş olmasına rağmen donanmanın denizden desteği ve Bulgarların böyle bir harekati hiç beklemiyor olmaları nedeniyle köprübaşı rahatlıkla elde edildi. Ne var ki Gelibolu'dan ilerlemesi gereken 27. tümen büyük bir başarısızlıkla karşılaştı. Birleşmenin olmayacağı anlaşıncı komuta heyeti büyük bir kararsızlığa düştü. 9 Şubat'ta karşılıklı emirler birbirini kovaladı ve nihayet işe el koyan Mahmut Şevket Paşa birliklerin tekrar gemilere bindirilmesini emretti. Harekat hedeflerinin hiçbirisi elde edilememiştir.

Şarköy çıkarması eksik istihbarat, eksik hazırlık ve eksik kuvvetle girişildiği ve buna rağmen hedefte ısrar prensibine riayet edilmediği için başarısız olan bir operasyondur. Sürpriz prensibine ve atılmalıya güvenilmiştir. Bunlar bazen işe yarar ama bölgedeki, Bulgar kuvvetlerinin gücü ve ne kadar kısa sürede tepki verecekleri değerlendirilememiştir. Bulgarlar beklemedikleri bu hareket karşısında ilk anda bocalamışlardı ama bu tür harekate alışık olmayan Osmanlı komutanları da kolay kolay takviye ve ikmal edemeyecekleri birliklerinin tecrit olup ezilmesinden korkmuşlardır. İhtimal ki, son aylarda birbirini izleyen yenilgilerin komutanların zihninde bıraktığı derin izler de çekilme kararının alınmasında etkili olmuştur. Ancak o günün teknik olanakları çerçevesinde bir kolordunun denizden ikmalî değil bizim için, en güçlü ordular için bile sonsuz bir

problemler yumağı arz ediyordu. Diğer bir açıdan bakıldığında Gelibolu'dan yapılan hücumların başarı kazanamaması kuşkusuz ki operasyonun bütünü açısından, belirleyici olacaktı. Şarköy çıkarması esas olarak karadan yapılması planlanan ilerlemeyi kolaylaştıracak unsurdu. Bunun için de kıyıya çıkan birliklerin Bulgarların ikmal hatlarını tehdit edecek şekilde ilerlemesi gerekiyordu. Halbuki bu aşamada Türk ordusu gerek sevk, gerek hazırlık eksiklikleri nedeniyle büyük hücumlar gerçekleştiremiyordu. Bu nedenle stratejik açıdan ne kadar iyi tasarlanmış olsa da hareketler başarıyla gelişmiyordu. Kısacası hareket planlaması çoğu zaman gerçeklere dayanmıyordu. Uzmanlar genellikle yirmiki ay sonra yapılacak Sarıkamış hareketinin da kağıt üzerinde çok iyi görüldüğünü ama coğrafya ve iklim gerçeklerine ters düştüğünü ifade etmişlerdir.

Şarköy çıkarmasıyla ilgili önemli hususlardan birisi de çaresizlik içinde çırpınan genç kadroların artık çok cesur operasyonları dahi planlayacak bir ruh haline sahip olmalarıydı. Şarköy çıkarmasının fikir babası da zaten Enver'den başkası değildi. Gerçi cesur hareketlere kimsenin bir diyeceği yoktur ama bunda Sarıkamış ve Kanal felaketlerine giden yolun ilk işaretleri görülebilir. (10. Kolordu kurmay başkanı Enver'in çekilme sırasında kıyıdan son sandalla ayrılması takdir edilecek bir davranış olmakla birlikte ondan beklenen esas görev bu değil operasyon planlamasını doğru düzgün bir şekilde yapmasıydı). Ayrıca cesur olsun veya olmasın operasyonlar doğanın ve teknolojinin sınırlarını aşamazlar. Şarköy operasyonunda, iskele Bulgarlar tarafından tahrib edilmiş olduğu için sandallarla karaya çıkılmaya başlanmış, hava kötüleşince bu iş aksamış, çıkarmaya uygun işkampavyaların yetersizliği nedeniyle kıyıya ağır malzeme çıkarılamamıştı. Küçük sandallar özellikle dalgalı havada iş görememiş, Barbaros ve Turgut zırhlılarında bulunan işkampavyalar da 16 Aralık 1912 günü Ege'ye çıkarken yapılan deniz savaşında hasar gördükten sonra henüz tamirleri yapılmamıştı.¹ Genelkurmay tarihinden aktaracağımız şu değerlendirme açıklayıcı olacaktır: "Durdurma emri gelince o zamana kadar birbir

¹ ATASE, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi** II. Cilt, II. Kısım, 2. Kitap, Ankara, G.Kur. Basımevi, 1981, s. 219.

zorlukla karaya çıkarılan herşeyin geri yüklenmesi gerekecekti. Halbuki kolordunun tümü kısa süre sonra karaya çıkmış olacaktı. Bir tümenin yarı muharebe ağırlığı ve topçusuyla birlikte taciz edilmeden ve iskelesiz koşullarda 18 saatte karaya çıkabileceği bu deneyle öğrenilmiş oldu. Halbuki bu daha önce hiç denenmemiş olduğu için hiçbir makam tarafından bilinmiyordu. Bu bilgisizlikten dolayı yapılan çıkarma planlarına zaman unsuru dahil edilmemişti. Hakiki çıkarmadan önce tümenlerin konakladıkları limanlarda yaptıkları küçük ölçekli denemeler yeterli olmamıştı.”¹

Son olarak tasarlanma açısından Şarköy çıkarmasını İkinci Dünya Savaşından bir indirme hareketiyle karşılaştırmak istiyorum. İngilizler 1944 sonbaharında Hollanda'da ilerleyebilmek için Alman hatlarının gerisindeki Arnhem'e takviyeli bir paraşüt tugayı indirmişler ve bunların elde ettiği köprübaşına karadan ilerleyen zırhlı birliklerle ulaşmak istemişlerdi. Ne var ki General Horrocks komutasındaki İngiliz 30. Zırhlı kolordusu bütün cephelerdeki ezici hava üstünlüğüne rağmen Alman hatlarını yaramayınca, Urquhart'ın paraşüt tugayı kuşatılmış ve aldığı takviyelere rağmen ezilmişti. Kayıp oranı %75'in üzerindeydi. Arada gönderilen takviyeler de boşuna telef olanların arasına katıldı. Yani kötü gelişen bir harekatta gönderilen takviyelerin boşuna zayıat olduğu fikri tekrar ispatlanmış oldu. Bu örneği Mahmut Şevket Paşa'nın kararındaki basiret oranını ölçmekten çok, düşman hatları gerisine yapılacak hareketin risk yüksekliğini hatırlamak açısından değerlendirebiliriz.

Balkan Savaşı'nın bundan sonrası strateji ve operasyonlar açısından pek önemli değildir. Çatalca hareketleri ilerleme kaydedemeyen 6 Mart'ta Yanya, 23 Mart'ta Edirne ve 23 Nisan'da İşkodra kaleleri birbiri ardına düştü. Batı Ordusu artık Güney Arnavutluk dağlarında yaşam savaşı veren kalıntılardan ibaretti, ama yine de direnişi bırakmamıştı Temmuz 1908'in büyük kahramanı Resneli Niyazi Bey de bu arada bir ihanete uğrayarak öldürüldü. 16 Nisan'da tedavi için İstanbul'a dönerken anlaşma gereği koruyucu olarak yanına verilen Arnavutlar tarafından katledildi. Bu olay Türklerin umutsuzluğunu artırdı. 30 Mayıs 1913 tarihinde başlayan

¹ Aynı eser, s. 235.

Londra Konferansı Batı Rumeli ve Makedonya'da Türk egemenliğine son verilmesi için Balkan devletleri ile batılı güçler arasındaki işbirliğini sergiliyordu. Buralar paylaşıldı. Osmanlılara Midye ve Enez arasında Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz ve Uzunköprü'yü dışarıda bırakan bir hattın doğusundaki ufak bir toprak parçası kaldı. Bu arada Batı ordusunun kalıntılarını oluşturan 29.000 askerimiz Mayıs ve Haziran ayları içerisinde Gülcemal vapuruyla geri getirildiler. Bu askerlerimiz kısa sürede yeniden teşkilatlandırılarak İkinci Balkan Savaşı'na hazır edildiler.

İkinci Balkan Savaşı veya daha doğru terimiyle Balkan Savaşı'nın ikinci aşaması Bulgarların aldıkları payın diğer ülkeler tarafından kabul edilmemesi üzerine çıktı: 29 Haziran'da başlayan çatışmalar 31 Temmuz'a kadar sürdü. Her yandan kuşatılan Bulgarlar, esasen yıpranmış ve yorgun olan ordularıyla uzun süre savaşıyor durumda değillerdi. Bulgarlara karşı savaşa katılan Romenler Plevne üzerinden büyük bir orduyla ilerlerken, Sırp ve Yunanlılar batıda savaşa girdiler. Bu arada Türk ordusu da doğudan ilerleyerek 29 Temmuz'da Edirne'yi geri aldı. Daha ileri de harekât yapılabildi ama batılı güçler buna karşı kesin tavır alınca Babiâli yine eski çekingenliğine büründü. 29 Eylül'de Bulgarlarla yapılan İstanbul Anlaşması ile şimdiki sınıra yakın bir hat oluşturuldu. Aslında bu anlaşmayla Meric'in ötesinde bulunan Dedeâğaç ve Dimetoka'da bizde kalmıştı ama Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların baskısıyla Bulgarları merkezi güçler safında savaşa çekebilmek için buraları yine onlara terk ettik.

Batı Trakya Türk Hükümeti

Osmanlı Avrupa'sında Türk nüfusu genelde azınlık olduğu halde Doğu Rumeli (Edirne'nin kuzeyi ve batısı) ve Batı Trakya'da Türklerin ezici çoğunlukta oldukları yerler vardı ki bunların başında İskeçe, Gümülcine, Kırcaali ve genel olarak Rodoplar havalisi geliyordu. Bu bölgelerde Türk halkı uzun ve şanslı bir direniş geleneği yaratmasına rağmen yabancı egemenliğinden kurtulamamıştır. Bunda temel etken kuşkusuz ki Osmanlı yöneticilerinin yeteneksiz ve güvensizlikleriyle etkin olamamaları ve tüm Avrupa ülkelerinin diğer Balkan devletlerini olabildiğince desteklemeleridir.

Batı Trakya'da direniş 1878 Ayestefanos Anlaşmasından sonra Türklerin yüzyıllardır yaşadıkları yerleri terke zorlanmalarıyla başlamıştı. Rodop ve Kırcaali halklarının bu tarihteki ayaklanma ve direnişleri Berlin Konferansını etkiledi ve neticede bu toprakların bir süre daha egemenliğimizde kalmasını sağladı. Meşru müdafaa tezlerini bütün dünyaya iyi bir şekilde anlatan Rodop kahramanları Doğu Rumeli'de ve Tuna boyunda Kazak süvarilerinin, Rus ve Bulgar birliklerinin zulmünden kaçan 60.000 Türk'ü de aralarına almışlar, Yusuf Çavuş ve Hacı İsmail gibi liderlerin yönetimi altında başarılı ve onurlu bir direniş sergilemişlerdi. Bunda iyi silahlanmış olmalarının da payı büyüktü. Ayrıca faaliyet alanları Karadeniz'den Şıpka'ya kadar geniş bir alanda yaygınlaştırarak sınır dışında kalan kardeşlerinin de zulüm görmelerine karşı mücadele ettiler. Bu örgütlenme 1886'ya kadar 8 yıl etkili varlığını sürdürdüğü gibi, bir geleneğin başlamasını da sağladı.

Balkan Savaşı'ndaki yenilgiler ise yeni bir direniş eyleminin başlamasına neden oldu. 17 Ocak 1913'de Trakya Milli Müdafaa Cemiyeti kuruldu. Bu, 1919'da Anadolu'da kurulan benzer derneklerin prototipi olmuştur. Aynı yılın yaz aylarında Bulgarların İkinci Balkan Savaşı'nda sıkışmaları Türklerin Edirne ve Batı Trakya'ya yeniden girmelerini sağladı. İlk Türk birliği Kuşçubaşı Eşref Bey komutasında ileri harekate girişerek Lüleburgaz'a ulaştı ve bir Bulgar taburunu esir aldı. Bundan sonra Draç torpidosu ve Bafra ganbotuyla Ereğli ve Tekirdağ'a çıkan başka bir birlik yine hızla ilerledi. Bunlar Çatalca'dan ilerleyen diğer birliklerle birleşerek Edirne'yi aldılar. Büyük devletler esasında Edirne'den de geri çekilmemizi istediler ama bunların baskılarına karşı yerli Yahudi ve Rumların da katıldığı bir Edirne heyeti Avrupa başkentlerini dolaşarak tezlerimizi anlattı. Sonunda bizim de Edirne'den taviz vermeyeceğimiz anlaşıldı. Edirne olayının Avrupalıları rahatsız etmesinin nedeni Türklerin boşaltmak zorunda kaldığı her Avrupa arazisinin artık hep Hristiyan egemenliği altında kalacağı şeklindeki zımni kuralın bozulmasıydı. Bugünkü Kıbrıs sorunda da aynı yaklaşım sürmektedir.

Bu gelişmeler olurken nüfusunun %85'i Türk olan İskeçe ve Gümülcine'de Bulgar ordusunun dağılmasından doğan bir boşluk olmuştu. Eşref Bey 15 subay ve 100 erden oluşan seçme bir birlik-

İle 15 Ağustos 1913 günü Batı Trakya'ya girdi, burada Domuzciyef çetesinin katlettiği 400 Türk'ün cesetlerini gördü. Derhal takibe girişerek kendilerinden iki kat kalabalık olan bu çeteyi imha ettiler. Daha sonra Mestanlı ve Kırcaali'yi aldılar. Bu grup ilerlediği bölgelerde halkı silahlandırarak milli müfrezeler kuruyordu. Çok sayıda gönüllü subay da bunlara katılarak örgütlenmeyi pekiştirdiler. Genel askeri komutanlığı Süleyman Askeri Bey üstlendi. 31 Ağustos'ta Gümülcine, 1 Eylül'de İskeçe işgal edildi. Bu aşamada Müderris Salih Hoca Başkanlığında "Batı Trakya Geçici Hükümeti" kuruldu. Hükümetin bir icra heyetini yanı sıra mevki komutanlıkları ve cephe komutanlıkları vardı. Bölgedeki Rumların da kısmen destek verdikleri hükümetin kısa sürede geniş bir araziye egemen olması Sofya'da olduğu kadar İstanbul'da da telaş ve korku yarattı. Babiali hem batılı güçlerin baskısından yılmıştı, hem de yeni bir savaşı göze alacak halde değildi. Enver'in bütün karşı çıkışlarına rağmen Babiali gönüllüleri geri çağırırdı. Ne var ki oradaki halkımızı işgal altında bırakıp dönmek hiç de kolay değildi. Batı Trakya Geçici Hükümeti Ayyıldızlı yeşil-beyaz-siyah bayrağını çekerek bağımsızlığını ilan etti. Bütçe yaptı, posta pulları çıkardı. Buradan yollanan 3.000 tüfek ve 500 sandık cephe ile toplam 8-10 bin kişilik bir hazır kuvvet oluşturdu ve 30.000 kişiyi seferber edecek hale geldi. Ancak 29 Eylül tarihli Osmanlı-Bulgar anlaşması buraların boşaltılmasını öngörüyordu. Bir kısım subaylar geride kalarak işgalin olaysız gerçekleşmesini ve silahların ileride kullanılmak üzere saklanmasını sağladılar. Bir süre sonra geri döneceklerini umuyorlardı ama Birinci Dünya Savaşı'nın bitiş şekli buna olanak vermedi. Kurtuluş Savaşı sonunda Batı Trakya'da hiçbir birliğimiz yoktu. Ama 1913 Eylül'ünde 400.000 kişilik bir kuvvetimiz vardı ve buraları desteklemek pekala mümkün olabilirdi. Osmanlı yönetimini birazcık mecali ve cesareti kalmış olsaydı durum farklı olabilirdi.

Batı Trakya'daki direniş milli mücadelelerimize ve özellikle kurtuluş savaşımıza önemli bir hazırlık olmuştur. Nizami ordu birlikleriyle halk milislerinin ortak olma konusunda deney biriktirilmiş, çok yönlü çalışma metotları geliştirilmiştir. Ayrıca bu tür deneylerin başarısının 5 Ağustos 1914 tarihinde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın temelini teşkil ettiğini de söyleyebiliriz. Buralarda yetişen kahraman kuşak yıllar boyu iç ve dış cephelerin yükünü taşımıştır.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

1911-1914 DÖNEMİNDE DONANMAMIZ VE EGE MESELESİ

Donanma mı, Demiryolu mu?

Rumeli ve Anadolu'ya yayılmış olan bir devlet için Ege Denizi büyük merkezler arasındaki temel ulaşım yolunu oluştuyordu. Osmanlılar Ege'de hakimiyeti kaybederlerse Anadolu dışında yapacakları savaşları da kaybetmeye mahkum olduklarını geçen yüzyılın ortalarından itibaren gördüler. Ancak hem donanmayı yenileyecek, hem de demiryollarını istenilen ölçüde geliştirerek ulaşım ve güvenlik sorununu çözecek paraları yoktu. Mesele epey tartışıldıktan sonra kısmen yöneticilerin tercihleri, kısmen de yabancı etkiler sonunda önceliği demiryollarına verdiler. Ne var ki bu alanda da yeterliliğe ulaşamadılar. Tek hatlı zayıf şebekeler 1912-1922 savaşlarında seferberliğin yükünü kaldıramadı ve çekilen sıkıntılarla büyük rol oynadı. Öte yandan her halükarda donanmayı fazlasıyla ihmal etmemeleri gerekirdi.

Balkanlarda yapılacak savaşla ilgili tedbirler hazırlanırken Ahmet İzzet Paşa 5 No'lu Planda savaşın karada kazanılacağını belirtiyor ve Ege'de deniz üstünlüğünü peşin olarak Yunanlılara bırakıyordu. Ne var ki karada mevcut potansiyel üstünlüğümüzü değerlendirecek bir örgütlenme becerisi de gösterilemeyecek ve Ege'nin kaybıyla Anadolu'nun nefes borusuna bir hançer dayanmış olacaktı. 1919'da Yunanlılar batının desteğiyle bu hançeri itmekte bir an bile tereddüt etmediler. Bozguna uğrayıp çekildikten sonra bile Anado-

lu'nun hayat yolunu tehditlen bir an bile vazgeçmediler. Mesele bugün de en azından potansiyel olarak devam etmektedir.

Biraz daha geriye gittiğimizde üzülenek görüyoruz ki denizciliğin gelişmesi Tanzimat hedefleri arasında yoktu. Abdülhamit de o güne kadar iyi kötü varlık gösteren donanmayı Haliç'te çürüterek en büyük kötülüğü yaptı. Gerçi donanma kültürümüz esas olarak Navarin'de yanan gemilerimizle birlikte büyük ölçüde yok olmuştu ama Abdülmecit döneminde bir ölçüde toparlanan donanma Kırım Savaşı'nda kendisini gösterdiği gibi; Abdülaziz'in eklediği gemilerle 1877-78 savaşında Yunanistan'ı baskı altında tutarak Rusların yanında savaşa girmelerini önlemişti. Ama bundan sonraki yıllarda Abdülhamit donanmanın Haliç'ten çıkmasını yasaklayarak mahvına yol açtı. Halbuki Abdülaziz'in bıraktığı gemilerin yarısı yenilenebilse ve donanma eğitimi geliştirilse ileriki yıllardaki bütün felaketli sonuçlar önlenebilecekti.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İtalya, Balkan Devletleri, İngiltere ve Rusya'nın düşmanlıkları Osmanlı hükümetlerini donanma meselesini hızla ele almaya itti. Bu alanda gerçek bir gayret gösterildi ama art arda birçok hata yapıldı. Öncelikle, II. Meşrutiyetin kısa ömründe tam 13 kez Bahriye Nazırı değişti (Bu arada İnebahtı'dan başlayarak Osmanlı deniz felaketlerinin esas itibarıyla donanmanın karacı paşaların veya ehil olmayanların emrine verildiği anlarda yaşandığını ifade edelim).

Bunun yanı sıra donanma reformunu yönetme işi Türk deniz gücünün gelişmesini olabildiğince sabote eden İngiltere'ye verilmişti. Amiral Limpus başkanlığındaki İngiliz subayları gerek teknik, gerekse de taktiksel becerileri aktarmada son derece yavaş davrandılar ve donanmamızı harbe hazırlamadılar. Bakan savaşında da Yunan gemilerinde danışmanlık ve ateş idare subaylığı yaparak gerçek yüzlerini gösterdiler. Ne var ki biz de belli bir gevşeklik içinde bunlardan olabileceği ölçüde yararlanamadık.

Abdülhamit idaresinde donanmamızın çürüdüğü 1897 Osmanlı Yunan Savaşı'nda iyice belli olmuştu. Bu savaşta gösteri yapmak amacıyla Haliçten yıllar sonra ilk kez çıkan gemilerden çoğu kazan patlatmış, atış talimlerinde toplan kızaklarından fırlamış, gemiler

Marmara'da kaybolmuş ve filo Çanakkale'ye ulaşmadan dağılmıştı. Bereket versin karacılar bu savaşı tek başlarına kazandılar ama Yunanistan Avrupa devletlerinin müdahalesi sonucunda bir şey yitirmeden kurtuldu.

Bu tarihten itibaren Yunanistan fırsatı değerlendirmek üzere büyük bir atılıma girişti. Birçok modern geminin yanı sıra 10.000 tonluk Averof zırhlı kruvazörüyle Ege'de istediği üstünlüğe ulaştı. Türkiye'de buna karşı kurulan donanma cemiyetleri hızla kaynak oluşturarak yeni gemi alımına giriştiler. Ayrıca 1912 yılında, o tarihte 10 bin kilometreyi bulan kıyılarımızın korunması için 6 dretnot etrafında örgütlenecek bir filonun planı hazırlandı. İlk gemiler hemen ısmarlandı ama hiçbirisi savaşa yetişemedi. Bu arada acil tedbir olarak Almanya'dan iki eski zırhlı (Barbaros ve Turgut Reis) alındıktan sonra tonaj itibariyle Yunan donanmasının üzerinde bir filo kurulmuştu ancak iki temel eksiği vardı. Öncelikle büyük gemilerimiz çok yaşlı, yavaş ve teknoloji itibariyle geriye. Ancak çok daha önemlisi denizcilik kültürümüzdeki eksikliklerdi. Deniz taktikleri, ateş idaresi gibi konuların yanı sıra denizcilikten ve deniz savaşlarından bilhakkın anlayan bir deniz subayları heyeti yoktu. Buna rağmen gemilerimiz zaman zaman faydalı eylemlerde bulunmuşlardır.

Trablusgarp savaşı çıktığında donanmamız 1891 yapımı Barbaros ve Turgut Reis'in yanı sıra, 1875 yapımı Mesudiye ve 1868 yapımı Asaritevfik zırhlıları etrafında kurulmuştu. Muinizafer zırhlı korveti 1869, Avnillah ve Fethibülent zırhlı korvetleri de 1870 yapımıydılar. Bu gemilerin savaş kabiliyetlerin çok sınırlı olması daha modern olan hafif gemilerimizin hareket olanaklarını da kısıtlıyordu. Hamidiye ve Mecidiye hafif kruvazörleri 1904 yapımı, Peykişevket ve Berkisatvet destroyerleri ise 1907 yapımıydı. Ayrıca 1908 yapımı dört muhribimiz (Samsun, Yarhisar, Taşoz, Basra) ile 1909 yapımı muhriplerin (Yadigarımillet, Numeneihamiyet, Muavetimilliyet ve Gayetivataniye) yanı sıra 1906-1909 arası yapılmış 12 torpido botumuz (Musul, Yunus, Akhisar, Draç, Antalya, Ankara, Kütahya, Tokat, Hamitabat, Sivrihisar, Sulhisar, Demirhisar) toplam olarak hatırı sayılır bir deniz gücü oluşturulabilirdi. Bunlar 1884-1890 arasında yapılmış 14 ganbot ve ilave olarak 10 kadar silahlı yat ve vapur ile de desteklenebiliyordu. Ne var ki Trablusgarp ve Balkan

Savaşlarını yapan bu donanma; eğitimi, sevk ve idare eksikliklerinin yanı sıra, gerekli destek unsurlarından da yoksundu. Yani depolar, tamirhaneler, kuru ve yüzen havuzlar; limanlar ve geçitleri koruyan bot ve mayın gemileri, römorkörler, kurtarma gemileri vs. vs. Kıscası modern bir donanmanın hareketi için gerekli altyapıyı teşkil eden unsurların hiçbirisi yeterli değildi. Ancak bunlardan dahi çok daha önemli bir olumsuz etken subayların ittihatçı ve itilafçı olarak ikiye ayrılarak birbirlerini kösteklemeleriydi.

Trablusgarp Savaşında

Trablusgarp savaşının çıkmak üzere olduğu günlerde Derne isimli vapurumuz silah ve cephane yüküyle İstanbul'dan hareket etmiş, durum İtalyanlar tarafından tespit edilmişti. Ayrıca Kayseri ve Üsküdar adlı vapurlarımızın da yükleme yaptığını biliyorlardı. Bunların yolunu kesmek üzere Akdeniz'de tertibat aldılar. Ne ki Kayseri ve Üsküdar Yemen ayaklanmasına karşı Beyrut ve Kızıldeniz'e nakliyat yapıyorlardı. Derne gemisi ise İtalyan gemilerinin arasından sıyrılarak Trablusgarp'a 20 bin tüfek ve 2 milyon fişek ile çok sayıda malzeme ve gıda maddesini ulaştırmayı başardı. Bu malzeme süratle boşaltılarak içeriye taşındı. Enver, Fethi ve Mustafa Kemal Beyler bu silahları kullanarak direniş i örgütlediler ve İtalyanları kıyıda içeri sokmadılar.

İtalyan donanması 10 modern zırhlı, 9 zırhlı kruvazör ve çok sayıda daha küçük gemiden oluşuyordu. Savaş ilanından sonra bir yandan abluka ve konvoy koruması yaparken, diğer yandan da o esnada uzun yıllardan sonra ilk kez Beyrut'a kadar gitmiş olan esas filomuzu kıstırıp batırmak istedilerse de bunu başaramadılar. Daha sonra savaş ilanından habersiz bulunan Preveze limanımıza saldırıp buradaki dört küçük torpidomuza ateş açtılar. Ertesi gün yine Adriyatik'te bulunan Reşadiye limanımıza saldırdılar. Buradaki botlarımız artık savaştan haberliy diler ama hava koşulları uygun olduğu halde bir torpido hücumu yapamadılar. Bu Osmanlı denizcilerinde savaşçı ruhun kaybını gösteren örneklerden sadece bir tanesiydi. Ayrıca İtalyan gemileri Kızıldeniz'deki ganbot filomuza baskın yaparak imha ettiler. Bu olayda gemiler ile komutanlıklar arasındaki telsiz irtibatının

kesikliği de rol oynadı. Bundan sonra da Beyrut limanına gelip eski Avnillah korveti ile Ankara torpidobotunu imha ettiler. Halbuki bu gemilerimiz esnek bir hareketlilikle kullanılarak çok sayıda İtalyan gemisini meşgul edebilir, veya hiç olmazsa limanlarda imha edileceğine toplarını kıyıya çıkararak sabit batarya olarak kullanabilirlerdi. Bu durumda Trablusgarp'a kaçak olarak yapılan sevkiyatımız rahatlar, birçok düşman gemisi meşgul edilmiş olurdu.

İtalyanlar bütün bu operasyonlara rağmen Osmanlıların barışa yanaşmadığını görünce Ege'ye saldırdılar. Sakız ve Limni adalarımıza giden telgraf kablolarıyla, İstanköy ve Kastro'daki telsiz istasyonlarımızı bombaladılar. Daha sonra 18 Nisan 1912 günü Çanakkale önlerine geldiler. Burada açık denize çıkan tek Türk gemisi olan küçük Taşoz muhribimizi kovalayarak kıyı tahkimatlarına yanaştılar. Uluslararası tepkiler açısından iki taraf da ilk ateş açan olmak istemiyorlardı Ancak İtalyanlar 8 bin metreye gelince toplarımız mecburen ateş açtı. İtalyanlarda uzaktan bir miktar top atışı yaptıktan sonra boğaza girmeden çekip gittiler. Sonra da Nara Burnu'na kadar ilerlediklerini söyleyip bunu büyük bir propaganda vesilesi haline getirdiler. (1932'de Faşizmin 10. yıldönümü törenlerinde bile bunu kendi cesaretlerinin eşsiz(!) bir timsali olarak sundular.) Bundan sonra Osmanlı devleti boğazı kapattığını ilan ettiyse de uluslararası baskılar karşısında kısa bir süre sonra tekrar açmak zorunda kaldı. Bu olay, boğazları sabit istihkamlar yerine uzaktan savunmanın ne kadar önemli okluğunu bir kez daha gösterdi.

İtalyanlar Çanakkale olayından sonra Ege'deki faaliyetlerini yoğunlaştırarak 4 Mayıs'ta Rodos adasını işgale başladılar. Daha sonra da 12 ada işgal edildi. Böylece Osmanlı deniz trafiğini Akdeniz'de değil, Ege'nin dar geçitlerinde kontrol etmeye başladılar. Bu savaşlarda Osmanlı donanması yoktu. Nihayet 17-18 Temmuz gecesi İtalyanlar Çanakkale Boğazı'na bir baskın daha yapmak istediler. Harekat başarısız oldu, ancak bu eylemin 1915 başında İngilizlerin tasarladığı Çanakkale seferi için bir esin kaynağı olduğu düşünülebilir.

18 Ekim 1912 tarihinde Türk-İtalyan Anlaşması imzalanarak çatışmalara son verildi. İtalya 12 adayı geri vermeyi kabul ediyordu. Ne var ki bu arada Balkan Savaşı çıktı ve İtalya fırsattan istifade bu taahhüdünü yerine getirmede.

Balkan Savaşı'nda

Balkan Savaşı başladığı zaman Bulgaristan'ın sadece torpidobotlarla silahlı yat ve motorlardan oluşan küçük bir filosu vardı. Yunanistan ise 1911 yapımı yeni Averoff zırhlı kruvazörünün yanı sıra 4'ü büyük 10 yeni muhrip ve 1891 yapımı 3 eski zırhlıya ve ayrıca çok sayıda torpidobot ve yardımcı gemiye sahipti. Bu açıdan donanmamız Karadeniz hareket sahasına hakim fakat Ege'de harekattan çekinir bir durumdaydı. Gemilerimizin hemen hepsinin makine ve nişangahlarında az veya çok arıza, geri kalanlarda da bakım eksikliği vardı. Ayrıca gemilerimizin büyük bir kısmını Karadeniz'de tutmaya mecburduk çünkü kara ve demiryollarının yetersizliği karşısında Trakya'ya sevk edilen askerlerimiz birkaç Marmara limanı dışında buraya Samsun, Cide, Sinop, Amasra, İnebolu ve Karadeniz Ereğlisi gibi limanlardan taşınıyordu. Bu nakliye yolunun dışında Köstence üzerinden cephane getiren gemilerimizin korunması da şarttı.

1 Ekim 1912 günü seferberlik 5 No'lu hareket planına göre başladığı zaman donanmaya hiçbir görev verilmemiş olduğu görüldü. Bunun üzerine Bahriye Nezareti kendi başına hareket önerileri geliştirirken Karadeniz'de asker taşınmasına öncelik verildi ki, bunda Bulgar donanmasını olduğundan daha güçlü gösteren yanlış istihbarat raporlarının da rolü vardı. Kaldı ki Ekim'in ilk yarısında İtalyan harbi henüz bitmemiş olduğu için donanmanın Çanakkale'den çıkması henüz düşünülmüyordu. Öte yandan seferberliğin bu ilk günlerinde başkomutanlık ile donanma komutanı arasında işbirliğinin zayıflığı yapılan bütün planlama ve hareket çalışmalarında çok ciddi bir sorun olarak ortaya çıkıyordu. Her halükarda donanma ağırlıkta Karadeniz'de görev yaparken Yunanlılar Ege'de daha rahat hareket imkanı buldular. Gerçi Karadeniz'de yapılan sevkıyat korundu ve Varna başta olmak üzere Bulgar kıyıları bombardıman edildi. Ancak bu faaliyetler çok daha az bir güçle yapılabilirdi. Bu arada kıyıda yapılan bombardıman ise düşman Çatalca hattına gelinceye kadar savaşın gidişatı üzerinde herhangi bir etki yapmadı. Burada da belirleyici olmadı. Güneyde ise Ege adalarının işgali başlamıştı.

Yunanlılar ilk olarak Limni'de bir ileri üs kurarak Çanakkale'yi yakından denetlemek istediler. Adada 33 kişilik küçük bir Türk birliğinin yanı sıra Türk halkından bazı kişilerin silahlanmış olduğu görüldü. 20 ile 22 Ekim arasında çıkan bir alaydan fazla düşmana karşı yapılan direniş uzun sürmedi. Bundan sonra Taşoz, Semadirek, İmroz, Bozcaada ve Ayastrati adaları 15 gün içinde işgal edilerek Limni'nin Mondros limanında bir Yunan üssü kuruldu. Midilli adasındaki yöneticilerimiz ise yaklaşan istilayı görerek kıyidan takviye kuvveti istemiş ama buna olumlu yanıt verilmemişti. Nihayet 21 Kasım'da Yunan donanması büyük bir güç yığarak topçu desteği ile adaya asker çıkardı. Türk kuvvetleri çok üstün düşman gücüne karşı adanın doğu tarafına çekilerek kıyidan gelecek takviyelerimizin rahatça karaya çıkabilmesi için iki koyu korudular. Ne var ki kimse gelmedi ve tek başlarına ancak 20 Aralık'a kadar dayanabildiler. 24 Kasım'da başlayan Sakız çıkarmasına karşı çetin bir direniş gösterildi. İki aya yakın süren savaşlar sonunda kıyidan takviye gitmeyince sonuç yine aynı oldu. Sisam da gücü tükeninceye kadar direndikten sonra düşen son ada oldu. Böylece birkaç ay içerisinde stratejik açıdan tarihimizin en büyük kayıplarından birini vermiş olduk. Ne var ki bu çok uzun bir ihmalin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Bundan sonraki günlerde Bulgar ordusunun ilerleyişi karşısında donanma hem Marmara, hem, de Karadeniz kıyılarında sürekli devriye ve kıyı bombardımanı yaparak kara kuvvetlerine önemli yardımlarda bulundu. Silah ve asker sevkıyatının korunması da sürüyordu ama başkomutanlık ısrarla donanmanın Ege'ye açılmasını da istiyordu. Midilli, Sisam ve Sakız'a yardım göndermenin tek yolu buydu. Gerçi donanma komutanlığı da önce Bozcaada'yı geri almak, sonra da Ege'de deniz üstünlüğünü sağlamak amacındaydı. Ancak deniz subaylarımızın önemli bir bölümü, teknik eksikliklerimizin de etkisiyle yeteri kadar atılgan değillerdi. Her halükarda 1912 Aralık'ından itibaren donanmamız Çanakkale'den bir dizi çıkış yaparak Limni, Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada önlerinde Yunanlılarla savaştı. Bu hareketlerin en büyükleri İmroz (16 Aralık 1912) ve Mondros (18 Ocak 1913) deniz muharebeleriydi. Bu savaşlar kesin sonuçlu değildi ve donanmamız her seferinde Çanak-

kale'ye çekildi. İlk muharebe başa baş geçmiş, ikincisinde bizim insan kaybımız daha fazla olmuştu. Ancak bu durum Yunanlılar için zafer sayılmalıdır çünkü gemi batıramadılar ama donanmamızı Marmara'dan çıkarmayarak esas gayelerine ulaşmış oldular. Dolaşısıyla Midilli ve Sakız'a takviye olarak hazırlanan kuvvetler de sevk edilemeden kaldı. Ancak, gerek güçle, gerekse de keşif amacıyla gemilerimizin Ege'ye çıkmaya başlamaları Yunanlıları telaşlandırdı. Muhtemel bir sevkıyatta yardımcı unsur olarak kullanılmalarını önlemek amacıyla Anadolu kıyılarındaki tekneleri imha için baskınlar düzenlemeye başladılar. Ayrıca Ege kıyılarına akınlar düzenleyerek moral bozucu eylemlere yöneldiler. Ne ki donanmamız Yunanlıların Bozcaada, Gökçeada ve Limni önlerinde oluşturduğu savunma hattını aşamadı. Sadece düşmanın ikmal sevkıyatını bir ölçüde engelleyerek, Şarköy çıkarmasını destekleyerek ve düşmanın kıyılardaki mevzilerini bombalayarak faydalı eylemlerde bulundu. Bu arada yaşlı Asaritevfik zırhlısı Karadeniz'deki faaliyetleri sırasında Terkos gölü hizasından düşmanın Çatalca mevzilerini bombardıman ederken kıyıya oturdu ve battı.

Hamidiye'nin Kahramanlığı

Ege'de üstünlük Yunanlılara geçince Hamidiye kruvazörünün komutanı Kıdemli Yüzbaşı Hüseyin Rauf Bey adaların geri alınabilmesi için bir plan tasarladı. Bu planını, epey bir uğraş verdikten sonra başkomutanlığa ve donanma komutanlığına kabul ettirdi.¹ Güneydeki Yunan üslerine ve denizyollarına bir akın yaparak Averoff gemisini üzerine çekecek, bu arada donanmamız diğer Yunan gemileri üzerinde üstünlük sağlayacaktı. Bu plan gereğince 13 Ocak 1913 günü hazırlıklarını tamamlamış olarak Nara Burnu'ndan hareket etti. Mecidiye kruvazörü ile Yarhisar ve Basra muhripleri çıkış esnasında Hamidiye için keşif görevi yaparak yardımcı oldular. Kahraman geminin yaklaşık 9 ay sürecek seferi, çıkışa yardımcı olan bir kar tipisi altında başladı. Bu arada verilen kömürün kalitesiz olduğu ve fazla duman yaptığı anlaşıldı. Rauf

¹ Cemal Kutay, **H. Rauf Orbay, Hayat Hatıraları, Cilt II**, Promat Yay., İstanbul, 1997, 483-484.

Bey telsizle sorumluların cezalandırılmasını istediye de kimseye görünmeden Taşoz ile Semadirek arasından geçerek Ege'ye indi. 15 Ocak günü Şıra adası önlerine geldi. Buradaki Yunan üssündeki Makedonya yardımcı kruvazörünü tahrip ederek bir barut fabrikasını bombaladı. Bu haber Atina'da büyük bir telaş yarattı ve Averoff'u derhal geriye çağırdılar. Ama Yunan donanmasının komutanı Amiral Konturiodis doğru bir durum muhakemesi yaparak Averoff'u kuzeyde tuttu. Aksi halde Osmanlı donanmasının Ege'ye çıkacağına pekala biliyordu.

Rauf Bey 16 Ocak günü Girit'in güneyinde Adriyatik'e doğru seyrederken aldığı kötü kömürle görevi tamamlayamayacağını düşündü. Suriye limanlarından birine gidip iyi kömür almak için rota değiştirdi. Bu arada peşine düşen Yunan filotillasını ufukta gördü ama bir temas olmadı. 18 Ocak günü Beyrut'ta demirledi. Bu esnada hızla yaklaşmakta olan Alman Akdeniz filosundan Breslau kruvazörünü Averoff zannedince demir bırakarak limandan fırladı. Ne var ki bir süre izledikten sonra bunun Averoff olmadığı anlaşıldı. Böylece Rauf Bey Port Said'e doğru dümen kırdı. Tarafsız Mısır hükümeti ihtiyacı olan 700 ton yerine 150 ton kömür verebileceğini söyleyince ikmalsiz olarak Akdeniz'de kalmak yerine 20 Ocak'ta Kızıldeniz'e girmeyi tercih etti. Açık denizlerde hareketi o güne kadar hiç düşünmemiş olan Osmanlı donanmasının Akdeniz'de ikmal üssü yoktu. Kızıldeniz'de bir süre ikmal ve tamir ile uğraştıktan sonra 6 Şubat'ta tekrar Akdeniz'e açıldı. Hamidiye'nin telsizi bu kadar uzaktan İstanbul ile görüşemediğinden Rauf Bey bu arada Arap kıyılarında birçok yere yanaşarak postane aramıştı. Nihayet Cidde'den telgrafla İstanbul'u bulmuş ve donanmanın yardımını istemişti. Nitekim Hamidiye'nin tekrar Akdeniz'e açıldığı saatlerde Mecidiye kruvazörüyle muhriplerimiz bir çıkış hareketi yaptılar ama Hamidiye'nin bundan haberi olmadı. Gemimiz 14 Şubat günü Malta'ya gelerek burada birkaç gün kalma izni aldı. Aynı günlerde Yunan Amiralliği Psara zırhlısıyla üç muhribi Hamidiye'nin Adriyatik kıyılarına yapacağı muhtemel bir akını önlemek için Korfu civarına yolladı. Hamidiye 22 Şubat'ta Malta'dan Gazze'ye doğru hareket ederken donanmamız Çanakkale'den bir çıkış daha yaptı ama Rauf Bey bundan da haberdar değildi. Bundan sonra bir süre

Doğu Akdeniz'de dolaştı, Kekova'da bakım yaptı ve Adriyatik Kıyısında tecrit olmuş birliklerimize para ve cephane götürmek için bu denize doğru dümen kırdı. Yolda rastladığı bir Yunan gemisini mahmuzlayarak denizin dibine gönderdikten sonra Singin limanını basarak asker ve cephane yüklü altı Yunan gemisini de top ateşiy-le batırdı. Kömürü bittiği için Doğu Akdeniz'e dönerek Hayfa ve Alanya'da ikmal yaptı, bu arada bir Yunan gemisini daha ele geçirdi. Bu kadar uzun seyirden sonra makineleri artık büyük bir bakıma gereksinim gösteriyordu ama Doğu Akdeniz'de sığınabileceği bir liman olmadığı için tekrar Kızıldeniz'e gitti. Burada bir süre Yemen komutanlığına bağlı olarak görev yaptı. Aynı günler içinde Beşparmak limanına bırakmış olduğu Yunan gemisini kurtarmak için gelen Mihali yardımcı kruvazörü, Rauf Beyin karaya çıkartmış olduğu top ve mürettebat tarafından yaralanarak kaçırıldı.

Ağustos sonuna gelindiğinde artık Balkan Savaşı bitmiş ancak Hamidiye'nin çıkışından istenilen sonuç alınamamıştı. Ne var ki Hamidiye bu büyük bozgun günlerinde başarılarıyla bütün milletin sevgilisi olmuştu. Kahraman gemi sadece 11 mil sürat yapabildiği halde Kızıldeniz'den yurda doğru hareket etti. Yolda sürati 5.5 mile düştü. 7 Eylül'de İstanbul'a geldiğinde Türk denizciliğinin şerefini kurtarmış olan bu gemi büyük bir tezahüratla karşılandı. Bu seferiyle Rauf Bey Türk dünyasının büyükleri arasında yerini almıştı ve sonraki yıllarda milli mücadelenin önderlerinden biri olduğu ve hatta İstiklal Harbi'nde başbakanlık yaptığı halde hep Hamidiye kahramanı olarak anıldı. Hamidiye'nin diğer bir özelliği de dünyanın ilk akıncı gemisi olmasıdır. Almanlar Birinci Dünya Savaşı'nda Emden kruvazörünün Pasifik ve Hint Okyanusu'ndaki seferini değerlendirirken, Hamidiye'nin ilham kaynağı olduğunu söylemişlerdi.

Yıkılan Umutlar

Türkiye, Ege'deki üstünlüğü Yunan donanmasına kaptırdıktan sonra adaların geri alınması için İngiltere'ye önceden ısmarlanmış olan iki büyük savaş gemisi Sultan Osman ve Reşadiye'ye umut bağlamıştı. Türk milletinin dışinden tırnağından artırarak topladığı ve peşin olarak ödenen 7.5 milyon altın karşılığı yaptırılan bu ge-

mileri teslim almak için 1914 yazında 500 kişilik bir mürettebat İngiltere'de bulunuyordu. Bu arada Mayıs ayında Yunanistan'ın bu gemileri dengelemek için ABD'den Idaho ve Mississippi muharebe gemilerini aldığı öğrenilmiş ve protestolarımız sonuçsuz kalmıştı. Her halükarda biz de İngiltere'ye Fatih adlı yeni bir gemi ismarladık. Ayrıca İngiltere ve Fransa ile yeni muhrip ve denizaltı alımları için sözleşmeler yapıldı. Temmuz ayında Reşadiye ve Sultan Osman hazırды ama İngilizler binbir bahane bularak teslimi geciktiriyorlardı. Ayrıca "Gemilerin cephanesi imal edilmedi" türünden gerekçeler ileri sürmekteydiler. İngiliz dalavereciliği bir kez daha aleyhimize işlemeye başlamıştı. Öte yandan kader ağlarını örüyor, tarihler 1 Ağustos'u gösterirken Avrupa ülkeleri art arda seferberlik ilan ediyordu. Savaş bulutları Avrupa'yı örterken bu, İngiltere'ye istediği gerekçeyi veriyordu.

Gemilerimizin teslim edilmemesi karşısında İngiltere'deki subay ve askerlerimizin tepkisi umutsuzca bir şiddet içinde oldu. Gemilere bayrağımızı çekerek denize açılacaklarını söylediler. Sonuçta bahriyelilerimizle İngiliz askerleri arasında şiddetli ama sonucu önceden belli bir çatışma oldu. Gemiler Agincourt ve Erin adlarıyla İngiliz donanmasına katılırken gemicilerimiz öfke ve üzüntü dolu olarak 7 Ağustosla Reşatpaşa vapuruyla İngiltere'den ayrıldılar. Gemilerin parası da geri ödenmedi.

Bu olay tüm milletin öfkesini artırdı. Osmanlıların Almanların yanında savaşa girmesinin psikolojik temelini pekiştirdi. Aynı günlerde Alman imparatorluk gemilerinden Goeben ve Breslau da Çanakkale'den içeri süzülerek Marmara'ya sığınıyorlardı. Boğazın önüne gelen İngiliz donanması bunları geri istedi. Uluslararası hukuk kurallarına göre bunlar tarafsız bir limanda 24 saatten fazla kalamazlardı. Telaşa kapılan Osmanlı hükümeti, bunları satın aldığını duyurarak olayları önlemeye çalıştı. Gerçi kasada para yoktu ama bu durumda ödeme önemsizdi. Goeben ve Breslau, Yavuz ve Midilli adlarıyla sözde Türkleştirilerek bayrağımızı taşımaya başladıklarında Sultan Osman ve Reşadiye'nin mürettebatı dönüş yolunda, henüz Lizbon'daydılar.

ON ALTINCI BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA HARBI'NDE TÜRK CEPHELERİ

Savaşa Girişimiz

1911-1913 döneminin olayları bir ölüm kalım savaşının ortasında olduğumuzu göstermişti. Ege ve Balkanlar'daki kayıplarımız her türlü tahammülün üzerindeyken, bu telaşın içinde İngilizler Basra vilayetine bağlı Kuveyt kazasıyla ilgileniyor, bu arada Rusların Boğazları işgal için kuvvet hazırladıkları yolunda haberler geliyordu. Bütün bunların karşısında uluslararası destekten yoksun, yapayalnız kalmak Babıali'nin en büyük korkusuydu. Savaş ise yitirilen vatan topraklarını geri almak için bir ümit, ayrıca tehditler karşısında büyük devletlerden biriyle ittifak olanağıydı.

Babıali, biraz yıllardır süregelen politikaların, biraz da tesadüflerin etkisiyle hızla Almanya'nın yanına itiliyordu. 14 Aralık 1913 günü kara ordusunun reformunu sağlayacak Alman askeri heyeti İstanbul'a gelmişti. Bu durum İngilizlerin şiddetli protestolarına yol açtı. Ne var ki Osmanlıları Almanlarla birleşmeye iten de bizzat kendileriydi. İngiltere ve Fransa ile Rusya arasındaki ittifakın kendileri için ölüm fermanı olduğunu Osmanlı yöneticileri çok iyi biliyorlardı. Her şeye rağmen 1914 yazında bile hükümet Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Fransızlarla yaptığı temaslar aracılığıyla müttefiklerle diyalog aradı. (Daha önceleri Maliye Nazırı Cavit Bey'in İngilizlerle yaptığı temaslar sonuçsuz kalmış, Talat Bey'in 1914 Mayıs'ında Kırım'a giderek Rus Dışişleri Bakanı Sazanof ile yaptığı görüşmeden de bir şey çıkmamıştı). Batılı ülkelerle yapılan bu girişimlerin olumsuz sonuç vermesi Almanlarla birleşmekten başka bir çare

kalmadığı fikrinin güçlenmesine neden oldu. Kaldı ki Almanlar ordumuzla uzun süredir ilgilenmişler ve Bağdat demiryolu projesiyle de bölgeye adım atma yolunda epey mesafe kat etmişlerdi. Bu olaylar 1939 yazında Rusların yaşadıkları gelişmelere benzer. Yaklaşan savaşı hisseden Kremlin yöneticileri Almanya ile Japonya arasında sıkışmaktan korktukları için batılı güçlere yanaşmak istemişler, ama Temmuz sonuna kadar bir sonuç sağlayamayınca Almanya ile ittifaka koşmuşlar, ödül olarak da Polonya'nın paylaşımına katılmışlardı.

Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesinde birçok faktör bulunmaktadır. Esas sorun Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra yıkılışın önlenemeyeceği korkusuydu. 1914 yılında Doğu Anadolu'nun büyük bölümünde bir Ermenistan devletinin ilk adımı olarak görülen özel yönetimin Avrupalı müfettişleri olan Hoff ve Westenek adındaki Hollandalı ve Norveçli subayları ancak savaş başlayınca defedilebilmişti. Makedonya ıslahatı adı verilen girişim de böyle başlamış ve Balkan Savaşı'nda Rumeli'nin elimizden çıkmasıyla sonuçlanmıştı. 1915 yılında Ermenilerin savaş koşulları altında tehcirinde bunun büyük rolü olduğu muhakkaktır. Gerçi Ermenilerin yabancı ordularla faal işbirliği yapmaları, silahlı isyana kalkmaları ve ayrıca Kafkas, Irak ve Suriye ordularının yegane ikmal yollarını tehdit etmeleri tehcirin acil nedeniydi ama altta yatan faktör müttefiklerin bunlara kurduracakları devletin önlenmesiydi. Milliyetçi liderlerinin ve batılı devletlerin peşinden gitmeleri Ermenilerin Anadolu'dan tasfiye edilmesine neden oldu. Bulgarların Balkanlarda yaptıkları şeyi Ermenilerin Doğu Anadolu'da tekrarlamaları olanaksızdı. Kaldı ki 1915 yılında bu artık aşırılıklar dünyasında oynanan bir ölüm kalım meselesi haline gelmişti. Bu trajedinin önlenmesinin mümkün olup olamayacağı artık sadece spekülasyondur.

Keza, deniz meselesi de Osmanlıların savaşa girmesinde yine önemli rol oynamıştır. Ege'yi yitirdikten sonra bu kez de Karadeniz'de büyüyen Rus donanması Babıali için bir kabus olmaya başlamıştı. 22 Mart 1913 günü Amiral Grigoritz tarafından Çar'a sunulan raporda; Karadeniz'de büyük bir donanma yapıncaya kadar Boğazlar'dan söz edilmemesi; ancak bu arada Bulgarların Boğaz-

lar'a inmesinin önlenmesi ve nihayet, kısa sürede hazırlanacak iki kolorduluk bir çıkarma gücüyle Boğazların Osmanlılardan koparılmasını öngörüyordu. 22 Aralık 1913 günü ise Ege'ye incek büyük donanma programı açıklanmıştı. Buna göre 1919 yılına kadar çok sayıda yardımcı geminin yanı sıra Karadeniz için 8, Ege için 12 ana muharebe gemisi yapılmasını öngörüyordu. Ayrıca Kafkasya'dan yapılacak taarruz için yeni demiryolları inşası ve çıkarma birliklerinin Karadeniz limanlarına yığınağı ayrıntılandırılıyordu.

Buna karşın Osmanlı donanma programının ilk ürünleri olan Sultan Osman ve Reşadiye'ye İngilizler tarafından el konulması Almanlar için altın bir fırsat yarattı. Böylesi bir senaryonun hayal edilmesi bile zordu. Söz konusu olayın açıklanmasından tam yedi gün sonra Akdeniz'de müttefik takibi altında, tıpkı kedilerin kovaladığı fare durumundaki Goeben ve Breslau Çanakkale'den içeri süzülürmüş, bunları geri yollayamayan Osmanlı hükümeti de tarafsızlık görüntüsünü kurtarmak için bunları satın aldığını ilan etmişti. (Enver bu olayı "Müjde! Bir çocuğumuz oldu" diyerek arkadaşlarına açıklamıştı.) Gemiler Yavuz ve Midilli adlarıyla donanmamıza katıldılar ama komutanları Souchon bunları Osmanlıları savaşa sokmak için kullanmakta kararlıydı. Kaldı ki o günlerin psikolojik ortamında milletin topladığı paralarla alınan üstelik peşin ödenmiş gemilere el konulmasının verdiği öfke ve üzüntü karşısında, adeta gökten düşmüş gibi geliveren iki geminin yarattığı memnuniyet havasını da hesaba katmak gerekir.

Bu tarihten birkaç hafta geriye gidersek, 2 Ağustos 1914 günü, Petersburg'daki Fransız elçisi Rusların bir an önce taarruza geçmesi için çırpınıp dururken, İstanbul'daki Alman elçisi Wangenheim da Türkleri savaş sokmak için aynı gayreti gösteriyordu. Aynı gün Sadrazam Sait Halim Paşa'nın yalısında Savunma Bakanı Enver, İçişleri Bakanı Talat ve Meclis Başkanı Halil Beyler Wangenheim ile bir araya gelerek Türk-Alman ittifak anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma bir süre gizli kaldı ama Osmanlı devleti 3 Ağustosta seferberlik ilan etti ve boğazları trafiğe kapattığını açıkladı. İngilizlerin gemilere el koyduğu da (bu gelişmeden bağımsız olarak) 3 Ağustos'ta açıklanmıştı. Bu tarihte ne İngilizlerin bizim Almanlarla yaptığımız anlaşmadan haberleri vardı, ne de biz İngiliz-

tere'nin Fransa ve Rusya'nın yanı sıra savaşı gireceğini kesin olarak biliyorduk. Her şey sonraki birkaç gün içinde netleşti ama oyunun zarları atılmış oldu.

Ağustos başından savaşı girmemize kadar geçen kısa süre içerisinde gelişmeler baş döndürücü bir şekilde birbirini izledi. 14 Ağustos günü İngiliz ıslah heyetinin donanmamızla ilgisi kesildi. 18 Ağustos'ta Amiral Souchon donanma komutanlığına getirildi. Bundan sonra eğitim hızlandırıldı; karargahlara, gemilere ve birliklere çok sayıda Alman subayı gelmeye başladı. Eylül ayında karasularımızın 6 mil olduğu ve kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edildi. Ekim ayında ise Rus donanması limanlarımızı rahatsız edecek şekilde Karadeniz'de seyre başladı.

Tüm bu gelişmeler olurken Souchon, Karadeniz'e çıkarak savaşı başlatmak için sıkıştırıyor ama savaş hazırlıkları sürerken bu izin verilmiyordu. Nihayet 24 Ekim 1914 günü Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Souchon'un emirlerine kesin olarak uyulması konusunda gemi komutanlarına gizli bir emir gönderdi. Bu savaş demekti.

26 Ekim'de Rus filosu, 27 Ekim'de ise Osmanlı filosu Karadeniz'e açıldı. 28 Ekim'de bir İngiliz filosu asker yüklü gemilerle Bahreyn önlerine geldi. Ege'ye çıkan gemilerimiz ise İngiliz donanmasının baskısıyla geri dönmek zorunda bırakılıyordu. Kuşkusuz ki İngilizler ye Ruslar Almanya karşısında sıkışmışlardı ama öte yandan da Osmanlı devletini savaşı itip parçalama düşüncesinden vazgeçemiyorlardı. Bunda Balkan Savaşı'nda kısa sürede yenilen birliklerimizin yarattığı zafiyet izlenimlerinin de payı vardı. Bu savaşlardan parlak zaferlerle çıksaydık kuşkusuz ki tavırları kışkırtıcı değil, tam tersine aşağıdan alıcı olacaktı, ancak artık ok yaydan çıkmıştı ve 29 Ekim gecesi Türk gemileri Rus limanlarını bombalayarak savaşı fiilen başlatmış oldular. Muavenet ve Gayret Odesa'yı, Yavuz ile Samsun ve Taşoz muhripleri Sivastapol'u, Midilli ile Berki-satvet ise Novorosisk'i bombalamışlardı. İmparatorluk son kozunu oynuyordu ve bu oyunu başı dik olarak oynaması her şeye rağmen olumlu sonuçlar doğuracaktı.

Genel Durum

Osmanlı devleti savaşa girmedeği takdirde dahi parçalanmadan kurtulamayacaktı. Bunun temel nedeni Türk nüfusunun azlığı ve imparatorluğun ekonomi ve teknoloji alanlarında hızla geriye düşmesiydi. Diğer yandan Almanya'nın savaşı kazanması halinde daha avantajlı koşullar elde edebileceği, bu arada reformlarla ilerleme sağlanabileceği umuluyordu. Ordunun yenileştirilmesine ise hemen başlanmıştı. 1913 ve 1914 yıllarında oldukça başarılı hamleler yapıldı. Daha iki yıl önce küçük Balkan devletleri önünde perişan olan birliklerimiz, Birinci Dünya Savaşı'nda çok daha üstün düşman güçlerine karşı her cephede başa baş mücadele ettiler. Kuşkusuz ki bunun temel nedeni subay heyetinde yapılan değişikliklerdi. Enver önce 1200 subayı ordudan tasfiye etti ve birçok subayın da rütbe-lerini indirdi. Ancak bu durum huzursuzlukları artırınca 4000 subay daha emekliye sevk edildi. Tasfiyeye uğrayanlar daha çok eski anlayışlarla yetişmiş "alaylı" tabir edilen subaylardı. Böylece ordu da hoşnutsuzluklar sona ermemiş olsa da, hiç değilse yeniliklere daha açık, genç, bilgili ve yetenekli komutanlara yer açılmış oldu.

1914 yılında genel olarak ekonomik altyapının zayıflığının yanı sıra, en büyük sorunumuz ulaştırma alanındaydı, Rusya ile Karadeniz'de başlayan savaş bu önemli deniz hattımızın kullanılmasını sınırladıktan sonra, demiryollarımız büsbütün zorlandı. Öyle ki bir tümenin 40 katar ile bir cepheden diğerine sevkı çoğu kez 2-3 ay alıyordu. Ayrıca cephe fabrikalarımızın İstanbul'da ve Marmara'ya girdikleri takdirde düşman gemilerinin ateş menziline olması da büyük bir ulaştırma ve koruma riski ve külfeti doğuruyordu. İngilizlerin Çanakkale hesaplarından birisi de buydu, çünkü İstanbul'a bombaladıkları takdirde bizim savaş dışı kalacağımızı düşünüyorlardı. Bu durum gerçekleşmedi ama ileriki yıllarda Cumhuriyet yönetimlerinin stratejik fabrika ve tesisleri iç bölgelerde kurmaları bu yıllardaki endişelere karşı oluşan zihinsel reflekslerden kaynaklanıyordu. Sonuçta, savaş sırasında elimizdeki yegane emniyetli deniz ulaşım hattı Marmara gibi görünüyordu ama 1915 yılında Boğazdaki engelleri aşan İngiliz denizaltıları burada da bize çok büyük zararlar verdiler.

Öte yandan, savaş boyunca önemli miktarlarda Alman yardımı geldi. Ama bağımlılığın bütün kötü sonuçları da yaşandı. Aslında bu gelişme daha önce başlamıştı. Tophane'de Martin tüfekleri, Baruthane'de ise cephane üreten fabrikalar köreltilerek ülke ithalata, Almanya'nın eline bakmaya yönlendirilmişti. Böylece silahlar da giderek daha pahalı alınmaya başlandı. Tek tarafa yaslanmanın kaçınılmaz bedeli olarak silah ve teknik gereç ihtiyacı arttıkça çaresiz kalan yönetimler Alman talepleri karşısında pazarlık gücünden büsbütün yoksun kaldılar.

Savaşa girmemizle ilgili olarak çokça tartışılan bir görüş de, 1914 Ekim ayında Almanların Marne Meydan Muharebelerini kaybettikleri ve bundan sonra göz göre göre kaybeden tarafı tuttuğumuz fikridir. Ne var ki, 1914 yılında Almanların savaşı yitireceği bilinmiyordu. Marne'a rağmen Almanlar her cephede düşman topraklarında savaşıyorlar ve üstün görünüyordular. Amerikan yığınağı etkili oluncaya kadar da aynı durumda kaldılar. Kaldı ki o günün tehdit algılamaları bizim için esasen başka bir seçenek bırakmıyordu. Ancak burada eleştirilmesi gereken önemli nokta, hareketin bizim savunma gereksinimlerimize değil, Alman gereksinimlerine göre planlanmasıydı. (Ruslarinki de büyük ölçüde İngiliz ve Fransızlara göre planlanıyordu.) Gerçi o günlerde çoğu kimse esas sonucun Batı cephesinde alınacağını, tüm diğer cephelerin tali olduğunu düşünüyordu. Sonuçta, batı cephesinde kesin üstünlük kurmanın savaşı kazanacağına da kuşku yoktu, ancak bu cephe bir kez kilitlendikten sonra tali cepheler ister istemez giderek önem kazandı. 1918 Ağustos-Eylül aylarına kadar sonuç alıcı eylem yapılamadı. Bu tarihte ise müttefikler hem batı cephesinde, hem de Rusya'nın saf dışı olmasına rağmen diğer cephelerde zafere ulaşılar. Ancak bu son efor da onları nefessiz bıraktı ki, bu durum Kurtuluş Savaşımızın yapıldığı ortam açısından önem taşıdı. Her halükarda bu koşullar altında savaşa girerken öncelikle ordumuzun reorganizasyonunun tamamlanması, ikinci olarak da Sarıkamış ve Kanal gibi sadece Alman emellerine hizmet edecek operasyonlardan kaçınılması esastı. Çanakkale'den kaçınmamıza ise zaten olanak yoktu ama savaşın zamanlamasını kendi çıkarlarımıza göre ayarlasaydık buradan da bizi ezen kayıplarla çıkmayabilirdik. Sarıkamış ve Çan-

nakkale hareketlerinden ve sonunda da Nablus Meydan Muharebesi ve izleyen olaylardan o denli büyük kayıplarla çıkmasaydık Türkiye Cumhuriyetini daha güçlü olarak kurabilirdik.

Diğer yandan bir başka değerlendirme hatası da Almanların müttefiklerine karşı adil bir tutum içinde olacaklarına inanmaktı. Savaş kazanıldığı takdirde bile Almanlar bizim çıkarlarımızı tanımayacaklar, doğuya doğru uzanma politikalarının bir aracı olarak kullanmak isteyeceklerdi. Nitekim 1918'de birliklerimiz Kafkasya'da ilerlerken, başta petrol bölgesi Bakü olmak üzere nüfusu Türk olan yöreleri bile bizim nüfuz alanımız olarak görmeyeceklerini ve buradan çekilmemizi istediklerini en kaba şekilde belirtmişlerdi. Kısacası Almanlarla ittifakımız her an kullanılma-kendini kullandırtmama boğuşmalarıyla geçen, sıkıntılı bir ilişki oldu. Bu olayları yakından yaşayan bir asker-devlet adamımız "Büyük güçlerden biriyle ilişki, kaplanla yatağa girmeye benzer, her an ne yapacağını kestiremezsin" diyerek durumu ifade etmişti.

1914 yılına ait bir başka husus da bizim savaşa girdiğimiz günlerde Almanya ile aramızdaki bağlantının her an kesilecek durumda olmasıydı. Sırbistan, merkezi güçlerle savaş halindeydi. Balkanlardaki komşularımız henüz tarafsızdı ama Romanya, Köstence yoluyla yapılan sevkıyata zorluk, çıkarıyordu. Bu ülke ile Yunanistan giderek batılı müttefiklerin yanına kayıyorlardı. Yani bağlantımız her an kesilebilirdi. Bu risk ancak Mackensen ordusunun 1915 yılında Sırbistan'ı işgali ve Bulgaristan'ın merkezi güçler tarafında savaşa katılmasından sonra ortadan kalktı. Böylece Romanya da 1916'da müttefikler tarafından savaşa katılınca Türk, Bulgar, Avusturya ve Alman birlikleri arasında etkisizleştirildi ve saf dışı edildi.

1914 Yılında Türk Ordusu

1913 ve 1914 yıllarında Türk ordusu muazzam bir sarsıntı geçirmiş olup bunun sonucunda topyekün bir reorganizasyon sürecini yaşamıştır. Oniki Tümenli 2. Ordu Balkan Savaşı'nda tümüyle yitirilmiş; gene 12 tümenli Birinci Ordu da büyük kayıplar vermişti. Kısacası, başlangıçtaki 43 tümendenden 14'ü ile kolordu büyüklüğündeki Edirne garnizonu elden çıkmıştı. Bunun bir başka ifadesi ordu-

nun üçte biri olan 17 tümenin yok olduğu idi. Gene bir önemli nokta, Balkan Savaşı öncesindeki ordudan sadece 6 tümenin savaş travmasından uzak kalabilmesiydi. Bu arada ihtiyat ve yerel birliklerden seferber edilen 15 piyade tümeni ile 8 nizami piyade tümeni Çatalca ve Gelibolu'da mevzilendirilmişti. Bunlar çoğunlukla yaşlı askerlerden oluşuyor ve tümenler geldikleri şehrin adını taşıyordu. Herşey birbirine karışınca birliklerin savaş güçleri arasında büyük farklar oluşmuştu. Toplam kayıp sayısının 250.000'e yaklaşması nedeniyle bazı piyade tümenleri ile bir kolordu karargahı lağvedilmişti.¹ Silah, cephane ve her türlü malzeme eksikliği ise had safhada idi ki özellikle sağlık ve ulaştırma alanındaki eksikliklerin daha önemli olduğunu göreceğiz.

Yukarıda çok kısaca özetlediğimiz durum nedeniyle, 1913 yazında 30 tümen Çatalca ve Gelibolu'da yığılmış durumdaydı. Doğu cephesinde 3. Ordu'nun elinde sadece iki tümen kalmıştı. Orta Anadolu'da yeniden kurulmakta olan 2. Ordu'nun da sadece iki tümeni bulunuyordu. Nihayet Suriye'de bir, Irak'ta ise iki tümen vardı. Görüldüğü gibi ordunun dağılımı son derece dengesiz bir hal almıştı. 1914 Temmuz ayında bu dengesizlik biraz olsun düzeltilmiş; Suriye'ye kaydırılan İkinci Ordu'ya dört, İzmir'deki 4. Kolordu'ya 3, Irak'taki Altıncı Ordu'ya 3, Doğu Anadolu'da bulunan Üçüncü Ordu'ya da 9 piyade tümeni ile iki süvari tugayı tahsis edilmişti. Anadolu'da bulunan (1914'de Trakya'ya kaydırılan) 5. Kolordunun 3 tümeni, Trakya'da konuşlanan Birinci Ordu'nun da dokuz piyade tümeni ve bir süvari tugayı vardı ki, savaş yeteneği en yüksek olan birlikler burada bulunmakta idi.

1 Ağustos günü Avrupa'da irili ufaklı bütün devletler seferberlik ilan edince Osmanlı devleti de aynı gün kısmi, 2 Ağustos günü de genel seferberlik ilan etti. Bu teorik olarak 22 günde tamamlanacaktı ama Genelkurmay bunun mümkün olmadığını görünce sürenin 45 güne kadar uzayabileceğini kabul etti. Fiili seferberlik süresi 1. Kolorduda 64, 9. Kolordu'da 55 güne kadar çıktı. Sadece 3. Kolordu planda öngörüldüğü şekilde 22 günde seferber oldu. Diğer

¹ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu**, çev. M. T. Akad, Kitap Yay., İstanbul, 2003, s. 25-32.

yandan seferber olmakla birlikte, teçhizatı, süvarisi, cephanesi, hatta tüfeği tamam olan hiçbir kolordu yoktu. İstanbul ve Anadolu'dan uzaklaştıkça eksiklikler artıyordu. Diğer yandan seferberliğin gecikmesinin bir anlamda hayırlı olduğu düşünülebilirse de (çünkü Almanlar Türkiye'yi savaşa sokmak için çok acele etmelerine rağmen üç ay beklemek zorunda kaldılar) muhtemelen tam tersi oldu; şöyle ki Türk askeri savaşa Sarıkamış'taki buz cehenneminde girmek zorunda kaldı. Ağustos ile Kasım arasındaki üç ay içerisinde İkinci Ordu Trakya'ya kaydırıldı ve burada tam altı kolordu toplandı ki bunlar gene en iyi birlikler olup toplamda 20 tümen ve 1 süvari tugayından oluşuyordu. Suriye'de bulunan iki kolorduda 5, Irak'ta 1, Arabistan'da 4, Doğu Anadolu'da ise 9 piyade tümeni ile 7 büyük süvari birliği ve intikal halindeki bir başka tümen ile bir jandarma piyade tümeni vardı. Böylece Kasım ayına gelindiğinde birlikler büyük zorluklarla ve eksik malzeme ve kadro ile olsa da, yığınak bölgelerine büyük ölçüde intikal etmişlerdi.

Sarıkamış Harekatı ve Doğu Cephesi Savaşları

1914 Ağustos'undan itibaren Ruslar Güney Kafkasya'ya oldukça büyük bir yığınak yapmışlardı. Bu nedenle bizim savaşa girmemizin hemen ertesinde, yani 1 Kasım 1914 günü Oltu, Sarıkamış ve Erivan'daki kuvvetleriyle derhal taarruza geçmeyi başardılar. Ana ilerleme eksenleri Aras vadisi idi. Kasım ayı içinde burada meydana gelen şiddetli muharebelerde önemli kayıplar vermek pahasına 50 kilometre kadar ilerlediler. Daha sonra kışın bastırmasıyla birlikte muharebeler duraksadı. Bu doğu cephesinde yüzyıllardır süregelen bir durumun tekrarıydı. Yüksek, soğuk ve karlı olan bu bölgede karakışta taarruz yapılmaz, ordular mevzilere girerek havanın ılınmasını beklerlerdi. Bu gelenek Birinci Dünya Savaşı'nda iki kez yıkılacak ve tarihe karışacaktı. Birincisinde Türk ordusu büyük bir kumar oynayacak ve kış taarruzunda telef olacaktı. Ruslar ise iki yıl sonra yine bir kış taarruzu yapacak ama iyi hazırlanacakları bu harekatta başarılı olacaktı.

Bu genel çerçeve içerisinde Almanlar, Rus birliklerinin bir kısmının Kafkas cephesindeki durgunluktan yararlanılarak Polonya veya

Galiçya cephelerine sevk edilmesini önlemek istiyorlardı. Buralardaki birliklerin Rus yedeklerine eklenmesi Almanların planladıkları taarruzun başarısını engelleyici bir faktör olabilirdi. Sarıkamış taarruzu Almanlar için istediklerinden de olumlu bir sonuç doğurdu. Buradaki Rus birlikleri bir yere gönderilemedikleri gibi, en az bir kolordu tutarındaki birliklerini de başka yerlerden çekerek buraya gönderdiler. Yani biz yensek de, yenilsek de Almanların kazançlı çıkacakları açıktı. Bu başkasının askeriyle kumar oynamaktan başka bir şey değildi. Burada kısa bir ara verelim ve 3. Ordu'nun durumunu değerlendirmek için birkaç ay öncesine gidelim.

Savaşın ilk günlerinde Osmanlı Başkomutanlığı planlama açısından oldukça tereddütlü günler geçirmişti. Rusların ve İngilizlerin iki koldan yapacakları çıkarma taarruzlarını karşılamak üzere bir ara ordunun yukarıda belirtilenden de daha büyük bir bölümünün İstanbul civarında toplanmasını bile düşündüler. Ancak Yavuz ile Karadeniz'deki Rus deniz gücünü kısmen dengeleyebildikten sonra düşüncelerindeki bu ağır baskılanma hafifledi. Birliklerin bir kısmını uzak sınırları koruyan ordulara dağıtmaya başladılar. İkinci derecede bir Rus çıkarması bekledikleri Samsun'daki 10. Kolordu'yu da Erzurum'daki 3. Ordu'ya gönderdiler. Bu ordumuz böylece biraz güç kazanarak Aras üzerinde Ruslara karşı iyi muharebeler vermeye başladı. Köprüköy ve Azap mevkiilerindeki savaşları başarılı oldu ve Ruslara büyük kayıp verdirildi. Bu başarılar ihtimal ki kuvvet ve inisiyatif boşluğundan yararlanarak ordunun denetimini ele geçirmiş olan Enver'in, 3. Ordu'yu aşırı cüretkar bir operasyona yönetmesinde etkili oldu. Planı Napoleon'u bile mezarında hoplatacak kadar hayalciydi. Çerkes asıllı subayları Kafkasya içlerine gönderip ayaklanmalar çıkartacak, bu arada 3. Ordu ile parlak bir kuşatma manevrasına girişecek, cephedeki Rus birliklerini ezerken, geri bölgelerden de iki ateş arasına almış olacaktı. Ağustos ayında Rusların Tannenberg'de kuşatılınca yaşadıkları panik ise Sarıkamış planlarının yakın ilhamını oluşturmuştu. Aradaki farklılıklar ise unutuluyor veya görmezlikten geliniyordu. Almanya'da Türkiye için özel olarak imal edilen Turan hülyaları da Enver'in gözünü kamaştıran bir işlev görüyordu. Kafkasya bir yandan fethedilirken, İran Azerbaycan üzerinden Orta Asya, Afganistan ve

Hindistan'a uzanan yollarda kim bilir nice şan, nice zafer taçları kazanılacaktı. Burada bir not olarak Enver Paşa'nın 1914 sonbaharında Alman desteği ile başlattığı bir projeden söz edelim. Hamidiye'den dolayı şöhret sahibi olan Rauf Bey İran, Afganistan ve Hindistan'da isyan çıkartmak üzere özel olarak hazırlanmış bir müfrezenin komutanı olarak tayin edilmiş ve yola çıkarılmış, ancak daha Halep'ten Bağdat'a geldikleri sırada Almanlar ile anlaşmazlıklar baş göstermiş 1915 yılında İran'da başarısız şekilde bocalandıktan sonra proje iptal edilmiştir. Bu proje elemanlarından doğrudan Hindistan'a gönderilen subaylar ise daha gemide deşifre olup etkisiz hale düşmüşlerdir.¹ Bu olay Teşkilat-ı Mahsusa'nın ne derece yetersiz olduğunu, proje hazırlayacak ve yürütecek birikime sahip olmadığını, bunun eğitimini bile planlayamadığını gösteren çok sayıda örnekten birisidir.

Ne var ki Alman pohpohlamalarının yanı sıra, saraya damat olmasıyla kabaran ihtirasları da Enver'i bu hülyalara itiyordu. Kendisini gerçek bir milliyetçi olarak gördüğü kesindi ama hiçbir ciddi hazırlığa dayanmayan planları uğruna yüzbinlerce vatan evladını yok yere ölüme gönderecek kadar küçüktü de. Üstelik hedefleri için Almanları kullanmaya kalkarken sonuçta onların oyuncağı olmanın nasıl bir milliyetçilik olduğu da kuşkuludur. Hele hele bir yıl içinde yarbaylıktan paşalığa ve başkomutanlığa eriştikten sonra kibirlenmiş, mantığı körelmiş ve kimseyi dinlemez olmuştu. Sarıkamış hareketinin yapılmaması için önüne sürülen sayısız itiraz ve protestoyu da görmezlikten geldi.

Her şeyden önce ne Kafkasya'da, ne de başka bir yerde Müslümanların cihat çağrısına yanıt verdikleri yoktu. Ayrıca Osmanlılar, Kafkasya Müslümanlarının Ruslarla yaptıktan savaşlara yardım etmemişler ve ciddi olarak hiçbir zaman bu bölgeyle ilgilenmemişlerdi. Tabi şimdi, 1914 yılında buraya birkaç maceraperest gönderip ses getirme ihtimali de yoktu. Rus ordusunun durumuna gelince; onların da Almanlar ve Avusturyalılarla yaptıkları savaşlara rağmen Aras vadisinde ilerlemeyi başaracak kadar güç yığıbildik-

¹ Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e**, Nobel Yay., İstanbul, 2001, s. 67-93.

leri hesaplamak gerekirdi. Öte yandan 3. Ordu'nun cephanesi ve kışlık giyeceği çok az, yiyeceği bile son derece kıt. 7 Kasım günü bu orduya malzeme götüren 3 gemimiz; Bezmialem, Mithatpaşa ve Bahriahmer, Karadeniz'de batırıldıktan sonra ikmal meseleleri çok daha kritik bir hal almış, takip eden günlerde tifüs salgını başlamıştı. Ruslar ise Sarıkamış'a kadar uzanan demiryollarıyla çok daha güçlü bir ikmal hattına sahip oldukları gibi esasen daha iyi donatılmışlardı. Bütün bunlara karşın İstanbul'dan harita başında verilen emirlerle 3. Ordu'nun Kafkasya'yı istila etmesi isteniyordu. Üstelik hücum kışın yapılacak, ikmal ise ele geçirilen Rus depolarından sağlanacaktı. (Harekat başladıktan sonra haritaların da eksik ve yanlış olduğu ortaya çıktı.) Doğal olarak bütün bu saçmalıklara karşı çıkıldı ama Enver vazgeçmiyordu. Durumu yerinden izlemesi için yakın adamı Hafız Hakkı'yı 3. Ordu'ya yolladı. Sarıkamış dramı başlıyordu.

Enver gibi Rumeli'den İstanbul'a geldikten sonra saraya damat olan Hafız Hakkı, Genelkurmay Başkanlığı yapan Bronsart von Schellendorf ile takıştıktan sonra açığa alınmıştı. Bunun nedeni Genelkurmayda iken sürekli aşırı maceracı ve gerçek duruma oturmayan, yani coğrafya, iklim, ulaşım, topografya gibi askerlikte temel olan faktörleri hiçe sayan planlar yapıp durmasıydı. Bunlar Türkiye'yi maceraya sürüklemek için can atan Almanlar tarafından bile kabul edilebilecek şeyler değildi. Ne ki Enver'in mutemet adamı olarak 3. Ordu'ya giderken, Kafkasya fatihi olma hülyalarını paylaşmaya başlamıştı. Yolladığı raporlar da durumu olduğu gibi aksettirmiyor, Enver'in istediği iyimser yaklaşımları taşıyordu. Zaten Hafız Hakkı'dan kısa bir süre sonra Enver de Erzurum'a geldi. Bazı önemli görevleri Alman subaylarına vererek harekatın yürütülmesini garantiye aldı, çünkü Türk subaylarının böylesi bir deliliğe alet ve ortak olmak istemediklerini biliyordu. Harekat planları son kez tartışılırken Enver'in hareketlilik uğruna orduyu yiyeceksiz olarak yola çıkarmak istediği, askerleri doyurmak için sadece ve sadece Sarıkamış'da ele geçirilecek Rus depolarına güvendiği de anlaşıldı. Toplar ise esasen taşınamayacağı için ordunun ağır silah desteği az sayıda dağ topu ve makineli tüfekten ibaret kalacaktı.

3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa (Harp okulunda hem Enver hem de Hafız Hakkı'nın hocasıydı), şimdi karşısına çıkan bu anlamsızlıklara daha fazla dayanamayarak istifa etti. Komutayı bizzat Enver alıyor, kurmay başkanlığına da Bronsart'ı getiriyordu. Hafız Hakkı ise 10. Kolordu Komutanı oldu. Böylece iki damat ve bir Alman, yüzbine yakın Türk askerini ölüme götüren ve devletin geleceğini tehlikeye atan planlarını uygulamaya başladılar. Öte yandan, tüm detaylarıyla olmasa da Ruslar bir hareket yapılacağını öğrenmişler, istikametini de genel hatlarıyla kestirmişlerdi. İlerki günlerde esirlerin üzerinde buldukları planlardan detayları da öğrendiler.

21 Aralık günü Enver saldırıyı başlattı. Allahuekber dağı yanından dolaşarak cephenin en kuzeyinden kuşatmayı yapacak olan 10. Kolordu'nun 48.000 mevcudu daha ilk günden aç kaldı. Plana göre 11. Kolordu tespit taarruzu yaparken, 9. Kolordu kuzeyden, 10. Kolordu da onun daha solundan ilerleyecekti. Ama ne ilerleyiş!..

İki kolordu asker, bilinmeyen, keşifleri bile yapılmamış bir araziden bir metre kar altında, -20 C derecede ikmalsiz ve sığınaksız olarak günde 25 kilometre ilerleyeceklerdi. Üstelik yol inişler ve çıkışlarla doluydu ki bunun için büyük bir ek pay ayrılması gerekirdi. Kısacası verilen hedefler imkansızdı. Ordu karargahı bile ilk gün tipide kayboldu ama yine de plandan dönmediler. 22 Aralık'ta geri kalmalar barizleşti ve açıkta gecelemeden kaynaklanan donmalar başladı. Birliklerin irtibatı koptu. 23 Aralık'ta 31 ve 32. Tümenler birbirlerinin ilerleme istikametini ve konumlarını bilmedikleri için saatlerce uzaktan çatıştılar. Bu yanlışlık 2 bin ölü ve yaralıya mal oldu. Birazcık mantık sahibi insanların o safhada bile hatadan dönmeleri gerekirdi ama Hafız Hakkı tam tersine yürüyüşü hızlandırmak için kaput ve sırt çantalarını bıraktırdı. Halbuki bunlar Allahuekber dağına en yakın olan ve yürüyüş mesafeleri en uzak olan birliklerdi. Bu arada 9. Kolordu Bardız'a ulaşmıştı. Alman subayları askerlerin perişan halini görüp burada bir süre dinlendirmek istediler ama Hafız Hakkı'nın kendisinden önce Sarıkamış'ı alması fikrini hazmedemeyen Enver cebri yürüyüşe devam etti. Yolda birçok subay ve eri idam ettirerek sözde disiplini sağladı. Halbuki bunlar arasında gerçek kahramanlar vardı ve 3. Ordu zaten vazifesini elinden

geldiği kadar, hatta çok daha fazlasıyla yapıyordu. Bu tür durumlarda vazifeden kaçanların idamı anlaşılabilir bir şey olsa da, Enver'in talimatları sadece birer cinayet emriydi. Böylece Enver'in başında bulunduğu 9. Kolordu ile Hafız Hakkı'nın 10. Kolordusu ölüme doğru yarışmaya başladılar. Halbuki Enver'in Hafız Hakkı'nın Sarıkamış fatihi olmasından korkması gereksizdi çünkü 10. Kolordu'nun verilen araziden verilen sürede geçmesi esasen imkansızdı. Ama ordu komutanı Enver, kolordularından birisinin nerede olduğu hakkında hiçbir fikir sahibi değildi. Her halükarda 9. Kolordu bir süre yalnız savaşmak zorunda kaldı.

26 Aralık'ta Enver Sarıkamış'a yaklaşmış olan tümenlerine hücum emri verdi. Artık baskın ihtimali yoktu. Gerçi bazı Rus komutanlar paniğe kapılıp geri çekilmeyi düşünmüşlerdi ama Yudenich gibi yetenekli bir generallerinin katkısıyla etkin bir direnme düzeni kurabilmişlerdi. Öte yandan tümenlerimiz Sarıkamış'a %90'a varan zayıflatma varabilmişlerdi. Hala kurşun sıkabilenler hasta (tifüs salgını alabildiğine yaygınlaşmıştı), yorgun ve açtı, ikmal yolları aşılmaz dağlardan ve yaylalardan geçiyordu. Zaten getirilecek malzeme de kalmamıştı. Ruslar ise demiryolundan yararlanarak hızla destek kitaları ve takviye getirebiliyorlardı. Ayrıca tayınları artırdıkları gibi, askerlerini sırayla dinlendiriyorlardı. Bizim açıktaki geceleyen askerlerimiz her şeye rağmen 27 Aralık'tan yılın ilk günlerine kadar hücum tazelediler. 1 Ocaktan itibaren Ruslar kuşatan birliklerimizi kuşatmaya başladılar. 4 Ocakta tümenlerimizden geri kalanlar esir edildi.

Bu felakette 36.789 mevcutlu 9. Kolordu'nun hemen hepsi mahvoldu. 48.943 mevcutlu 10. Kolordu'dan ise sadece 2.200 kişi kurtulabildi. 11. Kolordu'nun mevcudu da 27.099'dan 5200'e düştü. Bunlara 5428 kişilik 2. Süvari Tümeni'nin 155 kişiye indiğini de eklersek, toplam kayıplarımızın 109.274 kişi olduğu anlaşılır. Bu birliklerimizin başlangıç mevcudu 118.174 olduğuna göre kayıp oranımız % 92,5'e ulaşmaktadır. Ancak bu kayıpların hepsi muharebe veya donma ölümü değildir ve yaralı, hasta, esir ve diğer kayıpları da içermektedir. Bu personelin az da olsa bir kısmı uzun vadede birliklerine dönmüşlerdir. Kesin rakamlar konusu tartışmalı olmakla birlikte, kanaatimize göre bu rakamın yarısına yakını mu-

harebe kayıpları; yarısından biraz fazlası ise başta tifüs salgını olmak üzere hastalık ve ağır koşullar nedeniyle kayıp hanesine geçmişlerdir.

Bu lanetli operasyonun baş sorumlusu Enver 3. Ordu'nun komutasını Hafız Hakkı'ya bırakarak kaçtı. Erzurum'a döndüğü zaman binlerce Mehmetçigi bir yana bırakıp ısrarla İstanbul'da bıraktığı köpeğinin sağlığını sordurması onu bu işe yönlendiren Almanları bile şaşkınlığa düşürdü. Hafız Hakkı'ya gelince, o da kuşatılma tehdidi altında kalınca yanındakileri yüzüstü bırakıp atına atlamış ve kaçmıştı. Haset ettiği Enver gibi o da yarbaylıktan Kolordu ve Ordu komutanlıklarına sıçramış, ama komutasındakileri tümüyle ölüme götürmüştü. Daha fazla yaşaması şerefle olmayacak olan bu adam 12 Şubat 1915 günü tifüsten öldü. Enver'in ise, niyeti ne olursa olsun yeni felaketlere yol açmak için daha birçok şansı olacaktı.

Sarıkamış ile ilgili iki ciltlik önemli eserin yazarı A. Müderrisoğlu'na göre Türk kamuoyu uzun yıllar bu facianın içyüzünü öğrenemedi. Burada esir düşen 7 bin askerimiz 5.5 yıl Sibiryâ kamplarında kaldıktan sonra 3 bin kadarı 1920 yılının sonlarında Türkiye'ye dönebildiler. Bunlar arasında bulunan Yarbay Şerif (Köprülü) 1921 yazında hatıralarını Akşam gazetesinde yayınladı. Böylece Türk halkı Enver'in gerçek yüzünü bu kez açıkça öğrendi. Aynı günlerde Sakarya Meydan Savaşı başlamış ve Enver'in Turan'dan toplayacağı büyük bir orduyla gelip ülkeyi kurtaracağı söylentileri yayılmıştı. Bu yazılar halka Enver'den bir şey beklenmemesi gerektiğini göstermiş ve kurtuluşun tek yolunun ulusun kendi gücüne dayanmaktan geçtiğini bir kez daha anlatmış oldu.

Yine de, kendimizi zorlama pahasına olaylara bir başka açıdan bakmaya çalışırsak, günün koşulları Enver'in hayalci maceraperestliğini mazur göstermese bile, sebeplerinin anlaşılmasını sağlayabilir. Şöyle ki, Sevr'in ispatladığı gibi, ya hep ya hiç türünden bir mücadelede ataklık gerçekten artı bir puandır. İstenilen hedeflere yaklaşılmamasını sağlayabilir. Kaldı ki Osmanlı bürokrasisinin (sivil ve askeri) yavaşlığı ve gevşekliğinin, Rumeli başta olmak üzere büyük vatan topraklarının kaybedilmesindeki rolü o yıllarda büsbütün canlı bir olaydı. Ancak böylesi bir mücadelede güçlerin en iyi kulla-

nımını ve gerektiğinde hassaslıkla sakınılmasını sağlayacak stratejilerin çizilerek, ciddi planlama çalışmalarının yapılması büsbütün önem kazanır. Aksi, ulusa karşı işlenen bir suç olarak tarihe geçer ve yapana hiçbir şeref kazandırmaz.

Sarıkamış muharebeleri sürerken yapılan bir başka plansız girişim de Ardahan'ın alınmasıdır. Rize dolaylarında karaya çıkarılan küçük bir grup, bölgeden toplanan gönüllülerle birlikte 2 bin kişilik bir güç oluşturarak baskın tarzında bir muharebe ile bu ilçemizi geri aldı. Ne var ki bu grup bundan sonra sanki her şey olup bitmiş gibi zafer sarhoşluğu içine girdi. Herhangi bir savunma, hatta keşif düzeni bile kurmadı. Bu aymazlık bölgedeki Ermeniler tarafından derhal bildirildikten sonra, Ruslar karşı bir taarruzla ilçeye girdiler. Kentin sokaklarına girinceye kadar da kimse onları görmedi. Bir hafta önceki kolay zaferin kahramanları da hiç direnmeden kaçtılar ve kendilerini coşkuyla bağırlarına basan ahaliyi ortada bıraktılar. Kasaba halkı düşmanın insafsızlığına terk edildi.

Sarıkamış felaketinden sonra 3. Ordu tekrar kurularak 100.000 mevcuda çıkarıldı. Ruslar ise 250.000'e yakın bir güce sahiptiler. 1915 yılında Ruslar, Aras Vadisi ve Erzurum yönünde değil, fakat daha güneyden, Van gölü kıyılarından taarruz ederek geniş bir kuşatma gerçekleştirmek istediler. Bir süvari grupları Rumiye gölünü dolaşarak Van gölünün güneylerine kadar sarktı. Ancak Oltu-Tortum istikametinde ve Murat vadisinden gelişen saldırıları durdurularak geriye itildiler. Aynı tarihte, Rus taarruzunun gelişme istikametinde, özellikle Van yöresindeki Ermeniler büyük bir ayaklanma örgütleyerek katliamlara giriştiler. Rus taarruzu püskürtülürken de onlarla birlikte karmakarışık halde geri çekilirken birçok zayıt verdiler. Bu olay kalan Ermenilerin bölgeden göç ettirilmesi sonucunu doğurdu ve 1915'in savaş ve yokluk koşullarında büsbütün perişan olmalarına yol açtı. Keza güneydoğu Nasturileri de Ruslarla doğrudan bağlantılı olarak ayaklandılar ve bunun bedelini Ermenilerin acı kaderini paylaşarak ödediler. Bu tutumları Ruslara çok fazla yarar sağlamadığı gibi, en büyük zararı da kendilerine oldu. Rusların 1915 taarruzlarının başarısızlığı, bizim zayıf güçlerimizin ilerleyerek İran Azerbaycan'ında büyük bir merkez olan Tebriz'in ele geçirilmesini sağladı.

1916 yılına gelindiğinde doğu cephesinde Ruslar önemli ölçüde güçlenmişlerdi. Gerçi kağıt üzerinde birlik sayısı çok farklı değildi ve iki tarafın da yedişer kolorduları vardı ama Rus birlikleri insan ve malzeme olarak çok daha güçlüydü. Yılın ilk günlerinde 3. Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa, Çanakkale'den sonra boşa çıkan 26 tümendenden bir bölümünün doğu cephesine sevk edilmesini sağlamak üzere İstanbul'a gitmişti. Başkomutanlıkta pazarlıklar sürerken Ruslar büyük bir kış taarruzuna hazırlanıyorlardı. 10 Ocak'ta başlayan bu harekatta önce cephedeki dokuz tümenimizden sekizi tespit taarruzları ile bulundukları yerlere bağlandı, baha sonra 12 Ocakla dokuzuncu tümenimizin üzerine ağırlık merkezi kurarak yarma hareketına giriştiler. Rus üstünlüğü genelde bire iki, yarma bölgesindeki 33. Tümenimizin karşısında ise piyadede bire altı, topçuda bire sekizdi. 1914 sonbaharında olduğu gibi, Aras vadisindeki Köprüköy üzerinde ilerleyen Rus birlikleri bu kez başarılı oldular. Kış koşullarına rağmen 3. Ordu'yu geriye ittiler. Zor durumda kalan ve sayıca azalan birliklerimiz de Erzurum'u savunmak için Gürcüboğazı ve Deveboynu boğazlarında mevzilendiler.

Burada birinci yol Gavur ve Kargapazar Dağları, ikinci yol ise Kargapazarı ile Palandöken dağları arasında yer almaktadır. Aradaki Kargapazarı Dağı'nın kış koşullarında (en azından büyük birliklerce) geçilmez olduğunu düşünen 3. Ordu, asker sayısının da yetersizliğini göz önüne alarak burayı savunmasız bıraktı. Ne var ki Sarıkamış'tan sonra cüretkarlık sırası Ruslara gelmişti. Vorabiyef adlı generallerinin komutasındaki 4. Avcı tümenleri Kargapazarı'nı aştı ve cephemizi arkadan çevirdi. Böylece yeterli hazırlık yapıldığı takdirde Doğu Anadolu'da her türlü kış hareketinin yapılabileceği ispatlanmış oldu. Ancak her şeye rağmen Rusların muharebelerinde bizden daha çok kayıp verdiklerini ve bine yakın askerlerinin donarak öldüğünü kaydetmek gerekir. Ne ki, 11-16 Şubat tarihleri arasında meydana gelen bu muharebeler Ruslar için büyük bir zafer oldu. Erzurum yolu açıldıktan sonra, bu kent, tarihi top ve istihkamlarıyla savunulamadı ve terk edildi.

Bundan sonraki günlerde Ruslar, Doğu Anadolu'da ilerleyerek Tirebolu-Suşehri-Erzincan-Kiğı-Bingöl-Muş-Bitlis hattına kadar geldiler ve Elazığ ile Diyarbakır'ı tehdit etmeye başladılar. Bizim acil

hedefimiz ise Rusların ilerlemesini durdurmak ve Erzurum'u geri almaktı. İyice yıpranmış ve Erzurum savaşlarında mevcudu 26 bine kadar düşmüş olan 3. Ordu'nun bu görevleri başarması imkansızdı. Böylece Çanakkale'den boşalan tümenlerin bir kısmı sevk edilerek 2. Ordu'nun kuruluşuna geçildi. Ancak ulaştırma güçlükleri nedeniyle bu ordunun, o da eksik mevcutla harekate hazır hale gelmesi Ağustos ayını buldu. Burada yine de, bir gecikme söz konusuydu, çünkü dağıtım Nisan yerine Şubat sonlarında başlanabilirdi. Böylece 3. Ordu yalnız kalarak Erzincan'a kadar çekilmez ve Trabzon'daki Rus çıkarmasına karşı çaresiz kalmazdı. Bu arada, Yavuz gemisinin Mayıs ayındaki bu çıkarma karşısında pasif kalması kimilerince bütün Rus filosuyla karşı karşıya kalmaktan çekinmesi şeklinde yorumlanırken, kimileri de buraya çıkan Rus kolordusunun Türk cephesine bağlanmasının Alman genel çıkarlarına uyduğunu ileri sürmektedir. Böylece Karadeniz kıyısında da cephemiz Tirebolu önlerine kadar çekilmiş oldu.

1916 yılı Doğu cephesinde büyük bunalımlarla geçmiştir. Rus komutan Yudenich birliklerini büyük bir beceriyle kaydırıyor ve kritik yerlerde Vorabiyev'in 4. Avcı Tümeni'ni joker olarak kullanıyordu. Öte yandan 1915 yılındaki Ermeni ve Nasturi ayaklanmalarından sonra Rusların yaklaşımlarıyla bazı Kürt aşiretleri de taraf değiştirerek ordumuza zarar vermeye başladılar. Yaz aylarında Rus taarruzları yeni kurulmakta olan 2. Ordu'yu sıkıştırmaya başladı. Ancak bu orduya bağlı 16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal, Muş ve Bitlis'i geri alarak nispi bir rahatlık sağladı. Bundan kısa bir süre sonra da 1916 yılında Doğu Cephesi'nin son büyük hareketi olan Oğnut Meydan Muharebesi başladı. Çatışmalar 20 Ağustos'tan 9 Eylül'e kadar sürdü. Taraflar tek bir hücum yerine bir dizi hareket ile üstünlük sağlamaya çalıştılar. Hücumlar ve karşı hücumlar birbirini izledi. Bu savaşlar o kadar çetindi ki 2. ve 10. Kolordularımızın komutanları savaş alanında hayatlarını yitirdiler. Sonuçta biz ikmal yokluğu ve erat azlığı nedeniyle elverişli fırsatları kullanıp ilerleyemedik ama Rusların da Elazığ-Diyarbakır istikametindeki yürüyüşlerini kestik.

Daha sonra 1916 yılında kışın çok erken gelmesi ile hareket durdu. Her iki ordu da muharebelerin yanı sıra yokluklar, hastalık ve

soğuklar nedeniyle çok sayıda kayıp verdi ve bu yıl için soluğunu tüketti. Birçok yerde askerlerimizi haftalar boyu sadece kavrulmuş buğday ile besleyebildiğimizi ifade edersek herhalde o günlerin yoklukları daha iyi anlaşılır.

1917 yılında ise Çarlığın devrilmesi ve Bolşevik ihtilali çok sayıda Rus birliğinin cepheden çekilmesine neden oldu. Buna karşın Ermeniler küçümsenmeyecek bir güç olarak karşımıza çıktılar ve savaşıma başladılar. Ruslar ise bazen Ermenilere destek olarak, bazen de kıyı kentlerimizi bombalayarak zarar verdiler. Bazı Kürt aşiretleri ise 1917'de bu kez bizim tarafımızda savaşa katılarak yararlı oldular. Öte yandan Çarlık otoritesinin yıkılmasından sonra Azeriler de kendi askeri güçlerini oluşturmaya başladılar ama Ermenilerle karşılaştırıldığında zayıf kaldılar. Her halükarda, Ermeniler, Rus birlikleriyle takviyeli oldukları halde 3. Ordumuzun karşısında tutunacak kadar güçlü değillerdi. 12 Şubat 1918 günü 3. Ordu taarruza geçerek Erzincan, Bayburt, Trabzon ve Erzurum'u geri aldı. 25 Mart'ta ise 1914 sınırı geçildi. Ermeni-Rus birlikleri dağıtılarak 1878 savaşında yitirilen Kars, Ardahan ve Batum geri alındı. Brest-Litovsk Anlaşması da bu kazanımları tescil etti. Ne var ki 1918'in ilerleyen aylarında Kafkasya'da bir kuvvet boşluğu doğdu. Bakü petroleri adeta herkesin uzanıp alabileceği bir ödül haline geldi. Gürcüler, Almanlarla temas ararken, İngilizler de güneyden ilerlediler. Fakat Bakü'yü almak 15 Eylül 1918 günü Türk ordusuna nasip oldu. Bu durum Almanların şiddetli protestolarıyla karşılaştı. Kuşkusuz ki bu yarışta biz avantajlıydık, çünkü genel yakınlığımız yanı sıra Romanya'daki birliklerimizi Batum'a kaydırarak ek bir kuvvet üstünlüğü elde ettik. Ancak aynı günlerde diğer cephelerdeki yenilgilerin art arda gelmesi ve Almanya'nın soluğunu tüketmesi bizi Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya mecbur kıldı. Bu antlaşmaya göre Kafkasya'yı terke başladık. İngilizler de Ocak 1919'da birkaç ay önce kapısından kovuldukları Bakü'ye girdiler. Neyse ki, buradan çekilen birliklerimize bütün malzemelerini İngilizlerin talimatı uyarınca kıyıya değil, emin bir yer olan Erzurum'a götürme talimatı verilmişti. Bu tedbir Kurtuluş Savaşımızda bizim için çok önemli bir kaynak yaratmıştı. Bu uzak görüşlülüğün Enver'e ait olduğunu teslim etmemiz gerekir.

Doğu cephesi savaşlarını burada kapatmadan önce bu bölgenin farklı özelliğine dikkat çekmek gerekir, öncelikle, arazi dağlık ve kimi yerde sarp olmakla birlikte cepheler çok geniş mesafelere yayılıyor, asker yoğunluğunun düşüklüğü kademelenmeyi ve geniş ihtiyatlar ayırabilmeyi olanaksız kıldığı için de kuşatma girişimlerine elverişli olanaklar ortaya çıkıyordu. Ayrıca birliklerin çok geniş alanlara yayılması ikmal zorluklarını da artırıyor, cephedeki her ere karşı iki veya üç er cephe gerisi hizmetlerinde bulunduruluyordu. Bizim açımızdan cephe gerisi isyanları için kuvvet ayrılması gerekliliği bu oranlar daha da aleyhimize çeviriyordu. Öte yandan, birlikler çoğu halde ovalarda ve geçit veren vadilerde mevzileniyor, bazı dağlık mıntıklar büyük birliklerin geçmesine olanak olmadığı varsayılarak boş bırakılıyor veya çok az askerle örtülüyordu. Buna karşın zaman zaman dağ geçişleri yapılarak savunmadaki birlikler ters cephele muharebe yermeye zorlanarak yenilgilere uğratıldılar. Rusların Kargapazarı'nda ve Ognut muharebelerinde Şerafettin Dağı'nı aşarak yaptıkları operasyonlar bunun başarılı örnekleridir. Diğer bir husus ise geniş arazilerde hareketli ihtiyatların hem savunma hem de taarruz muharebelerinde çok daha başarılı olduğudur. Böylesi bir durumu güney cephelerini incelerken de göreceğiz. Ama şimdi, farklı özellikler gösteren bir cepheye, Çanakkale'ye bakalım.

Çanakkale Savaşları

Çanakkale cephesi, müttefikler açısından Türkiye'yi kısa yoldan saf dışı etmek üzere tasarlanmıştı. Böylece hem çok sayıda birliklerini batı cephesine kaydırabilecek, hem de Rusya ile doğrudan bağ kurarak stratejik açıdan büyük bir avantaj elde edebileceklerdi. İngilizler ilk başta bu cephe için kara kuvveti bile ayırmadılar. Kanaatlerince, donanmalarının İstanbul, önlerine gelmesi, karargah ve cephe depolarının ateş altına alınması, ikmal olanağı kesilen Türk ordularının teslim olmasına veya en azından etkisiz kalmasına yetecekti.

Ancak Çanakkale'den önce bir dizi başka gelişme de oldu. Bunlardan ilki Rusya ile Yunanistan arasında Çanakkale'ye güç gönde-

rilmesi konusundaki temaslardır. Yunanlılar savaşın ilk günlerinde 90 bin kişilik bir orduyla yarımadaanın işgalini müttefiklere önermişlerdi. Bunların 60 bini yarımadaaya, 30 bini ise Bolayır'a çıkararak müttefik donanmasına yol açacak, tabii bu arada Yunanistan da yeni topraklar kazanacaktı. Ancak Yunanlılar bu planı geri çektiler, çünkü Bulgaristan'ın Almanya yanında savaşa girebileceğini düşündüler. Bu 1914 yılında henüz olgunlaşmış bir durum olmamakta birlikte iki ülke arasındaki husumetin o tarihte dorukta olduğunu hatırlamak gerekir. Öte yandan, Boğazların müttefikler veya Yunanistan tarafından ele geçirilmesi düşüncesi Rusya'yı fazlasıyla rahatsız etti. Bir dönem müttefiklerle eşzamanlı olarak İstanbul Boğazı'na çıkarma yapmayı düşündüler ama Odesa'da hazırladıkları kolorduyu başka yerde kullanmak zorunda kalınca Yunanistan'a bir nota vererek böyle bir harekate izin vermeyeceklerini ifade etmekle yetindiler. Rus Dışışleri Bakanı Sazanof hatıralarında "Müttefiklerle çıkarma işi görüşülürken kıskançlığımı gizlemekte büyük zorluk çektim" diyordu, çünkü bu onların yüzyıllık hülyalarıydı. Her halükarda Rusya, Çanakkale işinin dışında kaldı. Müttefikler de hazırlıklarına başladılar. Bu sırada, daha hazırlıklar ilerlemeden 3 Kasım 1914 günü İngiliz donanması Çanakkale istihkamlarına fazla etkili olmayan bir bombardıman yaptı. Bunun İngilizler açısından bir hata olduğunu kabul etmek gerekir, çünkü hiçbir askeri fayda elde etmedikleri gibi, niyetlerini de açık ederek savunma hazırlıklarının hızlanmasına yol açtılar.

Müttefik donanması ağırlıkla İngiliz gemilerinden oluşuyordu. Bunlar daha az sayıdaki Fransız gemisiyle birlikte hareketin yakın üssü olarak Limni adasına yerleştiler. 19 Şubattan itibaren 8 Mart'a kadar yedi kez büyük bombardımanlarla iç ve dış tabyaları tahribe çalıştılar. Ayrıca 3 ve 4 Mart tarihlerinde küçük çıkarma partileriyle bazı istihkamların tahribine yöneldiler. Destroyerlerin refakatindeki mayın tarama gemileriyle de önemli bir temizlik yaptılar. Ne var ki kahraman Nusrat mayın gemimizin Erenköy koyuna döktüğü 26 mayın 18 Mart günü yapılan geçiş teşebbüsünün yenilgisinde büyük etken oldu. O gün müttefiklerin Irresistable, Ocean ve Bouvet zırhlıları denizin dibini boyladı, Infexible, Gaulois ve Soufren de ağır yara aldı. Gerçi geride 14 zırhlıları vardı ve topçu üstünlüğü

ezici şekilde onlardaydı. Can kayıpları da aşırı olmamıştı ama cesaretlerini yitirmişlerdi. Esas mağlubiyetleri iradelerinin kırılmasıydı. 19 Mart'ta tekrar deneselerdi ihtimal ki boğazı geçebilirlerdi, çünkü bizim cephanemizin yansından fazlası tükenmiş, mayınımız ise kalmamıştı. Fakat artık kara desteği olmadan geçemeyeceklerine inandılar. Bu zaferdeki paylarıyla Mayın Grup Komutanı Binbaşı Nazmi (Akpınar) Bey ile Nusrat'ın komutanı Yüzbaşı Hakkı Bey Türk tarihinin kahramanları arasına katıldılar. İki gün önce kalp krizi geçirmesine rağmen görevini bırakmayan Hakkı bey 17-18 Mart gecesi görev dönüşü sırasında hayatını yitirdi. Churchill ileri ki yıllarda bu olayı değerlendirirken şöyle demişti "Milletlerin servetleri akıp giderken ve milyonlarca insan cephelerde ölürken, denizlerde dört-beş bin savaş gemisi dolaşırken Nusrat gemisinin gizlice döktüğü bu 20 demir kap harbin devamı ve dünyanın geleceği bakımından bütün diğer gayretlerden daha kesin sonuçlu oldu."

Kara savaşının kaçınılmazlığının anlaşıldığı bu tarihten itibaren her iki taraf da yığınağa başladı. İngilizler, Fransızların itirazları üzerine batı cephesinden fazla asker ve cephane çekemediler ve Mısır'da toplanmakta olan Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan Anzak kolordusuna önemli bir görev verdiler. Bununla birlikte güçlü İngiliz 29. Tümeni esas taarruz için Seddülbahir mıntıkasına çıkacaktı. ANZAK Kolordusu ise Arıburnu'nda ikinci bir cephe açacaktı. Bu sırada Kraliyet Deniz Tümeni Saroz Körfezi'ne bir gösteriş taarruzu, Fransız tümeni de bir tugay ile Kumkale'ye bir tespit taarruzu yapacaktı. Enver Çanakale'yi savunmaya hazırlanan 5. Ordu'nun komutasını Liman von Sanders'e teslim etti. 3. Kolordu ise Esat Paşa'nın emrindeydi. Çıkarma öncesinde bu komutanların hazırlık konusunda bir ihmalleri olmadığı ve birliklerinin eğitimine önem verdikleri teslim edilmelidir. Bu eğitimin karşılığı alınacaktı.

Beşinci Ordu'nun elinde ilk aşamada sadece altı tümen bulunuyordu. 5. ve 7. tümenleri yarımada'nın başlangıç noktasındaki Bolayır civarına, 3. ve 11. tümenleri ise Anadolu yarımadasına yerleştirdi. Kalan iki tümendenden birisini (9.) yarımada'nın ucundaki muhtemel çıkarma noktalarına dağıtıp, son tümeni (19.) genel ihtiyat olarak yarımada'nın ortasında konuşlandırdı. Bu, talihin Türkler için büyük

bir lütfü idi çünkü 19. tümen Mustafa Kemal'in komutası altındaydı. Şöyle ki, 25 Nisan'da İngilizler Sanders'in esas çıkarma beklediği Bolayır ve Anadolu yakası önlerinde gösteriş hareketleri yapıp, esas taarruzlarını yarımadanın ucuna Seddülbahir bölgesine yönelttiler. Arıburnu mıntıkasında yapılan ikinci taarruz ise Türk yedeklerinin Seddülbahir'e ulaşmasını engellemek ve mümkün olursa yarımadanın ortasını ele geçirip stratejik üstünlük sağlamaya yönelikti. O gün Sanders esas çıkarmanın Bolayır'a yapıldığını zannederek 7. tümenle birlikte oraya koştu ve gerçek durumu ancak akşamüstü kavradı. Hemen beş taburluk bir gücü çıkarma bölgesine yolladı. Ne var ki bu birlikler gelinceye kadar herşey 9. ve 19. tümenlerin inisiyatifine bağlı kalacaktı. 9. Tümen Seddülbahir'e çıkan İngilizleri tesbit ederken 19. Tümen de ANZAK Kordusunun ilerleyerek yarımadayı bölmesini engelledi ve çıkarmayı kıyı başına hapsetti. Mustafa Kemal'in 57. Piyade Alayı'na hitaben "Size taarruzu değil ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve komutanlar gelebilir" şeklindeki tarihi sözleri 25 Nisan sabahı burada söylenmişti. 27. Alay komutanı Yarbay Şefik'in çıkarmanın ilk saatinden itibaren gösterdiği inisiyatif de müttefiklerin durdurulmasında büyük rol oynamıştır. Böylece ANZAK kuvvetleri yarımadanın boğaza hakim yüksek bölgesine erişemedi ve Seddülbahir ilerlemesi de 9. Tümen'in büyük fedakarlıklarıyla durduruldu. Bundan sonra muharebeler tıpkı batı cephesinde olduğu gibi siper savaşlarına dönüştü ve kilitlendi. Ne müttefikler ilerleyebiliyor, ne de biz onları denize dökabiliyorduk.

Bu konuda 3. Kolordu Komutanı olan Esat Paşa'nın değerlendirmesini eklemekte yarar var. Esat Paşa Alman komutan Sanders'in kuvvetlerini aşırı dağıtarak elinde güçlü bir ihtiyat bulundurmamasını hata olarak görmüştür. Ona göre Bolayır ile Kum-kale'de birer tümen, Arıburnu ve Seddülbahir arasında iki tümen ve ihtiyat olarak da Eceabat ve Çanakkale'de birer tümen şeklindeki dağılım daha uygun olurdu.¹ Yani, Sanders'in Bolayır ve Kumkale bölgesi-

¹ **Esat Paşa'nın Çanakkale Hatıraları**, Yayına haz. İhsan İşgar, Nurer Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul, 2003, s. 122-123.

ne yerleştirdiği ikişer tümenden birer tanesini yarımadaya almış olmasıyla durumun değişeceğini söylemektedir. Gerçi çatışmalar başlayınca bu durum gerçekleşmiş ama o zamana kadar da mtfe-fikleri kıyıya yerleşmeden söküp atma fırsatı kalmamıştı. Esat Paşa ayrıca İngilizlerin çıkarmayı gizleyemediklerini, çıkarmayı yeterli kuvvetle yapmadıklarını, Türk Ordusu hakkındaki istihbaratlarının yanılığlar içerdiğini, ateş gücü üstünlüğünün zafere yeteceği gibi bir kanıya saplandıklarını ve nihayet Hamilton'un çıkarma anında kuvvetlerini bölmesini de onlar açısından önemli hatalar olarak görmektedir. Sonuçta her iki tarafın da yığınak hataları ve güçlerini parça parça artırmaları kilitlenmeyi yaratan ana husus olarak ortaya çıkmaktadır. Çanak kale savaşları tartışması hiç bitmeyecek gibi görülen bir olaydır.

Bundan sonraki günlerde her iki taraf da yığınağını artırdı. Mtfe-fikler 14, biz ise 16 tümene sahip olduk. (Burada İngiliz tümenleri-nin Türk tümenlerinden çok daha büyük ve ortalama iki-üç kat daha fazla ateş gücüne sahip olduğunu belirtmeden geçmeyelim). İngilizlerin büyük hataları güçlerini parça parça artırmaları oldu. Her seferinde bize tedbir alacak zaman kazandırdılar. Halbuki, ilk taarruzlarını, sonradan yığdıkları gücün yansıyla bile yapsalar başarılı olabilirlerdi. Bunun ötesinde, esnek bir sevk ve idareye sahip değillerdi. Tıkanıp kalan köprübaşlarını boş yere idame etti-recekleri yerde buraları boşaltıp veya seyrekleştirip kuvvetlerini gelişme ihtimali olan bölgelere sevk etme basiretini gösteremedi-ler. Tabii bu durum bizim işimize yaradı. Ancak önemli bir avanta-jımız da yüksek arazinin bizim elimizde kalmasıydı. Nitekim batılı-lar tarafından sonraki yıllarda yapılan birçok etüt, önemli bir hata yapmadığımız sürece mtfe-fiklerin bu avantajımızı yok edemeye-ceklerini göstermiştir. ıkarmaların ilk günündeki Arıburnu muha-rebeleri bu yüksek arazinin istilacıların eline geçmesini önlediği için çok önemlidir. şayet bu felaket meydana gelseydi Seddülbahir cephesinin de idamesi mümkün olmayabilirdi.

25 Nisan'dan itibaren Seddülbahir ve Arıburnu'ndaki siper muha-rebelerinde büyük ve gereksiz kayıplar verdik. Gerçi karşımızdaki-ler de aynı ölçüde kayıp veriyorlardı ama biz yerine koyamayacağımız nitelikte kadrolarımızı, yetişmiş insan gücümüzü yitiriyorduk.

Özellikle 1-2 Mayıs gecesi Seddülbahir'de yaptığımız gece taarruzunda kayıplarımız 16 bin kişi idi, ki bu rakam 25 Nisan'dan o güne kadar olan kaybımızın üzerindeydi. Sonuçta Temmuz ayına kadar toplam zayıyatımız 100 bini geçti. Bunun temel nedeni Birinci Dünya Savaşı'nın bütün cephelerinde olduğu gibi, seri ateşli silahların etkisini hesap dışı bırakarak, savunmada ve taarruzda küçük birlikleri toplu halde bulundurmamızdı. Böylece zihlilerin tek bir salvosu bile bazen yüzlerce askerimizi telef edebiliyordu. Ayrıca havan ve diğer destek silahlarımızdaki eksiklikler de kaybımızı hem doğrudan, hem de dolaylı olarak, yani ateş gücü sağlamak için piyadeyi toplu halde bulundurmaya zorunluluğu nedeniyle artırıyor. Bütün bunların yanı sıra gece eğitimi noksanlığının da birçok başka olayda olduğu gibi önemli bir sorun olarak Çanakkale'de de ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kumkale'de yapılan Fransız çıkarması karşısında verilen nispeten ağır zayıyat da açıklayıcı bir örnektir. Örtme birlikleri ilk andan itibaren çıkarmaya karşılık vermişler ve direniş sürekli olarak takviye edilebilmişti. Ne var ki 25 Nisan gecesi Fransızları denize dökmek için yapılan karşı taarruz kötü yönetilmiş ve Fransız donanma ateşinden de büyük kayıp verilmişti. Müttefikler Fransız Tümeni'nin birleştirilerek Seddülbahir'de kullanılması amacıyla 26/27 Nisan gecesi tugayı geri çekmeyi planladılar. Fransızlar gece karanlığında sessizce ve hiçbir müdahaleye uğramadan sandallara binip gittiler. Türk Genelkurmay'ının sonradan yaptığı analizlere göre buradaki eleştiriler dört noktada toplanmaktaydı. Bölgeyi tutan 11. Tümen yönetim kademelerinin tümünde sevk ve idare dağınıklığı yaşanmış; karşı taarruz için parça parça sevk edilen birlikler hedeflerine gecikerek varmış; gece taarruzları hazırlıksız ve sıkışık düzende yapılmış ve nihayet keşif ve haberleşme hizmetlerinde yetersizlikler öne çıkmıştı. Gerçekten de Türk birlikleri çok kısa sürede burada 467 şehit, 763 yaralı vermiş ve 505 asker de kayıp olmuştur. Takviyeli bir alay muharebe grubu 500 metrelik çok dar bir araziye sıkıştırılınca bunlar hem birbirlerine karışmış, hem de düşmanın planlı savunma ateş kuşağı üzerine düşmüştü.¹

¹ Erol Mütercimler, **Gelibolu**, Alfa Basım, İstanbul, 2005, s. 276-278.

25 Nisan günü yapılan ikili çıkarma için yapılan bir değerlendirme, Arıburnu'ndaki ANZAK çıkarmasının ilerlemeyi başaramamakla birlikte en azından Türk ihtiyatlarını bağlama görevini başardığını, buna karşın Seddülbahir'deki esas çıkarmayı yapan İngilizlerin ilerlemeyi başaramadığını ifade etmektedir.¹

Çanakkale Savaşlarının son ağır muharebeleri 6 Ağustos tarihinde Suğla limanına yapılan İngiliz çıkarmasının ardından gelmiştir. Hedefleri Conkbayırı ve Kocaçimen tepesini ele geçirerek Eceabat'a inmek ve böylece 5. Ordumuzu kuşatarak imha etmektir. Buna karşı 9 ve 10 Ağustos günlerinde en şiddetli halini alan Anafartalar muharebelerinde Mustafa Kemal'in grup komutanı olarak başarılı yönetimi sonucu tayin etti. Bundan sonra belirleyici önemde bir manevra geliştirme gücü kalmayan düşman kuvvetleri 19-20 Aralık tarihinde Arıburnu ve Anafartalar'dan, 9-10 Ocak 1916 tarihinde de Seddülbahir'den çekip gittiler. Bu çekilme operasyonlarını çok başarılı aldatmacalarla gizlediler ve müdahalede bulunmamıza olanak vermeden kıyıdan ayrıldılar. Kuşkusuz ki bunda bizim hatamız çoktu, çünkü haftalar boyunca kuvvetlerini azaltırken tek bir cebri keşif bile yapsaydık durumu anlayabilecektik. Ama düşman ateşinden o kadar çok zarar görülmüştü ki, muharebelerin ilk aşamalarındaki ataklıktan eser kalmamış, belli bir siper yığınlığı baş göstermişti.

Müttefikler Çanakkale'de 50 bine yakın ölü, 90 bin yaralı ve geri kalanı da hasta olmak üzere yaklaşık 250 bin kayıp verdiler. Bizim kayıplarımız ise 56 bin ölü, 97 bin yaralı, 11 bin kayıp, 21 bin hastalıktan ölüm ve 64 bin hasta olmak üzere 250 bindir. Yani kayıplar yaklaşık eşittir ama bizim ölü sayımız biraz daha fazladır. Bunun nedeni müttefiklerin deniz ve karadaki ateş gücü üstünlüğü ve ayrıca düşmanın derhal denize dökülmesi için Osmanlı başkomutanlığı tarafından yetersiz destekle yaptırılan ısrarlı taarruzlardır. O dönemde bütün ordularda emirlerin sert bir şekilde uygulanmasının başarıya yeteceğine inanan dar görüşlü komutanlar vardı. Çanakkale'de Müttefiklerin kara kuvvetlerine komuta eden Hamilton

¹ Peter Williams, **Çanakkale Savaşı, Kanlısirt Muharebesi, 25 Nisan 1915**, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yay., İstanbul, 2008, s. 263.

da ellerinde cephane olduğu sürece özellikle Seddülbahir'de zorunlu olarak çok dar bir cephede yapılacak karşı saldırıların başarı şansı olmadığını ifade etmektedir.¹

Bu savaşlarda bizi en çok rahatsız eden hususlardan birisi İngiliz denizaltılarının Marmara'daki harekatı olmuştur. Bu bizim iç denizimizdeki temel ulaşım hattımızdı. Halbuki İngiliz denizaltıları boğazdaki manialara ve çelik ağa rağmen en az yirmiyedi kez içeri girdiler, Mesudiye ve Barbaros zırhlılarını, beş top çeker, onbir nakliye gemisi, 44 motor ve 140 mavnayı hatırdılar. Gerçi müttefikler Marmara'ya giren 13 denizaltılarından sekizini çeşitli nedenlerle kaybettiler² ama verdikleri zarar çok daha fazlaydı. Buna karşı Hershing komutasındaki Alman denizaltısı U-21, Cebelitarık yoluyla Çanakkale'ye gelerek Majestic ve Ocean gemlerini torpilledi. Böylece bir ölçüde karşı darbe de vurulmuş oldu.

Çanakkale, Birinci Dünya Savaşı'nı uzatarak dünya tarihinin seyrini değiştirmiştir. Rusya batılı müttefiklerinden etkili şekilde tecrit olmuş, bu durum 1917 yılında Çarlığın yıkılmasında birinci dereceden rol oynamıştır. Ayrıca, büyük devletler karşısında kazanılan bu önemli zafer Türk ulusuna moral vermiş, büyük işlerin yapılabilceği inancı Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasındaki temel etkenlerden birisini teşkil etmiştir. Bu bağlamda Rusya hasım güçler blokundan ayrılmış ve günün koşulları içerisinde Türk Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiştir. Böylece Çanakkale'yi bir anlamda Kurtuluş Savaşı'nın ön adımı olarak görmek de mümkündür.

İran ve Irak Cepheleri

Bunlar iki ayrı cephe olmakla birlikte savaşın önemli bölümlerinde İngiliz ve Rusların müşterek tesiri altında oldukları ve ayrıca bu cepheler arasında kuvvet kaydırmaları yapıldığı için birarada incelenmelerinde yarar görmekteyiz. Ancak İran cephesinin doğu cephemizle de bağlantılı olduğu hatırd tutulmalıdır.

¹ Ian Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, 1915, çev. M. A. Yalman ve N. Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul, 2005, s. 479.

² Michael Hickley, **Gallipoli**, Murray Ltd., London, 1995, s. 188-194..

Bu bölgede İngiliz ve Ruslar uzun süredir petrol bölgelerinin ele geçirilmesi peşinde olmuşlar ve daha çatışmalar başlamadan yığınak yapmışlardır. Bahreyn önlerindeki İngiliz yığınağını daha önce kaydetmiştik. İşte bu kuvvetlerle, savaşın başlamasından hemen iki gün sonra (Rusların Aras Vadisi'ndeki hücumları gibi) 3 Kasım'da Basra Körfezi'ndeki Fav (veya Fao) Yarımadası'na çıktılar. Sınır taburumuzu geri atarak Basra ve Kurnayı ele geçirdiler. Bu bölgeyi savunmakla görevli 38. Tümen ise henüz seferberliğini tamamlayamamıştı. Daha sonra bu bölgedeki bazı birliklerimiz 3. Ordu'nun kayıplarını telafi için kuzeye gönderildi. Sonuçta 1915 yılı boyunca İngilizler, zayıf güçlerle ilerlemeyi başararak Dicle'nin dirsek yaptığı Kuttulamare'ye kadar geldiler. Ancak burada ikmal hatlarından uzaklaşmış oldular ve Nisan 1916'da General Townshend'in komutası altında kuşatıldılar. 147 gün süren kuşatma boyunca İngilizlerin özellikle sığ gemilerle nehir yolundan ikmal ve yardım göndermek için yaptıkları girişimlerin çoğu başarısız kaldı ve 13.000 İngiliz askeri teslim oldu. Kuşatmayı kaldırmak için yapılan girişimler de İngilizlere ayrıca 23 bin kayba mal olmuştu.¹ Bu ağır yenilgi ve teslim, 1942 yılında Singapur garnizonunun Japonlara teslimine kadar İngilizlerin en utanç verici yenilgisi olarak kalacaktı.

İngilizler Kuttulamare yenilgisiyle karşılaşınca Irak'a büyük bir güç yığdılar. Ancak bunun kullanılması konusunda görüş ayrılığı taşıyorlardı. Cephe komutanı Maude önceleri defansif bir strateji ile petrol bölgelerinin savunulmasıyla yetinilmesini öngörüyordu. Fakat, 1916 sonlarından itibaren Rusların taarruzunu desteklemek için giriştikleri ikinci dereceden saldırılar onlar için olumlu şekilde geliştikçe yavaş yavaş asli bir saldırı haline geldi. Savunma amacını çok aşan yığınakları adeta otomatik olarak bu sonucu yarattı. Kaldı ki artık ikmal sorunları da yoktu çünkü kıyıdan itibaren 771 kilometre demiryolu döşemişler, seyyar hastanelerin sayısını artırmışlar, askerlerinin taze gıda ihtiyacını karşılamak üzere sebze ve tavuk çiftlikleri kurmuşlardı. Bu ortam içinde Maude giderek daha saldırgan bir tutum içerisine girdi. Destek saldırıları sonuçta

¹ Russel Brandon, **The Siege**, Jonathan Cape Ltd, London, 1969, s. 13

büyük bir İngiliz seferi halini aldı. Bunda Rusları petrol bölgesinin uzağında tutmak gibi bir endişeleri de rol oynadı. Nihayet 12 Aralık 1916 günü İngilizler her zamanki gibi uzun hazırlıklar yaptıktan sonra büyük taarruzlarına başladılar.

Bu dönemde Irak cephesindeki 18. ve 13. kolordularımız, 3 İngiliz ve 2 Rus kolordusunun baskısı altında bulunuyordu; Başkomutanlığımız büyük bir hata yaparak 18. Kolorduyu İngilizler karşısında yalnız bırakarak 13. Kolorduyu İran'a gönderdi. Bu birliğe hedef olarak Hamedan ve Tahran yoluyla Orta Asya ve Afganistan, hatta uzaktan Hindistan gösterilmişti. Söz konusu hayallerin ardındaki kişi tabii ki Enver'den başkası değildi. O dönemde ne 13. Kolordu, ne de herhangi bir başka kuvvetin bu hedeflerin onda birine bile ulaşacak gücü yoktu. Esasen Rusların İran'da -Musul ye Bağdat'ı alma uzak hedefiyle- bulundurdıkları iki kolorduları 13. Kolordu'yu İran'dan sürmeye yetti ve 1916 Aralık'ından sonra aylarca yalnız başına çarpışmak zorunda kalan 18. Kolordumuz Bağdat'ı İngilizlere terk etmenin çaresizliğini yaşadı. İngilizler 11 Mart 1917 günü Bağdat'a girdiler.

Bu trajik olayların cereyan ettiği günlerde 15. Kolordumuz Galiçya, 6. Kolordumuz ise Romanya'da bulunuyordu. Ayrıca Makedonya cephesinde de güçlü birliklerimiz vardı. Bunların yarısı bile uzak diyarlarda Alman emelleri için savaşacağına Irak cephesine nakle-dilseydi, İngilizler 18. Kolordu'nun karşısında bire üç üstünlük sağlayamaz ve Bağdat'a giremezlerdi. Nitekim bu kolordu her şeye rağmen kolay pabuç bırakmadı ve aylarca savaştı. Dicle boyunda 40 Gaziler diye adlandırılan yerde 40 askerimiz büyük bir İngiliz birliğini iki gün oyaladı ve ancak 20 şehit verdikten sonra çekildi. Sonuçta Bağdat zaten Türk nüfusun çoğunlukta olduğu bir kent değildi ama İngilizler buraya gelmeseler ertesi yıl Musul ve Kerkük üzerine yürüyemeyecekler ve bu bölgenin misakı milli sınırları içerisinde kalma olasılığı daha büyük olacaktı.

1918 yılında Ruslar Kafkasya'da etkisiz kalınca İran'daki iki kolorduluk güçlerini de çekmek zorunda kaldılar. Böylece doğu cephesinde bulunan üç kolordumuz ilerleme olanağı buldu. Birinci ve İkinci Kafkas kolorduları Güney Kafkasya'ya girip Ermenileri yendi

ve Bakü'ye doğru ilerledi. Dördüncü Kafkas Kolordusu ise Van Gölü istikametinden İran Azerbaycan'ına girdi. Haziran ayında Tebriz (tarihte kim bilir kaçınıcı kez) birliklerimiz tarafından işgal edildi. Ancak genel durumun aleyhimize gelişmesi, bu harekattan herhangi bir stratejik avantaj elde etmemizi engelledi. Özellikle de Irak cephesini ayakta tutmaya çalışan zayıf kadrolu 6. Ordumuz açlık sınırında varlığını sürdürmeye çalışıyordu. 1917de bire üç olan İngiliz üstünlüğü bu safhada bire beş oranına yükselmişti. Gene de zaman zaman karşı taarruzlar yapabiliyordu. Örneğin 6 Mayıs'ta bırakmak zorunda kaldığımız Kerkük'ü 25 Mayıs'ta geri aldık. Fakat Ekim'de, yani savaşın son ayında zırhlı otolarla takviye ettikleri birlikleri Musul'a hücum ettiler. Her şeye rağmen 30 Ekim günü mütareke yapıldığında Musul hala bizim elimizdeydi. Ancak İngilizler işlerini şansa bırakmak niyetinde değillerdi ve mütarekeden üç gün sonra ilerlemeye devam ederek bu petrol kentine girdiler. Halbuki burada direnilseydi gelişmeler yine farklı olabilirdi. Mütareke sırasında 6. Ordu komutanı olan Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın buradaki tutumu bazı kaynaklarda çaresizlik, bazı kaynaklarda ise yetersizlik olarak nitelenmiştir. Dokuzuncu Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın büyük miktarda silah ve malzemeyi İngilizlerden kurtarıp Erzurum'a çektiği malumdur ama koşulların farklı olduğunu da düşünmek gerekir. Sonuçta İngilizler Musul havalisine çok özel bir önem veriyorlardı. Nitekim Ali İhsan Paşa Mart 1919'da Malta'ya sürülen ilk Türk'tür ve yargılanacaklar arasında birinci sırada yer almıştır.¹

Kanal Harekatı ve Suriye-Filistin Cephesi

Suriye-Filistin cephesi coğrafi olarak çok geniş bir alanı kapsıyor ve stratejik olarak büyük önem taşıyordu. İngiliz imparatorluğunun can damarı olan Süveyş Kanalı bunların başında geliyordu. Savaşın başında bu bölgedeki kuvvetleri 25 bin kişi civarında olan İngilizler giderek yarım milyona ulaşan bir yığınak yaptılar. Bunun karşısında İskenderun Körfezi'nden Süveyş ve Arabistan'a kadar

¹ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yay., Ankara, 1985, s. 24.

olan bu geniş bölgenin tüm yükü, muharip mevcudu 70 bin kişinin üzerine hiçbir zaman çıkmamış olan, Cemal Paşa komutasındaki 4. Ordu'nun sırtındaydı. Kuşkusuz ki Cemal Paşa'nın emrindeki personel kağıt üzerinde daha kalabalıktı ama bunların önemli bölümü lojistik hizmetlerde ve geri bölgenin emniyeti için kullanılmak zorundaydı. Bu ordunun tüm ikmali Hicaz'a uzanan tek hatlı demiryolu üzerinden yapılıyordu ve Arap asıllı personele güvenmek mümkün değildi. İsyan halinde olmasalar bile bunlar cephede işe yaramıyordu. Her halükarda Cemal Paşa elindeki güçlerle cephesini tahkim etmeye koyulduysa da Enver ve Alman kurmayları ona bu fırsatı vermediler. Sarıkamış harekâtıyla eşzamanlı olarak Kanal bölgesine bir hücum yapılması emredildi. Böylece İngilizlerin batı cephesinde kullanabilecekleri bazı kuvvetleri buraya kaydırabilecekleri umuluyordu. Ayrıca, çok ufak bir olasılıkla hareketin başarılı gelişmesi halinde İngiliz deniz ulaşımına hiç olmazsa bir süre için darbe indirmek de mümkündü. Ama Alman kurmayların buna inanıyor olmaları beklenemez, öte yandan tıpkı 3. Ordu'ya yapılan "Kafkasya Fatihleri" şişirmesi gibi, 4. Ordu'ya da "Mısır Fatihleri" pompalaması yapıldı. Ne ki "müstakbel fatihlerin(!)" durumu pek umutlu görünmüyordu.

Birinci Kanal seferi için ayrılabilen tüm güç 20 bin kişiden ibaretti. Bunların ulaştırma ihtiyaçları için 10 bin deve gerekirken bunun ancak yarısı toplanabildi. Sefer boyunca asker başına günlük istihkak 600 gr peksimet, 150 gr hurma, 9 gr çay ve, 4 litre sudan ibaret olacaktı. 14 Ocak günü yani Sarıkamış felaketinin birkaç gün sonrasında birlikler harekete geçmeye başladılar. Şubat ayının ilk günlerinde birinci kadememin ana kolu Süveyş'e 11 kilometre mesafede toplandı. Ağır silahları olmayan birliklerimiz 2-3 Şubat gecesi yanlarında taşıdıkları 20 adet tombaz ve bidonlardan yapılmış 3 sal ile karşıya geçmeye başladılar. Ne var ki İngilizler sadece makineli tüfek ateşiyle bile bunları rahatça batırdılar. Her şeye rağmen karşıya geçen 600 askerimizin çoğu öldü, kalanı esir edildi. Durum tümüyle umutsuzdu. Hal böyle iken harekâtı yapan 8. kolordumuzun kurmay başkanı olarak bulunan Alman subayı von Kress'in, Cemal Paşa'ya şu ısrarı olayın içyüzünü açıklamaya yeterlidir: "Taarruzda muvaffak olmayabiliriz. Fakat bütün kuvvet-i

seyyarenin mahvolması bir şeref meselesidir.” Buna son derece sinirlenen Cemal Paşa ise şöyle cevap vermişti: “Madem ki muvafak olmak ümidi yoktur, yalnız şeref için kuvvet-i seyyareyi mahvetmem. Bu kuvvet Osmanlı hükümetinin Suriye ve Filistin’i müdafaa için ayırabileceği kuvvetlerin azami miktarını teşkil eder.” Böylece bu askerlerimizin hayatı boş yere heba edilmemiş oldu. Bereket versin bu birliklerin başında Sarıkamış’ta olduğu gibi Alman dostlarının emirberliğini yapan Enver yoktu.

Seferin başından beri umutsuz olduğunu anlamak için uzman olmaya gerek yoktur. 3 kuvvetli tümen tarafından korunan Süveyş’te, kanal üzerinde devriye gezen gemiler ve kanala paralel olan demiryolu üzerinde zırhlı trenler vardı. Şayet ikmal kolları daha güçlü olsaydı ve ağır topçuyu mevzilendirseydik, belki kanalın doğu kıyısından deniz ulaşımını uzun bir süre için ateş altına alabilirdik. Ama bunlar olmadığı gibi, birliklerimiz kanal önünde birkaç gün bile bekleyecek halde değillerdi. Kaldı ki mucize olup da kanalı geçebilseler bile açtık ve susuzluktan bir yere kıpırdayamayacak, ya çekilecek ya da esir düşeceklerdi.

Birinci Dünya Savaşı’nın büyük bölümünü Cemal Paşa’nın yanında 4. Ordu Kurmay Başkanı olarak geçiren ve Cumhuriyet’ten sonra orgeneral olan Ali Fuat (Erden) topçu ateşiyle büyük gemilerin pekala batırılarak kanalın uzun süre kapatılabileceğini, bunun o günün olanaklarıyla mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bu konuyu en iyi bilen birkaç kişiden birisi olduğu halde, amaca en uygun ve en kolay olarak nitelediği bu yolun niçin tercih edilmediği konusunda bir açıklama getirememektedir. Bu konuda bizim kadar bilgisiz görünmekte, “cesaret mi edemedik, yoksa aklımıza mı gelmedi? Buna cevap verecek durumda değilim demektedir.¹ Bu hareketi yapan 4. Ordunun kurmay başkanından beklenen sözler bunlar değildir ve muhtemelen, hatıraların ilk kez yayınlandığı 1954 yılında kırk yıl önceki Alman baskısından söz etmemek için bu yola başvurmaktadır.

¹ Ali Fuat Erden, **Birinci Dünya Savaşı’nda Suriye Hatıraları**, İs Bankası Yay., İstanbul, 2003, s. 28.

Ne var ki amaç zaten ilerlemek değildi. Türk kanı dökülerek Alman çıkarları korunacak, mümkün olduğu kadar İngiliz askerî meşgul edilecekti. Bunda başarılı da oldular. İngilizler bizim çekilmemizin hemen ertesinde mevzilerini kanalın doğu yakasına taşıdılar. Su sağlayan bir boru hattı döşeyerek Sina'da yavaş yavaş ilerlemeye başladılar. İngiliz Savunma Bakanı Lord Kitchner birliklerine "Kanal sizi değil, siz kanalı koruyacaksınız" diyerek biraz da paylayan bir emir göndermişti. Böylece Mısır'da Almanların son derece işine gelen bir yığınak yapmaya başladılar. Bu yığınak daha sonra Çanakkale'de kullanıldı. Daha sonra yapılan etütler göstermiştir ki, buradaki müttefik askerlerinin hiç değilse bir kısmı Çanakkale yerine İskenderun'a çıksalar müttefiklerin çok daha kazançlı olacaklardı. İskenderun çok zayıf birliklerle korunuyordu ve tüm Suriye cephesinin ilk ikmal merkezini oluşturuyordu. Demiryolu kesildiği takdirde 4. Ordu'nun etkisiz kalması ve Arabistan dahil tüm güneyde direnişimizin çok çabuk kırılması beklenirdi. Böylece cephe kısa sürede Toros eteklerine kadar çekilecekti. Ne var ki Churchill sadece güneyi değil, her şeyi istiyordu ve İstanbul'a doğru saldırdı. Bu onun en büyük hezimetidir.

Kanal hareketinden sonra uzunca bir süre cephedeki önemli değişiklikler İngilizlerin Sina'daki yığınaklarını tamamlayıp Filistin'de savaşa girmeleri ve Arap isyanının gelişmesi oldu. Göz göre göre gelişen bu yığınağa müdahale olanağımız yoktu. Gazze'de mevzilenip hücum etmelerini bekledik. Yalnız bir kez, o da 1916 yılının Temmuz ayında Kanal'a doğru, bir hareket daha yaptık. Ne var ki bu kez İngilizler daha da avantajlıydılar, çünkü açık alanlar için daha da önemli olan hareketli birliklerinin sayısını iyice artırmışlardı. Çok sayıda süvari müfrezesinin yanı sıra uçaklar ve zırhlı otomobilleri vardı. Buna karşı bizim tarafımızda da Alman ve Avusturyalıların oluşturdukları, "Paşa Kolu" diye adlandırılan bir tugay vardı. Bu birlik uçaksavar, top, havan, zırhlı otomobiller ve diğer unsurlarıyla birlikte 4. Ordu'nun en modern ve mekanize kolunu teşkil ediyordu. Söz konusu birlikler daha sonra telgraf bölükleri, 8 adet telsiz istasyonu, 32 uçak ve motorlu ulaştırma bölüklerinin yanı sıra muhtelif topçu ve istihkam birlikleriyle takviye edilmek suretiyle "Asya Kolu" adı verilen bir Alman birliğine dönüştürüldü.

Bunun 25 yıl sonra Süveyş'e batıdan saldırarak olan Afrika Korps'un adeta ufak bir modeli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ikmal merkezleri binlerce kilometre uzakta olan birliklerin Mısır'a iyice yerleşmiş olan İngilizler karşısında şansları yoktu. Sonuçta 1916 Kanal hareketi de hedefine ulaşmadan eridi. İngilizlere kayıplar verildi ama bizim kayıplarımız da önemliydi ve sonuçta İngilizlerin lehine olan durum değişmedi. Birliklerimiz bundan sonra Süveyş Kanalı'nı bir daha göremeyeceklerdi.

1917 yılında İngilizler Sina'yı aşan gelişmiş ikmal yolları sayesinde Filistin'e hücum edebilecek duruma gelmişlerdi. Mart ve Nisan aylarında yapılan Birinci ve İkinci Gazze muharebelerinde İngilizler püskürtüldü ve zafer bizde kaldı. Söz konusu muharebelerde İngilizler oldukça iyi hazırlanmış olmakla birlikte bir tarafı denize dayanan sabit ve kademeli savunma sistemini aşamamışlardı. Bu gelişmenin ertesinde, yani Mayıs 1917'de, Bağdat'ı geri almak için kurulan Yıldırım Ordular Grubu artan tehdidi karşılamak üzere Filistin'e kaydırıldı. Bu grupta Halep'te Mustafa Kemal komutasında kurulan 7. Ordu da bulunuyordu. Ancak bu ordular grubunun Almanlar tarafından yönetilmesini ülkenin çıkarlarına aykırı bulan Mustafa Kemal bu görevden istifa etti. Bundan sonra ekim ayında yapılan Gazze-Birrüssebi hareketinde süvari ve motorize birliklerle kara tarafından geniş bir kuşatma hareketine girişen İngilizler, denizden de kuvvetli bir bombardıman sürdürdüler. Genel kuvvet yetersizliği ve özellikle de hareketli kuvvetlerimizin zayıflığı nedeniyle kuşatma manevrasını engelleyemedik ve kuzeye çekilmeye başladık. İngilizler ayrıca aldatma ve baskın prensiplerini çok iyi uyguladılar. Birden fazla noktada taarruz ederek esas ilerleme eksenlerini gizleyip Türk ordusunun tedbir almasına imkan vermediler. Ayrıca sahte planların Türk ordusunun eline geçmesini sağlayarak ayrı bir aldatmaca daha uyguladılar. Taarruzlarını da aralıksız sürdürerek Türk ordusunun yeni bir mevziye yerleşmesine fırsat vermediler.¹ 9 Aralık günü Kudüs İngilizlerin eline geçti ve 11 Aralık 1917 günü Allenby Arapların büyük tezahüratı altında Ku-

¹ Field Marshall Viscount Montgomery of Alamein, **A History of Warfare**, The World Publishing Co. Cleveland & N.Y., 1968. s. 490.

düs'e girdi. Arap ileri gelenleri İngilizlerin kendilerine bağımsız bir devlet bahşedeceği hayalindeydiler ama aradan yirmibeş yıl dahi geçmeden İngilizlerin göz yumduğu Museviler tarafından topraklarından atılmaya başladılar. Uzun vadede, İngilizlere kanmalarının karşılığını İsrail devleti şeklinde almış oldular. Ama bir başka açıdan bakarsak, bunların etkili bir direnişi kendi başlarına örgütleyecek birikimlerinin olmadığını da ifade etmemiz gerekmektedir.

1917'deki bu başarıları ve Rusya'daki ihtilal İngilizleri 1916'da hazırlamış oldukları kuzeye çıkma planından vazgeçirdi. Buna göre İngilizler sekiz tümenle Mersin ve İskenderun'a çıkarak Kayseri'ye doğru ilerleyecekler, Ruslar da üç kolordu ile Sinop ve Samsun'a çıkarak Sivas-Yozgat hattını ele geçireceklerdi. Irak ve Doğu cephelelerini büyük zorluklarla ayakta tutabilen ordularımız hemen gerilerinde beliriveren bu tehdit karşısında çok güç durumda kalacaklardı. Düşmanlarımızın bu denli iddialı bir projeyi o günün koşulları içinde nasıl yürütebilecekleri tartışma konusudur ama 1917'de bu plan rafa kaldırılınca biz de yeni bir beladan kurtulmuş olduk. Ancak İngilizler kuzeye doğru yığınaklarını sürdürüyorlardı. Allenby komutasındaki İngilizler Irak cephesinden sonra Suriye cephesinde de bire üç sayı üstünlüğü kurdular ki, bu üstünlük yarma bölgesinde ondört katına ulaşacaktı.

İngilizlerin son hücumu 19 Eylül 1918 günü 90 kilometrelik bir cephe üzerinde başladı. İngilizlerin Mısır ve Filistin'deki toplam askeri personeli 500.000'e yakındı. Gerçi bunların büyük bir kısmı destek ve lojistik birlikleriydi ama gene de mutlak üstünlükleri çok fazlaydı. Bunun karşısında 7. ve 8. Ordularımız Akdeniz ile Şeria Nehri arasında; 4. Ordu ise nehrin doğusunda tertiplenmişti. İngiliz hücumu bekleniyordu ve taarruzun ağırlığı 7. Ordu bölgesinde 22. Kolordumuzun üzerine çöktü, kolordunun komutanı bir süre önce, mevzilerin daha kuzeye, savunulabilir bir hatta çekilmesini teklif etmiş, ama Yıldırım Orduları Komutanı Liman von Sanders tarafından reddedilmişti. Böylece 384 topun ateşi altında ve her biri bizim kolordularımız gücünde dört İngiliz tümeni karşısında dağılan mevzilerimiz düşmana geçit verdi. (22. Kolordu'nun iki zayıf tümeni karşısında İngilizlerin beş piyade tümeninin yanı sıra üç süvari, tümenleri vardı). Nablus Meydan Muharebesi adı verilen bu savaş-

lar Osmanlı devletinin son muharebeleri oldu. Yıldırım Orduları Grubu bu çatışmalarda eridi. Gerçi eldeki kuvvetlerimizin gerçek durumu için bu çok iddialı bir isimdi ama bunlar düzenli olarak geriye çekilebilseydi ileriki günlerde çok işimize yarayacakları muhakkaktı. Her halükarda İngilizler Nablus'taki zaferlerini takip ettiler ve bize toparlanma fırsatı vermeden kuzeye ilerlediler. 30 Eylül'de Şam, 8 Ekim'de Beyrut ye 25 Ekim'de mütarekeden birkaç gün önce Halep'e ulaştılar. Böylece savaşın sonunda aşağı yukarı bugünkü sınırlarımıza yakın çizgide bir mütareke yapıldı. Osmanlı devleti yedi yılda elindeki üç yarımadanın ikisinden, yani Balkanlar'dan ve Arap Yarımadası'ndan kovulmuş oldu.

Yıldırım ordular grubu adı verilen üç ordunun her birisi gerçekte birer kolordu gücünde bile değildi. Bu sözde ordular grubunun savaş mevcudunun 1918 başında 28 bin olduğu, aylar süren yoklukların sonucunda 23 bine düştüğü görülmüştür ki, bu birliklerle tutulmaya çalışılan cephe yaklaşık 100 kilometre idi.¹ Bu cephe Araplara güvenilmediği için bunlar sadece geri hizmetlerde kullanılıyor ve savaşın yükü Anadolu eratının üzerinde bulunuyordu. Savaşın son aylarında mevcudu 2.000'in üzerinde çok az tümen kalmış olup ortalama tümen mevcudu 1.000 ila 1.500 arasında değişiyor, ancak birer tabur veya en çok bir alay kuvvetindeki bu birliklere tam mevcutlu tümenlere verilecek görevler tahsis ediliyordu.² 1918 sonbaharında savaşın yitirildiği ortaya çıkmış durumda iken bu birlikleri yaklaşan İngiliz taarruzu karşısında geniş alanlarda sabit bir cephe tutmaya zorlamak onları bile bile mahva sürüklemektir. Kaldı ki sabit savunma yapılacak olsa bile bunu daha kuzeyde hazırlanacak uygun mevzilerde yapmak gerekirdi. Ayrıca, İngilizlerin lojistik sistemlerini kurmadan hızla ilerlemedikleri bilinmekteydi. Cephe kademeli olarak geri çekilmiş olsa İngilizlerin büyük topçu ateşi sadece örtme birlikleri üzerine düşerek fazla zarar vermezdi. Keza İngiliz süvari tümenlerinin hızlı hareketi de

¹ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922**, TTK Yay., Ankara, 1993, s. 136.

² Kur. Binbaşı Muhittin Vecihi, "Filistin Ricatı" Türk Dili Anı Özel Sayısı, Mart 1972'den aktaran Murat Çulcu, **Arşivi Kaybolan Savaş, Sina-Filistin-Suriye Cephesi**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009.

Filistin arazilerinden çıkıp Lübnan dağlarına ulaşınca yavaşlar ve Türk kayıpları bu kadar büyük olmazdı. Kısacası bu cephe son derece kötü yönetildi, coğrafyadan yararlanılmadı.

Burada bir konuya daha değinmek gerekir. Türkler bölgeyi hem İngilizlere, hem de Lawrence tarafından bol para ve büyük vaatlerle kandırılarak örgütlenmiş Araplara karşı savunuyorlardı. Bu bakımdan Türk ordusunun geri hatları da tam bir emniyet içerisinde değildi. Herşeye rağmen 19 Eylül'de yapılacak İngiliz hücumu 14 Eylül günü Türk tarafına kaçan bir tugay yazıcısı tarafından haber verilmişti¹ (acaba Hint Müslümanlarından mıydı? Kaydedilmemiş). Aradan geçen beş gün içerisinde yukarıda değindiğimiz tedbirlerin alınmaması cinayete eşdeğer bir suçtur. Eylül'ün son günlerinde esir düşen veya imha olunan tümenlerin sayısı on olup bunlar 53., 26., 7., 20., 16., 19., 46., 58., 48., 62. tümenlerdi. Diğer tümenler de büyük kayıplara uğramışlardır. Mustafa Kemal savaşın son günlerinde İskenderun yakınlarında cepheyi sabitlemeye çalışırken elinde sadece 1., 11., 3., 34., 43., 41., 44., ve 23. tümenler kalmıştı ama bunlar fiiliyatta ancak birer alay kuvvetine inmiş birliklerdi. Kısacası İngilizler 500 kilometre ilerlemiş ve 75.000 esir, 360 top, 300 makineli tüfek, 210 kamyon ve 44 otomobil ele geçirmişlerdi.² Kurtuluş Savaşı'nda hiçbir cephede elimizde bu kadar top, makine- li tüfek veya kamyon bulunmadığını kaydederek, bu kayıpların önemi daha iyi anlaşılır. Ancak esas kayıp, ölü ve yaralılarla birlikte yüz bini aşan insan kayıbdır ve İngilizlere esir düşen askerlerin önemli bir kısmı esir kamplarında açlık ve hastalık yoluyla, intikam hırsı içerisinde katledilmiştir. O tarihten beri de, bu askerlerimize uygulanan savaş suçlarının hesabı, tabii ki diplomatik endişeler nedeniyle sorulmamıştır.

Bu muharebelerin iki özelliğini daha açıklamak gerekir. Birincisi, bu savaşta İngilizlerin dünya tarihindeki son büyük ve başarılı süvari

¹ Hans Guhr, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuz**, çev. Eşref Özbilen, T. İş. Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007, s. 196.

² Gen. Fahri Belen, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi**, 5. Cilt, s. 120'den aktaran Mahmut Boğuşlu, **1. Cihan Harbi**, Kastaş, İstanbul, 1997, s. 212.

harekatını gerçekleştirmiş olmasıdır. Gerçi süvari İkinci Dünya Savaşı'nda da kullanılacaktı ama istisna olarak, o da küçük bazı operasyonlarda bindirilmiş piyade rolü haricinde yararlı olamayacaktı. İkinci özellik ise süvarinin yanı sıra İngiliz Hava Kuvveti'nin burada çok önemli bir rol oynamış olmasıdır. En gelişmiş uçakların tahsis edildiği cephede RAF kuvveti İngiliz yığınağını perdelemiş, Alman uçaklarını kovalamış, muharebeler sırasında da sürekli olarak ateş yağdırmıştı.¹ Bu da İkinci Dünya Savaşı'nda yaygınlaşacak ve sonrasında doruğa çıkacak bir eğilimin ilk adımları olarak görülmelidir.

Diğer Cepheler

Birinci Dünya Savaşı'nda birliklerimizin muharebelere katıldığı Romanya, Galiçya ve Makedonya cepheleri birer Türk cephesi değildi. Avrupa cephelerine asker gönderilmesi son tahlilde Almanların işini kolaylaştırmaya yönelik eylemlerdi. Bu iki şekilde, yani Alman birimlerinin ikamesi veya daha fazla müttefik askerinin bağlanması yoluyla, nihai zaferi getireceğine inanılan batı cephesindeki Alman galibiyetine katkıda bulunmanın bir yolu olarak görülüyordu. Ama bu arada bizim kendi asli cephelerimizdeki düşmanlarımız olan İngiliz ve Ruslar karşısında zayıflıyor, kendi milli hedeflerimiz açısından sonsuz zararlara uğruyorduk. 15. Kolordu 1916 yılında Galiçya'ya gönderilmiş, daha sonra Romanya'nın savaşa katılması üzerine 6. Kolordu Romanya'ya, 20. Kolordu da Makedonya'ya gönderilmişti. 15. Kolordu 19. ve 20. piyade tümenlerinden oluşuyordu. Galiçya Polonya'nın en güneyinde kalan bölge idi. 6. Kolordu ise 15., 25. ve 26. piyade tümenlerinden oluşuyordu. Bu kolordunun savaş bölgesi de Tuna Nehri'nin Karadeniz ve Seret Nehri'ne yakın bölgeleriydi. Nihayet 50. Piyade Tümeni de Selanik'ten Vardar ve Struma vadileri boyunca ileri hareket yapan Sırp, İngiliz ve Fransız birliklerini tutan Alman ve Bulgar birliklerini desteklemek üzere 20. Kolordu karargahına bağlı olarak Makedonya'ya gönderildi ve sonra 46. piyade tümeni ile takviye edildi.

¹ Cyril Falls, **The Great War**, Putnam's, New York, 1959, s. 398.

15. kolordu birlikleri 1917 Ağustos başlarında Irak cephesindeki kriz nedeniyle geri çağırıldı ve Eylül'ün son haftası itibariyle İstanbul'a intikali tamamlandı. Ancak bu birliklerin Türkiye'nin doğu cephelerine gönderilmesi çok daha büyük bir sorundu ve sonuçta Irak'a değil Filistin'e gönderildiler. Avrupa'da deney kazanmış bu birlikler de ne yazık ki Filistin'de yıpranarak Nablus Meydan Muharebesi ve izleyen günlerde büyük ölçüde imha ve esir oldular. 1916'da Doğu Anadolu'da konuşlanıp hazırlanmış olsalardı Irak'ta durum farklı olabilirdi. 6. Kolordu birliklerinin büyük bölümü ise Romanya limanlarından vapurlarla 1918 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Batum'a taşındı. Bir kısım hizmet birlikleri ise İstanbul'a döndü.¹ Nihayet 20. Kolordu'nun iki tümeni 1917 ilkbaharında döndüler. Bölgede kalan takviyeli 177. Alay ise 1918 yılı Haziran'ında Köstence üzerinden yurda hareket etti. Makedonya cephesindeki birliklerimiz askeri hareketin yanı sıra soğuk ve hastalık nedeniyle de çok sayıda kayıp vermişti.²

Bunlar olmadan da söz konusu cephelerdeki muharebelerin kaderi değişmeyecekti ama Türkiye'de kullanılsalar doğu ve güney cephelerimizi pekiştirebilir ve düşman ilerlemesine engel olacak güç farkını oluşturabilirdik. Ne var ki Enver'in ordu üzerindeki kayıtsız şartsız egemenliği ve Alman yönlendirmesine açık olması ulusal çıkarlarımızın ihanet derecesinde zarar görmesine neden oluyordu. Yalnız topraklarımız değil, o yıllarda son derece az olan nitelikli ve sağlıklı işgücümüz de yabancı çıkarları için eriyip gidiyordu. Bu insan gücü tasarruf edilse, insanlarımızı korumak bir yana, hem Kurtuluş Savaşı'nda o kadar zorlanmazdık, hem de sonraki yıllarda kalkınmamız çok daha hızlı olurdu. Öte yandan, ordularımız Almanlara beklediklerinin çok üzerinde yardım yaparak Irak, Suriye, Çanakkale ve Makedonya cephelerinin her birinde destek unsurlarıyla birlikte yüzbinlerce İngiliz ve müttefik askerini ve bunların yanı sıra sayısız Rus birliğini bağladıkları halde harbin sonucu değişmedi.

¹ Gnkur. Harp Dairesi, **Birinci Dünya Harbi, VII Cilt, Avrupa Cepheleeri, 2. Kısım, Romanya Cephesi**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1967, s. 160-161.

² Gnkur. Harp Dairesi, **Birinci Dünya Harbi, VII Cilt, Avrupa Cepheleeri, 3. Kısım, Makedonya Cephesi**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1967, s.33.

Arabistan ise kuvvetlerimiz açısından bir başka yük teşkil ediyordu. Lawrence'ın katkılarıyla örgütlenen ve silahlandırılan aşiretler 1916'da Hicaz kıyılarında tutunmamızı iyice zorlaştırmışlardı. Bu bölge, büyük lojistik problemlerin yanı sıra çok sayıda birliğin uzun vadede boş yere istihdamı anlamına da geliyordu. Nihayet 1917 başlarında Hicaz'ın tahliyesi kabul edildi ve kutsal emanetler İstanbul'a gönderildi, ancak Mekke'nin sonuna kadar savunulması için burada bir kuvvet bırakıldı. Fakat ulaşım zorlukları nedeniyle tüm bu işlemler gereği gibi yerine getirilemedi. Sonuçta harp boyunca ortalama dört tümenlik bir kuvvet burada tutuldu ve Arapların hiç olmazsa bir kısmını tarafsızlaştırmak için büyük paralar harcandı. Arap işaret reisleri tüm feodal toplumlarda olduğu gibi daha güçlü gördükleri İngilizlerden yana tavır aldılar, ama İngilizlerin erişemediği yerlerde devlete boyun eğmez gözüktüler ve altınları cebe indirdiler. Esasen bunların uluslaşma süreçlerini yaşamaları kaçınılmazdı ve her şeye rağmen Arabistan olayları, savaşın 1918'in sonlarına kadar Türklerin yaşadığı bölgelerin dışında tutulmasında yararlı oldu. Müttefikler güneyde bugünkü sınırlara ancak mütareke ile girdiler ve o zaman da Anadolu'nun Türk unsurlarına dayanılarak başarılı bir ulusal direniş yapılması mümkün oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nın bir başka cephesi de Trablusgarp ve Bingazi idi. Burada direniş 1912'den sonra da devam etmişti. 1914'te buraya gönderilen bir grup Türk subayı örgütlenmeyi pekiştirmiş ve 1915'te Çanakkale zaferinden sonra prestijimiz artmıştı. Nihayet 21 Eylül 1916 tarihinde Osmanlı Devleti Libya'yı yeniden ilhak ettiğini açıklayarak vali atadı ve bunun Libya yerli halkın da isteğiyle yapıldığı bildirdi. O günkü koşullar altında bu sembolik bir karardı ama sonradan gönderilenlerle birlikte bir tabur piyade ve 100 kadar subay ve astsubayın desteğiyle güçlenen yerli kuvvetler savaş boyunca 100 bin kişilik müttefik güçlerini meşgul ettiler. Savaş boyunca Libya ile ulaşım ve haberleşme esas itibarıyla Adriyatik Denizinde bulunan Pola deniz üssünden Alman denizaltıları vasıtasıyla yapılmaktaydı. Ancak diğer limanlardan da denizaltı ile malzeme ve personel gönderilmekteydi. Teşkilat-ı Mahsusa ve sonraları Mim-Mim grubu başkanı olan Hüsmettin Ertürk Pola'nın yanı sıra Fiume Limanı'nın da sıkça kullanıldığından söz etmekte,

bazen de Libya'ya sevkıyat için denizaltıların Kuşadası, Milas'ın Küllük (Güllük) Limanı, Bodrum ve Fethiye'den de gönderildiğini anlatmaktadır. Hatta malzeme sevkinin en azından bir kez Almanya'nın Heligoland deniz üssünden yapıldığı ve Cebelitarık yolunun kullanıldığına değinilmektedir.¹ Mondros mütarekesinde de Libya'daki Türk subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları istenmekteydi. Burada kalan Türk heyeti teslim olmaktan kaçındı. Bu grup 1918 sonu ve 1919'un ilk aylarında Trablusgarp'da yerli bir hükümetin kurulması için çalışmalarını sürdürdü ve İtalyanlara karşı etkili operasyonlar yapmayı sürdürdüler. Ne var ki İstanbul'dan gelen kesin emirler sonunda (ki İtalyanlar teslim olmayanların İstanbul'daki ailelerinin tehcir edileceği tehdidinde de bulunmuşlardı) Türk askerleri iki grup halinde İtalyanlar tarafından taşınarak 1919 Eylül'ünde yurda döndüler.² Bu arada Libya konusunda ilginç bir hususu da aktaralım. 1918 yılının başlarında (Mart ayı olması gerekir çünkü yeni komuta heyeti 2 Nisan'da Viyana'ya, 9 Mayıs tarihinde de Pola limanına gelmiş ve 17 Nisan'da Libya'ya ulaşmıştı) Enver Paşa kardeşi Nuri Paşa'yı Afrika komutanlığından alıp Kafkasya İslam Ordusu komutanlığına atamış ve daha sonra da yanına çağırdığı Yarbay A. Nafiz'e (Gürman) şu talimatı vermişti: "Afrika Grupları Komutanlığına Şehzade Osman Fuat Efendi Hazretleri atandı. Sana güvenimiz olduğundan seni de Erkanıharp Reisi yaptık. Beraber Afrika'ya gideceksiniz. Efendi gençtir. Eğlenceye ve yabancılarla temasa düşkündür. Sen bunun önüne geçeceksin. Görevin yalnız erkanıharp reisliği değildir. Aynı zamanda lalalık da yapacaksın, kendisiyle her her yerde beraber bulunacaksın, para harcamasına nezaret edeceksin, müttefiklerimizin hareketinize engel olmaları ihtimali vardır. Acele edin, yakında gidecek denizaltıya yetişin. Allah selamet versin."³ İşte savaş sürerken, bazen bu şekilde gösteriş ve propaganda faaliyetleri da işin içerisine karışmaktaydı.

¹ Samih Nafiz Kansu, **İki Devrin Perde Arkası, Hüsmattin Ertürk'ün Anıları**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957.

² Gnkur. Harp Dairesi, **Birinci Dünya Harbi, VI Cilt, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekatı 1914-18**, Gnkur. Ankara, 1978, s. 725-735

³ age. S. 709.

Nuri Paşa Libya'da olduğu sırada Mısır sınırında da bir dizi operasyon yapılmış ve küçümsenmeyecek İngiliz birlikleri meşgul edilmışti. Gerçi bu operasyonların sonunda Mısır'da beklenen ayaklanmalar gerçekteşmemişse de, bunların İngiltere'nin kaynak ve asker ayırmasına neden olduğu, böylece az da olsa Filistin ve diğer cepheler için fayda sağladığı kabul edilmelidir. Ayrıca Sudan'a bağlı Darfur Sultanı Ali Dinar da Osmanlılarla ilişkiye geçerek İngiltere'ye karşı "kutsal" savaşa katıldı ve 1916 yılı yılında şehit oluncaya kadar direnişi sürdürerek önemli bir İngiliz gücünü meşgul etti. Afrika'da sadece İtalyan ve İngilizler değil, ayrıca bazı Fransız birliklerine karşı da önemli operasyonlar yapılmıştır. Bu operasyonlarla ilgili ayrıntılar Genelkurmay Başkanlığı'nın ilgili harp tarihlerinde bulunmaktadır. Muhtemeldir ki, 1918 yılına girerken Enver Paşa savaşın kötü gidişatını görerek, ileride çekilmeyi düşündüğu Kafkasya'da güvenilir bir destek bulundurmak için Nuri Paşa'yı bu bölgedeki güçlü birliklerin başına göndermişti.

Osmanlı Ordusu Arabistan yarımadasının Kızıldeniz'e bakan batı bölümünde, çoğu Hicaz'da, geri kalanı Hicaz'ın güneyindeki Asir ve en güneydeki Yemen'de olmak üzere savaş boyunca ortalama dört tümenlik bir güce sahip olan 7. Kolordu'yu bulundurdu. Buradaki birlikler tayin edici muharebelerin cereyan ettiği alandan uzak olmakla birlikte İngilizlerin desteklediği küçük Arap birliklerinin baskın ve sabotaj eylemlerine karşı sürekli bir çatışma ortamında bulunuyorlardı ki bunların temel hedefi Osmanlı ordularının anavatanla tek bağlantıları olan tek hatlı Hicaz demiryolu idi. Arap gücü arttıkça isyan büyüdü ve Akabe, Cidde, Mekke ve Taif elden çıktı. Nihayet 1918 sonbaharında Suriye cephesi çökünce Medine'de kalan son Türk birliklerinin irtibatı koptu. Mekke komutanı Fahreddin Paşa 1919 yılı Ocak ayına kadar direnmeye devam etti ama yapabileceği bir şey kalmayınca teslim oldu ve Malta sürgününden sonra tekrar vazife almak için yurda döndü. Onun şahsında somutlaşan kahramanlıklar Türk ordusunun bu cephelerle ilgili tesellisi olarak tarihe geçti.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı tarafından yapılan değerlendirmede, Arapların aktif direnişinin başladığı 6 Haziran 1916 tarihinden mütarekeye kadar olan döneme ilişkin

olarak şu noktalara değinilmektedir: "Savaş süresince Suriye'deki 4. Ordu'dan da yapılan takviyelerle birlikte toplamı 25.000 kişiyi bulan büyükçe bir kuvvetin tali denilebilecek bir cepheye bağlanması anavatan için çok daha büyük öneme sahip olan Sina-Filistin cephesinin zararına olmuştur... Burada stratejik düşünceler siyasi ve dini düşüncelere kurban edilmiştir... Hicaz'da kutsal bir iki şehri koruma çabasından öteye geçmeyen bu duygusal tutumun yararsızlığı çok geçmeden ortaya çıkmıştır." Evet, stratejik açıdan buradan çekilmek büyük bir kuvvet tasarrufu sağlayacak ve stratejik açıdan çok büyük yarar sağlayacaktı, çünkü Osmanlı kuvvetleri Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekten de birbirini takviye etmesi olanaksız uzak cepheler arasında aşırı bölünmüştü. Ne var ki cihat ilan etmiş olan halifenin de bu toprakları hemen terk etmesi siyasi olarak kolay değildi, hele yakın zamanda büyük topraklar yitirildikten sonra hiç değildi.¹ Taktik yönden ise bu bölgede güçlerin dağıtılarak zayıf garnizonlara bölünmesinin zararlarına değinilmiştir yazıda "birlikler adeta serpiştirilmişti" şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Yani kuvvetler hem stratejik hem de taktik planda aşırı dağılık kullanılmıştı. Bu durumda yardımlaşma ilkesinin de yerine getirilemeyeceği ortadadır, nitekim öyle olmuştur. Ayrıca askerlerin sürekli olarak önemsiz hedeflere yönelik operasyonlara gönderilmesinin yarattığı yıpranma ve yorgunluğa da değinilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordularının genelde hem stratejik dağılık anlamda hem de idari hizmetler açısından kötü yönetildikleri kabul edilmelidir. Elbette ki istisnalar vardır ve bu istisnalar esas itibariyle söz konusu cephelerdeki komuta heyetlerinin gücüne bağlı olmuştur.

Savaşın Sonu ve Mondros Mütarekesiyle Gelen Durum

1918 Eylül'ünde İngilizler, Filistin'de Yıldırım Ordular Grubu'nu dağıtırken, Selanik cephesindeki müttefik askerleri de Vardar Ovası'ndan ilerleyerek Makedonya cephesini yarmışlardı. Üç yıl boyunca burada tuttukları yarım milyona yakın asker nihayet bir işlerine yaramıştı. Bunlar 29 Eylül'de Üsküp, 12 Ekim'de Niş'i aldılar

¹ Aynı eser. S. 388-391.

ve Belgrad'a yöneldiler. Bir diğer koldan da bu cepheyi tutan ana güç olan Bulgarları geri sürerek bu ülkenin saf dışı kalmasını sağladılar. 30 Eylül günü Bulgar ateşkesi fiilen yürürlüğe girdi. Böylece müttefik kuvvetlerinin Trakya'dan İstanbul üzerine yürümeleri için yol tamamen açılmış oldu. Almanya 9 Ekim'de ABD Başkanı Wilson'dan gelen ve ondört noktanın ön kabulünü içeren ateşkes teklifi üzerinde düşünürken 16 Eylül'de ateşkes koşullarının Müttefik devletlerin askeri danışmanları tarafından belirleneceği bildirildi. Almanya'da ateşkes tartışması alevlendi ve Ludendorf 27 Ekim'de istifa etti. Bulgaristan'ın çekilmesiyle müttefiklerinden ayrı düşen ve Avusturya'nın da görüşmelere başlaması karşısında yalnız kalacağını anlayan Osmanlı hükümeti 30 Ekim 1918 günü Limni Adası'nın Mondros limanında ateşkes anlaşması imzaladı. Bunu daha iyi koşullarda yapabilmek için Talat Paşa hükümeti istifa etmiş ve yerine eski Başkomutan Ahmet İzzet Paşa geçmişti.

Mondros mütarekesiyle güvenlik ve hudut koruması için gerekli asgari miktarın dışındaki birliklerimizin terhisi isteniyor, müttefiklerin gerek gördükleri yerleri işgal edebilme olanağı kabul ediliyordu. Düşmanlarımız bu hükümleri sonuna kadar kullandılar. Derhal ilerleyerek Musul'u aldılar. Çukurova'da Ermenileri örgütleyerek Toroslara kadar ilerlemeye başladılar. Diğer kıyı bölgelerinde ise Rumları silahlandırarak Türklerin katliam ve sürgünle yok edilmesi politikasına yeşil ışık yaktılar. Boğazları da derhal işgal ettiler. İstanbul'da ise ittifakçı liderlerin ülkeyi terk etmelerinden sonra ulusa güveni olmayan silik şahsiyetler galiplerin işbirlikçiliğine başladılar. Bütün bu gelişmeler karşısında ordunun bir kısım yurtsever subayları özellikle doğu cephesinin gözden uzak ve ulaşımının zor olmasından yararlanarak askeri varlığımızı mümkün olduğunca korumaya çalıştılar. Güney cephesindeki askeri varlıklarımızın bir kısmı da kuzeye çekilerek kurtarılmaya çalışıldı. Bunlar Kurtuluş Savaşı'nın ilk sermayelerini teşkil edecekti. Ancak esas güç kuşkusuz ki ulusun, yok edilmeye karşı kararlı bir tutum almasında ve bunu sonuna kadar sürdürme azminde yatıyordu- Ne var ki yorgun ve yoksul ulusun kendini toparlaması kolay olmayacaktı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞININ İLK DÖNEMİ: KUVAYI MİLLİYE

Genel Durum

Kuvayı Milliye, yani milli kuvvetler, düzenli orduların küçültülerek etkisizleştirildiği 1919 ve 1920 yıllarında ulusun kendi yarattığı güçlerle yaptığı direniş mücadelesidir. Bu güçler tek başlarına savaşı zafere taşıma olanağına sahip olmamakla birlikte bu işi yapacak olan düzenli orduların geliştirilmesini mümkün hale getirmişler, bunun için birçok yerde işgali ve katliamları önleyerek zaman kazanmışlardır. Kuvayı Milliye son derece çetin şartlar altında gerçekleştirilmiş büyük bir direniş destanıdır.

Mondros mütarekesinden sonraki birkaç ay büyük bir şaşkınlık içinde geçti. Galip devletlerin mütareke hükümlerini acımasızca uygulayacakları ve Türkiye'yi parçalama planını uygulamaya başlayacakları kısa sürede anlaşıldı. Buna karşı etkili mücadele biçimlerinin ne olacağı konusunda görüş birliği olmadığı gibi, çok değişik direniş odaklarının mücadelesini merkezileştirecek bir otorite de henüz oluşmamıştı. Bunlar kademeli olarak toparlandı ve Ankara'da Meclis Hükümetlerinin oluşmasıyla sonuca ulaştı. Mütarekeden sonra özellikle Ermeni ve Pontus Rumlarına karşı direniş kısa sürede başlamış olmakla birlikte esas dönüm noktası Yunanlıların 15 Mayıs 1915 günü İzmir'e çıkmalarıdır. Bu olay son barışçı çözüm olanaklarının da kaybolduğunu herkese göstermiş, direniş cephelerinin oluşumu hızlandırmıştır. Kuvayı Milliye döneminin sonu ise Ocak 1921'de

Çerkes Ethem'in kaçıışıyla düzenli ordunun tüm otoriteyi tekrar ele geçirmesi olarak kabul edilir. Gerçi bundan sonra da gayrinizami birliklerin hareketleri olmuş, fakat bunlar esas itibariyle Ankara yönetimine bağımlı bir şekilde yürütülmüştür.

Kuvayı Milliye her ne kadar nizami ordu dışındaki oluşumların ağırlıkta olduğu bir mücadeleyle de, en genel planda direnişin belkemiğini yine ordu birliklerinin ve yurtsever subayların yürüttüğü bilinmelidir. Örneğin, Ayvalık'ta 172. Alay ile bölge halkının oluşturduğu milis güçlerinin müştereken yarattığı cepheyi hatırlayalım. Öte yandan askeri birlikler direnişe katıldıktan andan itibaren İstanbul hükümetinin gözünde asi oluyorlar, ancak milletin gözündeki meşruiyeti esas kabul ediyorlardı. Zaten aksi halde İngiliz ve Fransızlar ile onların desteklediği Ermeni, Yunan, Pontus Rumları ve yerli işbirlikçilerinin hepsine karşı yürütülen sayısız mücadelelerin merkezileştirilerek başarıya ulaştırılması olanaksız olurdu.

Kuvayı Milliye hem politik hem de askeri örgütlenmeler toplamıdır. Halk canını ve bağımsızlığını korumak için türlü biçimlerde örgütlenmiş, silahlı ve silahsız tüm yolları kullanmış, ulusun hakları hukuki açıdan savunulmuş ve uluslararası platformlarda gündeme getirilmiştir. Kısacası bu, topyekün bir mücadele dönemi olmuştur. Keza iç cepheler hemen hemen dış cepheler kadar önemli olmuştur. Mücadelede bir yandan Kuvayı Milliye ve bunu denetim altına almak için uğraş veren düzenli ordu, diğer yandan da işgal güçleri ve işgal hükümetine bağlı Kuvayı İnzibatiye, halife ordusu ve Anzavur örneği çeşitli gerici güçler vardır. Bu kuvvetler birçok platformda çatışmış ve nihayet ulusun güçleri, düzenli orduların denetimi altına girerek işgale karşı kesin sonuca ulaşılmıştır. Zaten başka bir yol yoktu.

Mondros mütarekesinin ertesinde Anadolu'nun 11 milyon civarında bir nüfusa sahip olduğunu görüyoruz. Bunun 9.2 milyonu İslam (Türklerin yanı sıra Kürtler ve diğerleri), 1 milyonu Rum ve 500 bini de Ermenilerden oluşmaktaydı. Doğu Trakya'da 360 bin Türk'e karşı 225 bin Rum, İstanbul'da 580 bin Türk'e karşı 240 bin Rum bulunuyordu. Ordularımız ise hiç de iç açıcı bir durumda değildi. Birinci Dünya Savaşında 303.085 kişi muharebede ölmüş veya

kaybolmuş, 466.579 kişi hastalıktan ölmüş, 145.104 kişi esir düşmüş, 303.000 kişi de yaralanmış veya sakat kalmıştı. 500.000 kadar da firari olduğu belirtilmektedir.¹ Jandarma'nın seferber ettiği 250.000 ve donanmanın seferber ettiği 15.000 kişi hariç ordu savaş yılları savaş süresince 2.608.000 asker seferber etmişti. Yukarıdaki rakamlara göre bunların 1.720.000'i savaş kayıpları arasında yer almaktaysa da, yazar bunun kendi tahmini olduğunu ilave etmektedir. Geneltumay ise askere alınanların sayısını 2.608.000 olarak vermektedir ki, esasen yazarın kaynağı da aynıdır. Ne var ki zayıat dökümü farklıdır. Geneltumay yayınında 400.000 yaralı, 240.000 hastanelerde ölen, 35.000 yaralanarak ölen, 50.000 muharebe kaybı ve 1.560.000 hasta, firar, esir ve kayıp olmak üzere 2.285.000 kayıptan söz edilmektedir.² Bu iki kaynak arasında bir mukayese yapmak mümkün değildir çünkü ara toplamalar farklı şeyleri ifade etmektedir. Ne var ki, Erickson bu rakamları tek tek seferlerdeki zayıat miktarlarıyla karşılaştırarak incelediği ve ayrıca savaş sonrasında temel kaynaklar olan Ahmet Emin Yalman ve Fransız Larcher'in rakamlarıyla birlikte değerlendirdiği için daha anlamlı görünmektedir.

Mütareke imzalandığı sırada ordularımızın toplam mevcudu 400 bin kişiyi ancak buluyordu. Ayrıca çok sayıda sakat ve asker kaçığı, silah altına alınabilecek potansiyeli daha da düşürmekteydi. Yıldırım Ordular Grubu dağılmış, asker ve malzemesinin çok azı kurtarılabildi. Keza Irak'ta 6. Ordu gerektiği gibi çekilememiş ve Ali İhsan Paşa'nın basiretsizliği veya yetersizliği veya durumun imkansızlığı sonucunda çözülerek teslim edilmiş ve elden çıkmıştı. Boğazların işgali ise Trakya'daki birliklerimizi son tahlilde tecrit olmuş halde bıraktı. Bu durumda elde kalan nispeten işe yarar durumdaki güçler Kazım Karabekir'in başına döndüğü Erzurum'daki 15. Kolordu ve Sivas'ta bulunan 3. Kolordu ile Ali Fuat Paşa'nın komutasında Ankara'daki 20. Kolordu idi. İzmir'de ise 17.

¹ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum**, çev. M. T. Akad, Kitap Yay., İstanbul, 2003, s. 315.

² Gen. Kur. Bşk., **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik**, X. Cilt, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1985, s. 509-510.

Kolordu'nun direnme ihtimaline karşı Kolordu Komutanı ve vali vekili Nurettin Paşa görevden alınarak yerine vali olarak İtilafçı Kambur İzzet, Kolordu komutanı olarak da Ali Nadir isimli şahsiyetsiz ve aciz kişiler getirilmişti. Bunlar Yunan işgaline karşı kolorduyu ve kenti teslim ederek iğrenç görevlerini yaptılar ve ebediyen lanetlenmeyi hak ettiler.

Osmanlı Genelkurmayı 2 Ocak 1919 tarihinde ordusunu 9 Kolordu ve 20 tümen şeklinde yeniden teşkilatlandıracağını müttefiklere bildirmişti. Sadece toplam personel sayısı belirtilmiş, alt birliklerin kuruluşu muğlak bırakılmıştı. Bu durum daha sonra ordunun tekrar toparlanmasını ve İstiklal Savaşı'nın başarılmasını kolaylaştıracaktı çünkü çok sayıda üst karargahın var olması, tecrübeli subayları orduda tutmanın bir vasıtasıydı. Bu kuruluşa göre mütareke ordusu Edirne'deki I. Kolordu (49. ve 60. tümenler), İstanbul'daki XXV. Kolordu (10. Kafkas Tümeni ve 1. Tümen), Tekirdağ'daki XIV. Kolordu (55. ve 61. tümenler), İzmir'deki XVII. Kolordu (56. ve 57. Tümenler), Ankara'daki XX. Kolordu (23. ve 24. tümenler), Konya'daki XII. Kolordu (11. ve 41. tümenler), Sivas'taki III. Kolordu (5. Kafkas Tümeni ve 15. Tümen), Diyarbakır'daki XIII. Kolordu (2. ve 5. tümenler) ile Erzurum'daki XV. Kolordu'dan (3. ve 9. Kafkas tümenleri) oluşmaktaydı. Ayrıca 11. Kafkas Tümeni Van, 12. Tümen'de Harput bölgesinin güvenliğini sağlayacaktı. Bu 20 tümenin bütün tüfekli er mevcudu ise 30.800 kişiyi aşmayacaktı. İstihkam ve süvari vs. birlikler de katılınca bu toplam 40.801'e çıkmaktaydı. Ayrıca 632 top ve 756 makineli tüfek bırakılması öngörülüyordu. İngilizler tüfekli er sayısına itiraz etmediler ama top sayısını 256'ya, makinalı tüfek sayısını 240'a indirdiler.¹ Bunun anlamı tümenlerin bir alay, 9 kolordunun toplamının ise ancak bir kolordu kadar gücü olacağı ve bunların çok geniş alanlara yayılacağı idi.

Söz konusu tümen ve kolordularda da askerlerin önemli bölümü terhis edilmiş, ancak çekirdek kadrolar kalmıştı. Tümenlerin silah fazlaları ile top kamaları ve makinalı tüfekleri müttefik heyetlerince toplanmaktaydı. Elbette bunların teslim edilmemesi için çeşitli yol-

¹ Gnkur. Bşk. **Türk İstiklal Harbi C. I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1962, s.175-178.

lar bulunmaya çalışılıyordu. Özellikle Erzurum'daki 15. Kolordu hem gözden ırak olduğu için, hem de bölgedeki huzursuzlukları bahane ederek silahlarını teslim etmediği gibi, Kafkasya'dan çekilen birliklerimizin silahlarını da toplayarak Kurtuluş Savaşı'nda çok işe yarayacak bir birikim sağlamıştı. Kendi bölgelerinde de duruma hakimdiler ama ülke genelinde yapacakları fazla bir şey yoktu. Kısa süre içerisinde Adana'da ve Çukurova'nın tümünde Ermeniler Fransızların desteğinde güçlenerek katliamlara başladılar. Bunu Pontus Rumlarının kurduğu silahlı çeteler izledi.

Katliam Ortadoğu coğrafyasının ve Balkanların yabancı olduğu bir olay değildir. Geçmişte olduğu gibi 20. yüzyılda da bir halkı tasfiye etmenin yolu olarak sık sık gündeme gelmiştir. Rumeli'de Türklerin Sırlar, Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından katledilmeleri birçok kez yaşanmıştır. Ermeniler doğuda bu yola sık sık başvurmuşlardır. Daha sonraki tarihlere gelirsek İsrail askerlerinin Filistin ve Lübnan'da, Rumların Kıbrıs'ta yaptığı katliamlar ve yakın geçmişte de Yugoslavya ve Karabağ'da rastlanılan manzaralar bu insanlık suçunun bölgenin mayasından çıkmadığını göstermektedir. Akdeniz tarihi genelinde ise Hristiyanların katliam yapma eğiliminin Müslümanlara göre çok daha fazla olduğu tarihçilerin nedenlerine inmeye çalıştıkları bir gerçektir ki kimi incelemeciler bunu Hristiyanların daha yoğun olan nüfuslarına yer açmak için uyguladıklarını ileri sürmüşlerdir. Türkler ise nüfus olarak, yeterli yoğunluğa sahip olamadıkları için değişik halkları bir arada barındırmanın yollarını geliştirmişlerdi. Her halükarda, 1919 yılı Türklerin yüzyıllardır daha rahat yaşamalarına izin verdikleri azınlıkların müttefiklerce silahlanmış çetelerinin katliamlarıyla karşı kaldıkları bir yıl olmuştur. Bu durum ulusun güçlerini toparlamasını hızlandırmıştır.

1919 yılının diğer bir önemli gelişmesi de Anadolu ve İstanbul güçlerinin ayrışması, yeni bir iktidarın Anadolu'da fiili olarak oluşmaya başlamasıdır. Bu 1920 yılında Meclis'in açılmasıyla mantıki sonucuna ulaşmış bir ikili iktidar dönemidir. Ama birisi ölüm döşeginde, diğeri ise doğum sancıları içinde iki iktidardır söz konusu olan. Mustafa Kemal Nutuk'ta Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra düşman işgalinden kurtarılmış bölgelerde, işbirlikçilerin veya milli mücadeleye iyi bakmayan yöneticilerin tasfiyesinin önemli bir sorun olarak

karşılarına çıktığını belirtir. Yine, üst düzeydeki komutanlar arasındaki çekişmelerin sürdüğünü ama sonuçta bunların giderek duruma hakim olduklarını ve işbirliğini sürdürdüklerini kaydeder.

Kuvayı Milliye bütün zorluklara karşı başarılı bir örgütlenmeler bütünüdür. Türkiye halkı merkezi otoritenin dağıldığı bir dönemde her yerde dernek, meclis, şura ve kongreler toplayarak sorunlarına çare aramış ve gerektiği yerde kendi otoritesini kurarak büyük bir olgunluk göstermiştir. Birçok halde bu örgütlenmeler tam bir "yerel hükümet" olmuş; vergi ve asker toplamış, cephane imalathaneleri kurmuş, sağlık ve ticaret işlerini denetime almıştır. Daha 1919'un ilk günlerinde Gürcü ve Ermeni tehditleri karşısında Batum, Kars ve Ardahan sancakları ile Ahıkelek ve Ahıska ilçelerinde ve ayrıca Nahçıvan'da Türk ordusunun çekilmesinden sonra Türk Şuraları kuruldu. Ancak Nisan 1919'da İngilizler Kars'a kadar ilerleyerek Güneybatı Kafkas Türk Milli Şurası'na son vermişler, yöneticilerini tutuklayarak Ermenilere teslim etmişlerdir. Buna rağmen Kağızman, Oltu ve Sarıkamış'ta kurulan mahalli Türk yönetimleri silahlı mücadeleyi sürdürerek Karabekir'in ordusu gelinceye kadar bir yıl direnmeyi başardılar. Benzer örgütlenmeler Güneyde, Güneydoğu'da ve Ege'de de ortaya çıktı. Bunlar süreç içerisinde merkezi denetim altına girdi ki, bu Kurtuluş Savaşı'nın sona erdirilmesi açısından çok önemliydi. Bunda Mustafa Kemal'in askeri olduğu kadar politik stratejisi ve taktisyen olarak hem halkın direniş eğilimlerini, hem de uluslararası koşulları çok başarıyla değerlendirmesinin payı büyüktür. Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren hem Kuvayı Milliye'yi desteklemiş ve her platformda meşrulaşmasını sağlamış, hem de ondan güç alarak merkezileşmeyi başarmıştır. Burada vurgulanması gereken husus kısa sürede liderliğini elde ettiği Anadolu hareketini gerçekçi bir tarzda yönetmesi, ayrıca içte ve dışta, tüm dünyanın gözünde haklılığını kabul ettirmesidir. Samsun'a çıkmasının hemen ertesinde, ilk olarak Havza'dan çektiği telgraflarla amacını açıklamış, Amasya'da kurtuluş hareketinin genel programını sunmuş ve Kongrelerdeki çalışmalarının yanı sıra Meclis'in Ankara'ya taşınmasındaki rolüyle tam bir meşruiyet kazanmıştır. Bu arada Anadolu ve Rumeli Müdafayı Hukuk Cemiyetlerini toparlayarak önemli bir araç haline getirmiştir.

Milli güçlerin derlenmesindeki en önemli araçlardan birisi de kongreler olmuştur: İlk önemli kongre Ermeni ve Pontus tehdidi altında olan doğu vilayetlerinin korunması amacıyla toplanan Erzurum Kongresi idi -ki Mustafa Kemal'in çok iyi kullandığı bu olayla eş-zamanlı olarak Ege'de Balıkesir Kongresi de çalışmalarını tamamlamıştı. Her iki kongre de İstanbul hükümetinin işgale karşı yeterli tavır almaması halinde alternatif hükümet kurulacağını açıklıyordu. Erzurum Kongresi Millet Meclisi'ni toplantıya çağırıp bir Heyeti Temsiliye seçerken, Balıkesir Kongresi Merkez Heyeti bölgede 9 yeni sınıfı askere alıyor ve ilçelerde maliye örgütleri kuruyordu. Bunlar alternatif bir hükümetten başka bir şey değildi. Doğu ve Batı'daki örgütlenmeler kısa sürede birleştirildi. Sivas Kongresi ise Doğu Anadolu'yu temsil eden Heyeti Temsiliye'nin artık vatanın tümünü temsil ettiğini açıklıyordu. Mustafa Kemal direniş eğilimlerine yol göstererek bunu başarıya ulaştıracak kurumsallaşmaları adım adım inşa ediyordu.

Kongrelerin yanı sıra Müdafa-ı Milli Cemiyetleri, yani ulusal savunma dernekleri de Kuvayı Milliye döneminde önemli bir rol oynamışlardı. Bunlardan ilki İzmir Reddi İlhak Cemiyeti olup, bunu diğerleri izlemiştir. Aydın'ın 28 Mayıs'da işgali ve Yunanlıların ilerlemeye devam etmelerine karşı 10 Haziran 1919'da Denizli Heyeti Milliye'si kuruldu. Aydın, Muğla, Burdur, Isparta ve Antalya ile birlikte bunlar Nazilli'de birleşti. Bu kuruluş Ege'deki Müdafa-ı Hukuk'un temeli oldu. Bütün Müdafa-ı Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri Kuvayı Milliye'nin silahlı müfrezelerini besleyen esaslı kaynaklardan birisiydi. Kuzey Ege cephesinde ise 15 Haziran'da Akhisar 3 numaralı Reddi İlhak Cemiyeti kuruldu, 31 Temmuz'da toplanan Balıkesir ve 18 Ağustos'taki Alaşehir Kongreleri bu güçlerin yöresel olarak merkezleşmesini hızlandırdılar. Trakya'da Trakya ve Paşaeli Müdafayı Hukuk Cemiyeti, Kuzeyde Trabzon Müdafayı Hukuk Cemiyeti ve Vilayeti Şarkıye Hukuk-u Milli Cemiyetleri adıyla anılan dernekler Sivas Kongresi'nden sonra Rumeli ve Anadolu Müdafa-ı Hukuk genel çatısı altında faaliyet göstermeye başladılar. Güney Cephesinde ise 20 Nisan 1919'da kurulan Kilikyallılar Cemiyeti'ni, Mersin ile Antep arasındaki tüm önemli yerleşim yerleri izledi. Kısacası bir anlamda "Kurtuluş Partisi" sayılabilecek olan

Müdafı Hukuk Cemiyetleri, Millet Meclisi'nde de Mustafa Kemal önderliğindeki grubu oluşturarak sonraki yıllardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin temelini teşkil ettiler.

Anadolu bir politik ihtilalin içinde çalkalanırken Mütareke İstanbul'u da büyük bir parçalanma yaşıyordu. Kuvayı Milliye'yi fiilen destekleyenlerin bir kısmı Mim Mim ve Karakol Cemiyeti gibi gizli örgütlerde faaliyet gösteriyorlardı ki bunların kuruluşunda eski ittihatçılar rol oynamışlardı. Mustafa Kemal Karakol Cemiyeti'nin kendi gizli örgüt tüzüğü yerine Müdafı Hukuk tüzüğü ile örgütlenmesinin çok daha fazla destek sağlayacağını, aksi halde İstanbul'da birçok yurtsever unsuru dışarıda bırakacağı konusunda uarmıştı. Mustafa Kemal ittihatçıların yurtseverliklerini takdir etmekle birlikte, bunları komitacılıktan vazgeçirmenin ülkenin yararı için şart olduğunu biliyordu. Komitacılık ittihatçıların Makedonya dağlarında Sırp ve Bulgar çetelerini kovalarken edinmiş oldukları bir bakış tarzıydı. Örgüt şeflerine sonsuz inisiyatif yeren bu yaklaşım ülkeye sayısız zarar vermişti. Sonuçta milli mücadelenin ve Meclisin meşru zeminini kavrayan eski ittihatçılar (Celal Bayar gibi olanlar) yeni rejime intibak ederken birçokları, su testisi su yolunda kırılır misali sürgünde veya darağacında can verdiler. Bunlar bir yandan örgütlenedursun, İstanbul basını da ikiye ayrılmış, Peyamı Sabah ve Alemdar gibi Anadolu karşıtı yayın organları ve milli mücadeleyi cesaretle savunan Tasvir-i Efkar, Vakıf, İnkıdam ve Yenigün gibi gazeteler bir arada var olabilmıştır. Anadolu'da yayınlanan İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye gazeteleri ve diğer yerel basın milli mücadele için topyekün bir destek oluşturmuyordu. Ne var ki bunun karşısında ya milli mücadelenin özünü kavrayamayan, ya da açıkça buna karşı olan çok çeşitli kesimler vardı. Osmanlı bürokratinin aşağılık kompleksini taşıyan kimileri Amerikan veya İngiliz manda yönetimini savunacak kadar küçülebiliyorlardı.

Örneğin Said Molla liderliğinde ve birçok Osmanlı bürokratını bir araya toplamış olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti kayda değer. Bunlar ulusun bağımsızlıkçı güçlerine karşı çok alçakça bir karalama kampanyası yürütüyorlardı. Ama belki bunlardan daha acısı mandacı görüşlerin Refet Bey ve Halide Edip gibi şahsiyetlerin ağızından Sivas Kongresinde dile getirilmesi idi. Buna karşı, Mütareke

İstanbul'unda 51 dernek tarafından oluşturulan Milli Kongre bu kentteki gerici güçleri dengeliyor; Anadolu'da ise milli harekete karşı bir dizi isyan yürüyordu. Kısaca yurt coğrafyasının her yanında bütün akımlar karmakarışık vaziyette varlıklarını sürdürüyorlardı. Kuvayı Milliyecilerin yapısı dahi bu karışıklığı yansıtıyordu. Kendi inisiyatifleriyle hareket eden askerler, zeybek ve kızanlarının başındaki Efeler (Kuzeydeki çetelerde bunlara Kaptan deniyordu), kimi asker kaçakları, af uman veya ummayan eşkıyalar, milli harekete hasbelkader karışanlar ve bilinçli yurtseverler bir arada bulunuyordu. Bunun sonucu olarak kimi cephede iyi bir disiplin ve dayanışma görülürken bazı cephelerde de gasp ve yağma olaylarına bile rastlanıyordu ki, çete reislerinin bazıları merkezi otoritenin kaybolduğu bu ortamı fırsat olarak addediyorlardı. Bu yağmanın milli harekete en çok destek veren köy ve kasabalarda yapıldığı dahi görülüyordu. Örneğin Ege'de Kuvayı Milliye komutanları çok kıt olan askerlerinin bir kısmını yerleşim yerlerini fırsatçı eşkıyadan korumak için ayırmak zorunda kalıyorlardı. Bunlar düzenli orduların güçlenmesi sonunda ortadan kalkmaya başladılar ve bir kısmı da imha edildi.

Kuvayı Milliye'nin giderlerine gelince, bunların karşılanması için birçok yol bulunuyordu. Çoğu yerde başışlar, belediye vergilerinden alınan paylar, çıkarılan salmalar ve yardımlar donatım ve iâşe ihtiyaçlarını sağlıyordu. Ayrıca düşmandan ele geçirilen ve düşmanın eline geçmeyen depolardaki silah ve malzemeler de kaynaktı. Mümkün olduğu hallerde iç bölgelerdeki depolardan silah gönderildiği veya düşman işgali altındaki depolardan kaçırılan silahların kullanıldığı oluyordu. Kimi yerde ise mühimmat imal eden atölyeler kuruluyordu.

Silahlı Mücadele

Kurtuluş Savaşımızda birçok olumsuz faktörün yanı sıra doğrudan veya dolaylı olarak lehimize olan faktörler de vardır. Rusya'nın karşıt saftan çekilerek batılılara karşı savaştığımız için bize destek veren bir tavra girmesi, İngiliz ve Fransızların yorgunluğu ve ordularının büyük kısmını terhis etmek zorunda kalmaları, İtalyanların

kararlı bir tutum sergilememesi ve zaman zaman yardımcı olmaları işlerimizi kolaylaştırmıştı. Kaldı ki bazı batılı devletler Türkiye'yi Bolşeviklere karşı bir mevzi olarak da düşünmeye başlamışlardı. Ayrıca İtalyanların yanı sıra Fransızların da bu dönemde temel düşmanımız olan İngiltere'den çeşitli nedenlerle uzaklaşmaları lehimize oldu. Böylece Ermenileri yenmeye, Fransızları güneyden püskürtmeye ve nihayet Yunan ordularını Anadolu'da imha etmeye muvaffak olduk. Ancak esas büyük stratejik avantajımız ülkemizin coğrafi derinliğinde ve önemli merkezlerimizin işgal edilmesine rağmen derlenip toparlanma alanları yaratabilmemizde yatmaktaydı. Anadolu en yoksul ve bitkin haliyle bile güç üretebiliyordu. Uzun mücadele yıllarında yetişmiş kadrolar da bu gücü örgütleyince sonuç lehimize gelişmeye başladı.

Kuvayı Milliye'nin batıdaki ilk cepheleri Ege'de Yunanlıların ilerlemesi üzerine Aydın ve Ödemiş'te, sonra da hareketin gelişmesine paralel olarak Ayvalık, Alaşehir, Bergama, Soma, Salihli ve Bozdağ'da oluşmuştur. Denizli ve Muğla'da oluşturulan teşkilatlar ise diğer bölgelere destek göndermiştir. Söz konusu cephelerdeki kuvvetler gerilla taktikleriyle düşmana zayıflık verdirerek milli güçlerin toparlanması için çok kritik zaman kazandırdılar. Bu cepheyi desteklemek üzere bölgeye gönderilen Refet Bey, Aydın Kuvayı Milliye güçlerinin komutanı olan Demirci Mehmet Efe'nin konumunu kabul etmek zorunda kaldı, bir süre onun danışmanı veya bir nevi kurmay gibi etrafta dolaştıktan sonra geri döndü. Kuzey Ege'de ise İzmir'in işgal edildiği günden itibaren savaşarak Bergama'dan Balıkesir'e kadar çekilen Kazım (Özalp), Ayvalık'ta bulunan 172. Alay komutanı Ali (Çetinkaya), Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanı Albay Şefik ve 17. Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami gibi subayların öne çıktıkları görülür. Salihli cephesinde ise Teşkilat-ı Mahsusacı Eşref (Kuşçubaşı)'nın maiyetinde birçok ülkeyi dolaşmış Çerkez Ethem gibi komitacılığı bilen kişiler de rol oynamaya başlamışlardı-ki Ethem'i bu işe razı edebilmek için onun Manyas'taki evine kadar bizzat gideri kişi de Hamidiye kahramanı Rauf Bey'den başkası değildi. Ege cephesinde genelde çetelerin nüvelerinin efeler tarafından oluşturulduğu görülür. Bunların otorite kabul etmeye yatkın olmamaları mücadele boyunca büyük sorunlar yarat-

mıştır. Hatta, mücadeleye Eşref Bey'in Salihli'deki çiftliğinde sakladığı silahlarla başlayan Ethem dahi sonunda ihanet kervana katılmıştır.

Güneybatı Anadolu'da Yunanlılarla ilk önemli çatışmalar Ödemiş cephesinde meydana gelmiş, bunu Malgaç ve Erbeyli baskınları, Nazilli çatışmaları, Tellidede muharebeleri, Kızılçay pususu, Aydın'ın geri alınışı, tekrar işgali sonrası Umurlu muharebeleri gibi çatışmalar izlemiştir. Bu muharebelerde liderliğin, güç dengesinin ve düşmanın durumuna göre farklı sonuçlar elde edildiği görülür. Çoğu halde yeterli keşif ve izleme yapılmadan çatışmalara girilmiş, çoğu halde çatışmadan sonra gevşeklik ve dağınıklık hakim olmuş, yer seçiminde ve taktiklerde hatalar yapılmıştır.¹ Buna rağmen bir bütün olarak bakıldığında Kuvayı Milliye düşmanı şaşırtmış, duraklatmış ve milli mücadeleye son derece büyük bir hamle ve vakit kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türklerden başka hiçbir yenik güç bu derece büyük bir direniş gerçekleştirememiştir; ama şunu da unutmamalı ki, hiçbirisi bizim gibi büyük bir tehdit altında değildi. Her halükarda gerek Birinci Dünya Savaşı'ndaki muharebeler, gerekse de Kurtuluş Savaşı Türkiye'ye uluslararası planda büyük itibar kazandırmıştır ki, bu da mücadelenin başarısı açısından çok önemli bir faktör olmuştur.

Diğer cephelere kısaca bir bakacak olursak, örneğin Adapazarı havalisinde eski Teşkilat-ı Mahsusacı Eşref Bey'in milli müfrezelelere komuta ettiği görülür. Zayıf olan güney cephelerine ise Mustafa Kemal takviye olarak güvendiği bazı subayları göndermiştir ki bunların önde gelenleri arasında Doğan Bey, Tufan (Osman) Bey, Sinan Bey gibileri sayılabilir. Bu kişilerin yönettiği müfrezeler Fransızları Pozanti'dan geriye püskürtmüşler, sonra da Çukurova ve Toroslarda büyük yararlıklar göstermişlerdir. Antep cephesinde Kılıç Ali, Urfa cephesinde Ali Saip direniş komutanlığı yapan subaylardı. Antep ve havalisinde Şefik, Şahin Beyler ve Maraş'ta Arslan Bey mücadeleye liderlik yapan isimler arasında yer alır. Bu subaylar, biraz da Balkanlarda uzun yıllar devam eden çatışmalar-

¹ Sıtkı Aydinel, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı**, TC. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 155 vd.

rın dersleriyle yeni mücadele biçimlerini çok çabuk kavramışlardı. Doğu cephesinde ise Kazım Karabekir'in 15. Kolordusu duruma büyük ölçüde hakim olup daha sonra emrindeki birliklerin bir kısmını batı cephesine göndermiştir.

Söz konusu cephelerdeki savaşçıların sayıları ise, (15. Kolordu hariç) ilk dönemde sadece birkaç yüz ile birkaç bin arasında değişiyordu. Örneğin Ege'de Bozdağ cephesinde 200 mücahit varken Aydın Kuvayı Milliyesinde 1500 kişi vardı. Ama tüm cephelerdeki efradın sayısı ve bileşimi katılan ve ayrılanlarla sürekli inip çıkıyordu. Sonuçta katılanların sayısı çok daha fazla olmakla birlikte Ege cephesinde herhangi bir andaki savaşçı sayısı 5-6 bini pek geçmiyordu. Düşmanın istihbarat raporları ise bu rakamı hayli abartarak 40 bin olarak tahmin ediyordu. Halbuki bu kadar kişinin seyyar kuvvet olarak barındırılması o koşullar altında olanaksızdı. Düşman tahminlerinin yanlışlığı payının büyüklüğünde ise hareketli birliklerin, araziye iyi bilmenin ve kullanmanın payı önde gelir. Ağır silahların olmaması sabit cephelerin kurulmasını esasen olanaksız kılıyordu. Bu ayrıca hiçbir zaman karşılanamayacak kadar büyük cephe ikmal gerektirirdi. Böylece vur kaç ve pusu taktikleri geliştirildi. Birlikler de ikmal, silahlanma ve hareketlilik olanakları açısından optimizasyonu bölük ve müfrezeler halinde örgütlenmekte bulmuşlardı. Bunlar çoğu kez bağımsız, nadiren de müşterek hareket yapıyorlardı: Antep Savunması gibi, sabit cephelerde nispeten büyük birliklerin bulunduğu yerlerde ise tabur düzeyinde örgütlenmelere geçiliyordu. Esasen düzenli ordu dışında daha büyük örgütlenmeler pek kolay değildi. Gerçi Çerkez Ethem'in süvarileri bir araya geldiği taktirde bir alayın üzerinde bir kuvvet oluşturabiliyorlarsa da bu nadiren oluyordu. Ayrıca Ethem'in yanında ordu tecrübesine sahip asker kişiler vardı.

1919 yılında Kuvayı Milliye hareketi her yerde düşmanın hızını kesti. 1920 yılında ise özellikle Yunanlılar büyük miktarda takviye getirerek tekrar ilerlemeye başladılar. Anadolu'da ilerleyerek barışı istedikleri şekilde kabul ettirebilecekleri yanlışlığına kapıldılar. İlerlemeyi başarmalarında iç isyanların ikinci dalgasının da önemli payı oldu. İlk dalga Sivas Kongresinin hemen ertesinde yaygınlaşmıştı. İstanbul yanlısı güçler ikinci dalgayı düzenli ordunun kuv-

vetlendiği ve giderek Kuvayı Milliye'nin yerini aldığı 1920 yılının ortalarında alevlendirdiler. Bu, Millet Meclisi'nin, yani Anadolu'nun iktidarını boğmayı amaçlayan bir tasarımdı. İsyanların başını çekenler çoğu kez saraya yakın Çerkes, Abaza ve Gürcü'lerden oluşuyordu. Nitekim bunların yerleştirildiği Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu ve Balıkesir havalileri milli kuvvetleri en çok uğraştıran ayaklanmaların sahnesini teşkil etti. Öte yandan Hürriyet ve İtilafçılar, dini gericiler, işbirlikçi tüccarlar ve aşiret reisleri de gerici isyanları yönlendirdiler. Gerede, Mudurnu, Mihallıçık, Yenihan, Yozgat, Konya, Erbaa, Zile ve Viranşehir isyanlarında böylesi tipler gözlenir. Son büyük isyancı ise Çerkez Ethem olacaktı.

İç isyanların gelişmesi 1920'de Anadolu'da gelişen yeni rejime birçok yönden darbe vuruyordu. Vergi ve asker toplanmasını güçleştiriyor, ulaşımı aksatıyor, hattan morali üzerinde olumsuz etki yapıyor ve nihayet cephele tutması gereken birliklerin bastırma harekattan için ayrılması düşmanın ilerlemesini kolaylaştırıyordu. Yunanlıların 22 Haziran 1920'de genel bir saldırıya geçerek cephemizi kolayca sarsmaları ve Bursa'yı işgal etmelerinin ardında bu etken vardır ama batı cephesinde ordunun o sıralardaki yetersizliği de gözardı edilmemelidir. Nitekim Yunan ordusunun yaz aylarında işgal ettikleri arazilerden tard edilmesi için yapılan Gediz saldırısı da buna örnektir. Cephe komutanı Ali Fuat Paşa saldırı planı genelkurmay tarafından kabul edilmemesine rağmen kolay ve büyük bir zafer kazanmak umuduyla 25 Ekim 1920 tarihinde saldırıya geçti. Hazırlıksız olan bu atılımın sonucu büyük bir yenilgi oldu. İnegöl ve Yenişehir kaybedilerek Ordu Dumlupınar'a kadar geri çekildi. Böylelikle, batı cephesine komuta edemeyeceği anlaşılan Ali Fuat Paşa geri alınarak büyükelçi olarak Moskova'ya gönderildi. Bu olay herkesin gözüne karma birliklerin çaresiz kaldığını göstererek düzenli ordunun güçlendirilmesinin kabulü için uygun bir ortam yarattı.

Batı cephesinde bu olaylar yaşanırken doğu cephesinde başarılı savaşlar veriliyor, Pontoslara karşı kurulan Merkez Ordusu da bu meseleyi kökünden çözüme yaklaşıyordu. Ancak Trakya'nın savunulması başılamadı ve burada ağır bir darbe yedik. Bu bölgede milli mücadelenin iki dayanağı vardı. Trakya ve Paşaeli Müdafa-i

Hukuk Cemiyeti ile Cafer Tayyar Paşa'nın komutasındaki Birinci Kolordu. Bunlar belli bir işbirliği içindeydiler ve yaklaşan Yunan taarruzuna karşı hazırlanmaya başladılar. Bir yandan İstanbul'dan subay ve silah eksikliklerini gidermeye çalışırken öte yandan da Mustafa Kemal'den yardım istediler. Kuşkusuz ki, elde olanak olsaydı bile o günkü koşullar altında bunu Trakya'ya göndermek imkansızdı. İstanbul'un ise yardım göndermek bir yana, direnişe geçmesi halinde 1. Kolordu'nun sınırlı istihkaklarını keseceği muhakkaktı. Her halükarda 9-14 Mayıs 1920 tarihlerinde Trakya temsilcileri "Büyük Edirne Kongresi"ni planlayarak direniş kararı aldılar ve savunma problemini çok demokratik bir tarzda, tüm ayrıntılarıyla tartıştılar. Kongre tarafından Trakya'daki tüm milli güçlerin komutanlığına getirilen Cafer Tayyar Yunanlıların Anadolu'daki yığınakları dolayısıyla bölgeye çok fazla güç gönderemeyecekleri teziyle, uzun süre direnebileceklerini ifade etti. Bundan sonra ikmal erlerinin çağırılması ve bölgesel seferberlik, beslenme, iç güvenlik, bölgedeki silahların tespiti ve menzil teşkilatı işleri görüşüldü. Jandarmaya bağlı müzaheret (dayanışma) bölüklerinin kurulması da kararlaştırıldı. Bunlar yarı askeri güçler olarak bir yandan iç güvenliği sağlayacak, diğer yandan da 1. Kolordu'nun erat deposu olacaktı. Nitekim daha Yunanlılar Fransızların kendilerine teslim ettikleri köprüler üzerinden Meriç'i geçmeden önce, 2 Haziran tarihinde bölgesel seferberlik ilan edildi ve 11.857 ikmal eri göreve koşarak kolordu mevcudunu 17.000'e ulaştırdı. Trakya'nın o tarihlerdeki Türk nüfusu gözönüne alındığında bunun küçümsenmeyecek bir sayı olduğu ortadadır. Ancak, Yunan taarruzuna karşı iyi başlayan mukavemet başarıyla sürdürülemedi ve kısa sürede çöktü. Birliklerin bir kısmı esir oldu, bir kısmı da Bulgaristan'a çekildi. Bunun ilk nedeni 1. Kolordu'nun her yeri aynı anda savunacak kadar gücü olmamasına rağmen gücünü dağıtması, birlikler arasında yardımlaşma prensibini düşünmemesidir. Böylece Tekirdağ'a yapılan Yunan çıkarmasını karşılayan 55. Tümen ile Edirne'deki 49. Tümen ve Uzunköprü'deki 60. Tümen ayrı ayrı savaşlar vermeye başladılar. Cephe ihtiyatı yaratılamadığı için her savaşta ortaya çıkan olumsuz durumlara karşı tedbir geliştirilemedi. Ayrıca İstanbul ile ilişkiler kesilmediği için gerici propagandalar halkın moralini bozdu. Halbuki Anadolu İstanbul kaynaklı propagandayı etkili olarak bloke

ediyor ve psikolojik savaşta başarılı oluyordu. Atatürk, İstanbul ile ilişkileri kesmeyen ve bu nedenle kolordunun komutasında karışıklığa yol açan Cafer Tayyar Paşa'yı ciddi şekilde kusurlu bulunduğunu açıklamıştır. Ayrıca bu durum Yunanlıların bazı birliklerinin Anadolu'da kullanılmak üzere serbest kalmasına da yol açmıştır.

Doğu cephesine gelince, burada bölgesel seferberlik 9 Haziran 1920 günü ilan edildi. 28 Ekim'de ileri yürüyüş başladı ve Ermenilerin tüm mukavemeti yok edilerek 7 Kasım'da Arpaçay'a kadar olan tüm bölge temizlendi. Gümrü'ye kadar ilerlendi ve burası da ele geçirildi. 2/3 Aralık gecesi bu cephe sağlama alındı. Böylece bir kısım gücün başka cephelere kaydırılma olanağı doğdu. Bunun tam zamanıydı çünkü 1921 yılı dev gibi problemlerle geliyordu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI II: DÜZENLİ ORDULAR VE BÜYÜK TAARRUZ

Düzenli Orduların Hâkimiyeti

Kuvayı millîye döneminin sonu ve düzenli orduların kesin hakimiyetini simgeleyen olay Çerkez Ethem güçlerinin tasfiyesidir. Batı cephesindeki en güçlü süvari müfrezelerine sahip olan Ethem hem Yunanlılara karşı cephenin tutulmasına yardımcı oluyor, hem de örneğin Yozgat'ta olduğu gibi iç isyanların bastırılmasında rol oynuyordu. Bu etkinliği onu Meclis hükûmetinin ve Genelkurmayın otoritesini kabul etmekten kaçınmaya götürüyordu. Çevresi, özellikle de ağabeyleri Tevfik ve Reşit de onu perspektifi olmayan, mantıksız ama dönemine özgü bir başına buyrukluğa, asiliğe sürüklediler (Çin'de 1911'den sonra merkezi otoritenin zayıflaması üzerine ortaya çıkan savaş ağaları veya Rusya'da iç savaş sırasındaki otarşik yapılarla benzerlik dikkat çekicidir). Bu elbette ki kabul edilemezdi. 1920/21 kışında düzenli orduların hakimiyeti artık ertelenemez bir zorunluluktuktu. Ethem kendisini aklîselime davet eden son teşebbüsleri de reddettikten sonra Aralık ayında hareket başlatıldı. Ethem sıkıştı ve Yunanlılara sığındı. Onu yıllar sonra Kudüs müftüsünün askeri danışmanı olarak göreceğiz, ama bu görevinde başarılı olamadı ve sürgünde ölümün acı sonuna uğradı. Bir kahraman birkaç ay içinde hain olup çıkmıştı ama bizim için olay burada bitmeyecekti. Öyle ki, o tarihe kadar cephenin önemli bir gücünü oluşturan Ethem'in kuvayı seyyaresini yok etmek için büyük bir yığınak yapılması gerekmişti. Çünkü, cephenin en iyi donatılmış ve beslenmiş olan birliğinden haklı olarak çekinili-

yordu. Böylece Ethem'in mevzilenmiş olduğu Kütahya havalisine güç kaydırılırken, diğer bölgelerde Yunanlılara karşı sadece örtme kuvvetleri bırakılmıştı. Onların bu fırsattan yararlanmak istemeleri kadar doğal bir şey olamazdı. Nitekim biz 5 Ocak 1921 günü Gediz'i ele geçirip Ethem'i dağıtmaya başlamışken, Yunanlılar da 6 Ocak günü saldırıya başladılar. İki koldan ilerliyorlardı. Afyon istikametinde ilerleyen kolları 7 Ocak günü Refet Bey tarafından durduruldu. Bursa üzerinden Eskişehir'e ilerleyen kolları ise 9-10 Ocak tarihlerindeki Birinci İnönü zaferiyle geri püskürtüldü. Bu basit bir savunma muharebesi olmakla birlikte savaşın karakterini değiştirdi. Öncelikle artık cephede düzenli ordumuz vardı, ikinci olarak da aradaki tüm maddi eşitsizliğe rağmen Yunanlıları yenmiştik. Bir kabus gibi geçen 1920 yılından sonra yeni yılın ilk günlerinde gelen bu zafer ulusa moral kazandırdı ve dışta Ankara hükümetinin pozisyonunu güçlendirdi. Bundan sonra tekrar Ethem'in kalıntıları üzerine yürünerek bu defter tümüyle kapatıldı.

Bu günlerde sürmekte olan Londra Konferansı'nda Ankara hükümetinin kararlı tutumunu gören istilacılar direnme azmini kırmak için 27 Martta taarruzlarını aynı eksen üzerinde yenilediler. Böylece stratejinin temel bir kuralını, yani aynı eksen üzerinden başarısız bir taarruzu yinelememe kuralını ihlal ettiler. Onları bekliyorduk ve beklediğimiz yere geldikleri için kolayca tersyüz ettik. Ayrıca güçlerini yine biri Afyon, diğeri Eskişehir üzerindeki iki ilerleme eksenine dağıttıkları için dezavantajlıydılar. Böylece 1 Nisan'da İkinci İnönü Zaferi de bizim oldu. Bundan sonra Afyon'da ilerleyen kollarını da çekmek zorunda kaldılar. Şayet bir eksen tesbit taarruzu için planlayıp diğesinde de ağırlık merkezi kursalardı iki kollu ilerlemeleri strateji kurallarına aykırı düşmeyebilirdi. Ama bu arada biz de önemli hatalar yaptık. Şöyle ki, İnönü'deki birliklerini çektikten sonra Yunanlıların Afyon'daki birliklerini, çekilmelerine fırsat vermeden kuşatıp yok edebilecek kuvvet kaydırmalarını önceden yapmıştık. Ancak Güneybatı Cephesi Komutanı Refet Paşa, bu harekatı enerjik bir tarzda yönetemeyince Yunanlılar Aslıhanlar'da saldırımızı durdurup rahatça çekildiler ve kuşatmadan kurtuldular. Aslıhanlar yenilgisi bize bir zafere, Refet Bey'e de cephe komutanlığına mal oldu. İsmet Bey batı cephesi komutanlığına getirildi.

Bu savaşların sonucunda Yunanlılar da hatalarını gördüler ve yerinde tedbirler alarak Temmuz ayında başlayan Kütahya-Eskişehir muharebelerinde büyük bir başarı elde ettiler. Şöyle ki, 10 Temmuz'da başlayarak Bursa'dan ilerleyen birliklerle ağırlık merkezi Eskişehir'de bulunan Türk kuvvetlerini tespit edip, Uşak-Afyon bölgesinde kurdukları ağırlık merkeziyle kuzeye doğru bir kuşatma ve imha hareketına giriştiler. Bu savaşlarda iki taraf büyük güçleriyle ilk kez karşı karşıya geliyorlardı (Yunan ordusunun 136 bin askerine karşı biz de 125 bin asker çıkarabilmiştik). 13-16 Temmuz günlerinde cephemiz güneyden yarıldı ve Eskişehir bölgesindeki güçlerimiz Yunan planında olduğu gibi kuşatılma ve imha tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Çekilmekten başka çare yoktu. Yunanlıların güneyden kuzeye savurdukları darbeleriyle 13, 17 ve 19 Temmuz tarihlerinde sırasıyla Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i yitirdik, 21 Temmuz'da Eskişehir'i geri almak için 8 tümenle yaptığımız saldırı da başarısız oldu. Esasen bu günlerde sürekli ricat halinde olmamız dengemizi bozmuştu. Şimdi sorun bu dengeyi ne zaman ve nerede kurabileceğimiz idi, çünkü bu başarısızlıklar, genel moral bozukluğuna yol açmıştı. Kaldı ki Yunanlıların işi uzatmaya niyetleri yoktu ve kesin sonuçu muharebe için Ankara üzerine yürümeye başladılar.

Bizim yapabileceğimiz tek şey zaman kazanıp toparlanmak için arazi feda etmektir. Artık herşey Sakarya üzerinde tayin edilecektir. Bugünlerin olaylarına, dönemin havasını yansıtan bir not ekleyelim. Sakarya Muharebeleri sırasında Kütahya-Eskişehir muharebelerinde esir alınan ellibir yerli Rum askerin davası Ankara İstiklal Mahkemesi'nde görülüyordu. Türk uyruklu bu Rumların 23 tanesi yaş küçüklüğü, cephe gerisinde görevlendirilmiş olmaları veya silahlı oldukları halde zor durumda kalmadan teslim oldukları için vatana ihanet suçu işlenmemiş sayıldı. Diğer 38 yerli Rum ise çatışmada ele geçirildikleri veya "Megalo İdea" ülkücüsü oldukları için 31 Temmuz günü Karaoğlan Çarşı'sında idam edildiler.¹

¹ Alptekin Müderrisoğlu, **Sakarya Meydan Muharebesi Günlüğü**, Kastaş Yay., İstanbul, 2004, s. 273-274.

Topyekün Savaş: Ulus Tüm Varlığını Sakarya'da Ortaya Koyuyor.

22 gün 22 gece süren Sakarya Meydan Muharebesi Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktasıydı. Burada durdurulmasaydı düşmanın Ankara'ya girmesi ihtimal dahilindeydi. Kuşkusuz ki bu herşeyin sonu olmazdı. Meclis'in ve hükümetin taşınması için hazırlık yapılmaya başlanmıştı bile. Ancak artık yeni Türkiye'nin sembolü haline gelen bu kentin terk edilmesi moral çöküntüsünü artıracak ve Yunanlılara ileride kolaylıkla telafi edemeyeceğimiz avantajlar kazandırabilecekti. Kaldı ki yurdun işgal edilen her bölgesi toprak, nüfus ve malzeme kaybına yol açarak nihai güç dengesini aleyhimize çeviriyordu. Bu nedenle varımızı yoğumuzu ortaya koymak zorundaydık. İlk olarak en yetenekli askerimiz olan Mustafa Kemal'in başkomutanlığa getirilmesiyle işe başlandı. Bu çok yerinde tedbir, ona vazifesini yerine getirebilmesi için gerekli olan yetkilerin tanınmasıyla pekiştirildi. O da bunu derhal "Teklifi Milliye" yani ulusal yükümlülükler emirlerini yayınlayarak kullanmaya başladı. Buna göre her hane ordunun giydirilmesi için yükümlülük altına giriyor, nakliye hizmetlerinde çalıştırılması zorunlu kınıyor ve yurttaki tüm yiyecek maddelerinin yüzde 40'ına el konuyordu. Ayrıca silah, cephane ve teknik gereçlerin hepsine, ulaşım araçlarının ve taşıt hayvanlarının ise beşte birine el konuyordu. Bundan başka Kars'tan 12. Tümen, Maraş ve Antep'ten 5. ve 9. Tümenler ile Amasya'daki 16. Tümen derhal yola çıkarılarak batı cephesinin emrine verildi. Diğer birliklerin Ermeni, Pontus ve İngilizlerin muhtemel teşebbüslerine karşı yerlerinde tutulmaları gerekiyordu, ama esasen o günün koşullarında daha fazla birliğin sevk edilmesi ikmal açısından da çok zordu. Nitekim diğer birlikler savaşa ucu ucuna yetişebilirken, Kars'tan yola çıkan 12. Tümen ancak muharebeler bittikten bir ay sonra batı cephesinin emrine girebildi.

Savaşın arifesinde Türk Ordusu'nun büyük kısmı yedi grup halinde batı cephesinde toplandı. Takriben Ankara-Eskişehir demiryolu hizasından başlayarak kuzeyden güneye doğru sayarsak; önce Kazım (Özalp) komutasındaki Mürettep Kolordu, sonra sırasıyla Albay Halit (Karsıalan) komutasında 12. Grup, Kemalettin Sami

(Gökçe) emrinde 4. Grup, Yusuf İzzet Paşa (Met) emrinde 3. Grup, Albay Selahattin (Adil) emrinde 2. Grup, ve en güneyde muhtemel bir kuşatmayı önlemek üzere Albay Fahrettin (Altay) emrindeki 5. Süvari grubu bulunuyordu. Albay İzzettin (Çalışlar) komutasındaki 1. Grup ise Haymana bölgesinde ihtiyatta bulunuyordu. Bu gruplar daha sonra kolorduların temelini oluşturacaklardı. Toplam 17 piyade ve 4 süvari tümeni ile bir süvari tugayımızın toplam personeli 100 binin biraz üzerindeydi -ki tümenlerimizin 5 ila 8 bin kişi arasında olduğu anlaşılır. Yunanlılar bizden biraz daha kalabalıktilar ve her türlü silah ve malzeme açısından çok üstünlerdi. Ancak bizde subay sayısı daha fazlaydı. Bu avantaj kritik durumlarda küçük birlikleri denetim altında tutulmasını kolaylaştırıyordu. Ayrıca 1921 yazındaki seferberlik atılımı, mütarekede terhis edilmiş deneyimli eratin bir kısmıyla birliklerin takviyesini sağlamıştı.

Sakarya savaşlarında bizim için en büyük tehlike muharebelerin uzun süreli bir siper savaşına dönüşmesiydi. Çünkü ne yeterli cep hane stokumuz, nede tüm orduya yiyecek ulaştırabilecek nakliye araçlarımız vardı. Gerçi Yunanlılar Sakarya'ya kadar ilerlemekle ikmal merkezlerinden uzaklaşmışlardı ama motorlu nakliye kollarıyla ikmallerini bizden daha kolay yapabiliyorlardı. Üstelik Kütahya-Eskişehir muharebelerinden beri tam istim üzerindeydiler. Böylece her iki taraf da bir yandan mevzilerine yerleşirken, diğer yandan da hiç beklemeden muharebeye başladılar. 23 Ağustos'ta ilk çatışmalarla birlikte cephenin ağırlığı hızla güneye kaydı. Çünkü Yunanlılar çevirme hareketini açık olan bu uçtan yapabileceklerini düşünüyorlardı. Onlar güneye yığıldıkça biz de ihtiyatlarımızı oraya sevk ettik ve sonunda cephe kuzey-güney istikametinden yavaş yavaş batıdan doğuya doğru bir biçim almaya başladı. Yunanlılar güneydeki bazı yüksek tepeleri almalarına rağmen kuşatmayı başaramayınca, artık 100 kilometreye ulaşan cephenin farklı yerlerinden yarma hareketleri denediler. Ne var ki cephenin kopan yerlerinde biraz çekiliyor, sonra devamlılığı tekrar kuruyorduk. Mustafa Kemal'in "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o satır da vatanın tümüdür" şeklinde formüle ettiği ve gelecekteki savaşlar için eşsiz bir öngörü taşıyan önemli sözü işte bu koşullar altında ifade edilmiştir. Sonuçta aralıksız süren muharebelerin sonucunda

dayanma güçleri kalmayan Yunanlılar zaferi bize bırakarak çekildiler. Ricat eden bir orduyu takip ve imha çok cazip bir düşünce olmakla birlikte bizim de zaferimizi kesin sonuçlu bir muharebeye dönüştürecek mecalimiz kalmamıştı. Sadece süvari akınlarıyla yetinmek zorunda kaldık. Ordumuz zaten topçu cephanesinin büyük çoğunluğunu harcamıştı ve bunu acil olarak yerine koyacak halde değildik. Diğer imkanlarımızı da sonuna kadar zorlamış, tüfek mermisi kalmadığında süngü ile direnilmişti. Bu olay subaylarımızın ön saflardaki örnek davranışlarıyla gerçekleşmişti ama bunun bedelini de subay kayıplarımızın fazlalığıyla ödemiştik. Sakarya bir subay savaşı olmuştu.

Bu arada silah ve cephane ikmali konusunda şu bilgiler çarpıcıdır: ...“Milli cephenin ilk kuruluşunda Birinci Dünya Savaşı’ndan artan beşli muaddel mavzer... anahtarlı mavzer, kasalı mavzer, dokuzlu mavzer, İngiliz kasalı, Rus, Japon, Fransız, Bulgar, Yunan Gra, Amerikan Vincheister (Winchester), Martini Hanti, muaddel martin, muaddel Rus, Romanya, Şnayder’den başka cinsleri mechul birçok silahlar vardı. Cephede koleksiyon halindeki bu silahlara göre cephanelerini bulmak, ayırmak, istek yerlerine ulaştırmak o kadar zordu ki ne kadar dikkat edilse savaş esnasında tufenge uymayan fişeklerin çıkması olağan işlerdendi... bu silahlar süngüsüzdü... ilk süngüyü Miralay Osman Bey’in tarifi ile Kastamonu Sanat Okulu ve demirci esnafı yapmıştı...”¹ Keza...Yurtdışından silah ve askeri malzeme getirilmesi konusunda destek olmak, Yunan donanmasının Türk kıyılarındaki faaliyetlerini izlemek ve etkisizleştirmek amacıyla Kurtuluş Savaşı’nda geniş bir bahriye teşkilatı kurulmuştu. Öncelikle Samsun, Amasra, Fethiye ve Trabzon başta olmak üzere bahriye komutanlıkları kurulmuş, eldeki az sayıda gemiyle Yunan donanması taciz edilmiş, sürekli gözetim ve istihbarat yapılmış, nakliye gemileri ele geçirilmiş (ki bunlardan en büyüğü Yunanlıların Enosis gemisiydi), mayın dökülmüş, önemli limanlara kıyı bataryaları yerleştirilmiş ve deniz nakliyatı büyük bir başarıyla gerçekleştirilmiştir. İlginç hususlardan birisi de Eğridir gölünde bir

¹ Nurettin Peker, İstiklal Savaşı s. 207-258’den aktaran Erol Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, Alfa, İstanbul, 2005, s. 207.

bahriye müfrezesi oluşturulmuş, bunlar Birinci Ordu için önemli nakliye hizmetleri yapmışlardır. Aynı dönemde Van gölünde de bir tersane kurulmasına teşebbüs edildiyse de, bu işten vazgeçilmiş ve buraya giden denizciler Trabzon'a geri gönderilmişti.¹

Büyük Taarruz

Büyük taarruz belki son derece orijinal bir hareket planı değildir ama eldeki olanaklar çerçevesinde tasarım ve uygulanışı itibariyle tam bir ustalık eseridir. Mustafa Kemal'i askerlik kariyerinin son hareketinde ulusa hediye ettiği büyük bir zaferle taçlandırmıştır. Öyle ki, ulusumuz Sakarya'dan sonraki bir yıl içerisinde bütün olanaklarını seferber ettiği halde ancak tek bir hücumu yapacak olanakları biriktirebilmişti. Yani, siyasi çözüm olasılıkları bir yana bırakılırsa askeri olarak "ya hep ya hiç" durumu vardı. Mustafa Kemal aradaki bir yıl gibi uzun sürede birçok kuşku ve ısrar karşısında sükunetini muhafaza etmiş ve riskleri göze alarak planını uygulamıştır. Bunun için başka cephelerden kuvvet tasarrufu yapılarak bir ağırlık merkezi oluşturmuş, ordunun yaklaşık üçte ikisini kesin sonuçlu yarmanın yapılacağını Afyon güneyi ile Ahırdağı arasındaki 40 kilometrelik alana yoğunlaştırmıştır. Bu büyük bir risk idi çünkü Yunanlılar planımızı tespit ettikleri taktirde daha kaydırma yapılırken, veya hatta taarruzumuz başladıktan sonra cephenin zayıf olan birçok yerine taarruz ederek dengemizi bozabilirlerdi.

Nitekim Yunan komutanı Trikopis yığınağı tespit ettiklerini fakat bunu bir blöf olarak değerlendirme hatasını yaptıklarını ifade etmişti. Yunanlıların komuta kademelerindeki hatalar çerçevesinde, söz konusu dönemde Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos karşıtı koalisyonun ordunun savaşçı ruhunu tahrip etmesinin yarattığı etkiye de değinilmiştir. Bu yönetimin işe yaramaz monarşist subayları terfi ettirerek sorumlu mevkilere getirmesi ve dört yıldır savaşan subayların bir kısmının Yunanistan'ın uzak köşelerine sürgüne gönderilmesi Yunan ordusunun durumunu kötüleştirmiş ve özellik-

¹ Mithat Işın, **İstiklal Harbi Deniz Cephesi**, GnKur. Bşk. Yay., TC. Deniz Basımevi, 1946, s. 86-88. .

le Sakarya Savaşı sonrasında bazı subaylar Anadolu'daki birliklere gitmeyi reddetmişlerdi. Savaş Bakanı Theotokis'in onları cepheye gönderme emri ise Yunan Ordusu'nda bir utanç teşkil etmişti.¹

Savaş hazırlıklarına; gelince, öncelikle küçük rütbeli subay eksikliğimizi gidermek için tedbirler alınmıştı. Ankara'da açılan subay talimgahı ve İstanbul'dan gelen subaylarla eksiklikler büyük ölçüde giderilmiş ve erat yıl boyunca sürekli olarak eğitilmişti. Yedek subaylar da boşlukların doldurulmasında faydalı olmuştu. Silah ve cephane ise kısmen Sovyetler Birliği'nden gelenler, kısmen de satın alma yoluyla giderilmeye çalışılmıştı ama bunlar bir de eldeki çeşitli malzemeye biraraya gelince ortaya çok sayıda model ve tiplerden oluşan karma bir envanter çıkmıştı. Genelmurmay kayıtlarına göre Kurtuluş Savaşı boyunca Sovyet Rusya'dan çok farklı tiplerde 37.812 tüfek, 324 makineli tüfek, 44.587 sandık tüfek cephanesi, 66 top, 141.173 top mermisi ile çeşitli askeri malzeme gelmişti.² Bu arada İstanbul'dan kaçırılanların yanı sıra Doğu ve Güney cephelerinden de silah ve malzeme aktarılıyordu. Aynı günlerde Mersin limanına gelen bir Fransız şilebi 1.500 hafif makineli tüfek ile 100 Berlier kamyon getirmişti. Yakında gelecek olan 40 kamyonla birlikte ordunun 300 kadar kamyonu olacaktı.³

Öte yandan önemli bir sorun da yüksek rütbeli komutanların bir kısmının taarruz zihniyetinden yoksun olmalarıydı. Mustafa Kemal bir yıl boyunca onları ofansif bir ruha kavuşturmak için çalıştı. Yine de komuta heyetini oluşturmakta büyük zorluk çekti, örneğin I. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa yetersizliği nedeniyle görevden alınınca, başka bir alternatif bulunamadığı için Nurettin Paşa bu ordunun başına getirildi. Ne var ki bu durumun yarattığı sakıncaları gidermek için Başkomutan Mustafa Kemal taarruz başladıktan sonra defalarca bu ordunun yönetimine karışmak zorunda kaldı. Öte yandan 2. Ordu komutanı Yakup Şevki Paşa başkomutanın

¹ Stefanos, Serafis, **ELAS, Greek Resistance Army**, ing. çev. S. Moody, Merlin Press, London, 1980, s. 4-5.

² Erol Mütercimler, **Kurtuluş Savaşında Denizden Gelen Destek-Sovyetler Kuva-yı Milliye Donanması**, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1992, s. 297-298

³ Turgut Özakman, **Şu Çılgın Türkler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 578.

taarruzla ilgili fikirlerine katılmakta tereddüt geçirmekle birlikte, bir kez kavradıktan sonra görevlerini en iyi şekilde yerine getirdi.

Cephe komutanlığı Akşehir'de olup, karargahı Çay'da olan 1. Ordu Ege kıyılarından Afyon'a kadar olan bölgede mevzilenmişti. 2. Ordu Afyon'dan Eskişehir'e, Kocaeli grubu ise Eskişehir kuzeyinden Gemlik'e kadar olan bölgenin sorumluluğunu taşımaktaydı. Bu birlikler toplam 18 piyade, 5 süvari tümeni ve bir süvari tugayına sahipti. Toplam mevcutlarının 8659 subay ve 199 bin er olduğu düşünüldüğünde tümenlerin ortalama 7/8 bin mevcuda sahip oldukları anlaşılır. Yunanlılar ise 12 piyade ve 1 süvari tümeni ile 9 piyade alayında toplam 6565 subay ve 218 bin ere sahipti. Böylece onların tümenlerinden 12/13 bin personel olduğunu, görmekteyiz. Bu rakamları analiz ettiğimizde bizde her 23 ere bir subay düşerken Yunan ordusunda bu oranın her 33 ere bir subay şeklinde olduğu görülür ki, bu bize sevk ve idarede üstünlük sağlamıştır. Ayrıca bizim tümenlerimizin az mevcutlu olması hareketlilik açısından ek bir avantaj getiriyordu. Bu unsurlar her türlü ulaşım aracı ve silah kategorilerindeki eksikliklerimizi kısmen telafi ediyordu.

Mustafa Kemal'in planı, 1921 yılında düşmanı Afyon batısından kuzeye doğru yapılacak bir kuşatmayla imhayı amaçlayan SAT planının geliştirilmiş haliydi. 2. Ordu ve Kocaeli grubu aktif bir tutum içerisinde düşmanı tespit edecek taarruzlar yaparken, 1. Ordu asıl taarruzu gerçekleştirecekti. Bu amaçla cephedeki altı kolordunun dördünü ve ağır topçu alayını 1. Ordu emrine verdi. Bunlar 12 piyade ve dört süvari tümenini, yani ordunun üçte ikisini kapsıyordu. Ana taarruz hattında 2 Yunan tümeni karşısında toplam 8 tümeni olan 1. ve 4. Kolorduları mevzilendirdi. Fahrettin (Altay)'ın süvari kolordusu da Ahırdağını dolaşarak kuşatmayı tamamlayacak, düşmanın geri hatlarını vurma görevini de yapacaktı. Ağustos ayında hazırlıklar tamamlanmış, kaydırma ve yığınaklar mümkün olduğunca gizlilik koşulları altında yapılmıştı. Şimdi, yıllardan beri hep savunma ordusu olarak bilinen Türk ordusunu taarruzda da başarılı olduğunu ispat vakti gelmişti.

26 Ağustos sabahı 137 adedi 1. ve 4. kolorduların desteğinde olmakla birlikte, cepheye yayılmış 300'den fazla topun ateşiyle taar-

ruzumuz başladı. Uzun süredir biriktirdiğimiz cephaneyi süratle harcamaya başlamıştık ama Yunan siperleri de hallaç pamuğu gibi atılıyordu. Hazırlık ateşini takiben birliklerimiz Yunanlıların bir yıldır tahkim ettikleri engebeli arazide ilerlemeye başladılar. Yunan komutanı Trikopis ilk şaşkınlık geçtikten sonra savaş planımızı kavradı ve ihtiyat birliklerini göndererek taarruzumuzu yavaşlattı. Fakat süvari kolordumuz 25/26 Ağustos gecesi Ahırdağını aşarak Sincanlı ovasına inmeyi başarmıştı ve bu hareket Yunanlıların dengesini bozdu. 27 Ağustos'ta ise Türk ordusu taze bir güçle yeniden ileri atılarak Yunan siperlerini art arda düşürmeye başladı. Ordumuz öyle bir moral içerisindeydi ki, bu gün, örneğin Çiğiltepe'yi almakta geciken Albay Reşat Bey üzüntüsünden intihar etmiş, fakat tümeni birkaç saat sonra hedefi ele geçirmişti. Kısacası 27 Ağustos Yunanlıların esas muharebe hattının çözüldüğü gün oldu. 28 Ağustos'da ise ikinci hat olarak hazırladıkları mevzilerin çoğu da aşılmıştı. Bu gün başarıları kesin sonucu dönüştürmek için kuşatma ve imha hareketine girişildi. İkinci ordu düşmanın dağılan birliklerinin Eskişehir ve Kütahya'daki Samaris grubuyla birleşmesini, Birinci Ordu ise İzmir yönüne çekilmesini önleyecekti. Hedef Dumlupınar yollarının ele geçirilmesiydi çünkü burası Afyon kuzeyinde kuşatılan Trikopis birlikleriyle, daha güneydeki Franko grubu arasındaki bağlantı yolunun üzerindeydi. Ancak bu birleşmeye izin vermedik çünkü hem cephemiz tüm istikametlerde hızla ilerliyor, hem de süvari kolordumuz ek bir baskı oluşturunuyordu. 23. Tümenimiz 29 Ağustos'ta Dumlupınar'da düşmanın iki grubu arasına girdikten sonra Trikopis grubunun kuşatması hemen hemen tamamlanmış oldu. Hemen hemen diyoruz çünkü halen kaçabileceği bir yol daha vardı: Kızıldaş vadisi. Ama 30 Ağustos günü kuzeyden ilerleyen İkinci Ordu'ya bağlı 61. Tümen bu yolu da kesti. Burada, Dumlupınar önlerinde yapılan meydan muharebesinde Trikopis grubunun son örgütlü direnişi de kırılarak 20 bin düşman saf dışı edildi. Böylece iki Yunan kolordusu saf dışı olmuş, pek azı dağlardan çekilerek kaçabilmişti. 31 Ağustos günü süvarilerimiz bu grubun artıklarını çevirmeye çalışırken bir grubumuz da Franko grubunu kuşatmaya çalışıyordu. Bu gün 1. ve 5. (süvari) kolordularımız muharebeyi sürdürürken 2., 4. ve 6. kolordularımız toparlanıyor, 3. Kolordu da Samaris grubuna karşı kuzeye yöneliyordu. Kocaeli

grubu ve bağımsız müfrezeler ise Samaris üzerine tespit taarruzları yapmaktaydılar. Ana hedef Franko grubunun çekilerek İzmir'den alacağı takviyelerle yeni bir savunma hattı kurmasını önlemektir. Mustafa Kemal'in "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri" emri bu gün ve bu koşullar altında verilmiştir. Nitekim ordularımız aralıksız olarak takibi sürdürdüler ve 1 Eylül günü Franko'nun Uşak'da hazırladığı güçlü mevzileri birkaç saat içerisinde darmadağın ettiler. 9 Eylül'de İzmir alınincaya kadar da Yunanlılara toparlanma imkanı vermediler. Harekatin bundan sonraki bölümü bu takibin hikayesidir. 18 Eylül'de ise Anadolu'da tek bir Yunan birliği kalmamıştı.

Trikopis'e gelince, 2 Eylül'de teslim olduktan sonra yenilgilerine katkıda bulunan faktörler olarak şunları saymıştı: Hacı Anesti'nin kralın yaverliği nedeniyle başkomutan olması ve yetersizliği, savaşın cephenin çok uzağından, İzmir'den idare etmeye kalkması, çok geniş bir cepheyi tutmaya kalkması ve Türk yığınağına gereken önemi vermemesi. Bunların hepsi doğrudur ama Türk ordusu da ilk günkü başarılarından itibaren zaferi sezmiş, bunun getirdiği yüksek moralle yüzlerce kilometreyi adeta uçarak geçmişti. Buna karşı bir yıldır siperde bekleyen Yunan ordusunun esasen zayıflamış morali kısa sürede çöktü. İyi hazırlanmış bir taarruzun askerin morali için en iyi ilaç olduğu bir kez daha görüldü. Kaldı ki, sabit hatların arkasında ne zaman ve nasıl vuracağı belli olmayan bir düşmanı beklemek iyi bir savunma politikası değildi çünkü savunma da taarruz gibi aktif bir muharebe şekli olmalıdır. Her halükarda bizim kendi vatanımızı savunuyor olmaktan kaynaklanan azmimiz belki de en önemli etkendi ve bu zafer Lozan barışını getirdi. Bu anlaşma kuşkusuz ki bölgeye mutlak bir barış getirmedi. Bunu hiç bir anlaşma yapamazdı. Ama böylece Makedonya ve Yemen ayaklanmalarını saymazsak 12 yıldır savaşan ulusumuza bir toparlanma şansı doğmuş oldu. Bunu yapacak olan cumhuriyetin inşasına geçildi.

Başarısız Bir Girişim: Revandiz Harekati

Revandiz bugün Irak'ın içerisinde, Türkiye ve İran sınırlarının keşiştiği bölgede kalmış olan eski bir ilçe merkezi idi. İngilizler 1918'de Musul ve Kerkük'ü işgal ettikten sonra, işgalcilere karşı

olan halk ile oldukça geniş bir işbirlikçi kesim arasında gerilim artmıştı. 1920 yılında Revandiz bölgesinde çıkan bir isyan İngilizlerin bölgeden barınamaz hale gelmesine neden oldu. İngilizlere karşı çarpışan milis birliklerine destek olmak üzere Elcezire Cephe komutanlığı tarafından üç subay komutasında 100 asker gönderildi. İngilizler 1921 yılında topçu ve uçak desteği ile hücumla geçtiler ama direnişi engellemeyi başaramayınca Hindistan'a sürmüştükler Şeyh Mahmut'u Süleymaniye'ye getirip sözde Kürdistan hükümdarı yaptılar. 1922 yılına başında Türkiye taraftarı gücün etkisinin devam ettiğini izleyen Türk hükümeti, Antep kuvayı milliye cephesi komutanlarından Yarbay Özdemir Bey komutasında bir grubu Revandiz bölgesine gönderme kararı aldı. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal'in talimatıyla hazırlanan bu güce verilen emirde "...esasen Misaki Milli sınırları içinde kalan Musul ilinin kurtarılması amacıyla..."¹ ibaresi yer almaktaydı. Otuz adet subay kadrosu verilen 100 kişilik bu müfrezenin er gereksinimi aşiret savaşçıları ile Fransız ordusundan kaçan Tunus ve Cezayirli erlerden oluşturulacaktı. Bu sırada İngilizler de kendi askerleri yerine "şebbane" denilen ücretli bir asker teşkilatı kuruyorlardı ki, bunlar arasında çok sayıda Ermeni ve Nasturi vardı. Birkaç bin kişilik bu birliklerin yanı sıra Faysal'ın oluşturmakta olduğu Irak birlikleri ve ayrıca ve güçlü uçak filolarına sahip İngiliz ordusu bulunmaktaydı.

15 Mayıs 1922 tarihinde Diyarbakır'dan hareket eden Özdemir Bey müfrezesi 22 Haziran tarihinde Revandiz'e ulaştı. Ne var ki Van-Hakkari üzerinden gelen ikmal hattı son derece uzun olup, İngilizlerin bölgeye yığacakları kuvvet karşısında yeterli hazırlık olanağı bulunmamaktaydı. Ayrıca, Kuzey Afrikalı ve Suriyeli Arap askerlerin çoğu büyük para vaat eden İngilizlere kaçtılar. Bu arada Türklerle karşı hasmane bir tutum içerisinde olan Balık Aşiretine karşı operasyon zorunluluğu doğdu. Bu aşiret yenildi ve teslim oldu. Temmuz ayında İngilizlerin hava bombardımanına rağmen teşkilatlanma devam ederek başta Zebâr ve Sürücü aşiretleri olmak üzere bağlı aşiretlerden yeni birlikler oluşturuldu. Ne var ki İngilizler 50

¹ GnKur. Bşk. Harp Dairesi Yay., **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt, Güney Cephesi, Gnkur. Basımevi**, Ankara, 1966, s. 267.

kadar uçak ile ağır topçu ile savaşıyordu. Buna rağmen Ağustos sonunda yapılan Derbent Muharebesinde Özdemiş Bey İngiliz ve bağılı birlikleri yenilgiye uğratarak çok miktarda esir ve malzeme ele geçirdi. Ancak aynı günlerde Büyük Taarruz devam ediyordu ve bölgeye takviye gönderilemedi. Bu talihsiz durumda ele geçirilen avantaj da heba oldu. Van sınır alayından bir tabur ile bir topçu bataryası bölgeye ancak Kasım başlarında gönderilebildi. Bu tarihe kadar İngiliz uçakları halkı sindirmek için kurtarılmış köy ve kasabaları insafsızca bombaladı. 1923 başında Erzurum'dan bir miktar daha takviye gönderildi ancak bunlar 8 Nisan tarihinde 10.000 kişilik bir güçle başlayan İngiliz taarruzunu karşılamak için çok yetersizdi. İngilizler Büyük Zap suyu üzerinden hareketle Türk birliklerinin Hakkari ile bağlantısını kesmeye çalışıyorlardı. Çetin çatışmalardan sonra cephanesi biten Özdemiş Bey kuvveti 29 Nisan'da İran'a çekildikten sonra 10 Mayıs günü Van'a döndü.

Revandiz hareketinin başarısızlığının başlıca nedenleri Büyük Taarruz'da yıpranmış olan ordunun bu bölge için yeterli kaynağı ayıramaması, cephane sıkıntısı, aşiret unsurlarından oluşturulan birliklerin disiplinsizliği, İngilizlerin kuvvet üstünlüğü, bazı aşiretlerin sürekli ikili oynaması ve nihayet Lozan görüşmelerinin belirsizliği karşısında teknik birliklerin batıda tutulması gerekiyordu. 1922'nin son günlerinde daha büyükçe bir yığınak için plan yapılmaya başlandı ama Lozan görüşmeleri uzarken Özdemiş Bey müfrezesinin çatışarak dönmek zorunda kalması üzerine bu planlar rafa kalktı. Kurtuluş Savaşı konusunda en derli toplu kitaplardan birisini kaleme almış olan Fahri Belen, Özdemiş Bey'in 4.000 Nasturi ve 2.000 aşiret kuvvetiyle desteklenen iki tugayla hücum eden İngilizler karşısında takviye edilmediğini belirtir ve "bununla birlikte yarım tedbirlerle vakit geçirildiğini de söylemeliyim" ifadesini kullanır.¹

¹ Fahri Belen, Askeri, **Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 414.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

WEHRMACHT'IN YENİDEN DOĞUŞU

Kaos Yılları

1918/19 kışında Alman ordularının cephelelerden çekilmesi ve terhisler Hindenburg'un kumay heyeti tarafından büyük bir düzenlilik içinde yapıldı. Bu durum, o aylarda son derece önemliydi çünkü Almanya tam bir ihtilal dönemi yaşıyordu ve terhisler başıboş bir şekilde yapılsaydı ülkeyi saran kaosu rejimi silip süpürecek düzeye erişmesi muhtemeldi. Mütarekeden sonra yönetime gelmiş olan sosyalist hükümet bir yandan komünistler, diğer yandan da güvenemediği -ve güvenmek de istemediği- imparatorluk ordusu arasında sıkışıp kalmıştı. Hükümet doğası gereği ihtilalci komünistleri asıl tehlike olarak görecekti ve orduya yönelecekti. Kendilerini hükümetin üzerinde özel ve özerk bir güç olarak gören subay kesimi böylece derhal kendine yeni bir rol bulmuş oluyordu. Devlet içinde özel konumlarını sürdürebileceklerdi.

1918 sonunda önce donanmada, sonra da işçiler arasında meydana gelen isyan olayları 1919 Ocağında Spartakist ayaklanma olarak yükseldi. Ebert liderliğindeki geçici hükümetin Savunma Bakanı ve Parlamentodaki sosyalistlerin lideri Noske şöyle diyordu: "Ordudaki iktidar monarşist subayların elindedir ve ne yazık ki askerler veya astsubaylar arasından yeni liderler yetişmemiştir. Profesyonelelere başvurmaya mecburuz çünkü disiplinsiz bir ordu maymunlara oyuncak olur. Kötü bir sosyalist subay ile iyi bir muhafazakar subayı karşılaştırırsak ikincisini tercih ederim." Aynı günlerde Hindenburg'un genelkurmay başkanı Ludendorf ise şöyle yazıyordu: "Devrimciler için en büyük aptallık bizi sağ bırakmak

olur... Eğer bir daha iktidara gelirim kimseye aman vermeyeceğim. Vicdanım hiç sızlamadan Ebert, Schiedemann ve şürekasını astırıp iplerde sallanmalarını seyredeceğim."

Evet, Ludendorf'un söz ettiği kişiler geçici de olsa ülkenin meşru hükümetiydi ve diğer yandan bu hükümet de yardım istediği subaylarının "halisane" duygularını biliyordu. Öte yandan mütareke hükümlerine göre ordu yeniden kurulamayacağı için "Freikorps" adı verilen yarı resmi bir örgütlenme yapıldı. Bu güç genelkurmay tarafından subay heyeti ve ordunun kalıntılarının toparlanmasıyla, hükümetin inisiyatifi dışında kurulmuştu. Ancak Ebert ve Noske durumu öğrence içten içe sevindiler ve bunların Spartakistleri yenmek için yaptıkları tüm vahşeti görmezlikten geldiler. Yeni ordunun elemanları sadece eski askerler değildi. Her cinsten şöven, cani, sapık, maceraperest ve lümpen de bunlara katılmış ve yurttaşlarına karşı her türlü şiddeti acımasızca kullanarak ilerideki SS ve SA'ların haberciliğini yapmışlardı.

1919 başlarında ağır silahlar ve alev makinalarıyla ezilen Spartakistlerden sonra ülkenin diğer bölgelerindeki işçi eylemleri de uçak ve tanklarla bastırıldı. İç savaş açık veya kapalı biçimler alarak uzun süre devam etti. Ne ki bunlar eninde sonunda sokak savaşlarından ibaretti. Ancak Paris Konferansından önce toprak işgal ederek işe oldu bittiye getirmek isteyen Rus ve Polonyalıları karşı sınırlarda muharebelere giren Freikorps, sahrada da değeri olduğunu gösterdi. 1919 Mart'ında hükümet Alman ordusunun reorganizasyonu için bir tasarı hazırladı ve çekirdeğini Freikorps'un teşkil edeceği 400 bin kişilik bir ordu öngörülürdü ki, böylesi bir kuvvet gerçekten de Mayıs 1919 itibarıyla fiilen teşkil edilmiş bulunuyordu. Ancak kısa bir süre sonra, 7 Mayıs 1919 günü ilan edilen Versay Anlaşması koşulları tam bir şok yaratacak bu hayalleri bir anda tuzla buz etti. Anlaşmanın 7. maddesi Alman Ordusunu 100 bin kişiyle sınırlıyordu. Sadece bir iç güvenlik gücüne dönüştürülen silahlı kuvvetler hava gücüne ve denizaltılara sahip olamayacak, genelkurmay ise lağvedilecekti. Bu orduda hizmet süresi subaylar için 25, diğer personel için 12 yıl olacak, uzun hizmet yılları ihtiyat personel birikmesini önleyecekti. Birçok kişi her ne pahasına olursa olsun buna karşı çıkılmasını istedi ama Hindenburg direnecek

güçleri olmadığını söyleyince tutunacakları dal kalmadı. Görünüşte Versay Antlaşmasına uymaktan başka bir çare yoktu çünkü müttefiklerin öfkesi henüz çok tazeydi. Mayıs ve Haziran aylarında antlaşmanın kabul edilmemesi için büyük bir baskı gelişti ama müttefik ultimatomu çok kesindi ve bunun bitmesine çok az bir süre kala, 28 Haziran günü Alman temsilciler imzalarını atmak zorunda kaldılar.

Freikorps antlaşmanın hemen ertesinde lağvedildi. Solcu hareketleri şiddetle ezerek kendilerinden istenileni gerçekleştirmişler ve artık 100.000 kişilik yeni ordunun örgütlenmesini engeller bir konuma düşmüşlerdi. Ayrıca başlarına buyruk tutumları içte ve dışta büyük endişe kaynağı oluyordu. Freikorps'un en iyi elemanları yeni orduya alındı. Bir kısmı da sözde işçi taburları şeklinde gizlendi. Geri kalanların bazıları da özellikle Bayvera'ya giderek aşırı sağcı çeteler içerisinde örgütlendi. İkinci Dünya Savaşı'nın birçok tanınmış siması buralarda kendini gösterdi. Goering, Hess; Röehm, Rommel, Manstein, Kücher, Ramcke, Bormann, Frick, Dietl, Epp bunların önde gelenleridir. Birkaç istisna dışında gelecekteki savaşların önde gelen komutanları bu iki kuruluşun, yani Freikorps veya 100.000 kişilik ordunun birinde mutlaka görev almıştı. Kuşkusuz ki faşizm hem işsiz güçsüz kitleler, hem de subaylar kastı için cazipti. Prusyalı aristokratlar ancak militarize olmuş bir toplumda varlıklarını sürdürebilirlerdi -ki iki savaş arasındaki bunalımlı dönemde bunu faşizmden başka birşey sağlayamazdı.

Reichswehr'in beyi von 5 Temmuz 1919 tarihinde Barış Ordusu Kurucu Komisyonu'nun başkanlığına atanan General von Seeckt idi. Seeckt Versay'ın yasakladığı genellik olmayı gizlice muhafaza edecek ve orduyu gerektiğinde hızla büyüyecek bir yapıda kuracaktı. Bu arada Prusya gelenekçiliğinin orduda devamını titizlikle korurken, 100 binlik orduyu süreç içinde politika dışına çekerek salt profesyonel bir kuruluş haline getirmeyi de hedeflemekteydi. Amacı Reichswehr'i devlet içerisinde devlet yaparak ülkedeki istikrarı kendi istediği yönde belirlemektir.¹ Kuşkusuz ki bunu Cumhuriyete bağlılığından değil devletin üstünlüğü anlayışından ötürü ya-

¹ J. W. Wheeler Bennett, **The Nemesis of Power, The German Army in Politics 1918-1945**, MacMillan, London, 1964, s. 91.

piyordu. Nitekim Hitler'in 1923 yılında bir takım eski subayların desteğiyle Münih'de giriştiği darbe teşebbüsü de ordunun tarafsız bakışları altında ezildi. 1925 yılında Hindenburg'un Cumhurbaşkanı olmasından sonra ise devletin ordudan korkmasına hiç gerek kalmamıştı, çünkü subayların Tannenberg kahramanına karşı çıkmaları olanak dışıydı. Ancak von Seeckt 1926 yılındaki manevralara veliaht prensi davet edince o denli bir kıyamet koptu ki istifa etmek zorunda kaldı. Yerine geçen Heye'in iyi bir kurmay subay olmaktan başka bir niteliği yoktu, ama ordu politika dairesi başkanı Kurt von Schleicher için gün doğmuştu. Etkili bir komplocu olan Schleicher orduyu politik oyunlara alet ederek Hitler'in iktidara gelmesinde ister istemez büyük bir rol oynadı, önce sol bir ayaklanma karşısında SA'larla birleşme sözü verdi, sonrada sosyal demokratları siyaset sahnesinde bir güç olmaktan çıkarıp ülkeyi Hindenburg ile ordunun tercihleri doğrultusunda yönetecek kukla bir hükümet kurmaya yöneldi. Bir süre sonra kendisi şansölye olunca da Nazi liderlerinden Strasser'e şansölye yardımcılığını önererek bir yandan onlarla ilişkilerini sıkılaştırırken bir yandan da onları bölmeye çalıştı. Böylece ordu Alman politikasının tam merkezine girmiş oldu. Ne var ki Schleicher ihanet, yalan ve komploculuktan oluşan Weimar dönemi politikasında Hitler ile mukayese edilebilecek çapta bir oyuncu değildi. Schleisser ve bir dönem Hitler'in rakibi olarak görülen Strasser 1934 yılında Hitler'in 30 Haziran'da başlayan büyük katliamında öldürüleceklerdi.

Ordunun büyümesi, Versay'ın yırtılması ve daha yüksek mevkii vaatleri subayların büyük bölümünü Nazi'lere yaklaştırdı ve üst rütbelilerden bir kısmı Hitler ile gizli temaslara giriştiler. Bunlar arasında ileride en yakın askeri danışmanı olan Keitel ile Blomberg ve Reichenau gibileri de vardı. Almanya'da demokrasi ile faşizmin mücadelesinde orduyu sözde tarafsız tutarak 1933'de Hitler'in şansölyeliğe gelmesine seyirci kaldılar. Hitler de o ana kadar subayların tarafsızlığından memnundu ama iktidara geldikten hemen sonra orduyu denetime alma girişimlerine başladı.

Hitler Orduyu Denetimi Altına Alıyor

Alman ordusu faşizmin tırmanışı karşısında ister doğrudan, ister dolaylı olsun, genelde engelleyici olmayan bir tutum içerisinde olmuştur. Ama Prusya geleneğinden gelen subaylar Genelkurmayın bağımsızlığına da önem veriyorlardı. Ayrıca SA lideri Röehm'un ikide bir yinelediği ordunun SA'larla birleşme fikri onları dehşete düşürüyordu. Toplumun en rezil serserilerinden oluşan SA çeteleri Nazilerin sokak gücünü oluşturuyor ve her çeşit pisliliği barındırıyorlardı. Nitekim Savunma Bakanlığına getirilen Mareşal von Blomberg ile yeni başkomutan von Fritsch, Hindenburg'un da desteğini alarak SA'ların susturulmaması halinde sıkıyönetim ilan edileceğini Hitler'e bildirdiler. O da bir süre düşündükten sonra sonuçta kendisini iktidara taşıyan bu sokak serserilerine karşı ordunun tarafını tutmanın daha akıllıca olduğuna karar verdi. Goering ve Himmler onu bu yönde desteklediler. Ordu bütün izinleri kaldırdı ve SA'larla ilişkileri kesin olarak yasaklandı. Röehm de Alman Subaylar Birliği'nden atıldı. Karar verilmişti. Wehrmacht elini SA'ların kanıyla kirletmek istemiyordu. İş SS'lere düştü. 30 Haziran 1934 gecesi Almanya'nın dört bir yanında yapılan baskınlarla başta Röehm olmak üzere 1000'den fazla SA lideri ve birçok üyesi öldürüldü. Tam rakam hiçbir zaman ortaya çıkmadı. Ancak ölenlerin bir kısmının Hitler'in kuşku listesinde olduğu biliniyor. İki general von Schleicher ve von Bredow da kurbanlar arasındaydı. Bunların katlini haklı göstermek için olaydan sonra bir casusluk dosyası uyduruldu. Ordu buna karşı sessiz kaldı. Sadece emekli Mareşal Mackensen ve eski genelkurmay başkanı Hammerstein olayı protesto ettiler ama etkili olamadılar. Hitler bu generallerin isimlerini temize çıkarmayı reddetti. Ordu bu nedenle ikilemde kaldı. Katliamı tam bir tarafsızlık maskesi altında ve memnunlukla izledikten sonra, sıranın kendisine geleceğini adeta sezmişti. Nitekim sessizliklerinin cezasını uzun vadede çok ağır ödeyeceklerdi. Zaten birkaç gün sonra meydana gelen bir olay bağımsız kalabilme yolundaki son umutlarını da yok etti.

Artık hiçbir şey orduyu kendi yarattığı canavarın pençesine düşmekten kurtaramayacaktı.

1 Ağustos 1934 günü yaşlı mareşal Hindenburg öldü. Bundan 24 saat sonra Hitler şansölyelik ve Devlet Bakanlığı'nı birleştirerek kendisini Almanya'nın tek lideri ilan etti. Genelkurmay için yapılacak tek şey ona bağlılık yeminini kabul etmektir. Führer'e sonuna kadar sadakat isteyen bu yemin Nazi taraftarı generallerden Walther von Reichenau tarafından hazırlanmıştı. Gerçekten de Hitler'in otoritesinin kabulünü ve itaati kolaylaştırdı, daha doğrusu karşı çıkmayı zorlaştırdı. Zaten bundan sonraki gelişmeler de baş döndürücü bir hız kazandı. Hitler 16 Mart 1935 günü Versay Anlaşmasının geçersizliğini ilan etti. Hemen akabinde kara kuvvetlerinin mevcudunu beş kat artırılmasını emretti ve hava kuvvetlerinin varlığını açıkladı. Savaş Bakanlığı'nın yeniden örgütleyerek OKW (Oberkommando der Wehrmacht) adını verdi. Kuvvet komutanları OKW altında sırasına Kara Kuvvetleri (O.K.H.), Donanma (O.K.M.) ve Hava Kuvvetleri (O.K.L.) başkomutanları unvanlarıyla yer alacaklardı. Hitler kendisini Wehrmacht'ın genel komutanı yapıyor, von Blomberg Savaş Bakanı olurken von Fritsch'de ordu başkomutanı unvanını alıyordu.

Bu tarihten savaşa kadar olan dönemde ordu büyük bir hızla gelişen silahlanma programlarından ve yeni kurulan tümenlerin yarattığı güç ve terfi olanaklarından memnundu. Öte yandan ordunun giderek Nazileştirilmesi Prusya geleneğinden gelen kurmayları rahatsız ediyordu ama onlara bütün bu olanakları sağlayan başkomutanlarına itiraz edecek halleri yoktu. Hitler Alman silahlı kuvvetlerinin modernizasyonunu 1943-45 yılları arasında bitirmeyi öngörüyordu. Öncelikle orta ve doğu Avrupa'da yapmayı gerekli gördüğü istilaları da bu yıllar içinde planlıyordu. Çünkü 1945'ten sonra hem kendi silahları eskimeye başlayacak, hem de düşmanların kendisine karşı girişmelerini beklediği silahlanma programları tamamlanmış olabilecekti. Bu arada Akdeniz'de İspanya ve İtalya'nın meydana getirdiği karışıklıklardan da yararlanabilmeyi umuyordu. İtalya İngiltere ve Fransa'yı yeteri kadar meşgul ederse Avusturya ve Çekoslovakya'ya daha önce girebilirdi. Ordunun buna karşı tek itirazı genel stratejik endişeleri yinelemekten ibaretti, ama Hitler kurmay heyetini de denetim altına almayı aklına koymuştu. Bunun için Önce Fritsch ve Blomberg'i harcayacaktı.

Gestapo şefi Himmler iki generalin birbirlerine karşı olan düşmanlığını kullanmak için fırsatı kaçırmayacaktı.

Fritsch Blomberg'e iki nedenle kızgındı, öncelikle onun giderek Hitler'in kuklası haline geldiğini düşünüyordu. Ayrıca alt sınıftan birisiyle evlenip genelmeyin şerefini düşürdüğü kanısındaydı. Bu nedenle Himmler Blomberg'in karısının eskiden fahişe olduğuna dair bir dosya hazırladı. Çiftin nikah şahitliğini yapmış olan Hitler dosyayı görünce öfkeden kudurdu ve doğruluğunu tahkik bile etmeden Blomberg'i kovdu. Himmler hemen akabinde bir sahte dosya da Fritsch için uydurdu ve onun homoseksüel olduğunu ileri sürdü. Bu sefer Fritsch mahkeme istedi ve beraat etti ama iftira çamurunun izini silemedi. Savaş bakanı olması engellendiği gibi, rütbesi de albaylığa indirildi. Fritsch 1939'da Varşova önlerinde bir alay komutanı olarak savaşırken bilerek Polonya makinalı tüfeklerine karşı yürüdü ve hayatına kendi isteğiyle son verdi.

Hitler, bu komplolar sayesinde Alman politik mekanizmasının yanı sıra silahlı kuvvetlere de tam anlamıyla hakim oldu. Bundan sonra Hitler'e muhalefet ancak gizlilik koşullarında yapılabilecekti. Blomberg'in yerine geçen Keitel Hitler'in adeta emireri idi. Kara Kuvvetleri (OKH) başkomutanı olan von Brauchitsch ise Moskova seferi sırasındaki bir anlaşmazlık nedeniyle görevinden alınınca Hitler bu görevi de üstlendi. Eski onbaşı artık Alman ordusunun başkomutanı olarak bütün generalleri susta durduruyordu. Ne var ki ilk zaferlerden sonra bu düzenleme Almanya için büyük felaketlere neden olacaktı. Komuta ettiği 300 tümen 1942'de o güne kadar dünyanın gördüğü en büyük güçtü. 1945'in baharında ise herşey bitmiş olacaktı.

YİRMİNCİ BÖLÜM

İKİ SAVAŞ ARASI STRATEJİK DÜŞÜNCE

Genel Olarak

Bu bölümde Alman ve Rus doktrinlerine ağırlık vermekle birlikte, İngiltere'de Fuller ve Liddel Hart'ın düşünceleri ve Douhet ile Mitchell gibi hava gücü teorisyenlerine yer vereceğiz.

Avrupa'nın ortasındaki büyük huzursuz güç Almanya'nın, yakın komşuları üzerinde kuracağı hegemonya ile yetinmesi beklene-
mezdi. Versay Anlaşması Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında çıkan hiçbir sorunu çözemediği gibi, Almanya'nın bü-
yüme emellerini de sona erdirmemişti. Tam tersine bu ülke hayati
gereksinim olarak gördüğü yaşam alanlarının peşindeydi ve bunun
istediği kadarını ancak Rusya'nın geniş topraklarında bulabilirdi.
Kaldı ki bu sadece Alman sermayesinin ekonomik hedefi değildi.
Faşizmin ideolojik karşıtı olan komünizmle son hesaplaşmaya
gireceği yer de Sovyetler Birliği'ndeki Stalin iktidarından başkası
değildi. Sovyetler ise o dönemde tecrit edilmiş bir ülkede iktidarlara-
rını sağlamlaştıracak idari, teknik ve ekonomik altyapıları kurmaya
çalışıyorlardı. Bu ülkede gerçek bir halk iktidarı yerine bürokratik
bir diktatörlüğün kurulmakta olması ise birşey değiştirmiyordu.
Nitekim, en büyük ve kanlı çarpışmalar bu iki güç arasında mey-
dana geldi. İkinci Dünya Savaşı'nın Verdun ve Somme'ları
Dinyeper, Volga ve Moskova önlerinde cereyan etti. Dünyanın
kaderi buralarda belirlendi. Alman orduları doğu Avrupa'nın uçsuz
bucaksız steplerinde eriyip yok olmasaydı, müttefikler Avrupa'ya
kolay kolay çıkamazlar ve belki de Avrupa cephelerinde yapılan

savaşının sonucu da, Japonya'da olduğu gibi nükleer silahlarda aranabilirdi.

İncelediğimiz dönemde Fransa ve İtalya ikinci sınıf güçler olarak savaşın kaderini belirleyecek durumda değillerdi. İtalya görünüşte savaşkan ama özde güçsüzdü. Fransa ise görüşte güçlüydü ama özde savaşkan değildi. Özellikle kara kuvvetleri savaş başlayınca-ya kadar onlarınkinden çok daha küçük olan İngiltere ve ABD'ye gelince, bunlar ekonomik krize rağmen büyük bir potansiyele sahiptiler. Savaş içinde bunu hızlı bir silahlanma için kullanabildiler. Yine de bu işte geç kalmış olmaları Almanya ve Japonya'ya başlangıçtaki zaferlerini hediye etti. ABD iç politikasının dengeleri bu ülkeyi izolasyonizme itmişti ve Roosevelt bile Pearl Harbour'a kadar bunu kıramadı. İngiltere ise diğerleri gibi Avrupa'da siper savaşının dehşetini yeniden yaşamak istemiyordu. Bunun için her türlü tavize hazırdı. Taviz veremeyeceği noktaya, yani Polonya olayına gelindiğinde ise neredeyse herşeyi elinden kaçırmak üzereydi. Sonuçta ABD sayesinde Avrupa'da ve dünyada yeni dengeler kuruldu ama bunun faturası İngiltere'ye bir imparatorluğa mal oldu. Bu da faşizmin yenilmesi gibi savaşın adil sonuçlarından biriydi. Birinci Dünya Savaşı'nın çökertemediği bu son imparatorluğu ikincisi halletti.

Alman Stratejik Düşüncesi

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Alman stratejik düşüncesini ikiye ayırmak gerekir. Birincisi kurmayların geleneksel düşüncelerden hareketle geliştirdikleri modellerdir. Bunlar farklı tezler öne sürseler de temel nitelikleri aynıdır. İkincisi ise Hitler'in düşünceleri ve askeri-politik uygulamalarıdır. Önce geleneksel askeri düşünceye değinelim, çünkü böylelikle Hitler'in bunlardan ne şekilde ayrıldığını daha rahatlıkla izleyebiliriz.

Alman stratejik düşüncesinin Clausewitz'e dayandığı çok kez ifade edilmiştir. Ama Clausewitz de strateji tanımlarını –belki de haklı olarak- çok esnek tutmuştur. Yani stratejik düşünce genelde pragmatik olup coğrafi ve toplumsal gerçekliklere dayanıyordu ki, bu pozitif düşünceye dayanan bir tutumdur. Fakat bu olumluluk ancak

askeri amaçların sadece ve sadece genel politik amaçların hizmetinde tutulmasıyla sağlanabilirdi. Almanlar ise bu noktada hedeflerini karıştırarak art arda felaketlere neden oldular. Daha Birinci Dünya Savaşı'nda, ilk yıllardaki stratejik amaçsızlık Hindenburg ve Ludendorf'un orduyu modernize etmesinden sonra sadece kısmen giderilebilmişti. Cephelerde elastik savunmaya geçiş bunu tezahürü oldu. Ama müttefiklerin çok geniş kaynakları karşısında Almanya'nın tecrit olmuş durumda varlığını sürdürmeye çalışması bu ülkede topyekün savaş kararının sonuna kadar uygulanmasına yol açtı. Herşeyi seferber eden ordu, devletin üst yönetimini de askeri-leştirmişti. Kumaylar ise bu koşullarda askerliğin genel prensiplerine dayanarak operasyonel bilgi üretmekten çok, eldeki olanakları kullanarak tedbirler geliştirmek durumunda kalmışlardı. Böylece stratejisyenlik eldeki silahların ve olanakların örgütçülüğü, bir nevi mühendisliği oluyordu. Burada araç-amaç dengesi ortadan kalkarak "herşey savaş için" sloganı mutlaklaşmaktaydı. Esasen Almanların yürüttüğü türden topyekün savaş ancak propaganda ile doludurmuş ve ideolojik olarak birleşmiş bir ulus tarafından yürütülebilirdi. Ne var ki topyekün savaşın maliyeti kolay katlanılır bir şey değildi. Böylelikle iki savaş arasındaki dönemde Alman plancıları tekrar savaşı sınırlandırıp, gücün belli hedefler için kullanımı kavramını geliştirmeye çalıştılar.

Wehrmacht'ın kuruluşundaki rolünü gördüğümüz Hans von Seeckt disiplinli, hiyerarşik ve modern bir askeri örgüte taraftardı. Ancak düşüncedeki bu Ortodoksluk günün koşutlarına tam olarak uygun değildi. Freikorps'u örgütleyerek ayakta kalmaya çalışanlardan birisi bizzat kendisiydi. Bu belki de olağandışı koşulların gerektirdiği bir kaçınılmazlıktı. Ancak daha sonra da şiddeti devlet içinde tekelleştirerek sağ ve sol ihtilal tehdidini yok etmeyi başaramadı çünkü Naziler bir kez güçlenmeye başladıktan sonra orta vadede herşeyi denetim altına almayı başardılar. Daha sonra Stülpnagel ve Blomberg popüler ordu kavramını getirdiler. Buna göre ulus tüm gücünü modern bir savaş için hızla seferber edebilmeli, düşman halk ordusuyla yıpratıldıktan sonra küçük ama etkili profesyonel orduyla karşı darbe indirilmeliydi. Ancak yapılan savaş oyunlarında bunun çıkar yol olmadığı ve felaketli sonuçlar doğuracağı anlaşıldı.

Bunun karşısında Kurt von Schleicher ve Wilhelm Groener orta bir yol izleyerek uluslararası ilişkiler çerçevesinde sağlam bir mali ve ekonomik güce dayanan bir orduyu savundular. Bu, uluslararası güç dengelerini hesaplayan rasyonel bir yaklaşımdur ama III. Reich sonuçta rasyonel olarak formüle edilmiş hedeflere değil, bir dizi sezgi ve riskle yönlendirilmeye başlandı. İlk dönemde kumarbazın şansı fevkalade tuttu, çünkü karşındakiler hazırlıksız ve acemi-ydi, ama sonra işler değişti ve herşeyi yitirildi. Hitler temelde strateji konularında yeterli değildi. Politik sezgisiyle (ki buna askeri sezgiyi de ilave etmek gerekir) birkaç kez başarılı olduğu için strateji çizer hale geldi.

Hitler'in savaştan önce, ağırlıkla düşmanlarının demoralize olarak geri çekilmelerini sağlamanın yollarını düşündüğü söylenmiştir. Bu aslında sadece görüntüyü açıklamaktır. Hitler Çekoslovakya olayı sırasında Polonya zamanındaki tepkiyle karşılaşsa idi, ne yapacağını bilemeyiz. Gene de bu özelliği ile herşeyi tayin edici muharebeye bağlayan klasik düşünceden ayrılıyordu. Zaten şayet muharebe esas araç olacaksa da, strateji politikanın üzerine çıkmalı ve onu kontrol etmeliydi. Hitler bu yaklaşımı tam tersine çevirmedi ama politikayla askeri stratejiyi kendinde birleştirerek o dönemde birçok askerin henüz kabul etmemiş olduğu, askeri gücün politikanın bir aracı olduğu fikrini istediği gibi geliştirme olanağı buldu. Böylece hasımlarının zayıflıklarını değerlendirerek ilk başlarda büyük muharebelere gitmeden bir dizi ucuz zafer elde etti. 1935'de Versay Anlaşması'nı yırttı. 1936'da Ren bölgesini işgal elti. Aynı yıl İtalya ile birlikte İspanya'ya müdahale ederek batılı müttefiklerin dengesini bozdu. Mart 1938'de Avusturya, tam bir yıl sonra da Çekoslovakya'nın tümünü işgal ederek Polonya'yı kuşattı. Bu manevralarla orta Avrupa'da Fransız etkisini kırdı, çemberini epey genişletti. İzole olmuş ve hasımlarının güç sevk edemeyeceği ülkeleri tek tek fethederken kendi gücü artıyor, karşısındaki cephe zayıflıyordu. Bundan sonra yapacağı Rusya'yı etkisizleştirmektir. Bu taktirde izole olmuş Polonya ve Romanya'yı rahatlıkla işgal edebilirdi çünkü müttefiklerin buralara etkili bir şekilde güç göndermeleri imkansızdı. Polonya'yı işgal ettiği sırada ise müttefikler henüz Almanya'yı vuracak gücü organize edememişlerdi. Alman-

ya'nın da onları yenemeyeceği ve batı cephesinde savaşın statikleşeceği düşünülüyordu. Ama 1940'da Norveç'i işgal ettikten sonra doğuda ve kuzeyde hiçbir rakip kalmayınca Hitler tüm gücüyle batıya yüklenebilirdi. Nitekim Fransa'yı şaşılacak kadar kısa sürede saf dışı etti. 1940 yılının ortalarında artık Almanya'nın önünde üç alternatif vardı. Bunlardan birincisi Avrupa'daki hegemonyasını pekiştirip bölgesel güç olarak kalmaktı. İngiltere anlaşma çağrısına yanıt verseydi Hitler bu yolu daha ciddi olarak düşünebilirdi ama Anglo-Saksonlar dünyanın geri kalan kısmını Almanya'ya kapattığı sürece bu mümkün değildi, ikinci yol ise Rusya ve Japonya ile ittifak yapıp Anglo-Amerikan gücünü dengelemektir. Gerçekten bir yıl boyunca bu denge kurulacak gibi göründü ama Almanya sonuçta üçüncü şekli, yani topyekün bir savaşa girişerek Rusya'yı safdışı etmeyi, böylece yaşam alanı kazanmayı seçti. Buradaki geniş topraklarda ırk saflaştırılacak, büyük ana kıtada tek güç olarak kalınca Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar uzanan bir savunma çemberi kurulacaktı. Ne var ki bu seçimi ile politikacı Hitler, stratejisyen Hitler'i safdışı etmiş, onu gücünün yetmeyeceği işlere sürüklemeye başlamıştı. Ama savaş alanına çıkılınca Alman orduları hala muzaffer olmanın yollarını buluyorlardı.

Alman ordusunun başarılarının temel nedeni hiç kuşkusuz zırhlı birliklerden etkili şekilde yararlanmanın yollarını bulmuş olmaları ve bunu taktik hava unsurlarıyla birlikte kullanabilmeleriydi. Alman ordusu çeşitli doktrinleri tartışırdı; Lutz, von Reichenau, Guderian ve von Thoma gibi subaylar 1920'lerin sonlarından itibaren tankın sonuç alıcı bir silah olarak nasıl kullanılacağını inceliyorlardı. Özellikle Guderian tankı temel alan ama tüm diğer sınıfların ona yardımcı olacak şekilde yeniden örgütleneceği bir modeli kavramıştı. İleriki yıllarda kolordu komutanı olarak batı cephesinde, ordu komutanı olarak da doğu cephesinde bu fikirlerini uygulama olanağı bulacaktı. Von Reichenau Blomberg'in müsteşarı olarak tank birliklerinin gelişimine katkıda bulunacak, von Thoma ise yine önde gelen bir panzer komutanı olacaktı. Lutz'a gelince, o hem tankların kapasitesini geliştirmede başrolü oynayan, hem de ilk büyük panzer birliklerini örgütleyen kişi oldu. Kuşkusuz ki diğer ülkeler de tankın önemini kavramışlardı ama onlar tanklarını tüm cepheye

yayarak etkisini azaltırken Guderian tüm tanklarını biraraya toplatarak düşman cephelerini dağıtan demir bir yumruk haline getirdi. Daha az tankla çok daha büyük işler başardı. Almanlar diğer ülkelerden daha önce her komuta düzeyinde telsiz haberleşmesi olan, zırhlı keşif taburunu kullanan, kundağı motorlu zırhlı toplarıyla hareket halindeki birlikleri yakından destekleyen, bunları motorlu piyadelerle birlikte kullanabilen ve nihayet sahrada bakım ikmal yapabilen büyük zırhlı birlikler yarattılar.¹ Hasımları zırhlı birliklerde ancak 1942'den itibaren onlarla aynı seviyede bir muharebe etkinliğine kavuşabileceklerdi.

Rus Savaş Doktrinleri

İç savaş sona erip de Rus ordusu amatör politikacıların olur olmaz müdahalelerinden kurtulduktan sonra doktrin geliştirmek için verimli bir çabaya girişildi. Modern savaşın gereklerini de kavradılar. Bunda kuşkusuz siper savaşının dehşetini bir daha yaşamama endişesi ön planda geliyordu, (Stalin Çarlığı yıkan şeyin siper savaşlarının ardı kesilmeyen dehşeti olduğunu biliyordu. Aynı şeyin kendi başına gelmesinden de müthiş korkmaktaydı). Böylece motorize birliklere ve vurucu güce daha en başından itibaren büyük önem verdiler, 1928 yılında V. Triandifilov zırhlı birliklerin süratli ve aralıksız hareketiyle ilgili görüşleri şöyle formüle ediyordu: "Savaşta düşmanın imhası için yarmalardan sonra operasyonlar aralıksız olarak birbirini izlemeli, böylece düşmanın toparlanmasına fırsat verilmemelidir. Bunun için hareketlilik, sürat ve derinlemesine operasyon kabiliyetlerine sahip birliklerin oluşturulması gerekir."

Ruslar bu doktrini temel aldılar ve geliştirdiler. Ne var ki 1938'deki temizlik hareketinden sonra generallerinin %90'ı, albayların ise %80'i Stalin'in cinayetlerine kurban gittiği için Fin Savaşı'nda ve Alman Savaşı'nın ilk iki yılında doktrinlerini uygulayamadılar. Ancak ana fikirleri doğrudu.

¹ Bryan Perrett, **Knights of the Black Cross, Hitler's Panzerwaffe and its Leaders**, Wordsworth, Hertfordshire, 1997, s. 42-43.

20 yıla yakın bir süre Sovyet ordusunun patronu olan Tukhaçevsky de hızlı hareket teorisinin savunucularındandı. Bunun için motorlu tümen, kundağı motorlu topçu ve yarmaları destekleyecek hava indirme birliklerinin oluşturulmasını destekledi. Daha 1923 yılında Fuller'i çevirtip incelemişlerdi. İleriki yıllarda da batıdaki tüm tartışmaları yakından izleyip yararlandılar. Douhet, Guderian ve Liddel-Hart'ı özümstediler. Teknik eksikliklerini gidermek için Almanlarla işbirliğine, giriştiler. Kendilerini yalnız hisseden iki ülke 1922 yılında ihtiyaçtan doğan Rapallo Anlaşması'nı imzalayarak yakınlaştılar. Almanlar Samara'da (Kazan) tank, Fili'de uçak fabrikası, ayrıca aralarında zehirli gaz da bulunan birçok diğer imalat birimi kurdular. Ruslar da Alman pilot ve subaylar için çok sayıda eğitim alanı açtılar. 1941'de birbirlerinin boğazına sarılacak olan iki amansız düşman böylece birbirlerinin ordularını güçlendirmiş oldular. Bu durum, iki totaliter rejimin zorunluluktan kaynaklanan geçici işbirliği olarak değerlendirilmelidir.¹ İlginç olan nokta, can düşmanı olan ülkelerin ve/veya rejimlerin, çıkar söz konusu olunca ideolojiyi derhal bir kenara itebilmeleridir.

Teknisyenler modern savaşı incelerken, politik olarak Stalin'e daha yakın olan Vorosilof gibi subaylar ise sabit savunma teorisinin taraftarlığını yapıyorlardı. Onlara göre az kayıpla düşmanı daha

¹ İlk baskıda Rapallo'nun zorunluluktan kaynaklanan geçici bir işbirliği olduğunu yazmıştım. Ne var ki daha sonra Rapallo Antlaşması'nın mimarlarından birisi olan ve uzun süre Komintern'in Almanya politikalarında rol oynayan Radek'in bu durumu Rusya'nın ebedi çıkarları açısından tanımlayan şu sözlerine rastladım. "Almanya'nın boğulması aslında Rusya'nın büyük bir güç olarak tasfiyesini ima eder, çünkü Rusya hangi tarzda yönetilirse yönetilsin, çıkarı daima Almanya'nın varlığı yönündedir... Savaşın son derece zayıflamış olan çıkan bir Rusya müttefik üstünlüğünü dengelemek üzere Almanya'nın varlığı olmadığı takdirde; ne büyük bir güç olarak kalabilir, ne de sanayisini yeniden inşa edecek ekonomik ve teknik olanakları elde edebilir." Komintern'in 4. Kongre'si için hazırlanan bu rapordaki bakış açısı, reel politikanın çok erken bir tarihte ideolojiye baskın olduğunu göstermektedir. **Die Liquidation des Versailler Friedens: Bericht an den Vierten Kongress der Kommunisten Internationale** (Hamburg, 1923) den aktaran, E. H. Carr, **The Bolshevik Revolution, 1917-1923**, Cilt 3, Penquin, 1966, s. 380.

fazla yıpratmak sonuca ulaşmak için en iyi yoldu. 1938 duruşmalarında Tukhaçevski ve hemen hemen tüm yetişmiş subay heyeti tasfiye olunca*Voroşilof taraftarları öne çıktılar. Bunların yönetimi tam bir kaos ve örgütsüzlük dönemi oldu. Ayrıca, nasıl sonuç alınacağına dair tam bir belirsizlik, bir doktrinsizlik hüküm sürmeye başladı, Rus ordusu silahlanma için harcadığı dev kaynaklara rağmen Finlandiya savaşında büyük bir başarısızlığa uğradı. Bu savaşta Voroşilof'un yerine Timoçenko geçerek orduyu bir parça reorganize etti. Durumu yakından izleyen Hitler, 4 milyonluk Finlandiya'yı yenemeyen Rusya'yı kolayca haklayabileceğini düşünüp rahat bir zafer hayaliyle Barbarossa Planı'nı yürürlüğe koydu. Ne var ki Rusya'nın o kadar geniş toprakları vardı ki Triandifilov ve Tukhaçevsky'nin öngördüğü hareketli savaşı özümsemiş kadroları tekrar yetiştirinceye kadar geri çekilmeyi, yani zaman kazanmak için büyük toprak ve insan kaybını göze alabildi. Rusların durumunu tam anlamak için rakamlara başvurmalıyız. Stalin'in cinayetleri o dereceye varmıştı ki, 1938'de Budenny ve Voroşilof dışındaki tüm mareşaller öldürülmüş, 1834 yılında askeri Sovyet (meclis) üyesi olan seksen kişiden sadece beşi sağ kalmıştı. Onbir savunma yardımcı komiserinin hepsi, keza tüm askeri bölge komutanları, ve sonra da onların yerlerine atananlar idam edilmişti. Gene, onbeş ordu komutanının onüçü, seksenbeş kolordu komutanının elli yedisi, 195 tümen komutanının 110'u, 406 tugay komutanının da 220'si öldürülmüştü. Ancak bölük komutanından albaylara kadar olan orta rütbeli subaylar arasındaki katliam muhtemelen üst komutanlıklardaki katliamdan daha fazla etki yaratacaktı.¹

Sovyetler Birliği ile ilgili olarak silahlanma çabalarına da değinmekte yarar var. 1920'lerde Polonya, Japonya ve İngiltere, sonra da Almanya'yı tehdit kaynağı olarak algılayan bu ülke, savunmaya bütçesinin beşte birine yakın bir pay ayırıyordu. Bu aşırı bir rakamdı. SSCB 1930'larda da bütün ülkelerden daha fazla uçak ve tank üretti. Örneğin 1932 yılında dünyadaki yıllık üretimin yarısına yakın bir miktar olan 2.595 uçak üretti. 1939'da 10.382 uçak ile

¹ Alan Clark, **Barbarossa, The Russian-German Conflict 1941-45**, Parnell, New York, 2002, s. 34.

yine dünyanın en büyük üreticisiydi. Bu yıl dünya üretimindeki payı %30'un altına düşmüştü ama esas sorun sayı değil kalite sorunuydu. Tank alanında da ellerindeki envanter dünyanın en büyüğüydü fakat 1941 yılındaki 24.000 tankın sadece %5'i üstün modellerden oluşuyordu. Gerçi Rusların elindeki tanklar iyi yönetilseydi yine de Almanların çok üstünde bir güç olabilirdi. Ne var ki Tukhaçevski'nin öldürülmesinden sonra mekanize kolordular dağıtılarak tanklar bölük pörçük ve verimsiz kullanıldı, panzer tümenlerine yem oldu. Buna rağmen, son tahlilde bu yatırımlar işe yaradı. Tank fabrikaları savaşa rağmen giderek artan miktarlarda üstün modeller (özellikle T-34'ler) üreterek Almanların toplu hareket taktiklerine aynı şekilde ve fazlasıyla karşılık verilmesine başlandı.

Diğer Doktrinler – Liddel-Hart ve Fuller

İngiltere'de Liddel-Hart ve Fuller'in görüşlerine daha önce değinmiştik. Fuller tankın büyük potansiyelini görerek bunu ilk kez teorize eden askerdi: Ne var ki tanka tek başına çok ağırlıklı bir rol veriyor, mekanize piyadenin rolünü inkar etmemekle birlikte piyadeyi ikinci plana itiyordu. Tankın stratejik derinliğe yapacağı saldırıların hava kuvvetleri ve "motorize gerilla grupları" adını verdiği bir nevi akıncı birlikleriyle desteklenmesini öngörüyordu. Fuller iyi bir askeri tarihçi ve teorisyen olmakla birlikte müfrit politik fikirleri nedeniyle 1933 yılında emekliye sevk edildi. Bundan sonra Oswald Mosley'in faşist hareketiyle bağ kurdu. Liddel-Hart ise daha geniş bakışlı bir teorisyendi. Stratejide "Dolaylı tutum" (indirect approach) diye adlandırabileceğimiz yaklaşımı 1930'ların sonlarından itibaren dünyanın her yerinde kumayları etkiledi. Bu yaklaşım hareketli unsurlara daha fazla yer veriyordu. Zırhlı-mekanize birliklerin sağladığı olanaklar Fuller gibi onun dikkatini de daha en baştan itibaren çekmişti ama bu konuda Fuller'e göre daha dengeli bir yaklaşım geliştirerek tankın diğer sınıflarla işbirliğine daha yatkın bir yaklaşım getirmişti. Her halükarda, daha esnek yaklaşımları Liddel Hart'ın popülerliğini sürdürmesini sağlarken Fuller özellikle kendi ülkesi İngiltere'de geri plana itildi. 1937 yılında İngiltere'de yeni gelişmeye başlayan mekanize kuvvetler için yazdığı talimat sadece 500 adet basılırken Alman ordusunda 30.000 adet basıldı ve

Rus ordusunda da yaygın şekilde okutuldu.¹ Rus ordusu tasfiyeler nedeniyle büyük bir krize girip birikimini heba ederken Almanlar savaşın ilk dönemindeki büyük başarılarını sağlayan "yıldırım savaşı"nın fikri temellerini hiç değilse bir ölçüde Fuller'den aldılar.

Görüldüğü gibi iki savaş arasındaki doktrinlerin hepsinin ortak noktası Birinci Dünya Savaşı'ndaki kitle kıyımını önleme endişesini taşımaktadır. Mekanize ve zırhlı birliklerle yapılacak yarma ve kuşatmalarla kısa sürede sonuca gitmek ve uzun siper muharebelerinden kaçınmak için silah ve taşıyıcı platform dizaynlarında değişiklikler yapıldı.

İlk başta hafif ve hızlı tankların yapımına gidildi. Ancak sonraları tanka karşı tank muharebelerinde etkili olmak için giderek daha ağır modeller yapıldı. Top ve havanlar da bunlara ayak uydurabilmek için daha kolay taşınabilir şekilde imal edildiler. O yıllarda yapılan düşük silüetli toplar bütün tankların zırhlarını delecek güçtelerdiler. Ayrıca hafif otomatik silahlar da geliştirildi. Ancak esas ilerleme havacılık ve haberleşme alanında yapıldı. Birleşik taktiklerin geliştirilmesi ise zaman aldı. 1927 yılında İngiltere'de tüm sınıflardan motorlu ve zırhlı birlikler ilk kez bir arada bir tatbikat yaparak başarılı oldular,

1931 yılında Salisbury ovasında yaptıkları ikinci büyük manevrada birlikler ilk kez radyo ile idare edildi. Bu olaylar dünyanın dört bir yanından gelen askeri gözlemcilerin önünde cereyan etti ve avantajları incelendi. Buna rağmen bu tur harekate gereken önemin verilmesinde genelde geç kalındı. Havacılık, zırhlı birliklerden çok daha hızlı gelişen bir alan oldu.

Fransızlara gelince, onlar Albay De Gaulle'ün şahsında zırhlı birliklerin etkili bir savunucusunu buldular. Ne ki onun fikirleri en az kendi ülkesinde rağbet gördü. Fransızlar hem tank dizaynında geri kaldılar, hem de tank güçlerini piyade desteği için küçük birliklere dağıtarak ziyan ettiler. Halbuki Birinci Dünya Savaşı'nda en büyük

¹ Irving M. Gibson, "Maginot ve Liddel-Hart: Savunma Doktrini", ss. S. 311-326 in, Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, çev. D. Erdem, Ç. Erdem ve G. Ülgezen, ASAM Yay., Ankara, 2003, s. 321.

kayıpları vermişlerdi ve siper savaşını tekrarlayacak nüfus gücünden yoksundular. İnsanın yerine makina koymaya en çok onların gereksinimi vardı. Bunu uygun şekilde yapmamanın cezasını çok ağır şekilde ödediler. Kuzey Fransa'ya yaptıkları Maginot hattına aşırı güveniyorlardı. Bu, İsviçre sınırından Lüksemburg'a kadar uzanan 320 kilometre boyunda, çoğu yer altına gömülmüş, çok pahalı bir siperler sistemi idi. Adeta toprak altında inşa edilmiş bir zırhlıydı. Savaşta hiçbir işe yaramadı. Fransızlar betona gömdükleri paranın onda birini tank ve uçaklar için harcasalardı yenilmeyebilirlerdi. İkinci Dünya Savaşı ne kadar iyi hazırlanmış olursa olsun yeni silah ve platformların her sabit hattı aşabileceğini, üstelik bunu son derece kolaylıkla yapabileceğini ispatlamıştır.

Hava Doktrinleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hava gücüyle ilgili olarak en çok yankı yapan teorik çalışma İtalyan generali Giulio Douhet'e aittir. 1921 yılında yazdığı "Hava Hakimiyeti" (The Command of the Air) adlı kitabında Douhet karşı tarafın kentlerine yapılacak hücumlarla sivil halkın terörlere edilmesi ve hasım ulusun savunma gücünün kırılmasını savunuyordu. Bunun için hava kuvvetleri ordu ve donanmadan ayrı bir güç olarak örgütlenmeliydi. İtalya ve Fransa gecikerek, ABD ve Japonya ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ayrı bir hava kuvveti kurmadılar. Douhet'in fikirleri en çok İngiltere'de ciddiye alındı ve RAF ağırlıkla bombardıman ve koruyucu avcı uçaklarından oluşan bir güç haline geldi. İngilizler ordu ve donanmaya doğrudan ateş desteği verebilecek hafif pike bombardıman uçaklarına hiç önem vermediler. Zaten Douhet'in teorisi çerçevesinde savaş siperlerde kazanılmayacağına göre gücün büyük kısmının muharebe alanına ayrılması doktrinin temelden inkarı anlamına gelirdi.

Bu görüşün tam aksi ucunda ise Rus hava doktrinini görüyoruz. Bu ülke hava gücünün tamamına yakın bir kısmını kara kuvvetlerinin taktik desteğine ayırmıştı. Her askeri bölgenin kendine ait bir hava gücü vardı. Gerçi uzun menzilli bombardıman uçaklarından da bir miktar yaptılar ama bunlar düşman gerilerine stratejik akınlar değil,

cephe gerisinde taktik durumu doğrudan etkileyecek hedeflere saldırılar yapacaktı. Donanma hava gücü ise kıyıların ve gemilerin korunmasıyla görevliydi ve donanma havacılığı bu ülkede her zaman ikinci planda kalacaktı.

İki ucun arasında ise Almanya yer alıyordu. Luftwaffe, ikinci Dünya Savaşı'na giden süreçte en dengeli hava gücü olarak kuruldu. Bombardıman kapasitesi hem stratejik hem taktik hedeflere yönelecek şekilde tasarlanmıştı. Ancak Almanların stratejik bombardıman yapabilecek kapasiteleri gene de çok zayıf kalmıştı. Bu nedenle 1940 yazında İngiltere'ye yaptıkları hava bombardımanı kampanyası, istedikleri hedefleri elde etmeye yeterli olmadı. Her halükarda savaşı ordu kazanacaktı ve savaş alanına etkili destek verilirken, geri hedeflere yapılacak hücumlarla da düşmanın savaşta devam azmi zayıflatılacaktı. Versay Anlaşması her ne kadar Almanya'nın hava kuvveti kurmasını yasaklamışsa da Rapallo Anlaşması sonrası Rusya'da açılan uçuş okulları, sivil havacılık sanayi ve uçuş spor kulüpleriyle planörcülük dernekleri Luftwaffe'yi hazırlayan unsurları oluşturdular. Daha 1926 yılında Almanya'da bu kulüplerin 30.000 aktif üyesi vardı.

ABD ise İkinci Dünya Savaşı öncesinde askeri havacılıkta göreceli olarak geri kaldı ama sivil hava sanayi o kadar gelişmişti ki, bunun kapasitesi savaşın ilanından sonra çok kısa sürede arayı kapatmalarını sağladı. Nitekim Japon donanma uçaklarının üstün performansını gördükten sonra altı ay içinde onlara yetiştiler ve Midway'den başlayarak bir dizi muharebede Japon gücünün belini kırdılar. Ayrıca 1930'ların başından itibaren pike bombardıman uçakları ve B-9 ile başlayan ve B-17 ile çok iyi bir noktaya gelen Boeing bombardıman uçakları serisi deneylerini artırmıştı. Bunların eksik yanlarını giderip etkili uçaklar imal ettiler. Savaş başladığı tarihte 7 adet olan uçak gemilerinin sayısını kısa sürede (hafif tiplerle birlikte) seksenin üzerine çıkardılar.

Amerikalıların havacılık yarışında geri kalmaları başta William Mitchell olmak üzere bir dizi subayın sert tepkisine yol açtı. Mitchell, Douhet'ten farklı olarak dengeli bir hava gücünü savunuyor ve kara kuvvetlerinin desteklenmesini öngörüyordu. Ayrıca

deniz üstünlüğünün de pike ve torpil uçaklarıyla elde edilebileceğine inanmıştı. Nitekim Amerikan havacıları bir manevra sırasında hedef olarak kullanılan savaş ganimeti eski Alman zırhlısı Ostfrieseland'ı batırdılar. Ne var ki uçaksavar ateşi olmadığı, gemilerin manevra yapmadığı ve uçakların çok alçaktan uçtuğu gerekçesiyle bu sonucun savaşta tekrarlanabileceği kabul edilmedi. Halbuki Mitchell haklıydı ve Pasifik'teki zaferler amirallerin inanmaya devam ettiği gibi büyük zırhlıların toplarıyla değil, uçak gemilerinden havalanan pike ve torpil uçaklarıyla elde edildi. Mitchell komuta heyetini tutuculukla ve çok sert şekilde suçladığı için askeri divana verildi. Mahkemeyi tezlerini müdafaa için kullandı. Aralarında Mac Arthur'un da bulunduğu askeri divan disiplinsizliğinden dolayı Mitchell'i cezalandırdı. 1936'da öldü ancak İkinci Dünya Savaşı tezlerinin doğruluğunu ispat edince, tarih önünde itibarını kazandı.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ PROVALARI

Genel Olarak

Birinci Dünya Savaşı büyük güçler arasındaki paylaşım sorunu nedeniyle çıkmış ama oluşan büyük kriz sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketleri ve sosyalist akımların her yerele yükselmesine neden olmuştu. Müttefikler savaşı kazanmışlar ama kalıcı bir barış yaratamamışlardı. Hesaplaşmalar İkinci Dünya Savaşı içerisinde devam edecekti. Kaldı ki İtalya ve Almanya'da komünizm korkusu, onlarla hesaplaşmaya çok hevesli olan faşist hareketleri iktidara taşımıştı. Bu nedenle iki savaş arasındaki dönem bir yandan batı işgaline karşı kurtuluş savaşları, diğer yandan da sosyalizme karşı haçlı seferleri özellikleriyle karakterize edilebilir. Unutulmasın ki, o dönemde komünizm hasımları tarafından çok ciddiye alınan bir akımdı. İspanya ve Çin'de gelişen iç savaşların nedeni bu gerilimdir. Gene bu nedenle müttefikler 1918 yılının ilkbaharından itibaren Rusya'da rejime karşı savaşan beyaz orduları desteklediler. Doğuda ise Japonya'nın Çin'e saldırısı bu ülkenin yayılmacılığı ne ölçüde tutku haline getirdiğini gösteriyordu.

Rusya'da İç Savaş ve Dış Müdahaleler

3 Mart 1918 tarihinde Bolşevikler Brest-Litovsk Antlaşmasını imzaladılar. Bu Lenin'in Troçki'ye Kızılordu'yu kurma talimatı vermesinden sadece bir hafta sonra gerçekleşti. Rusya devrimi kurtarmak için o kadar büyük kayıpları kabul etmişti ki, derhal büyük bir kriz

doğru, daha doğrusu mevcut kriz ortamı derinleşti. Bolşevikler, Sosyalist Devrimcilerin ortaklıktan çekilmesiyle iktidarda yalnız kaldılar ve birçok bölgede ayaklanmalar iç savaş boyutuna çıkarken eşzamanlı olarak ülkenin kıyı kesimleri işgale uğradı. Nisan'da Japonlar Vladivostok'a çıktılar. Müttefikler Karadeniz'de Odesa'ya ve Kuzey Denizi'nde Murmansk'a çıktılar. Bir dizi Beyaz ordu ilerlemeye başladı. Kolçak Sibirya'dan, Komilov ve sonra Denikin Karadeniz'den, Wrangel gene Kırım'dan ve nihayet Yudenitş Baltık kıyısından harekete geçti. 1919 ve 1920 yıllarında bu ordular art arda yenildiler. Dış destekli olmalarının yarattığı tepkinin yanı sıra, eski rejimi geri getirme istekleri de toprak dağıtımından yararlanmış olan köylüleri, bunların tekrar eski sahiplerine verileceği endişesine sevk ediyordu. Beyaz ordular art arda sahnedan çekildikçe, işgal güçleri de limanları terk edip gittiler. Bunun ardından onikinci bölümde incelediğimiz Polonya Savaşı geldi. Rusya bu savaşta yenilince devrimi ihraç umutları da söndü. Şimdi tek ülkede sosyalizm adına giderek baskıcı bir devlet kapitalizmi kurulacaktı. Soğuk Savaş'ın 1945 yılında başladığı kabul edilir ama aslında daha 1918'de başlamıştı.

İspanya İç Savaşı

İspanya İç Savaşı 1936 yılında Franko komutasındaki falanjist milliyetçi güçlerin seçimle işbaşına gelen cumhuriyetçi "Halk Cephesi" koalisyonuna karşı ayaklanmasıyla başladı. Bu durum esasen İspanya'da yıllardan beri için için devam eden yangının alçaklenmesinden ibaretti. Zaten ne meşru hükümet ülkeye huzur getirebilmiş, ne de sağcı güçler bunların meşruluğuna saygı göstermeyi kabul etmişti.

Olayların başlamasından itibaren Cumhuriyetçiler ülkenin geniş bölümlerine hakim oldular ve ayrıca iç hatlar avantajını elde ettiler. Ancak İspanyol Fası'ndaki tecrübeli askerlerin ülkeye taşınması dengeyi falanjistlerin lehine çevirdi. Donanma ağırlıkla cumhuriyetçilere sadık kalmıştı ama kara kuvvetlerinin çoğunluğu falanjistleri tuttu. Bu önemliydi, çünkü ordudaki subay sayısının toplam mevcuda oranı çok yüksekti ve bunlar sevk ve idarede üstünlük sağladılar. Ayrıca falanjist güçlerin yeni birlikler oluşturması kolaylaştı.

Hitler ve Mussolini isyanın başlamasından hemen sonra Franko'nun emrine birer uçak filosu göndererek 13.500 kişiyi Fas'tan İspanya'ya taşıdılar. Hemen ertesinde de güç dengesini daha da falanjistlerin lehine çevirecek şekilde toplamları uzun dönemde 200.000'i geçen Alman, İtalyan ve Arap askeri sevk edildi. Bunun karşısında Cumhuriyetçiler Rusya'nın yardımı ve tüm ülkelerden gelen gönüllülerin desteğiyle karşı koymaya çalıştılar. Ancak iyi yetişmiş birlikler halinde gelen Alman ve İtalyanlar karmakarışık durumda olan ve dil birliği bulunmayan cumhuriyetçi gönüllülere göre çok daha etkili bir güç oluştuyorlardı. Bu, özellikle hava hakimiyetinde kendisini gösterdi. Alman Kondor lejyonu hava taktiklerini ve teorilerini denemek fırsatını buldu. Bunlar içerisinde en bilineni de kentlere karşı yapılacak yoğun bombardımanın etkisini gözlemek için 27 Nisan 1937'de Guernica'nın yerle bir edilmesi idi. Bu kitlesel terör uluslararası planda büyük protestolara yol açtı. Guernica ise savunmaya elverişli konumuna rağmen iki gün sonra faşist güçlere teslim oldu. (Bundan kesin bir sonuç çıkarmanın olanağı yoktur.

İkinci Dünya Savaşı'nda çok daha yoğun bombardımana karşı direnen birçok kent olduğu gibi, hemen teslim olanlar da olmuştur. Ancak Guernica bu tür akınlara başlanmasına yeşil ışık yakan bir deney oldu.) Diğer yandan, dört koldan ilerleyen Franko güçlerinin kuşatması altına giren Madrid birçok kez hava hücumuna maruz kalmasına rağmen iki yıldan fazla direndi. "Beşinci kol" deyi mi, ise bu savaşlarda, kent içindeki Frankist güçleri ifade etmek için kullanıldı ve zamanla "içerdeki hainleri" temsil eden bir anlam kazandı.

İspanya'ya oldukça çok miktarda tank ve zırhlı araç da gönderilmişti. Ne var ki bunlar yeni tank teorilerine uygun tarzda kullanılmadı. Derinlemesine operasyonlar yapılmadı ve tanklar piyade destek unsuru olarak kaldı. Durumu izleyen bazı batılı gözlemciler de düz mantıkla, tankın stratejik bir unsur olmadığı yanılığ ına ulaştılar. Halbuki bu tamamen silahın kullanım tarzına ilişkin bir sorundu. Bu savaşta tanklar söz konusu tarzda kullanılmaya teşebbüs bile edilmemişti. Böylece İspanya, tıpkı daha önceki bazı örneklerde olduğu gibi, birçok konuda yanlış derslerin çıkarıldığı bir deney olarak kaldı. İnsanlar çoğu zaman istediklerine inanma eğilimindedir.

Falanjistlerin giderek artan üstünlüğü karşısında toprak yitiren cumhuriyetçiler, dağınık birliklerini düzenli güçlere dönüştürmeye çalıştılar. Ancak cumhuriyetçi saflardaki anarşistlerin gerillacılığı terk etmeye ve merkezi otoriteyi kabule pek niyetleri yoktu. Diğer unsurlar ise merkezi denetim altına girdiler ama burada da komünistler diğer solcu unsurlara karşı 1938'de Stalin'in Moskova'da başlattığı harekete paralel bir temizliğe giriştiler. Denetim altına alamadıkları (veya almak yerine imhayı tercih ettikleri) sol gruplara karşı bazen açık, çoğu zaman örtülü bir terör ve katliama giriştiler. Bu olaylar hükümet taraftarı güçleri daha da zayıflattı. Cumhuriyetçilerin orta sınıflara göz kırpan politikaları ise beklenen geniş desteği sağlamadı. İngiltere ve Fransa'nın Alman-İtalyan müdahalesini etkisizleştirmekten kaçınması da yenilgilerinde rol oynadı. Cumhuriyet iç ve dış düşmanları arasında yavaş yavaş boğuldu. 1939'un Mart'ında falanjistler yarım milyon ölü ve yaralı, bir milyondan fazla sürgün ve sonsuz bir yıkım karşılığında ülkeye hakim oldular. Askeri uzmanlar açısından ise silahların kullanımı taktik denemelerden ibaret kaldı. Orduların karşılıklı sevk ve idare tarzları çok verimli incelemelere fırsat vermedi. Yine de Almanlar deney açısından en kazançlı çıkan ülke oldular. İspanya'da tank taktiklerini geliştiren Von Thoma, bu ülkede geçirdiği üç yıldan sonra 1939'da Almanya'ya döndü ve ayağını tozuyla Polonya muharebelerine katıldı. Daha sonra, 1942 sonunda Afrika'da esir düşünceye kadar Fransa ve Rusya'da zırhlı birlik komutanı olarak ününü pekiştirdi.

İspanya olayı Hitler'in durumunu güçlendirdi. Batılı müttefiklerle İtalya arasında yakınlaşma umudunu ortadan kaldırdığı gibi Fransa üçüncü bir faşist komşuya sahip oldu. Ayrıca Fransa'da sağ ve sol güçler arasındaki çatışmayı artırarak Almanya'nın batıdaki en büyük hasmını içeriden zayıflattı. Savaşın uzun sürmesi de Hitler'in lehineydi çünkü Akdeniz'de gerginliğin yüksek tutulması ona Orta Avrupa'da rahat hareket olanağı verdi. O da Avusturya ve Çekoslovakya'yı ilhak ederek bu fırsatı mükemmelen kullandı.

İspanya olayının diğer bir sonucu Franko'nun komünizme karşı kurulan ve uluslararası alanda faşizm ve militarizmin işbirliği örgütü olan Anti-Komintern Paktı'na bağlılığını belirtmesiydi. 1939 Mart'ında Almanya ile dostluk antlaşması imzalamış, Nisan ayında da pak-

ta katılmıştı. Madrid Avrupa'da Roma-Berlin mihverine yakınlaşmak suretiyle, iç savaşta zafere ulaşmasını sağlayan bu iki güce minnettarlığını ifade etmişti. Ancak bunların batılı güçler karşısındaki nihai başarısından emin olmadığı için Hitler'in tüm ısrarlarına rağmen savaşa girmedi. Bununla birlikte Bolşeviklere karşı savaşa Rusya'ya 18.000 asker göndererek yandaş diktatörlere destek oldu.

Hitler ve Mussolini, ülkeleri arasındaki işbirliğinin diğer Avrupa ülkelerine de süreç içinde -tıpkı tekerleğin aksı etrafında dönmesi gibi- kendi etraflarında toparlayacağını ileri sürüyorlardı. Bu nedenle Roma-Berlin mihveri (Axis) o dönemde yaygın olarak kullanılan bir terim haline geldi. Japonya da bir süre tereddüt ettikten sonra bu işbirliğine katıldı. Böylece 1940 sonbaharında üçlü antlaşma şekline dönüşecek olan Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki dayanışmanın temelleri atılmış oldu. Buna göre henüz savaşa katılmamış bir devlet aralarından birisine saldırırsa, diğerleri ona yardım edeceklerdi. Hem Japonya hem de Almanya bu antlaşma ile ABD'yi savaştan caydırmak ve Stalin'i sindirmeyi. Hesapları tutmayacaktı.

Japon Militarizminin Gelişimi ve Çin'e Saldırı

Japonya'nın Çin ve Mançurya'ya yayılma arzuları 1905 yılındaki Rus-Japon savaşından sonra kamçılanmış, Birinci Dünya Savaşı'nda batılıların kendi dertleriyle meşgul olmaları daha rahat hareket etmelerine olanak sağlamıştı. 1930'larda Japonya pervasızca Çin kentlerini bombalıyor ve işgali genişletmek için fırsat kolluyordu. Japon Savaş Bakanı Baron General Sadao Araki 1933 yılında şöyle diyordu: "Mançurya sorununun çıkması ilahi bir lütuftur. Bu, Japon halkının uyanması için alarm çanıdır. Eğer millet ülkenin kuruluşundaki büyük uyanış ruhuyla tekrar harekete geçerse dünyadaki tüm milletlerin gözü bizim Kodo'muz üzerinde olacaktır. Bunu engelleyebilecek her şey -gerekirse kılıçla- süpürülmelidir."

Araki'nin Kodo dediği şey kısmen "Tanrıların Yolu" anlamındaki Şinto inançlarından, kısmen de eski samuray kanunları olan Buşido'dan alınmış, yarı mistik bir inançtı. Kodo'nun kelime anlamı "İmparatorun Yolu" idi. Buna göre her Japon için en büyük şeref de

ya zafere kadar savaşmak ya da ölümdü. Teslim olmak ise tahammül edilmesi mümkün olmayan bir şerefsizlik olarak gösteriliyordu. Fanatik milliyetçiler önlerine çıkacak her türlü iç ve dış engeli temizlemeye gerçekten kararlıydılar. 1931 yılında Mançurya'yı işgal etmiş olan Japon militaristler 1932 yılında içteki muhalefeti tasfiye etmek için terör eylemlerine başladılar. Bu dönemde savaş partisinin önündeki en büyük engeller savaşırsız yayılma isteyen büyük işadamları "zaibatsu"lar ile yaşlı devlet adamları topluluğu olan "Genro" idi. Mart 1932'de Kan Kardeşliği Birliği adındaki milliyetçi örgütün militanları Mitsui Şirketi'nin Yönetim Kurulu Başkanı Baron Dan Tokuma'yı öldürdüler. 15 Mayıs'ta ise Parlamento'dan gelen bakanların sonuncusu olan yaşlı Tsuyoshi Inukai katledildi. Bundan sonra zaibatsu ve genro üyeleri militaristlere karşı açıkça muhalefet yapamaz oldular.

İlerleyen günlerde askeri öğrenci, subay ve sivil militaristlerden oluşan çeteler işgal ve katliam eylemlerini sürdürdüler. 1936'da ise Çin'de Kuomintang milliyetçileriyle komünistlerin güçlerini birleştirebilmelerinden (böyle bir ihtimal pek yoksa da) önce hücumla geçmeleri gerektiğini kararlaştırdılar. 7 Temmuz 1937 günü Marko Polo köprüsünde meydana gelen bir olayı bahane ederek Çin'e var güçleriyle yüklendiler. Aralık 1937'de Nanking, Kasım 1938'de Kanton ve Hankow'u işgal ettiler.

Çin-Japon savaşı aslında her biri diğer ikisine eşit derecede düşman üç güç arasında cereyan etti. Chiang Kai-Shek bir yandan Japonların ilerlemesini önlemeye çalışırken diğer yandan da komünistlerin kökünü kazımaya çalışıyordu. Büyük yürüyüş ve bunun yanı sıra ülkenin birçok yerinde cereyan eden iç çatışmalar 1935 ile 1938 yıllarında en şiddetli şekilde sürmekteydi. Bu Japonların işine fazlasıyla yarıyordu çünkü Chiang en seçme birliklerini komünistlerle kovalamaya göndermişti.

Komünistler ise Chiang'ın düzenli birliklerinin aksine, gerilla taktikleriyle Japonlara daha büyük zarar veriyorlardı. Öte yandan onlar da birkaç kez düzenli saldırılarda bulundular ama bunun gereklerini yerine getirecek halde olmadıklarından büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Chiang'ın orduları kalabalık fakat

genelde eğitim ve idare yönünden çok zayıf birliklerden oluşuyordu. Komünistler ise sayıca daha az fakat daha disiplinliydimler. Böylece giderek daha başarılı oldular ve Çin'in içlerine çekilerek üslelerini geliştirdiler. Bunu gayrinizami savaşlar bölümünde ayrıntılarıyla göreceğiz.

Çin-Japon Savaşı 1930'lardaki aşamasında Japonların istedikleri gibi ilerleyebildikleri, daha doğrusu ikmal ve yığınak olanakları sağlayabildikleri oranda yayılabildikleri bir işgal olayıydı. Ne var ki Çin o kadar büyük ve kalabalıktı ki, tüm vahşetlerine rağmen bu ülkeyi dize getirmeyi hiçbir zaman başaramadılar. Onlar ilerledikçe Çinliler daha iç bölgelere çekiliyor ve savaşı sürdürebiliyorlardı. Buna karşılık Japonlar giderek daha çok terör ve katliama başvurdular, zehirli gaz ve biyolojik savaş yöntemleri kullandılar, köyleri boşaltıp kentleri yerle bir ettiler. Ne var ki bütün bunlar direnişi daha sistemli hale getirmekten başka bir işe yaramadı.

Bu savaşlar klasik askeri taktikler ve strateji açısından özel bir öneme sahip değildir. Ancak, komünistlerin eylemleri o güne kadar yapılmış en kapsamlı gerilla hareketiydi ve düzenli orduya geçiş potansiyelini taşıyordu. Bu taktikler ilerideki yıllarda birçok ülkede taklit edilmeye çalışılacaktı. Öte yandan Japon gücünün önemli bir kısmı bu işgali devam ettirmeye ayrılmış, ayrıca Mançurya'da kurdukları kukla Mançukuko devletinden sonra Moğolistan'a doğru ilerlemeleri onları Ruslarla karşı karşıya getirmişti. Böylece Rusya uzun zamandır korktuğu iki cepheli savaşla burun buruna gelmiş, bu olay 1939 yazında Stalin'in Hitler ile ittifak yapmasını kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Ruslar 1939'da Khalkin Gol muharebelerinde Japonları yendiler ve böylece Japon kara kuvvetlerinin modern bir zırhlı güç karşısında, üstelik ikmal hatları o kadar uzamışken başarılı olamayacağı anlaşılmış oldu. Japonlar bu dersi aldılar ve bir daha Rusya'ya saldırmadılar. Zaten bundan sonraki hedefleri Pasifik ve Güneydoğu Asya olacaktı. Moğolistan'daki bu muharebeler İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük Rus komutanlarından biri, muhtemelen de birincisi olan Zhukov için de başarılı bir sınav olmuştu.

Diğer Askeri Harekat

İki dünya savaşı arasındaki diğer askeri harekat ağırlıklı sömürge savaşları kategorisine girer. Bunların ortak özellikleri batılı güçlerin gelişmiş ordularının yerli halkların derme çatma güçlerine karşı acımasızca kullanılmasıdır. Bu dönemde gerilla hareketleri henüz kapsamlı bir şekilde teorize edilmemişti. Böylelikle sömürge ülkelerdeki kurtuluş hareketlerini yürütenler güçlerini etkili bir şekilde kullanamıyor ve boş yere ağır kayıplar veriyorlardı.

Bu dönemde ilginç bir gelişme İngiliz Hava Kuvvetleri (RAF)'nin sömürge operasyonlarında birinci derecede rol almasıdır. 1918 Kasım'ında Hindistan'ın kuzeybatı sınırında Üçüncü Afgan Savaşı başlayınca RAF, Afgan savaşçılarına karşı altı filo gönderdi. Sadece askeri hedefler değil başkent Kabil de bombalandı. Ancak RAF'ın esaslı bir şekilde görevlendirilmesi Irak ve Arabistan'da oldu. Çeşitli çatışmalardan sonra, 1923'te Irak tümüyle RAF'ın denetimine verildi. Buradaki yaygın operasyonları Ürdün'dekiler izledi. Afrika'nın öte yanında ise Abdülkerim'in Fas'taki isyanı karşısında hem Fransız hem de İspanyollar uzun süreli bir savaş yürütmek zorunda kaldılar. Gerek burada, gerek Libya'da İtalyanların yerli halka karşı giriştikleri operasyonlarda uçaklar birinci derecede rol oynamaya başladı. Bunlar keşif, nakliye ve giderek artan şekilde bombardıman işlerinde kullanılıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise aynı tür operasyonlar uçakların yanı sıra çok daha büyük harekat esnekliği sağlayan helikopterlerle yapılmaya başlandı.

1919'dan itibaren Amerikalılar da sömürge savaşlarına giderek artan bir ölçüde katılmaya başladılar. İspanyol Savaşı'nda zapt ettikleri Filipinlerdeki hareketinin yanı sıra Santa Domingo ve Nikaragua'ya deniz piyadesi birlikleri gönderdiler. Sandinistler ve diğer gerilla gruplarının bastırılmasında önemli rol oynadılar. Esasen Latin Amerika ve Pasifik'i kendi nüfuz alanları olarak görüyor ve buralara müdahaleyi doğal addediyorlardı. İzolasyonizmleri sadece eski dünyaya yönelikti.

Çirkin sömürge savaşlarının bir diğeri de İtalya'nın Habeşistan'ı işgalidir. 1935 yılının Aralık ayında savaş bile ilan etmeden bu

ülkenin üzerine çullanan İtalyanlar kabile düzeyindeki Habeş birlikleri üzerine uçaklardan bomba ve zehirli gaz yağdırdılar. Daha önce, 1896'da Adowa'da İtalyanları büyük bir yenilgiye uğratmış olan Habeşler (15.000 İtalya'nın yarısını öldürmüşlerdi) aynı başarıyı tekrarlayabileceklerini sanıyorlardı. Şan peşindeki kabile reisleri sabırsızca, ileri atıldılar. Ancak öldürme sanatındaki gelişmelerden tam olarak haberdar değildiler. Kısa sürede darmadağın oldular. Dağlara çekilecek yerde düz ovada cephe tutmaya kalkıp katledildiler. 250 binden fazla askerle iki koldan ilerleyen İtalyanlar karşısında Nisan ayında son örgütlü direnişler de kırıldı. Haile Selasiye Avrupa'ya kaçtı ve Milletler Cemiyeti'nde dokunaklı bir konuşma yaptı. Bu aynı zamanda anlamlı bir konuşmaydı ve birçok kimse etkilenmiş göründü. Fakat kimse bir şey yapmak için kılını kıpırdatmadı. O yıllarda dünya sömürgecilik konusunda fazlasıyla çifte standartlıydı.

Mussolini, Habeşistan, Eritre ve Somali'de elde ettiği topraklara İtalyan Doğu Afrika'sı adını verdi. Bu bölgenin Genel Valiliği'ne Mareşal Bodaglio getirildi. Böylece Roma İmparatorluğu hülyaları ateşlenmeye devam etti. İtalya ikinci, hatta üçüncü sınıf bir güç olduğunu unuttu. Bu ona pahalıya mal olacaktı.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLIYOR

Genel Durum

Renenya'yı işgal edip Versay Anlaşması'nı yırtan Hitler, 1936'dan itibaren güçlendi ve buna paralel olarak saldırganlığı arttı. Bu yıllarda kendi yarıküresine çekilmiş olan ABD ve iç sorunlarıyla uğraşan SSCB'nin Alman emellerine set çekmesi söz konusu değildi. Geriye İngiltere ve Fransa kalıyordu. Hitler, Fransa ile çatışmayı kaçınılmaz görüyor ama bu ülkeyi bir kez yendikten sonra İngiltere ile görüşmeye oturabileceğini düşünüyordu. Ona göre İngiltere güneş batmayan imparatorluğunu sürdürür ve Almanya'yı kıtada serbest bırakabilirdi.

Gerçekten de uluslararası güç dengeleri her türlü saldırganlığa prim veren bir dağınıklık gösteriyordu. Güçlü olanların yaptıkları yanlarına kalıyordu. Etkisiz bir kuruluş olan Milletler Cemiyeti, İtalya'nın Habeşistan'da, Japonya'nın da Çin'de yaptıkları vahşi katliamlar ve işgaller karşısında sessiz kalmıştı. Ancak bunda esas suç diğer saldırganları ve özellikle de 1936 yılında Hitler'i engellemeyen İngiltere ve Fransa'ya aitti. Ne pahasına olursa olsun savaştan kaçınma eğilimleri çok güçlüydü ama bu tam da savaşı yakınlaştıran bir dar görüşlülüktü. Böylelikle Almanya'ya büyük bir sınai güç (Renenya ve askeri sanayi ve daha sonra da Çekoslovak işletmeleri) ve stratejik avantajı hediye etmiş oldular. Gerçi evet, İngiltere ve Fransa 1936 yılında savaşa hazır değillerdi ama Almanya da Nazizmin tetiklediği faşist dinamizme rağmen askeri açıdan güçlü

değildi. Hitler'in blöfleri görülseydi geri adım atırlabilir ve daha avantajlı koşullar için zaman kazanabilirlerdi.

Burada Hitler'in düşüncesine biraz daha yakından bakmakta yarar var. İngiltere ile anlaşma umudu ve Fransa ile geleneksel düşmanlığı bir yana bırakılırsa, Hitler Rusya'yı daima uzun dönemdeki esas düşman olarak görüyordu. Almanya'nın kolonileri denizaşırı bölgelerde değil, doğuda ve Avrupa'da olacağına göre öncelikle Fransa'yı yenip Rusya ile tek cepheli bir savaş yapmak istiyordu. Fransa'nın Rusya ile işbirliğini reddedeceğini de hissediyordu. (1930'ların koşullarında bu doğaldı.) İtalya'yı ise ancak ikinci sınıf bir güç olarak yararlı görüyordu. Mussolini'nin iddialarını hiçbir zaman çok ciddiye almadı. Böylece ilk önce Orta Avrupa'da güçlenip Fransa ile Rusya'yı teker teker yenme fikrini hayata geçirebilirdi. İşe Avusturya'dan başladı.

Avusturya ve Çekoslovakya'nın İşgali

Hitler "Mein Kampf" adlı eserinin ilk sayfasında Almanya ile Avusturya'nın birleşmesinin kendi neslinin en büyük hedeflerinden biri olduğunu ifade etmişti. 1938 yılında bu gayesini elde ederek İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması yolundaki en büyük adımlardan birini attı. Birinci Dünya Savaşı'nda parçalanan imparatorluğun 6.5 milyonluk küçük kalıntısı olarak yaşayan Avusturya bu yıllarda sosyalistlerle faşistler arasındaki kutuplaşmanın ızdıraplarını yaşıyordu. Galip müttefiklerle Avusturya arasında yapılan St.Germain Anlaşması bu ülkenin Almanya ile birleşmesini, yani "Anchlauss"u yasaklamıştı. İlk yıllarda Mussolini de buna karşı çıkıyordu çünkü bunun uzun vadede Güney Tirol'de yaşayan Almanca konuşan kesimin irredentalist taleplerini öne çıkaracağını düşünüyordu. Öte yandan Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya tarafından kurulan ve Fransız etkisi altında bulunan Küçük Antant da böylesi bir adıma karşı eğilim içindeydi. Ancak Avusturya Nazileri Anchlauss'un temelini oluşturmak için var güçleriyle çalışmaya başlamışlardı bile.

Hitler iktidara geldiği 1933 yılından itibaren Avusturya Nazilerini Engelbert Dolfuss'un hükümetine karşı kışkırtmaktaydı. 1934'te Dolfuss öldürüldü. Ancak İtalya'nın şiddetle karşı çıkması ve se-

ferberlik ilan etmesi Nazilere bir süre için geri adım attırdı. Hatta 1935'te İtalya ile Fransa, Avusturya'nın bağımsızlığını garanti altına alan bir anlaşma imzaladılar. Ne var ki 1938'de Avusturyalı Nazi lideri Seyss-Inquart kazanı tekrar kaynatmaya başladı. Aynı günlerde Viyana'daki Alman elçisi Franz von Papen, Şansölye Kurt von Schuschnigg'i Hitler'i ziyarete ikna etti. Hitler ve Alman propaganda makinesi Schuschnigg'i kelimenin tam anlamıyla köşeye sıkıştırdılar ve Seyss-Inquarth 11 Mart 1938 günü şansölyeliğe getirilirken ilk Alman birlikleri sınırı geçmeye başladı. Öğle saatlerinde ise Viyana işgal edilmişti. Birkaç gün içinde 30.000 muhalif, sosyalist, Katolik veya Nazi karşıtı olduğundan şüphe edilen insan tutuklandı. Çin'de yıllardır süregelen Japon işgali trajedisinin artık Avrupa'da da bir emsali vardı. Hitler Mussolini'nin işgal ve ilhaka karşı çıkmasından endişe etti ama böyle bir durum gerçekleşmeyince rahatladı.

Bu gelişmeler olurken batılı devlet adamlarının oldu bittiye getirildiği tezi ise doğru değildir. Özellikle İngilizler 1937 ve 38'de gerek kabine üyesi Lord Halifax, gerekse de Berlin Elçisi Neville Handerson aracılığıyla Almanların Orta Avrupa'da yapacakları eylemlere, en azından dolaylı olarak yeşil ışık yaktıklarını iletiler. Bu Hitler'i son derece cesaretlendiren bir tutum oldu. Ayrıca Hitler 1938'de gözünü Çekoslovakya'ya dikince, bu ülke İngiltere ve Fransa ile birlikte topraklarını savunmaya hazır olduğunu belirtti. Ancak iki ülke de teklifi geri çevirdiler. Çekoslovakya, Avusturya'nın ilhaki nedeniyle güneyden de kuşatılmış olmakla birlikte, küçük ülkeler arasında en güçlü orduya ve cephane fabrikalarına sahipti. Bu nedenle Alman generallerinin birçoğu, özellikle Fransa'nın da işe karışması halinde güçlerinin yetersiz kalacağı kuşkusundaydılar. Ne ki Hitler tiyoyu alan kumarbazlar gibi işin üzerine gidiyordu, çünkü batılıların geri çekileceğini sezmmişti. Nitekim Almanlar ile görüşmek üzere Münih'e giden İngiliz Başbakanı Neville Chamberlein burada Mussolini'nin huzurunda Hitler'e her istediğini verdi. İngiltere ve Fransa, Çekoslovakya'ya Südet bölgesini Almanya'ya terk etmesi gerektiğini bildirdi. Açıkça ihanete uğrayan Çekler tek başlarına savaşmışları takdirde ezileceklerini hissedip geri adım attılar ve Südet bölgesinden çekildiler. Ama kan kokusunu alan Hitler, 15 Mart

1938'de bu ülkenin geri kalanını da egemenliği altına aldığını bildirdi ve işgali tamamladı. Böylece müttefikler birkaç ay sonra yanlarında olması için dua edecekleri büyük ve mekanize bir orduyu göz göre göre yok ettiler. Skoda fabrikaları, top ve tanklar ve büyük cephane stokları da Hitler'e ek bir hediye oldu. Sıra Polonya'ya gelmişti, çünkü Çekoslovakya'nın işgali ile bu ülke de üç tarafından kuşatılmış oldu. Ama Polonya'ya saldırmadan önce Hitler'in yapacağı bir iş daha vardı: Rusya'yı nötralize etmek. Çünkü müttefiklerin aynı aptallığı tekrarlamayacaklarını anlamıştı. Artık Avrupa savaşını göze almak zamanı gelmişti, tabii tek cepheli olmak koşuluyla.

Münih'te Chamberlein'in Çekoslovakya'yı Hitler'e sattığı konusunda çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Ne var ki, 1930'ları daha iyi anlamak gerekir. İngiltere ve Fransa büyük siper savaşı dehşetini yaşadıkları Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'da çıkacak büyük bir savaştan son derece korkar hale gelmişlerdi. Buna rağmen ne yeniden silahlanma yarışına girecek iradeleri vardı, ne de Rusya ile yeni bir ittifak düşünüyorlardı. 1936'ya kadar, kararlılık göstermek şartıyla Hitler'i durdurabilirlerdi. Bu tarihten sonra silahlanma yarışında hızla geri kaldıklarını gördüler. Chamberlein Münih'e gittiği sırada bu telaşı yaşıyorlardı. 1937 başında RAF Almanya'ya etkili bir darbe indirebilecekleri konusunda kuşklarını dile getiren bir rapor hazırladı. Hatta, o aşamada yapılacak karşılıklı akınların İngiltere'nin savaş eforuna daha fazla zarar vereceği de ifade ediliyordu.¹ İngiltere, Hitler'in iktidara gelişinden beri hava kuvvetlerine kaynak ayırmasına rağmen, dört yıl gibi kısa bir süre içerisinde Almanya karşısında geride kaldığı kabul ediyordu. İşte Münih'e bu psikoloji içerisinde, biraz da zaman kazanmak için gittiler. En azından Hitler'in iktidarından sonraki körlüklerinin cezasını sadece kendileri değil bütün dünya çekecekti. Hitler yatıştırma politikasıyla dizginlenilecek bir canavar değildi.

¹ George H. Quester, "Strategic Bombing in the 1930's and 1940's", s. 184-202, in Robert J. Art and Kenneth N. Waltz (eds.), **The Use of Force**, Little, Brown & Co., Boston, 1971, s. 187-188.

Hitler-Stalin Paktı

Rusya, sanki "Senin Avrupa işlerinde yerin yok" denircesine Münih Konferansı'na çağırılmamıştı. İngiltere ve Fransa'nın rejim düşmanlıklarının yanı sıra, Polonya, Çekoslovakya ve Romanya gibi küçük Avrupa devletleri de Rusya garantisinden çekiniyorlar, yardım amacıyla da olsa Rus askerlerini topraklarında görmek istemiyorlardı. Avrupa'nın Rusya'ya karşı bu geleneksel korkusunu bilen Hitler yıllardır bunu Bolşevik yayılmacılığı tehdidiyle birleştirerek İspanya, Avusturya ve Çekoslovakya'daki başarılarını elde etmek için kullanmıştı. Ama şimdi, batı cephesindeki işi bitirinceye kadar bu düşmanlığını unutmaz gözükmeye hazırdı. Öte yandan Münih'te batıların genel koalisyonundan korkan Stalin de taraflardan herhangi biriyle işbirliğine can atıyordu. 31 Mart 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa aniden büyük bir politika değişikliği (çok geç) yaparak artık topun ağzına gelmiş olan Polonya'nın bağımsızlığını garanti ettiklerini açıkladılar. Böylece batı kampı şimdi Stalin'in önünde ikiye ayrılıyordu. Şimdi sorun ittifakı hangisiyle yapacağını seçmisiydi.

Stalin 1939'un bahar ve yaz aylarında iki tarafta birden diyalogu sürdürerek hem biri olmazsa diğerini elde tutmak, hem de fiyatını artırmak politikasını güttü. Ancak batıyla ittifak yanlısı Litvinov'un görevden alınarak Dışişleri Bakanlığı'na Molotov'un getirilmesi oldukça anlamlı bir işaretti. Diğer taraftan İngiliz ve Fransızların Rusya'ya yolladıkları heyetlerin Moskova'ya 10 Ağustos'a kadar gelmemeleri ve Almanya'nın enerjik atakları işi olgunlaştırdı. 23 Ağustos günü, yani savaşın başlamasına tam bir hafta kala açıklanan Hitler-Stalin paktı (kimi yerde tercihe göre Ribbentrop-Molotov paktı diye anılır) bütün dünyayı şaşkınlık içinde bıraktı. En çok şaşkınlık da körü körüne Moskova'ya bağlı kominternci komünist partileri oldu. Bunlar o güne kadar faşizme ve nazizme karşı çıkarırken, 24 saat içinde Alman taraftarı olmak zorunda kaldılar. Hitler'in Rusya'ya saldırdığı 22 Haziran 1941'e kadar İngiltere ve Fransa'yı dünya halklarının, baş düşmanı olarak gösterdiler. Moskovacı Fransız komünistleri işgal altındaki Paris'te bile Alman makamlarının izniyle bu tarihe kadar batı aleyhtarı gazeteler çıkardılar. Sonra

yine bir gün içinde Naziler dünyanın baş düşmanı yapıldı. Bu kendi adına düşünmeyi başkalarına bırakan, kendi iradelerini başkalarına tabi kılan kominternci zavallıların acı trajedisiydi.

Komünistler uzun yıllar Hitler-Stalin paktını savunmak için çeşitli gerekçeler icat ettiler. Bunların başında Stalin'in anlaşmayı zaman kazanmak için yaptığı, ayrıca sınırı birkaç yüz kilometre ileri alarak savunmasını güçlendirdiği tezi gelir. Ancak gerçek bu değildir. Stalin, Almanları tedirgin etmemek gerekçesiyle batı sınırlarında etkili savunma tedbirleri almamış, tedbir alınmasını isteyenleri de provokatörlükle suçlayarak (çoğunu ebediyen) susturmuştur. Bir amacı da fırsattan istifade ederek Birinci Dünya Savaşı'nda yitirdikleri toprakları geri almaktı. Bunu da büyük ölçüde gerçekleştirdi ve Polonya'nın yeniden paylaşımı Hitler ve Stalin arasında yapıldı. Böylece Almanya iki cephede savaşmaktan kurtularak ilk yıllardaki büyük başarılarını elde etti. Öte yandan, gerek Rusya, gerekse de dünyanın diğer bölgelerinde Stalin'e bağlılık gösterenler bu ağır suçun manevi yükünün altından kalkamayacaklardı.

Bunalımlı yıllarda Romanya'nın Dışişleri Bakanı ve Moskova Büyükelçiliği gibi önemli görevlerini yüklenmiş olan Grigore Cafencu, Rusya'nın Almanya ile anlaşmasını esas itibarıyla Stalin'in Almanya korkusuna bağlamaktadır. Rus Dışişleri Bakanı Litvinov'un kollektif dayanışma politikası Münih'te paramparça olduktan sonra Stalin İngiltere ve Fransa'nın Almanya'yı doğuya, kendilerine karşı yönlendirdiğini düşünüyordu. Tek başına kalarak ilk darbeyi yememek için batı egoizmine karşı realist bir politika izleyerek savaşı önlemeye değil, sadece sınırlarından uzaklaştırmaya çalıştı. Ve, İngiltere ile Fransa'nın da aynı oyunu oynadığını düşünmemesi için bir neden yoktu.¹ Kaldı ki, İngiliz ve Fransızların Ruslara önerdiği yakınlaşma Moskova'da savaş davetiyesi olarak algılanmış, ayrıca batılılar Rusya'nın Baltık ülkeleri üzerindeki taleplerini tartışmaya bile almadıkları gibi, Rusya için toprak kazancından da söz etmemişlerdi. Buna karşın Almanya barış teklif ediyor ve ödül

¹ Grigore Cafencu, **Prelude to the Russian Campaign (1939-1941)**, İng. Çev. Fletcher-Allen, F. Muller Ltd, London, 1945, s. 36.

olarak da Doğu Polonya ile üç Baltık ülkesini öneriyorlardı.¹ Tam bir reel politikacı olan Stalin'in sırtlan iştahıyla bu güzel yemeği tercih edeceğinde (veya iki sene sonrasından bakılırsa bu yeme atlayacağına) kuşku yoktu.

Polonya Seferi ve Blitzkrieg

Hitler 1 Eylül 1939 günü savaş ilan etmeden Polonya'ya saldırdı. Bir hafta önce Stalin ile yaptığı anlaşmanın mürekkebi henüz kurumamıştı. Polonya'nın bağımsızlığını garanti eden İngiliz ve Fransızlar sırasıyla savaş ilan etmek zorunda kaldılar ve böylece ikinci Dünya Savaşı başlamış oldu. 17 Eylül'de ise Polonyalılar yeni bir felaketle sarsıldılar. Bu kez de Ruslar doğudan (yine savaş ilan etmeden) saldırıya geçmişlerdi. Polonyalılar iki ateş arasında kalarak son direniş olanağını da yitirdiler ve ezildiler. Ama gerçek şu ki daha Ruslar işe karışmadan da Almanlara yenilmişlerdi, iki hafta gibi kısa bir sürede dağılmalarının nedeni ise dünyanın o güne kadar görmediği yeni bir savaş biçimiyle, "blitzkrieg" yani yıldırım savaşıyla karşı karşıya kalmalarıydı.

Blitzkrieg Almanların uygulamak zorunda oldukları bir muharebe şekliydi, çünkü batı cephesinde İngiliz-Fransız yığınağı tamamlanmadan Polonya'nın işini bitirip güçlerini batıya sevk etmek zorundaydılar. Bunun için de zırhlı-mekanize birliklerini hava kuvvetleriyle ortak harekate sokarak kısa sürede Polonya'yı dağıtmayı planlamışlardı. Bu hareket tarzında karşılıklı sipere gifip sabit cephele oluşturma yoktu. Savaş birbirini izleyen derinlemesine ve güçlü operasyonlardan oluşuyordu. Almanların Polonya'ya tahsis ettikleri 1400'den fazla cephe hattı uçağı, 450 Polonya uçağının çoğunu ilk iki günde (ve genellikle yerde) tahrip ettikten sonra ulaşım, ikmal ve haberleşme merkezleriyle karargah ve direniş mevzilerini bombalamaya başladı. Kentler de bombardımandan payını aldı. Böylece geri hatlarda panik ve dağınıklık kendini gösterdi. Diğer yandan motosikletli piyade, hafif tanklar ve kundağı motorlu

¹ John Weitz, **Hitler's Diplomat, The Life and Times of Joachim von Ribbentrop**, Ticknor & Fields, New York, 1992, s. 209.

toplardan oluşan motorize birlikler hızla düşman gerisine daldılar. Bunları ağır tankları olan birlikler izledi ve direniş odakları çevrilerle dağıtıldı. Arkadan gelen daha yavaş piyade birlikleri ve çekili toparlar ise bunlara son darbeyi vurarak temizleme-toparlama operasyonları yaptılar.

Bütün bu faktörlere karşı Polonyalıların daha etkin bir direniş yapmaları mümkün olabilirdi ama bunun için yıldırım harbine karşı tedbir almış olmaları gerekirdi. Seferberlikleri savaştan sadece bir gün önce başladı ve Almanların çok hızlı ilerlemeleri bunu tamamlamalarına fırsat bırakmadı. Mevsim ve arazi zırhlı birlik hareketine çok uygundu. Zemin kurumuş, nehirler sığlaşmıştı. Ayrıca Polonyalılar derinlemesine savunmayı düşünmemişler, ikinci ve üçüncü savunma hatlarına gereken önemi vermemişlerdi. Bu koşullarda Alman ilerlemesi motorlu kollarının ikmali ve piyadeler ile koşulu birliklerin bunlara yetişme hızına bağlı kalıyordu, "Bizim askeri doktrinimiz sadece taarruzdur, savunmayı düşünmeyiz" diyen Polonyalılar 11 süvari tümenine sahiptiler. Savaştan önce sınırın hemen ötesindeki Berlin'e yürümeyi bile düşleyen bu birlikler tarihin son süvari hücumlarından birini yapacak ve tankların karşısında ezileceklerdi. Bunların yanı sıra 30 piyade tümeniyle birer adet mekanize, motorize ve bindirilmiş tugayları vardı. Tankları ise 100 adetten ibaretti. Almanlar 73 tümen ve 2000 tankla hücum ederek Polonya'ya hiçbir şans vermediler. Adeta manevra yapar gibi ilerlediler. Polonyalılar seferberliklerini yapıp birlik sayısını iki katına çıkarsalar da sonuç değişmeyecek, sadece katliam artacaktı: Ayrıca cepheleri de çok uzundu. Alman Königsberg grubu Baltık denizine çıkan Polonya koridorunun doğusundan saldırıyordu. Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Almanya ile sınırları güneyde de uzamış, 2000 kilometreyi bulmuştu. (Polonyalılar daha bir yıl önce sırtlan iştahıyla Çekoslovakya'nın parçalanmasına katılmış ve küçük Teschen bölgesini kapmışlardı.) Bu uzun sınırların uzağında toplansalar belki bir süre için şansları olabilirdi. Ama bunu yapmadılar ve ordularını ipe dizer gibi bu uzun sınıra yayararak kademelenmeyi ihmal ettiler. Böylece gerek hazırlık, gerekse de sevk ve idaredeki eksiklikleri itibarıyla yenilgilerini kendi elleriyle hızlandırmış oldular.

İlk harekattan sonra her yerde dağılan Polonya ordularının kalıntıları Narew, Bug, Vistül ve San nehirlerinin oluşturduğu doğal savunma hattında yeniden toparlanmaya çalıştılar. Bu arada yağmurlu mevsimin tankları yavaşlatacağını ve batıda Fransızların hücumu geçerek üzerlerindeki baskıyı hafifleteceğini umdular. Ama bunların ikisi de ham hayaldi. Batı cephesindeki Fransızların (en azından zihin olarak) taarruz kudreti yoktu. 17 Eylül'den sonra üst komutanları kaçınca Polonyalı subaylar Varşova'yı bir kale haline getirip savunmayı amaçladılar. Erleri dağılan birliklerin subaylarından oluşan birlikler fedakarca savaştılar. Ama kent 10 gün içinde bombardımandan harap oldu. Su, yiyecek ve cephane bitti. 27 Eylül'de Varşova düştü. Münferit direnişler ise 5 Ekim'de sona erdi.

Hitler ve Stalin 28 Eylül'de dışişleri bakanlarını göndererek ganimetin paylaşılmasına giriştiler. Almanlar ülkenin madencilik ve sanayi bölgeleriyle 22 milyonluk nüfusu aldılar. Bir kısım halkı köle işçi olarak çatıştırmak üzere derhal göndermeye başladılar. Yahudi ve direnişçiler ise ölüm kamplarını boyladı. Wehrmacht bile SS'lerin giriştiği bu insanlık suçlarından dehşete düştü ama artık yapacakları bir şey kalmamıştı. Dizginleri sıkıca eline alan Hitler ilhak ettiği bölgeleri ırksal olarak "temizlemeye" karardıydı. Tabii önce emek açığını kapattıktan sonra. Rusya'ya ise Galiciya'nın petrol bölgeleri ve 13 milyon nüfus düştü. Ruslar ayrıca ileride başlarına dert olmasın diye Katyn ormanında 4.000 Polonyalı subayı öldürüp bir çukura gömdüler. 70 bin kadar asker ve subay ise batıya kaçıp savaşın sonuna kadar müttefik saflarda yararlı hizmetlerde bulundular.

Polonya 1772, 1793, 1795 ve 1815'te dört kez parçalanmıştı. 1939'da beşinci kez, iki acımasız diktatör tarafından bölündü. Ne var ki son parçalanma uzun sürmedi ve kozlarını paylaşmaya kalan bu iki adam talihsiz ülkeyi sırasıyla ele geçirdiler. Polonya'nın işgalden nihai kurtuluşu içinse yarım yüzyılın geçmesi gerecekti.

Polonya olayı ile dünyayı altı yıl boyunca kasıp kavuracak olan İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu. Hitler rakiplerinin hediye ettiği avantajları en iyi şekilde kullanmıştı, ve elde edeceği daha büyük zaferler vardı.

Finlandiya Savaşı

Batı cephesindeki seferlere geçmeden önce savaşın kaderi üzerinde -dolaylı da olsa- önemli bir etkisi olmasının yanı sıra, kendisi de başlı başına bir direniş destanı olan Finlandiya Savaşı üzerinde durmamız gerekmektedir. Ayrıca bu olay kronolojik olarak da Polonya ile batı seferi arasındaki dönemde yer almaktadır. Zaten Stalin'in Hitler ile yaptığı anlaşmadan sonuna kadar yararlanmak için fazla beklememesi de normaldi.

1914 öncesi sınırlara ulaşmayı ilk hedeflerinden biri olarak önüne koyan Stalin, Polonya'dan sonra Estonya, Letonya ve Litvanya'yı da sözde "karşılıklı yardım" anlaşmaları imzalamaya zorladı ve sonra da anlaşma mucibince işgal etti. Bu üç ülke Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kazandıkları bağımsızlıklarını böylece yitirmiş oldular. Hitler'e "Baltık benimdir" tezini geçici olarak kabul ettiren Stalin'in önünde şimdi Finlandiya bulunmaktaydı. 4 milyon nüfuslu bu ülkeden Leningrad'ın 20 kilometre kuzeyinde başlayan toprakların bir kısmı, başka bazı araziler ve Hangö limanını üs yapmak üzere 30 yıl süreyle kiralanması istendi. Dev komşularıyla savaşa girmek istemeyen Finliler biri hariç Rusların taleplerini kabul ettiler. O da ülkelerinde yabancı bir üs bulunmasının egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağıydı. Yani Stalin, Leningrad'ın güvenliğini sağlayacak araziye almasına alıyordu ama niyeti üzüm yemek değil bağcıyı dövmekti. Bir oldu bittiye getirip Finlandiya'yı da işgal ettiği topraklara katmak için, ilk iş olarak 20 yıldır Rusya'da yaşayan Fin komünisti Otto Kuusinen'e sınırda kukla bir hükümet kurdurdu. 27 Kasım 1939 günü Kuusinen sözde SSCB ile bir anlaşma imzalayarak Rusya'dan Finlandiya'yı "hürriyetine kavuşturmak" için müdahale etmesini istedi. Rusya da bu talebi "lütfen" kabul ederek ertesi gün Karelya'da taarruza geçti. Danışıklı da olsa, bir oyun ancak bu kadar çirkin oynanabilirdi.

Stalin'in bu çirkin oyunu bütün dünyada o denli büyük bir nefretle karşılandı ki, Milletler Cemiyeti bile hayatında ilk (ve son) kez sert bir çıkış yaparak SSCB'yi üyelikten attı. Ne ki bu kuruluşun ölümü de aşağı yukarı bu eylemle aynı zamanda meydana geldi. Büyük

umutlar bağlandığı halde var olduğu sürece savaşı önlemek için hiçbir şey yapmamış olan Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın dumanları arasında tarih oldu.

Finlandiya 33.000 kişilik ordusunu kısa sürede on katına çıkartarak etkili bir savunma düzeni oluşturdu. Ancak cephedeki efektif gücü hiçbir zaman 200.000'in çok üzerine çıkamayacaktı. Fin kurtuluş savaşının lideri Mannerheim ordunun başına geçti. Kitle halinde hücum eden Ruslara karşı kayak birlikleriyle taktik baskınlar yaparak büyük kayıplar verdirdiler. 3000'e yakın uçak, 1500 tank ve 1.2 milyon askerle hücumla geçen Ruslar olağanüstü kayıplar pahasına da olsa hiçbir ilerleme sağlayamadılar. Bütün uluslar küçük Finlandiya'nın Rus devî karşısındaki zaferini sempatiyle karşıladılar ama bir avuç eski uçağı ve pek az teçhizatı olan bu ülkeye önemli bir yardım gelmedi. Yalnız İsveçliler elle tutulur bir malzeme yardımı ve az sayıda gönüllü asker gönderdiler. İngiltere ve Fransa ise az miktarda ve çoğu eski püskü olan silahları yolladılar. Buna rağmen Finliler direnmeyi sürdürdüler. Bunun temel nedeni kuşkusuz ki 1938 tasfiyelerinden sonra Kızılordu'nun savaş halinde yönetilebilir olmaktan çıkmasıydı. O kadar çok subay öldürülmüştü ki, sevk tecrübesini çoğu yok olmuştu. Ayrıca karargahlara atanan ve askerlikten anlamayan politik komiserler de birçok durumda sevk ve idareyi bozuyordu.

Ruslar, Finlandiya karşısındaki başarısızlıkları üzerine cephe komutanlığına Timoçenko'yu getirerek reorganizasyona giriştiler. Finliler de Ladoga gölü ile Finlandiya Körfezi arasındaki Karelya'daki sınırdan biraz içerdeki Mannerheim hattına çekildiler. Bu hat Maginot veya Siefried gibi yeraltına gömülmüş büyük bir sistem değil, birbirini destekleyen sınırlı bir tahkimatlar dizisinden ibaretti. Ruslar her şeye rağmen burayı geçmenin zorluğunu hesaba katarak Ladoga gölü ile kutup dairesi arasındaki geniş arazideki on adet yolun her birinden birer adet takviyeli tümenle destek taarruzları başlattılar. Ne var ki bu yolların her birini birer tabur veya en çok tugay gücündeki birliklerle tutan Finliler on zafer birden kazanarak bu Rus birliklerini büyük kayba uğrattılar.

Mannerheim hatıralarında Rus yenilgisinin nedenlerini açıklarken şu faktörlere değinmiştir: Rusların Fin gücünü hesaba katmamala-

rı, Finlilerin ulus olarak tek yumruk olmaları, orman savaşlarının Rus anlayışına ters düşen (yani inisiyatif gerektiren) bir sevk ve idare gerektirmesi, Rus komutanlarının seçenek aramadan orijinal planlarına sonuna kadar sadık kalmaları, karar verme yeteneklerinin zayıflığı, eğitim düzeylerinin düşüklüğü, hava güçlerini etkin kullanamamaları (Finliler 850'den fazla Rus uçağı düşürmüşlerdi) ve kışa hazırlıksızlıkları. Nitekim Ruslar 1939-40 kışında 200.000'e yakın ölü verdiler. Ancak bütün zaferlerine rağmen Mart 1940'a gelindiğinde Finlandiya bütün cephelerde taktik üstünlüğünü bir kenara bırakarak barış istemek zorunda kaldı. Çünkü 4 milyonluk bir ülke 25 bin kayıp verdikten sonra bir dev karşısında kayıp vermeye devam edemezdi. Etse bile bir süre sonra nüfusunu yenileyemez hale düşer ve uzun vadede yok olmaya mahkum kalırdı. Her halükarda Finliler bir kez barış isteyince alicenaplıktan hiç nasibini almamış olan Stalin hazretleri dört ay öncesinden çok daha ağır koşullar dayattı. Karelya'nın tümü, kuzeydeki nikel madenleri, ülkenin ikinci büyük kenti Vipuri ve üzerinde 400.000 Finlandiyalının yaşadığı daha birçok toprak bırakılmak zorunda kalındı. Ayrıca Ruslar Hangö'de üs kurabilecekler ve transit demiryolları inşa edebileceklerdi. İşgal altında kalan yerlerdeki Finlilerin hepsi Rus boyunduruğuna girmektense göç etmeyi tercih ettiler.

Finliler bütün kayıplarına rağmen savaşmak suretiyle bağımsızlıklarını korumuş oldular. Ruslar ise Ladoga gölünü tümüyle sınırları içine aldılar ve Leningrad'ın savunmasını güçlendirdiler, ama bunun için çok ağır bir bedel ödemiş oldular.

Finlandiya olayından sonra Stalin'in Birinci Dünya Savaşı öncesi sınırlarını elde etmesi için sadece Romanya'dan Baserabya'yı ve Çarlığın 1878'de Türkiye'den işgal ettiği Kars ve Ardahan'ı alması gerekiyordu. Baserabya'yı da çok kısa sürede punduna getirip elde edecekti ama bize çatmaya fırsat bulamadan Polonya'daki ortağı Hitler'in saldırısına uğradı.

Hitler'in Rusya'ya hücum kararı vermesinde Finlandiya olayının büyük etkisi olmuştur. 4 milyonluk bu küçük ülkenin teçhizatsız kuvvetlerini yenemeyen Kızılordu'nun 90 milyonluk Almanya'nın güçlü Wehrmacht'ı önünde en çok üç ayda yıkılacağına karar ver-

di. Esasen istihbarat raporları da Kızılordu'nun malzeme bolluğuna rağmen haberleşme, ulaştırma, girişimcilik konularında kötü; yönetim ve işbirliğinde ise orta düzeyde olduğu şeklinde yazıldı. Sonuçta, savaş kalitesi şüpheli olan birliklerin iyi yönetilen ordular karşısında ciddi bir rakip olmayacağı ifade ediliyordu. Ve Hitler tek cephele bir savaşta Rusya'yı fethetmeyi giderek daha kolay bir iş olarak görmeye başladı. Ama bunun için önce Fransa'yı yenip batı cephesini sağlama alması gerekiyordu.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NORVEÇ'TEN GİRİT'E HITLER'İN ZAFER GÜNLERİ

Sahte Savaş

Eylül 1939'da Alman orduları Polonya'yı parçalarken Fransızlar da batıda gösteriş taarruzu bile sayılmayacak birkaç çıkışla yetinmişler ve derhal siperlerine dönmüşlerdi. İşin aslı oydu ki Birinci Dünya Savaşı'nın siper terörü ve korkunç kayıplar Fransa'da her türlü saldırgan ruhu yok etmişti. Verdun'dan sonra yaptıkları gibi, tek düşünceleri artık uç örneğini Maginot hattında somutlaştırdıkları siperlerine sinip savaşın sonunu beklemektir. Esasen savaş istemiyorlardı. Hatta Fransızların çoğu savaş sürdürmekte kararlı olan İngilizlere karşı Almanlardan daha büyük nefret duyuyorlardı. Fransa'daki İngiliz birlikleri bunu somut olarak fark etmişlerdi. Kaldı ki iki savaş arasındaki dönemin pasifist edebiyatı da Hitler yeniden silahlanıncaya kadar Avrupa'nın en büyük kara kuvveti sayılan Fransız ordusunun savaş azmini törpülemişti. Böylece Almanya batıda çok zayıf örtme birlikleri bırakıp doğuda işini bitirirken müttefikler bu fırsatı kullanmaktan aciz kalmışlardı, çünkü bunu düşünecek bir ruh hali içinde değillerdi.

Fransa'nın bu irade zaafını sezen Hitler batı cephesindeki savaş hızla bitirmek azmindeydi. Ne var ki birliklerini batıya kaydırıncaya kadar mevsim ilerlemiş ve kış koşulları da Hitler'in iradesine baskın çıkmıştı. Bundan sonra iki büyük ordu 10 aya yakın bir süre sınırın iki yakasında oturup birbirlerini seyrettiler. Hatta ciddi topçu düellolarına bile girmediler. Keza hava hareketleri de son derece

sınırlıydı. Her iki orduda bu dönemdeki en büyük sorun can sıkıntısıydı. Sahte savaş “*phoney war*” terimi işte bu durgunluğu izleyen Amerikalı gazeteciler tarafından atıldı ve kısa sürede tuttu. Fransızlar da bu dönemi “*drole de guerre*” diye adlandırdılar.

Sahte savaşın ardındaki gerçekler ise iki tarafta farklıydı. Fransızlar gerçek bir atalet ve basiretsizlik içindeyken, Almanlar kesin sonuçlu saldırı için muazzam bir hazırlık içindeydiler. Fransızların aymazlıklarını gösteren olaylardan birisi de 1939 Sonbaharında Polonya’ya gözlemci olarak gönderdikleri General Armengaud’un yıldırım savaşı “*blitzkrieg*” konusundaki uyarılarını kızgınlıkla karşılamalarıdır. Armengaud Almanların zırhlı birlikler ve uçaklarla yapacakları bir taarruzun 48 saat içerisinde başarılı olabileceğini ifade edince Paris bölgesinde pasif bir göreve atanmıştı. Fransız Yüksek Komutanlığı buna ve Albay De Gaulle’ün aynı yöndeki uyarılarına “Biz Polonyalı değiliz, bunlar burada olamaz” diyerek kestirip atmıştı.¹

O dönemde Fransa’daki havayı anlamak için 1940 kışında Finlandiya Savaşı’nda Rus yenilgilerinin sürdüğü dönemde bundan yararlanarak Rusya’ya karşı bir kutsal savaş açma fikrinin bile tartışıldığını aktaralım. Bu fikri savunanlar “Finlandiya’yı destekleyelim, Kırım’ı Hitler’e önerelim, tarafsızları ve İtalyanları yanımıza çekeelim, Ukraynalıları, Kafkasyalıları ve İranlıları kullanalım ve Kafkasya’ya kadar ilerleyelim”² gibi bugün inanılması zor şeyleri pekala ciddi bir şekilde ileri sürüyorlardı. Ancak Avrupa’da komünizm düşmanlığı o kadar köklüydü ki, Hitler bu fikri büyük ölçüde hayata geçirecek, ve tüm Avrupa’dan gelecek olan gönüllüleri Rusya’ya karşı Haçlı seferinde pekala kullanacaktı. Rusya steplerinde İspanyol, İtalyan, Roman, Macar tümenlerini, İskandinav, Belçikalı, Hollandalı, Fransız faşistleri bu amaçla kanlarını dökeceklerdi. Anti-komünizm Avrupalıların çoğu için faşizmden çok daha büyük bir sorundu ve hatta çoğu tam da bu nedenle faşist hareketlere katılıyordu.

¹ Alistair Horne, **To Lose a Battle, France 1940**, Little, Brown and Co. Boston, 1969, s. 132-133.

² Alistair Horne, *ibid.*, s. 135.

Manstein Planı

Hareket olanaklarındaki tüm gelişmelere rağmen (ve ayrıca tam da bu nedenle) batı cephesindeki kesin sonucun İsviçre sınırına yakın tahkim edilmiş arazide değil, fakat Lüksemburg ile Manş arasındaki bölgede elde edilebileceği düşünüldü. Almanlar 1870'de III. Napoleon'a son darbeyi Sedan'da vurmuşlar, Schlieffen planı da kanalı sıyıran bir balyoz gibi ağırlık, merkezini olabildiğince batıya kaydırmıştı. Şimdi ise İngiliz ve Fransızların buna karşı tedbir alacakları açıktı. Zaten en kaliteli birliklerini bu tür bir operasyonu önlemek üzere konuşlandırmışlardı. Bu durumda batı kilidini kırmak için yeni ve geçerli bir plan gerekiyordu. Batı cephesi komutanı von Rundstedt'in kumay başkanı von Manstein bunu bulan kişi olacaktı.

Manstein, Belçika'yı geçmenin bu kez daha zor olacağını ve müttefiklerin bu ülkeyi hızla takviye edeceğini düşünerek esas taarruz bölgesi olarak Ardenler'i seçti. Ardenler Belçika'nın Lüksemburg ile birleştiği bölgede, ormanlık ve tepelik olduğu için yüzyıllardır büyük çapta manevralara elverişsiz olarak nitelenmiş bir araziydi. Nitekim Fransızlar burada sadece en zayıf tümenlerinden oluşan örtme birlikleri bırakmışlardı. Almanlar zırhlı ve motorlu birliklerin geçip geçemeyeceği konusunda bir süre düşündükten sonra bunun pekala mümkün olabileceğine karar verip ona göre tertiplenmeye başladılar. Bu arada Hollanda ve Belçika üzerindeki tasarımlarından da vazgeçmiyorlardı. Öyle ki, bu plana göre müttefikler Belçika'ya ne kadar çok takviye gönderirlerse Almanlar için o kadar iyi olacaktı. Böylece merkezden yarılacak olan cephelerini takviye edecek birlikleri azalacak ve Belçika'ya giren orduları da kendi ayaklarıyla kapana girerek kuşatılmış olacaktı. Ancak planın uygulanmasına geçmeden önce Hitler'in yapacağı başka işler vardı.

Norveç ve Danimarka'nın İşgali

Bu iki ülke Hitler'e öncelikle İsveç'ten gelen yüksek kaliteli demir cevherinin ulaşım yolunun garanti altına alınması için gerekliydi. Kuzey İsveç'te çıkan cevher demiryollarıyla Narvik'e getiriliyor ve buradan gemilere yüklenerek güneye taşınıyordu. Norveç bu trafiği

açık tutuyor ve tüm ülkelerin nizami seyrüseferine karışmayacağını ifade ediyordu. Ancak İngiliz donanmasının ablukayı genişleterek bu trafiğe müdahale olanağı her zaman vardı ve Hitler'in bunu şansa bırakmaya niyeti yoktu. Ayrıca Norveç'in ele geçirilmesi bu ülkenin sayısız derin fiyordunda birçok deniz üssünün ele geçirilmesi ve Atlantik'e çıkan yolların büyük ölçüde artırılması anlamına geliyordu. Bu takdirde İngiliz donanmasının sürekli olarak gözetim altında bulundurmak zorunda olduğu alan iyice genişleyecek ve onlara büyük bir ek külfet getirecekti.

İşgal harekati 9 Nisan 1940 günü başladı. Danimarka'nın işgali birkaç saatte tamamlandı. Hitler müttefiklerin İskandinavya topraklarını savaş alanı olarak kullanmayı planladıkları hakkında kesin delilleri bulunduğunu ve bu ülkelerin kendilerini koruyamayacaklarını açıkladı. Zaten aynı saatlerde Danimarka'nın dünya ile irtibatını kesmekteydiler. Dümdüz bir ovanın üzerine kurulmuş olan bu ülkenin karşı koymak için hiçbir şansı yoktu. Ancak Norveç'in işgali o kadar kolay olmayacaktı.

Norveçliler 9 Nisan sabahı uyandıklarında güneydeki Oslo'dan ülkenin en kuzeyindeki Bergen'e kadar bütün önemli kentlerinin bombalandığını ve paraşütçülerin indiğini gördüler. Aynı anda limanlara giren Alman gemileri işgal güçlerini boşaltmaya başladılar. Altı saat içinde önemli merkez ve karargahların çoğunu ele geçirdiler. Havadaki üstünlük tayin edici olmuş, ayrıca Naziler Norveç'teki işbirlikçilerinden de bir ölçüde yararlanmışlardı. Ancak denizdeki kayıpları Alman donanmasını dengesini bozacak kadar büyüktü. Norveç kıyı bataryaları zırhlı kruvazör Blücher'i batırdı, Deutschland zırhlısı ve Emden kruvazörü ağır yaralandı. Ayrıca bazı daha küçük gemiler de taşıdıkları işgal güçleriyle birlikte denizin dibini boyladı. Bunun ardından Norveç'e İngiliz müdahalesi geldi. Onlar da başta Königsberg ağır kruvazörü olmak üzere 20'ye yakın destroyer ve büyük gemi batırdılar. Böylece Alman Açıkdeniz filosu toplu ve koordineli hareket yapma olanağını yitirmiş oldu.

İngilizler ilerleyen aylarda ve yıllarda tekli veya küçük konvoylar halinde çıkış yapan gemilerle başa çıkma olanağı buldular. Diğer

yandan, dünyanın dördüncü büyük filosunu teşkil eden Norveç ticaret gemileri denizaltı savaşının en kritik günlerinde İngiliz deniz filosuna katılarak bu ülkenin ayakta kalmasına katkıda bulundu.

Müttefikler bu durum karşısında kendilerini bir karşı hareket yapmak zorunda hissederek 14 Nisan'da Trondheim'in iki yanındaki küçük Namsos ve Andalsnes limanlarına çıkarma yaptılar. Böylece Orta Norveç'e hakim olup Almanları ikiye bölmek istiyorlardı. Ancak bu hareket çok kötü planlanmıştı. Birliklerin ağır silahları ve topları yoktu. Ayrıca hava desteğinden yoksun bulunuyorlardı ve denizden dimdik duvar gibi yükselen fiyortların kıyısından ilerlemeleri son derece yavaş olmaktaydı. Belki de doğrudan Trondheim'e gidip Almanları bombaladıktan sonra limanı almaya çalışmak daha pratik bir plan olabilirdi. Öte yandan İngilizlerin Norveç'e ayırabildikleri tecrübesiz ihtiyat birliği ve onlara refakat eden bir avuç Fransız askerinin Polonya'da pişmiş Almanları yenmesi pek mümkün değildi.

Kuzeydeki Narvik'e gelince, İngilizler burada daha şanslı oldular. Almanları yenip kenti aldılar ama bu arada Fransa çökmüş, İngiltere istila tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. 8 Haziran'da İngilizler Norveç'i bırakarak anavatan müdafaasına çekildiler. Hitler iki ülkenin kaynaklarını daha envanterine katmış oldu. Demir cevheri nakli için endişe etmesine gerek kalmadığı gibi, çok gereksinim duyduğu kereste, süt ürünleri, balık ve çeşitli mineralleri elde etti. Ama en önemlisi artık kuzey kanadını da garanti altına almış ve batı cephesindeki eylemleri için daha avantajlı bir konum elde etmiş olmasındı.

Uzun dönemde Almanların İskandinavya'dan Tunus'a, Leningrad önlerinden Girit'e kadar yayılmaları güçlerini bölecek ve yenilmelelerini kolaylaştıracaktı, ama 1940 baharında henüz böyle bir durum yoktu. Bu dönemde küçük ülkeleri yutarken esas gücünden önemli bir parçayı ayırmıyor, tam tersine güçleniyordu ama durum giderek değişecekti. Şimdilik sırada Hollanda, Belçika ve Fransa vardı.

Batı Cephesindeki Büyük Taarruz ve Fransa'nın Çöküşü

Batı cephesinde Eylül ayından beri devam eden "sitzkrieg" artık "blitzkrieg"e dönüşmek üzereydi. Bu arada Hitler var gücüyle hazırlanırken batılılar şaşılacak bir atalet içinde gün geçiriyorlardı. Savaş istemeden kabul etmişlerdi ve sanki ödünç olarak cepheye gitmiş gibi bir halleri vardı. Fransızlar Polonya savaşını incelemişler ancak bundan doğru sonuçlar çıkarmayı başaramamışlardı. Şöyle ki; Polonya süvarilerini dağıtan panzer birliklerinin aynı şeyi Fransa'da tekrarlayamayacağını söyleyerek işi kestirip atmışlardı. İngilizler ise kara kuvvetlerinin zayıflığı ölçüsünde kara stratejisinde öne çıkmak istemez görünümdeydiler. Gerçi İngiliz genelkurmayı uzun vadede Almanları yenmek için Ren vadisinden ülke içlerine en kestirme yoldan ilerlenmesini öngören bir plan üzerinde çalışmışlardı ama bunun tartışmasını çok sonra, 1944 yılında Amerikalılarla birlikte kıtaya tekrar çıktıktan sonra yapacaklar ve kabul ettiremeyeceklerdi. 1940'da bu henüz çok uzaktı.

Gerçekten de İngiliz kara kuvvetlerinin sekiz katı asker sayısı ile Fransız ordusu Avrupa'nın en büyük gücü olarak biliniyordu. Tank sayıları da Almanlarınkinden fazlaydı. Ne var ki askeri kavramları arasında artık taarruz kelimesinin anlamı yoktu ve taarruz etmesini bilmeyen ordular savaş kazanamazdı. Tanklarını ise sadece piyadeye destek olarak kullanabiliyorlardı.

Burada önemli bir hususu kaydetmemiz gerekir. 1940 yılında Alman ve Fransızlar dahil olmak üzere Avrupa'nın bütün büyük kara kuvvetleri (İngiltere hariç) hâlâ ağırlıkla atlarla çekilen koşulu birliklere dayanıyordu. Mekanize-zırhlı birlikler azınlıktaydı. Örneğin Almanların yüzün üzerindeki tümeninin sadece on tanesi panzer, yani zırhlı tümendiydi. Bunlar hızlı hareket edebiliyorlardı ama bu takdirde de koşulu birliklerle aralarında önemli mesafe açılıyor ve bu durum eski anlayışlarla yetişmiş kurmaylar için tam bir kabus oluştuyordu. Ancak bu az sayıdaki modern tümenin kullanılışı konusunda Almanlar etkili yollar düşünüp hasımları bunu beceremedi. Almanlar zırhlı tümenlerini çelik bir yumruk gibi toplu halde harekate sürüp düşman cephesini dağıtırken müttefikler bu güçleri

parça parça ziyan ediyorlardı. Almanlar ayrıca Stuka'lar başta olmak üzere yakın destek pike bombardıman uçaklarıyla hızlı birliklerin hareketini kolaylaştıran akınlar yapıyorlardı. İlerde Anglo-Saksonlar bu teknikleri geliştirip Almanlara göz açtırmayacak şekilde uygulayacaklardı ama o günlere daha çok vardı.

Batı cephesinde kıyamet 10 Mayıs 1940 günü koptu. Talihin cilvesi, aynı gün, Hitler'e inisiyatif veren Chamberiein savaşın kötü yönetiminden kaynaklanan eleştiriler nedeniyle görevden ayrılıyor ve yerine yıllardır savaşa hazırlık için var gücüyle bağırıp çağıran Winston Churchill geliyordu. O da uzun süren bir yenilgiler dizisi yaşayacak ama pes etmeyecek ve İngiltere'yi iflas ettirmek pahasına zafere ulaşacaktı. Yenilgiye daha baştan razı olan Fransa'nın aksine İngilizlerin zafer için gösterdikleri çaba Hitler'i çok şaşırtıyordu.

Hitler'in orduları sayıca üstün ve üstelik de planlarını bilen bir düşman koalisyonuna karşı taarruza geçmişlerdi, Zırhlı birliklerin büyük bölümü Lüksemburg civarında, Ardenler taarruzu için yığınak yaparken, ilk hedef olarak Hollanda işgal edildi. Bu iş için sadece bir büyük zırhlı birlik (9. Tümen) ayrılmıştı. Ama bu kuvvet, cephe gerisine inerek savunmaları paralyze eden paraşütçülerle birleşince Hollandalılar birçok yerde cepheleri henüz sağlam olduğu halde teslim oldular. Rotterdam başta olmak üzere kentlerin bombalanması da direniş azimlerini kırdı. (Burada Douhet'in teorisi geçerli olacak ama bu bir istisna teşkil edecekti.) Bu sırada bir yandan Belçika operasyonu gelişmeye başlarken, öte yandan da Lüksemburg'u işgal eden Almanlar Ardenler'deki zayıf örtme birlikleri süpürerek muharebelerin dördüncü gününde Fransız sınırının ötesine geçtiler ve Meuse nehri önünde beliriverdiler. Müttefikler hâlâ uyanmamışlardı.

Bu aymazlığın derecesini artıran unsur, ki yukarıda belirttiğimiz Alman planının müttefiklerin eline geçmesi, Ocak ayında meydana gelen bir olaya dayanıyordu. Uçakla birliğine gitmekte olan bir irtibat subayı kötü havada yolunu şaşırarak Belçika'ya inmiş ve planları yakmayı başaramadan yakalanmıştı. Durum anlaşıldıktan sonra öfkeden kuduran Hitler bir süre sonra Belçika'daki askeri

ataşesini tutuklu subayla görüşmeye göndermişti. Subay ataşeye yemin billah ederek planları tümüyle yaktığını söylemiş ve Belçikalılar konuşmayı gizli mikrofonla dinlemişlerdi. Ne var ki peşin fikirli müttefik kurmaylar durumu öğrendikten sonra dahi fikirlerini değiştirmediler ve bunun bir hile olduğunu düşündüler. Onlara göre Ardenler büyük bir taarruz için elverişsizdi ve taarruz Schlieffen planının benzeri bir tarzda cereyan edecekti. Hollanda taarruzu da bu fikri güçlendirdi. Fransız ordusu ve BEF (British Expeditionary Force-İngiliz Seferi Kuvveti) Almanları Belçika'da durdurmak amacıyla kuzeye doğru ilerlemeye başladılar. Belçika ile Maginot hattı arasındaki Alman esas taarruz bölgesi böylece büsbütün savunmasız kalıyordu.

Belçika'nın istilasını Alman paraşütçülerinin muhteşem bir hareketiyle açıldı. Albert kanalı üzerindeki iki köprü daha havaya uçurulmaya fırsat kalmadan bir paraşütçü taburu tarafından ele geçirildi. Dünyanın en sağlam müstahkem mevki olan Eben Emael kalesi ise planörle damına inen 78 paraşütçü tarafından etkisiz hale getirildi. Halbuki buradaki 1200 Belçikalı, Alman ilerleyişini ateş altına alabilir ve uzun süre engelleyebilirdi. Tek zayıf noktaları damlarıydı ve buraya inen Almanlar sadece 6 ölü vererek bütün top, mazgal ve kazamatları havaya uçurdular. Bundan sonra Hoepner'in 3. ve 4. zırhlı tümenleri Belçika ovalarında hızla akmaya başladı. Bu tam da İngiliz ve Fransızların onları karşılayacak ileri mevzilere yerleşmek üzere yürüyüş halinde olduktan ana rastladı. Bunlar ilerledikçe torbaya girdiklerinin henüz farkında değillerdi. Birkaç gün içerisinde acı gerçekle karşı karşıya kalacaklardı.

Hollanda'daki bir ve Belçika'daki ikisinin dışında kalan yedi Alman zırhlı tümeni bu sırada Sedan üzerine ilerliyorlardı. Bunların en önünde Guderian'ın üç tümeni vardı. Zırhlı birliklerin piri olan bu general 14 Mayıs'ta yoğun ateşe rağmen Meuse nehrini geçerek köprübaşı tutmuş ve hızla genişletmeye başlamıştı. Bu kritik anda Alman genelkurmayı telaşa kapılarak onu durdurmaya çalıştı. Sadece köprübaşını genişletip emniyete alma iznini alan Guderian bundan istifade 50 kilometre daha ilerledi. Daha sonra ise yine pazarlıkta cebri keşif izni kopararak ilerleme bahanesi buldu. Panzer hareketine intibak edemeyen komutanlar ilerleyiş hızlarına

inanamıyorlar, harita üzerinde yanlış bilgiler geldiğinden kuşkuluyorlardı. Ayrıca Marne'da olduğu gibi bir yan taarruza uğrama korkusundan kurtulamıyorlar, panzerler ilerlerken piyadenin hiç olmazsa biraz arkadan gelip yan hücumlara karşı bir kalkan oluşturmamasını istiyorlardı. Piyade belli bir hıza yetişemeyince de panzerleri frenlemeye çalışıyorlardı. Panzer komutanları ise hızlı ilerleme sayesinde elde ettikleri avantajlar kaybolmadan yeni kazanımlar için gaza basıyorlardı. Bu süreçte Fransızlardan çok kendi komutanlarıyla mücadele ede ede, Guderian 20 Haziran'da Abbeville yakınlarında denize ulaştı. Böylece Belçika'ya giren müttefik orduları da karadan kuşatılmış oldu. Almanlar Birinci Dünya Savaşı'nda (savaşın başından taarruz güçlerinin tükendiği 1918 yazındaki Amiens'e kadar) tam üç yıl 11 ay, yani 1430 gün uğraşarak başaramadıktan kesin sonuçlu hareketi şimdi sadece on günde gerçekleştirmişlerdi.

Bütün bu günler boyunca gerçekten de Fransızların etkili bir yan taarruzla Guderian'ın ilerleyişini durdurmaları mümkündü. Ama durum öyleydi ki Fransızlar bunu örgütleyebilecek durumda değillerdi, çünkü komutanları hâlâ Birinci Dünya Savaşı'nın kavramlarıyla düşünüyorlardı. Guderian'ın bu kadar hızlı hareket edebileceğine inanamıyorlardı. Bu arada Fransızlar yıllardır zırhlı birlikleri savunan De Gaulle komutasında alelacele bir zırhlı tümen kurdular. Ama bu çok geç kalmış bir atılımdı. Söz konusu tümen Alman esas gücü gelmeden ilk gün mevzi bir hücumla başarı kazandı ama sonra diğer birlikler gibi dağılmaktan kurtulamadı. İlk olarak Ardenler önündeki ikinci sınıf birlikler cepheyi terk etmiş, Belçika'daki daha nitelikli birlikler benzinsizlikten perişan olmuş, karşı taarruz için hazırlanan birlikler ise yolları tıkayan mülteci akını ve Stuka'ların saçtığı paniğin esiri olmuşlardı. Arada tek tük direnen birlikler oldu ama bunlar sel gibi akan Almanları durdurmayı başaramadılar. Fransa savaşa iyi hazırlanmamıştı ve savaş azmi zayıftı, fakat bozguna uğramasındaki birinci etken komuta zaafı, temeldeki etken ise savaş azminden yoksun olmasıydı. Fransız ordu Verdun korkusunu üzerinden atamamış ve modern hücum savaşını öğrenmeye dahi çalışmamıştı.

Dunkerk Mucizesi

Denize ulaşan Alman birliklerinin kuzeyinde tuzağa düşen müttefik birlikleri güneye doğru bir yarma teşebbüsünde bulundular ama Stuka taarruzlarıyla büsbütün zayıflayan güçleri bunu başarmalarına olanak vermedi. BEF komutanı Gort daha ayın 19'unda Dunkerk'e çekilme ihtimalini incelemeye başlamıştı. 25 Mayıs'ta bu kararını kesinleştirdi ve ertesi gün de buradan tahliye izni aldı. Aynı gün Belçika cephesi Bock'un hücumlarına dayanamayarak çöktü ve bu ülke ateşkes istemek durumunda kaldı. Öte yandan Almanlar Dunkerk'in 20 kilometre güneyine kadar gelmişlerdi. Belçika birliklerinin teslimi Dunkerk'te kısılan birliklerin içinde bulundukları tehlikeyi artırıyordu. Almanlarla İngilizler arasında amansız bir yarış başlamıştı. Ancak ikisi Hitler'e, birisi de İngilizlere ait olan üç karar müttefik birliklerinin önemli bölümünün kurtarılmasını sağladı ve bu gelişmeler yıllar boyu savaş tarihinin en çok tartışılan konularından birisini teşkil etti.

Bugün herkes tarafından kabul edilmektedir ki, şayet Hitler zırhlı birliklerini Dunkerk üzerine sürseydi bu büyük kurtarma operasyonu başarılamazdı. O halde panzerleri niçin durdurmuş, İngilizlere bu şansı niçin vermişti? Kimileri bunu Hitler'in uzun vadede İngilizlerle anlaşma umuduna bağlamıştır. Ancak bu tezin geçerli olduğuna inanmak bizim açımızdan pek olası değildir. Daha büyük olasılık şudur ki, Hitler iki haftalık hızlı hareket sonucunda iyice yıpranmış olan panzer tümenlerini Fransa üzerine yapacağı son hücum için toparlamak istiyordu. Bu nedenle onları zırhlı birlik hareketine çok uygun olmayan bir arazide daha çok yıpratmak yerine geri çekti. Komutanların bir kısmının protestosuna da aldırmadı. Kaldı ki bu arada işe Goering faktörü girmişti. Hava Kuvveti Komutanı mareşal Goering zaten kısırılmış olan bu birlikleri hava gücüyle ezeceğini, kurtarmaya gelebilecek olan İngiliz gemilerine ise nefes aldırma-yacağını taahhüt etmişti. Bu öneri, panzerlerini korumak isteyen Hitler'in işine geldi ve Dunkerk olayını Goering'e ihale etmekte tereddüt etmedi. Bunlar Almanların yaptığı esaslı hatalar olarak tarihe geçti, zaten Fransa'nın tekrar toparlanacak gücü olmadığı gibi, Luftwaffe de bu görevi istenilen şekilde yerine getiremedi.

İngilizler daha 19 Mayıs tarihinde yaklaşan felaketi sezmişler ve sıkışan birliklerin hiç olmazsa bir kısmını tahliye için hazırlığa başlamışlardı. "Dinamo Operasyonu" adı verilen hareket için çok sayıda küçük tekne toplanmaya başlandı. Amiral Ramsey komutasındaki operasyonla 45.000 kişinin kurtarılması hedeflenmişti. Ancak Luftwaffe'nin amansız saldırılarına rağmen her boy ve cinsten 860 tekne büyük bir kahramanlık göstererek 26 Mayıs ile 4 Haziran arasında 338.000 müttefik askerini Dunkerk cehenneminden kurtardı. Bu arada 9'u destroyer olmak üzere 65 tekne battı. Geride bir kısım Fransız askerinin kalmış olması ise tüm başarıya rağmen müttefikler arasındaki ilişkileri gerginleştirdi.

Dinamo operasyonu ile İngiltere, Fransa'nın çöküşünden sonra kendisini koruyabilecek askerlerini kurtarmış oldu. Gerçi bunların teçhizatları Dunkerk yollarında ve plajlarında kalmıştı ama zaman içerisinde yerine konabilirdi. Almanlar burada İngiltere'ye savaşa devam şansını verdiler, çünkü bir kısım komutanın karşı düşüncesine rağmen Hitler ve Rundstedt endişeliydiler, önce Fransa'nın işini bitirmek istiyorlardı.

Fransa'nın Son Günleri

25 Mayıs ile 5 Haziran arasında, yani tam da Dunkerk boşaltmasına rastlayan günlerde, Almanlar 10 zırhlı tümenlerinin bakım ve takviyelerini tamamladılar. Ayrıca iki yeni ordu oluşturdular ve hemen hiç kayıp vermemiş olan 130 piyade tümenlerini yeni mevzilere yerleştirdiler. Guderian bu kez iki zırhlı kolorduyla Oise ve Meuse nehirleri arasında bekliyordu. Kleist da iki kolorduyla Amiens ve Peronne üzerinden harekete geçecek, Hoth komutasındaki son zırhlı kolordu da Amiens ile deniz arasındaki bölgede ilerleyecekti.

Almanların bu gücüne karşı Fransızların yeni başkomutan olarak Gamelin'in yerine Suriye'den getirdikleri Weygand, Somme ile Aisne üzerinde sadece 49 tümen toparlayabilmişti. Eskisinden çok daha uzun olan yeni cephe için fazlasıyla yetersiz bir güçtü bu. İki haftada yitirdikleri 30 tümenin yerine yenileri konulmamıştı ve hareketli ihtiyatları da yoktu. Ayrıca Fransız ordusunda bölük pörçük sayısız depo ve garnizon birliği ile bağımsız alaylar bulunuyordu ki,

bunların çoğundan gerektiği şekilde yararlanacak örgütlenmeye sahip değillerdi. Maginot hattı üzerindeki 17 tümenleri de esas muharebe alanından uzakta kalacaktı. 5 Haziran günü Almanlar iyi hazırlanmamış Fransız mevzilerine hücum ettiler ve 7 Haziran'da cepheyi yardılar. Bundan sonrası Fransızlar için tam bir kaos oldu. Cephedeki son iki İngiliz tümeni zorlukla tahliye edilebildi. 11 Haziran'da Marne'ı geçen Almanlar hızla İsviçre sınırına ulaşp Maginot hattını tam anlamıyla arkasından çevirdiler, ayın 14'ünde Paris'e girdiler. Fransız kabinesi düştü ve Petain yeni bir hükümet kurarak ateşkes istedi. Ayın 22'sinde Hitler'in tüm koşullarının kabul edildiği bir ateşkes yapıldı. Hitler imza törenini Compiègne ormanında 1918 ateşkesi gibi aynı yerde ve aynı demiryolu vagonunda yaptırarak intikamını aldı.

Fransa çökerken Mussolini de ganimetten payını almak için 10 Haziran'da savaş ilan etti. Ama Fransız örtme birlikleri bile bunların saldırılarını rahatlıkla püskürttü. Böylece İtalya'nın askeri gücünün ne kadar zayıf olduğuna dair sinyaller belirginleşmiş oldu.

Fransız ordusu yenildikten sonra önlerinde iki seçenek vardı. Teslim olmak yerine donanmalarıyla birlikte Kuzey Afrika'ya çekilebilir ve savaşa devam edebilirlerdi. İngilizler de onları bu doğrultuda teşvik ediyorlardı. Hatta Churchill, İngiltere ve Fransa'nın birleşmesini, her iki ülkede yaşayan herkesin derhal birbirlerinin yurttaşı olarak kabul edilmelerini önerdi. Ancak Fransızlar bunu reddettiler. İstemedikleri bir savaş sürdürmeye niyetleri yoktu.

İngiltere Savaşı

Haziran felaketlerinin dumanları dağılırken İngiltere kendisini Hitler'in karşısında tek başına buldu. Kara ordusunun ağır silahlarının tümüne yakın bir kısmı Belçika ve Fransa'da kalmış, kıyıları tahkimsiz ve eldeki teçhizatıyla en çok bir kolorduyu modern savaşın gereklerine göre donatabilecek haldeydi. Kuşkusuz ki bu eksikliklerini giderecekti ama 1940 yazındaki istila tehdidini savuşturması gerekiyordu. Ne var ki Hitler artık İngiltere'yi ciddi bir rakip olarak görmüyordu. 22 Haziran'da 35 tümenin terhisini emretti. Bu süre içinde İngiltere'nin durumunun farkına varıp anlaşma masasına

oturacağını umuyordu. Ama bu beklenti hızla yok oldu. 16 Temmuz'da "Denizaslanı Harekatı" adı verilen İngiltere'yi istila planı üzerinde çalışılmaya başlanmasını emretti. Hazırlanan plana göre dört dalga halinde Güney İngiltere'ye çıkacak olan birlikler kuzeye ilerleyerek bu ülkeyi ele geçireceklerdi. Ancak Almanların ne çıkarma araçları vardı, ne de o güne kadar amfibik eğitimi yapılmıştı. Ayrıca İngiliz donanmasından korkuyorlardı. Kaldı ki yüzbinlerce askeri nakledecek binlerce deniz aracı Hitler'in istediği sürede toplanamayacağı için sonuçta bu hareket ertelendi ve giderek unutuldu. Çünkü Hitler gözünü Rusya'ya dikmiş, Guderian'ın tank kurmaylarını bu iş için görevlendirmişti bile. Bu arada İngiltere ile savaşmak görevi de -U Boot'lar ve deniz akıncıları bir yana bırakılırsa- Luftwaffe'nin üzerine kalmıştı. Ordu ve donanma şefleri Luftwaffe'nin hava savaşını kazanmasına kadar geçecek olan zamanı kâr saydıkları için memnundular. Zaten hava üstünlüğü sağlanmadan da böyle bir hareket düşünülemezdi.

İngiltere tarafından "Battle of Britain" adı verilen hava muharebeleri bu ortamda başladı. Almanlar böyle bir savaşın olmadığını söyleyerek bu eylemlerini ve yenilgilerini olduğundan daha küçük göstermeye çalışırlar. Onlara göre bu olaylar adeta münferit bir dizi operasyondan ibarettir.

İngiltere'yi yumuşatma ve hava üstünlüğünü ele geçirme harekatı Temmuz başında limanlara ve konvoylara yapılan saldırılarla başladı ama koordineli ve stratejik amaçlı taarruzlar esas olarak 10 Ağustos'tan itibaren örgütlendi. Yine de 3 Temmuz ile 11 Ağustos tarihleri arasındaki hava muharebelerinde Almanlar 364, İngilizler ise 203 uçak yitirdiler.

Almanlar muharebeye ilk başta 875 bombardıman, 316 Stuka tipi pike bombardıman ve 929 avcı uçağına sahip 2. ve 3. Hava Filoları ile giriştiler. Mareşaller Kesselring ve Sperrle komutasındaki filolar her tip uçaktan oluşan, bağımsız plan ve operasyon yapan gruplardı. Bu, cephelerin desteklenmesinde faydalı ama stratejik harekate elverişsiz bir örgütlenmeydi. İngiltere ise Fransa'da 400 uçak yitirmesine rağmen Temmuz ortalarında yine 650 avcı uçağı çıkarabilir hale gelmişti. Uçak İmalatı Bakanlığı'na Lord Beaver-

brook'un atanması ise bu alanda adeta mucizevi bir etki yapmış, savaşın en zorlu günlerinde Hurricane ve Spitfire üretimi ayda 500 adedi bulmuştu. Bu rakam Alman tahminlerinin iki katından fazlaydı. 1940 yılı boyunca İngilizler 4.283 avcı uçağı imal ederken Almanlar 3.000'de kaldılar. Ancak Alman havacılık okulları çok daha fazla pilot yetiştirebiliyordu.

İngiltere savaşının kaderini belirleyen diğer unsurlar ise RAF'ın gelen filoları uzaktan tespit eden radarları ve değişik filoların önleme hareketini koordine eden sektör istasyonlarıydı. Böylece Alman uçakları her çıkışlarında etkili bir avcı savunmasıyla karşılaşıyorlardı. Hücumları istenilen sonucu getirmediği gibi kayıpları da artıyordu. Ayrıca tam da RAF'ın bittiğini düşündükleri anlarda karşılarında yeni filoları görünce moralleri bozuluyordu. Bu durumu keşfedince 13 ve 16 Ağustos günleri arasında ağırlıklı radar ve sektör istasyonlarına saldırdılar. Ama tam sonuç alacakları sırada vazgeçerek yine diğer hedeflere saldırdılar. Bu anlaşılmaz ve kendi açılardan asla mazur görülmez bir hata idi. 13 Ağustos'taki Kartal Günü (Adlertag) ve izleyen günlerde Almanlar 1500-2000 sorti yapabiliyorlardı. Ama hava savunma tesislerine toparlanma fırsatı verdikten sonra bunu sürdüremez oldular.

Eylül başında sivil nüfusa çok zarar veren ancak RAF'ı kurtaran bir gelişme oldu. Goering, Londra'yı ana hedef olarak gösterdi. Bu ilk başta sivil halkın terörize edilmesine yönelik bir plandan çok, karşılıklı misillemelerden sonra bu amaca dönen bir süreç oldu. Öyle ki, bir Alman filosunun gece uçuşunda hedefi şaşıarak bombalarını Londra üzerine bırakmasının hemen ertesinde İngilizler 80 uçakla Berlin'i bombaladılar. Hitler öfkeden kudurarak İngilizlerin bunu tekrarlamaları halinde Londra'yı yerle bir edeceğini söyledi. Churchill de şantaja boyun eğmeyeceğini ispatlamak için bombardımanı tekrarlayınca Goering söz konusu kararı uygulamaya koydu. Ne var ki 7 Eylül'deki gibi 1000 uçaklık dev akınlara rağmen İngiltere hiçbir gevşeklik emaresi göstermedi. Aralık sonuna kadar Londra, Coventry ve diğer güney kentleri bombalandı.

Mart'a kadar kötü hava koşulları nedeniyle ara verildikten sonra en büyüğü 10 Mayıs'ta, Blitzkrieg'in yıldönümünde olmak üzere akın-

lar yapıldı. Ancak 16 Mayıs'ta hava filolarının büyük kısmı Barbarossa hareketi için doğuya kaydırılınca İngiltere muharebeleri sona ermiş oldu.

Esas bölümü 1940'ın Temmuz ve Ekim ayları arasında meydana gelmiş olan bu muharebeler İngilizler tarafından büyük bir zafer olarak ilan edildi. Bütün hava muharebelerinde adet olduğuna şekilde karşılıklı olarak abartılı iddialar yapıldı. Bunlara göre 2.968 Alman ve 3.058 İngiliz uçağı düşürülmüştü. Gerçekte ise İngilizler 915, Almanlar ise 1.733 uçak yitirmişlerdi.¹ Ama en önemlisi, bir yıl süreyle tek başlarına Hitler'e karşı koyan İngilizler kara kuvvetlerini yeniden inşa etmişlerdi. Bombardımanlar ise İngiltere muharebesinden sonra da devam etti ama savaş gayretlerini ve olanaklarını ciddi bir şekilde etkilemedi.

Balkanların İşgali

1940-41 kışında Hitler tüm olanaklarıyla Rusya'ya yönelik Barbarossa hareketine hazırlanırken Balkanlar'da meydana gelen bir dizi gelişme ilgisinin buraya yönelmesine neden oldu. Bunlardan birincisi Yugoslavya'daki Alman taraftarı hükümetin mihver güçlerle imzaladığı paktın hemen ertesinde General Simoviç önderliğindeki bir darbeye devrilmesiydi. Hitler böylece Romanya ve Bulgaristan'da, Selanik'e yönelik muhtemel bir İngiliz çıkarmasına karşı yığmakta olduğu birlikleri alâlacele Yugoslavya'ya karşı harekete geçirdi. Bu ülke birkaç gün içinde işgal edildi. Ne var ki Yugoslavlar süreç içinde büyük bir direniş gücü örgütleyecek, Alman ordularını bezdirecek bir partizan savaşına girişeceklerdi.

Almanların Yugoslavya'yı işgal için kullandıkları yığınak Romanya ve Bulgaristan'daki mihver yanlısı yönetimler sayesinde mümkün

¹ İngiltere hava muharebeleriyle ilgili rakamlarda farklılıklar mevcuttur. John Terraine in "A Time of Courage" adlı kapsamlı RAF tarihinde Dennis Richards tarafından verilen yukarıdaki rakamların yanı sıra örneğin Wood ve Dempser'in "The Narrow Margin" kitabında kayıpların 938 ve 1.679 olarak verildiğini kaydetmektedir. Keza bir başka hesaplama da 1.017 ve 1.882 rakamları görülmektedir. Gene de rakamlar arasında mertebe olarak büyük farklılıklar yoktur. İngiliz üstünlüğü açıktır.

olmuştı. Romanya'ya petrol kuyularını korumak bahanesiyle girmişler, Bulgar Kralı Boris de onların ülkesinde mevzilenmesine rıza göstermişti. Bu yığınak son tahlilde Rusya hareketini daha rahat bir şekilde yapmaya yönelikti, çünkü Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'ndan beri her fırsatta Balkanlar'a çıkma tutkusunu biliyordu. Türkiye'nin tarafsız tutulması bir yana, müttefiklerin Selanik cebinin 1915'ten 1918'e kadar oluşturduğu potansiyel tehdidi hatırlıyor, bu grubun savaşın son aylarındaki birleşik müttefik taarruzunda oynadığı rolü unutmuyordu. Hitler, Rusya ile savaşırken arkasında böylesi bir çıbanbaşının oluşmasını istemiyordu. Ancak Hitler bu önleyici hareketi nispeten küçük bir kuvvetle yapıp, Selanik ile Dedeağaç arasındaki kıyının savunmasını ağırlıkla Bulgar kuvvetlerine bırakmak istiyordu. Ancak iş büyüdü ve Yugoslav olayıyla birleşince kapsamlı bir hareket haline dönüştü. Öte yandan Yunanlıların Arnavutluk üzerinden Epir'e ilerleyen İtalyan ordularını durdurup geri püskürtmeleri de buna katkıda bulundu. Mussolini, Hitler'in tavsiyesi aleyhine giriştiği bu operasyonda başarısız kalınca tekrar küçümsendi ve Hitler'i öfkeliendirdi. Afrika'da olduğu gibi İtalyan ordularının beceremediği bir hareketi tamamlamak gene Almanlara kaldı.

İngiltere yukarıda özetlediğimiz gelişmeler çerçevesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki birliklerinin bir kısmını Yunanistan'a göndererek destek olmaya çalıştı. Ancak ayırabilecekleri güçler etkili olabilecek miktara çıkarılamadığı gibi, diğer cephelerde de zaafa neden oldu. Her halükarda Churchill, Yunanistan'a destek konusunda çok kararlıydı ama bu eylemi Almanları daha hızlı harekete geçmeye teşvikten başka bir işe yaramadı. Yunanlıların korktuğu da buydu ama yapacak bir şey kalmamıştı ve Nisan 1941'de Yunanistan hareketi başladı.

İngiliz ve Yunanlılar, Almanların Usturma Vadisi'nden kıyıya saldırılarını bekliyorlardı. Fakat Almanlar bu beklenen hattın yanı sıra batıya doğru ikinci bir hareket yaparak Vardar Ovası'na ilerlediler. Buradan Selanik'e inince Batı Trakya'daki Yunan ordusu kuşatılmış oldu. Buradan sonra da yine ikili bir harekate giriştiler. Bir koldan güneye yönelirken diğer koldan yine batıya, Manastır üzerinden Adriyatik'e ilerleyip bu kez de Arnavutluktaki Yunan

birliklerini kuşattılar. Harekatın bundan sonraki kısmı müttefik ordularının kalıntılarının en güneye kadar kovalanmasından ibaretti. Yunanlılar direnişlerini uzatarak mümkün olduğu kadar İngiliz'in tahliyesini sağlamaya çalıştılar. Bir kısım müttefik askeri Girit'e çekilebildi. Almanlar burada yine ucuz bir zafer elde etmişler, sadece 5.000 ölü ve yaralı karşılığında 270.000 Yunan ve 13.000 İngiliz askerini teslim almışlardı. Ancak İngiliz donanması hala Akdeniz'e hakimdi. Böylece Girit'in istilası gündeme gelince Luftwaffe ile Royal Navy bir kez daha karşılaştılar.

Girit'te İngiliz donanması ilk başta önemli kayıplar pahasına denizden gelebilecek tehdidi önledi. Ancak gündemde olan, tarihin o güne kadar gördüğü en büyük hava indirme harekatıydı. Belçika'da büyük başarı elde etmiş olan paraşüt birliklerinin komutanı General Student önce Goering, sonra da Hitler'i ikna ederek hızla hazırlandı. Bu iş için eldeki tek paraşüt tümeni, planör alayı ve daha önce hiç havadan nakliye deneyi olmayan 5. Dağ Tümeni kullanıldı. Hava desteğini ise Batı Cephesi'nin çokertilmesinde birinci derecede rol oynamış olan Richtofen filosu sağlayacaktı.

Girit'i savunanlar 28.600 İngiliz ve Yeni Zelanda askeriyle bir o kadar sayıda Yunanlıdan oluşuyordu. Hücumun geleceğini biliyor ve bekliyorlardı. Ağır silahları yoktu ama Almanların da ağır silahlarla gelmeyeceği düşünülürse bu büyük bir dezavantaj değildi. Ancak hava üstünlüğüne sahip Almanlar karşısında uçaksavar ve hava desteği olmaması belirleyiciydi. 20 Mayıs 1940 günü 3.000 paraşütçü adaya inerek savaşı başlattı. Çok çetin çarpışmalar sonucunda Maleme Havaalanı'nı ele geçirdiler. Burada İngilizler havaalanına yeterli miktarda engel koysalardı Alman planörlerinin ve sonra da uçaklarının inişi fazlasıyla zorlaşırdu. Bunu ihmal etmeleri vahim bir hata oldu. Almanlar yoğun topçu ve havan ateşi altında olmalarına rağmen indirmeyi sürdürdüler. İlk akşama kadar sayıları iki katına çıktı ve sonuçta havadan 22.000 askeri getirmeyi başardılar. Direnişleri kırılan İngilizlerin kaderinde yine tahliye vardı. Hava üstünlüğü tekrar belirleyiciliğini göstermişti.

25 Mayıs'ta başlayan İngiliz tahliyesi Luftwaffe'ye yeni bir zafer olanağı verdi. 2.000'i Yunanlı olmak üzere 16.500 asker tahliye

edildi ama İngilizlerin 3 kruvazörüyle 6 destroyerleri battı. Akdeniz filosundaki yegane uçak gemisi, iki zırhlıları ve 13 diğer gemileri ağır şekilde yaralandı, 2.000 denizcileri öldü.

Almanlar ise Girit'teki gösterişli zaferlerine rağmen çok yüksek bir bedel ödediler. Adada ölen 4.000 askerleri ve bunun iki katı kadar yaralının çoğu yegane paraşüt tümenleri ve planör alaylarının mensuplarıydı. Böylece Hitler'in hava indirme gücü bir daha belini doğrultamayacak şekilde darbe yedi. İlerde kendilerine çok zarar veren Malta'ya karşı indirme harekatı yapmamalarının temelinde Girit'teki kayıpları yatar. Balkan harekatının genel olarak ilk öngörülenden çok daha büyük bir efor ve zırhlı birlik gerektirmesi ise Barbarossa harekatı için zararlı oldu. Bu araçlar genel revizyondan geçmeden alelacele Rus cephesine taşındılar ve tam kapasitelelerinde kullanılamadılar. Kimi yazarlar Balkan harekatı yapılmısaydı Barbarossa'nın daha erken başlayacağını ve kış gelmeden Moskova'nın düşebileceğini ileri sürerler. Ancak Barbarossa'nın ertelenmesindeki en önemli neden 1941 baharındaki aşırı yağışların Polonya topraklarını harekete elverişsiz hale getirmesiydi. Ama Balkan operasyonlarının Alman gücünden çaldığı da doğrudur.

Girit ile Hitler'in zaferlerinin sonu gelmişti. Avrupa kıtasına tümüyle hakim olmuş, Kuzey Afrika'daki mihver güçleri de etkili olacak kordona gelmişlerdi. Rusya ise Stalin ve Molotof'un tüm şımarıklıklarına rağmen Hitler'e saldırmayı aklının ucundan bile geçiremezdi. Ama Amerika savaşa hazır hale gelmeden Hitler "kaçınılmaz düşmanı Rusya"nın işini bitirmeye kararlıydı. Bundan sonra Kuzey Afrika çöllerinde ve Baltık ile Karadeniz arasındaki uçsuz bucaksız ovalarda birbuçuk yıl süreyle başarılı ve başarısız muharebeler birbirini izleyecek, ancak bunlar kesin sonuç getirmeyecekti. 1942 sonlarından itibaren ise her yerde yenilen Wehrmacht, Berlin'e kadar kovalanıp ezilecekti.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AFRIKA SAVAŞLARI

Akdeniz'de Çatışma

Hitler Kıta Avrupası'na hakim olduktan sonra ve İtalyanların onun yanında savaşa katılmalarını takiben, 1943'e kadar Anglo Saksonlarla mihver güçleri arasındaki kara savaşları sadece Kuzey Afrika'da cereyan etti. Bunlar genel strateji açısından da önemli sonuçlara gebe olaylardı. Akdeniz ve Süveyş Kanalı, İngiltere ve dominyonları arasındaki ana ulaşım yoluydu. Kanal açıldığından beri İngiliz İmparatorluğu'nun can damarı olarak görülmüştü. Şimdi ise bu bölge tümüyle hasım güçlerin eline geçebilecek şekilde tehdit altındaydı. Fransız Afrika'sı ve Suriye, Alman işbirlikçisi gerici Vichy denetimine girmişti. Libya, Eritre ve Habeşistan ise Mussolini'nin Afrika imparatorluğunun köşe taşları olarak onun daha büyük rüyalarını süslüyordu. Libya'da 300 bin ve Eritre bölgesinde 200 bin İtalyan askerine karşı İngilizlerin Mısır'da 50 bin, Sudan'da 9 bin ve Kenya'da 8 bin 500 askerleri bulunuyordu. İtalyan donanması da Akdeniz'deki İngiliz ulaşımını vurabilecek bir potansiyel güç olarak varlığını sürdürüyordu.

İngilizler Akdeniz'deki fiili veya potansiyel düşman donanmalarını nötralize edebilmek için Fransa'nın tesliminden sonra 3 Temmuz'da Mers el Kebir (Oran) limanında bulunan Fransız filosunu bombalamışlar ve gemilerin çoğunu batırmışlardı. Amiral Somerville limandaki Fransız komutanı Amiral Gensoul'a dört seçenek sunmuştu: İngilizlere katılabilirler, azaltılmış mürettebat ile enterne olmak üzere bir İngiliz limanına gidebilirler, Karayiplerdeki

bir Fransız limanında veya ABD gözetiminde silahsızlanabilirler veya altı saat içerisinde kendilerini batırabilirlerdi. Gensoul hiçbirini kabul etmeyince çok güçlü Strasbourg ve Dunquerque zırhlılarının da aralarında bulunduğu gemilerin Alman denetimine girmesine olanak tanımamak için Sommerville ateş açtı. Bu olay iki ülke arasındaki uzaklaşmayı artırdı.¹ 11 Kasım'da ise Taranto'daki İtalyan deniz üssüne bir hava hücumu yaparak İtalyan donanmasının vurucu gücüne ciddi bir darbe vurdular. Bu iki harekate rağmen İngilizlerin Ortadoğu konvoyları sık sık saldırı altında kalıyor, genel durumları da kritikliğini koruyordu.

Mısır'dan Karşı Hücum

İngiliz Ortadoğu kuvvetlerinin komutanlığına getirilen Wavell, pasif bir konumda İtalyan hücumunu beklemek yerine aktif ve hareketli bir savunma stratejisi uygulamaya karar verdi. Kendi uç mevzii Mersa Matruh, Nil deltasından 320 kilometre uzaklıktaydı. İtalyanların sayısal (niteliksel değil) hava üstünlüğüne rağmen Temmuz ayında -ileride çöl savaşlarında ün kazanacak olan- 7. Zırhlı Tümeni ileri sürerek İtalyan başkomutan Graziani'nin Libya'daki sınır mevzii olan Fort Capuzzo'yu ele geçirdi. Ancak herhangi bir yeri sürekli olarak elde tutmayı düşünmediğinden burayı tahkim etmedi. Amacı devamlı hareket halinde olup düşmanın dengelerini bozmaktı.

Eylül ayında İtalyanlar altı tümenlik bir güç yığarak Libya ile Mısır arasında yer alan Batı Çölü'nde ilerlemeye başladılar. Ne var ki aşırı ihtiyatlı bir şekilde ve çok yavaş ilerleyerek Mersa Matruh'a yaklaşık 100 kilometre uzaklıktaki Sidi Barrani'de bir dizi tahkimli kamp inşasına giriştiler. Muhtemelen burasını daha ileri hareketler için geniş bir üs bölgesi haline getirmeyi planlamışlardı. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen hasımlarının ilerlemediğini gören Wavell, Churchill'in İngiltere'den hızlı gemilerle yolladığı üç zırhlı alayı takviye alarak hücumla geçmeye karar verdi. 7 Aralık 1940 gecesi Mersa

¹ Peter Calvecoressi & Guy Mint, **Total War, Causes and Courses of Second World War**, Pelican, Middlesex, 1972, s. 129.

Matruh'dan harekete geçen İngilizler 100 kilometre yolu 30 saatte alarak İtalyan kamplarının arkasına sızdılar. 9 Aralık sabahı arkalarından kuşatan İngilizleri görüp şaşkınlığa uğrayan İtalyanlar ciddi bir direniş göstermeden teslim oldular. Ayın 11'inde İtalyan kuvvetlerinin yarısını oluşturan 40.000 asker 400 topla birlikte teslim olmuş, geri kalan yarısı da panik halinde kaçmaya başlamıştı.

Sadece 30.000 asker ve 275 tankla hücum edan İngiliz cephe komutanı O'Connor, Filistin'den gelen takviyeleri aldıktan sonra 3 Ocak'ta takibe geçti. Bunun için bir süre toparlanmaları gerekmişti çünkü onlar da ilk başta sadece kapsamlı bir akın olarak düşünüldükleri operasyonda bu kadar büyük bir başarı elde edince şaşır-mışlardı. Her halükarda takibin üçüncü gününde Bardia'ya ulaşı-lar. Buradaki İtalyan garnizonu 45.000 asker, 462 top ve 129 tank ile teslim oldu. Artık İngilizlerin önü açılmıştı. Hemen akabinde 7. Zırhlı Tümen Tobruk'u kuşattı ve Avustralyalılar gelip kenti düşü-rünceye kadar kenti izole etti. Burada da 30.000 esir, 236 top ve 87 tank ele geçirildi. Buna karşın İngilizlerin insan kayıpları yok denecek kadar azdı. Bu başarılarda az sayıdaki ağır tankın İtalyan cephelerini çevirmesinin payı büyüktü. Mussolini'nin askerleri ar-kadan kuşatılıp bağlantıları kesilince derhal çöküyorlardı. Ayrıca İngiliz birliklerinin mekanizasyon düzeyinin yüksekliği, sayı azlığını fazlasıyla telafi ediyordu. Kaldı ki çöl koşullarında küçük ve motori-ze birliklerin ikmali büyük ve hantal birliklere oranla daha kolay yapılabilirdi.

Ocak ayından sonra İngiliz ileri harekatı zayıfladı, çünkü Churchill takviyeleri Yunanistan'a göndermek üzere Mısır'da tutmaya baş-lamıştı. Böylece O'Connor'un zaten zayıf olan güçleri giderek azalı-yordu. Elinde sadece 50 ağır ve 95 hafif tank kalmıştı. Ancak Tobruk'un alınması İngiliz hükümetini Bingazi'ye kadar ilerlenmesi için teşvik edici bir gelişme oldu. 3 Şubat'ta hava keşfi İtalyanların büyük konvoylar halinde çekildiklerini rapor etti. O'Connor tankları-nı çöl içinden 33 saatte 170 kilometre ileri sürerek 6 Şubat'ta Beda Fromm'da İtalyanların yolunu kesti. Kuşatmadan kurtulmak için yaptıkları birçok teşebbüse rağmen İtalyanlar dar bir alana sıkıştık-ları için kurtulamadılar. Burada da 20.000 esir, 216 top ve 126 tank ele geçirildi. Artık İngilizler rahatça Trablus'a doğru ilerleyebilirlerdi

ve bunu yapsalardı Kuzey Afrika savaşlarının sona ermesi pekala mümkündü, fakat Churchill'in Yunanistan macerası buna engel oldu. Yunanlılara faydaları olmadığı gibi kendi pozisyonlarını da zayıflattılar ve kaçırdıkları şansı bir daha yakalayamadılar. Hitler, İtalyanları bu güç durumdan kurtarmaya karar verince işin çehresi birden değişiverdi.

6 Şubat günü İtalyanlar Beda Fromm'da teslim olurken Hitler, batı cephesindeki başarılı panzer muharebelerinde tekrar değerini ispatlayan Rommel'i çağırtmış ve ona Afrika'ya gidecek 2 zırhlı-mekanize tümenin komutasını vermişti. Bu güç ileride bazı takviyelerle Afrika Korps (DAK-Deutsche Afrika Korps) adını alacak ve İngilizlere kök söktürecekti.

Rommel Sahneye Çıkıyor

Alman birlikleri Şubat'ın ortalarında Trablus'a gelmeye başladı. İki tümenin tamamen nakledilmesi Mayıs sonunu bulacaktı. Öte yandan 12 Şubat'ta Trablus'a gelmiş olan Rommel bir keşif taburu ile bir tanksavar taburunu alıp cephenin yolunu tuttu. Gücünü fazla göstermek için bir miktar tank maketi yaptırarak Volkswagenlerin üzerinde hareket ettirmek suretiyle İngilizleri aldattı. 11 Mart'ta yeni gelen tank alayını da alarak Aghelia mevziine taarruz etti. Burada o kadar kolay bir başarı elde etti ki devam etmeye karar verdi. Adeta her şey tersine dönmüş, İngilizlerin İtalyanlar karşısında yaptığını şimdi Almanlar İngilizlere yapmaya başlamıştı. Bunda esas neden Almanların taktik ve inisiyatif alanında üstünlükleriydi. Ancak İngilizlerin deneyli ve yorgun birliklerini dinlenmeye almaları, bir kısmını da Yunanistan macerasına yollamaları da Rommel'in ilk başarılarında payı olan etkenlerdir. Rommel ilerlemeye başladığı sırada O'Connor dinlenme izindeydi ve yerine bakan komutanların hepsi tecrübesizdi. Ayrıca Luftwaffe hava üstünlüğünü de bir süre için eline geçirmişti. Böylece Rommel'in başarıları için yol açılmış oldu. Ufak bir güçle saldırısı bile İngiliz hatlarını karmakarı-şık etti. O'Connor deneysiz komutan Neame'ye yol göstermek için cepheye koştu ama meydana gelen kaosta ikisi birden esir düştü.

İtalyan Doğu Afrikası'nın Sonu

Mussolini, İtalyan Doğu Afrikası adını verdiği topraklarda 91.000 askerini konuşlandırmış, ayrıca yerli unsurlardan da bunun iki katı kadar birlik oluşturmuştu. Bunun karşısında Sudan ve Kenya'daki İngiliz birliklerinin toplamı 17.000 kişiden ibaretti. Ne var ki İtalyan birliklerinin ülkeleriyle bağlantıları kesilmişti. Stokları kritik seviyeye inmeden ve İngilizler takviye almadan harekete geçmeleri gerekirdi. Halbuki onlar yine yavaş davrandılar. Önce İngiliz Somalisi'ne doğru yavaş bir hareket yaptılar. Buradaki İngilizler bir süre oyalama muharebesi yaptıktan sonra gemilere binip Kenya'daki kuvvetlere katılmak üzere çekildiler. Sonuçta Kenya'da çoğu Güney Afrika'dan ve diğer dominyonlardan gelenlerle birlikte toplamı 75.000 kişiye ulaşan bir yığınak yapan İngilizler; İtalyan Somalisi'ne doğru harekete geçtiler. Aynı süreç içerisinde Sudan'da da hatırı sayılır bir güç oluşturmuşlardı. Bu kuvvetler 1940-41 kışında Habeşistan'daki kabileleri isyana teşvik ederek İtalyanları biraz daha köşeye sıkıştırmaya başladılar. 1941 'in ilk aylarında da harekete geçtiler.

Düşman gerisinde faaliyet gösteren hareketli gerilla kollarının oluşturulması Doğu Afrika savaşlarının kayda değer bir özelliğiydi. Bunların yaratıcısı olan İngiliz subayı Orde Wingate başarılarını Burma hareket alanında çok daha büyük çapta tekrarlayacaktı. (Wingate'i Filistin'deki Yahudi gerillalarının ilk eğitimcilerinden biri olarak da göreceğiz.) Keza, 5 Mayıs 1941 günü, uçakla ülkesine geri getirilen Haile Selasiye, Adis Ababa'ya girerken yanında Orde Wingate olacaktı.

Ocak'tan Mayıs'a kadar olan dönemde İngilizler Kenya ve Sudan'ın yanı sıra, Aden'den karşıya geçip Afrika boynuzunun kuzey kıyısına yaptıkları çıkarmayla elde ettikleri köprübaşından da ilerlediler. İtalyanlar bu savaşlarda oldukça iyi bir performans gösterdiler. Bölge komutanı Aosta Dükü'nün yanı sıra Frusci ve Carnimeo komutasındaki birliklerin direnişleri İngilizleri bir süre durdurdu. Ama sonuçta durumları umutsuzdu. 19 Mayıs'ta teslim oldular. Bir kısım birlikleri Gazzera ve Nasi adlı generallerin komutasında direnişi sürdürmeye çalıştı ama 1941 yılı bitinceye kadar hepsi çevrilip

toparlandı. Mussolini 230.000 askerle birlikte Afrika imparatorluğu hülyalarını da yitirmiş oldu. Ama İtalyan Doğu Afrikası tarihe karışırken, aynı günlerde Rommel de Batı Çölü'nde İngilizlerin tozunu attırmaya başlamıştı.

Rommel'in İlk Eylemleri

1941 yılı Kuzey Afrika'da tarafların ileri geri hareketleriyle geçti. Almanlar taktik üstünlüğe sahiptiler ve ilk onbeş günde İngilizleri Mısır sınırına doğru 600 kilometre kadar sürdüler. Ancak kuşatmış oldukları Tobruk'u iki kez yaptıkları büyük hücumlara rağmen düşüremediler. Öte yandan İngilizler de iki kez Tobruk'a ulaşmak için harekete geçtiler ama başarılı olamadılar.

Hitler, Afrika cephesine çok sıcak bakmıyordu. Rus cephesinin sonu gelmeyen talepleri altında bunalmaya başlayan Alman genelkurmayı da Rommel'in sürekli ilerleme arzularını hoş karşılamıyor ve takviye göndermekten kaçınıyordu. Keza İtalyanların ağızları o kadar yanmıştı ki yeni bir atılıma hazır değillerdi ve savunmayla yetinmek istiyorlardı. Bu dönemde Rommel'e çok değil, iki Alman mekanize tümeni gönderilseydi savaşın gelişimi farklı olabilirdi ama bu tümenler gönderilebilse bile İngiliz gücünün varlığını sürdürdüğü Akdeniz'den ve uzun çöl yollarından ikmal edilmeleri imkansızdı. Esasen mevcut birlikler bile yeterince ikmal edilemiyor, başta petrol ve cephe olmak üzere sürekli sıkıntı çekiyorlardı. Bu dönemde Afrika Korps'un ayda 24.000, Luftwaffe'nin ise 9.000 ton ikmal gereksinimi vardı ve büyük bir hücum için ayda 20.000 ton ek malzeme getirerek stok yapılması şarttı. Buna rağmen toplam olarak ayda 20.000 ton bile zorlukla temin ediliyordu. Ayrıca çok kalabalık olan İtalyan birlikleri de liman ve kara ulaştırma kapasitesinin büyük kısmını kullanıyordu.¹

İkmal sorunu savaşın sonuna kadar herkes için büyük sorunlar yaratacak, ama İngilizler bu konuda Almanlardan daha başarılı olacaklardı.

¹ David Irving, **The Trail of the Fox, Rommel**, Avon Books, NewYork, 1977, s. 113.

İngilizler ise Afrika'da (veya herhangi bir başka yerde) başarıya susamışlardı. Hükümetleri her türlü desteğe hazırды ve elinden geleni yaptı. Hatta o kadar acele ediyorlardı ki Churchill, Ümit Burnu'ndan 275 tank taşıyan 5 gemilik bir konvoyun yolunu çevirerek Alman uçakları ve İtalyan donanmasının burnunun dibinden, Akdeniz yoluyla Mısır'a sevk etmeye karar verdi. Böylece altı hafta kazanmış olacaktı. Gemilerin birisi Sicilya açıklarında battı ama geri kalanlar 238 tank ile Mısır'a ulaştı. Ne var ki Wavell bunları dahi beklemeden ilk taarruzuna başlamıştı. "Brevity" adı verilen bu operasyon kötü yönetildi ve Alman karşı taarruzu karşısında İngilizler stratejik Halfaya geçidini de Almanlara bırakarak geri çekildiler. Yaz ortasında başlayan ve bundan daha iddialı bir operasyon olan "Battleaxe" ise Almanların tank tuzaklarında eridi. Rommel ilk başta uçaksavar olarak yapılan ama sonraları çok amaçlı olarak kullanılan 88'lik toplarını öyle etkili olarak kullandı ki daha ilk gün İngilizler tanklarının yarısını yitirdiler. İkinci gün Rommel inisiyatifi ele alarak İngilizleri kuşatmaya çalıştı. Bunu başaramadı ama onları güç bela çekilmek zorunda bıraktı ve başlangıç hatlarının 50 kilometre gerisinde zorlukla mevzilenebildiler.

İngilizlerin aşırı tank kayıplarının önemli bir nedeni Almanların 88 mm'lik çift amaçlı (uçaksavar ve tanksavar) ve 50 mm'lik tanksavar toplarını ön safta mevzilendirerek etkili bir ateş açmalarındandı. Buna karşı yapılacak şey mekanize piyadeyi tanklarla birlikte kullanarak bunları etkisiz hale getirmektir ama savaşın o safhasında henüz bunu başaracak örgütlenmeleri yoktu. Aynı sorun günümüze kadar birçok muharebede tekrar tekrar gündeme geldi. Ayrıca bu dönemde genel olarak düşman karşısında avantajlı pozisyon ekte etmek yerine çabalarını öncelikle düşman tanklarını imhaya yöneltip tuzağa düşüyorlardı. Halbuki çöl savaşları mevzii muharebelerinden çok farklıydı. Taraflar geniş boşluklardan geçip birbirini buluyor Ve muharebe ediyordu. Rommel gücünü istediği gibi topluyor, dağıtıyor ve sonuçta avantajlı pozisyonu elde ediyordu. İngilizlerin bu tür hareketli savaşlara adapte olmaları uzun zaman aldı ama onların da bazı numaraları vardı. Örneğin "Long Range Desert Group" adını verdikleri bir motorlu kolları bir nevi gerilla hareketi yaparak Alman hatlarının gerisine sürekli akınlar düzenli-

yor, karargah, depo ve havaalanlarına baskınlar yaparak onları sıkıntıya sokuyordu.

Battleaxe'in başarısızlığından sonra İngilizler komuta heyetini değiştirdiler. Wavel'in yerine Auchinleck geldi. Ayrıca zırhlı birlik komutanları da değiştirildi. Ne var ki Norrie hariç bunların hiçbiri tank savaşları konusunda yeterli değildi. 8. Ordu adı verilen birliklerin başına getirilen Cunningham (Amiral Cunningham ile karıştırılmamalı) da başarısız olacaktı. Böylece İngilizlerin gerek tank sayısında, gerekse havada elde ettikleri sayısal üstünlük bu safhada pek işe yaramadı.

İngilizler yeteri kadar hazırlandıklarına kanaat getirdikten sonra 18 Kasım'da "Crusader" adını verdikleri operasyonu başlattılar. Aynı tarihte Rommel, Tobruk'a karşı girişeceği yeni saldırının planlarıyla meşguldü. Gene İngiliz hücumlarını etkili bir şekilde karşılayıp onları yıprattıktan sonra 24 Kasım günü karşı saldırıya geçmeye karar verdi. Amacı, toparlayabildiği birliklerle çölde 60 kilometre ilerlemek ve İngilizleri kuşatmaktı. Bu hareket güneyden ilerleyen İngiliz 30. Kolordusu'nun büyük ölçüde dağılmasına neden oldu. Cunningham telaşa kapılarak hemen çekilmeye çalıştı ama Mısır'dan gelen Auchinleck duruma el koydu. 8. Ordu'nun komutasını yine değiştirerek Ritchie'ye verdi. Ayın 26'sında Auchinleck ve Ritchie büyük bir gayretle cepheyi istikrara kavuşturdular. Kuzeyden Tobruk'a yaklaşmış olan 13. İngiliz Kolordusu karşısında kendilerini sıkışmış hisseden Alman birliklerinin, güneydeki öncülerle ilerleyen Rommel'i geri çağırımları da onun istediği tayin edici kuşatmayı gerçekleştirmesine engel oldu. Ayrıca Almanlar günlerdir süren çatışmalarda oldukça yıpranmışlardı. Keza bu sefer ayrı düşen İngiliz birlikleri teslim olmamış, hatta geri dahi çekilmeyerek genel pozisyonun az çok korunmasını sağlamışlardı.

Aralık ayının ilk günlerinde tank gücü açısından 7'ye 1 olan İngiliz üstünlüğü 4'e bir oranına inmişti. Rommel her halükarda savaşı başabaş götürüyor, taktik üstünlüğüyle rakiplerinin her teşebbüsünü önlüyordu. 7 Aralık'ta önceden hazırlamış olduğu Gazala mevziine çekildi. Burada ayın 15'ine kadar İngilizlerin kuşatma teşebbüslerini karşı hücumlarla önledi. Fakat artık sadece 30 tankı kal-

mıştı. Karşı tarafın 200 tankı kaldığını bildiği için çekilmeye başladı. İngilizler 19 Aralık'ta Derne'yi aldılar ve ilerlemeyi sürdürdüler. Ancak 27 Aralıkla Rommel takviye olarak gelen 30 yeni tankı derhal cepheye sürerek El Haseiat'ta İngiliz öncü birliklerine büyük bir darbe vurdu. Altı hafta süren savaşlarda 20 bin İtalyan ve 13 bin Alman kaybına karşı İngilizler 18 bin kayıp vermişlerdi ama İngiliz kayıplarının çoğunun yetişmiş tank personeli olması Rommel'e büyük bir karşı hücum şansı yaratacaktı. Hem de pek yakında.

El Alamein'e Doğru

1941 yılı savaşları sona ererken Libya-Mısır sınırı hızla bir tank mezarlığına dönüşüyordu ve bunların büyük çoğunluğu İngilizlere aitti. Almanların, zırhlı ve tanksavar birliklerini hızla toplama ve kaydırma taktiklerini çözemeyen ve karşı tedbir geliştiremeyen İngilizler giderek Alman tanklarının (ve tankçılarının) daha iyi olduğuna dair bir inanca kapılıyorlardı - ki bu hiç de yanlış sayılmazdı. Montgomery Alman tanklarının hem ateş gücü hem zırh itibarıyla İngiliz tanklarından üstün olduğunu belirtmiştir.¹ Ne var ki bu psikoloji içinde İngilizler çok avantajlı oldukları pozisyonları bile kullanıyorlardı.

Diğer bir efsane ise Rommel'in adı etrafında oluşmaya başlamıştı. Bu komutan askerleriyle birlikte yaşıyor, karargahını cepheye çok yakın yerlere taşıyor ve çoğu zaman operasyonları en ön safta yönetiyordu. Bu bazen genel yönetim işlerini aksatmakla birlikte çoğu halde verimli oluyor ve Afrika Korps kendinden çok daha büyük güçler karşısında zafer kazanıyordu. İleriki dönemde Montgomery de idari karargahıyla taktik karargahını ayırarak kendine has bir model geliştirecekti.

15. ve 21. zırhlı tümenlerle 90. hafif tümen ve bazı keşif ve destek birliklerinden oluşan Afrika Korps morali yüksek, komutanlarına güvenen ve Nazilerin diğer cephelerdeki kirli işlerine nispeten az bulaşmış bir Alman gücüydü. Nehring, Bayerlein ve Von Thoma

¹ Field Marshall Viscount Montgomery of Alamein, **A History of Warfare**, World Publishing Co., Cleveland & NY, 1968, s. 512.

gibi yetenekli generallere sahipti. Almanların ciddi ölçüde savaş suçu işlemedikleri (daha doğrusu en çok hasımları kadar işledikleri) tek cephe Afrika oldu. İtalyanlara gelince onların da iyi savaşan birlikleri yok değildi ama teçhizatlarının kötülüğü ve hareketlilik eksiklikleri onları çoğu kez faydasız kılıyor, hatta ayakbağı oluyorlardı. Mihver güçlerini Afrika Korps sürüklüyor ve savaşın yükünü omuzlarında taşıyordu. Yine de sonucu ikmal olanakları tayin etti ve daha çok takviye alan İngilizler nihai zaferi elde ettiler.

1942'nin Ocak ayında Crusader hareketini karşılarken uğradığı kayıpları bir ölçüde telafi eden Rommel, hâlâ kendisinden kuvvetli olan İngilizleri Gazala'ya kadar püskürttü. Bingazi'yi ele geçirdi. Bu başarısındaki temel etken hareketlilik sayesinde güçlerini (bir nevi çarpan etkisi olarak düşünülebilir) daha tesirli kılması ve cesur manevralarla derin akınlar yapıp hasımlarının dengesini bozmaktı. Bundan sonra her iki taraf da Mayıs'a kadar esaslı takviye aldılar. İngilizler yine kağıt üzerinde üstündüler. Cephedeki 850 tanklarına ek olarak 420 adet de yedekleri vardı. Buna karşı Almanların 280'i orta, 50'si hafif olan toplam 330 tankları bulunuyordu. Ayrıca fazla işe yaramaz durumda 230 İtalyan tankı da mevcuttu. Topçu ve hava üstünlüğü İngilizlerdeydi.

Rommel 26 Mayıs günü 4 İtalyan tümenini gösteri olarak Gazala hattının karşısına dizdikten sonra 3 Alman tümeni ve motorlu İtalyan tümenini alarak yola çıktı. Onbin vasıtanın hareketi derhal rapor edildi ama sorun nereye gideceklerini tespit etmekte. Sonuçta İngilizler yine zırhlı birliklerini parça parça savaşa sürdüler ve büyük kayıplar verdiler. Ancak Rommel de Gazala hattının arkasına geçmesine rağmen denize ulaşamadı ve mayın tarlaları arasında sıkıştı. RAF bombardımanı altında kalan bu bölgeye "Cadı Kazanı" (the Cauldron) adı verildi ve İngiliz basını da Rommel'in tuzağa düştüğü haberini yayarak coşkun bir sevinç gösterdi. Ne var ki Rommel ilerleyen günlerde mayın tarlaları, arasında yollar açmış, İngiliz tanklarını da klasik taktiğiyle eritmişti. İngiliz tank kaybı sadece Haziran'ın ilk haftasında 300'ü buldu. Aynı günlerde Rommel Bir Hakeim'deki mevzilerinde büyük bir direniş gösteren 1. Hür Fransız Tugayı'nı ezmeye çalışıyordu. Söz konusu olay biraz da abartılarak Fransızları etkilemek için propaganda vesilesi haline

getirildi ama mevzi düşünceye kadar Rommel'i geciktirdikleri de gerçektir. Bu arada Rommel hem İngilizleri yıpratmış hem de gerekli yolları açmıştı. 13 Haziran akşamı İngilizlerin tank sayısı o kadar azaldı ki Rommel ilk kez tank sayısında üstünlüğe ulaştı. Bütün 8. Ordu kuşatılma tehdidi altına girdi. Ama Afrika Korps (DAK) da gücünün sınırına ulaşmış, ayrıca mayın tarlalarında epey oyalanmıştı. Böylece kuşatma tamamlanıp da DAK denize ulaşınca kadar İngilizlerin bir kısmı kurtuldu.

Rommel bu safhada İngilizlerin içinde bulunduğu dağınıklıktan sonuna kadar yararlanmak istiyordu. Bu amaçla derhal Tobruk'a yöneldi. 20 Haziran'da çok yoğun bir bombardımanı takiben son derece iyi tahkim edilmiş olan bu kente girdi ve 35.000 esir daha aldı. Stuka pike uçaklarının bombalarıyla patlayan mayın tarlaları arasından açılan yollar Almanlar tarafından derhal kullanıldı. Piyadeler yolu sağlama aldıktan sonra Alman tankları ilerleyerek açıkta bekleyen İngiliz tanklarının üzerine yüklendiler. Sürekli hava bombardımanı ve hatlarının içine ilerleyen tanklar karşısında dengesi bozulan İngilizler teslim oldular.¹ Bu fetih, yokluk içinde savaştan DAK için paha biçilmez bir hediye oldu. Öyle ki burada ele geçirdikleri 2000 araç ve 1400 ton benzine ve dağlar gibi yiyecek ve diğer malzemeye rağmen Rommel'in ordusu ikmal sorunlarıyla kıvranıyordu. Malta uçaklarından ve Royal Navy'den kurtulabilen ikmal gemileri Trablus'a geliyor, yükünü boşaltıyor ve her kamyon bozuk yollarda yüzlerce, hatta binin üzerinde kilometre kat ederek savaştan birliklere ulaşıyordu. El Alamein'in ilk günlerinde bu ikmalin büyük ölçüde ele geçirilen İngiliz kamyonlarıyla yapılması, kaydedilmesi gereken bir husustur. Buna rağmen Rommel'in elinde üç *verbrauchtssatze* (bir panzer tümenini 100 kilometre yürütecek miktar) petrol ile 8-10 *ausstatlungen* (bir günlük ağır çarpışmaya yetecek miktar) cephane bulunuyordu.

Arkasında bir diken gibi duran Tobruk'tan kurtulduktan sonra Rommel artık Mısır'a yürümeye hazırды; Hem Alman, hem de İtalyanlar ilk başta buna hararetle karşı çıktılar ama sonuçta Kahire'ye

¹ Alan Moorehead, **The Desert War, The North African Campaign, 1940-43.**, Sphere Books, London, 1968, s. 190-91.

girme fikrinin cazibesi ağır bastı. Bu arada İngilizler yine bir kriz yaşıyorlardı. Auchinleck son savunmayı Mersa Matruh'ta yapmak isteyen Ritchie'yi görevden aldı ve 8. Ordu'nun komutasını bizzat üstlendi. Hazırlamaya geçtiği mevziler Alamein'deydi. Bu akıllıca bir karardı çünkü savunulması çok zor dan Mersa Matruh 24 Haziran'-da ileri harekate geçen Rommel tarafından kolaylıkla düşürüldü. Büyük malzeme stokları ve 6000 esir daha verildi. 30 Haziran günü DAK, Alamein önlerine gelmişti. Burası İskenderiye'ye sadece 100 kilometre uzaktaydı, yani neredeyse elini uzatınca tutacak kadar.

El Alamein muharebelerinin Almanların hücumda oldukları ilk safhası ile ilgili olarak Rommel'in yazıları arasında şu sözler bulunmaktadır: "...cephe şimdi statik hale gelmişti ve bu İngiliz Komutanlığına uyan bir durumdu, çünkü piyade savaşının modern biçimi ve statik muharebe onların en güçlü oldukları şeydi.... Piyade tankları ve topçu desteğinde yapılan yerel hücumlar onların uzmanlık alanıydı.... El Alamein'deki çabam İngilizlerin usta oldukları; tank mürettebatlarını ve piyadelerini eğitmiş oldukları bu statik muharebe (biçiminden) kurtulmak ve İskenderiye önündeki açık çöle çıkarak (açık) çöl hareketindeki kesin taktik üstünlüğümüzü kullanmaktı.. ama başaramadım... İngilizler birliklerimi durdurdu..."¹

El Alamein

Hatırlatalım ki El Alamein tek bir muharebe değil, farklı aralıklarla üç kez yoğunlaşmış bir muharebeler dizisidir. İlk başta Rommel'in ardarda saldırıları durdurulmuş, sonra da İngilizler toparlanarak Rommel'i bir daha etkili olamayacağı şekilde kesin yenilgiye uğratmışlardır. El Alamein, Rommel'in son şansıydı. DAK, Mısırlı ele geçirirse mihver güçleri Süveyş yolunu kesecek, ve büyük bir zafer elde ederek kendilerine yakınlık gösteren Suriye ve Irak üzerinden Kafkaslara yaklaşacaklardı. Bu açıdan İngilizler açısından da ölüm kalım sorunuordu. Esasen 1942 yazında, tam da birinci Alamein muharebesi sürerken Güney Rusya'daki bir ordular grubu Kafkas-

¹ B. H. Liddel Hart (ed.), **The Rommel Papers**, İng. Çev. Paul Findlay, Collins, London, 1953, s. 254.

ya'ya girmişti. Bu iki kolun birleşmesi Bakü ve Ortadoğu petrollerini Hitler'e kazandırarak savaşın seyrini değiştirebilirdi. Ne var ki Ortadoğu'daki İngiliz yığınağı bunu önleyecek ölçüdeydi.

El Alamein coğrafi olarak çok elverişli bir savunma mevzi idi. Her şeyden önce, burada çöl savaşlarının tipik (güneyden) kuşatma manevrasını yapmaya olanak yoktu. Kıyı ile büyük birliklere geçit vermeyen Büyük Kattara Çöküntüsü arasındaki 60 kilometrelik bir mesafe üzerinde, birbirini destekleyen bir dizi müstahkem mevki-den oluşuyordu. Bunlar topçu ateşiyle birbirlerini koruyacak şekilde yerleştirilmiş olup, aralarındaki boşluklar da mayın tarlaları ve hareketli zırhlı birliklerle korunuyordu.

30 Haziran günü Rommel hiç beklemeden taarruza geçti ama istihbaratı tarafından keşfedilmemiş olan mevzilere çarparak vakit yitirdi. Ayrıca RAF üslerine yaklaşılmış olduğu için ikmal kolları İngiliz uçaklarının daha yoğun taarruzu altında kalmaya başlamıştı. Ertesi gün, 1 Temmuz Afrika savaşlarının en kritik tarihi olarak kabul edilmiştir. İngiliz donanması İskenderiye'yi terk edip Kızıldeniz'e çekilmiş, Kahire sokakları yakılan gizli evrakların külleriyle simsiyah kesilmişti. Herkes kaçmayı düşünüyordu ama Alamein sağlamdı. Rommel'in sadece 40 tankı kalmış, Auchinleck bunları kolayca etkisizleştirmişti. 3 Temmuzda 26 tankla son bir gayret gösterdi ama artık güçlerinin sonuna gelmişlerdi. Böylece İngilizler inisiyatifi ele aldılar ve bir karşı taarruz hazırladılar. Ancak Rommel'in zaferlerindeki gizli aktörlerinden birisi olan çok etkili telsiz dinleme servisi, İngiliz mesajlarını çözmeyi başardı ve karşı tedbir alma şansı verdi. 5 Temmuz'dan itibaren iki taraf da o kadar yorulmuştu ki muharebeler bir süre için söndü. Bugünlerde İngilizler daha çok takviye alarak hücum için elverişli pozisyonları ele geçirmeye çalıştılar. 21 Temmuz'da giriştikleri saldırı Alman tank tuzaklarına çarparak eridi. İngilizler 3 Alman tankına karşı 118 tank yitirdiler. Yine de tank sayısında üstünlüğe sahiptiler. Dört gün sonraki hücumları da aynı şekilde sonuçsuz kalınca Auchinleck toparlanabilmek için hücumları durdurmaya karar verdi.

Churchill 4 Ağustos'ta bizzat Kahire'ye geldi ve yeni bir organizasyona gitmek istedi. Ortadoğu komutanlığına Alexander, 8. Ordu

komutanlığına da Gott getirilecekti. Ne var ki Gott ertesi gün bir hava kazasında ölünce yerine Montgomery getirildi. Onun altındaki 30. Kolordu'nun komutası Oliver Leese'e, 13. Kolordu ise Brian Horrocks'a verildi. Bu ekip birçok muharebede birlikte çarpıştılar.

Birinci Dünya Savaşı'nda deney kazanmış bir subay olan Montgomery Dünkerk'ten çekilen birlikler arasında yer almış, sonra da İngiltere'de kurulan örnek 3. Tümen'in komutanı olmuştu. Rommel gibi emprovizasyon yeteneği olan, hızlı çözümler, yeni açılımlar üretebilen bir komutan değildi; Ancak metodik, disiplinli ve dikkatliydi. Adeta manevra yapar gibi kurulmuş düzgün cephe-ler üzerinde savaşmayı seviyordu. Yaptığı ilk olumlu iş piyade, tank ve istihkam birlikleri arasındaki işbirliğini geliştirmek, tankçılar-la diğer sınıflardan askerler arasındaki karşılıklı güvensizliği gidermeye çalışmak oldu. Topçu konusunda ise zaten sorunu yoktu. Sonra da tek tek birlikleri gezerek hedeflerini anlattı, moral yükseltti ve 8. Ordu'da bir amaç beraberliği yaratmayı başardı. Bu arada Rommel'in üzerinde yaratılan efsanenin yıkılması için uğraştı.

İngilizler asıl taarruzlarının hazırlıklarıyla uğraşırken Rommel Ağustos ayında Nil deltasına ulaşmak için son bir atılımda bulundu. Bu arada DAK 164. Hafif Tümen ve Ramcke'nin paraşüt tümeniyle takviye edilmişti ama Almanlar arazinin özelliği itibariyle beklenmedik bir yerden taarruz geliştirme olanağından yoksundular. Tek şansları sürat ve zamanlama ile elde edebilecekleri avantajları kullanmaktı. Rommel durumu gözden geçirdikten sonra gene eski manevralarının paralelinde, Kattara'ya teğet şekilde güneyden çevirme yapmayı düşündü. Böylece İngiliz zırhlı birliklerini tuzağa düşürüp imha edebilecekti. Fakat 30 Ağustos günü hücumla geçtikten sonra savunmanın sandığından daha derin bir şekilde tertiplenmiş olduğunu gördü ve ilk gün beklediği mesafenin sadece dörtte birini kat edebildi. Ayrıca RAF da havadan büyük kayıplar verdiriyordu. Bu kez kuzeye dönerek bir de oradan deneme yapmaya karar verdi ama yine sonuç atamadı. Montgomery ise tuzağa düşmekten çekindiği için geri çekilen düşmanını izlemedi ve Rommel rahatça mevzilerine dönme olanağı buldu. Bu savaşta İngilizler ilk kez avantajlı arazide beklemişler ve umutsuzca savaşan Almanları püskürtmenin tadını yaşamışlardı.

Bundan sonra Montgomery kesin taarruz için hazırlıklarını hızlandırdı. Bu kez çok büyük bir güç biriktirilmişti. 8. Ordu'nun toplam 1440 tankı vardı ve buna yakın bir rakam da Mısır'daki depo ve tamirhanelerdeydi. Rommel'in ise elinde toplam 250 tank bulunuyordu. Ayrıca yeni müttefik tankları Panzer III ve IV'lere yakın güçteydi. Toplam 1500 uçağı olan 98 müttefik filosu, mihver güçlerinden dört misli üstündü. Öte yandan Alman ve İtalyan birliklerinin ikmal ve sağlık koşulları iyice kötüleşmişti. Zafer için tüm koşulların olgunlaşmakta olduğunu gören Montgomery önceleri güney ve kuzeyden ikili çevirme düşündüyse de sonra esas taarruzunu kuzeyden yapmaya karar verdi. 13. Kolordu'yu güneyde mevzilendirirken, 10. Zırhlı Kolordu'yu 30. Kolordu ile birlikte kuzeye yerleştirdi. Ancak güneyden taarruz edecekmiş izlenimi verecek şekilde savaş aldatmacalarına başvurdu. Bunda başarıya ulaşması zor olmadı, çünkü güneyden yapılan çevirmeler çöl savaşlarının geleceğine uygundu.

23 Ekim gecesi saat 10'da 1000 adet topun fırtına bombardımanı ile büyük İngiliz hücumu başladı. İstihkamlar gün ışıyınca kadar mayın tarlalarında yollar açmaya çalıştılar. Bunları sadece kendi taraflarından görülen ışıklarla ve beyaz şeritlerle işaretliyorlardı. Ancak yolların sınırlılığı hızlı bir hücumla olanak vermeyince son tahlilde İngilizlerin işline yarayan bir yıpratma muharebesi başladı. Montgomery bu kez tanklarını tek başına ileri sürmüyor, karma birliklerle Alman tanklarını yıpratıyor, panzerler karşı hücumlarda bölük pörçük harcanıyordu. (Montgomery aynı şeyi Normandiya çıkarmasından sonra Caen önlerinde de yapmış ve diğer birliklere büyük çevirme manevrası için serbest kalma olanağı yaratmıştı.) Öte yandan hücumun yavaş gelişmesi Churchill'i endişelendirmekteydi ama Montgomery kendinden emindi. On gün süren çetin muharebelerden sonra sadece 30 tankı kalan Rommel 2 Kasım'da çekilmeye karar verdi, çünkü İngilizlerin hâlâ 600 tankları vardı.

Daha sonra yapılan analizlerde, Rommel'in elindeki gücün zayıflığının yanı sıra, veya buna rağmen, yanlış taktikler uyguladığı vurgulanmıştır. Elinde kalan birlikleri koruyup yeni bir savunma cephesi oluşturmak yerine art tarda karşı hücumlarla düşmanın dengesini bozmaya çalışarak tam da Montgomery'nin beklediği şeyi

yapmış ve kendi bozgununun koşullarını hazırlamıştı. Üstelik de bu karşı hücumlarda piyadesini değil tanklarını kullanarak, bunları piyadesiyle karşılayıp tanklarını koruyan İngilizler karşısında zırhlı birliklerini eritmiş, temel dengeleri kendi aleyhine daha da bozmuştu.¹ Ancak bir başka açıdan bakıldığında Rommel'in "yanlış taktikler" diye ifade ettiğimiz şekilde davranmaktan başka bir seçeneği olmadığı da ifade edilmiştir: "Montgomery'nin istediği tepkiyi vermekten başka çaresi yoktu çünkü İngiliz zırhlı birliklerinin nisbi başarısızlığına rağmen, 8. Ordu'nun piyadesini ve topçusunu ezmesini oturduğu yerden izleyemezdi."² Muharebenin kaderini değiştirebileceğini umduğu için kritik noktalara art arda hücumlarını sürdürdü. Kendi sözleriyle "Normal zamanlarda en fakir Arabin bile dönüp bakmayacağı berbat arazi parçaları için oluk gibi kan aktı". Ancak aynı kaynaktan piyadesini uçak, tank ve topçu desteğinde yapılacak gece hücumları için eğitmekte başarısız kaldığı da belirtilir.³ Daha iki buçuk yıl önce uçak ve tank desteğinde Fransa'da yıldırım savaşını en başarılı bir şekilde uygulamış komutanlardan biri olan Rommel acaba buna ne derdi.

8. Ordu takipte aşırı ihtiyatlı davranınca DAK çekilip kurtulmayı yine başardı. Ne ki İngiliz takibi istikrarlıydı. Rommel'in tutunmayı düşündüğü Fuka mevziini kısa sürede aldılar. Bundan sonrası artık bir kovalama halini aldı, İngilizler ikmal hatlarını sağlama aldıkları oranda ilerliyorlardı. DAK'ın ise bir daha eski haline dönme olanağı yoktu, çünkü bu tarihte ABD'nin de katkılarıyla İngilizler bölgede kesin üstünlüğü ele geçirmişler, düşmanlarının ikmal yollarını iyice zor kullanılabilir hale getirmişlerdi. Ayrıca aynı günlerde Stalingrad felaketi de yaşanmaya başlamıştı. Bu durumda Afrika'dan çekilme fikrini Hitler'e kabul ettirmeye çalışan Rommel bunu başaramayınca hiç olmazsa Tunus'a kadar çekilip yeni bir şans yakalamayı aklına koymuştu. İngiliz ilerleyişini yavaşlatmak için de yollarda oyalama harekatı yaptırıyor, sayısız bubi tuzağı ve mayın yerleşti-

¹ C. E. Lucas Phillips, **Alamein**, Pan Books, London, 1965, s. 202.

² Nigel Hamilton, **Monty, The Making of a General**, McGraw Hill, New York, 1981, s. 808.

³ Hamilton, ibid.

riyordu. Ocak ortalarında Tunus'a yarış büyük önem kazandı, çünkü Fas ve Cezayir'e çıkmış olan müttefik ordusu buraya daha önce varırsa son direniş umudu da ortadan kalkacaktı. İşin istatistiki yanına bakılacak olursa, Alman ve İtalyanlar muharebeye 108.000 personelle başlamışlar ve bunun 55.000'ini yitirmişlerdi ki bunun 25.000'i ölmüş, 10.724'ü Alman olan 30.000'i de esir alınmıştı. Malzeme kayıpları da devasa boyutlardaydı. İngilizler ise ölü, yaralı ve kayıp olarak 13.560 kayıp vermişlerdi ve artık ezici bir malzeme üstünlüğüne sahiplerdi.¹

Kuzey Afrika'ya Çıkarma: Torch Harekatı

ABD'nin savaşa girmesinden sonra müttefikler arasında yapılan Arkadia konferansında Almanya ilk hedef olarak tespit edilmişti. Ancak kıtaya çıkma olanakları henüz hazırlanmamış olduğundan ilk adımın Afrika'nın mihver güçlerinden temizlenmesi olarak belirlenmesi mantıklıydı. Böylece hem Amerikan askerleri savaş tecrübesi kazanacak, hem de Hitler Avrupası Akdeniz'den ciddi bir tehdit altına alınacaktı. 8. Ordu doğuda çarpışırken kuzeybatı Afrika'da ağırlıklı Amerikan birliklerinden oluşan ikinci bir cephe açılacak ve kısa sürede sonuç alınmaya çalışılacaktı. Bu operasyonların planlanması müttefikler arasında sonsuz tartışma, gerginlik ve tereddütlere yol açtı. Komutanın kimde olacağından tutun da deniz-hava işbirliğinin esasları, genel strateji ve çıkarma noktalarına kadar birçok nokta defalarca ele alındı. Sonuçta Atlantik kıyısında Kazablanka, Akdeniz'de de Oran ve Cezayir'e çıkılmasına karar verildi.

Çıkarma öncesinde Fransız Fası ve Cezayir'deki Vichy güçlerinin nötrale edilmesine yönelik olarak çok yoğun bir diplomasi ve gizli ilişkiler çabası gösterildi. Buralardaki Fransızlar, en azından asker sayısı açısından çıkarma gücünden daha üstündüler ve bunların var güçleriyle savaşması halinde müttefikleri denize dökme olanakları ciddi bir şekilde mevcuttu. Kaldı ki müttefikler Dakar olayında, Suriye ve Madagaskar'ın işgalinde Vichy yanlısı Fransızlarla

¹ C. E. Lucas Phillips, *ibid*, s. 320.

kanlı muharebeler yapmış ve ağır kayıplar vermişlerdi. Örneğin Temmuz 1941 'de General Dentz komutasındaki Vichy kuvvetleriyle yapılan çetin çatışmalardan sonra Suriye ele geçirilince buradaki askerlere hür Fransızlara katılıp katılmayacakları sorulmuş ve sadece % 20'si evet demişti. Bu savaşlar sırasında İngilizler Türkiye'yi de kuzeyden Suriye'ye girmesi için iknaya çalışmışlar ama başarılı olamamışlardı. Suriye harekatı Irak'ta Reşid Ali Geylani tarafından İngilizlere karşı başlatılan ayaklanmanın buradaki Vichy güçlerinden silah desteği alması üzerine kaçınılmaz olmuştu. Ayrıca Suriye, Irak'a yardıma giden Alman uçaklarına transit imkanı da tanımıştı. Ne var ki Irak isyanı meşhur Glubb Paşa (Tuğgeneral John Glubb) tarafından ezilmiş, Reşid Ali, İran'a kaçmıştı. Öte yandan aynı tarihlerde Amiral Darlan'ın Fransız olanaklarını, özellikle de Tunus ve Dakar üslerini Almanların hizmetine sunmak için hazırladığı Paris protokolleri de hafızalara kazınmıştı. Hatta bu kadar taviz Petain için bile çok fazlaydı ve Darlan'a karşı tavrı olarak şimdi de mihver tarafında savaşa katılma anlamına gelecek bu işbirliğinin kısmen de olsa engellenmesine çalışmıştı. Madagaskar'ın ele geçirilmesi ise yine uzun ve pahalı bir operasyon gerektirmişti. Dakar'a gelince, bu olay daha 1940 Eylül'ünde meydana gelmiş, İngilizlerin burayı ele geçirme teşebbüsleri güçlü Fransız direnişi karşısında başarısızlığa uğramış, Royal Navy buradan çekilmek zorunda kalmıştı.

Bütün bu gelişmeler gözönüne alındığında Fransızları etkileyecek bir askeri liderin kazanılması için arayışa geçildi. İngilizlere karşı derin nefretin sürdüğü bir dönemde De Gaulle, Kuzey Afrika'da hiç de popüler bir isim değildi. Bu bakımdan, bir yandan Alman esir kampından kaçarak Güney Fransa'ya gelen ve buradan da bir denizaltı ile Cebelitarık'a nakledilen General Giraud'yu empoze etmeye çalışırken, diğer yandan da Kuzey Afrika'daki Fransız komutanlarıyla temas aradılar. Bunların en kıdemlilerinden olan Juin beklemeyi tercih ediyor, Petain'in halefi sayılan Darlan ise güven vermiyordu. Bu arada Amerikan generali Mark Clark 21 Ekim'de denizaltıyla gizlice Cezayir'e çıkmış ve müttefik taraftarı General Mast ile buluşup destek istemişti. Ancak Mast ve hür Fransızlar çıkarmanın yapılacağı günü bilmedikleri gibi, bu kadar kısa bir

sürede Vichy güçlerini nötralize edecek şekilde örgütlenemezlerdi. Yine de önemli faydaları oldu. Öte yandan Fas'da General Bethouart müttefikler lehine müdahalede bulundu. Ancak buradaki daha kıdemli subaylar, General Nougès ve Amiral Michelier, Vichy'ci ve faşist eğilimli kişilerdi. Bunlar çıkarmaya karşı koydular.

8 Kasım 1942 sabahı Patton komutasındaki Amerikan kuvvetleri Kazablanka'nın kuzeyinde karaya çıkmaya başladılar. İlk kez savaşa giren bu birlikler, üstelik de karmaşık bir organizasyon gerektiren çıkarma hareketinde kendilerini derleyip toplayıncaya kadar epey sıkıntı çektiler. Ancak Fransızlar da ilk saatlerde etkili bir karşı taarruz geliştiremedikleri için kıyıda tutunmayı başardılar. Fransız filosunun çıkarma gemilerine karşı hareketi ise başarılı olamadı. Bunların çoğu batırıldı veya ağır yaralandı. Bu arada Amerikalılar (her yerde Amerikan bayrağı öne çıkarılarak nefret edilen İngilizlerin geri planda kalması sağlanmıştı) Fransızları ateşkese razı ettiler ve durumlarını sağlamlaştırdılar. Ama bu arada ülkenin iç idaresiyle uğraşmak istemedikleri için faşist Fransızlarla işbirliğine giriştiler, daha doğrusu bunlara serbest hareket olanağı tanıdılar.

Oran'da ise Terry Allen komutasındaki birlikler daha çetin bir direnmeyle karşılaşmalarına rağmen daha etkili bir hareket yaptılar. Esasen buradaki 1. Piyade Tümeni ve 1. Zırhlı Tümen (yarım kadrosuyla) ABD'nin elindeki en iyi birliklerdi. Çıkarmanın üçüncü gününde Oran alındı. Ama zaten son gün direniş gevşemeye başlamıştı, çünkü Cezayir'de devam eden görüşmelerin haberleri gelmeye başlamıştı.

Cezayir'deki çıkarma ise Mast ve arkadaşlarının müdahalesi sayesinde çok daha rahat yapıldı. Zaten temasların çoğu buradan yürütülüyordu ve Darlan zoru görünce kendi inisiyatifiyle (sadece burası için) ateşkes ilan etti. Mark Clark, Darlan'dan tüm Afrika için ateşkes istedi ve aksi halde Giraud'yu getireceğini söyledi. Darlan, Vichy'nin aksi yöndeki ısrarı üzerine ilk ateşkes emrini de geri alacağını belirtince Clark buna izin vermedi ve onu tutukladı. Bu da Darlan'ı sorumluluktan kurtarmış oldu. Emrin geri alınması da bir bakıma Vichy ve Almanları kandırmak için bir mesajdı. Fransız

komutanlar iki tarafı da idare ederek hiç olmazsa sömürgelerinde efendilik taslamaya çalışıyorlardı. Ama Hitler'in böyle numaralara karnı toktu. 10 Kasım günü Güney Fransa'nın işgali ve Tunus'taki tesislerin ele geçirilmesi emri açıklandığı zaman uygulama çoktan başlamıştı. Güney Fransa hızla işgal edilirken Tunus'taki Fransızların da silahsızlandırılmasına girildi. Direnenler de Cezayir'e doğru çekilmek zorunda kaldılar. Müttefikler ise Almanlar iyice yerleşmeden burayı ele geçirmek istiyorlardı. Böylece Tunus'a yarış başlamış oldu. Müttefikler bu aralar İspanyol Fası'ndaki Franko kuvvetlerinin de Hitlerci güçler lehine müdahalesinden korktularsa da (bu takdirde tüm planları altüst olacak ve ikmal hatları tehlikeye girecekti) bu olasılık gerçekleşmedi.

Tunus ve Afrika'nın Temizlenmesi

Torch hareketinden sonra Kuzey Afrika savaşları bir süre iki ayrı cephede devam etti. Batıda müttefikler en kısa sürede Tunus'taki Alman köprübaşını ezmek ve 8. Ordu ile birleşmek istiyorlardı. Ancak çok küçük bir güçle bu ülkeye gelen DAK eski komutanı Nehring, sadece köprübaşını tutmakla kalmadı, bunu Tunus'un yarısını kapsayacak şekilde genişletmeyi başardı. Bundan sonra da Almanlar Tunus'u takviye etme imkanını buldular. Doğuda ise Rommel Trablus önlerinde Montgomery ile çatışmaya devam ediyor ama rakibinin ezici üstünlüğü karşısında sürekli çekiliyordu. Sonuçta iki cephe Tunus'ta kaynaştı. Burası mihver güçlerinin Afrika'daki son durakları olacaktı.

Nehring'in Tunus'taki başarıları tümüyle inisiyatif ve atılganlığına dayanır. Müttefikler herhangi bir hareket için uzun uzun plan, yığınak, hazırlık vs. yaparken Nehring çoğu kez birer tabur, hatta bölük düzeyindeki kuvvetlere önemli görevler veriyor ve gerçekleştirmesini enerjik bir şekilde izliyordu. Sürekli hareket sayı azlığını da kısmen telafi ediyordu. Böylece müttefik hücumlarına karşı güç yoğunlaştırılıyor ve karşı hücumlarla onları püskürtüyordu. Ayrıca Alman birliklerinde muharip personelin idari personele oranı daha yüksekti. Müttefiklerin hizmet birliklerinin yüksekliği hantallıklarını artırıyordu. Sonuçta 1942 Aralık'ında Nehring Tunus savaşlarının

ilk raundunu kazandı. Mihver güçleri de Sicilya başta olmak üzere Güney Avrupa'dan önemli sayıda birliği buraya aktarma olanağı buldular. Ancak bu uzun dönemde Tunus'ta esir edilen mihver güçlerinin sayısını artırmaktan ve Güney Avrupa'nın savunmasını zayıflatmaktan başka işe yaramadı. Yani Aralık ayındaki başarıları mihver güçlerine biraz zaman kazandırdı ama uzun vadede kendilerine daha çok zararı oldu.

Ocak 1942 ortalarında Montgomery yığınağını tamamlayarak Rommel'i tekrar sürmeyi başladı. Çekiliş Trablus'un terk edilmesi aşamasına gelince Mussolini buna şiddetle karşı çıktı. Rommel'in yanıtı basitti: "Ya Trablus'u birkaç gün daha tutup orduyu yitiririz, ya da Trablus'u birkaç gün önce terk edip Tunus'ta savaşmak için orduyu kurtarırız." Böylece 23 Ocak'ta İngilizler yıllardır Afrika'daki en büyük hedefleri olan Trablus'a rahatça girdiler. Bu, İtalyan Mareşalleri Bastico ve Cavallero'nun da görevlerinin sonu oldu.

Rommel klasik geciktirme taktiklerinin hepsinin uyguladıktan sonra Tunus'a kadar çekildi ve esas savunmasını kuşatılma tehlikesi olmayan Wadi Akarit mevkiinde yapmak istedi. Böylece Nehring'in yerine Tunus komutanlığına getirilmiş olan Von Arnim ile sırt sırta savaşabilecekti. Ancak Hitler ve Mussolini Libya'ya daha yakın olan Mareth hattında ısrar ettiler. Çaresiz kalan Rommel bu arada aldığı takviyeleri de hesaba katarak her zaman ağır hareket eden Montgomery gelmeden Amerikalılara şiddetli bir darbe indirmeyi kararlaştırdı. Bu etkili olabilecek bir plandı çünkü artık Amerikan, İngiliz ve Fransız birlikleri iyice karışmış, komuta birliği zayıflamıştı.

Taarruzun ilk kademesi Amerikan 2. Kolordusu'nun tuttuğu üç geçit üzerine yapıldı. Müttefikler esas taarruzun nereye yapılacağını keşfedemedikleri için tereddüde düştüler ve güçlerinin bir kısmını ihtiyatta tutmaya devam ederken Almanlar bazı mevzileri ele geçirdiler. 14 Şubat'ta esas taarruzun yapıldığı Feid geçidi civarında Amerikalıların iki muharebe grubu kuşatılarak dağıtıldı. Bu başarıdan sonra Rommel Tebesa istikametinde harekate devam edip müttefikleri kuşatmayı önerdi. Sıcaklığı sığağına yapılsaydı bu hareketin başarı şansı büyük olacaktı ama Von Arnim tereddüt gösterince fırsat kayboldu. Üst komutanlıklar arasında irtibat kurulup

hücum kararı alınıncaya kadar alelacele bölgeye gelip komutayı bizzat üstlenen Alexander durumu çözümlemiş ve gereken tedbiri almıştı. Rommel taarruza başladığında müttefikler onu bekliyordu. Fakat Kasserine geçidindeki Amerikalıların yenilmesi müttefikler için yeni bir kriz yarattı. Almanlar burasını zapt ettikten sonra geçidin kuzeyindeki Thala'ya kadar ilerlediler ve en öne sağlam olarak ele geçirdikleri bir İngiliz tankını koyarak yarattıkları kargaşalık sayesinde müttefik hatlarına girdiler. Ancak geri püskürtüldüler ve ertesi gün Kasserine geçidine geri çekildiler. Bu akıllıca bir karardı çünkü güç dengesizliği yine etkisini göstermeye başlamıştı. Ayrıca bu arada Montgomery doğudan yaklaşıyordu. Rommel bu tehdide karşı da tedbir almaya çalıştı ama yığınağı havadan tespit edilince hücumu rahatlıkla geri püskürtüldü. Medenine başarısızlığı olarak adlandırılan bu çırpınıştan sonra Rommel artık Afrika'da kalmanın mihver güçleri için intihardan başka bir anlamı kalmadığını bildirdi. 9 Mart'ta Afrika grubunun komutasını Arnim'e bırakarak hastalık iznine gitti. Bayerlein ise nominal olarak İtalyan Generali Messe komutası altındaki Alman birliklerinin fiili yönetimine sahipti. Rommel bir daha Afrika'ya dönmedi. Perdeyi kapatmak bu iki komutana düştü. Arnim 12 Mayıs günü esir düşerken Bayerlein ertesi gün ağır yaralı olarak uçakla Tunus'tan tahliye edildi.

Müttefiklere gelince, onlar Alman saldırısının püskürtülmesinden sonra doğan avantajı kullanamadılar. Her ilerlemeden önce çok kapsamlı hazırlıklarla vakit yitirme alışkanlıklarından kurtulamamışlardı. Montgomery'nin fırsat değerlendirme mevhumları esasen zayıftı. Amerikan ordusunda ise Patton atılgarlılığıyla temayüz etmeye başlamıştı ama Amerikalılar henüz savaşın acemisi oldukları için burada önemli başarılar elde edemedi. Sonuçta müttefikler oldukça yavaş fakat ezici şekilde ilerleyerek ikmalsiz kalan mihver ordularını kuşattılar. 13 Mayıs'ta son çatışmalar da bitti. Alınan esir sayısı 130.000'in üzerindeydi. Sadece birkaç yüz kişi Sicilya'ya kaçabildi. Hitler büyük bir gücü Kuzey Afrika'da heba ederek stratejik açıdan çok ciddi bir hata daha yapmıştı.

Yaklaşık 3 yıl süren Afrika savaşları İngiliz ve özellikle de Amerikalıların savaşmayı öğrendikleri yer oldu. Büyük sayısal üstünlüklerine rağmen muharebelerin çok uzun sürmesinin nedeni temelde

budur. Ne var ki gelecek muharebelerde giderek daha az hata yapacaklar, daha savaşçı askeri liderleri komuta mevkilerine getireceklerdi.

Öte yandan Afrika'da iki taraf da büyük fırsatlar kaçırdılar. İngilizler Beda Fromm'dan sonra ısrarlı bir takip yapabilseler daha 1941 Şubat'ında Afrika defterini kapatmış olabilirlerdi. Almanlar da parça parça gönderdikleri gücü toplu halde Rommel'in emrine verebilselerdi Mısır düşebilir ve savaşın sonucu değilse de seyri epeyce değişebilir. Ancak burada Malta'nın rolünü unutmamak gerekir. Bu ada mihver güçlerinin ikmal yolu üzerinde bir diken gibi durarak daha büyük sayıların Akdeniz yoluyla ikmal edilebilmesine fırsat vermedi. Mevcut birlikleri bile ancak ikmal edilebiliyordu. Malta'nın alınıp alınamayacağı ise başka bir konuydu ama biz şimdi (atom bombasını hariç tutarsak) savaşın kaderini belirleyen esas cephe olan Rusya savaşlarına bakmalıyız. Wehrmacht Rus steplerinde erimeseydi müttefikler Normandiya'ya kolay kolay çıkamazlardı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

BARBAROSSA HAREKATI

Genel Olarak

Barbarossa harekati, yani Hitler'in Rusya seferi dünya askerlik tarihinin en büyük ve en kanlı muharebeler dizisini oluşturur. Burada sadece iki ulus değil, aynı zamanda iki ideoloji çarpışmış, aman verilmemiş ve istenmemiştir. Her iki taraf da yenilginin kendi sistemlerinin sonu olacağını bilerek ve tüm kuralları bir yana bırakarak kıyasıya çatıştılar. Esirlerin dahi ezici çoğunluğu öldürüldü. Sonuna kadar savaş bu değilse, hiçbir şey değildi.

Hitler kaçınılmaz düşman dediği Rusya ile hesaplaşmasını sadece yaşam alanı "lebensraum" elde etmek için değil, fakat birçok başka nedenle de istiyordu. Öncelikle İngiltere'yi dize getirmek için buna ihtiyacı vardı çünkü kara kuvvetlerini terhis etmeden donanma ve hava kuvvetlerine yeteri kadar kuvvet ayıramıyordu. Ayrıca petrolü çok azdı. Kafkas petrollerinin ele geçirilmesi bir yana, Romanya petrollerini de Rusların tehdidinden korumak gibi bir amacı vardı. 1940 yılında Rusya, Romanya'nın Baserabya ve Bukovina topraklarını şantajla işgal etmişti. Ancak gıda maddeleri de Avrupa'daki yeni Nazi düzeni için en az petrol kadar stratejik bir öneme sahipti. Rusya'nın bu zenginliklerine el koymak için de buralardaki nüfusun -ilk elde tümüyle ortadan kaldırılmasa dahi- en azından tenhalaştırılması gerekiyordu. Bu nedenle Almanlar ilk başta kendilerini çok da düşmanca karşılamayan halkı yok etmek için o denli vahşileştirdiler ki, sonuçta hepsi anavatan savunmasına dört elle sarılmaktan başka çare bulamadılar. Böylece Hitler istemeden de olsa Rusları

ve SSCB'de yaşayan halkların büyük bölümünü Stalin'in arkasında birleştirdi. Bunu başka kimse başaramazdı. Ama şunu eklemek gerekir ki Ruslar, Stalin için değil anavatanları için çarpıştılar. Zaten bu olaylar Rus tarihine "Büyük Anavatan Savaşı" adı altında geçti.

Hitler, Rusya seferini başlatırken bir dizi hesap hatası yaptı. Bunlardan en temel olanı hasmının gücünü olduğundan daha zayıf olarak değerlendirmektir. Evet, Ruslar her zaman Alman teknolojinin ve kültürünün hayranı olmuşlar, onlardan bir şeyler kapmak istemişlerdi ama şimdi kendileri de büyük bir sanayi kurmuşlardı. Köylülüğün yaygınlığına rağmen milyonlarca teknisyen ve usta işçi yetişmiş, mekanize savaşın teçhizatını imal edebilecek ve kullanabilecek insan gücü temeli oluşturulmuştu. Buna karşı Stalin'in diktatörlüğü o kadar çok insanı yok etmiş ve sindirmişti ki sistem etkinliğini hızla yitirmeye başlamıştı. Tam da bu esnada Fin savaşı Rusya'yı Hitler'e olduğundan daha zayıf gösterdi. Ne var ki bizzat Nazi vahşeti hayatta kalan unsurları birleştirip seferber etmeye yetti. Batı Rusya'daki binlerce fabrika ve atölye savaşın ilk aylarında Uralllar'ın doğusuna taşınıp derhal silah ve cephane üretmeye başladı. Bu, normal koşullarda hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek bir başarıydı.

Hitler sadece insan unsurunu değil, askeri gücü de eksik tahmin etti. Kızılordu'nun en çok 200 tümen donatabileceğini hesaplarken daha 1941'in sonuna varmadan tespit ettikleri sayı 360'a ulaşmıştı. Bunların çoğu tam kadrolu birlikler olmasa da, aynıysa Almanlar için de geçerliydi ve ikmal eratı bulma olanakları Almanlara göre daha fazlaydı. Uçak ve tank sayısıyla, özellikle tankların kalitesi konusunda da istihbarat hatası yaptılar. Ancak bunlardan da önemli olan, Rusya arazisinin genişliğiyle kendi olanakları arasındaki dengeleri kuramamış olmalarıydı. Rusya'nın toprakları Almanya'nın 46 katıydı. Ayrıca Urallar'ın gerisinde düşman saldırısından korunmuş büyük bir bölgeleri vardı. Almanya o güne kadar zaferlerini düşman ordularını kuşatıp dağıtarak elde etmişti. Rusya'da da bunu bazen tekrarlayacaklar ama hem Ruslar yitirdiklerinden daha büyük ordular kurabilecekler, hem de geniş geri bölgeleri sayesinde daha büyük bir inatla savaşabileceklerdi. 150 milyonun üzerinde bir nüfus üretiminden büyük fedakârlık yapmadan 15 milyon

üzerinde asker çıkarabilirdi, çünkü burada kadınlar da hem üretime hem de savaşa katılıyordu.

Barbarossa harekatının hazırlıkları bütün gizlilik tedbirlerine rağmen keşfedildi. Sonuçta 3 milyon asker ve 3550 tanklık yığınak gözden kaçabilecek bir şey değildi. Öte yandan Stalin en basiretsiz günlerini yaşıyor ve savaştan o kadar çekiniyordu ki adeta bunu görmezlikten geldiği düşünülebilirdi. Ancak bizim kanımız o ki, güçlü olduğunda son derece acımasız ve kaba olabilen bu adam kendisini zayıf hissettiğinde de aynı derecede alttan alabiliyordu. Esas korkusu Fransız ihtilali sonrasında olduğu gibi dış müdahalelerin ülkesinde iktidar değişikliğine yol açmasıydı. Tukhaçevsky'yi ve binlerce subayı öldürmesinin nedeni de ortaya bir Napolyon'un çıkacağından kuşkulanasıydı. Her halükarda Almanya ile savaştan bahsetmenin provokasyon ve batı ajanlığıyla itham edileceğinin açıklanması tüm ağızları kapatmıştı. Sayısız milyonların, sadakatleri konusunda en ufak bir şüphe gölgesiyle bile idam edilmeleri sağ kalabilenleri afallatmıştı. Yine de gerek batılıların uyarmaları, gerekse diğer istihbaratları neticesinde hücumu biliyorlardı ve son birkaç gün içinde üst düzeyde bazı tedbirler almaya çalıştılar. Ne var ki bunlar yaygınlaştırılmadı. 22 Haziran'da topların gümbürdemeye başladığı saatlerde bile buğday yüklü Rus trenleri Almanya'ya girmeye devam ediyordu. Bugünlerin şaşkınlığı çok pahalıya mal olacaktı. Diğer uçta, girilen işin çetinliğini düşünen Almanlara gelince, onlar da sanki başlarına gelecekler içlerine doğmuş gibi suskundular. Önceki seferlerin başlarındaki heyecanın kırıntısı bile yoktu.

Barbarossa harekatına kadar geçen süre içerisinde Almanlar tank tümenlerinin sayısını 10'dan 21'e çıkarmışlardı. Ama bu, tank sayısındaki artıştan çok mevcut tümenlerdeki tank tugaylarını bölerek, birer tank alayını yeni tümenin nüvesi olarak kullanmak suretiyle yapılmıştı. Yani yeni tümenler, tank sayısında aynı ölçüde bir artışa denk düşmüyordu. Fakat eskiden tankların 1/3'ü orta, 2/3'ü hafif kategorideyken şimdi bu oran orta tankların lehine tersine dönmüştü ki, Hitler orta tankların oranındaki artışın sayısal azlığı telafi edeceğine inanıyordu. Ama ortada çok daha ciddi bir sorun vardı. O da Alman zırhlı tümenlerinde 300 tanka karşı 3000 tekerlekli aracın olmasıydı. Yolların yeterli ve kaliteli olduğu Batı Avrupa'da

bu önemli bir sakınca oluşturmamıştı ama şimdi, çoğu toprak izlerden ibaret olan Rusya yollarında bunlar tankları izleyemeyecekti. (Hepsi tırtıllı araçlardan oluşan zırhlı tümen o günlerde Almanlar için dahi hayaldi.) Gerçi aynı sorun Ruslar için de mevcuttu ama Almanlar kısa bir sefer için hazırlanmışlardı. İlk planlara göre kesin sonucu 8, bilemediniz 12 hafta içinde almak zorundaydılar ve zaman açısından baskılanmaları daha fazlaydı. Tankçıların Rapallo anlaşması sayesinde Voiga üzerindeki Kazan'da yetiştirmiş olan Almanların bunu bilmesi gerekirdi. Öte yandan birçok askeri yazar da Rusya cephelerinde kamyonların tanklardan daha büyük bir role sahip olduğunu belirtmişlerdi ki, ikmal hatlarının ve yolların uzunluğu düşünüldüğünde bu görüşü yabana atamayız.

Almanlar İlerliyor

22 Haziran 1941 sabahı (Napolyon'un 1812'deki seferinden bir gün sonra) Alman orduları üç koldan Rusya içlerine dalmaya başladılar. Kuzey Ordular Grubu'na Von Leeb, Merkez Ordular Grubu'na Von Bock, Güney Ordular Grubu'na ise Von Rundstedt komuta ediyordu. Ağırlık merkez grubunda olduğu için diğer gruplarda birer zırhlı ordu varken, Bock'un emrinde Guderian ve Hoth'un komutasında iki zırhlı ordu vardı. Zırhlı orduların her biri 4 veya 5 zırhlı tümen ile 3 motorize tümenden oluşuyordu. İstila ordularında 14'ü motorlu olmak üzere 116 piyade ve 19 zırhlı tümen buluyordu. Ayrıca bir süvari tümeni ve irtibat işleriyle görevlendirilmiş 9 tümen mevcuttu. O dönemde Alman ordusu ve silahlı SS birlikleri toplam 208 tümene sahipti.¹ Bu durumda orduya ait 146 tümen ile bazı SS birliklerinden oluşan 150 tümenin biraz üzerinde bir güç, yani toplam Alman kara gücünün dörtte üçü Barbarossa hareketi için kullanılacaktı. Bunlar 3.200.000 piyade, 500.000 at, 3.550 tank ile 2.000 uçağın desteğinde harekete geçeceklerdi.

Barbarossa başlarken Almanların temel eksiklikleri doğru istihbarata sahip olamamaları, yedek personelin azlığı (tüm ordular için sadece 450.000 yedek personel bulunuyordu), petrol eksikliği,

¹ Albert Seaton, **The Battle for Moscow**, Berkley Publishers, 1985 s. 35

seferi yaz sonuna kadar bitirecekleri hesabıyla yeterli kışlık elbise ve teçizat hazırlamamaları gibi hususlardı ama bunlardan çok daha önemlisi hareketin genel bir perspektifinin olmamasıydı ki bu son hususun ne kadar belirleyici olduğu kısa sürede ortaya çıkacaktı.

Alman komutanlar arasında fikir birliği yoktu. Geleneksel düşünceye daha yakın olan komutanlar düşman orduları tümüyle kuşatılıp yok edilmeden Rusya içlerine yürümek istemiyorlardı. Buna karşı Guderian ve diğer yenilikçi komutanlar ise zırhlı birliklerin kuşatma manevraları için kullanılmasını fuzuli buluyor ve olabildiğince derinlemesine, ilk elde mümkünse Dinyeper'e kadar ilerlenmesinde ısrar ediyorlardı. Böylece Ruslar stratejik dağınıklığa uğrayabilir ve kuşatma-esir alma-imha işleri arkadan gelen piyadeler tarafından yapılabilirdi. Hitler, Fransa'daki deneyin sonuçlarına rağmen ağırlığını geleneksel düşünceden yana koydu. Hedefi Kızıldordu'nun büyük kısmını tek bir büyük kuşatma manevrasıyla yok etmekte. Bunu üst üste birkaç kez denedi. İlk iki teşebbüsü büyük ölçüde başarısız oldu. Üçüncü kuşatmayı Dinyeper'in ötesinde yaptı. Dördüncüsünde önemli miktarda Rus birliğini esir aldı ama artık kış yaklaşmış, öngörülen zaman aşılmıştı çünkü bu manevraların hepsinde kısaçların açılması, kapanması ve yeniden toparlanma işlerinin yapılması zaman alıyordu. Ayrıca Ruslar çoğu halde kuşatılsalar da sonuna kadar savaşmaktan vazgeçmiyorlardı. Örneğin Brest-Litovsk kalesi Alman öncüleri geçip gittikten çok sonra ağır top ve havanların ateşiyle ve parça parça düşürülebildi.

Burada nehir engellerinin de çoğu kez rahatlıkla aşılabildiğine değinmemiz gerekmektedir. Almanlar 5-6 bölük kadar tankı su geçirmez hale getirip şnorkel marifetiyle 10 metreye kadar sulardan geçirebiliyorlardı. Böylece karşı kıyılardaki köprübaşlarını Rus karşı taarruzlarında koruyabiliyorlardı. Ayrıca ilk günlerde birçok köprüyü de çevik hücumlarla, havaya uçurulmadan ele geçirebildiler. Ruslar, Stalin'in terörü nedeniyle o kadar afallamış ve inisiyatifsizleşmişlerdi ki düşmanı gördükleri halde emir alacakları kimse yok diye dinamitleri patlatmıyor hatta ateş edemiyorlardı. Bunu kısa sürede atlattılar ama olan olmuştu.

Büyük kuşatma manevralarının ilki büyük Rus kuvvetlerinin bulunduğu Bialystok çıkıntısında gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bunun için

Rus cephesinin, sınırın 200 kilometre içerisindeki Slonim'de kesilmesi gerekiyordu. Yeterince hızlı yapılamayan bu manevrada oldukça çok sayıda Rus askeri küçük gruplar halinde olsa da çekilmeyi başardılar.

İkinci kuşatmanın yeri 30 Haziran'da ele geçirilen Minsk çevresiydi. Aynı gün Guderian'ın öncülerinden biri Minsk'in 140 kilometre güneyinde Bobruisk'de Beresina Nehri'ne ulaştı. Burası Dinyeper'e 65 kilometre mesafede, Rusların Napolyon'a son büyük darbeyi vurdukları yerd. Ancak burada da istenilen başarı elde edilemeyince Hitler'in hızlı zafer umutları yok olmaya başladı. Gerçi bu iki operasyonda toplam 300.000'e yakın esir alınmıştı ama geri çekilebilenler daha büyük bir sayı oluştuyordu. Ayrıca Temmuz ayında bölge ilerlemeyi güçleştiren yağış altında kalmış, Ruslar da mayınlama faaliyetlerinin yanı sıra köprülerin uçurulmasını başarıyla yerine getirmişlerdi.

Almanlar her zaman ileri, daha ileri gitmekten başka şey düşünmeyen Guderian sayesinde Dinyeper'i hızla geçtikten sonra Smolensk'de yeni bir kuşatma manevrası başlattılar. 16 Temmuz'da bu kent düştü. Ama Ruslar kent civarında mevzilenecek zaman bulmuşlardı ve bu nedenle Smolensk savaşları 5 Ağustos'a kadar sürdü. Burada önemli bir zafer elde edilmiş, 300.000 esir daha alınmıştı ama buna yakın bir miktar yine çekilmeyi başarmıştı. Bunun anlamı şuydu ki, Ruslar, Moskova önünde savunma yapabilecek kadar kuvveti kurtarmayı başarmışlardı. Ayrıca kazandıkları vakit içinde yeni birlikler yetiştiriyor ve cepheyi takviye edebiliyorlardı. Almanlar ise üslerinden giderek uzaklaşıyorlardı.

Savaşın bu safhasından itibaren Hitler olayların gidişatını değiştiren bir dizi müdahalede bulunmaya başladı. 19 Temmuz tarihli talimatı Moskova üzerine yürüyen Bock grubunu durdurdu. Muharebelerin bundan sonraki aşamasında Guderian'ın ordusu güneye dönerek Rundstedt'in Ukrayna'daki ilerleyişine, Hoth'un ordusu da kuzeye, Leeb'e yardım için gönderilecekti. Genelkurmay Başkanı Halder ve OKH Başkomutanı Brauchitsch buna karşı çıkmaya çalıştılar. Önemli bir zaman dilimi bu tartışmalar içerisinde geçti. Ne var ki aynı günlerde tankların bakımı da yapılmak zorundaydı.

21 Ağustos tarihli kesin talimatıyla da esas hedefin Kiev olduğunu belirtti, Guderian bunu öğrenince derhal Hitler'in Doğu Prusya'daki "Kurt İni" adı verilen karargahına giderek itirazını yaptı.

Moskova'nın, Paris veya Varşova ile karşılaştırılamayacağını, büyük bir idari merkez, sanayi bölgesi ve Kızıldordu ulaşım sisteminin merkezi olduğunu, savaşın kaderinin ancak burada tayin edilebileceğini söyledi. Moskova alınırsa Baltık ve Ukrayna'nın fethi de rahatlıkla tamamlanabilirdi. Ne var ki Hitler kararlıydı. "Generallerim savaşın ekonomisinden anlamıyor" diyerek Donetsk sanayi bölgesi ve Ukrayna buğdayına acil gereksinimleri olduğunu, Kırım'ın Romanya petrollerinin korunması için ele geçirilmesi gerektiğini ve ayrıca Rusları, Kafkas petrollerinden mahrum etmenin önemi üzerine bir nutuk çekti. Hem, Kiev'deki Rus orduları yok edildikten sonra panzer orduları Moskova üzerine yürüyüşe tekrar devam edebilirlerdi.

Bu tarihi toplantı beki de savaşın dönüm noktasıydı, Hitler kararından dönmemiş, ayrıca generalleriyle ilişkileri iyice gerginleşmeye başlamıştı. Bundan sonra komuta heyetine girenler ya sessizce ona itaat edecekler ya da çekip gideceklerdi. Böylece Alman karar alma süreci giderek keyfileşecek, amaçlarla araçlar arasındaki dengesizlikler büyüyecek ve Hitler kimi zaman doğru ama giderek artan oranda yanlış kararlarla ülkesini felakete sürükleyecekti.

Bir kez güneye dönme kararı verildikten sonra komutanlar her şeye rağmen bunu en iyi şekilde gerçekleştirmeye giriştiler. Rusların burada Budenny komutasında 35 tank ve motorize tümen ile 5 süvari tümeni ve 45 piyade tümeni bulunuyordu, 5000 adet tankları vardı ki, bu rakam merkez cephesinde Timoshenko'nun sahip olduğunun iki katıydı. Bu nedenle Rundstedt'in zırhlı ordusuna komuta eden Kleist 600 tankıyla fazla ileri gidememişti. Ancak Guderian güneye dönüp Rusların gerisine sarkınca Kleist da kuzeydoğuya doğru hızla ilerleyebildi. İki grup Kiev'in 250 kilometre doğusunda buluştukları zaman torbada 665.000 esir, 3.718 top ve 884 zırhlı araç vardı. Rusların kuşatmayı yarmak için Guderian'ın uzun ve açık kanatlarına yaptıkları karşı taarruzlar da art arda püskürtülmüştü. Almanlar burada güç durumlara düşmelerine

rağmen, Ruslar ağırlık merkezi kurmadan parça parça hücum ettikleri için hatlarını korumayı başardılar. Öte yandan, bu kez çekilme emri verilmemiş, sonuna kadar savaşılmaması emredilmişti. Bunun bedeli bir ordular grubunun imhasıydı, ama Kiev muharebeleri bittiğinde de Eylül'ün 26'sına gelinmişti. Hitler'in kesin zafer için Alman ordularına tanıdığı zaman bitmişti. Bu konu çok önemlidir çünkü burada ilk kez mekanize birlikler fabrika seviyesi bakıma girmeden önce altı haftadan uzun süre savaşta kalmışlardı. Bunu telafi edecek sahra bakım atölyeleri de yetersiz kalınca muharebe kayıplarının çok üzerinde zırhlı araç mekanik arıza nedeniyle hizmet dışı kalmaya başlamıştı.¹

Bu sıralarda, Alman orduları lojistik sorunlara rağmen henüz güçlerinden fazla şey yitirmemişlerdi. Savaşın birinci yıldönümünde, yani 1/9/1941 tarihine kadar Polonya, Fransa, Norveç, Girit ve diğerleri dahil tüm operasyonlarda toplam kayıpları 90.441 ölü, 29.687 kayıp ve gerisi yaralı olmak üzere 418.805'i ancak buluyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında ise kayıpları 416.672'si ölü, 371.3211 kayıp olarak toplam 3.117.797 idi. Bu avantajlı tablo Almanları yeni hareketler için teşvik etti.

30 Eylül günü Guderian, Stalin'in Sibirya'dan getirttiği Yeremenko'ya esas savunma hattını hazırlattığı Vyazma-Bryansk cephesine taarruz etti. Bu Timochenko'nun Smolensk'in doğusunda kurduğu cephenin güneydeki uzantısıydı. Hücum hiç beklenmedik bir süratle gelişmeye başladı. 17 Ekim'de bu bölgedeki çatışmalar bittiğinde 663.000 esir, 1242 tank ve 5412 top daha ele geçirilmişti. Böylece Hitler tarafından "Düşmanın topyekün imhası için yılın son muharebeleri" olarak nitelediği ve "Tayfun Harekatı" adını verdiği operasyonun ilk safhası bitmiş oldu. Şimdi Moskova'yı savunacak birliklerin büyük kısmı yok edilmiş, cephede önemli bir delik açılmıştı. Ve hareketin ikinci bölümü başlamak üzereydi. Fakat ilk kar düşmüş, sonra erimiş ve yollar çamur deryasına dönmüştü. Almanlar yoruluyor, Ruslar da Moskova önlerinde yeni tedbirler almaya fırsat buluyorlardı.

¹ Kenneth Macksey, **Technology in War, The Impact of Science on Weapon Development and Modern Battle**, Prentice Hall, NYork, 1986, s. 139.

Bu tarihte Almanların en büyük sıkıntılarından biri Rusların gücünü ölçememeleriydi. Yeni bir hücum yapsalar Moskova'yı alabilecekler miydi, yoksa artık kış için elverişli mevsizlere çekilip ertesi yılı mı beklemeliydiler? Brauchitsch, Halder ve Bock, Moskova'ya hücum için o kadar ısrar etmişlerdi ki şimdi Hitler'in karşısına çıkıp harekati durduralım diyemiyorlardı. Halbuki Alman ordusunun kış teçhizatı yoktu. Hesaba göre sonbahara kadar Rusya'nın işini çoktan bitirmiş olacaktı. Böylece ordunun çoğu terhis edilmiş olacak, az sayıdaki işgal birliğinin gereksinimi de kolaylıkla karşılanabilecekti. Ama işte Rusya bütün gücüyle ayakta ve karşılarındaydı. Kış savaşlarına iyice hazırlıklıydılar. Alman askerleri ise ince yaz üniformaları içerisinde donmaya başlamışlardı. En büyük sorun ise Alman ordusunun her askere ayağına tam uyan çizmeler dağıtmış olmasıydı. Ruslar birkaç numara büyüğünü veriyorlar ve böylece donmayı önleyecek tecrit yapılabilirdi. Her halükarda derhal kışlık giysi toplamaya ve dağıtmaya başlarsa da ulaştırma zorlukları ve idari hatalar nedeniyle bu iş çok gecikti.

Esasen Alman başarısızlığının önemli bir nedeni de tekerlekli araçların çoğu zaman hareket edememesiydi. Buna Rus demiryollarının Alman trenlerinden daha geniş ray aralığı nedeniyle kullanılmamasını da eklemek gerekir. Almanlar bugünlerde at arabaları sayesinde hayatta kalabildiler. Rusların "yanmış toprak" (scorched earth) politikasına rağmen ele geçirdikleri dayanıklı atlar temel nakil vasıtaları oldu. Yanmış toprak politikası, geri çekilirken Almanların işine yarayacak her şeyi yok etmektir. Taşıyamadıkları her kilo buğday, her litre benzin yok edilecek; yollar, fabrikalar, köprüler uçurulacak, geri götürülemeyen hayvanlar öldürülecekti. 1941'de Almanların hızla ilerlemesine rağmen bu politika oldukça başarılı olmuştu. İlerleyen yıllarda ise Almanlarla Ruslar karşılıklı olarak esaslı şekilde uygulamayı sürdüreceklerdi.

Zhukov Moskova'yı Kurtarıyor

10 Ekim günü Moskova'ya doğru ilerleyen Almanlar karşılarındaki cephe komutanının değiştiğini, Timochenko'nun yerine Zhukov'un getirildiğini bilmiyorlardı. Pek yakında Rusların en yetenekli komutanıyla karşılaştıklarını öğreneceklerdi. Son derece disiplinli ve sis-

temci olmasının yanı sıra enerjik ve yaratıcı bir komutandı. Stemenko onun Stalin ile tartışmaya girebilen ve itiraz edebilen yegane kişi olduğunu yazmaktadır.¹ Zaten artan bir direnişle karşılaşmanın şaşkınlığı içerisindeydiler. Almanların Stalin Orgu dedikleri Katyuşa bataryaları, toplu halde kullanılan T-34'ler ve Sibirya'dan getirilen yeni tümenler ilerlemelerini zorlaştırıyordu. Asrın casusu unvanı verilen Victor Serge, Japonların saldırmayacağını bildirerek Rusların batıya daha rahat bir şekilde kuvvet kaydırmalarını mümkün kılmıştı. Borodino'da SS DasReich Tümeni ve 10. Panzer Tümeni, 32. Sibirya Tümeni'yle kanlı bir çatışmaya girdi. Muharebe o denli şiddetlendi ki. Almanlar ordu grubunun tüm topçusunu buraya yığmak zorunda kaldılar. Rus birlikleri Borodino sırtlarında sonuna kadar savaştı. Burası Tolstoy'un "Harp ve Sulh" adlı eserinde anlattığı, Napolyon'un 130 yıl önce Moskova'ya girmeden önce son büyük meydan muharebesini yaptığı yerd. 19 Ekim'de ise Moskova'nın kapısı sayılan Mozhaysk düştü. Aynı hafta Moskova boşaltılmaya başlanmış, diplomatik heyetlerin 800 kilometre doğudaki Kuybişev'e gönderileceği bildirilmişti. 60 Alman tümeni Moskova'ya yaklaşıyordu ve son savunma hatlarına girmeye başlamışlardı.

Zor duruma rağmen direnmeye kararlı olan Moskova kenti, ilk önce 100.000 kişi seçerek halk savunma tümenleri adı altında birlikler oluşturmuş, Ekim'de buna 100.000 kişi daha eklenmişti. Bunlar 110 saatlik bir temel eğitimden geçtikten sonra silahlandırılmışlardı. 13 ile 17 Ekim arasında Moskova Şehir Sovyeti 25 işçi taburu, sonra 25 yerel savunma taburu ve ihtiyatlardan 2 piyade tümeni daha oluşturdu. Ayrıca savaşacak durumda olmayan genç, yaşlı ve kadınlardan oluşan yarım milyon kişi de tank engelleri ve piyade siperleri hazırlıyordu. Kısacası topyekün savaş son haddine kadar uygulanmış, elinden iş gelen herkes şu veya bu şekilde askeri mekanizmanın bir parçası haline gelmişti. Almanlar hâlâ düşmanlarının gerçek gücünü bilmiyor, onların son güç kırıntılarını harcadıklarını sanarak umutla saldırıyorlardı. Moskova artık sadece askeri değil psikolojik bir hedef haline gelmişti. Ve Moskova'yı

¹ Sergey Matyveiç Stemenko, **İkinci Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargahı**, çev. Naile Yılmaer, Kastaş, İstanbul, 2006, s. 377.

bu kadar isteyen Hitler değil, generalleriydi, çünkü Rusya seferini sona erdirmek için ellerindeki tek şansın bu olduğunu sezmışlerdi, ve bu şans her gün biraz daha soluyordu.

Ekim ayında çamur deryası ilerlemeyi güçleştirmişti ama Kasım'ın 7'sinden sonra toprağın donması Almanlar için büyük bir hediye oldu. Moskova'nın tam güney hizasında bulunan Tula'daki Guderian'ın 2. Zırhlı Ordusu kuzeye dönecek, kentin kuzeyine kadar ilerlemiş olan 3. Zırhlı Ordu yukarıdan kuşatma gerçekleştirecekti. Merkezde ise 4. Ordu ve 4. Zırhlı Ordu birarada ilerliyordu. Ruslar ise ellerindeki her şeyle karşı koyuyorlardı. Unutulmamalı ki zırhlı ordular ilk kez İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmaktaydı ve otomobillerin bile çok yeni olduğu bu dünyada insanların kavramlarını altüst ediyordu. Buna rağmen direniş büyük kayıplara rağmen sürdürüldü. Hitler, elindeki 3.550 tank ile bir kıta büyüklüğündeki bu ülkeyi fethedebileceğini düşünürken yanılmıştı. Kaldı ki son yirmi yılda Ruslar da mekanizasyonda büyük hamleler geliştirmişlerdi. Onbinlerce tank ve uçak üreten, eğitim düzeyi yüksek teknik adamlara sahip bir ülke, bunları doğru kullanmanın yollarını er veya geç mutlaka bulacaktı.

Alan Clark Rus seferindeki çok sayıda paradokstan birisinin de Alman ordusunda zaferden şüphenin tam da Rusların en zayıf oldukları anda gelişmeye başlaması olduğunu yazmaktadır. Blumentritt'den aktarma yaparak 1941 sonunda ilerleme yavaşlayınca komutanların "nerede duracağız?" diye sormaya başladıklarını ve giderek Napoleon'un ordusunu hatırlamaya başladıklarını anlatır. Subayların çoğu Caulaincourt'un 1812 seferini anlatan kitabını okumaya başlamıştır.¹

17 Kasım günü Musina'da iki süvari alayının tüm kadrolarıyla Almanların üzerine dördüncü hücumu geçmeleri ve daha düşmana yaklaşmadan tümüyle imha edilmeleri o günlerin tipik sahnelerindendir. 27 Kasım'da Almanlar Volga-Moskova kanalı üzerinde bir köprüyü alarak Yakhroma'da bir köprübaşı tuttular. Ancak Stalin ihtiyatların her ne pahasına olursa olsun buraya sürülerek köprü-

¹ Alan Clark, **Barbarossa** ..., 2002 edn., s. 165.

başının imhasını emretti ve bu iki gün içinde yerine getirildi. Biraz daha güneyde, 30 Kasım günü Almanlar Kremlin meydanına sadece 30 kilometre mesafedeki Gorki'ye girdiler. Bir başka grup ise Kremlin'e 18 kilometre kalıncaya kadar ilerleyebildi. Artık Moskova cephe hattının üzerindeydi ama Almanlar güçlerinin sonuna ulaşmışlardı. Aralık ayının ilk haftası Moskova önlerindeki birliklerin yorgunluktan bitmiş güreşçiler gibi itişmeleriyle geçti. Ama Zhukov bütün güçlerini savaşa sokmamış, taze birliklerle büyük bir karşı saldırı hazırlamıştı.

5 Aralık 1941 günü Ruslar tanklarını toplu halde kullanarak hücum geçtiler. Alman taktiklerini artık epey öğrenmişlerdi. Bu durum o güne kadar kolay zaferlere alışmış olan Wehrmacht'a fazlasıyla zor geldi ve cepheleri yer yer dağılmaya başladı. Defalarca okudukları 1812 seferinden hortlayan "Napolyon Kışı" bastırmıştı ve karşılarında dalga dalga gelen Rus tankları vardı. Her yerde çekilmeye başladılar. Üç ay süren taarruz Almanları 100 ile 250 kilometre arasında geri sürdü.

Ne var ki Hitler o kış Napoleon'un akıbetine uğramayacaktı.

Hitler Wehrmacht'ı Kurtarıyor

Moskova, Hitler'in gözünde ne Leningrad ne de Stalingrad kadar önemli bir hedef olmamıştı. Yazın generallerinin Moskova'ya ilerlemelerini durdurmuş, sonra da adeta onların ısrarıyla kış taarruzuna izin vermişti. Şimdi ise orduda panik havası yaygınlaşmaya başlıyor, Rus karşı taarruzu karşısında herkes daha elverişli mevizlere çekilmeye çalışıyordu. Ancak bu her an düzensiz bir ricata, dolayısıyla müthiş bir bozguna dönüşebilirdi. Tıpkı Napolyon'un başına geldiği gibi. Hitler bunu sezdi ve herkese bulunduğu yerde sonuna kadar direnme emri verdi.

Hitler'e bir ölçüde kafa tutan çok az sayıdaki generalden biri olan Guderian 20 Aralık'ta tekrar Doğu Prusya'ya uçtu. Çekilme lafını duyar duymaz parlayan Hitler, askerin bunu duyunca önce ağır, sonra hafif silahlarını, en sonunda da tüfeğini bırakarak kaçacağını ve sonunda hiçbir şey kalmayacağını söyledi. Guderian ise daha elverişli mevizlere çekilmezlerse ordunun tüm yetişmiş subay ve

astsubay kadrolarını yitireceklerini belirterek ısrarını sürdürdü. Neticede iki taraf da birbirlerini ikna edemediklerinin farkında olarak ayrıldılar. Ama tabii ki Führer'in dediği olacaktı.

Hemen akabinde generallerin yaprak dökümü başladı. OKH Başkomutanı Brauchitsch'in yanı sıra her üç ordular grubunun komutanları, Leeb, Rundstedt ve Bock görevden atıldılar. Bunları zırhlı ordu komutanlarının en yeteneklileri olan Hoepner ve Guderian izledi. Yerlerine Hitler'in talimatlarına harfiyen sadık kalmaya çalışacak Kücher, Kluge ve Reichenau (sırasıyla kuzeyden güneye ordu gruplarının başına) getirildiler Hitler kara kuvvetlerinin idaresini bizzat üzerine aldı. Bundan sonra artık taburların hareketine bile karışacaktı. Eski onbaşının OKH şefi olması işte bu trajik koşullarda gerçekleşti.

Hitler'in talimatına göre önce herkes olduğu yerde duracak ve ne pahasına olursa olsun yerini terk etmeyecekti. Bu arada önemli ikmal ve ulaştırma merkezleri ana direniş kaleleri haline getirilecek, Rusların bazen bunların arkasına sarkmasına rağmen telaşa kapılanmayacaktı. Söz konusu direniş noktalarının belli-başlıları (kuzeyden güneye) Schlüsselburg, Novogorod, Rzhev, Vyasma, Briansk, Orel, Kursk, Harkov ve Taganrog'da kurulmuştu. Ruslar buraları almayı başaramadan aralarından ilerleyince cephe son derece girintili çıkıntılı bir hal aldı ve bu durum sonuçta Almanların işine yaradı. Hitler'in askerleri esnek olmayan savunma için yüksek bir bedel ödediler ama felaketten kurtulmuş oldular. 5 Aralık günü 750.000'e çıkan kayıpları Mart'a gelindiğinde 1.074.000 bulmuştu. Bu 22 Haziran'daki mevcudun üçte birini geçmiş olmakla birlikte, Napolyon'un "Büyük Ordu"sı ile kıyaslandığında büyük bir başarı sayılırdı. Hava kuvvetleri ise kuşatılan birliklere havadan ikmal sağlamak için aşırı yıprandı ve bu kayıplar hiçbir zaman yerine konulamadı. Sonuçta piyade tümenlerindeki tabur sayısı dokuzdan yediye, piyade bölüklerinin mevcudu 180'den 80'e indirildi. Bunun ikili bir faydası da oldu. Tecrübesiz subaylar küçük bölükleri daha rahat yönetebiliyor, az mevcut da muharebelerin sonucunu fazla etkilemeden kayıp sayısını azaltıyordu. Buna şaşırmamak gerekir, çünkü Rus birlikleri de genelde eksik kadroluydu. Hitler, generallerinin teklifini kabul edip, ertesi yaz dönmek üzere Polonya sınırına

kadar çekilseydi ne olurdu? Ordu dağılmadan ricat edebilir miydi, ertesi yıl aynı arazileri ele geçirebilir miydi, moral etkisinden toparlanabilir miydi, vs. vs. gibi birçok sorunun yanıtı ise artık sadece spekülasyondur.

Kuzey Cephesi: "Leningrad Ahalisini Yok Edin"

Kuzey Ordular Grubu savaşın ilk gününden itibaren gözünü Leningrad (St. Petersburg)'a dikmiş olarak ilerliyordu. Hoepner'in zırhlı kolordularına komuta etmekte olan Manstein ve Reinhardt'ın birlikleri Temmuz'da Baltık ülkelerini yarışircasına geçtiler ve Ağustos ayında Peipus ile Ilmen gölleri arasındaki bölgeden Leningrad'a yaklaştırmaya başladılar. Sovyet kuzeybatı cephesine komuta eden Mareşal Vorosilof, enerjik ama yetersiz bir çabayla savunma bölgeleri hazırlıyor ve zaman zaman da zırhlı birlikleri kullanarak karşı hücumlar yapıyordu. Üstelik arazi de savunmaya elverişliydi. Ancak Alman savaş makinesi o tarihte Ruslarınkinden çok üstündü ve Eylül başlarında Leningrad önlerine geldiler. Ne var ki çok ağır kayıplar pahasına Alman ilerleyişini yavaşlatan savunmacılar Leningrad'ın kale haline getirilmesine yetecek zaman kazanmışlardı. Birincisi kentin yaklaşık 25 kilometre, ikincisi de 15 kilometre uzaklıkta iki yarım daire halinde tahkimat yapılmıştı. Bunlar yarı gömülü halde makineli ve havan yuvaları, tank engelleri, siperler ve top mevzilerinden oluşuyordu.

Leningrad zorlu savunma hatları hazırlamıştı, ancak kentin yiyeceği yoktu. Leningrad'ın buğday ve şeker stoklarının önemli bölümü daha ilk günlerdeki bombardımanlarda yanmıştı. Buna karşın kararlı bir nüfusu ve silah üreten fabrikaları vardı. Bunlar en zor günlerde, hatta ateş altında bile silah ve cephane üretmeyi sürdürdüler. Şehirdeki Kolpino fabrikalarından çıkan KV-1 ve KV-2 (Klement Vorosilof'dan kısaltma) ağır tankları daha boyaları bile sürülmeden doğrudan cepheye gidiyorlar, bunlar bazen biraz önce onları üretmiş olan işçiler tarafından kullanılıyordu.

Leningrad'ın gerek kuzey cephesi, gerekse de cephelerin bütünü açısından (Moskova kadar olmasa da) büyük bir önemi vardı. Öncelikle, buranın ele geçirilmesiyle Almanlar, Baltık kıyılarını tümü-

le temizlemiş olacak, Finlandiya ile doğrudan birleşecek ve ikmal için eşsiz bir olanak yaratacaklardı. Ayrıca Orienbaum ve Leningrad'da kuşatılan 40 tümen ile yöredeki cephane fabrikaları Rus savaş gücünün önemli bir bölümünü teşkil ediyordu. Nihayet Moskova'nın alınması için buradan ve buradaki güçlerle yapılacak harekat çok önemli bir destek teşkil edecekti. Kısacası Leningrad'ın düşmesi tek başına bütün muharebelerin, hatta savaşın seyrini değiştirme potansiyeli taşıyordu.

Ne var ki Hitler ve Wehrmacht, Leningrad'ı tümüyle kuşattıktan sonra (Ladoga gölünün kuzeyinden yapılan irtibat da Finlandiyalılar tarafından kesilmişti) kentin alınmasını kışın bastırmasına kadar erteledi. Askerlerden gizli tutulan bu kararın iki amacı vardı. Öncelikle Almanlar bu kadar büyük bir kenti nüfusuyla birlikte teslim almak istemiyorlardı. İkinci olarak da sokak muharebelerinde meydana gelebilecek kayıpları göze alamıyorlardı. Böylece ilk başta kent kuşatmasının daha sıkı bir hale getirilmesiyle yetinildi. Bu işi görmeye piyade yeteceği için de Hoepner'in zırhlı birlikleri Moskova taarruzu için güneye yollandı. Büyük gıda depolarının Luftwaffe bombalarıyla yanmasından sonra nüfusunun ve 40 tümene yakın askerin kısa sürede açlıktan yok olması bekleniyordu. Kesin emir verilmişti: "Leningrad'da esir almak yasaktır."

İşin ilginç tarafı şu ki Hitlerin nefret ettiği (ve Stalin'in de sevmediği) bu kent her şeye rağmen topyekün imhaya karşı dayandı. Hem de tam 900 gün süreyle. Nüfusun beşte biri olan 630.000 sivil açlık ve soğuk nedeniyle hayatını yitirdi. Bu kadar çok sayıda insanın havadan beslenmesi söz konusu dahi olamazdı. Muharip olmayanlar için günlük tayın 62.5 grama kadar düştü ama kent direniş sembolü haline geldi. Bereket versin kış Leningrad'ın imdadına yetişti. Ladoga gölü kamyonları taşıyacak kadar donunca buzlar üzerinde "hayat yolu" adı verilen bir ulaşım hattı açıldı. Ayrıca yaşı çok küçükler başta olmak üzere bir kısım nüfus da tahliye edildi. Ancak tahliye oldukça sınırlı kaldı ve kent insanlarıyla birlikte ayakta durmayı başardı. Kimi analizciler boş bir kentin bu kadar büyük dirençle savunulamayacağı üzerinde durmuşlardır. Senfoni orkestrası konserlerini sürdürmüş, ağır topçu ateşine karşı sokakların hangi tarafında yürümenin daha emniyetli olacağı işaretlenmiş,

halk hoparlörlerle günlük haberleri dinlemiş, bahçelerde lahana yetiştirmiş ve buzlar eriyince ölülerini gömmüştür. Ruslar bütün bu süre içinde birçok kez taarruz ederek yolu açmayı denediler. Ancak 1943'ün başlarında Ladoga gölünün batı yakasında ince bir koridor elde etmeye muvaffak oldular. Bu yol devamlı ateş altında kaldı ama yine de bir nefes borusu oldu. Kent üç yıl boyunca ağırlıkla kışın, Ladoga gölü donunca oluşan hayat yolundan beslendi.

Almanlara önce güney cephesine ağırlık vermişler, sonra Moskova'nın kapılarını zorlamışlar ve tıpkı orada olduğu gibi Leningrad tramvay hattının son durağına kadar gelip kalmışlardı. Takma ad altında Barbarossa hareketinin en iyi anlatılarından bazılarını yazan (eski bir Nazi olarak Alman seferini destanlaştırmakta ama bu arada birinci kaynaklardan aldığı çok zengin bilgileri aktarmaktadır) Paul Carell, Leningrad'ın Alman cephesinin kuzeyinde sürekli bir tehlike kaynağı ve kayıp üreten bir yara olarak kaldığını ifade etmektedir. Ona göre bu Leningrad'ın alınmamasının cezasıdır ve aynı zamanda çok yerde çok şey yapmaya çalışmanın da cezasıdır. Hitler 1941 yılında hem kuzeyde, hem de merkezde operasyonel hedeflerine ulaşamamıştı.¹ Gerçekten de giderek güçlerini dağıtması onu batağa sürükleyen faktörlerden birisiydi.

Güney Cephesi: Hedef Stalingrad

1941 yılında çatışmaların ağırlığı merkez cephesindeyken 1942'de güney cephesi öne çıktı. Bu kararda ekonomik faktörler baskın çıkmıştı. Almanlar, Ukrayna buğdayı ve Kafkasya petrolü olmadan savaşa devam edemeyeceklerini düşünüyorlardı. Gerçi bunlar olmadan daha üç yıl savaştılar ama hareket olanaklarının giderek azaldığı da bir gerçektir.

1942 Alman taarruzu Mayıs ayında Kırım'daki birlikler tarafından yarımadanın doğusundaki Kerç'in ele geçirilmesiyle başladı. Buradan Kafkasya'nın batı ucunu teşkil eden Kuban yarımadasına atlanarak Azak denizinin kuzeyinden yapılacak ana taarruzun destek-

¹ Paul Carell, **Hitler Moves East, 1941-43**, ingilizceye çev. Ewald Osers, Ballantine Books, New York, 1964, s.287.

lenmesi öngörülüyordu. Ancak esas taarruz o kadar hızlı gelişti ki bu çıkarma operasyonunun yapılmasına gerek kalmadı. Kırım'daki esas hareket ise kuşatma altında tam 347 gün dayanan Sivas-tapol'un özel havan ve topların ateşi altında adeta santim santim savaşılarak düşürülmesiydi. Almanlar Sivastapol'a Maginot için yaptıkları ağır topları getirdiler. Fakat kuzey tanrılarından ilham alarak adlarını Odin ve Thor koydukları 60 santimlik havanlar işlerine daha çok yaradı. Hepsinden daha şaşırtıcı olanı Dora adını verdikleri 82 santimlik ucubeydi ki, bunun 7 tonluk mermisi 30 metre toprağın altındaki kazamatları dahi yıkıyordu. 4000 personeli olan bu alet 60 vagonla taşınmıştı. Buna rağmen kentin alınması için Manstein'ın komutasındaki 11. Ordu çok ağır çatışmalardan geçti: Bu fetih Manstein'a mareşallik esasını kazandırdı.

1942 savaşlarında Rus cephesinin en tipik özelliklerinden birisi Mayıs ayındaki Harkov savaşlarında görülür: Bu bir tarafın hücum ederken gücünü ve ihtiyatlarını tüketip karşı tarafın mukabil saldırısını göğüsleyemeyecek duruma düşmesi şeklinde ortaya çıkan durumdur ve birçok kez tekrarlanmıştır. Cephelerin son derece uzun olmaları batıdaki gibi kademelenmeye, hatta kesiksiz mevzi-lenmeye bile olanak vermiyor, Çoğu halde sonucu hareketli ihtiyatlar tayin ediyordu. Harkov'da Timochenko'nun, eldeki olanaklara göre aşırı hedefler taşıyan taarruzu başarısız olup da 241.000 Rus askeri esir düşünce, Alman taarruzunu karşılayacak ihtiyat kalmamıştı. Hızla ilerleyen Alman A Ordular Grubu en önde 1. Zırhlı Ordu olmak üzere 22 Temmuz'da Rostov'u alarak 18 Kasım'da, Kafkasya'da Nalçık'ı geçinceye kadar ilerlemiş, Grozny'ye yaklaşmıştı. Bu arada 6. Ordu da Don kıyısından Stalingrad'a doğru ilerlemişti. Ruslar petrol hatları kesilince Bakü petrolünü kuzeye taşımak için alelacele Hazar'a paralel yeni bir demiryolu döşediler. Kısmen de Hazar'daki gemilerinden yararlandılar. Ne ki Almanların Kafkasya'nın fethini tamamlayacak fırsatları olmadı. Daha kuzeydeki Stalingrad muharebeleri ihtiyatları yutmaya başlamış ve genel olarak petrol ve ulaşım aracı sıkıntısı had safhaya çıkmıştı. Ayrıca 1942 yılında Urallar'ın gerisindeki fabrikaların üretimi artmış, Amerikan yardımı ciddi boyutlarda gelmeye başlamış ve Alman ikmal hatları uzarken Ruslarınki kısalmıştı.

Stalingrad'a esas Alman taarruzu Don kıyısından Paulus'un 6. Ordusu ve güneyden Hoth'un 4. Zırhlı Ordusu'nun kısaç hareketi şeklinde gerçekleşti. Ağustos ayında kentin uzak mahallelerinde çatışma başladı. Ancak Eylül'ün ile günlerinde güneyden tehlikeli şekilde ilerleyen Hoth, Paulus'tan enerjik bir işbirliği göremeyince savunucular biraz olsun toparlanma fırsatı buldular. Stalingrad'ın savunmasına daha önce Moskova ve Leningrad cephelerinin ayakta kalmasında büyük katkısı bulunan Yeremenko nezaret ediyor, politik komiserliğini de sonra ülkenin başına geçecek olan Nikita Kruşçev yapıyordu. Kentin savunmasını sonradan mareşal olacak Chuykov'a teslim ettiler ve onu kentten çekilmek isteyen Lopotin'in yerine 62. Ordu'nun komutanlığına getirdiler. Volga (İdil Nehri) üzerinde kuzeyden güneye kıvrılarak uzayan bir kent olan Stalingrad (şimdi Volgograd) savaşın her anlamda doruğuna ulaştığı muharebelere sahne oldu. Her ev, her pencere mevzi haline getirildi. El bombası ve küreklerle savaşıldı. Ruslar nehrin karşı kıyısından destek aldılar ve Almanlar kentin onda dokuzunu ele geçirmelerine karşı nihai amaçlarına ulaşamadılar. Bu arada 4. Zırhlı Ordu güneye çekilmiş, kentin sorumluluğu ağırlıkla yorgun 6. Ordu'nun omzunda kalmıştı. Uzayan kanatlar ise Romen, İtalyan ve Macar birliklerinin sorumluluğuna verilmişti. Rus genelkurmayında Zhukov, Vasilevsky ve Voronoftan oluşan çok yetenekli bir ekip bu durumu iyi tespit etti ve büyük bir karşı taarruz hazırladı. Bunu uygulayacak olanlar da Güneybatı cephesi komutanı Vatutin, Don cephesi komutanı Rokkosovsky ve Stalingrad cephesi komutanı Yeremenko idi.

19-20 Kasım günleri başlayan taarruz önce 6. ve 4. Zırhlı Orduları ayırıp sonra da Stalingrad'ın tümüyle tecridini öngörüyordu. Muhtelif kollar Almanları değişik yerlerde tespit ediyor ve etkili bir karşı taarruz yapmalarını engelliyordu. 23 Kasım'da 6. Ordu ve 4. Ordu'nun bir kolordusu kuşatılmıştı. Aralık ayında bunları kurtarmak için Manstein komutasında "Don Ordular Grubu" kuruldu. Ne ki adı kadar gücü olmayan bu oluşum Stalingrad'a ulaşamadı. Paulus aynı anda güneye doğru bir çıkış yapsaydı muhtemelen güçlerinin bir kısmını kurtarabilirdi. (Ordusunun hiç değilse bir kısmını kurtarmak için Hitler'in emirlerine karşı gelmesi gerektiği daima tartışıldı.)

şılmıştır). Hitler 6. Ordu'nun çekilmesini yasakladı ve Luftwaffe'nin onları besleyebileceğini söyledi. Bu, üstelik de kış koşullarında olanaksız bir işti. Alman havacıları, her şeye rağmen verilen görevi gerçekleştirmeye çalıştılar ama istenilen taşıma rakamına sadece bir gün yaklaşabildiler. Bu arada Hitler, Paulus'u mareşalliğe yükseltti ama bunun 6. Ordu'ya somut bir faydası olmadı. Ayrıca uçakların aşırı yıpranması ve 500 kadarının saf dışı kalması uzun vadede Luftwaffe'nin belini kıran etkenlerden biri oldu.

Stalingrad'ın Önemi

Stalingrad, El Alamein ile aynı günlerde Almanların ilk büyük yenilgileri oldu. Gerçi Moskova ve Leningrad önlerinde de püskürtülmüşlerdi ama burada 320 bin kişilik bir ordu % 90'ın üzerinde bir oranla yok edilmişti. 200.000'i önceki savaşlarda kayıp hanesine yazılan bu ordudan geride kalan yaklaşık 100.000 kişi 31 Ocak ile 2 Şubat tarihleri arasında esir edildi. 1950 ile 1955 yılları arasında bunların arasından sadece 5-6.000 kadarı Almanya'ya dönebildi. Bilindiği kadarıyla sadece bir kişi kış kıyamette yürüyerek Alman hatlarına kadar ulaşıp kurtulabilmişti ama o da kısa bir süre sonra başka bir saldırıda hayatını yitirdi. Rakamlar konusunda farklılıklar giderilememiştir. Kuşatılanların sayısı Almanlara göre 318.000, Ruslara göre 330.000 olup, hava köprüsüyle tahliye edilenlerin sayısı Almanlara göre 29, Ruslara göre 42 bindir. Muharebede ölenler Almanlara göre 166 Ruslara göre 197 bin olup, esirlerin sayısı da aynı şekilde 123 ve 91 bin olarak verilmektedir. Rus kayıpları konusunda ise net bir bilgi yoktur.¹

Stalingrad, Alman ordularının yenilebileceğinin somut ispatı olarak bütün dünyada büyük bir sevinç dalgası yarattı. Her yerde direniş eğilimlerini yükseltti. Hitler ise bir daha kimseyi mareşal yapmaya çağına yemin ederek yeni bir 6.Ordu kurmaya girişti. Ama olan olmuştu ve şimdi Almanlar daha büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmışlardı. Rus orduları Azak denizinin üst köşesindeki Rostov'a

¹ Walter Kerr, **The Secret of Stalingrad**, Doubleday & Co., 1979, Chicago, 1979, s. 254-55.

yaklaşıyorlardı ve burayı ele geçirirlerse Kafkasya'da Kleist komutasındaki tüm A Ordular Grubu kuşatılacak, bir süper Stalingard meydana gelecekti. Ne var ki bunu engelleyen faktör Paulus'un Stalingrad'daki direnişini çok kötü koşullara rağmen Ocak sonuna kadar uzatması olmuştu. (Tıpkı Tobruk'un Rommel'i yavaşlatması gibi.) Aksi halde Stalingrad'daki Rus birlikleri bir ay önce serbest kalır ve Rostov'a Kleist'ın birlikleri Kafkasya'dan çekilmeden ulaşabilirlerdi. Buna rağmen A Ordular Grubu ucu ucuna çekilebildi. Ama Ruslar ellerine geçirdikleri inisiyatifi kolayca bırakmaya razı değillerdi.

1943 Savaşları ve Kursk

1942-43 kışında Alman cephesi özellikle güneyde aşırı gerildikten ve yer yer koptuktan sonra Ruslar, Almanların beklemedikleri yerlerde ardarda kış taarruzları yaparak dengelerini bozdular ve onları tekrar geriye itmeye başladılar. Almanlar az sayıdaki ihtiyatlarını çok uzun cephenin neresine kaydıracaklarını bilemiyor ve giderek zorlanıyorlardı. Ama Şubat sonunda Alman Güney Ordular Grubu'nu kuşatma hedefleri açıkça belli olunca onlara tedbir alma fırsatını vermiş oldular. Ayrıca 1943'te bahar erken geldiği için nakliye zorlukları da çekmeye başladılar. Halbuki kış koşullarında hızla ilerliyor ve gereksinimleri olan malzemenin bir kısmını her hücumda ele geçirdikleri Alman depolarından karşılayabiliyorlardı. Bunlar tesadüfi kazançlar değil, Rus komutanlığının o günler için ister istemez öne çıkardığı bir çözümdü. Almanlar geriledikçe direnişleri artıyor, ele geçirilen depolar azalıyordu. Aşırı gerilme dezavantajı bu kez Rusların başına gelmeye başladı ve Almanlar karşı hücum şansı yakalayarak, kısa süre önce çekildikleri arazilerin bir kısmını tekrar ele geçirdiler. Ama çamur onların da ilerlemesini zorlaştırmaktaydı. Sonuçta iki taraf da zorlu savaşlardan sonra toparlanma ihtiyacındaydı. Bu durum bir süredir savunmada olan Almanlara nefes alma ve büyük bir operasyon planlama olanağı verdi.

Alman komutanlarının çoğu bu tarihe kadar doğuda zafer umudunu yitirmiş ve elverişli mevsimlere çekilip artık üst üste gelmeye başlayan Rus dalgalarına karşı daha iyi hazırlanmış alanlarda savaş-

mak istiyorlardı. Bunlara karşı olan bir grup ise Hitler'in çekilme yasağını kabulleniyor, ancak elverişli mevzilere hiç olmazsa başarı bir taarruzdan sonra ulaşmayı umuyorlardı. Bu hücumla inisiyatifi ele geçirerek Rusların dengesini bozabilirlerdi. Ayrıca Stalingrad'dan sonra Hitler'in gerçekten yeni bir zafere ihtiyacı vardı. Hücum için gözle görünür hedef de önceki kış oluşmuş olan Kursk çıkıntısını yok edip buradaki Rus ordularını kuşatmaktı. Bu çıkıntının kuzeyindeki köşede Orel, güney köşesinde ise Belgorod vardı. Ancak hedefin burası olacağı o kadar belliydi ki Ruslar da burasını olabildiğince tahkim etmeye başladılar. Askerlikte en kötü şey beklenen ve iyi tahkim edilmiş bir bölgeye hücum etmektir ama hiçbir komutan bir düşman çıkıntısını çifte kısaçağa yok edip büyük miktarda esir alma dürtüsünden kolay kolay kurtulamaz. Kaldı ki Almanlar hala zırhlı tümenlerine güveniyorlardı.

Kursk öncesinde Ruslar silah ve malzeme eksikliklerini gidermişler, hatta hem sayı, hem de kalite açısından öne geçmişlerdi. Taktik yetenekleri ve savaş tecrübeleri gelişmiş, genç ve yetenekli bir komuta heyeti işbaşına gelmişti. Bunlar savaşı analiz etmişler ve en verimli hücumun düşman taarruzunun erimesinden sonra yapılanlar olduğunu görmüşlerdi. Rusya gibi çok büyük arazilerde bu daha da geçerliydi, çünkü düşmanın vurucu gücü ve hareketli ihtiyatları çoğu kez buraya bağlanıyor, yıpratılıyor ve böylece karşı hücumun gelişmesi kolaylaşıyordu. Bu bakımdan Hitler'in yapacağından emin oldukları hücumu büyük bir güven içinde beklemeye başladılar.

Hitler Zitadelle operasyonu adı verilen hücumun güney kıskaçını Manstein (Hoth'un 4. Zırhlı ordusu ile), kuzeydekini Kluge'nin (Model'in 9. Ordusu ile) komutasına vermiş ve doğu cephesindeki zırhlı gücün büyük kısmını buraya yığmıştı. Almanların yaklaşık 2700 tankına karşı Ruslar da 3300 adet tankı buraya mevzilendirdiler. Ayrıca mayın tarlaları, kademeli siperler ve topçu hazırlığı gibi savunmaya yönelik klasik hazırlıklarını rahatça yapma fırsatı buldular. Hitler'in az sayıda yeni Panther, Tiger ve Ferdinand ağır tankını cepheye gönderebilmek için taarruzu 5 Temmuz'a kadar ertelemesi sonuçta Rusların çok işine yaradı. Henüz tüm teknik aksaklıkları giderilmemiş olan bu silahların da muharebelerin gidişatına ciddi bir etkisi görülmedi.

Manstein "Kaybedilen Zaferler" adlı eserinde Hitler'in başkomutanlık rolündeki icraatlarını değerlendirirken iki hususa önem vermektedir. Bunların birincisi Hitler'in siyasi risk almaya yatkın olmakla beraber askeri risk almakta çok çekimser davranmasıdır. Dunkerk'den itibaren bunun çeşitli örnekleri görülmüştür. Diğer husus ise teknik işlerle fazla ilgilenmesinin Hitler'i teknik araçların savaşların kaderi üzerindeki rolünü abartmaya sevk etmesiydi. Manstein'ın sözleriyle "Böylece mesela: Ancak büyük birliklerde kullanılması bir muvaffakiyet vaat edebilen bazı hücum topu taburlarıyla veya Kaplan (Tiger) tanklarıyla kötü durumların düzeltilebileceğine inanıyordu." Bunların yanı sıra Manstein, Hitler'in savaşta iradenin rolüne aşırı önem verdiğinden de özellikle altını çizerek söz etmektedir. Bu özellikler Kursk savaşlarının oluşumunda çok net olarak gözlenebilen hususlardır.

Kursk'da dünyanın en büyük tank savaşları yapıldı. Tam bir hafta boyunca Ruslar art arda gelen Alman hücumlarını göğüsleyip onların zırhlı güçlerini yıpratıldılar. 12 Temmuz'da ise bu yıpratarak eritme niyetlerini anlayan düşman komutanlarının tedbir almasına fırsat vermeden karşı taarruzlarını başlattılar. Aynı anda Hoth elinde kalan 600 tank ile bir ölüm sürüşüne geçti. Ya kıskacı kapatacaklar, ya da yok olacaklardı. Sovyet 5. Ordusu'nun ilerleyen büyük zırhlı güçleri ile kafa kafaya geldiler. Aynı anda 2.000'e yakın tankın toz, duman ve ateş içerisindeki kapışmaları tarihin en korkunç manzaralarından birisiydi. Her iki taraf da büyük kayıp verdi ama muharebe alanı Ruslarda kaldı. Hitler ertesi gün Zitadelle'i durdurdu.

Alman gücü tükendikten sonra Ruslar kuzeyde 5 Ağustosla Orel'i ele geçirdiler. Esas kazançları ise güneyde oldu. 4 Ağustosla Belgorod'u aldıktan sonra Almanların dengesini bozdular ve 23 Ağustosla Harkov'u kazanç hanesine yazdılar. Art arda darbeler yine başlamıştı ve Rus komutanlar Alman cephesindeki zayıf noktaları bulmakta ustalık kazanmışlardı. 25 Eylül'de Smolensk'i geri aldılar. Yıl sonuna kadar Kiev'i almışlar ve Dinyeper'i aşmışlardı.

Bu savaşlarda Almanlar Rusya savaşının gerektirdiği esnek savunma anlayışı ile Hitler'in "Herkes olduğu yerde sonuna kadar savaşacak" talimatı arasında bunalmalarına rağmen savunma muharebe-

lerinde ustalaşmaya başladılar. Zaten bundan sonra kolay kolay hücumla geçemeyeceklerdi.

Almanlar Kursk muharebelerinde stratejik güçlerinin büyük bir kısmını yitirdiler. Diğer cepheleri zırhtan mahrum bırakmak pahasına en kuvvetli onyedinci zırhlı tümenlerini buraya yığdılar. Hoth'un 4. Zırhlı Ordu'su o tarihe kadar bir komutanın emrine verilen en büyük güç idi. Üç piyade kolordusunun yanı sıra 3. Zırhlı, Gross Deutschland, 11. Zırhlı, SS Leibstandarte, SS Das Reich, SS Totenkopf, 6. Zırhlı, 19. Zırhlı ve 7. Zırhlı tümenlerden oluşuyordu. Model'in 9. Ordusu da üç zırhlı ve iki piyade tümenine sahipti. Bunlar Rusların mükemmel savunması önünde eridikten sonra Almanlar stratejik insiyatifi yitirdiler. Bu savaşı da yitirdikleri anlamına gelmekteydi.

1944 Büyük Bahar Taarruzu

1944 yılında Alman tümenlerinin mevcutları ortalama olarak normal kadrolarının % 50'sine inmiş olmasına rağmen verilen görevler daha da ağırlaşmaktaydı. 1943 Aralık'ında Koniev ve Vatutin'in Ukrayna'daki taarruzları onları 4 Ocak'ta Polonya sınırının ötesine götürdü. 5 Şubat'ta Ruslar sınırın 160 kilometre ötesindeki Rovno'ya ulaşmışlardı. Bu durumda güneydeki birlikler kuşatılma tehlikesiyle karşılaştılar ve onları kurtarmak için Dinyeper dirseğindeki Korsun'da bulunan Alman birlikleri sonuna kadar direnme emriyle feda edildi. Hitler'in çekilme yasağı o kadar kayba neden olmaktaydı ki iki ay sonra çok daha büyük bir çekilme yapmak zorunda kaldılar.

O günlerin önemli olaylarından birisi de esnek savunma taraftarı Manstein'in görevden alınması oldu. Manstein birliklerini kritik noktalarda toplayarak Rus gücünün dağıldığı noktalara karşı darbeler indirebiliyor ve asgari kayıpla elverişli mevzilere çekiliyordu. Bunları çoğu kez Hitler'in emirlerine karşı oldu bittilerle gerçekleştiriyordu. Birçok zaferini ona borçlu olmasına rağmen Hitler'in bu duruma tahammül göstermesi beklenemezdi. Böylece Almanya'nın en yetenekli stratejisti emekliye ayrılmış oldu. Halbuki Manstein kalan güçleri kısmen koruyabilir ve ordu Karpatlar'a çekildiğinde hiç ol-

mazsa burayı koruyacak kuvvetler ellerinde kalabilirdi. En güneydeki Rus komutanları olan Malinovski ve Tolbukhin, Romanya'ya girmek üzereydiler. Bunların karşısına getirilen Model ve Schörner, Hitler'in en sadık generalleri arasında yer alıyorlardı ama katı savunma, üstün güç karşısında akılcı bir taktik değildi. Durum da 1941 kışında Moskova önlerinde karşılaşıldan çok farklıydı. Sonuçta en büyükleri Kırım ve Kherson'da olmak üzere Almanlar çok sayıda esir ve kayıp vermeye başladılar.

Mart sonunda Ruslar Prut'u geçince, Almanlar müttefiklere yanaşmaya çalışan Macaristan'ı işgal ederek Karpatları Orta Avrupa ve Balkan savunmasının odak noktası haline getirmeye çalıştılar. Ne var ki Ruslar Prut'un hemen ötesindeki Jassy'de (Yaş) büyük bir tank muharebesiyle durdurulunca Hitler cephenin burada tutunması için emir verdi. Böylece buradaki Alman güçlerinin idam fermanı imzalanmış oldu, çünkü Ağustos ayında Jassy ile Kishinev arasından Galatz'a yapılan başarılı Rus taarruzunda buradaki 100.000'den fazla Alman esir edildi. Bunlarla birlikte 1944'teki esir sayısı toplamı yarım milyonu aşmış oldu ve Karpat planı için Hitler'in, elinde güç kalmadı.

Cephenin en kuzey ucunda da Leningrad kuşatmadan kurtarılmıştı. Ocak ayında çok yoğun topçu ateşiyle başlayan saldırıyla Almanlar Leningrad çevresinde kurdukları sabit istihkamlardan sökülüp atılmışlar ve Baltık'ta gerilemeye başlamışlardı. Bu gelişmelerin sonucunda Finlandiya tekrar tecrit edilmiş durumda kaldı. Almanlar ile ittifakı tümüyle mecburiyetten kaynaklanmış olan bu ülke şimdi kendisini savaşın dışına atmak istiyordu. Ama 1941'den beri ülkelerinin kuzeyinde üslenmiş olan (Bunların amacı müttefik konvoylarının ikmal getirdiği Murmansk yolunu ele geçirmekti ama başarılı olamadılar) Alman birliklerinin silahsızlandırılması şartını yerine getiremeyeceklerini söylediler. Ayrıca Stalin'in eski sınırlara dönme sözüne de güvenemiyorlardı. Yaz aylarında Ruslar, Almanları geri attıktan sonra Karelya berzahında ilerlemeye başladılar ve Vipuri'yi aldılar. Finliler bu kez barış istediler ama şimdi de elindeki kartları güçlenmiş olan Stalin eski koşulları kabul etmiyor ve fazlasını istiyordu. Böylece Ribbentrop Finlilere takviye vaat ederek savaşmalarını bir süre daha uzattı.

Diğer cephelerde ise adeta 1941 yılının tam tersi yaşanıyor, Ruslar ilerliyor, kuşatıyor ve tekrar ilerliyordu. Artık o kadar çok kamyonları vardı ki motorize piyade, tankları rahatlıkla izleyebiliyordu. Alman güçleri geniş cepheleri tutamıyor, elastik savunma yapmaları engellendiği için daha çok kayıp veriyorlardı. Minsk'de Alman Merkez Ordular Grubu'nun büyük kısmı yok edildi ve 200.000'den fazla kayıp verdiler. Temmuz ortasında Beyaz Rusya kurtarıldığı gibi Kuzeybatı Polonya'ya da girilmişti. 27 Temmuz'da Ruslar aynı gün içinde Polonya'da Lwow ve Bialystok, Karpatlar'da Stanislav, Letonya'da Dvinsk ve Riga, Doğu Prusya demiryolu üzerinde de Siauliai'yi almışlardı ki, bu onların ne ölçüde güçlendiklerini gösterir. Ne var ki Ağustos ayına gelindiğinde ilerleme eksenlerini güneye, Romanya ve Balkanlara kaydırmışlar ve Varşova'da ayaklanan Polonyalıları Almanların insafına terk ederek Vistül üzerinde durmuşlardı. Stalin, SS'lerin Polonya milliyetçi güçlerini ezmesini bekleyecek ve bu faciaya karşı kılını bile kıpırdatmayacak, hatta İngiliz ve Amerikalıların havadan yardımına bile izin vermeyecekti.

Rakamlara tekrar bir göz atarsak, 1944 yazında sadece Alman Merkez Ordular Grubunda yer alan 38 tümenin 28'i ezilmiştir. Burada Alman kayıpları 400.000'e yakın olmuştur ki Sovyet kaynakları da 200.000 Almanın öldürüldüğü ve 85.000 esir alındığını kaydetmiştir. Keza burada bulunan 47 kolordu ve tümen komutanının 10 tanesi ölmüş, 21 tanesi de esir edilmiştir. Bunların çoğu Alman ordusunun en seçkin ve deneyimli askerleriydi. Bunlar yitirdikten sonra Almanya için bir şans kalmamıştı. Carell bu birliklerin ezici hezimete uğramasındaki temel etkenin Rusların artık kesin olarak hava üstünlüğünü ele geçirmesi olduğunu söylemektedir. Normandiya çıkarmasındaki ezici müttefik hava üstünlüğüne karşı direnebilmek için Hitler Doğu cephesindeki filoların çoğunu batıya gönderince bu kez Ruslar ezici bir hava üstünlüğüne sahip olarak Alman Merkez Ordular grubunu kuşatmış ve imha etmişlerdi.¹ Tabii bu filolar batıda da fazla işe yaramadı. Almanya'nın son çırpınışları başlamıştı ama daha sekiz ay direnecekti.

¹ Paul Carell, *Scorched Earth, The Russian German War 1943-44*, Little, Brown & Co., Boston, 1970, s. 500-508.

Böylece 1944 yılında Ruslar, Almanları topraklarından atmış ve Doğu Avrupa'da ilerlemeye başlamışlardı. Hitler çetin bir cevize çatmış, ilk baştaki aşırı güveni ve katı savaş yönetimi sonunu yaklaştırmıştı. Rusya'da yitirdiği malzeme ve insan gücünü telafi etmesi olanaksızdı, ancak etseydi bile karşısındaki savaşı öğrenmiş ve tepeden tırnağa silahlanmış orduları yenmesi artık imkansızdı.

Rusların 1944 yılındaki taarruzları o denli başarılı olmuş ve Alman savaş makinasına o kadar büyük darbeler indirmişti ki, Almanya'nın hızla çökmesi ve Rusların bütün batı Avrupa'yı ele geçirmesini önlemek için batıya "çağrı" yapmaları halinde, batılı müttefikler acilen kıtaya çıkabilmek üzere plan çalışmaları dahi yapmışlardı.¹

¹ Donald M. Snow & Dennis M. Drew, **From Lexington to Desert Storm, War and Politics in the American Experience**, Sharpe Inc., New York, 1994, s. 155.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN POLİTİK VE EKONOMİK DÜZENİ

Avrupa Hakimiyeti ve Almanya

Dünya 1860'lardan beri bir Almanya sorunuyla karşı karşıya bulunmaktaydı. Orta Avrupa'ya sıkışmış bu dinamik güç kimi zaman askeri, kimi zaman da ekonomik gücüyle yayılma peşinde koşuyor ve her seferinde dünya dengelerini altüst ediyordu.

19. yüzyılın başlarında Alman birliği henüz bir tasarımdan ibaretken o dönemde Avrupa'nın en büyük kara gücünü oluşturan Fransa, Napoleon'un peşine takılarak büyük Avrupa imparatorluğunu kurmaya çalışmıştı. Fakat bir yanda İngilizler, diğer yanda da Rusların ortak baskısı altında kalarak yenildi. Donanması İngilizlere rakip olamadan imha edildi. Bütün Avrupa uluslarından derlediği ordusunu Rusya'nın uçsuz bucaksız steplerinde gömdü. Almanya ise Bismark'ın yönetimi altında birliğini elde ettikten sonra Fransa'nın en az iki katı bir potansiyelle imparatorluk sevdasına düştü ama tam da aynı güçlere çarparak yenildi.

Kayzer Wilhelm II, önceleri sadece sömürgelerden pay isteyerek gücünü sınamaya başladı. Savaş kaçınılmaz olduğunda bununla yetinmeyeceği açıktı. Kıta Avrupası'nı ele geçirecek güce sahip olmakla birlikte, İngiltere ve Rusya'nın müdahaleleri buna olanak vermedi. Bunlar esasen daha önce de herhangi bir gücün kıta Avrupası üzerinde hegemonya kurmasına izin vermemişlerdi.

Hitler, Kayzer'in başaramadığı işi bitirmek üzere harekete geçtiğinde denizlerin dünya hakimiyetini ele geçirmeyi biliyordu. Ama 1945'de tamamlamayı düşündüğü büyük donanma henüz hüve halindeyken savaşa girmek zorunda kaldı, veya 1939-40 yıllarının başka avantajlarını kullanmak için böyle bir tercih yaptı. Bir dönem, önündeki tek açık yolun kıta Avrupası'nı ele geçirdikten sonra İngiltere ile uzlaşmak, sömürgeleri onlara bırakmak ve kıtada rahat kalarak kendi sistemini kurmak olduğunu düşündü. Ancak o dönemde dünya sanayi üretiminin yarısından fazlasını yapan ABD-Britanya ittifakının buna rıza göstermesi beklenemezdi. Amerika daha savaşa girmeden önce İngiltere ve Rusya'ya malzeme pompalamaya başladı. Ayrıca Atlantik'te konvoyları koruma altına alarak askeri gücünü fiilen taraflardan birinin lehine kullandı.

1941 yılında Japonya'nın durumu da giderek öne çıkmaktaydı. Bu ülkenin Moğolistan'a saldırmayacağını anlaşılmaması üzerine Stalin doğudaki birliklerini kaydırmaya başladı ve bunlar Moskova muharebelerine yetişebildiler. Almanların Moskova önündeki yenilgilerinde söz konusu tutumun rolü büyüktür. Buna karşın Almanlar da Roosevelt'in koyduğu ambargo sonucunda petrol stokları bitmekte olan Japonya'nın Amerikalılara saldıracağını öğrendiler. Ancak 1941 sonbaharındaki Amerikan-Japon görüşmelerinden bir anlaşma çıkması ihtimali telaşa düşmelerine neden oldu. (Birinci Dünya Savaşı'nda Japonlar müttefiklerle anlaşmışlardı.) 19 Kasım'da Konoje'nin yerine General Tojo'nun başbakan olması dahi onları rahatlatmadı ve savaşa girdikleri takdirde sonuna kadar yardım edecekleri ve ayrı barış yapmayacakları konusunda Japonlara güvence verdiler. Pearl Harbour'dan beş gün sonra da sözlerini tutarak ABD'ye savaş ilan ettiler. Böylece Roosevelt'i de müttefiklere yardım için binbir dolap çevirmekten kurtardılar.

Gerçi Roosevelt, ABD'nin savaşa mutlaka girmesi gerektiğini söyleyen yegane politikacı değildi ama 1918'den sonra "Bırakınız Avrupalılar birbirlerini yesinler" diyen Amerikalılar da önemli bir güç oluşturmuyordu. Ne var ki ekonomik gelişmeler dünyanın ticaret blokları halinde paylaşılmasını değil, tek bir dünya pazarının oluşturulmasını gerektiriyordu. 1930'larda her büyük gücün kendi ticaret bölgesini oluşturması pazarları daraltmış, krizi sürekli hale getir-

mişti. Böyle bir dünya düzeni sürdürülemez ve kabul edilemezdi. ABD'nin salt tarihi yakınlığı açısından değil, ekonomik gereklilikleri açısından da müttefiklerden yana ağırlığını koyması doğaldı.

1939 Kasım'ında Senato'da 63'e 30, Temsilciler Meclisi'nde 243'e 182 oyla geçen Cash and Carry (Nakitli Al ve Götür) yasasıyla müttefikler cephane eksikliklerini giderme olanağı buldular. 1940'da İngiltere yalnız kalınca onu ayakta tutma gereği daha da öne çıktı. İngiltere'nin düşmesi halinde Latin Amerika'da Alman nüfuzunun artacağına dair işaretler de çoğalmaktaydı. 18 Ağustos 1940'da ABD-Kanada Ortak Savunma Komitesi'nin kurulmasını, ABD tarihinde barış zamanında ilk kez getirilen zorunlu askerlik yasası izledi. 16.4 milyon kişi askerlik kaydına, 1.2 milyon kişi de askere alındı ve 800 bin kişilik bir ihtiyat gücünün oluşturulması da ayrıca kararlaştırıldı. Silahlanma atılım yapılan diğer bir alandı. Goering, Amerikalıların yılda 50.000 uçaklık bir programa giriştiklerini öğrenince kahkahalarla güldü ama Amerikalılar savaş boyunca her yıl 60.000 uçak yaptılar. Ayrıca yedisi 55.000 tonluk olmak üzere 200 büyük savaş gemisi yapmaya başladılar ki bu iki okyanusta da üstünlük peşinde koşmaktan başka bir şey değildi.

Land Lease

1940 yılında İngiltere'nin nakit parası o kadar azalmıştı ki en gerekli savaş malzemelerinin alımı bile ancak haftalık kotalar halinde yapılabilirdi. Ayrıca denizaltı savaşı, ticaret filosunda kapatılması güç boşluklar yaratıyordu. Bunun üzerine Eylül ayında Roosevelt, İngiltere'ye 50 adet eski fakat kullanılabilir durumda destroyer vererek konvoy korumasında büyük bir destek sağladı. Bunun karşılığını parayla değil fakat 99 yıl süreyle İngiltere'nin Atlantik'teki bir dizi üssünü kiralamak suretiyle aldı. Ayrıca Danimarka'nın sürgün hükümetiyle Gröndland'ın, daha sonra da İzlanda ile bu adanın korunması için anlaşmalar imza edildi, daha doğrusu ettirildi. Bu eylemler sonunda ABD'nin tarafsızlık statüsü büyük ölçüde zedelenmiş bulunuyordu. Hitler ve Mussolini bunun karşılığını Japonya ile ortak bir pakt ilan ederek verdiler. Roosevelt için destroyer antlaşması büyük bir politik risk idi. Ayrıca Kong-

re'nin onayını almadan hareket etmesi de büyük eleştiriye uğradı. Dahası, o kritik günlerde İngiltere de diğer ülkelerin ardından teslim olup bu destroyerler Nazi'lerin eline geçse çok daha zor durumda kalırdı. Gerçi Churchill'den bu konuda garanti almıştı ama ateşkes masasına oturtulmuş yenik bir hükümetin eylemlerini kim garanti edebilirdi?¹ Bugün bu riskin pek fazla olmadığı düşünülebilir. Ama 1940 yılının Haziran ayında ABD genelkurmayı ve Londra'daki ABD büyükelçisi Joseph Kennedy İngiltere'nin yenileceğini ve bu ülkeye gönderilen yardımın israf olduğunu ciddi olarak düşünüyorlardı.² Bu durum Roosevelt için ayrıca izolasyonist eğilimlerin güçlü olduğu bu ülkede seçim öncesinde ciddi bir politik risk idi. Ancak Roosevelt bu riskten kaçınmadı ve seçimlerden sonra daha da kararlı bir şekilde İngiltere'nin yanında yer aldı.

ABD yardımların iflas etmiş müttefik için sürekli hale getirilmesi ise Lend-Lease adı verilerek Mart 1941'de yasalaşan tasarıyla oldu. "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" olarak adlandırabileceğimiz bu tedbiri Roosevelt Amerikan halkına, "Komşunun evinde yangın varsa ona hortumunuzu vermek aklın gereği olduğu gibi aynı zamanda kendinizi korumanın bir vasıtasıdır" diye açıkladı. Buna göre başkan ABD savunması için gerekli gördüğü herkese istediği her malzemeyi satma, imal etme, ödünç verme, transfer, kiralama veya takasla değiş tokuş hakkı veriyordu. Bundan sonra İngiltere siparişlerini bedeli savaştan sonra ödenmek üzere doğrudan ABD hükümetine vermeye başladı. ABD hükümeti de bunları firmalara kendi hesabına yapıtıp önce İngiltere'ye, sonra da Rusya'ya göndermeye başladı.

Peşin veya ödünç, savaş İngiltere'ye o kadar büyük bir mali külfet getirmişti ki 1945'te zafere ulaşan taraf olmasına rağmen imparatorluklarını yitirdiler. Dış yatırımlar ve rezervlerinin kat kat fazlasını Amerikalılara borçlanmışlardı. Ama en azından savaş süresince bunu bilmiyormuş gibi davranmaya devam ettiler. Amerika da dünya gücü olarak İngiltere'nin bir kısım varlıklarıyla birlikte, uluslara-

¹ James MacGregor Burns, **Roosevelt, The Lion and the Fox**, Harcourt, Brace and Company, New York, 1956, s. 441.

² Colin Cross, **Hitler**, Coronet Books, London, 1974, s. 356.

rası sorumluluklarını da almakta fazla tereddüt etmedi. Kaldı ki en başta Roosevelt olmak üzere Amerikalıların çoğu klasik sömürgecilik sistemine sempatiyle bakmıyorlardı. Bunun yerine ekonomik bağımlılığa dayanan yeni uluslararası modeli başarıyla ikame etmeye başladılar. İngiltere'nin yapabileceği fazla bir şey kalmamıştı, hızla ABD'nin yedeğine girdi.

Alman Yahudilerinin Yanılgısı ve Eski Askerler

Almanya başta olmak üzere Orta Avrupa'da, özellikle Avusturya Macaristan imparatorluğunun dört köşesine yayılmış olan Yahudiler giderek artan milliyetçilik dalgalarıyla birlikte gelmekte olan anti-Semitizimden endişe duyuyorlardı. 20. yüzyılın başında anti-Semitizimin liderliği Fransa'da idi. Bu nedenle birçokları büyük ve güçlü bir Almanya'yı kendileri için garanti olarak gördüler. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun en iyi askerleri oldular. 1914-18 arasında Almanya'daki toplam Yahudi nüfusun küçümsenmeyecek bir bölümünü teşkil eden 100.000 Yahudi asker oldu. Bunların 80.000 kadarı ön saflarda çarpıştı ve 35.000'i ödüllendirildi. Keza aralarından 25.000'i başarısından ötürü terfi ettirildi ve 2.000 tanesi de subay oldu. 12.000 Yahudi ise hayatını yitirdi.¹ Bu oranlar Alman asıllılardan çok daha yüksektir. Ne var ki Versay Antlaşması'ndan sonra Almanların büyük bölümünün öfkesi herşeye rağmen "yabancı" olarak gördükleri Yahudilere yöneldi. Naziler bu öfkeyi doruğa çıkardılar ve çok iyi bilinen insanlık suçlarını işlediler.

ABD'de Japonlar

Japonların Pearl Harbor baskını, diplomatik beceriksizlikler nedeniyle savaş ilan edilmeden birkaç saat önce yapılıncı bu durum ABD'de hem korku, hem de öfkeyle karşılandı. Savaşın ilk haftaları ve aylarında Japonlar karşısında alınan art arda yenilgilerin getirdiği çaresizlik histeri dalgasını katmerli hale getirdi. Amerikalılar

¹ John Weitz, **Hitler's Diplomat, The Life and Times of Joachim von Ribbentrop**, Ticknor & Fields, New York, 1992, s. 172.

Asyalı bir halk karşısında yenilmeyi hazmedememişlerdi (Vietnam'da da yenileceklerdi) ve öfkelerinin büyük bir bölümü ırkçı önyargılarından kaynaklanıyordu. 1942 Şubat ayında Roosevelt ordunun hiçbir sınırlama olmadan istediği herkesi "askeri bölgelerden" çıkarıp "başka yerlerde" mecburi iskana tabi tutabilmesine olanak sağlayan bir "Başkanlık Emri" yayınladı. Burada Japonlardan söz edilmiyordu ama 1942 yılının Mart ve Ekim ayları arasında 100.000'den fazla Japon batının en ıssız ve çorak bölgelerindeki toplama kamplarına sürüldü. Halbuki, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon asıllı Amerikalılar tek bir sabotaj eylemine karışmamışlardı ve ilginçtir, Kaliforniya'da böyle bir öfke krizi yaşanırken, Hawaii'de bulunan 150.000 Japon Amerikalı'ya karşı hiçbir tedbir alınmamıştı.¹

Amerika Japonlara karşı yapılan bu haksız eylemden büyük zarar gördü. Bunlar üretim yapan ve vergi ödeyen "iyi" yurttaşlardı. Zaman geçip de ABD'de işgücü sıkıntısı arttıkça, Japonların bir kısmına çalışma izni verilmeye başlandı. Hatta 1943 Ocak ayında orduya da alınmaya başlandılar. Bunların sayısı giderek yüzünü aştı ve Almanlara karşı kullanıldılar. Japonlardan oluşan 442. Alay Nazi kuvvetleri karşısında başarılı oldu ve 53 kişi madalya aldı. Japonlar zayıfların yerine gönderilen ikmal personeliyle birlikte 9.000 zayıf verdiler. İnsanın aklına Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunda çarpışan 100.000'den fazla Yahudi geliyor. Bunlar oran olarak Alman asıllılardan daha fazla madalya almışlardı ama Hitler iktidara gelince SS'ler ve SA'lar madalyalarını gösteren Yahudileri hiç fark gözetmeden dövüp öldürüyorlardı. Tabii Amerika Nazi Almanyası değildi. Toplama kamplarında gaz odaları yoktu ve kamplarda kötü koşullardan ölen az sayıda kişi hariç hepsi birkaç sene içerisinde serbest kaldı. ABD silahlı kuvvetleri İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllar içerisinde etnik ayrımcılığı azaltmayı başarmıştır.

¹ Thomas Sowell, **Ethnic America, A History**, Basic books, Inc, New York, 1981, s. 171-172.

Hitler'in Avrupa'sı

Alman orduları Avrupa'nın büyük bölümünü dört yıl süreyle işgal altında tuttular ve tüm kıtayı kendi büyük tasarımları çerçevesinde yeniden şekillendirmeye başladılar. Fethettikleri ülkelerde yaşayanlarla uzlaşmaya gitmek için fazla gayret sarf etmediler. Hege-monyalarını silah zoruyla elde etmişlerdi ve Nazi düzenini zorla kabul ettirmeyi hak sayan bir zihniyete sahiplerdi.

Yeni düzenin coğrafi sınırları muğlaktı. Bunu belki Alman orduları-nın işgal ettiği her yer olarak ifade edebiliriz ki, bu *grossraum* ka-baca Atlantik'ten Urallar'a kadar olan bölgeyi içeriyordu. Afrika ile Avrupa'yı bir *süpergrossraum* olarak düşünenler dahi vardı. Söz konusu bölge ekonomik olarak tümüyle kendine yeterli olacak ve Germen hakimiyeti mutlaklaştırılacaktı. Germenlere yakın görülen Nordik haklar ise ekonomik ve politik güç sahibi olmalarına olanak tanınmadan ikincil bir statüde olacaklardı. Tüm diğer halklar ise bunların köleleri olacak, tek bir işte uzmanlaştırılacak, III. Reich'in gereksinim duyduğu hammaddeyi üreteceklerdi. Eğitimleri basit metinleri anlayacak düzeyde tutulacak, sadece en basit gereksi-nimlerinin karşılandığı basit bir hayata alıştırılacaklardı. Tabii bu arada doğal olarak aşağı ırklar arasında gördükleri İtalyan mütte-fikleri için öngördükleri rolü muğlak bırakmaktan başka çareleri yoktu. Yönetimleri uzun süreli olsaydı muhtemelen Germen kökenli Lombardiyalıları güneydekilerden biraz daha imtiyazlı bir statüye alabilirlerdi.

Grossraum'un merkezi Alzas-Loren, Lüksemburg, Belçika'nın bir bölümü, Slovenya, Danzig ve havalisini ilhak etmiş büyük Almanya olacaktı. Uzun dönemde buraya Kuzey Avrupa'daki birkaç sanayi-leşmiş bölgenin, örneğin Hollanda'nın katılması mümkündü. Avru-pa'nın ağır sanayi ve tüm silah fabrikaları burada toplanacaktı. Geri kalan bölgelerde ise merkezi planlama sayesinde işsizlik or-tadan kaldırılacak ve tek pazar sayesinde herkese belli bir gelir garantisi sağlanacaktı. Doğrusunu söylemek gerekirse iki savaş arasında ekonomik krizden büyük zarar gören Avrupa için bu fikir ne çok yabancı ne de çok antipatikti. Uluslararası bir ekonomik

birlik kurma fikri Fransa'da Aristide Briand, Belçika'da Paul von Zeeland ve Milletler Cemiyeti'nin Avrupa Birliği Araştırma Komisyonu gibi kişi veya kurumlarca gündeme getirilmişti. Ne var ki Grossraum tümüyle ulusal bir hedefe hizmet edecek bir uluslararası düzendi. Avrupa'yı geliştirmek yerine Alman savaş ekonomisini besleyecek bir sistem olarak işlemeye başladı.

Sömürü, Alman ordularına eşlik eden özel ekonomik müfrezelerle başlıyordu. Bunlar ilk elde yağmalanabilecek hammadde, mamul mallar, altın, döviz, makine ve ulaşım araçlarına el koyuyorlardı. Bundan sonrası ise bölgeye ve koşullara göre değişiyordu. Almanya'ya ilhak edilen bölgelerdeki sanayilerin kapasitesi genişletilmiş, yeni teknoloji ve yatırımlar yapılmıştı. Doğuda halkın minimum koşullarda varlığını idame ettirecek ve Alman işgal kuvvetlerinin gereksinimlerini karşılayacak olanların dışındaki tüm tesislerin sökülüp Almanya'ya taşınması emredilmişti. Batıda ise genelde Almanlara faydalı olacak tesislerin üretime devamı ve diğerlerinin hammadde yokluğundan kapanması gibi bir politika izlenmişti. Bütün siparişler ve hammaddeler Alman uzmanlarınca denetlendiği için kontrol iyi işliyordu. İlk zamanlar savaş mallarını Alman sanayisi ürettiği için diğerlerine tümüyle askeri olmayan siparişler veriliyordu. Ama savaşın sonuna doğru bombardımanlar birçok fabrikayı tahrip edince savaş üretimi de kısmen dağıtıldı. Bu arada işbirlikçi hükümetler de istihdam ve yatırım sağlamak için Alman siparişlerini memnurlukla karşıladılar. Ayrıca bu ürünleri her ülkenin ödemek zorunda olduğu işgal masraflarının karşılanması için kullanabiliyorlardı. Bu, gerçek masrafların kat kat üzerinde ve sürekli olan bir haraçtı. Her halükarda 1942 Ağustosundan itibaren işgal altındaki ülkelerde fabrikaların ayakta kalabilmek için üretimlerinin en az dörtte üçünü Almanlara vermeleri gerektiği anlaşılmıştı. Denetime girmeyi reddeden fabrikaların yönetimine derhal Almanlar getiriliyordu. Bu arada Musevi, komünist ve direnişçilere ait tüm malların doğrudan gasp edildiğini söylemeye gerek yok.

Sanayinin yanı sıra tarım ürünleri ve kömür de denetime tabiydi. Batı ve Güney Avrupa, Reich'in uzun vadeli gıda kaynağı olarak düşünüldüğünden buralarda ilk başta daha ılımlı davranıldı. Bu bölgelerde yerel tarım bakanlıklarının Reich Gıda Ofisi'nden aldık-

ları talimatlar mucibince; kotalar, fiyat denetimi, sübvansiyon, yem ve tohumluk sağlanması gibi yollarla üretimi artırmaları istendi. Ayrıca tarım makineleri ve gübre temini yolu benimsendi. Dikkatli okur, bunların günümüzde en büyük ortağı Almanya olan Avrupa Topluluğu'nun tarım destek politikaları ve özel Akdeniz yardımıyla paralelliğini hemen görecektir. Grossraum'un merkezine Kuzey Fransa ve Kuzey İtalya'nın birkaç sanayi bölgesi eklenmiş, öte yandan İspanya'dan Güney Fransa, Güney İtalya ve Yunanistan'a kadar uzanan bir kuşak özel tarım bölgesi olarak ayrılmıştır. Bir konumuzdan yine de fazla ayrılmayalım ve 1941-42 kışındaki zorluklardan sonra Almanların bunları da bir yana bırakarak giderek artan oranda el koyma yoluna başvurdıklarını belirtelim. Avrupa gıda üretimi savaşın sonuna doğru eski düzeyinin yaklaşık % 25 altına düşmüştü ve bunun çoğu da Almanlar tarafından gasp ediliyordu. Ulaşım şebekesinin çökmesi gıda dağıtımını da engelleyince açlık ve hastalık alabildiğince yaygınlaştı. Avrupa halkının çoğu savaş öncesinin % 50 ile % 65'i arasında kalori alıyordu. Gıda karneyle dağıtılmaya başlanınca karaborsa da günlük hayatın bir parçası oldu ama bunun ilaç yokluğuyla artan verem, difteri ve çocuk felci salgınlarına faydası olmadı. Savaş uzun sürseydi ölüm oranında çok ciddi bir artış kaçınılmazdı.

Karneler Almanlara işgal altındaki uluslardan daha yüksek kalori sağlıyordu. Karneli veya karnesiz savaş ilerledikçe ortalama Alman günde 2250 kalori alabilirken, bu Hollanda'da 1900, Fransa'da 1600, Norveç'te 1500, Belçika'da 960 ve Polonya'da 800'e kadar düştü. Polonya'daki rakam buraya genel vali olarak atanan Franck'ın bu ülkenin Yahudi nüfusunu açlıkla yok etme politikasıyla bağlantılıydı.

İngilizler ise ada olmalarına rağmen savaş boyunca ortalama 2800 kalori alarak iyi beslendiler. Sağlıklı ve yüksek moralliydiler. Gıda nakliyesini kolaylaştırmak ve yan ürünlerin değerlendirilmesi için buldukları yeni yöntemler beslenmelerine katkıda bulundu.¹ Önemli bir yöntem her çeşit gıda maddesinin dehidrasyonla ağırlığının azaltılmasıydı. Bunların tadı pek hoşlarına gitmese de, bu tedbir

¹ Donald Stokes, **Men Behind Victory**, Hutchinson & Co., London, 1944, s. 160-161.

savaş sırasında işe yaradı. Denizaltı savaşının zorluklarına rağmen gıda yönetimleri iyiydi. Bütün bu rakamlar Avrupa'nın kendini besleyemeyeceğini ve sürekli olarak dünyanın diğer bölgelerinden gıda maddeleri ithal etmesi gerektiğini bir kez daha gözönüne serdi.

Bu arada çok önemli bir noktayı da belirtmemiz gerekmektedir. 1939'dan 1941'e kadar Alman ekonomisi uzun bir savaşa göre hazırlanmamıştı. Savaşın kısa sürede biteceği sanıldığı için 1940'da uçak üretimi % 40 oranında azaltılmış, tank üretimi de kısıtlı kalmıştı. Hatta bu arada önemli kaynak aktarılan denizaltıcılık bile kendine verilen görevleri istenilen ölçüde yerine getirebilecek bir filoya sahip kılınmamıştı. 1942'den sonra üretim hızlandırıldı ve en fazla silah 1944'de üretildi ama artık her şey için çok geç kalınmıştı.

Almanya'nın Fransa'ya karşı tutumu 1919 Versay Antlaşması'nın en açık şekilde intikamıydı. İki ülke arasındaki mütareke komisyonunun Alman temsilcisi General von Stülpnagel Fransız temsilci Huntziger'e duruma bakışlarını aynen binicilik okullarında duyulan şu sözlerle ifade etmişti: "Eğer Fransa diklenirse dizginleri sıkarsınız. Uysallık gösterdiği oranda dizginleri gevşetiriz."¹

Fransa'nın işgal altındaki bölgesinde Fransızların radyo ve telefon bulundurma, seyahat etme ve gece sokağa çıkma hakları olmadığı gibi, büyük bir sansür altında yaşıyorlardı. İşgal bölgesindeki Alman ordusunu beslemek için de Petain hükümetine bırakılan Vichy bölgesin günde 400 milyon frank tutarında bir yük altında ezilmekteydi. Norveçliler ise işgal masrafları için 360 milyon kronluk bir yük altına sokulmuştu. Ayrıca Almanlara günde 200 ton balık gönderiyorlardı. Belçika'nın faturası ise günde 8.000 ton kömür ile haftalık 100 süt ineği olarak kesilmişti. Danimarka tereyağı ve Hollanda sebzeleri ile Polonya kömürü Almanya'ya akarken, tüm Avrupa açlık ve hastalık içerisindeydi.

¹ Richard Collier, 1940, **The World in Flames**, Penguin, Harmondsworth, 1979, s. 181.

Köle İşçiler

Almanya daha savaştan önce önemli bir işgücü açığıyla karşı karşıya bulunuyordu. Ordunun büyümesiyle bu daha da arttı. Güney ve Batı Avrupa'da, Almanya'da çalışmayı cazip gösteren ilanlarla işçi toplamaya çalıştılar ama oradaki koşulların kötülüğü sansüre rağmen duyuldu. Almanlar bundan sonra çalışabilir yaştaki nüfus için işgal bölgelerinde istihdamı güçleştirerek, fabrikaları kapayarak, gıda karnesi vermeyerek, adi suçlulara cezanın iptalini vaat ederek ve daha birçok yola başvurarak işçi topladılar.

1943'ten sonra Fransa dahil birçok ülkede baskın tarzında mahalleri çevirerek sağlıklı kişileri topluyor ve vagonlarla sevk ediyorlardı. Böylece yabancı işçilerin sayısı 1939'da 300.000'den 1941'de 2 milyona, 1944'te 5 milyona çıktı. İşçi Bakanı Sauckel bu rakamın içinden sadece 200.000'inin gönüllü olduğunu söylemişti.

Savaş esirleri ise başka bir işgücü kaynağı oldu. Polonya ve Fransa seferleri ilk esirleri sağladı. Almanya'nın kabul ettiği savaş kuralları subaylar dışındaki esirlerin çalıştırılmasına izin veriyordu ama onlar Rus subaylarını da işe koştular. Toplam 2 milyon esir asker işçi içinde en kötü durumda olanlar Ruslardı. 5.5 milyon Rus esirinden 3.5 milyonu 1944'e kadar öldürülmüştü ve katliam savaşın sonuna kadar sürdü. Toplama kamplarının bir kısmında da son derece az gıda verilerek üretim yaptırılıyordu. Almanlar komando olmamaları kaydıyla İngiliz ve Fransız esirlerine karşı bu tür bir vahşet göstermediler. (İstisnalar vardır.) Ama komandolar 1942'deki bir emir gereği, teslim olsalar dahi toptan kurşuna diziliyorlardı.

Bu insanlık dışı uygulama Almanya'ya 1944'te 7 milyon işçiyle toplam istihdamın beşte birini sağlıyordu. Ayrıca Almanya dışındaki bazı işletmeler de savaş üretimi için kullanılmaktaydı. Avrupa'nın talanı dört yıl boyunca Alman gayri safi milli hasılasının % 14'üne varan bir düzeye ulaşmıştı. Böylece Nazi savaş makinesinin önemli ölçüde köle emeği üzerinde döndüğünü söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

İşgal Düzeni ve Katliamlar

Avrupa'nın Töton efendileri altındaki görüntüsü çok karmaşıktı. İlhak edilen bölgeler doğrudan Alman idari yapısına entegre edilmişti. İkinci kategoride ise gelecekteki kolonizasyon için hazırlanan Bohemya-Moravya ve Polonya himaye bölgeleri (protectorate) vardı. Bunların ilki Heydrich, ikincisi ise Franck gibi zalim Nazi şeflerinin idaresi altında "temizleniyordu". Üçüncü bir grupta ise askeri açıdan kritik olduğu için generallerin idaresi altında bırakılan stratejik bölgeler vardı. Dördüncü bir kategoriye Hollanda ve Norveç örnek verilebilir. Buralarda göstermelik işbirlikçi yönetimler Nazi emirlerini uyguluyorlardı. Bu terim yadırgatıcı gelmemeli, çünkü buralardaki Nazi sempatizanları Almanlar tarafından da sevilmiyordu. Norveç'te esas güç Ouisling'in değil Alman yönetici Josef Terboven'in elindeydi. Keza Hollanda'da Adrian Musset ve Hollanda Nazi Partisi'nin hiçbir yetkisi yoktu ve Seyss-Inquarth onları yönetime karıştırmıyordu. Sivil Reich komiserleri olan Terboven ve Seyss-Inquarth doğrudan Hitler'e karşı sorumlu olup, kararname ile yönetme ve tüm mevcut yasaları gözden geçirme yetkisine sahipti.¹

Yerel faşistlerin en rahatça ve en hızlı geliştikleri ülke ise Fransa oldu. Bunda Hitler'den önce antisemitizmin kalesinin bu ülke olmasının payı başta gelir. Dreyfuss davası derin ırkçılığın en bilinen örneği olarak yıllar boyu Fransa'yı sarsmıştı. Vichy hükümeti de muhafazakar milliyetçiliğe sarılınca, otoriteyi sağlamak için milis olarak örgütlenen faşistlere dayandılar. Bunların sayıları yüzbinleri buldu. Fransızlar Rus cephesinde Bolşeviklere karşı savaşa katılmak için gönüllü birlikler de kurdular. Yine de Almanlar bunları kilit noktalara yerleştirdikleri adamlarıyla denetlemeyi bir an için bile ihmal etmediler.

Doğuya yönelik Alman politikalarının en çarpıcı yanı ise Slav nüfusunu 30 milyon kadar azaltarak Polonya'dan Baltık ve Ukrayna'ya kadar uzanan bir bölgeyi Germen kolonisi haline getirmektir. İlk aşamada sadece 3.5 milyon Almanın merkezi yerlerde yarı garni-

¹ Peter Calvecoressi & Guy Wint, **Total War, Causes and Courses of the Second World War**, Penguin Books, Harmondsworth, 1972, s. 244.

zon-yarı koloni olan tahkimli kalelere yerleştirilmesi öngörülüyordu. Bu tasarım bir yanıyla ortaçağdaki uç beyliklerine, diğer yanıyla da 19. yüzyıldaki koloni kalelerine, biraz da Filistin'deki Musevi yerleşim yerlerine benzetilebilir. Ukrayna hakimi Alfred Rosenberg burada yarı otonom bir yönetim oluşturmak istiyordu ama Hitler'in vasal devletçiklerle uğraşmaya niyeti yoktu. Burada nüfusu azaltma işi doğrudan SS'lere verildi. Bunların oluşturduğu Einsatzgruppen adı verilen 500-800 kişilik ölüm taburları kuruldu. Bunlar kurşunlayarak, yakarak, boğarak ve her yolu kullanarak yüzbinlerce kişiyi öldürdüler. Örneğin Kasım 1941'de Kiev'de sadece iki gün içinde 33.000 kişiyi katlettiler. Pinsk'de 16.000 kişinin öldürülmesi de hızlı bir çalışma gününün korkunç ürünüydü. Sonuçta kimisinde onbinlerce kişinin gömülü olduğu toplu mezarlar gaz oluşumu nedeniyle ortaya çıkmaya başladı. Ama bu arada çoğu Polonya'da kurulmuş olan toplama kampları, gaz odaları ve fırınlar faaliyete geçti. 1945'e kadar Rusya dahil toplam sayıları 8.5 milyonu bulan Avrupa Musevilerinin takriben 5.4 milyonu öldürüldü. Bu oldukça afaki bir rakamdır ve tam rakamın bilinmesi olanaksızdır çünkü kaç kişinin nerede öldüğü tam bilinmediği gibi kimi kayıtlar bulunmuş, kimi imha edilmiştir. Keza savaştan sonra büyük nüfus hareketleri olmuş, sınırlar değişmiş, sağ kalanların ne olduğu izlenememiştir. Yollarda ölenlerin ve hiçbir yerde kayda geçmeyenlerin sayısı bile yüzbinlerin üzerindedir. Ayrıca toplama kamplarında kurban verenler sadece Yahudiler değildi ve her ulustan insanlar az veya çok buralarda ölüme gönderildi. Bunların çoğu direnişçi ve anti-naziydi ama demokrat ve yurtsever kişiler veya sadece angarya istemeyenler de olabiliyordu. Hiç kimse bundan tam olarak muaf sayılmazdı. Bu arada Çingeneler en çok katledilen kesimlerden birini teşkil etti.

Bu arada değinmeden geçilmemesi gereken bir husus da Nazi işgalinin Fransa'daki anti semitizm için büyük bir fırsat yaratmasıydı. Yahudilere karşı acımasız tutum sadece işgal bölgesinde değil, Vichy bölgesinde de görülmekteydi. Bu Alman baskısından bağımsız bir gayretkeşlikle yürütülmekteydi. Fransa'nın bu konudaki en büyük ayıbı Yahudi vatandaşlarına zorunlu kılınan sarı yıldız veya onların bütün kamu haklarından, hatta gıda kuyruklarında bekle-

mekten men edilmeleri değil, onların Fransız makamları tarafından toplandığı Drancy kampı idi. Bu kamptan Auschwitz'e son tren 17 Ağustos 1944 tarihinde kalktı. Bu tarihe kadar gönderilen 76.000 Yahudi'den sadece yaklaşık 2.500 tanesi savaşın sonuna kadar sağ kalabildi.¹

Direnış ve Misilleme

Nazi yönetiminin baskılarına paralel olarak direniş de çok çeşitli biçimler alarak gelişti. Yoğunluğu ise başta savaşın genel gidişatı olmak üzere çeşitli faktörlere bağlı kaldı. En genel hatlarıyla Almanların muzaffer oldukları dönemde daha zayıftı. Stalingrad ve El Alamein'den sonra yükselmeye başladı. Zaten direniş (resistance) kavramı da 1942-43 kışından itibaren yaygınlaştı. Alman vahşetinin en yoğun yaşandığı yer olan Rusya'da direniş daha önce başladı. Ancak bu homojen bir direniş değildi. Örneğin, Ukrayna'da Alman işgali altında mümkün olduğu kadar yaşamaya ve dolayısıyla işbirlikçi olarak nitelenmeye açık hale gelenlerin yanı sıra silahlı mücadeleyi seçenler üç kategoride toplanıyordu. Sovyet ordularıyla işbirliği yapan partizanlar; hem Almanlara hem de Ruslara karşı savaşanlar ve Kızılordu'ya karşı Almanlara sığınan General Vlasov'un safında savaşanlar. Bunlar Almanlarla birlikte çekildiler ama savaştan sonra çoğu idam edilmek üzere Rusya'ya gönderildi. Bağımsızlar ise Ruslar tarafından uzun süren mücadeleler sonucunda imha edildi. Stepan Bandera adındaki liderleri tarafından Karpat dağlarının eteklerinde toplanarak son muharebelerini yaptılar.²

Savaşın ilk yıllarında Hitler'in nihai zaferi kazanıp kazanmadığı henüz bilinmiyor, işgalin, işsizliğin ve yoklukların şoku yaşanıyor. Yeni durumlara alışmak insanların temel özelliklerinden biri olduğu için onlar da işgalle birlikte yaşamayı öğrendiler. Bu kuşkusuz alışmanın yanı sıra işgalcilerle mücadele yöntemlerini de içeriyordu. Alman vahşeti direnişin temel gıdasıydı. Fransa'da direnişçi-

¹ Ian Ousby, *Occupation, The Ordeal of France 1940-1944*, Pimlico, London, 1997, s. 188.

² Edward Crankshaw, *Khrushchev, A Career*, The Viking Press, New York, 1966, s. 150-151.

lerin öldürdüğü her Alman için rast gele seçilen 50 Fransızın kurşuna dizilmesi kararlaştırılırken, bu Polonya'da 100, Rusya'da ise ölçüsüz oluyordu. Ama örneğin Polonya'da bir Alman için (Palmiry'de) birkaç bin sivilin kurşuna dizildiği de görülmüştü. Bu politika giderek yaygınlaştı. Örneğin Fransa'da Oradour-sur-Glane'de 652 kişilik köyden sadece 10 kişinin sağ kalabildiği katliam, Çekoslovakya'da Heydrich'in öldürülmesinden sonra yapılanların yanında küçük kalıyordu. 1500 Çek hemen öldürülmüş, olayın meydana geldiği Lidice ise bebekler ve hamile kadınlarla birlikte yerle edilmişti. Toplu olarak bakıldığında misillemelerin halkın bir bölümünde katliam yapanların yanı sıra direnişçilere karşı da tepki yarattığını eklemek zorundayız.

Almanlar yenildikçe vahşetleri arttı. 1941'de Keitel'in sivil halka korku aşılamayı öngören Nacht und Nebel (Gece ve Sis) emri yeteri kadar dehşet vericiydi. 1944'de Hitler'in Kugelerlass (Kurşun Kararnamesi) kuşku kimselerin SS'lerin güvenlik şubesi olan SD'lere teslim edilmesini öngörüyordu ki buradan önce işkenceyle sorgulanıp sonra kurşuna dizilmeden kurtulmak hemen hemen imkansızdı. Bu vahşet Almanlara karşı da gösteriliyordu. 1941'de 1.146, 1942'de ise 3.393 Alman siyasi nedenle idam edildi. 1944'de Hitler'e yapılan başarısız suikasttan sonra öldürülen muhaliflerin sayısı 20.000'i aştı. Bunların çoğu piyano teliyle korkunç bir şekilde asılarak katledildi.

Direnişin gelişmesindeki unsurların bir diğeri de İngilizlerin yardımlarıydı. 1940 Temmuz'unda Churchill, Hugh Dalton'a Özel Operasyonlar Servisi (SOE-Special Operations Executive)'ni kurarak Avrupa'yı ateşe vermesini emretti. Bu, Avrupa'da her çeşit direniş ve sabotajın desteklenmesi anlamına geliyordu. Mültecilerden, Kanada ve Güney Afrika gibi farklı etnik kökenli nüfusların bulunduğu ülkelerden ve diğer uygun adaylar arasından seçilen binlerce ajan yetiştirmek için 60 adet okul kuruldu. 7.500 ajan çeşitli tarihlerde küçük gruplar halinde Batı Avrupa, 4.000 ajan da Güney ve Güneydoğu Avrupa'ya gönderildi. Bunların ne derece etkili olduklarını değerlendirmek kolay değildir. Amerikalılar daha sonra OSS (Office of Strategic Services) adı verilen örgütü kurarak bu alanda hızlı bir çalışma içine girdiler. Bu örgüt savaşın hemen sonrasında CIA adını aldı.

İngiltere'ye yakın olan Belçika ve bu işte yatkın olan Çekoslovakya en iyi örgütlenmiş ülkelerdi. Çekoslovaklar direniş ve istihbaratta o kadar ileri gittiler ki bazı ajanları Almanları Volga'ya ve Kafkaslara kadar takip ederek çok kıymetli bilgiler elde ettikleri gibi, Almanların Urallar'ın doğusunda faaliyet gösteren bir sabotaj şebekelerini bile açığa çıkardılar. Bunların yanı sıra Avrupalı komünistlerin oluştuğu Kızıl Orkestra (Rote Capella) son derece etkili çalışmalar yaptı. Bunlar Hitlerin ilk saldırısı da dahil olmak üzere her önemli olayı Moskova'ya bildirdiler. Ama Stalin, Kızıl Orkestra'yı oluşturan kişinin Tukhacevsky'nin İstihbarat Şefi General Berzin olduğunu bildiğinden Almanların 22 Haziran'da saldıracakları istihbaratına inanmadı. (General Berzin ve arkadaşları da idam edilmişlerdi.) Her şeye rağmen ilerki yıllarda bu teşkilatın istihbaratını kullanacaklardı.

İngilizler giderek kıtada belli direniş odakları oluşturmayı başardılar. Bunların istihbarat ve sabotaj dışındaki en önemli görevleri paraşütle atlayan havacıları ve bazen de esir kamplarından kaçabilen askerleri emniyete ulaştırmaktı. Ne var ki, gerçekler savaş sonrasında yapılan filmlerden çok farklıydı ve esir kamplarından kaçarak selamete ulaşan esirlerin sayısı birkaç kişiyi geçmedi. Hitler Avrupa'sından kurtulabilenlerin çoğu hiç esir düşmeden destek alabilen az sayıda havacı olmuştur.

İngilizlerin desteklediği ulusal direniş örgütleri ile komünistlerin önderliğindeki grupların rekabet ve sürtüşme içinde oldukları da kaydedilmesi gereken bir husustur. Direniş hareketlerinin hepsi zaferden sonra iktidarı istedikleri için bu doğal sayılmalıdır. Ayrıca hiçbir hareket SOE'nin işlerine fazlaca karışmasından hoşlanmıyordu ve bu sürekli bir rahatsızlık kaynağıydı.

Diğer yanda Almanların diğer ülkelere göre çok ılımlı davrandıkları Norveç'te sivil itaatsizlik anlamında hareketler ve yaygın bir pasif direniş mevcuttu. Aynı şeylerin, örneğin Polonya'da yapılması onbinlerce idam getirirdi. Ancak ekonomik direniş hemen her ülkede giderek yaygınlaştı. Gıda ürünlerinin kaçırılması, üretimin ve ulaştırmanın aksatılması, hatta Fransa'da olduğu gibi bronz ve nikel paraların Almanlardan saklanması (ki bu yoksullar için çok

daha büyük bir fedakarlıktı) yaygın işlerdi. Bütün ülkelerde 1943'ten itibaren toplam sayıları yüzbinleri, hatta milyonları bulan yüzlerce direniş gazeteleri gizlice yayınlanıyor ve dağıtılıyordu. Yayın örgütlenmeleri çoğu kez aktif direnişe geçişin ara aşamasını teşkil etti. Bunlar önce ekonomik, sonra da askeri sabotaj eylemlerine geçtiler. Ne var ki bu aktif direniş sonradan abartılan ölçülere hiç çıkmadı. Örneğin Almanların yenileceğinin az çok belli olduğu ve Fransa'ya müttefik çıkarmasının beklendiği 1944 başlarında, 40 milyonluk bu ülkede silahlı direnişçi sayısının 85.000 olduğu ve bunların sadece 10.000'inin bir günden daha fazla çatışacak cephaneye sahip olduğu düşünülüyordu. En etkili direniş örgütleri komünistler ile onlardan çok daha kalabalık olan De Gaulle taraftarlarıydı. Ancak bu son grubun bazı istisnalar dışında en deneyimsiz ve Gestapo tarafından saflarına en çok sızılmış grup olduğu ifade edilmiştir.¹

Savaş boyunca yapılan sabotaj eylemlerinin en önemlilerinden birisi de Almanların Norveç'te bulunan ağır su tesislerinin hasara uğratılmasıdır. Bunun için İngiltere'de yetiştirilen Norveçli direnişçiler havadan indirilmiş ve bunlar önce tesisleri, sonra da Almanya'ya taşınmakta olan stoku imha etmişlerdi. Böylece Almanların atom bombası yapma çabalarına büyük darbe vurulmuş oldu. Bunların yanı sıra Belçikalıların Antwerp limanını korumaya çalışmaları, Yunanlıların 1942'de Gorgopatamus viyadükünü uçurup Afrika-Korps'a giden malzemeyi haftalarca geciktirmeleri, Normandiya çıkarmasında Fransızların Alman yedeklerini geciktirmeleri, savaşın gidişatında belirleyici olmamakla birlikte, az çok rol oynamış örneklerdir. Bunların hepsinde İngilizlerin doğrudan yönlendirmesi vardı. Genelde öncelikli hedefler ulaştırma ve haberleşme sistemleriydi.

Genel etkileri açısından irdelendiğinde direnişin çok sayıda Alman birliğini bağlayarak savaşın kısaltılmasında rol oynadığı görülür. Norveç'te Almanlar bir müttefik çıkarmasıyla birlikte gelişecek genel ayaklanma tehlikesini gözönüne alarak başka yerlerde çok ihtiyaçları olan 13 tümenin yanı sıra 90 bin deniz personeli, 6 bin

¹ Anthony Cave Brown, *Bodyguard of Lies*, Bantam Books, New York, 1976, s. 575.

SS ve 12 bin milis bulundurmaya mecbur kaldılar ki, bunların toplamı 400 bin kişiyi buluyordu. Eisenhower, Normandiya çıkarması sırasında Almanları meşgul eden ve geciktiren direnişçilerin genel katkısının 15 tümene eşit olduğunu söylemişti.

Çekoslovakya'da ve daha az da olsa Belçika, Hollanda ve Danimarka'da direnişçilerin ekonomik sabotajları veya müttefikler yaklaşınca artan askeri sabotajları Almanları epey meşgul etti. Polonya'da ise komünistler daha savaştan önce ülkeyi işgal etmeyi planlayan Stalin tarafından imha edildiği için direniş Londra'daki sürgün hükümeti taraftarı ulusal güçler tarafından yükseltildi. Ancak yine de birçok milliyetçi grup bağımsız kalmayı tercih ettiler. Arnavutluk ayaklanmasına gelince, bu İtalyanları epey meşgul etti ama savaşın tümü üzerinde pek etkili olacak halleri yoktu. Yunanistan'da komünistlerin önderliğindeki ELAS örgütü ve onun siyasi cephesi olan EAM, kırlardaki çalışmaları sayesinde ülkenin büyük kısmına fiilen hakim olacak kadar etkiliydiler. Bunlar Almanları epey uğraştırdılar ama kır ve kentlerdeki çalışma dengelerini ayarlayamayarak sonuçta İngiliz (ve sonra ABD) müdahalesiyle ezildiler. İngilizler Almanlar güçlü iken pek ses çıkarmadıkları komünist direnişçilerin etkisizleştirilmesi için her yerde büyük gayret gösterdiler.

Yugoslavya, Avrupa direnişleri içinde özel bir önem taşır. Hatırlanacağı gibi Almanlar bu ülkeyi rekor sürede ve hiç denecek kadar az kayıpla işgal etmişlerdi. Ancak burada Avrupa'nın en çetin direnişiyle karşılaştılar. Aktif bir savaş çizgisi izleyen Tito, kazandığı prestij sayesinde sağ güçlerin temsilcisi olan Mihailoviç'i geri plana iterek batıdan da yardım almayı başardı. Zaten Mihailoviç'in Almanlarla işbirliği yapan Çetnik'lerini ve Hırvat faşistleri olan Ustaşi'leri her yerde yeniyorlardı. 1941'de başlayan gerilla hareketleri 1943'te 20.000 kişiyi silahlandıracak düzeye ulaşmıştı. İtalyanların çözülmesinden sonra bu sayı 250.000'e çıktı. Bir dizi kuşatma manevrasından kurtulmaları (ki en önemlileri destansı Naretva olayıdır) sürekli hareket halinde olabilmeleri ve savunmanın aktif bir eylem olduğunu kavramaları sayesinde mümkün oldu. Almanlar burada Bulgarlar ve yerli işbirlikçilerinin yanı sıra yaklaşık 15 tümenlerini bağlamak zorunda kaldılar. Tito, başarısı sayesinde Rus ordularının da ülkesine girmeden kuzeye dönmesini sağladı. Böy-

lece Kızılıordu tarafından "kurtarılmaktan" kurtulmuş oldu. Bunun bedeli ise her 9 Yugoslav'dan birinin bu mücadeleler sırasında hayatını yitimesiydi. Hırvatlar yarım yüzyıl sonra tekrar Almanlarla işbirliğine girerek zaten suni bir oluşum olan ve Sırlara destek amacıyla 1918'de oluşturulan Yugoslavya'nın parçalanmasında başrolü oynayacaklardı.

Rus partizanlarının direnişi de Alman geri hatlarında paniğe yol açtığı için sürekli olarak havadan desteklenmekteydi. Bunlar daha çok bataklık ve ormanlık alanlarda üsleniyor ye düzinelerce Alman tümeninin meşgul edilmesi bir yana, ikmal hatlarını altüst ediyorlardı. Almanlar kural olarak cephe gerisinde ancak toplu halde gezebiliyorlardı. Ne acıdır ki en fedakar şekilde çarpışan bu kişilerin çoğu bağımsız düşünmeye alışmış olmaları ihtimaline karşı Stalin tarafından çeşitli şekillerde yok edildiler.

Yahudi direnişi ise Avrupa'da iki bin yıldır ezilen bu topluluğun umutsuzluk içindeki son çırpınışları oldu. Önce Hitler'in bu kadar kötü olabileceğine inanmak istemediler ve boyun eğerek ölümü savuşturabileceklerini düşündüler. Ama gerçek bütün yönüyle ortaya çıktıkça toplu direniş örnekleri görüldü. Varşova gettosunun kapıları kapandıktan ve yüzbinlercesi açlıktan öldükten sonra Almanları çok şaşırtan bir direnişe geçtiler. Kanalizasyonlarda, çatılarda ve bodrumlarda haftalarca savaştılar. Alev makineleriyle kavrularak son nefeslerini verirken her şeye rağmen farklı bir geleneğin tohumlarını da atmışlardı, Auswichz ve Treblinka kamplarında giriştikleri isyanlar kolaylıkla bastırıldı ve sadece bir kısmının ölümü kısa yoldan oldu ama Sobibor'da bir grup esir kamptan kurtularak ormanlara kaçtı. Bunların çoğu kısa sürede Nazi'ler ve Polonya faşistleri tarafından öldürüldü ama bir kısmı savaşın sonunu görece kadar yaşadı, Hitler olayı öğrenince kampın kapatılmasını ve yıkılmasını emretti. Bunların yanı sıra biri Polonya'da, diğerleri Rusya'da olmak üzere 9 direniş grubu oluşturdular. Doğu Polonya ormanlarındaki "Vilna İntikamcıları", Beyaz Rusya'da ise Bielski liderliğindeki grup ile daha sonra "Kudüs" adı verilen partizan üsleri bunların en tanınmışlarıydı. Çekoslovakya'da da belli bir partizan direnişi vardı. Doğu Avrupa gettolarında ve ormanlarında gelecekteki İsrail ordusunun birçok subayı yetişiyordu.

Müttefikler Arası Konferanslar: Savaşın Temel Kararları

İkinci Dünya Savaşı biri Avrupa ve Akdeniz, diğeri de Pasifik'te olmak üzere birbirinden kopuk iki ana hareket sahnesinde cereyan etti. Afrika ve Hint Okyanusu'ndaki mücadeleler bu iki ana cepheye tabiydi. Bunlar en genel planda birbirlerini etkilediler ama pratikte bağımsızdılar. Şayet Rus-Japon savaşları erken başlasa veya Almanlar Ortadoğu, Japonlar da Hindistan kapılarından dönmeseydiler olaylar farklı gelişebilirdi. Ama bunlar olmadı ve Ruslar savaşa girdikten sonra Almanlar ile Japonların birbirleriyle doğrudan teması sadece birkaç kez, o da uzun Okyanus yolculukları yapan denizaltılar vasıtasıyla yapılabildi. Herkes kendi savaşını sürdürmek zorundaydı.

Müttefikler açısından ise durum farklıydı. Onlar güçlerini global planda istedikleri yere kaydıracak olanaklara sahiptiler ve nereye öncelik vereceklerini kararlaştırmaları gerekiyordu. Savaş boyunca yaptıkları bir dizi konferansla stratejilerini çizmeye ve bunların getireceği pratik sorunları çözmeye çalıştılar. Bunları sırasıyla ve kısaca özetleyelim:

Ağustos 1941'de Roosevelt ve Churchill, Newfoundland'de Placentia Bay adı verilen yerde bir araya gelerek Atlantik Şartı'nı açıkladılar. Bu, savaşın genel hedefleri üzerinde bir mutabakattı. Müttefikler çıkar kaygısının üzerinde olacak, uluslar kendi gelecekteki yönetim biçimlerini seçme konusunda özgür bırakılacaktı. Ayrıca savaştan sonra genel bir barış, işbirliği ve refah ortamı vaat ediliyordu.

Savaşa ABD'nin katılmasından hemen sonra Roosevelt ve Churchill bu kez Washington'da bir araya gelerek önceliği Avrupa cephelerine ve Atlantik'e vermeyi kararlaştırdılar. 22 Aralık 1941-1 Ocak 1942 tarihleri arasındaki bu konferansta Birleşmiş Milletler'in oluşturulmasının da ilk adımları atıldı.

İkinci Washington Konferansı 1942'nin Haziran sonunda yine aynı liderler arasında yapıldı. Savaş üretimi, ikinci cephe, Kuzey Afrika'ya çıkarma gibi konular ele alındı.

14-23 Ocak 1943 tarihlerinde Roosevelt ve Churchill Kazablanka'da biraraya geldiler. Avrupa'ya yapılacak çıkarmalar kararlaştırıldı. Ancak bu konferansın önemi Roosevelt'in "kayıtsız şartsız teslim" tezini açıklamasıydı. Bu haber tüm dünyada bomba gibi patladı. Birçok uzman bunun mihver güçlerinin ümitsiz direnişinin uzamasında etkin olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Mayıs 1943'deki Üçüncü Washington Konferansı'nda Pasifik'te gayretlerin artırılması ve stratejik bombardımanla ilgili kararların yanı sıra Normandiya çıkarması kesinleştirildi. İtalya'nın durumu ele alındı.

Ağustos 1943 tarihinde yapılan Birinci Quebec Konferansı'nda genel savaş konularının yanı sıra Güneydoğu Asya komutanlığının reorganizasyonu üzerinde duruldu.

18 Ekim-1 Kasım 1942'de bu kez üç büyük müttefikin dışişleri bakanları olan Hull, Eden ve Molotov, Moskova'da biraraya geldiler. Savaş suçlularının cezalandırılması; İtalya, Avusturya ve Çin'in savaş sonrası durumları görüşüldü.

1943 Kasım'ındaki Kahire Konferansı'na Roosevelt ve Churchill'in yanı sıra Chiang Kai-Shek de katıldı. Burada Çin'e yardım kararı alındı.

Kasım sonunda Roosevelt ve Churchill'in yanı sıra Stalin'in de katıldığı Tahran Konferansı'nda Batı Avrupa'ya yapılacak çıkarmanın tarihi, İran'ın geleceği ve Tito'ya yardım konuları ele alındı.

1-15 Temmuz 1944 tarihlerinde 44 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla yapılan Bretton Woods Konferansı savaş sonrası dünyanın ekonomik düzeninin belirlendiği çok önemli bir toplantıdır. Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlarla savaş sonrası yeniden yapılanma, dünya ticaretinin serbestleşmesi gibi konular kararlaştırıldı.

Ağustos 1944'te yapılan Dumbarton Oaks Konferansı'nda büyük güçlerin temsilcileri yeni bir uluslararası örgütün kurulması konusunda görüş birliğine vardılar.

Eylül 1944'te yapılan İkinci Quebec Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill, Avrupa savaşının son aşamasıyla, Pasifik savaşı hakkında görüştüler.

4-12 Şubat 1945 tarihleri arasında ise savaş sonrası politik düzene yön veren Yalta Konferansı Churchill, Roosevelt ve Stalin'in katılımıyla toplandı. Savaştan sonra Almanya ve Avrupa'nın genel düzeni, Polonya ve Yugoslavya meseleleri ele alındı. Nisan ayında Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni hazırlamak üzere San Francisco'da bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca o tarihte gizli tutulan bir anlaşmayla da Japonlara karşı savaşa katılmaları karşılığında Sahalin ve Kuril adalarının Ruslara verilmesi konusunda mutabakata varıldı.

25 Nisan'dan 26 Haziran 1945'e kadar süren San Francisco Konferansı'nda ise Birleşmiş Milletler kuruluşuyla ilgili hazırlıklar yapıldı. 50 ülkenin temsilcileri ayrıca uluslararası güvenlik anlaşmaları ve adalet sorunları üzerinde çalıştılar.

17 Temmuz ile 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan Potsdam Konferansı (ve Antlaşması) ile Almanya'nın işgali ve savaş sonrasında Avrupa'nın genel düzeni ile savaş tazminatları konuları ele alındı. Yalta ve Potsdam Konferanslarında belirlenen Avrupa düzeni Soğuk Savaş'ın sonuna kadar genel hatlarıyla devam etti ve kimilerince öngörüldüğü gibi yarım yüzyıla yaklaşan bir istikrar sağladı.

Müttefikler arası konferanslar esas itibarıyla Churchill, Stalin ve Roosevelt arasında yapılmış ya da onların yönlendiriciliğinde sürdürülmüştür. Roosevelt'in son katıldığı Konferans Yalta idi. Roosevelt 12 Nisan 1945 tarihinde öldü ve Potsdam'a Truman gitti. Churchill ise Potsdam Konferansı sürerken seçim sonuçlarını almak üzere İngiltere'ye dönmüştü. Bu arada Churchill'in seçimi kazanacağından emin olduğunu söyleyen Stalin ile aralarında ilginç bir konuşma geçti. Churchill ona İngiltere'de iki parti var diye yanıt verince hararetle "tek parti çok daha iyidir" demiş ve gene de zaferi kazandığı için oyların yüzde seksenini alacağını ileri sürmüştü.¹ Churchill o kadar emin değildi ve Londra'ya dönünce seçimleri büyük bir farkla kaybettiğini anladı. Kırgınlık içerisinde derhal istifasını verdi. Savaş sonrası düzenin oluşumuna katılamayacaktı.

Müttefikler arası konferanslar ve toplantılar elbette ki bunlardan

¹ A.L. Rowse, **The Early and Late Churchills**, The Reprint Society 1958 s. 502

ibaret değildi. Her düzeyde yüzlerce başka toplantı yapılmış ve kararlar alınmıştır. Burada kısaca değindiğimiz onbeş adet büyük toplantıda savaşın ve savaş sonrasının genel düzeni ekonomik ve politik cepheleriyle genel olarak karara bağlanmıştır. Ne var ki bu kararların uygulanması fiili durumlara bağlı kalacaktı. Kısaca ifade edersek, esas pazarlıklar ABD, İngiltere ve Rusya arasında yapılmıştı ve sonuçta herkes işgal ettiği yerlerde kendi düzenini hakim kılacaktı. Aslında bu özellikle Churchill'in beklediği bir şeydi ve bazı kararları muğlak bırakmak, istemediği kararları ertelemek istedi. Daha 1941 aralık ayında, Almanlar henüz Moskova tramvayının son durağından Kremlin'in kulelerini seyrederken İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden Moskova'ya gelmişti. Stalin Eden'den Baltık ülkelerinin tümüyle, Polonya, Romanya ve Finlandiya'nın ise bazı topraklarının ilhakını tanımalarını istemiş, hatta İngilizler ile ittifakın bunun kabulüne bağlı olduğunu söylemişti. Beş ay sonra Rus Dışişleri Bakanı Molotov Londra'yı ziyaret ederken bu talepler konusunda ısrar etti.¹ İngilizler ABD desteği ile bu talepleri geçiştirdiler ama Ruslar 1944-45 yıllarında işgal ettikleri bu bölgelerden çekilmedikleri gibi daha da fazlasını aldılar.

Batılılar ile Ruslar arasındaki bir diğer büyük tartışma ise İkinci Cephe konusunda sürüp gitti. Savaşın büyük bölümünde İngiltere Genelkurmay Başkanı olan Alan Brooke'un hatıralarında da bu konuda bir tartışmaya değinilmektedir. 1942 yılının Ağustos ayında Moskova'ya yaptıkları bir seyahat esnasında Voroşilof ve Shaposhnikov İngiliz ve Amerikalılardan oluşan askeri heyeti saatlerce ikinci cephe konusunda sıkıştırırlar. Alan Brook "bunun 1942 yılında gerçekleşmesinin imkansız olduğunu anlatmaya çalıştık... İngiltere ve Fransa'daki durumla ilgili en ufak bir fikirleri olmadığı gibi amfibik hareket konusunda da bilgisizdiler... ne var ki onları ikna konusunda umutsuz durumdaydık." diye yazmıştır.² Aslında Ruslar

¹ Arthur S.Link, **American Epoch, A History of the United States since the 1890's**, Alfred A. Knopf, New York, 1963, s. 544.

² Arthur Bryant, **The Turn of the Tide, A History of the War Years Based on Diaries of Field Marshall Lord Alanbrooke**, Doubleday & Co., New York, 1957, s. 379.

bunun 1942 yılında mümkün olamayacağını pekala biliyor olabilirlerdi ama gene de sıkıştırmaya devam ettiler. O günlerde Alman orduları Kafkasya'da ilerliyordu ve İkinci Cephe hazırlıklarının bile Alman ihtiyatlarının batıya kaydırılmasına yol açacağını ummuş olabilirler.

Diğer yandan Amerikalılar ile İngilizler arasındaki iki büyük tartışma konusu vardı. Birincisi İngilizlerin Akdeniz ve Balkanlar konusundaki ısrarına karşı Amerikalıların Fransa cephesine yoğunlaşmak istemeleriydi. İkinci konu ise Normandiya'dan sonra Amerikalıların geniş cephe politikasına karşı, İngilizlerin dar bir cepheden ilerleyerek savaşı sona erdirmek istemeleridir. Bunlar farklı bölümlerde ele alındığı için burada tekrardan kaçınacağız.

Müttefikler Arası Güvensizlik

Savaşın ilk döneminde Almanlar ve Japonlar her yerde ilerlerken müttefikler birbirlerinden medet umuyorlardı. Ancak o dönemde bile gelecekteki soğuk savaşın bazı ayak izleri görülebilirdi. Örneğin Ruslar daha 1941 sonlarında Almanya yenildikten sonra özellikle Polonya ve Baltık ülkelerindeki çıkarlarının tanınmasını istemişlerdi. Stalin savaşı en politik şekilde yöneten lider olarak öne çıkar. Her zaman savaş sonrasını düşünerek hareket etmiş, orduların ilerlemelerini de bu kıstasa göre tayin etmiştir ki, buradaki en önemli örnek 1944 yazında Varşova kapılarında durarak Almanların özgür Polonyalıları katletmesini beklemesidir. Churchill'in Balkanlarla ilgili takıntısında da görülebileceği gibi, İngilizler de Amerikalıları sürekli olarak politik dar görüşlülükle itham etmişler ve tek hedeflerinin Almanya'yı yenmek olduğunu; savaş sonrası Avrupa konusunda fikir sahibi olmamakla suçlamışlardır. Bunda gerçek payı yok değildir. Amerikalılar Avrupa'da savaş sonrası dönem için ciddi şekilde düşünmeye ancak 1945 yılında başlamış gibi görünürler. İtalya'daki 5. Amerikan Ordusu'nun komutanı Mark Clark da "Balkanların işgali yerine, Güney Fransa'nın işgali için İtalya'daki seferin zayıflatılmasının savaşın büyük hatalarından biri"¹ oldu-

¹ Stephen E.Ambrose, **The Supreme Commander, The War Years of Ge-**

nu yazmıştır. Clark müttefik orduların Avusturya veya Balkanlara ilerlemiş olmaları halinde Sovyetlerin savaş sonrası elde ettikleri nüfuzun büyük ölçüde azaltılmış olacağını eklemiştir. Tabiatıyla bunun sıcak savaşın soğuk savaşa dönüşmesinden sonra yazıldığını hatırd tutmak gerekir. Ne var ki Stalin daima batılı müttefiklerin Almanya ile ayrı bir barış yapabileceklerini aklının bir köşesine yazmıştı. Bu kolay kolay mümkün olacak bir şey değildi ama İkinci Cephe'nin gecikmesini en azından batılıların kötü niyeti olarak niteliyordu. Ona göre müttefikler Almanya ile Rusya'nın birbirlerini tüketmelerini bekliyordardı. O dönem moda olan bir söze göre ya son Rus askerinin son Alman askerini öldürmesini ya da Almanya ile anlaşarak son Alman askerinin son Rus askerini öldürmesini bekliyordardı.¹

17 Ocak 1944 tarihinde Pravda'da çıkan "Kahire'de Söylentiler" başlıklı bir haber ilginçtir. Buna göre iyi haber alan Yunan ve Yugoslav kaynakları Kahire'deki Pravda muhabirine Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile iki önemi İngiliz görevlinin Almanya ile ayrı bir barış konusunu ele almak üzere İspanya'da görüştüklerini iletmışlerdi.² Pravda'da Stalin'in haberi olmadan böyle bir haber yayınlanamaz, şayet yayınlansa da tüm gazete anında idam mangasının önüne dizilirdi. Zaten Kahire'de Pravda'nın muhabiri de yoktu. Londra ve Washington bunun arkasında ne olduğunu çözmeye çalıştılar. Berlin de şaşkınlık içerisindeydi. Ancak Alman başkan-tinde işin aslını bilen birkaç kişi vardı. Mesaj uzun zamandır Fransa'dan Moskova'ya mesaj gönderen ancak Gestapo'nun yakalayarak kontrol altına aldığı ajanlar tarafından Stalin'in müttefiklere güvensizliğini artırmak için sızdırılmıştı.

Müttefikler arası ilişkileri daha iyi anlamamızı sağlayan bir başka örneği daha aktarmadan geçmeyelim. ABD Savaş Bakanı Stimson 1943 yazında İngiltere'ye gelen Amerikan birliklerini ziyaret amacıyla bu ülkeye gelmiş, ancak bu olay Churchill tarafından derhal

neral Dwight Eisenhower, Doubleday & Co., New York, 1970, s. 446.

¹ Gilles Perrault, *The Red Orchestra*, ing. çev. Peter Wiles, Simon and Shuster, New York, 1967. s. 324.

² Perrault., *ibid*, s. 324-25.

yüksek politika tartışmaları için bir vesile haline getirilmişti. İngilizler Akdeniz politikalarını çok uzun ve hararetle bir şekilde savununca Stimson kızmış, "müttefik ordular Balkanlar, Yunanistan ve Ortadoğu'da yoğun bir şekilde kullanıldıkları taktirde Avrupa Seferi'nin yapılamayacağını" ve ayrıca bunun "başkanın savaş politikasının prestijine ve dolayısıyla ABD çıkarlarına ciddi bir darbe olacağını" söylemişti. İngilizler başkanın prestiji ve ABD çıkarları gibi kıstasları belli ki o güne kadar pek kaale almamışlardı. Churchill daha sonra Fransa'ya yapılacak istilanın getireceği felaketlerden, Manş Kanalı'nın İngiliz ve Amerikalıların cesetleriyle dolacağından söz edince Stimson Fransa'nın 1944 yılında istilası yolunda Roosevelt ile yaptığı antlaşmayı hatırlattı. Churchill komuta kendisinde olsaydı bu projeyi uygulamayacağını itiraf etmekle birlikte, bir kez söz verdiğini ve sözüne sadık kalacağını söyledi.¹ Stimson İngilizlerin bu projede gönüllerinin olmadığını çok iyi anlamıştı. Amerikalılar biraz da bu nedenle Normandiya muharebelerinde Montgomery'nin yavaşlığına daha fazla kızgınlık duyacaklardı.

¹ Eric Larabee, **Commander in Chief, Franklin Delano Roosevelt, His Lieutenants & Their War**, Harper & Row, 1987, s. 147.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'YA ÇIKIŞ: İTALYA

Alternatiflerin Tartışılması

1943 Mayıs'ında Kuzey Afrika'daki son mihver askerleri de teslim olduktan sonra müttefiklerin yapacağı tek şeyin kıtaya çıkmak olduğu belliydi. Ancak bunun nereden ve ne zaman yapılacağı uzun tartışmalara neden oldu. Churchill ısrarla Yunanistan'a çıkmak istiyordu, çünkü Rusların Balkanlara yerleşmesini önlemek, onun uzun vadeli politik tutkularından birisiydi. Stalin ise bunu sezdigi için çıkarmanın Batı Avrupa'ya yapılmasını istiyor ve bunun bir an önce gerçekleşmesi için müttefikleri sıkıştırıp duruyordu. Bunda da bir anlamda haklıydı, çünkü Ruslar iki yıldır Almanlarla kara savaşının büyük yükünü tek başlarına taşıyorlardı. (Afrika savaşları Rus cephesinin yanında gerçekten hiç kalırdı.) Ne var ki müttefikler henüz Fransa'ya çıkacak kadar hazırlıklı değillerdi. Bu yığınağı ancak 1943-44 kışında tamamlayabileceklerdi. Bu arada Tunus'ta İtalyan ordusunun en iyi birlikleriyle, Afrika Korps'un deneyimli askerlerinin teslim olması İtalya'nın savunmasını zayıflatmıştı. Bu durumda Sicilya en mantıklı hedef haline gelmekteydi.

Hitler'e gelince, o da çıkarmanın nereden yapılacağını kestirmek gibi bir problemle karşı karşıyaydı. Ege'den Kuzey Denizi'ne kadar olan her yerde tedbir atmaya mecburdu. Müttefikler burada denizlere hakim olmanın ve düşmanın gücünü dağıtmanın avantajına sahiplerdi. Hitler olasılıkları gözden geçirdikten sonra Sardunya'nın ilk hedef olduğuna karar verdi. Müttefikler buradan Korsika'ya atla-

yabilir ve İtalya ile Fransa'yı birarada tehdit edebilirlerdi. Esasen İngilizler de Almanların böyle düşünmeleri için çeşitli savaş hilelerine başvuruyorlardı. Bunların en bilineni İspanya kıyılarına bırakılan boğulmuş bir İngiliz subayının üzerine yerleştirilen mektuplarıdır. Almanların bundan kuşkulanmış bile olsalar yapacakları fazla şey yoktu ve her ihtimali gözönünde bulundurarak ellerindeki kuvvetleri en iyi şekilde kullanmaya çalışacaklardı. Esasen Hitler, İtalya'ya daha fazla birlik gönderme konusunda bocalayıp dururken, İtalyanlar da kendilerini tek başlarına savunamayacak durumda görünmemek için epey işkilenmişlerdi. Ayrıca, Yunanistan ve Sardunya takviye edildikten sonra ellerinde Sicilya'ya yollayacak fazla kuvvet kalmamıştı. Ancak, müttefikler nihai kararlarını alıp da harekete geçinceye kadar gene de mevzilerini tahkim etme olanağı buldular.

Sicilya

Sicilya harekatinin üç amacı vardı. Akdeniz ulaşım yolları üzerindeki tehdidi kaldırmak, Rus cephesi üzerindeki baskıyı azaltmak ve İtalya üzerinde baskı kurarak savaştan çekilmeye zorlamak. Ancak bundan sonra ne yapılacağı, yani İtalya'ya çıkma veya başka bir harekate girişme hususu karara bağlanmamıştı, ki bu kararsızlığın çok ağır bir bedeli olacaktı.

Bu dönemde müttefik orduları başkomutanlığına Eisenhower, yardımcılığına da Alexander getirilmişti. İngiliz komutanın savaş alanlarında çok daha fazla kıdemi vardı ama bu karar ABD'nin artık önde gelen ortak olduğunun tesciliydi. Sicilya'da karaya çıkacak iki ordunun komutanlıkları da Patton ve Montgomery'ye verildi. 4000 müttefik uçağı 1500 Alman ve İtalyan uçağının etkili bir hareket yapmasını önleyecekti. Zaten havaalanları o kadar baskı altında tutuldu ki Luftwaffe kısa bir süre sonra adadan çekildi.

Patton'un 7. Ordu'sunu taşıyan Batı Görev Gücü 580 gemi ve 1124 çıkarma aracı, Montgomery'nin 8. Ordu'sunu taşıyan Doğu Görev Gücü de 795 gemi ve 715 çıkarma aracından oluşuyordu. Çıkarmadan önce günlerdir nöbette olan İtalyanların "Nasıl olsa bu gece gelmezler" diye gevşemelerine neden olan bir fırtına çıktı. Bu

sert hava müttefik paraşütçü ve planörlerinin istemeyerek çok geniş bir alana yayılmaları, bir kısmının da denize düşmelerine neden oldu. Ancak bu yaygınlık İtalyanların telaşını da çoğaltan bir etki yaptı. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte karşılarındaki dev armada-ları gören İtalyan kıyı muhafaza birlikleri de toplu halde teslim ol-maya başladılar. Bunlar İtalyan ordusunun savaş azmini yitirdiğinin kesin göstergeleriydi.

Sicilya harekatı ilk anda çıkartılan birliklerin sayısı açısından Nor-mandiya çıkarmasından daha büyüktür. 8 tümen aynı anda karaya çıkmaya başlamış ve 72 saatin sonunda kıyıdaki asker sayısı 150.000'e ulaşmıştır. Bunlar kıyıda fazla kayıp vermediler ama ihtiyatta tutulan iki Alman tümeni savaşa başlayınca durum değişti. İngiliz ve Amerikan çıkarma bölgeleri birbirlerinden oldukça uzakta bulunuyor ve biri hariç çıkanların hepsi ilk kez savaşa giren acemi tümenlerden oluşuyordu. Alman tankları yüksekteki mevzilerden kıyıya doğru saldırıya geçince denize kadar ulaştılar ve neredeyse köprübaşlarını ezmek üzereyken ancak gemilerden açılan top ateşiyle püskürtülebildiler. Bundan sonra kıyıya çıkarılan top ve tanksavarlar dengeyi kurdu fakat bu arada Almanlar takviye almış-lar ve Kesselring komutasında etkili bir direnişe başlamışlardı. Böylece Sicilya'da çabuk bir sonuca gitmek olanağı kalmadı. Müt-tefikler Afrika'dan iki tümen daha getirdiler. Sonuçta Sicilya'da 250 bin İngiliz ve 228 bin Amerikalı savaşacaktı.

Sicilya'nın özelliği yanardağlar, dik yamaçlar ve dar vadileriyle savunmaya çok elverişli bir coğrafi yapı göstermesidir. Müttefikler ilk anda Palermo'ya çıkmış olsalardı buradan yapacakları hareket-lerle Almanları çok daha çabuk köşeye sıkıştırabilir, kıtaıyla bağlan-tılarını zorlaştırabilirlerdi. Ama adanın en güney ucuna çıkınca yavaş yavaş ve savaşarak ilerlemek zorunda kaldılar. Aslında Palermo orijinal planda düşünülmüş ama aşırı ihtiyatlı Montgo-mery'nin itirazı üzerine vazgeçilmişti. 8. Ordu Etna eteklerinden Messina'ya doğru ilerlerken Catania ovasında yavaşladı ve takviye bekledi. Patton ise bir yandan Palermo'ya doğru bir tank gücü gönderirken, diğer bir kolu da adanın ortasına doğru harekete ge-çirdi. 31 Temmuz'da yani çıkarmadan üç hafta sonra iki müttefik ordusu birleşerek tek bir cepheye ama ayrı ayrı ilerlemeye başladı-

lar. Patton harekatı hızlandırmak için Almanların gerisine üç küçük çıkarma daha yaptı ama düşmanları her seferinde çekilmeyi başardılar. İngilizler de bir kez aynı şeyi denediler ama yine Almanları torbadan kaçırdılar. Böylece Patton ve Montgomery Messina'ya önce ulaşmak için kıyasıya bir rekabet içinde Sicilya'nın dağlıklarında ilerlemeye çalışırken, durumlarının umutsuzluğunu gören Almanlar rahatça çekilme olanağı buldular.

17 Ağustos günü her iki ordu da hemen hemen aynı saatlerde Messina'ya girdiler. Sicilya operasyonu 39 gün sürmüş ve Alman çekilmesini önlemeyi başaramamışlardı. 40 bin Alman ile 60 bin İtalyan kamyon ve tanklarıyla birlikte kurtulmayı başardılar. Sadece 5.500 Alman esir edildi. İtalya ise bu şoku atlatacak halde değildi. Bu kriz Mussolini'nin düşmesine neden oldu. Her şeye rağmen kıtaya çıkılmış ve sonun başlangıcına ulaşılmıştı.

İtalya'nın İşgali ve Savaştan Çekilmesi

Sicilya'nın düşmesi zaten artarda başarısızlıklar yaşamış olan İtalyanların mücadeleye devam azmini büsbütün kırdı. Müttefiklerde ise Sicilya'daki toplu teslimlerin İtalya'da da tekrarlanabileceği umudunu uyandırdı. Bunun üzerine o güne kadar Fransa çıkarmasının gecikeceği gerekçesiyle İtalya'ya çıkmak istemeyen Amerikalılar fikir değiştirdiler. Ancak, önceden hazırlık yapılmadığı için İtalya'ya çıkma işi uzadı. Halbuki hemen devam edilseydi tüm Güney İtalya'yı savunmak için sadece iki tümenleri olan Almanlar hızla çekilmek zorunda kalacaklardı.

Mussolini'nin devrilmesi Sicilya harekatının sonunda, 25 Temmuz 1943 günü cereyan etti. Adanın kaybı, Hitler'in terslikleri, Almanların yüksekten bakan tutumları ve İtalyan kentlerinin bombalanması diktatörün tüm desteklerini yok etmişti. 1939'dan beri toplanmamış olan Büyük Faşist Konseyi istifasını istedi. Mussolini ertesi gün kralı ziyaret ettikten sonra tutuklanarak bilinmeyen bir yere götürülürken hükümeti kurma görevi Mareşal Bodaglio'ya veriliyordu. Yeni hükümet müttefiklerle barış yapmak istiyor ama Kazablanka Konferansında belirtilen kayıtsız şartsız teslim yerine müzakerelerle elde edilebilecek bir barış peşinde koşuyordu. Ne var ki mütte-

fiklerle temas kuruluncaya kadar Almanlar çoktan uyanmışlar ve 30 Temmuz'dan itibaren İtalya'nın işgali için gerekli tedbirleri almışlardı. Rommel Kuzey İtalya geçitlerini işgal operasyonunun başına getirildi ve Eylül'e kadar Kesselring'in yarımada yaptığı yığınağa ek olarak burada 8 tümenlik bir güç oluşturdu.

Roma ise bugünlerde yarı açık bir güç operasyonuna sahne oluyordu. İtalyanlar müttefik saldırısına karşı yardım bahanesiyle ülkeye giren Almanlara karşı çıkamıyor, müttefiklerle bağlantıyı da netleştiremiyorlardı. Bu arada Roma'yı her an işgal edebilecek şekilde mevzilendirilen 2. Paraşütçü ve 3. Panzergranadier (zırhlı-mekanize piyade) tümenleri Alman ordusunun en savaşçı birlikleri arasında yer alıyordu. Bu tümenlerin konuşlanması müttefiklerin Matthew Ridgeway komutasındaki 82. Paraşütçü Tümeni'ni Roma'ya indirerek İtalyanlara Almanlara karşı yardım planının da rafa kalkmasına neden oldu. Ridgeway yıllar sonra hayatı boyunca sadece iki kez üstlerine itiraz ettiğini, bunun birisinin Roma'ya indirme operasyonu olduğunu yazmıştır.¹ Sonradan haklılığının ortaya çıktığını ve şayet iptal edilmeseydi bu operasyonun felaketle sonuçlanmasının kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Her şeye rağmen Roma'nın güneyinde sadece 6 tümenle müttefik taarruzunu karşılamaya hazırlanan Vietinghoff'un 10. Ordusu zor durumda kalacağı benziyordu.

İtalya'ya ilk müttefik kara harekatı 3 Eylül'de Montgomery'nin 8. Ordusu'nun Messina'nın hemen karşısındaki Calabria'ya çıkmasıyla başladı. Aynı gün İtalyanlar gizlice müttefiklerle mütareke imzaladılar. Bu durum Salerno'ya yapılacak esas çıkarma sonrasına kadar gizli tutulacaktı. Ne var ki 8 Eylül gecesi çıkarma başlamadan birkaç saat önce BBC, İtalya'nın teslim olduğunu açıklayınca herkes şok oldu. İtalyan liderler henüz hazır olmadıkları gerekçeyle pasif kalırken, Almanlar derhal Roma'yı işgal ederek İtalyanları silahsızlandırıdılar. Birçok krizde Almanların acil müdahale gücü olarak görev yapan General Student şok taktikleriyle İtalyan

¹ Matthew B. Ridgeway, "Leadership", s. 22-32, in Robert L. Taylor and William E. Rossbach, **Military Leadership: In Pursuit of Excellence**, Westview Press, Boulder, 1984, s. 27.

karargahlarını ve iletişim merkezlerini bastı, paraşütçüleriyle eski müttefiklerinin örgütlü güçlerini dağıttı. Ama Almanların durumu hala kritikti. Şayet müttefikler kararlı bir şekilde Roma'ya hava indirmesi ve yakın bir yere çıkarma yapsalar, Napoli yakınlarındaki Salerno köprübaşının genişletilmesiyle birlikte İtalya'nın büyük bölümü hemen ele geçirilebilirdi. Hem İtalyanların hem de müttefiklerin kararsızlıkları, Almanların inisiyatif sahibi komutanların liderliğinde çok hızlı bir şekilde toparlanma fırsatı verdi.

Ordusunun bir kısmını da Taranto'ya çıkaran Montgomery henüz çizmenin ucunda, doğrudan yardım sağlayabileceği mesafenin çok uzağında iken Salerno köprübaşı tecrit edildi. Hatta panzerler buradaki müttefik birliklerini o kadar sıkıştırdılar ki 13 Eylül'de Amerikan komutanı Mark Clark birliklerin bir kısmını tekrar gemilere bindirip daha sağlam bir mevziye taşımak için donanmanın hazırlık yapmasını istedi. Bu mümkün olabilecek bir operasyon değildi ama durumun ciddiliğine dikkat çekerek bölgeye takviye gönderilmesini sağladı. Donanma ve hava kuvvetlerinin aralıksız bombardımanı da yardımcı oldu ve böylece Amerikalılar boşalttıkları siperlere geri döndüler.

Eylül'ün 16'sında Salerno'daki kriz geçmişti. Almanlar müttefikleri denize dökemeyeceklerini anlayınca çekildiler. Bu arada söz konusu çatışmalar sürerken yeni bir silahın ilk kez kullanıldığını belirtelim. Almanlar uçaktan bırakılan ve radyo ile yönlendirilen bombalarıyla İngiliz gemisi Warspite'ı yaralamışlar, müttefiklere katılmak için kaçmaya çalışan İtalyan donanmasının sancak gemisini de batırmışlardı.

Savaşın bundan sonraki aşamasında 8. Ordu çizmenin dibinden gelerek 5. Ordu ile birleşti ve bunlar yavaş yavaş kuzeye ilerlemeye başladılar. Bu, müttefiklerin, sırf hava koruması daha kolay yapılabilsin diye Almanların bekledikleri bir yere çıkmalarının bedeliydi. İki aylık çatışmalar sonunda 5. Ordu 22.000 kayıp pahasına Napoli'nin biraz kuzeyindeki Volturno'ya kadar ilerleyebilmişti. Adriyatik kıyısında ise Montgomery vardı. Bu yavaşlık Hitler'e İtalya'nın elde tutulabileceği fikrini ilham etti ve Rommel'in birliklerinin bir kısmını Kesselring'in komutasına verdi. Böylece Gustav veya Kış

Hattı denilen savunma bölgesi oluşturuldu. Müttefiklerin kış taarruzları ise Apeninler'in iki yanında da fazla mesafe kazanamadı. Bunda arazinin sarplığı kadar aşırı ihtiyatlıklarının da payı vardı. Garantiye almadan hiçbir ileri hareket geliştiremiyorlar ve böylece o kadar ağır hareket ediyorlardı ki Almanlar güçleri ne kadar az olursa olsun tedbir alabiliyorlardı. Risk almayan büyük kazanç elde edemez kuralı savaş alanındaki geçerliliğini burada çok açıkça gösteriyordu.

Alman generali Westphal müttefiklerin yarımadanın ucuna çıkıp adeta metre metre ilerlemek yerine Roma'nın kuzeyinde Civita-vecchia'ya çıkmış olmaları halinde 10 ay kazanmış olabileceklerini söylemiştir.

İtalya sonuçta Birinci Dünya Savaşı cephelerine en çok benzeyen savaşı sahne oldu. Müttefik orduları diğer cephelere oranla daha yüksek bir kayıp oranıyla savaştılar. Ama İtalya hareketi müttefiklere dolaylı olarak belli bir kazanç sağladı. Şöyle ki, Almanlar başka cephelerde işlerine daha çok yarayacak birlikleri buraya bağlamak zorunda kaldılar. Gerçi müttefikler İtalya'da toplam olarak Almanlardan daha fazla güç yığmışlardı ama Almanlar güçlerini Normandiya'da İtalya'dan daha verimli kullanabilirlerdi, çünkü Anglo-Saksonlar zaten ellerindeki gücün hepsini bir anda karaya çıkarıp ikmal edebilecek ve savaşa sürececek olanaklara sahip değillerdi.

Kuşkusuz ki böyle bir sonuç başından tasarlanmamıştı. Kimse, gelecekteki harekatta düşmanın kullanabileceği güçler azalsın diye İtalya çıkarması çapında bir işe girişmez. Fakat müttefikler bunu hareketin kayıp/kazanç oranını lehlerine çevirecek bir teselli olarak düşünebilirlerdi. İngilizler İtalya hareketine Amerikalılardan daha fazla önem veriyorlardı. Bu cepheye daha çok kuvvet ayırıp 8. Ordu'nun prestijini artırmak istediler. Ancak Amerikalılar bunun Fransa'ya yapılacak harekattan güç indirimine yol açacağından endişe ederek karşı çıktılar. Amerikalılar güçlerin esas cephede toplanması konusunda büyük hassaslık gösteriyorlardı.

Mussolini'nin Kaçırılışı

Ülkesini olanaklarının ve yeteneklerinin çok üzerinde serüvenlere sürükledikten sonra Mussolini itibarını tümüyle yitirmişti. Hitler'in desteğiyle ayakta duruyordu. Bu nedenle de görevden alınıp hapsedilince faşistler dahil hiç kimse onu savunmak için ağzını açıp tek söz etmedi. Zaten diğer faşistler de önemli görevlerden alınmaya başlanmışlardı.

Hitler, İtalyanların bu tutumlarını ihanet olarak niteleyerek derhal Roma'yı işgal ve İtalya'ya ele geçirme planlarını yürürlüğe koyarken eski arkadaşını da aramaya başladı. Ama Mussolini'nin nerede olduğunu öğrenmeleri kolay olmadı. Önce adaları araştırdılar. Birkaç hafta içinde Duçe'nin Apeninler'in en yüksek tepelerinden birisinde, sadece teleferikle çıkılabilen Gran Saso'da olduğu öğrenildi. Kurtarma işi bizzat Hitler tarafından SS komandolarının yetenekli lideri Otto Skorzeny'ye verildi. Bunlar 12 Eylül 1943 günü planörle tepeye inerek muhafızları etkisiz hale getirdiler ve Mussolini'yi minik bir Fieseler-Storch uçağına zorlukla sığdırıp önce Roma'ya, oradan da Hitler'in huzuruna uçurdular.

Hitler eski arkadaşının Alman işgalindeki İtalya'da faşist rejimi canlandırması için teşvik etti. Ancak Mussolini artık tükenmiş bir adamdı. Yeni işinde hiçbir enerji sergileyemedi. Kuzeyde ilan ettiği "İtalyan Sosyal Cumhuriyeti" ve "Faşist Cumhuriyetçi Hükümet" in kukla olduğu o kadar açıktı ki İtalya bir daha bunları asla kabul edemezdi. Zaten kendisi de SS'lerin göz hapsinde yaşıyordu. 1943 yılındaki darbeye kendisine karşı oy kullanan Büyük Faşist Konseyi üyelerinden Almanların yakaladıkları kişiler kurşuna dizildi. Mussolini'nin damadı eski Dışişleri Bakanı Kont Ciano da bunların arasındaydı.

Anzio ve Monte Cassino

Roma yolu üzerindeki Liri ve Rapido nehirlerinin vadilerine hakim bir tepede kurulmuş olan Monte Cassino manastırının önemli bir mevzi olarak görüldüğü Gustav Hattı'nı geçmekte zorlanan müttefikler yeni bir hareket tasarladılar. Bir yandan 8. Ordu ile Sangro

ırmağını aşarak ilerlemeyi, öte yandan da bu hat ile Roma arasındakalan Anzio'ya bir çıkarma yaparak Almanları sıkıştırmayı düşündüler. 22 Ocak'ta çıkarma yapılırken karşılarında sadece bir Alman taburu buldular ve rahatça kıyıya çıktılar. İstedikleri gibi ilerleyebilirler ve güneydeki Almanların ikmal yollarını kesebilecekleri gibi, Roma'ya da ulaşabilirlerdi. Ama Almanların şansına Amerikalı komutan Lucas son derece pasif ve karamsar bir kişiydi. Önce mevzilerini sağlamlaştırıp sonra keşif yapmayı filan düşününceye kadar Kesselring çok hızlı ve etkili tedbirler aldı. Hitler ona, kuzey geçitlerini tutanlar dahil her birliği istediği gibi kullanma yetkisi verdi.

Çıkarma hareketinde köprübaşının emniyete alınması genel kural olarak gerekli bir tedbir olmakla birlikte bunun kısa sürede yapılması önemlidir. Lucas'ın birlikleri ise, ileri doğru ilk hareketlerini tam bir hafta sonra yapmaya çalıştılar. Halbuki bu sürede tüm köprübaşı kuşatılmış ve topçu ateşi altına alınmıştı. Sonuçta Anzio köprübaşı o kadar sıkıştı ki Gustav Hattı'nda çabalayan birliklere faydadan çok zarar getirdi, çünkü burayı rahatlatmak için onlara cepheden hücumla geçme emri verildi. Bu arada araziye hakim durumu nedeniyle Monte Cassino manastırı da müttefikler tarafından havadan bombalanarak tümüyle yıkıldı. Bu sanat eserinin boş yere tahrip edildiği sonradan anlaşıldı, çünkü Almanlar bombardımana kadar manastıra girmemişlerdi ancak bombardımandan sonra buradan esaslı bir şekilde yararlanmaya başladılar. Sayısız muharebenin deneyi, yıkılmış binaların mevzilenmeye sağlam yapılardan çok daha elverişli olduğunu göstermiştir.

Bu olaylar süredursun, Hitler Anzio köprübaşının ezilmesi için büyük bir kuvvet ayırmaya karar verdi. Amacı burada müttefiklere gözdağı vererek Fransa'ya yapacakları çıkarma için kararlılıklarını kırmaktı. Anzio'daki beş Anglo-Amerikan tümeninin karşısına tam 10 güçlü tümen yığdı. 16 Şubat'ta Almanlar birçok noktadan saldırarak uygun bir boşluk aramaya başladılar. Akşama doğru Amerikan 45. Tümeni'nin bulunduğu yerde bunu tespit ederek ertesi gün tanklar ve Hitler'in gözde birliklerinden olan Lehr Piyade Alayı öncülüğünde hücumu başlattılar. Albano-Anzio yolundan ilerlerken zafere çok yaklaştılar. Ne var ki bütün güçlerini aynı hattan

hücum için biraraya toplayınca müttefik kara ve deniz topçusu ile üstün hava kuvvetlerine mükemmel bir hedef oluşturdular. Yine de müttefikler son savunma hatlarına kadar gerilediler ve krizi güçlüğüle savuşturabildiler. Bu arada Lucas'ın görevden alınıp yerine Truscott'un getirilmesiyle savunma toparlandı.

Bundan sonra Mayıs ayına kadar müttefikler üç kez büyük taarruza girişip yenildiler. Aylarca Monte Casino önlerinde takılıp kaldılar. 11 Mayısla 1000 topun baraj ateşini takiben dördüncü büyük hücumları başladı. İngiliz ve Amerikan birlikleri arasındaki bölgede mevzilenmiş bulunan Juin komutasındaki hür Fransız birlikleri hızlı bir hareketle dağlık bölgeden Gustav Hattı'nın arkasına inmeyi başardılar. Doğudan Monte Casino'ya hücum eden Polonyalılar ise çok ağır kayıplar pahasına burasını ele geçirdiler. Gustav Hattı'nı desteklemek için Alman ihtiyatları kaydırılmaya başlandı ama Anzio köprübaşındaki müttefiklerin hareketi bunları kısıtladı. Bir başka kaynak Monte Cassino'nun düşmesinde Polonyalıların hücumunun esas faktör olmadığını; Fransızların, başka herkesin geçilmez olarak niteledikleri bir bölgeden Almanların arkasına sarkmasından sonra Almanların kuşatılmaktan çekinerek manastırı boşalttıklarını, Polonyalıların doğrudan hücumla ağır kayıplar verdikten sonra boş mevzilere girdiklerini ifade etmektedir.¹ Almanlar Roma'nın hemen güneyinde oluşturdıkları Sezar Hattı'nda direnmeye çalıştılsa da bunda uzun süre başarılı olamadılar. Öte yandan güneyden çekilen birliklerinin kuşatılmasını önlemek için Apeninler'deki dağ yollarını kullandılar. Burada müttefiklerin yine büyük bir fırsat kaçırdıkları görüldü. Şayet basının şahsına ilgisine aşırı önem veren Mark Clark'ın 5. Ordusu bir an önce Roma'ya girmek yerine bunların yolunu kesecek şekilde ilerleyseydi birçok Alman birliği esir edilebilir ve Roma yine alınabilirdi. Kaldı ki Amerikalıların 4 Haziran günü Roma'ya girmesinden (Mark Clark ertesi gün Capitoline Tepesinde basın konferansı yapacaktı) iki gün sonra Normandiya çıkarmasının başlaması 5. Ordu'yu (yani komutanını) gene gölgede bıraktı. Ancak bu olaylarda olumlu bir husus

¹ David Hapgood and David Richardson, **Monte Cassino**, Congdon & Weed, New York, 1984, s. 230.

daha vardı ki, bu Kesselring'in Roma'yı açık şehir ilan ederek yap-
nıp yıkılmasını önlemesiydi. Monte Cassino'nun bombardımanı
konusundaki tartışma ise 1944 yılından 1960'lara kadar devam
etti. Almanlar manastıra girmediklerini, Amerikalılar ve Yeni Zel-
landalılar ise burasının askeri amaçlarla kullanıldığını ileri sürdüler.
Nihayet Amerikalılar 1969 yılında, bombardımana kadar burada
Alman birliklerinin olmadığını kabul ettiler.¹

1944 yazında İtalya'daki güçlerin bir kısmı Güney Fransa'ya yapı-
lacak Anvil (sonradan Dragoon) adı verilen çıkarma hareketine
ayrıldı. Geride kalan birlikler, oyalama muharebeleri vererek tepe-
den tepeye çekilen Almanları çok yavaş bir hızla iterek ilerlemeye
devam ettiler. Sırasıyla Triasimene, Arezzo ve Arno adı verilen
hatları aştılar. Yaz sonunda da Gothic hattı denilen büyük mevzile-
ri geçtiler. Bundan sonra dağlık bölge bitiyor ve Kuzey İtalya'nın
geniş ovaları başlıyordu. Ne ki burada da ardına sığınabilecek
büyük ırmaklar vardı. Yılsonuna kadar ancak Ravenna'ya ulaşıla-
bildi. Tükenmiş durumdaki müttefik İtalya orduları Bolonya civarın-
da güçlü Alman ihtiyatları olduğunu biliyorlardı. İlkbaharda taarruz-
larını yenilemek üzere durup toparlanmaya karar verdiler.

İtalya'da ilerleyiş son derece yorucu, bıkkınlık veren, sonu
gelmeyen bir muharebeler dizisi halinde cereyan etmiş, esasen
arazinin koşulları tayin edici harekate izin vermemişti. Arazi engel-
leri çıkarmalarla aşılabilirdi ama müttefikler bu konuda oldukça
basiretsiz davrandılar. İlerlemenin aşırı yavaşlığı askerin moralini
bozmuş ve en yüksek firar oranı burada göze çarpmıştı. Ayrıca
buradaki birliklerin bir kısmı daha Almanyaya yapılacak son hü-
cum için batı cephesine çekilince yapacak fazla bir şey de kalma-
dı. Kuzey İtalya, Hitler'in son günlerine kadar Almanların elinde
kalacaktı. Neyse ki bu uzak değildi.

Monte Cassino muharebelerine piyade subayı olarak katılmış ve
sonradan harp tarihiyle ilgili değerli kitaplara imza atmış olan Fred
Majdalany, 1944 yazında Alexander'in komutası altındaki 5. Ame-
rikan ve 8. İngiliz ordularının toplam 28 tümenle, üçte biri savaş

¹ Hapgood and Richardson, ibid, s. 237.

gücünü yitirmiş olan 21 Alman tümenini kovalamaya başladığını ve onları Alplere kadar sürmesinin önünde bir engel bulunmadığını yazar. Normandiya'dan sonra Güney Fransa'ya yapılacak çıkar-maya katılacak güçler Alexander'ın kuvvetleri arasından çekilince bu fırsatın kaçtığını ve Almanların bundan sonraki hatlarda tutun-masının bu sayede gerçekleştiğini ifade eder. Churchill ve İngilizler hareketin devamı için ısrar etmişler ama Amerikalılar Güney Fran-sa planından taviz vermemişlerdi.¹ Gerçekten de yedi kuvvetli tümen İtalya'dan çekilmeseydi Roma'nın kuzeyinde kalan İtalya daha önce kurtulabilirdi ama unutulmamalı ki 1944 yazında Norman-diya'daki Alman savunmasını kırmayı başaran birliklerin hareketi, müttefik stratejisi ve savaşın sonuca ulaştırılması açısından çok daha önemliydi.

¹ Fred Majdalany, **The Battle of Cassino**, Ballantine Books, New York, 1957, s. 232-234.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'YA ÇIKIŞ: FRANSA

Normandiya Çıkarması

1944 yılında Almanlar, Kuzey Avrupa'dan İtalya'ya kadar 5000 kilometreyi aşan bir kıyıyı korumak zorundaydılar. Bunu kolaylaştırmak için Atlantik Duvarı adı verilen istihkamlarla muhtemel çıkarma bölgelerini tahkim etmiş ve oldukça büyük bir yığınak gerçekleştirmişlerdi. Müttefiklerin kıyıya çıktıktan sonra acilen bir limana gereksinimleri olduğunu hesaba katarak bütün önemli kıyı merkezlerini birer kale haline getirmeyi de ihmal etmediler. Bu kalelerin bir kısmı kuşatıldıktan sonra bile savaşın sonuna kadar direnecekti.

Çıkarmanın nereden yapılacağı konusunda Hitler ve generalleri farklı görüşlere sahipti. Hitler çıkarmanın Normandiya kıyısına yapılacağını düşünüyordu ve burasının savunmasını Rommel'e verdi. Batı cephesi komutanlığına getirilmiş olan yaşlı komutan von Rundstedt ise çıkarmanın kanalın en dar yeri olan Dover ile Kale arasında yapılacağı kanısındaydı.

Hitler bu kez daha mantıklı düşündü. Esasen İngiltere'deki müttefik askerlerinin konumu, çıkarma tatbikatı yaptıkları Devon kıyılarının Normandiya'ya benzemesi ve Cherburg'un ikmal limanı olarak kullanılabilme olanağı doğru karar vermesinde etken olmuştu. Ama bu yerinde öngörüye rağmen cephe üzerinde kurduğu aşırı denetim ve esnek olmayan yönetim sistemi nedeniyle müttefik zaferine dolaylı olarak en büyük katkıyı yine kendisi yaptı.

Çıkarma bölgesindeki B Ordular Grubu'nun komutanı olan Rommel de Hitler ile aynı kanıdaydı¹ ve 1944 baharında kıyılarda hazırlığı artırmak için büyük bir gayret sarf etti. Su altı engelleri, mayınlar ve beton yuvalarının inşası hızlandırıldı. Karşı saldırı eğitimi yaptırdı. Ne var ki artık çok geç kalınmıştı ve bunların istenilen düzeye getirilmesi için yeterli zaman ve malzeme yoktu. Ancak bu birinci derecede önemli bir husus olmaktan çıkmıştı. Esas sorun Rommel'in von Rundstedt ile farklı hareket tarzlarını savunmaları ve Hitler'in ikisinin de üzerinde ayrıca müdahalelere girişmesiydi.

Rommel çıkarmanın ancak kıyıda durdurulabileceğini, müttefikler bir kez köprübaşını genişlettikten sonra herşeyin yitirilmiş olacağını söylüyordu. Rundstedt ise çıkarmadan sonra yapılacak bir karşı taarruzla müttefiklerin yenilebileceği fikrindeydi. Burada Rommel haklıydı çünkü Afrika'da müttefik hava üstünlüğünün birliklerini birçok kez nasıl hareketsiz hale getirdiğini çok iyi hatırlıyordu. Sonuçta, her iki görüş de tam kabul edilmeden yapılacak eylem şekli muğlak bırakıldı. Bu Almanlar için en kötü çözümdü. Bu arada Rommel'e az miktarda tank verildi. Zırhlı birliklerin çoğu ise doğrudan başkomutanlığın, yani Hitler'in emri altına alındı.

Öte yandan, Almanların bütün ihtiyatlarını Normandiya'daki 7. Ordu emrine vermemek için geçerli nedenleri vardı. Birçoğu bu çıkarmanın ihtiyatları Normandiya'ya çekmek için yapıldığını, esas çıkarmanın hala Kale bölgesinde olacağını savunuyordu. Müttefikler Almanların buna inanmaları için İngiltere'de hayali bir ordu grubu yaratmışlar, buna bağlı hayalet karargahlar her gün binlerce rutin haberleşmeyi yaparak başarılı bir savaş aldatmacası gerçekleştirmişlerdi. Böylece Normandiya savaşının kritik ilk günlerinde muharebelerin yükü 7. Ordu tarafından tek başına üstlenilirken, Kale bölgesindeki 15. Ordu boş yere ikinci çıkarmayı bekledi.

¹ Rommel'in yazılarını ve mektuplarını incelediğimiz zaman 1943 yılında çıkarmanın Kale bölgesine yapılacağını muhtemel gördüğü, ancak 1944 yılında Normandiya üzerinde özellikle durmaya başladığı anlaşılmaktadır ki, General Bayerlein ile konuşmaları da bu yöndedir. Rommel çıkarmanın kıyıda karşılanması gereği ve Almanların hareket olanaklarını büyük ölçüde yitirecekleri konusu üzerinde durmaktaydı. Bkz. B. H. Liddel Hart (ed.), **The Rommel Papers**, İng. Çev. Paul Findlay, Collins, London, 1953, s. 451.

Savaşların kaderinde hiç de küçümsenmeyecek bir rol oynayan şans faktörüne de bu arada değinmeyi unutmayalım. 6 Haziran mehtabın ve med cezirin durumu itibariyle çıkarma yapılabilecek son gündü. Aksi taktirde dört haftalık bir erteleme kaçınılmaz oluyordu. Öte yandan Haziran başından itibaren bölgeyi etkisine alan şiddetli fırtınanın duracağına dair çok az emare vardı ve son kararı verecek olan Eisenhower endişe içindeydi. Erteleme büyük bir sorun olacak gemilerde hazır bekleyen askerlerin indirilmesi, tekrar bekleme, düşmana haber sızması ve daha binlerce sorun çıkacaktı. Eisenhower herşeyi tarttıktan sonra çıkarma emrini verdi. Hareketin başarısız olması halinde sorumluluğun hepsini üzerine alan basın açıklamasını bir ay boyunca cüzdanında taşıyacaktı.

Ne ki, fırtınada çıkarma yapılamayacağı fikriyle Rommel başta olmak üzere birçok komutan görev yerinden ayrılmıştı. Bunlar arasında 7. Ordu komutanı Dolmann ve 1. SS Panzer Tümeni komutanı Dietrich de vardı. (Rommel İkinci El Alameyn başladığında da muharebenin ilk gününü cephenin uzağında geçirmişti). Keza Hitler de 6 Haziran günü öğle saatlerine kadar uyandırılmadı. Böylece Rundstedt karşı saldırı için genelkurmay ihtiyatındaki zırhlı tümenleri emrine alamadı. (Batı cephesi komutanı olarak tek yetkim kâpımdaki nöbetçiyi değiştirmektedir diyerek alaycı bir şekilde yakınmıştı.). İlk anda eldeki tek zırhlı birlik olan Caen'deki 21. Panzer tümeni ise hemen giriştiği karşı saldırıda etkili olmasına rağmen köprübaşlarını ezecek kadar güçlü değildi, ama yine de Montgomery'nin bu kenti almasını engelledi. Rommel çıkarma öncesinde bu tümenle özel olarak ilgilenmiş ve her durumu hesaba katarak defalarca karşı saldırı tatbikatı yaptırmıştı. Kıyıda üç zırhlı tümen daha olsaydı köprübaşlarının imhası pekala mümkündü.

7. Alman Ordusu'nun Kurmay Başkanı General Max Pemsel, indirmeye ilgili ilk haberleri almaya başladıktan sonra, sabah 03'ten itibaren büyük günün geldiğini anlamıştı. Ancak Hitler'in komuta hiyerarşisini yok etmesi ve birçok kararı uhdesine alması Rommel'in B Ordular Grubu'na destek olmak üzere kurulmuş olan Batı Panzer Grubu'nun kritik saatlerde hareketsiz kalmasına yol açtı.

Müttefiklere gelince onların korkuları da güçlü panzer saldırılarıyla köprübaşlarının parçalanmasıydı. Tank saldırılarını etkisizleştirmek

amacıyla kurdukları muharebe gruplarını en erken saatte hakim yerlere mevzilendirmek istiyorlardı. Anzio'daki durumun tekrarlanmaması için yaptıkları zihinsel hazırlık gerçekten 6 Haziran'da ve izleyen günlerdeki hareket için yararlı oldu. Ayrıca beş ay öncesinden başlayarak çıkarmanın nereye yapılacağı konusunda ipucu vermeden Fransız ulaşım sistemini tahrip etmeye başlamışlardı. Böylece takviyelerin hareketini iyice geciktirmediler.

Çıkarma için devam kararı verildikten sonra ilk olarak 3 hava indirme tümeni gece yarısından itibaren köprübaşlarının gerisini ve yanlarını emniyete alacak şekilde inmeye başladılar. Bunların bir kısmı gece karanlığında sulara veya Alman garnizonlarının bulunduğu yerlere inerek telef oldular ya da yanlış yerlere bırakıldılar ama kalanlar toparlanıp küçük savaş grupları oluşturdular. Herşeye rağmen ciddi yararları oldu. Öncelikle Alman komutanların kafasındaki taktik resmi karıştırdılar ve bir kısım kuvvetlerin çıkarma bölgesine intikalini engellediler. Ayrıca bazı mevzileri ele geçirerek ve yollarda pusular kurarak Almanların hareketlerini kısıtladılar.

Müttefik çıkarma bölgeleri sırayla şöyleydi: Cotentin yarımadasının kuzey dirseğindeki Utah ve Omaha kod adı verilen köprübaşlarına Amerikalılar; Bayeux ile Caen arasındaki Gold, Juno ve Sword köprübaşlarına da İngilizler çıktılar. İlk günün önemli hedefi Caen alınamadı ve bu kent önünde 30 gün sürecek kanlı çatışmalar başladı. Bunun nedenlerinden birisi de çıkarmanın ilk saatlerinde kısa da olsa bir Anzio sendromu yaşanmasıydı. İngilizler ilk anlarda atak davranabilseler 21. Panzer tümenine rağmen kente girebilirlerdi (Bu tümenin unsurları oldukça geniş bir alana yayılmıştı). Ancak Caen'in çatışmaların pivot noktası haline gelmesi son tahlilde müttefiklerin işine yaradı. İlk gün Omaha köprübaşında aşırı zorlanmalarına rağmen Amerikalılar ellerinde tuttukları bölgeyi genişletebildiler. Fakat bunun beklenenden çok daha yavaş bir şekilde gerçekleştiğini kaydetmeliyiz.

Caen'in bölgenin önemli hedefi olması Montgomery'yi Alman zırhlı gücünün ezici çoğunluğuyla karşı karşıya getirdi. Ne var ki o bunu önceden görmüştü. Art arda birçok panzer tümeni buraya yollandı, fakat bunlar müttefiklerin hava üstünlüğü nedeniyle cepheye parça

parça ulaştılar ve toplu bir karşı saldırı için toparlanacakları yerde, geldikçe perakende olarak sarf edildiler, mevzi savunma işlerinde kullanıldılar. Böylece Almanların esas kozları etkisizleşmiş oldu.

Batı kıyılarını koruyan 58 Alman tümenini yarısı sabit tipte, yani sadece işgal edilmiş mevzileri koruyabilecek olan ihtiyat birlikleriydi ama aralarında 10 panzer tümeni bulunan diğer yarısı müttefik köprübaşlarını yok edebilirdi. Hitler'in zırhlı tümenleri Rommel'e önceden vermemiş olması ve sonra da müttefik uçaklarının bunların hareketini iyice kısıtlaması belirleyici oldu. İkinci El Alameyn'de olduğu gibi Caen'de Montgomery Alman zırhlı gücünü azar azar ğtt. Böylece Temmuz sonundaki Cobra hareketi için uygun koşulları yaratmış oldu. şayet Hitler komutanlarına esnek savunma için izin verseydi piyadelerin rahatlıkla yapacağı savunma işi için tankları kullanmazlar ve onları toplu hücumlar için gruplandırabilirdi.

Caen önlerindeki kanlı muharebeler Almanları yıpratmakla birlikte müttefikler de bu kentin alınmasındaki gecikmeden dolayı ciddi bir huzursuzluk yaşamaya başladılar. Bunun zerine İngilizler Goodwood adı verilen bir operasyon hazırladılar. Amaçları zırhlı birliklerle ilerleyerek Caen evresindeki Alman birliklerinin kuşatılmasıydı. 18 Temmuz günü operasyon büyük bir hava bombardımanı desteğinde başladı ama İngiliz hücumu iyi hazırlanmış Alman mevzileri önünde eridi. İngilizlerin bu başarısızlığı nedeniyle Montgomery Amerikalıların nezdinde geri dönülmez şekilde itibar kaybına uğradı.¹

Müttefik ilerlemesi ilk başta son derece yavaş olmakla birlikte 25 Temmuz'da başlayan Cobra hareketi ile birlikte hızlandı. Bu tarihte müttefik işgali Caen yakınlarından başlayarak Cotentin Yarımadası'nın st yrısını ancak kapsıyordu Cobra adı verilen hareketle müttefikler yarımadanın güneyine inerek büyük bir çıkışın olanaklarını yarattılar. Bu orijinal plana göre Haziran sonunda ulaşılması gereken hedefti.

¹ Max Hastings, **Overlord, D-Day and the Battle for Normandy**, Simon and Shuster, New York, 1984, s. 238.

İlerlemenin yavaş olmasının önemli bir nedeni de Normandiya'nın "bocage" denilen arazilerinin ilerlemeyi son derece zorlaştırmasıydı. Bölge insan boyunda çit ve taş duvarlarla adeta örülmüştü. Bunlar görüş mesafesini son derece azaltıyor, savunmaya büyük avantaj sağlıyordu. Müttefikler buna karşı, bir kısım tanklarının önüne çelik bir kama yerleştirerek çözüm buldular. Böylece tanklar duvarları aşarken tam bir hedef haline gelmeden bunları yıkıp ilerleyebiliyordu.

Almanların Tiger ve Panther tankları karşısında uzaktan çaresiz kalan Sherman'ların zayıflığı da sayı üstünlüğü ve uçakların yardımıyla telafi edilebiliyordu. İngilizler Amerikalılardan aldıkları Shermanların bir kısmına daha ağır bir top taktılar ama bunların sayısı çok sınırlıydı. Buna karşı müttefik ordularının genel mekanizasyon düzeyinin yüksekliği de tanklarındaki niteliksel zayıflığı kısmen örten bir faktör oldu.

Normandiya'daki müttefik yığınağı hava hakimiyeti altında tayin edici düzeye yükselirken, bir dizi önemli gelişme meydana geldi. 17 Temmuz'da Rommel müttefik uçaklarının ateşine yakalanarak ağır yaralandı. 20 Temmuz'da ise Hitler'e Doğu Prusya'daki karargahında suikast girişimi oldu. Rommel'in yerine atanan Mareşal von Kluge güvenle işe başlamıştı. Ama müttefik hava gücünü görünce birden bozulan morali, anti-Hitlerci komploya adının karışmasıyla büsbütün karmaşık hale geldi. Kluge kısa bir süre sonra intihar etti ve Alman karargahlarının çoğu büyük bir sarsıntı yaşadı.

Amerikan yığınağı 1. Ordu'nun yanı sıra 3. Ordu'nun da kurulmasını gerektirecek kadar büyüdüktan sonra, bu birliklerin komutanı olarak tekrar sahneye çıkan Patton, 25 Temmuz'da, güneye, Avranches istikametinde köprübaşından fırlayarak açık araziye ulaştı. Bu bölge tam onun istediği türden bir tank hareketine elverişliydi. Son Alman ihtiyatları ise cephenin tam öbür ucunda artarda tekrarlanan İngiliz girişimlerine karşı kullanıldığı için önü açıktı. Bir kısım birlikler Brest, Lorient ve St. Nazaire limanlarını almak için batıya, Brittany yarımadasına yönelirken, diğerleri de içerden kuzeye kıvrılarak Alman ordusunun çok sayıda birliğini Falaise'de meydana gelen bir cep içinde sıkıştırdı. Almanların bir kısmı cebin kuzey ucundan çeki-

lebildi ama bunlar da ağır bir topçu ateşi altında dar bir kesimde ezildiler. Burası Almanlar için, daha küçük çapta olmakla birlikte, batı cephesinin Stalingrad'ı sayılabilirdi.

Aslında, Brittany yarımadasının fethi biraz daha sonraya bırakılıp, tüm güçler kuşatma için kullanılsaydı daha çok sayıda Alman birliğinin İngilizlerle Amerikalılar arasında sıkıştırılıp imhası mümkün olabilecekti. Esasen sözkonusu limanlar da kale haline getirilmişti ve tıpkı ortaçağ kuşatmaları gibi savaş sonuna kadar direnerek bunları müttefiklerin istifadesinden yoksun bıraktılar. Kuşkusuz, müttefikler isteselerdi bu limanları alabilirlerdi ama bu taktirde başka yerlerde kullanabilecekleri birlikleri şehir çarpışmalarına sokacaklar ve bu tür operasyonlarda tipik olan çok yüksek zayıatlarla karşılaşacaklardı. Bu bedeli ödememeyi tercih etmeleri anlaşılabilir.

Sonuçta, birçok Alman birliği Falaise'de ezildi ve Sen Nehri üzerinde yeni bir savunma kurma fırsatını yitirdiler ama bir kısmı da daha kuzeye kaçmayı ve tekrar tutunmayı başarabildi. Ağustos ayındaki muazzam müttefik ilerlemesi belki de bir iki ay içinde savaşı sona erdirebilecekken, Fransa'nın kurtarılmasıyla sınırlı kaldı.

Paris'in Kurtuluşu

Ağustos ayında Patton başta olmak üzere müttefik orduları Normandiya'dan boşalıp hızla yayılırken Paris'te bir hareketlenme başlamıştı. Aynı günlerde Varşova'da Kızılordu'nun Vistül kıyısına gelmesiyle ayaklanmış ama ilerleme durdurulunca Almanlar kenti ve halkını perişan etmişlerdi. Şimdi bunun Paris'te tekrarlanma tehlikesi müttefik planlarını altüst etti. Eisenhower savaşın en kritik noktasında Paris gibi büyük bir kentle uğraşmak istemiyordu.

O günlerde batı cephesinde dört müttefik ordusu vardı. Montgomery'nin 21.ci Ordu Grubu'nda Dempsey'in 2.İngiliz Ordusu ve Crear'ın 1. Kanada Ordusu; Bradley'in 12.Amerikan Ordular Grubu'nda ise Hodges'in 1.Ordusu ile Patton'un 3.Ordu'su Normandiya'dan yayılmışlardı. Güney Fransa'ya da Devers komutasında yeni bir ordu grubu çıkıyordu. Her tümenin günlük ikmal ihtiyacı 700 tondur ve bu tam olarak sağlanamazken, bir de Paris'te ortaya çıkacak ihtiyaçlar komutanların uykusunu kaçırmaktaydı.

Paris ise gerçekten tehlikede idi ve Hitler bu kentin yakılması için Sivastapol'a giren birliğin komutanı von Choltitz'i görevlendirmişti. Ne var ki Choltitz'in bu lanetli görevi yerine getirmeye niyeti yoktu. Kentin köprülerine ve tüm önemli yerlerine patlayıcı yerleştirilmesini çeşitli bahanelerle savsakladı. Aynı günlerde Paris'te giderek yaygınlaşan çatışmalarda komünistler, De Gaulle'ciler, kaderlerini Almanlara bağlamış olan Dernand'ın faşist Fransız milisleri ve Almanlar arasında çok yönlü garip bir çekişme başladı. En çok komünistlerden korkan De Gaulle'ciler müttefiklerden acil yardım istediler. Bunun SHAEF (Avrupa Müttefik Ordular Yüksek Komutanlığı)'ı etkilememesi olanaksızdı. Ayrıca katliamdan korkuyorlardı. Sonuçta Leclerc komutasındaki 2.Fransız Zırhlı Tümeni'ni (Amerikan malzemesiyle teçhiz etmişti.) 4.Amerikan Piyade tümeniyle birlikte Paris'i kurtarmaya gönderildi. Leclerc'in seçilmesi Fransızların gururunu görünüşte de olsa kurtarmak içindi. Paris 25 Ağustos günü tahrib edilmeden, sadece münferit çatışmalara sahne olarak teslim alındı. Bundan sonra yaklaşık bir hafta gibi kısa bir süre içerisinde Fransa'nın hemen hemen tümü kurtarıldı.

Kuzeye İlerleme, Strateji Meseleleri ve Arnhem

31 Ağustos'ta Patton Verdun yakınlarında Meuse Nehri'ni geçti ve ertesi gün Metz önlerine geldi. 3 Eylül'de ise Hodges Namur'u alırken İngilizler de boş durmuyor, Brüksel ve Anwerp'i ele geçiriyorlardı. Müttefik orduları Ruhr ve Saar'ın eşiğine gelmişlerdi ve Almanların buraları yitirmeleri halinde savaşa devam etmeleri olanaksızdı. Bu altın bir fırsattı.

Eylül'ün ilk günlerinde Almanların batı cephesinde sadece 570 uçağı ve bir tümeni bile donatamayacak kadar az sayıda tankları kalmıştı. Buna karşın müttefikler 14 bin uçak ve 2 binden fazla tanka sahipti. Ne ki, bir dizi etken müttefik ordularının hızını keserek Almanlara savaşı uzatma fırsatı verdi. Bunlardan birincisi ikmal sorunuydu. Tümöyle mekanize olan müttefik birlikleri birim başına Almanların üçbuçuk misli günlük ikmal gereksinimine sahipti ve bu bütün ordulara aynı anda ve aynı miktar temin edilemiyordu. Fransız ulaşım şebekesini tahrip etmeleri şimdi mütte-

fiklerin aleyhine işlemeye başlamıştı. İkmali tam alan birlik hızla ilerliyor, ama sonra ikmal ağırlığı diğer birliklere kaydırılınca durup beklemek zorunda kalıyordu. İlerlemek isteyen orduların birbirlerinden benzin çaldığı görülmekteydi. Ayrıca özellikle topçu için cephane sıkıntısı da başgöstermişti. Ekim ayında Amerikan XIX. Kolordusu Alman topçusunu susturmak için atış sayısını batarya başına 24 mermi ile sınırlamıştı. Kasım ayında Eisenhower General Bull'u cephane sorununu görüşmek üzere Washington'a göndermişti, durumun ciddiyeti anlaşılınca bir yandan üretim artırılmış, acil sevkıyat için de ABD'de bulunan bütün depolar taranıp cephane bulunmaya çalışılmıştı.¹

İkinci önemli neden strateji sorunu üzerindeki anlaşmazlıklardı. Amerikalılar müttefik cephesinin az çok paralel şekilde ilerlemesini savundukları için atılgan komutanlar ikmal için SHAEF ile devamlı çekişme halindeydiler. İngilizler ise (yıllar önce hazırladıkları bir planın versiyonu olarak) ağırlığı Ruhr bölgesine vermeyi düşünüyorlar ve bir kama gibi Almanya'nın içlerine ilerleyerek savaşın çok daha çabuk bitirileceğine inanıyorlardı. Bu adeta tersine çevrilmiş bir Schlieffen planıydı. Ama Amerikalılar ikmal olanaklarının çoğunu Belçika ve Hollanda üzerinden Ruhr'a girmek isteyen Montgomery'ye tahsis etme taraftarı değillerdi. İşin doğrusu Almanlar tekrar toparlandıktan sonra İngilizlerin bunu yapacak halleri de kalmamıştı.

1944 yılında İngiliz ordusu bir insan gücü krizi yaşamaya başlamıştı. Montgomery 14 Ağustos günü bazı tümenlerin dağıtılarak diğerlerine kadro sağlanması için İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Alan Brooke'a resmen başvurdu. Kısa sürede iki tümen usulca listeden silinerek eratı diğer birliklere dağıtıldı. İngiliz kaynaklarının Caen önlerinden yitirilen her iki kişiden sadece biri için hazır yedek bulunduğunu bildirmelerine karşın bazı araştırmacılar da İngiltere'deki eğitim birlikleri ve garnizonlarda çok sayıda asker olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu konu tam olarak açığa kavuş-

¹ Russel F. Weighly, **Eisenhower's Lieutenants, The Campaign in France and Germany, 1944-45**, Indiana University Press, Bloomington, 1981, s. 360 ve s. 567.

mamış olmakla birlikte İngilizlerin daha fazla asker yitirmekten kaçındıkları ve savaşın yükünü giderek Amerikalılara yıkmaya çalıştıkları düşünülebilir. Nitekim batı cephesindeki Amerikan birliklerinin sayısı kısa sürede İngilizlerin üç katına ulaştı.

Diğer yandan savaşan birliklerin toplama oranı da incelenmelidir. Yaklaşık 15.000 kişilik piyade tümeninde savaşın çoğu zaman fiilen sadece 4.500 kişilik 9 piyade taburu tarafından yapılıyor olması bu sınıftan askerlerde kayıp oranını ve yedek açığını artırabilirdi. 1939'da kara kuvvetlerinin %50'si piyade iken, bu Dünkerk'ten sonra %60'a çıkmış, 1943'te ise tümenlerin modernizasyonundan sonra %20'ye inmişti. Bu arada topçunun payının %22'ye çıkararak piyadeyi geçmesini de teknolojik gereksinimlerin yanı sıra -tıpkı Verdun'dan sonra Fransız ordusunda olduğu gibi- savaş korkusunun giderek öne çıkmasına bağlayabiliriz. Ayrıca kadroların en iyileri tank, paraşüt, komando ve RAF tarafından seçiliyor, çok azı piyadeye kalıyordu. Böylece nitelik ve nicelik açısından ufalan bu sınıf, kayıpların büyük kısmını vermenin artırdığı bir bikkınlığa kapılmıştı.

Tanklarla işbirliğinin çok zayıf olması İngiliz ordusunun bir başka önemli eksiği idi. Amerikalılar her tümende önceleri 2, sonra 3 adet muharebe grubu kurarak ve bunların bileşimini gereksinimlere göre esnek tutarak sınıflar arasındaki işbirliğini çözmüşlerdi. İngilizler bu konuda en geç kalan ordu oldular. Değişik sınıfları yan yana ama ayrı komutalar altında muharebeye sokmaya devam ettiler. Ancak topçularının çok iyi olduğunu kaydedelim. Birçok muharebede İngilizleri Royal Artillery'nin becerisi kurtarmıştı.

İşte bu koşullarda İngilizler ağır kayıplı geniş cephe savaşlarına oldukça isteksizdiler. Bu nedenle dar cephelerde kuvvet üstünlüğü ile kesin sonuçlu taarruzlar yapmak ve Almanları mümkün olan en kısa sürede savaş dışı bırakmak istiyorlardı. Ama ilerleme potansiyelleri giderek zayıflıyordu. Nitekim Hollanda'da yaptıkları taarruzda, zırhlı kolordularının Arnhem'e inen paraşütçü birliklerine ulaşmaması bunu gösterir. Eylül başında Antwerp'i alan İngilizlerin yarattığı tehdidi önlemek için, Almanların elinde yeterli ihtiyat kalmamıştı. Burada doğan büyük krizi önleme işi, daha önceki birçok kritik olayda tanışmış olduğumuz paraşütçü komutanı General

Student'e düştü. Gene becerisini gösterdi ve İngilizler 3 ile 7 Eylül arasında ikmal ve yeniden tertiplenmek için dört gün oyalanırken o, eline geçirdiği derme çatma birliklerle "Birinci Paraşüt Ordusu" adı verilen bir savaş grubu oluşturdu. Bunların arkasından gemisi olmayan denizaltıcılar, polisler, 16 yaşındaki çocuklar ve hafif yaralılarından, hepsi ülserli olan ve özel bir ekmekle beslenen bir tabura kadar her cins Alman yedeği cepheye koşturuldu. Savunma savaşları uzmanı ve Hitler'e en bağlı Mareşal olan Model'in batı orduları komutanlığına getirilmesi de Alman toparlanmasında etkili olmuştu. Bu birlikler "Market Garden" adı verilen büyük müttefik operasyonunu önlemeyi başaracaklardı.

Müttefikler üç hava indirme tümeni ile Hollanda'da, Ren Nehri üzerinde, en önemlisi Arnhem'de olan köprüleri ele geçirecek, bu arada İngiliz XXX. Kolordusu da yaklaşık 100 kilometre ilerleyerek geçitleri sağlama alacaktı. Ren Nehri bir kez geçildikten sonra Almanların son direnmesi kırılacaktı. Ne var ki sayısız nehir ve kanalla kesilmiş olan Hollanda arazisi tank hareketine elverişli olmadığı gibi, müttefik istihbaratı burada dinlenmekte ve toparlanmakta olan iki SS zırhlı tümeni ile Fransa'da hırpalanmış bazı diğer birliklerin varlığından habersizdi. 17 Eylül günü 1. İngiliz Paraşüt tümeni Arnhem'e inerken Amerikan 101. ve 82. paraşüt tümenleri de yakın bölgelere indiler. Bunlar içerisinde en talihsiz olanı Urquhart komutasındaki İngilizler oldular ve çoğu hedeflerinden uzağa düştüler. Bir taburları köprüye ulaştıysa da derhal kuşatıldı ve tecrit edildi. Bunları desteklemek için 21 Eylül'de inen Polonya paraşüt tugayı da boş yere büyük kayıplar verecekti çünkü bu tarihe kadar Almanlar çoktan toparlanmışlar ve araziden yararlanarak sağlam bir savunma yaratmışlardı. Bu nedenle Polonyalılar boşuna ölüme gönderilmiş oldular. XXX. Kolordu Amerikan tümenlerine ulaştı ama İngiliz tümeni cephaneleri bitinceye kadar direndikten sonra 7600 ölü ve esir bırakarak çekildiler. Sadece 2.700 kişi kurtuldu. Çekilmenin yapıldığı 25/26 Eylül gecesi İngilizler kalanları kurtarmak için büyük bir topçu ateşi açtılar ve karanlıktan yararlanarak sandallarla nehrin güney yakasına taşıdılar.¹ Bu operasyon

¹ Cornelius Bauer, **The Battle of Arnhem**, Stein and Day N.York 1967 s 240

15 gün önce yapılıyorsa başarılı olması çok muhtemeldi ama fırsat kaçmıştı ve büyük fedakarlıklarla ele geçirilen köprübaşının boşaltılmasından başka çare kalmamıştı.

Müttefiklerin Arnhem'deki fiyaskolarıyla ilgili bir başka değerlendirilmeye göre, ilk faktör Montgomery'nin planının aşırı iyimser olmasıydı. XXX. Kolordunun tek bir yol üzerinden kırksekiz saat içerisinde 100 kilometre ilerlemesi karmaşık bir planın hiç aksmadan uygulanmasını varsaymaktaydı ki, basit planlar bile savaşta sürtünme tabir edilen aksamalara tabi iken, karmaşık bir plan için sürtünme faktörünün daha çok olacağı beklenmeliydi. İkinci faktör olarak hazırlıkların yeterli olmadığı, birçok aksaklığın yanı sıra istihbaratın çok eksik kaldığı kaydedilmiştir. Ayrıca birliklerin birbirleriyle ve hava unsurları ile irtibatlarının çok zayıf olduğuna değinilir. Nihayet elde olanak olmasına rağmen ilk anda indirilen birliklerin azlığı, ikinci dalganın ilk gün değil Almanlar toparlandıktan sonra yapılması, indirme ve atlama bölgelerinin de hedeflerden çok uzak olduğu ifade edilmiştir.¹

İngilizlerin, çevredeki adaları temizlemeden Antwerp limanından yararlanmaları olanaksızdı. Bu çetin işle uğraşılırken güneyde kuşatılmış durumda bulunan 15. Alman Ordusu'nun kalıntıları bulabildikleri vasıtalarla kuzeye kaçıp kurtuldular. Bunlar diğerleriyle birleşerek Hollanda'da bir cephe oluşturmaya başladılar. Kısacık bir duraklama İngilizlere çok pahalıya mal olacaktı. Ancak Kuzey Fransa ve Belçika'nın düşmesi İngiltere'yi 1944 yazının büyük felâketi olan V-1 ve V-2 bombalarından kurtarmıştı. Bu roketler daha uzaktan Londra'ya gönderilemiyordu. Böylece giderek artan müttefik bombardımanına karşılık vermek için Hitler'in elindeki son kozlardan birisi de yok oldu. Söz konusu roketler onun zafer için boş umutlarından birisiydi.

Amerikalıların geniş cephe politikasıyla İngilizlerin Ruhr planını karşılaştıran Liddel-Hart Alman generali Blumentritt'in savaştan sonraki sorgusunda söylediği şu sözlerle Montgomery'ye destek

¹ Robert D. Ramsay, "Seizing and Holding the German Bridges at Arnhem" s. 1-10, Roger J. Spiller (ed). **Combined Arms in Battle Since 1939**, US Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, 1992.

vermektedir: "Kuzey Almanya'yı elinde tutan, Almanya'ya egemen olur. Böyle bir hareket (yani Ruhr) zayıf Alman cephesini parçalar ve savaşı sona erdirebilirdi. Berlin ve Prag Ruslardan önce işgal edilebilirdi." Söz konusu dönemde batı cephesi kurmay başkanı olan Blumentritt'in söyledikleri yabana atılmaz ama batılıların hoşuna gidecek şeyleri söyleme eğilimini de hesaba katmak gerekir. Ancak biz Liddel-Hart'ın hakkını yememek için onun Ren'e ulaşmak konusunda Patton'un en uygun konumda olduğunu kaydettiğini de belirtelim. 5 Eylül'de Blumentritt'in yerine aynı göreve gelen General Westphal ise (uzun süre Rommel'in kurmay başkanlığını yapmış değerli bir subaydı) Ekim ortalarına kadar cephenin tam olarak toparlanamadığını ve müttefiklerin kararlı bir hücumla istedikleri yerden Ren nehrini geçebileceklerini söylemiştir. Ona göre cephenin en savunmasız yeri, Koblenz üzerinden Ren Nehri'ne ulaşmak üzere Lüksemburg kesimiydi. Westphal'ın şu görüşlerini aktarmadan geçmeyelim: "(Eylül 1944 itibarıyla) Batıdaki durum son derece kritikti. Şayet düşman bu fırsatı beceriyle değerlendirseydi, cephe adına layık olamayacak kadar boşluklarla dolu olan bu bölgelerin herhangi bir yerinde ağır bir yenilgi büyük bir felakete yol açardı. En önemlisi de Ren Nehri üzerindeki hiçbir köprü'nün atılması için hazırlık yapılmamıştı ve bu ihmalin giderilmesi haftalar aldı... Ekim ortalarına kadar düşman istediği herhangi bir noktadan ilerleyebilir ve Ren'i geçerek fazla direnişle karşılaşmadan Almanya'ya girebilirdi."¹ Bu sözler bazı Almanların olaya bakışını ifade etmekle birlikte olayın bütünü farklıdır. Almanlar Arnhem'e yapılan taarruzu durdurmuşlar ve kaynaklar buraya akarken duraklayan diğer cephelerde toparlanabilmişlerdi. Burada sorulacak soru, Montgomery'nin çok zor bir arazide yaptığı Arnhem saldırısı yerine örneğin Patton'un daha doğudan açık arazilerden yapacağı taarruzun desteklenmesi halinde savaşın daha önce bitip bitmeyeceğidir. Ne var ki bu durum binlerce kez tartışılabilir artık tümüyle spekülasyon konusudur ve zihin egzersizinden başka anlamı kalmamıştır.

Bu arada Patton'un Metz önlerinde SHAEF tarafından benzini kesilerek durdurulması da savaş tarihinin hiç bitmeyecek tartışmalar

¹ H.Essme, **Patton, A Study in Command**, C.S.Sons, N.York, 1974 s. 196.

rından biriydi. Patton sürekli ilerleyerek düşmanın tertibat almasına fırsat vermemek veya durumları değiştirerek tertibatlarını geçersiz kılmanın önemine inanıyordu. Bunun için cephe her an hareket halinde olmalı ve hareket "hızla olmalı. Hız ile avantaj yakalayıp az kayıpla yüksek kazanç en iyi savaş yolu'du. 3 ordu'nun batı cephesindeki savaş ceridesi de Patton'un sürat teorisini doğrular. 1944 Temmuz'undan 1945 Mart'ına kadar 3. Ordu 19.281 ölü, 91.081 yaralı ve 15.556 kayıp (bu arada 96.539 da muharebe dışı kayıpları var) vermiş, bunun karşılığında 123.800 Almanı öldürüp, 282.900'ünü esir etmişti. Ayrıca 337.000 kişiyi yaraladıkları hesaplanmıştı.

Öte yandan kimi yazarlar da Patton'un Metz'i aşarak tek başına Ren'e ulaşmasının felaket olacağını, bu taktirde iki yanından sarılmış olabileceğini belirtirler. Ancak bu, sonuçta hücumun kanatlarını koruyabilecek unsurları taşıyıp taşıyamadığına, yani yine ikmal önceliklerine dayanan bir sorundu. Kaldı ki Patton Ren'e herkesten yakındı ve ilerleme potansiyeli en yüksek olan ordu komutanıydı. Bu yeteneği ona bütün politik sorunlara ve karşıtlarına rağmen 3. Ordu'nun komutanlığını kazandırmıştı.

Bu bölümde son olarak şunu belirtelim ki Normandiya çıkarmasının tam bir değerlendirilmesi yapılmamıştır ve bu hep bitmemiş bir tartışma olarak kalacaktır. İngiliz ve Amerikalılar 1960'dan sonra yayınladıkları raporlarda kendi görüşlerini öne çıkarmış ve gelişmeleri kendi açılarından yorumlamışlardır. Ama Fransa harekatinin özellikle ilerleyen safhalarında politik endişelerin askeri kararlar üzerinde daha da etkili olduğu kesindir. Ancak hepsinin üzerinde müttefiklerin Ağustos 1944te Almanya'nın hızla çöküşün eşiğine gelme ihtimaline karşı hazırlıksız olmaları faktörü vardır. Böylece müttefikler ordularının hiçbirisine derinlemesine ilerleme fırsatı vermediler ve Almanya 7 ay daha savaşa devam etti. Bu, Avrupa'nın acılarını artıracaktı.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

AVRUPA'DA ZAFER

Savaşı Uzatan Bazı Etkenler

Geçen bölümde müttefik ordularının zaferi erken getirecek bir hareket tarzına adapte olamamaları üzerinde durmuştuk. Ancak Almanların umutsuzca direnmesi esas olarak birçok başka faktöre de bağlıdır -ki, bunların başında III. Reich'in yönetim tarzı gelir.

Hitler'in nihai karar yetkisini tekeline alması bilinen bir husustur. Gerçi genel kural olarak en koyu diktatörlüklerde bile iktidarı paylaşanlar vardır. Yani iktidar en azından kişisel olarak mutlak değildir. Ama, Hitler iktidara ortak olabilecek unsurları etkili şekilde bölmeyi başarmıştı. Ordu, SS'ler, Luftwaffe, Nazi Partisi'nin bölümleri, savaş sanayii ve diğer kurumlar Hitler'in altında birbirlerini kollayan ve dengeleyen unsurlar olarak yer alıyorlardı. Görüşlerin tartışıldığı, açıkça ifade edildiği platformlar yoktu. Sadece Hitler'in karargahındaki toplantılar vardı ama buraya katılanlar genelde serbestçe fikirlerini söylemek yerine führerlerinin sonu gelmez nutuklarını dinlemek zorunda kalırlardı.

Hitler'e karşı muhalefet de hep gizli ve komplocu nitelik taşımak zorunda kaldı. 20 Temmuz 1944 darbe girişiminden sonra binlerce muhalifin idam edilmesiyle son muhalefet kıpırtılarını da hareket-sizliğe mahkum edildi. Nazi'ler savaşı fanatize etme programlarını karşı çıkan olmadan uygulayabildiler. Eli silah tutan herkes muharebeye sürülmeye başlandı.

Bunların yanı sıra kayıtsız-şartsız teslim koşulunun sıradan Almanı özellikle dehşetle korktukları Ruslar'a karşı sonuna kadar direnme-ye ittiği bir gerçektir. Ama müzakere edilecek bir barışı gündeme tekrar sokacak bir kurum veya makam da yoktu. Barıştan, özellikle bu yenilgi anlamına gelmeye başladıktan sonra söz etmek Almanya'da intihar etmekle eşanlamalı olmaya başlamıştı. Zaten Normandiya'dan sonra işler o kadar hızlı gelişti ki herkes olayların akışına kapıldı. Hitler, son umudu olan Anglo-Saksonlar ile Ruslar arasında anlaşmazlık çıkması ihtimalini de boş yere bekleyip durdu. Bu anlaşmazlık arka planda sürekli olarak vardı ama ancak Nazi rejimi yıkıldıktan sonra ön plana çıkacaktı.

Bu arada Nazi'lerin ırkçı ideolojilerinin etkisini de gözardı etmemek gerekir. Hitler'in son günlerinde "Alman milleti yenildiğine göre yok olmayı hak etti" türünden sözler söylediği bilinir. Güçlünün zayıfı yok etmesi bu hastalıklı kafalar için normal bir düşünceydi. Teslim olma düşüncesini büsbütün siliyordu, ta ki cephe hattında son gerçekle karşı karşıya kalıncaya kadar. O zaman inanç ikinci planda kalıyordu. Almanlar umutsuz durumlarda hemen hiçbir zaman Japonlar gibi sonuna kadar savaşıyorlardı ve fırsat olgunlaşınca teslim oldular.

Yine bir başka faktör de yeni silahların savaşın kaderini değiştirebileceği hakkında söylentilerdi. Hitler'in kendi çıkardığı bu laflara ne kadar inandığı, ne kadarını propaganda olarak ortaya attığını kimse tam bilemez. Atom silahında epey yol almışlardı ama sonuca ulaşamadılar. Bundan önce V-1 ve V-2 roketleri, yeni denizaltılar, müttefiklerin elindekinden çok daha üstün tanklar ve jet uçakları vardı. Bereket versin bunların savaşın kaderini değiştirmesi için çok geçti. Zaten tankları ve jetleri harekete geçirecek petrol yoktu. Böylece artık devleşmiş iki güç arasında kalan Almanya bir yandan da ilerki bölümlerde inceleyeceğimiz stratejik bombardıman altında son aylarını geçirirken, Hitler bir kumar daha oynamaya hazırlandı. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar zorlamak şartıyla biriktirebildiği güçlerin büyük bölümünü harcayacaktı. Giderek, ya hep ya hiç şeklinde bir yaklaşıma kapılıyordu. Mağlup olmuş bir Almanya onun gözünde hiçti.

Hitler'in Son Taarruzu

Durumunun tüm umutsuzluğuna rağmen Hitler batı cephesinde büyük bir karşı saldırı hazırlıyordu. Amacı Antwerp'i ele geçirerek müttefiklerin ikmal hatlarını kesmek ve onları dağıtıp batı cephesini sağlama aldıktan sonra güçlerini doğuya kaydırıp Rusları durdurmaktı. Hücum yolu 1940 baharında olduğu gibi yine Ardenler üzerinden geçiyordu. İşin ilginç, burası yine zayıf örtme birlikleriyle korunuyor ve ağaçlık tepeler yığınağı büyük ölçüde gizliyordu.

Batı cephesindeki hücum ilk anda küçümsenemeyecek bir başarı kazandı çünkü müttefikler Almanya'nın böyle bir gücü biraraya getirebileceğine inanmıyorlardı. Geçici olarak yerleştikleri kış mevsizlerinde o kadar rahatlamışlardı ki Almanları hazırlık için serbest bırakmışlar, yığınağı değerlendirmemişler, ellerine ulaşan birçok kanıtı görmezlikten gelen bir aşırı güven körlüğüne kapılmışlardı. Ren nehrini geçerek yapacakları son hücumu tartışırken, Alman saldırısını ilk başta kendi hücumlarını bozacak mevzii bir hareket olarak değerlendirdiler. Ancak hücumu geçen Alman güçleri (kuzeyden güneye sırasıyla) Mantouffel'in 5. Zırhlı Ordusu, Dietrich'in 6. SS Zırhlı Ordusu Ve 7. Ordu'dan oluşmaktaydı. Bunlar toplam olarak 1000'e yakın tank ve hücum topuna sahiplerdi Böylece sözkonusu bölgeyi tutan 4 tümenlik 8. Amerikan Kolordusu, 7'si zırhlı olan 20 Alman tümeni karşısında hazırlıksız yakalanarak bir anda dağıldı.

16 Aralık günü başlayan bu taarruz aslında iyi hazırlanmıştı. Yığınağa gizliliğe titizlikle uyulmuştu. Buna rağmen esirlerden ve başka kaynaklardan birçok sızma oldu ama Amerikalılar gelen istihbaratı değerlendiremediler. Alman taarruzu gerekli kaynakların tahsis edilmiş olması halinde başarı şansı olan bir plana dayanıyordu. Ne var ki gerekli kaynaklar yoktu ve tankların verilen görevleri yerine getirebilmeleri, müttefik petrol depolarını ele geçirmelerine bağlıydı. Gerçi Stavelot'da büyük bir petrol deposunun birkaç yüz metre yakınına kadar geldiler ama zapt etmeyi başaramadılar. Öte yandan Luftwaffe de aynı nedenlerle verilen görevleri yerine getiremedi ve sonuçta hücum başarısız kaldı. Halbuki bu hücumun bir baş-

ka büyük şansı daha olmuştu: şöyle ki, ilk hafta boyunca hava müttefik uçaklarının faaliyetine izin vermeyecek kadar bulutlu ve yağışlı idi. Bu kadar çok faktör şansa kalınca sonuçta kaynakları daha büyük olan müttefiklerin ilk şaşkınlıktan sonra durumu toparlamaları, büyük hatalar yapmamaları koşuluyla normaldi. Bugün bu değerlendirmeleri kolaylıkla yapıyoruz, ama o günlerde müttefikler büyük bir korku yaşadılar.

Ardenler saldırısının bir özelliği de Otto Skorzeny'nin komandoları tarafından girilen bir operasyondur. İngilizce bilen askerler arasından seçilen bir grup, Amerikan giysileri ve jeepleriyle donatılmış olarak müttefik birliklerinin arkasına sarktılar. Yol işaretlerini değiştiriyor, yollar mayınlanmış gibi kırmızı kurdeleler asılıyor, telefon tellerini kesiyor ve daha birçok yolla karışıklık yaratmaya çalışıyorlardı. Ama esas karışıklık bunlardan birkaç tanesi yakalanınca ortaya çıktı çünkü bütün Amerikan ordusu casus yakalama hummasına tutuldu. Bu o kadar ileri gitti ki rütbeyle hiç aldırımsızın herkes herkesi sorgulamaya başladı ve trafik epeyi aksadı.

Operasyonun ilk hedefi Meuse nehrine ulaşmaktı. Kuzeyde bulunan 6. Zırhlı Ordu nehre daha yakındı. Buradaki yarma teşebbüsünü desteklemek üzere bir tabur kadar paraşütçü toplanıp kritik kavşakları ele geçirmek için müttefik hatlarının gerisine indirilmeye çalışıldı. Böylece ihtiyaçların hareketi de geciktirilecekti. Ancak paraşütçülerin çoğu yanlış yere ve çok geç sevk edilerek başarılı olamadılar. Böylece Amerikalılar rahatça güçlerini kaydırıp 6. Ordu'yu durdurdular. Bu orduya bağlı Peiper savaş grubu tek başına Stavelot önlerine kadar gittiye de 24 Aralık'ta benzinleri bitince tanklarını bırakıp yaya olarak dönmeye başladılar.

Daha güneydeki 5. Zırhlı Ordu ise ilk iki gün başarılı oldu. Ne var ki yollarının üzerinde bulunan Bastogne kentini ele geçiremediler. SHAEF stratejik ihtiyatı olan 101. ABD tümeni 19 Aralık sabahı kuşatma kapanmadan bu kente girerek savunmayı ele almış; birliklerinden ayrı düşen askerleri de toparlayarak sağlam bir direniş odağı oluşturmuştu. Almanlar Bastogne kentini alamayınca kuşatma için bir piyade tümeni ve bir zırhlı tugay bırakıp ilerlemeye koyuldular. Fakat 23 Aralık'tan itibaren hava açıldı. Müttefik uçakları

akınlara başlayıp tüm güçleriyle yüklenince 5. Ordu da durmak zorunda kaldı. Bu andan itibaren batı cephesinin normal düzenine döndü ve Almanlar bir daha gündüzleri büyük çapta kıta intikali yapamadılar.

Bu hücumun ilk darbesine maruz kalmayan Patton'a gelince o ayın 19'unda Saar istikametindeki taarruzunu durdurmuş ve 48 saat içinde iki kolordu ile kuzeye yürümeye başlayacağını söylemişti. Bu durum diğer orduları, özellikle de İngilizleri şaşkınlığa sürükledi ve inanmadılar. Onlar bu tür bir yön değişikliğini uzun hazırlıklardan sonra yapabilirlerdi. Ama Patton sözünü tuttu. 22 Aralık'tan itibaren Alman taarruzunun en güneyindeki 7. Ordu'yu geri itmeye başladı. Patton'un askerleri ağır kış koşullarında ve savunmaya elverişli araziye rağmen Almanları yenerek 25 Aralık sabahı Bastogne'e ulaştılar. Ertesi gün de kuşatmayı tümüyle kaldırdılar.

Kuzeyde ise 20 Aralık'ta müttefikler yeniden örgütlenerek yarma hattının kuzeyinde kalan tüm birlikleri Montgomery'nin emrine verdiler. Bu geçici de olsa 1. ve 9. Amerikan ordularını içeriyordu. Tedbir birkaç gün içinde etkisini gösterdi ama hem büyük birliklerin İngiliz komutasına verilmesi, hem de Montgomery'nin kurtarıcı pozuna girmesi Amerikalıları çok rahatsız etti.

Hitler şimdi gözünü, Bastogne'u by-pass ederek Meuse üzerindeki Dinant'a yaklaşan 5. ordu ileri ucuna dikmişti. Bu ilerlemeyi desteklemek için başkomutanlık ihtiyatındaki 9. Panzer ve 15. Panzer-granadier tümenlerini Manteuffel'in emrine verdi. Fakat artık tüm müttefik orduları harekete geçmiş, hava açmış ve petrolleri tükenmişti. Bu güçlü birlikler geniş bir alana saçılmış olarak kaldılar. Petrolleri bitti ve ortada kalakaldılar. Bunların saldırısını desteklemek için 6. Ordu'nun giriştiği taarruz ise Alman kayıplarını artırmaktan başka işe yaramadı. Yenilgini tüm ağırlığını hissederek geri çekildiler. Alman ilerlemesi en çok 90 km olmuş, ortalama derinliği ise çok daha sınırlı kalmıştı. Kısa sürede bunun da hepsini kaybettiler.

Amerikalılar "The Battle of the Bulge" olarak adlandırdıkları bu muharebelerde şok edici kayıplara uğradılar. 8.607 ölü, 47.139 yaralı ve 21.144 kayıp (esirler dahil) toplam 76.000 kayıp dengelerini bozdu. Ayrıca çok miktarda malzeme kayıpları oldu. Ne var ki bun-

ları derhal yerine koyacak olanakları vardı. Almanlar ise bu operasyonda 120.000'e yakın asker yitirdiler. Alman yarmasının genişliği en fazla 70 kilometre, derinliği ise 90 kilometreyi aşamamıştı. Eski teknolojilerin gereklerine göre kabul edilmiş bir anlayışa göre her ilerlemede taban genişliği ilerleme derinliğinin iki katı olmalıydı. Mevcut çıkıntı çok dar olduğu için Amerikan karşı taarruzunda hemen ortasından kesildi. Böylece, muharebelerin başında Amerikalıların derinlemesine tertiplenme eksikliği nedeniyle uğradıkları kayıplar güç ve malzeme üstünlüğü sayesinde telafi edilmiş oldu.¹

Hitler'in son saldırısı aşırı gevşemiş müttefiklere korkulu birkaç gün yaşattıktan sonra ezildi. İlerleyen günlerdeyse müttefiklerin işine yaradı çünkü Ren engelini savunacak Alman birliklerinin çoğu burada imha oldu. Askerlerin bir kısmı geri çekilebildi ama bunlar tüm ağır silahlarını bırakmış moralsiz sayılardan ibaretti. Bu arada doğu cephesinde tehlike büyüyordu.

Ruslar İlerliyor

İstatistikler Rus cephesindeki Alman kayıplarının batıdakilerinden çok daha yüksek olduğunu, esaslı muharebelerin burada bittiğini açıkça ortaya koymaktadır. 1944 yazında batıda ortalama 60, İtalya'da ise 24 Alman tümeni varken doğu cephesinde ortalama 180 Alman tümeni bulunuyordu -ki buna 16 Macar tümeni de ilave etmek gerekir. Keza 1944 yazında 1 Haziran ile 31 Ağustos arasında batıdaki kayıpları 294.000 kişiyken, Kızıldordu karşısındaki kayıpları (kendi kayıtlarına göre) 917.000 kişi olmuştur. Görüldüğü gibi Ruslar savaşın asıl yükünü çekmelerine rağmen çok daha büyük ilerlemeler sağladılar.

1944 Ağustos'unda Rus ordularının Jassy-Kishinev bölgesine girdikleri büyük saldırı sonunda Balkanlardaki Nazi egemenliğinin sonu gelmişti. Romanya 24 Ağustos'ta, Bulgaristan 8 Eylül'de anti-nazi hükümetlerin kuruluşuna sahne oldu. Eylül sonuna kadar Kızıldordu Yugoslavya ve Macaristan sınırlarına dayanmıştı. Bun-

¹ Hanson W. Baldwin, **Battles Lost and Won, Great Campaigns of World War II**, Harper and Row, New York, 1966, s. 350.

dan sonraki iki ay boyunca Budapeşte'yi almak üzere kuzeye yö-neldiler. 4 Kasım'da kentin önüne geldiler ve 26 Aralıkla kuşatmayı tamamladılar. Hitler Budapeşte'ye büyük bir önem verdi. Burada kuşatılan 188.000 Alman Şubat 1945'e kadar direndiler. Bu Avrupa'daki savaşların üzerinde fazla durulmamış bir sayfasıdır ve Stalingrad ile Leningrad'dan sonra gelen en büyük kuşatma savaşıdır. Ruslar Almanların Ocak ayının ilk günlerinde çeşitli yönlerden tank birlikleriyle yaptıkları kurtarma girişimlerini durdurduktan sonra şehrin düşmesi kaçınılmaz hale gelmesine rağmen direnişin altı hafta daha devam etmesi sivillerin büyük kayıp vermesine ve kentin yanıp yıkılmasına neden oldu. Ancak en kötü durumda olanlar Yahudilerdi. Nazi Avrupa'sında Yahudilerin hayatta kalabildikleri yegane kentsel bölge olan Budapeşte'de bulunan 140.000 Yahudi'nin yarısı son günlerde Macar Jandarmalar ve faşist milisler tarafından toplandı. İsveçli diplomat Raoul Wallenberg'in binbir çareye başvurarak ve çoğuna İsveç pasaportu vererek bunları kurtarma girişimi bu günlere denk düşer. Mart ayında Hitler Budapeşte'yi geri almak için Ardenler saldırısından arta kalan birlikler ile en güçlü SS zırhlı tümenlerini Balaton Gölü üzerinden bir taarruza geçirdiyse de, bunlar iyi hazırlanmış Rus mevzileri önünde eridiler.¹ Wallenberg'e gelince önce Ruslar tarafından Moskova'ya götürüldü ve işbirliğinde bulunması istendi. Bunu reddedince 1947 yılında Lubyanka hapishanesinde öldürüldü.²

Kızıldordu'nun 1944 sonbaharında güneydoğu Avrupa'daki bu büyük ilerlemesine karşı Almanların yapabildiği tek şey stratejik noktalarda direnişi biraz uzatarak Yunanistan ve Yugoslavya'daki birliklerini kuşatmadan kurtarmak oldu.

Kuzeyde ise Eylül ayında Finliler de taraf değiştirerek ayın 15'ine kadar ülkelerinden çıkmamaları halinde Almanlarla savaş halinde

¹ Peter B. Zwack, "The Siege of Budapest", **MHQ, The Quarterly Journal of Military History**, Vol.: 11 / No.: 2, Winter 1999, s. 20-35.

² Mark M. Boatner III, **The Biographical Dictionary of World War II**, Presidio Press, Novato CA, 1996, s. 597. (En yaygın görüş bu olmakla birlikte, Wallenberg ile ilgili hiçbirisi teyid edilememiş birçok söylenti olduğunu da ekleyelim.)

olacaklarını söylediler. Almanlar Hagoland Adası'na çıkmaya çalışınca da savaş ilan ettiler. Finlandiya'nın çekilmesinden sonra Litvanya, Letonya ve Estonya da Ekim ayında Rusların eline geçti. Bundan sonra savaş Doğu Prusya topraklarında devam etmeye başladı. Bu ilerlemeler Rus Baltık filosuna birçok liman kazandırarak etkili olma olanağı verdi.

1945 yılında büyük Rus taarruzunu durdurmak için Almanlar Vistül ile Oder nehirleri arasında bir dizi savunma hattı kurmuşlardı. Ama Ruslar 225 piyade tümeni ve 22 zırhlı kolordu ile taarruza geçiyorlardı. Gerçi Rus birlikleri genel olarak eksik kadroluydu ama bu yine 6 milyon asker, 11 bin tank, 91 bin top ve havan ile 15 bine yakın uçağı olan müthiş bir güçtü.

Hitler genelkurmay tarafından hazırlanan ve Rus gücünü olduğu gibi gösteren raporları görünce bunlara inanmadığı gibi savunmayı büsbütün zor duruma düşüren bir dizi karar almıştı. Baltık'ta kuşatılan 26 tümenin deniz yoluyla çekilmesini kabul etmemiş, Polonya'daki iki zırhlı tümeni Budapeşte'yi kurtarmak için güneye yollamıştı. Bu durumda Almanların elinde, cepheyi tutan 50 zayıf piyade tümenini desteklemek üzere sadece 12 zırhlı tümen kalmıştı. Bunların da eksik kadrolu olduğu düşünülürse, karşılarındaki güce karşı tamamen yetersiz kaldıkları anlaşılır. Kaldı ki Budapeşte'yi kurtarmak için girişilen hareket de sonuca ulaşamadı ve boşa gitti. Ayrıca Hitler bütün Vistül cephesini olduğu yerde tutma konusunda ısrarlı olduğu için Almanlar, tıpkı Rusya'da ve Normandiya'da olduğu gibi, burada da esnek bir savunma kurmanın avantajından da mahrum kaldılar.

Savaşın bu aşamasında Almanlar üst üste hata yapıyor ve büyük birlikleri kuşatılarak elden çıkıyordu. Güç dengesi giderek lehlerine dönen Ruslar Berlin'e ulaşmayı hedefleyen son hücum için ikmal ve yığınaklarını tamamladılar. Artık ellerinde çok sayıda kamyon olduğu için uzun mesafelere ikmal yapabiliyorlardı. 122 milimetrelık topu olan Stalin tankları da onlara taktik üstünlük sağlıyordu.

12 Ocak'ta Koniev, 14 Ocakta ise Zhukov taarruza geçti. Ayın 17'sinde beş aydır kapısında bekledikleri Varşova'yı aldılar. Büyük Polonya Ovaları tıpkı 1939'da Almanlar için olduğu gibi şimdi de

Ruslara ek bir avantaj sağlıyordu. Burası tankların yayılmasına son derece uygundu. 20 Ocak'ta Koniev Silezya'da Alman sınırını geçti. Rokkosovsky de Danzig'e ulaşarak Königsberg ve Doğu Prusya'daki Almanları kuşattı. Almanlar büyük Rus taarruzunu beklerken siper, dikenli tel, top ve makinalı tüfek yuvalarından oluşan mevziler hazırlamışlardı. Ne var ki bunları işgal edecek yeterli asker yoktu. Ayrıca sabit istihkamların güçlü mekanize orduları durdurma kabiliyeti olmadığı da artık bilinmekteydi. Kaldı ki Ruslardan kaçan mülteciler yolları doldurarak tüm trafiği altüst etmekteydiler. Ocak sonunda Almanların yer yer cansiperane direnişlerine rağmen Ruslar ilerlemeyi sürdürdüler. Şubat başında Brandenburg ve Pomeranya'ya girdiler. Artık Anglosaksonlar ile Ruslar arasında 600 kilometrelik bir mesafe kalmıştı. Kızılıordu ile Berlin arasındaki mesafe ise 100 kilometrenin altına düşmüştü.

Rus taarruzu 1000 kilometreyi aşan geniş cepheler üzerinde başlamıştı. Üç hafta içinde Baltık Denizi, ile Bohemya Dağları arasında kalan 300 kilometrelik hattın doğusundaki tüm araziler Rusların eline geçti. Böylece Almanların cephesi ister istemez kısalmış oldu ve savunmaların güçlendirme fırsatı buldular. Tuttukları mesafe üç misli kısalmış, son kayıpları ise o oranda olmamıştı. Ayrıca Oder ve Neisse nehirleri de doğal birer engel olarak savunmalarını kolaylaştırıyordu. Ruslar Ren saldırısı başlayınca kadar bu mevzilerin önünde kalacaklardı. Öte yandan Rusları durdurmak için Almanların birçok birliği Ren'den Oder'e kaydırmaları Amerikan ve İngiliz saldırılarını kolaylaştırıcı bir faktör oldu.

Ren Nehrinin Geçilmesi

Almanya'ya yapılacak son taarruz müttefiklerin arasında gerginliğe neden oldu. Burada esas rol Simpson'un Amerikan 9. Ordusu'nu da emri altına alan Montgomery'nin grubuna verilmişti. Ne var ki İngilizler 24 Mart tarihindeki büyük hücum için hazırlanırken diğer Amerikan orduları plana aykırı da olsa ilerlemekteydiler. Patton 7 Mart'ta Ren Nehri kıyısındaki Koblenz'e ulaşmış, biraz daha kuzeyde ise Hodges'in komutasındaki Birinci Ordu'nun zırhlı bir öncü kolu Remegen'de bir köprüyü havaya uçurulamadan ele geçirmişti.

Bu SHAEFin hesaplarında yoktu ama Bradley her halükarda köprübaşını sağlamlaştırmaya girişti. Remagen'deki beklenmedik ödöl Eisenhower'ın karargahında ilk başta iyi karşılanmamıştı. Operasyon Dairesi Başkanı Bull ile Birinci ve Üçüncü ordulara komuta eden Bradley tümenlerin kaydırılması üzerine gergin bir tartışmaya girmişken Hodges Remagen'de köprünün ele geçtiğini haber vermişti. Bradley bunun üzerine gülererek Bull'a dönmüş ve artık planlarının geçersiz olduğunu, kendi birliklerinin Ren'i geçtiğini söylemişti. Bull omuz silkmış ve Remagen'in desteklenmeyeceğini, her şeyin planlandığı gibi devam edeceğini söylemişti. Eisenhower'ın Ren üzerindeki bir köprübaşını görmezden gelecek kadar katı düşünceli olamayacağına inanan Bradley derhal Başkomutanı aramış ve Eisenhower'dan gerekli desteği almıştı.¹ Bu olay karargahların ne derece esneklikten yoksun olabileceği konusunda sayısız örnekten birisidir. Amerikan ordusu konusundaki en önemli savaş tarihi uzmanlarından birisi olan Russel Weighley bu ordunun manevra, esneklik ve güç yoğunlaştırma konularına önem vermediğini, zafer için geniş cephelerde üstün güçle imha muharebeleri yapma takıntısı içerisinde olduğunu ifade etmektedir.²

Hodges, Almanların şiddetli karşı taarruzlarına rağmen köprübaşını elinde tutarak genişletti. Almanlar uçak, topçu, yüzen mayınlar, V-2 roketleri ve balıkadamlar dahil her yolla Remagen köprüsünü yıkmaya çalıştılar. Köprü gerçekten de bir süre sonra yıkıldı ama bu tarihe kadar nehre altı adet dubalı köprü kurulmuş, köprübaşı da 500 kilometrekareye çıkmıştı. Diğer yandan Patton da ayın 24'ün

¹ Stephen E. Ambrose, **The Supreme Commander, The War Years of General Dwight Eisenhower**, Doubleday & Co., N.York, 1970, s. 618-619.

² Russel F. Weighly, **Eisenhower's Lieutenants, The Campaign in France and Germany, 1944-45**, Indiana University Press, Bloomington, 1981, s. 7. Weighly burada Amerikan sahra talimatnamesi FM 100-5'in 1939 versiyonundan aktarma yaparak burada bir hedefin bazen manevra ile elde edilebileceği, fakat esas olarak muharebeyle kazanılması gerektiği şeklindeki görüşe dikkat çekmektedir. Bu nedenle Amerikan komutanlarını ihtiyatlı, hareketleri öngörülebilir ve savaşı sadece hasımlarından daha fazla maddi güce sahip oldukları için kazanabilen kişiler olarak gösterir ki, bu görüşünde haklıdır.

den önce Oppenheim'de tek başına Ren'i geçti. Böylece Montgomery'nin kılı kırk yararak 3000 topun hazırlık ateşiyle başlattığı taarruzun günü geldiğinde Almanlar başka yerlerde o kadar meşguldüler ki, İngilizler hemen hiç kayıp vermeden karşı kıyıya ulaştılar. Burada onları engelleyecek ciddi bir güç yoktu ama Montgomery 20 tümen ve 1500 tanklık yığınağa ulaşınca kadar sadece köprübaşını tutmakla yetindi.

Hitler, savaş Almanya topraklarına intikal ettikten sonra çatışmaların sivil halkın gereksinimleri gözönüne alınmadan sürdürülmesi için emir verdi. Müttefiklerin yolu üzerindeki tüm sanayi, ulaşım ve altyapı tesisleri imha edilecekti. "Alman ulusu yok olduktan sonra zaten birşeye ihtiyacı kalmayacak" diyerek itirazları susturdu. Her halükarda Nazilerin toplum üzerindeki denetimleri korkuyla birleşince Almanların savaşmaktan başka çareleri kalmadı. Hitler son muharebeyi yapmak üzere kuşatılan Berlin'de kalırken, 27 Nisan'da Rus ve Amerikan askerleri Elbe Nehri üzerinde Torgau yakınlarında el sıkıştılar.

İtalya Cephesinde Son

Savaşın son aylarında Nazilerin elinde Avrupa'da kuzeyden güneye uzanan ve giderek daralan ince uzun bir şerit kalmıştı. Kuzey Almanya'dan başlayan bu arazinin güney ucunda 491.000 Alman askeri, 5. Amerikan ve 8. İngiliz Ordularını 536.000 askerinin karşısında direniyorlardı. Sayıları yakın görünmekle birlikte müttefiklerin topçuda ikiye bir, tank sayısında üçe bir oranında üstünlükleri vardı. Almanların yanında toplanan İtalyan faşistleri ise partizanlar ve müttefiklerden yana savaşanlar tarafından fazlasıyla telafi ediliyordu.

Hava üstünlüğünün avantajı da hesaba katılınca müttefiklerin 1945 başındaki temel sorunu Almanları Po nehrinin arkasına çekilmelelerine fırsat vermeden kuşatabilmektir. Müttefikler 9 Nisan'da harekete geçerken cephe boyunca birçok tespit taarruzu planladılar ve Almanların elindeki tüm güçleri ön hatlara çekmeyi başardılar. Genel ihtiyatları kalmayınca müttefiklerin yarma hareketlerini durdurma olanakları da kalmadı Vietinghoff 14 Nisan'da Hitler'e baş-

vurarak Po'nun gerisine çekilme izni istedi. Bunu koparamayınca da ayın 20'sinde kendi inisiyatifiyle bu işe girişti, ama artık çok geç kalmıştı ve birlikleri dağıldı.

Bu arada Kuzey İtalya'da partizanlar genel bir ayaklanma geliştirmişler ve Alp geçitlerini denetimlerine almışlardı. 28 Nisan'da, çekilmekte olan bir Alman konvoyundaki askerlerin arasına saklanmış olan Mussolini ve metresi Clara Petacci yakalanarak kurşuna dizildiler.

İtalya'daki SS birliklerinin komutanı General Kari Wolff ise Şubat'tan beri İsviçreliler aracılığıyla OSS şefi Allen Dulles ile görüşüyordu. Ancak bu, karmaşık bir dizi temas gerektiriyordu ve Nisan'a kadar sonuç alınamadı. Fakat başka, bir umut kalmayınca Vietinghoff ve Wolff, Hitler'in bütün emirlerini gözdardı ederek 23 Nisan'da direnişi kesmeye karar verdiler. 29 Nisan'da İtalya'daki tüm mihver güçleri kayıtsız şartsız teslim oldu. Bu batı cephesindeki teslimden bir hafta önceydi.

Berlin Sorunu

Berlin'in Rus işgal bölgesinde kalacağı önceden kararlaştırıldığı için Amerikalılar Elbe'nin doğusuna geçmediler. Halbuki Almanlar savaşın son haftalarında Amerikalılara teslim olmak için can atıyorlardı.

Öte yandan ilerleyişi SHAEF tarafından durdurulmakla birlikte General Bradley Berlin'de yapılacak bir meydan muharebesinin hesaplarını hazırlamış; bunun hücum eden tarafa 100.000 ölü ve yaralıya mal olacağı anlaşılmıştı. Ruslar Berlin'de sadece ölü olarak bu kadar kayıp verdiler.

Berlin, yakın çevresiyle birlikte toplam yüzeyi 900 kilometrekareyi bulan; metrosuyla yeraltından kuvvet kaydırabilen, alınması zor bir kentti. Zhukov son taarruz için Kürstin köprübaşında 11.000 top ve büyük havan toplamayı umuyordu ki, bu her kilometre için 250 namı demektir. Koniev'e gelince, o da daha güneyden yapacağı taarruzu aynı yoğunlukta bir ateşle başlatmayı kararlaştırmıştı. Bunlar 6.500 uçakla desteklenecekti. Bu orduların karşısında sa-

vaş artığı yarım tümenlerin, uçaksavar ve Luftwaffe'den toplanan birliklerin, subay adaylarının, çocuk ve yaşlılardan oluşan "Halk Savunma Birlikleri"nin (Volkssturm) uzun süre dayanma şansları yoktu.

16 Nisan günü sabahın 4'ünde Ruslar 20.000 namluyla cehennemi bir ateşe başladılar. Ayrıca 140 adet dev projektörün ışığını bulutlardan yansıtarak suni bir aydınlık temin ettiler. Top ateşi o denli yoğundu ki atmosferik bir olay gibi basınç yaratıyor, ateş edenleri de sersemletiyordu. Bunu tahmin eden Almanlar güçlerini ikinci hatta çekerek askerlerini büyük ölçüde koruyabildiler, Rusların ilk saldırısına karşı direndiler. O top ateşi altında hiçbirşeyin canlı kalamayacağına inanan Ruslar epey şaşırdılarsa da artık ilerlemeleri engellenemezdi. Asker savaşın son darbesini vurmak için özel bir ruh haline girmişti. 20 Nisan'da artık doğrudan kenti bombalıyorlardı. 22'sinde Ruslar kentin merkezine yaklaşırken Berlin yanıyordu. Bu tam da Hitler'e göre bir manzara, adeta Wagner operalarından çıkmış bir *götterdämmerung* idi. Ertesi gün canına kıydı ve üç gün sonra da silahlar sustu.

Savaşın bu son anlarında Rusların sırf Berlin'i bir an önce almak (Stalin 1 Mayıs'a yetişmesini istiyordu) için en az 100.000 ölü vermeleri temelde politik bir seçimdi. Pekala biraz daha yavaş davranıp, bunun çok altında kayıpla da aynı sonucu elde edebilirlerdi. Stalin'in prestij hırsıyla mareşallerini zorlaması ve her an müttefiklerden bir terslik beklemesi son anda dahi lüzumsuz yere aşın kan dökülmesine neden oldu. Berlin'i almak için verdikleri ölü sayısı, ABD'nin dört yıl boyunca bütün cephelerde verdiği ölü sayısının üçte birinden fazlaydı.

OTUZUNCU BÖLÜM

PASİFİK'TE SAVAŞ

Japonya Geri Dönüşü Noktasını Geçiyor

Japonya'da militarist partinin iktidara gelişi ve özellikle Çin'de giriştiği yayılcılığı önceki bölümlerde görmüştük. Fransa 1940 yılında çökünce Japonlar bunu fırsat bildi ve Temmuz 1941'de bu ülkenin Hindicini'deki sömürgelerini işgal ederek sözde "koruma altına" aldılar. ABD bu gelişmeyi fevkalade ciddi bir sorun olarak değerlendirdi ve Japonya'ya geri adım attırmak için faaliyete geçti. Roosevelt ekonomik savaşı yükselterek bu ülkenin varlıklarını dondurduğu gibi, çelik ve petrol ticaretine ambargo koydu. Bunu İngiliz ve Hollandalılar izledi. Japonya hiçbir yerden petrol alamıyordu.

Doğal kaynaklardan yoksun olan Japonlar iki yıllık bir savaşa yetecek kadar stok yapmışlardı ama stok günden güne erimeye başladı. Ya kısa sürede savaşa girecekler ya da ABD'nin baskısına boyun eğeceklerdi. Roosevelt ve savaş taraftarı yöneticiler bu durumu savaşa girmenin kestirme yolu olarak görüyorlar ve ambargoyu kaldırmak için mağrur Japonların asla kabul edemeyecekleri koşullar öne sürüyorlardı. Bu arada Chiang Kai-shek pazarlıktan haberdar olunca Churchill'e başvurarak Çin'i de gündeme soktu. Japonya karşısında tek başına kalmak istemiyordu. Böylece hem Hindicini, hem de Çin'den çekilme koşulu gündeme geldi, Asya imparatorluğu hülyalarından asla vazgeçemeyecek olan Japonlar savaşa karar verdiler.

Japonya'nın ABD ile savaşı karar vermesi aslında sadece boyunlarına geçirilmiş bir halat gibi duran petrol ambargosundan kaynaklanmıyordu. Bu uzun yıllar süren tereddütlerden ve tartışmalardan sonra varılmış bir sonuçtu. Yıllardır Çin'de savaşmakta olan ordu buradaki direnişin sürmesini Amerikan desteğine bağlayarak bu ülkeye karşı savaş açmaya çok daha istekliydi. Japon donanması ise ABD donanması ile savaşı razı değildi. Ordu ile donanma arasındaki ilişkiler 1940 yılında o kadar gerginleşmişti ki, donanma karargahı ordunun muhtemel bir baskınına karşı bir tabur bahriye-liyi sürekli nöbette tutuyordu. Ne var ki 1940 yazında Avrupa'daki Alman başarıları Japonları cesaretlendirdi. Bu zaferlerin Güneydoğu Asya'da Almanya ve İtalya ile ittifak yapmış bir Japonya'nın elini güçlendireceği düşünülüyordu. Ayrıca donanma Çin'de savaşan ordu karşısında giderek geri planda kalmaktan da hoşnut değildi. Böylece 1940 sonbaharında donanma da savaş partisine katılmakta gecikmedi.¹

1940-41 kışında Japonya'nın bir diğer sorunu da Güneydoğu Asya'da yayılırken Rusya ile savaştan kaçınmaktı. 1939 yılındaki Sovyet-Alman Antlaşması kafalarını karıştırmıştı. Rusya'nın tutumunu kestiremiyorlardı. Keza Rusya'dan petrol alımı konusunda da kesin bir sonuç elde edememişlerdi ve bu kritik konuda gelişme sağlamak için taviz vermeye hazır durumda idiler. Japon Dışişleri Bakanı Matsuaoka 1941 Nisan'ında Moskova'ya gittiği sıralarda Almanya'nın Rusya'ya karşı savaş hazırlıklarının ciddiyetinden emin değildi. Tokyo bunu batılılara karşı bir aldatma olarak değerlendirmekteydi. Matsuaoka'ya gelince, Rusların Roma-Berlin-Tokyo mihveri ile birlikte hareket etmeyeceğini anladı. Bu durumda eli boş dönmek istemiyordu. Ruslar da Avrupa'da durum gerginleşirken Uzak Doğu'da yeni sorunlar istemiyorlardı. Böylece 13 Nisan 1941 tarihli Rus-Japon Tarafsızlık Antlaşması imzalandı. Ne var ki kısa bir süre sonra 22 Haziran 1941 günü Alman orduları 1939 Saldırmazlık Antlaşması'nı hiçe sayarak Rusya'ya hücum edince, antlaşmaların ancak tarafların ikisinin birden işine geldiği sürece değer taşıdığı bir kez daha

¹ Robert C. Butow, *Tojo and the Coming of the War*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1961, s. 164-169.

görüldü. Japonya bu olay üzerine Tarafsızlık Antlaşmasını bir kenara koyarak Rusya ile savaş konusunu bir kez daha değerlendirdi ama sonra Asya ve Pasifik'te kendi işine bakmaya karar verdi.¹

Pearl Harbor

Amerikalılar Japon şifrelerini çözmüşler ve bir görev kuvvetinin denize açıldığını öğrenmişlerdi. Ancak bunun güneye, öncelikle Java ve Sumatra petrollerini, Malezya'nın kauçuk ve kalayını ele geçirmek için İngiliz ve Hollanda sömürgelerine karşı harekete geçeceğini sanıyorlardı. Öte yandan etkin Amerikan istihbaratı Pearl Harbor'a yapılacak bir operasyona karşı tedbir alınmasını istedi fakat uzak bir ihtimal olarak görüldüğü için üzerine düşülmedi. Talihin garip bir tecellisi o ki, Japon saldırılarına karşı uyarılan 4 askeri bölgeden Panama ve San Fransisko derhal tedbir alırken, saldırıya en yakın olan Hawaii ve Filipinler buna gereken önemi vermedi.

Japonya birleşik donanmasının komutanı olan Yamamoto, 6 uçak gemisini içeren bir filoyu Kuzey Pasifik'in ıssız sularına göndererek tesbit edilmeden Hawaii adalarının yakınına ulaştırdı. Hücumun, Washington'daki elçilerinin savaş ilanını ABD Dışişleri'ne vermesiyle aynı anda başlamasını planlamışlardı. Bir şifre sorunu nedeniyle saldırı savaş ilan edilmeden başladı ve bu durum Amerikalıların öfkesini artırdı.

7 Aralık sabahı adanın radarları yaklaşan uçakları tespit etti ve liman ağzında da yabancı bir denizaltı görüldü. O andan itibaren bile tedbir alınsaydı uçaklar havalanabilir, alarm verilerek felaket hafifletilebilirdi. Ama basiretsizlik sürdü ve Pearl Harbor'da 340 kilometre mesafeden kalkan 353 uçak iki saat içinde limandaki bütün zırhlıları batırdı veya ağır hasara uğrattı. ABD'nin Pasifik savaşını yürüteceği üs ağır şekilde bombalandı. Sabotaja karşı toplu olarak havalananlarına park edilen 349 uçak yerde imha edildi. Japonlar sadece 29 uçak ve 55 havacı yitirmek pahasına bir anda Pasifik'in hakimi olmuşlardı. Artık güneye dönebilir, istedikleri hedefleri elma toplar gibi rahatça uzanıp alabilirlerdi.

¹ Butow, Tojo and..., s. 210-219.

Öte yandan Pearl Harbor büyük bir baskın ve taktik bir zafer olmasına rağmen temelde eksik icra edilmiş ve yarım kalmış bir operasyondur. Öncelikle, yeterli istihbarata dayanmadığı için Pasifik filosundaki dört uçak gemisinden hiçbir limanda yokken yapılan operasyonun tekrarı, yakında olan uçak gemilerinin bulunması (birisi tamir için ABD'ye dönmüştü) veya hiç olmazsa aynı gün Pearl Harbor'a ikinci bir saldırı için yapılan ısrarlar filo komutanı Nagumo tarafından reddedildi. Eski ekolden bir amiral olan Nagumo'nun hedefte ısrar gibi en önemli bir savaş prensibini ihlal etmesi savaşın gidişatı üzerinde çok derin bir etki yapacaktı. Filo sanki güçlü komşusunun bahçesine girip taşla camını kıran çocuk gibi, tek saldırıdan sonra hemen kaçtı. Halbuki o anda Amerikalıların mukabele gücü son derece sınırlıydı. Uçak gemilerinin kurtulması ve adadaki büyük petrol stoklarına dokunulmaması Japonlar açısından büyük bir eksikliktir. Pasifik savaşı bundan sonra zırhlılarla değil ağırlıklı uçak gemilerinden kalkan uçaklarla yürütülecekti. Böylece Pearl Harbor Japonlar açısından boş bir zafer olarak kaldı. Japon Birleşik Donanma'sının şefi Isoroku Yamamoto devri uyandırdığının ve bu hareketle sadece biraz zaman çaldığının farkındaydı.

Japonya'nın 100 Günü

10 uçak gemisi ve 10 zırhlının yanı sıra 1941'de Pasifik'te İngiliz ve ABD toplamını aşan bir donanmaya sahip olan Japonlar aynı anda birçok yere asker çıkarabildiler. Pearl Harbor'dan itibaren üç ay içinde Hong Kong, Filipinler, Malezya, Singapur, Hollanda Doğu Hindistan'ı (Endonezya) ve Birmanya (Burma)'yi ele geçirdiler.

Filipinlerin savunulamayacağı önceden yapılan harp oyunlarında anlaşılmıştı. Japonlar istedikleri kadar birlik getirirken MacArthur'un komutası altındaki Amerikan birliklerinin hiçbir takviye alma şansları yoktu. Filipinlileri eğiterek oluşturmaya çalıştıkları ordu ise henüz hazır değildi. Pearl Harbor'dan birkaç saat sonra başlayan Filipin harekatında 200.000 kişilik Japon ordusunu durduramayacağını bilen MacArthur, Bataan yarımadası ve Corrigedor adasına çekildi. Burada uzun süre direndikten sonra 22 Şubat'ta başkanın emriyle komutayı yardımcı Wainwright'e bırakarak maceralı bir yolculukla

Avustralya'ya gitti. Askerleri bir süre daha direndikten sonra teslim oldular. Esirlerin çoğu yarımadadan kamplara kadar yapılan yürüyüşte öldüler. "Bataan Ölüm Yürüyüşü" adı verilen bu olay sırasında ve kamplarda yapılan aşırılıklar ileride savaş suçu olarak görüldü ve Amerikalılar 1945'den sonra Ordu Komutanı Homma'yı idam ettiler.

Guam, Wake ve Malezya kısa sürede düştü. Fakat İngilizler büyük bir güç yığdıkları Singapur'a aşırı güveniyorlardı. Halbuki bütün tedbirleri ve övünmeleri fiyaskodan ibaret kalacaktı. Singapur'un kuzeyindeki ormanlık yarımadayı geçilmez varsaymış, bütün düzenlemeyi denizden gelecek bir tehlikeye karşı almışlardı. Sadece bir tek subay, Stewart adında bir albay kuzeydeki araziden tankların bile geçebileceğini öngörmüş ve askerlerini ona göre eğitmişti. Ama tipik İngiliz kendini beğenmişliği içindeki meslektaşlarınca küçümsendi ve kaale alınmadı.

Japonlar yaklaşırken iki İngiliz savaş gemisi Rapulse ve Prince of Wales hava koruması olmadan kuzeye açıldılar. Böylece Japon donanma uçaklarına çok kolay bir av oldular. Bir süre sonra Malezya'daki İngilizler iki Japon tümeni karşısında perişan olarak Singapur'a kaçtılar. Bundan sonra da kent Avrupa'dan yeni gelmiş tam teçhizatlı birliklerle birlikte teslim oldu. Kuzeydeki ormandan gelen 35.000 Japon sadece 1.793 ölü vererek 80.000 İngiliz'i esir etmişti.

Singapur'daki bozgun İngiliz imparatorluğu için sonun başlangıcı oldu. Kurduğu mekanizmaların ne kadar kolayca yıkılabileceğini sömürgelerindeki tüm halklara gösterdi. Artık İngiltere için hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

Birmanya'da ise İngilizler Nisan sonuna kadar kuzeyden yardıma gelen Çinlilerle birlikte ülkeden atıldılar. Buradaki sömürge yönetimi bir anda çöktü ve kalıntıları Hindistan'a kaçtı. Birmanya'nın fethi Hindistan'ı Japon tehdidi altına soktu. Bu arada Endonezya'nın fethi ve Japon birliklerinin Yeni Gine'nin kuzeyine çıkmış olmaları Avustralya'da işgal paniği yarattı. Bu ülkenin en iyi yetişmiş birlikleri o sırada Ortadoğu'da savaşıyordu ve kısa sürede geri gelmeleri olanaksızdı.

Japonlar bu fetihleri yaparken ordularının yüksek disiplini ve savaşçı niteliklerinden yararlandılar. Batı ordularında fiilen savaşan her asker için sekiz kişi (bazen daha da fazla) ikmal ve destek işlerinde, geri hizmetlerde vs. görevliyken bu Japon ordusunda bire birdi. Batılıların asla düşünemeyecekleri koşullarda fedakarca savaşabiliyorlardı. Disiplinleri yanı sıra eğitimleri de üstündü. Buna karşın malzeme eksiklikleri uzun dönemdeki yenilgilerinde belirleyici olacaktı.

Her operasyonda derhal hava üstünlüğü kurlmaları ve amfibik operasyonlardaki ustalıkları da Japonların lehlerine olan unsurlardı. Öte yandan iki temel eksiklikleri yenilgilerinde büyük rol oynadı. Birincisi ticaret filolarının zayıflığı, ikincisi de denizyollarını koruyacak yeterli sayıda destroyerlerinin olmamasıydı. Amerikan denizaltıları savaş ilerledikçe deniz ulaşımını felce uğrattılar. Daha yakın adalarda hava üsleri kuruldukça giderek hava hakimiyetini ele geçiren Amerikan hava filoları da Japon deniz ulaşımına sürekli ve büyük darbeler indirdiler.

Japonlar için ilk başta önemli bir avantaj da Doğu Asya'daki İngiliz-Hollanda egemenliğine karşı bir süre için kurtarıcı rolü oynayabilmesiydi. Ancak kendi yönetimleri o kadar zalim ve baskıcı oldu ki çok kısa sürede gelen gideni arattı.

Japonların yüz günlük büyük fetihlerinin sonunda Seylan harekatı vardır. Aslında Hint Okyanusu'nda bu kadar açılmayı pek düşünmüyorlardı. Ancak İngilizler stratejik açıdan çok önemli gördükleri Seylan'da büyük bir donanma yığınağı yapınca Japonları üzerlerine çektiler. Bu ada hem doğuya giden yolları denetliyor, hem de Malezya'nın kaybından sonra kauçuk gereksinimini karşılıyordu.

Sommerville komutasındaki Seylan filosu iki kısımdan oluşuyordu. Hızlı ve yeni gemilerden oluşan A grubunda 2 uçak gemisi, 1 zırhlı ve refakatleri vardı. B grubu ise yaşlı dört zırhlı ve bir uçak gemisi etrafında toplanmıştı. Japonlar çok daha güçlüydüler. 5 büyük uçak gemisi ve dört zırhlıları vardı. Amaçları istila değil bölgedeki İngiliz deniz gücünü dağıtmaktı. Ne var ki İngilizler de Japon şifresini çözmüşlerdi ve rakiplerinin bundan haberleri yoktu. Böylece 5 Nisan'da Japon uçakları Kolombo'yu bombalamaya gelince onları

havada ve iyi hazırlanmış şekilde karşıladılar. Fakat bu esnada saldırıyı daha erken karşılamaya çıkan Somerville'in A grubu Maldiv Adaları'ndaki Addu Atol'ünde kurulan gizli ikmal üssündeydi ve Seylan'a yetişmesine imkan yoktu. Japonlar ilk gün iki İngiliz kruvazörünü batırdılar. Zaten Sommerville Japon filosunun gücünü görünce A Grubu'nu Bombay'a, B Grubu'nu da Doğu Afrika'ya çekmeye karar verdi. Ancak 9 Nisan'da Japonlar Trincomalee üssünü bombalamaya çıkmışken İngiliz uçak gemilerinden birine rastlayınca onu da batırdılar. Şifreler sayesinde İngiliz donanmasının yapabildiği tek şey gemilerinin çoğunu kaçırabilmek olmuştu. Sonuç güneş batmayan imparatorluk için utanç verici bir yenilgiydi. Seylan hareketi sürerken Japon akıncı kolları da Hint Okyanusu'nda 112.000 tonluk 23 ticaret gemisini batırdılar.

Japonlar bundan sonra Hint Okyanusu'ndan çekildiler. İngilizler ise her ihtimale karşı Seylan'ı takviye edip, Vichy'ci Fransızların ege-men olduğu Madagaskar'a çıktılar. Çetin savaşlar sonucunda burasını aldılar: Bu, uzun vadede İngiliz-Fransız ilişkilerini daha da zedeledi.

Strateji Tartışmaları

Japonya üç ayı biraz geçen bir süre içerisinde "Büyük Asya Ortak Refah Alanı" adını verdiği nüfuz bölgesini askeri zaferler ve işgalle kurdu. Bundan sonraki hareket tarzları konusunda farklı görüşler vardı ama hepsinin ortak noktası saldırıların devamı yolundaydı. Pasif bir savunma düzeni almanın inisiyatifi müttefiklere geçireceği haklı olarak düşünülüyordu. Ayrıca müttefiklerin uzun vadede üstün sanayi potansiyelleri sayesinde Japonları her alanda geçecekleri açıktı. Defansif bir tutum yenilgiyi beklemekten başka bir anlam taşımayacaktı.

Bu günlerde bir kısım Japon kurmayı gözünü Hint Okyanusu'na dikmişti. Kara orduları Hindistan sınırına gelmişti. Deniz üstünlüğü de kesin olarak elde ettiklerine göre Süveyş'e kadar ilerleyip buraya yaklaşmakta olan Rommel ordularıyla birleşmeyi dahi düşündüler. Ama mesafe ve olanaklar hesaplandığında bunun olmazlığı görülebiliyordu. İkinci bir düşünce ise kimilerinin deyimiyle olgun

bir armut gibi bekleyen Avustralya'yı uzanıp almaktı. Avustralya'nın Ortadoğu'daki askerleri henüz dönmemiş, Amerikan yardımı da etkili bir düzeye ulaşmamıştı. Ama daha gerçekçi olanlar ABD'nin Hawaii üssüne sahip oldukça Pasifik'te istediği yere müdahale edilebileceğini, Pearl Harbor'da yarım kalan işi bitirmek gerektiğini öne sürüyorlardı.

Öte yandan, 1942'nin ilk aylarına rastlayan bu günler Alman savaşlarının stratejik dengede olduğu döneme tekabül eder. Bu durum Japon plancılarını oldukça zorlamıştı çünkü Rusya'nın akibeti ve Ortadoğu'daki İngiliz direnişinin kaderi henüz belli değildi. Rusya'nın çökmesi halinde Çin'deki birliklerini Sibirya'ya, Rommel'in Süveyş'e gelmesi halindeyse Hindistan'a yürümeleri kolaylaşacaktı. Her halükarda bunlar daha çok orduyu ilgilendiren hareket yollarıydı. Donanma ise Solomon Adalarını işgal ederek Avustralya'yı ABD'den tecrit etmek istiyor, bir yandan da Hawaii'ye 1700 kilometre mesafede ve Pearl Harbor'un ileri karakolu niteliğindeki Midway'i tehditle burada kesin sonuçlu muharebe arıyordu. Bu arada Midway'e giden yoldaki önemli gelişmelerden biri daha meydana geldi.

Pearl Harbor ve diğer savaşlarda gururları kırılan Amerikalıların acil bir başarıya ihtiyaçları vardı. Amerikalı havacı James Doolittle, Enterprise'in koruduğu Hornet uçak gemisinden havalanan 16 adet B-25 orta bombardıman uçağıyla 18 Nisan'da Tokyo'ya bir akın yaptı. Bu büyük bir moral kaynağı oldu. Mesafenin uzaklığı nedeniyle sadece birer ton bomba bırakan uçakların askeri anlamda ciddi bir zarar vermelerine esasen olanak yoktu ama duygusal bir ulus olan Japonlar derinden sarsıldılar. Öte yandan operasyonun bir dizi de dolaylı askeri etkisi oldu ve bunlar küçümsenemeyecek boyutlara ulaştı. Şöyle ki; Amerikan uçakları Japonya'nın 800 kilometre doğusundaki gözcü gemileri hattına yakalanmamak için 900 kilometre mesafeden kalkacaklardı. Ama 1050 kilometre mesafedeyken görülünce işi riske atmamak için hemen havalandılar ve görevlerini tamamladıktan sonra geri dönmeyip Çin'e indiler. Erken havalanma kararı çok yerindeydi çünkü filonun varlığı gerçekten Tokyo'ya bildirilmişti ama onlar operasyonun daha geç olacağını sanıyorlardı. Her halükarda o kadar öfkelenildiler ki uçakların indiği

Chekiang ilini cezalandırmak için 53 taburluk önemli bir gücü şevkettiler. Ayrıca dört avcı uçağı grubunu anavatana çekerek diğer cephelelerini zayıflatıldılar. Bunlardan daha da önemlisi her Avustralyalıyı tecrit hem de Midway operasyonlarını aynı anda yapmaya kalkarak güçlerini böldüler. Halbuki güçlerini yoğunlaştırıp hedeflerine sırayla saldırsalar 1942'nin ilk yarısındaki güçler dengesi içinde istediklerini yine elde edebilirlerdi. Midway'i bir an önce alıp bombardımanların tekrarını önleme telaşı içinde kendi dengelerini bozdular.

Corral Sea (Mercan Denizi) ve Midway

Bunlar birbirinden uzak ama stratejik sonuçları açısından bağımlı iki büyük deniz muharebesiydi. Pasifik savaşlarının kaderini değiştirmiş, birincisinde Avustralya, ikincisinde Amerikan donanması ve Pasifik'teki ileri karakolları kurtulmuş, Japon yenilgileri başlamıştır.

Japonlar Endonezya'yı ele geçirirken Java Denizi'nde yapılan muharebelerde bölgedeki müttefik deniz gücünü tümüyle imha etmişlerdi. İngiliz, Avustralya, ABD ve Hollanda kruvazörleri Japon gemilerine kolay birer yem olmuş ve hepsi batmıştı. Bundan sonra Yeni Gine'deki Port Moresby limanını almaya yöneldiler. Bu taktirde Avustralya'yı doğrudan baskı altına alabilecekler, belki de teslimet zorlayabileceklerdi. MacArthur bu günlerde önceliğın Avrupa'ya verilmiş olmasına rağmen Genelkurmaydan önemli bir takviye koparabilmişti. Ancak kara kuvvetleri Avustralya'ya taşınıp burasını güvence altına almaya gelirken Japon istila filosunun da denizde önlenmesi gerekiyordu.

Port Moresby'yi almaya giden Japon kara kuvvetleri, biri hafif üç uçak gemisi etrafında örgütlenen bir görev gücü tarafından korunmaktaydı. Bu gücü mutlaka engellemek kararlılığında olan Amerikalılar ise iki uçak gemisi etrafında oluşturulan bir filo ile Mercan Denizi'ne girerek müdahalede bulundular. 7-8 Mayıs 1942 tarihinde cereyan eden muharebelerde tarihte ilk kez iki büyük filo birbirlerini hiç görmeden, sadece uçaklarla savaştılar. Japon hafif uçak gemisi battı diğer ikisi de ağır hasara uğrayarak tamir için ülkelerine dönmek zorunda kaldılar. Bunlar Pasifik savaşlarının dönüm

noktası olan Midway'e yetişselerdi herşey farklı olabilirdi. Amerikalılar ise büyük uçak gemileri Lexington'u kaybettiler. Yaralı olan Yorktown ise Pearl Harbor'a döndü ve tamir ekiplerinin son derece gayretli çalışmaları sayesinde Midway'e yetişti.

Mercan Denizi muharebesinde iki taraf da büyük bir taktik üstünlük sağlayamadılar ama stratejik zafer Amerikalıların oldu çünkü Japonlar Port Moresby'ye çıkmaktan vazgeçtiler. Bu arada Midway hareketi de başlamak üzereydi.

Japonlar Midway ve yan hareketler için 8 uçak gemisi ve 11 zırhlı etrafında 200 gemilik bir güç oluşturmuşlardı. Buna karşı Amerikalılar 3 uçak gemisi etrafında sadece 76 gemilik bir filo çıkarabiliyorlardı. O günlerde Pasifik'teki bütün zırhlıları Pearl Harbor'da batmış veya ağır hasar görmüştü. Ne var ki Japonlar aşırı incelikte bir plan yaparak her muharebenin gerektirdiği esneklikten kendilerini mahrum etmişler, ayrıca güçlerini dağıtmışlardı. Şöyle ki, 2 uçak gemisini ABD Pasifik filosunu kuzeye çekmek için Aleutian Adaları'na göndermişler, 2 uçak gemilerini de esas filonun birkaç yüz kilometre gerisinde bulunan zırhlı grubunun refakatine vermişlerdi. Böylece savaş dörde karşı üç uçak gemisiyle yapıldı. Ayrıca Japonlar savaş gemilerinden daha yavaş olan çıkarma gemilerini de koruma altına almak zorundaydılar.

Japon donanmasının sayısal üstünlüğüne karşı Amerikalıların elinde çok önemli bazı kozlar bulunuyordu. Japon şifrelerini büyük ölçüde çözmüşlerdi. Esas hedefin Midway olduğunu ve kabaca zamanlamasını biliyorlardı. Bunu doğrulamak için Midway'in su arıtma sistemiyle ilgili yanlış bir haber sızdırıp bunun Japon haberleşmesinde yayınlanmasını izlediler. Bu bilgiler sayesinde kendi gemilerini biraz uzakta tutup Midway'den kalkan Catalina deniz uçaklarıyla uzun menzilli keşif yapıyorlardı. Bundan başka, Japonlar müttefiklerin yıllardır kullandığı radar cihazını kullanmakta anlaşılmaz bir atalet içerisindeydiler. Halbuki Almanlar iki radar seti göndermişlerdi ama Japonlar geleneksel yönetimlerden vazgeçemiyorlardı. Radar teknolojisinin etkili kullanılması için gerekli düzenlemeleri bir türlü gerçekleştiremediler. Ancak hepsinden önemlisi Yamamoto'nun karargahında kalacağı yerde, telsiz yasağı uy-

gulanan zırhlı grubuyla birlikte, gelişmeleri muharebeye müdahale edemeyeceği bir konumdan çaresizlikle izlenmesiydi. Nimitz ise Pearl Harbor'da, karargahın tüm olanaklarından yararlanarak çok daha etkili bir yönetim gösterdi.

3 Haziran günü Amerikalılar Midway'e yaklaşan Japon filosunu tespit ettiler. Ertesi gün Midway'in bombalanacağı açıkta. Japonlar ise bir keşif kolunun geç kalması nedeniyle 4 Haziran sabahı Amerikan uçak gemilerini daha geç buldular. Bu arada minik Midway atolünden kalkan Amerikan uçaklarının attığı torpil ve bombaların hepsi boşa gitmiş, uçakların da çoğu düşürülmüştü. Japon uçaklarının bir kısmı Midway'in altını üstüne getiriyor, diğer bir grubu uçak gemilerine karşı hazır bekliyordu. Saat 8.20'de Amerikan uçak gemilerinin yeri tesbit edildi ve Japonlar uçaklarını yakıt ve cephane yüklü olarak güvertelere çıkardılar. Tam da bu dakikalarda bir dizi Amerikan uçağının yaklaştığını bilseler bombardıman uçaklarının yerine avcılarını hazırlayıp havalandırırlardı.

Amerikan uçaklarının ilk dalgası olan 41 torpil uçağı üç dalga halinde 9.30'da saldırıya geçti ve 35'i düşürüldü. Amerikalılar yine tek bir isabet kaydedememişlerdi. Sabahtan beri dalga dalga gelen Amerikalıların tüm atışlarının karavana olması Japonları rahatlatmaktaydı. Ama tam da savaşı kazandıklarını sandıkları anda ve torpil uçaklarını savuşturma manevraları sona ererken Enterprise'den kalkan 37 pike bombardıman uçağı dalışa geçti. Torpil uçaklarının peşindeki az sayıdaki Japon avcı uçağı da henüz bunlara müdahale edecek şekilde tırmanışlarını tamamlayamamışlardı. Enterprise'in uçakları, Akagi ve Kaga uçak gemilerine ardarda tam isabet kaydettiler. Yorktown'dan kalkan uçaklar da Soryu'yu saf dışı ettiler. Güvertelerdeki uçakların yakıt ve cephaneleri de tutuşunca yangın iç depolarına sirayet etti ve bu gemiler bir süre sonra battı. Herşey sadece 5 dakika içinde olup bitmişti. Zafer bir anda acı bir yenilgiye dönüşürken Japonlar şok halindeydiler.

Son uçak gemisi Hiryu ise muharebeyi terk etmedi ve uçaklarını havalandıracak Mercan Denizi gazisi Yorktown'ı batırdı. Ancak bu arada Yorktown'dan kalkmış olan son 10 pike uçağı diğer gemilerin 14 uçağıyla birlikte Hiryu'yu denizin dibine gönderdi. Böylece

Japon donanmasının gözbebeği olan Nagumo filosu tüm uçakları ve değerli pilotlarıyla birlikte yok oldu. Yeni gemiler yapılabildi ama bu pilotlar bir daha asla yetiştirilemezdi. Uçak gemileri olmayınca da zırhlı ve kruvazörlerdeki üstünlükleri birşey ifade etmiyordu çünkü artık zafer göklere hakim olanındı. Uçak gemileri battıktan sonra çıkarma filosu ve zırhlılar da boş yere Japon petrol stoklarını tüketmiş olarak geri döndüler.

Aleutian Adaları'nda Japonların Attu ve Kiska adaları'nı almaları ise savaşın kaderi üzerinde hiçbir etki yapmadı. Buralarda üs oluşturamadıkları gibi, hiçbir yeni atılıma giremediler. Bir süre sonra Kiska'yı terk edip çekildiler. Attu'daki garnizonları ise imha oldu.

Midway, art arda zaferlere alışmış olan Japon halkından gizlendi. Yaralılar ülkeye getirilince tecrit edildiler. Halkın bu felaket hakkında bilgilenebilmesi ancak savaştan çok sonra yayınlanan hatıralar sayesinde mümkün olabildi. Ama sansür Japonların inisiyatifi yitirmesine mani olamazdı. Amerikalılar, dev bir donanma kurup hücuma geçinceye kadar gerekli olan zamanı kazanmışlardı.

MacArthur Yeni Gine'de Tekrar Sahneye Çıkıyor

Amerika'nın en yetenekli generallerinden olan MacArthur Avustralya'ya geldikten sonra öncelikle bu ülkenin moralini yükseltmeye çalışmıştı. Bunu başarınca da derhal karşı saldırıya geçerek acil tehdit olan Yeni Gine-Papua sorununu çözmeye girişti. Bu kolay olmadı çünkü 1942 baharında Avustralya hem insan gücü hem de teçhizat açısından çok zayıftı. Ama kısa bir süre sonra ABD'den gelen iki tümen ve sekiz hava grubu, Ortadoğu'dan dönen Avustralya birlikleriyle birleşince Güneydoğu Asya müttefik kuvvetler komutanlığına getirilen MacArthur'un emrinde elle tutulur bir güç birikmeye başladı. MacArthur'un sorumluluk bölgesi Avustralya, Endonezya, Filipinler ve Solomonları kapsıyordu. Pasifik'in geri kalanı ise Nimitz'in sorumluluğundaydı. Her bölgedeki tüm kara, hava ve deniz güçleri kendi grup komutanlıklarına bağlı olmakla birlikte amfibik operasyonlar nerede olursa olsun Nimitz'in genel denetimine tabiydi.

Komutayı bölen bu düzenleme Washington'da denizcilerle karacıların mümkün olduğu kadar az gücendirilmesi gibi politik bir endişeyle yapılmıştı. Ayrıca ilk günlerde Nimitz ofansif bir tutum içinde savaşma olanağı bulurken MacArthur ikinci planda bırakıldığını ileri sürerek epey gürültü koparıyordu. İkisi arasındaki çekişme de Amerikan basını için epey malzeme olmaktadır. Tüm bunların sonucunda Atlantik sahasına birincil önem verildiği her konferansta vurgulanmakla birlikte, Pasifik, planlanandan fazla malzeme almayı başardı.

Yeni Gine'ye dönersek, Mart 1942'de Japonların kuzey kıyısındaki Lae'ye indiklerini; Mercan Denizi muharebesini yitirdikten sonra Buna'ya ikinci bir çıkarma yaparak güney kıyısına karadan ilerlemeyi planladıklarını görürüz. Adanın ortası dünyanın en vahşi arazilerinden biriydi ama Japonlar ormanın ortasındaki Kokoda'yı alarak Port Moresby'ye yaklaşıncı burada çok zor koşullarda bir savaş başladı. Balta girmemiş ormanlarda daracık bir patika üzerinde aylarca savaşıldı. Müttefiklerin adanın kuzey kıyısına ulaşış Kokoda yolunun ucundaki Japonları temizlemesi 1943 Ocağı'nı buldu. Tropik hastalıklar muharebe kayıplarının üç katı zayıata neden olmuştu. Yeni Gine'nin kuzeydoğusundaki Japonlara karşı harekete geçilmesi ise 1943 sonbaharında gerçekleşecekti.

Guadalcanal: İnisiyatif Amerikalılara geçiyor

Amerikalılar Pasifik sahnesine İngilizleri fazla karıştırmadan kendi planlarını yapmışlar ve Solomon Takımadalarını doğudan batıya doğru sırayla kurtarmayı planlamışlardı, ilk çıkılacak yer Japonların oldukça ufak bir birlik bulundurdıkları ve havalananı inşaatıyla uğraştıkları Guadalcanal adasıydı. Burası MacArthur'un bölgesinde olmakla birlikte operasyon Nimitz'in komutasına verildi. Sonraki safhalarda tekrar MacArthur'un olacaktı.

7 Ağustos'ta müttefikler 11.000 askerle Guadalcanal'a çıkarak havaalanı inşaatı ve çevresindeki 2.000 Japon askerini ormanın derinliklerine sürdüler. Yakındaki Tulagi adasına inen 6.000 deniz piyadesi de buradaki 1500 Japon askerini imha etti. Ama Ra-boul'da bulunan Amiral Mikawa derhal karşı taarruza geçti. 8/9 Ağustos gecesi 7 kruvazörlük bir filo toplayarak Guadalcanal önünde devriye

gezen 3 Amerikan ve 1 Avustralya kruvazörü ile üç diğer gemiyi batırdı. Bu, uzun yıllar süren sıkı gece eğitimi, üstün optik aletler ve uzun menzilli torpillerin sağladığı bir avantajdı. Şayet Mikawa uçak gemilerinin ikmal için çekildiklerini bilmeseydi köprübaşını ve nakliye gemilerini de mahvetmeye yönelebilirdi. Amerikan uçaklarının sabah geleceğini sanarak çekildi. Savo Adası Muharebesi olarak adlandırılan bu Amerikan yenilgisinin temel nedeni gemiler arasındaki iletişimsizlik, koordinasyon eksikliği, sorumluluk alanlarının belirlenmemiş olması, tedbirsizlik ve bilgi paylaşımı olmamasıydı.¹

Japonlar kıyıya sadece 2 bin deniz piyadesinin çıktığını tahmin ettiklerinden küçük partiler halinde adının batısına inan askerlerle derhal hücumla geçtiler. Takviye beklemeden harekete geçmeleri ağır kayıplar vererek çekilmelerine neden oldu. Nihayet Kasım ayında 22.000 kişilik bir yığınak yaptılar ama Amerikalılar da bu tarihe kadar 23.000 kişiye ulaşmışlardı. Japonlar her gece hızlı destroyerlerle adaya takviye getirirken sık sık da başta Handerson adı verilen havaalanı olmak üzere Amerikan mevzilerini bombalamayı sürdürdüler. Amerikalılar her gece adalar arasından süzülüp gelen Japon gemilerine "Tokyo Ekspres" adını vermişlerdi. Bu arada 23 Ağustos tarihinde yapılan "Doğu Solomonlar Muharebesi"nde Japonlar bir uçak gemisi yitirdiler. 11 Ekim'de Amerikalılar bir Japon kruvazörü ile bir destroyer batırdılar. Kendileri de bir destroyer yitirdiler. Sonra şans Japonlara güldü ve gene Ekim ayında meydana gelen Santa Cruz muharebesinde Hornet uçak gemisi / battı, Enterprise ağır hasar gördü. Japon uçak gemisi Shokaku da yaralandı ve başka gemileri hasara uğradı. Bu muharebeden sonra hava üstünlüğü Amerikalıların eline geçti. Japonlar artık Guadalcanal'ı tümüyle bir inat meselesi haline getirip büyük kayıplar vermeye başladılar. 24 Ekim'de Handerson Havaalanındaki petrol depoları ve uçakların yarısının havaya uçurulduğu bir bombardımandan sonra Japonların giriştiği büyük saldırı da püskürtüldü. Olay esas itibariyle bir takviye savaşı halini almıştı.

¹ Richard F. Newcomb, **Savo, The Incredible Naval Debacle off Guadalcanal**, Holt, Rinehart and Winson, New York, 1961, s. 238.

14 Kasım'da yapılan Guadalcanal deniz muharebesinde Amerikalıların iki kruvazörü batarken Japonlar ilk kez bir zırhlılarının battığını gördüler. 14/15 Kasım gecesi 11.000 Japon askeri getiren konvoyu baskına uğratan Amerikalılar birçok gemi hatırdılar. Japonların sadece 4.000'i kıyıya çıkabildi. Ayrıca Amerikan zırhlısı Washington Japon zırhlısı Krishima'yı gece radarla yapılan ateşle saf dışı etti. 30 Kasım gecesi Japonlar Tassafaronga Muharebesi adı verilen son büyük girişimlerini yaptılar. Sekiz Japon destroyeri dört Amerikan destroyeri torpillerle birisini batırdılar. Ne var ki artık güç üstünlüğü Amerikalılara geçmişti. Bundan sonra sadece denizaltılarla adaya ulaşabilir hale gelen Japonlar çekilmeye karar verdiler. 1 ve 7 Şubat 1943 tarihleri arasında sadece bir destroyer yitirmek pahasına askerlerini tahliye ederek başarılı bir operasyon gerçekleştirdiler. 10.000 askerlerini kurtarıp çekildiler. Ne var ki adaya çıkan 36.000 askerlerinden 14.800'ü muharebede, 9.000'i de hastalıktan ölmüştü. Ayrıca çok sayıda asker de batırılan gemilerle birlikte daha adaya çıkamadan denizde yitirilmişti. 1.000 kadarı da Amerikalılara esir düştü. Amerikalılar ise karada fazla asker yitirmediler. Bütün dezavantajlara rağmen 1.600 ölü ve 4.200 yaralı verdiler. Öte yandan adaya gelen askerlerin %75'i sıtmaya yakalanmıştı. Guadalcanal'da en büyük kaybı ABD donanması verdi ve yaklaşık 5.000 denizcileri öldü. Japon donanması ise en iyi pilotlarını yitirmeye devam etti; öyle ki, uçak gemileri Haziran 1944'e kadar bir daha Amerikalıların karşısına çıkamadı. Bundan sonra tecrübesiz Japon pilotlarının tekrar yenilgiye uğramaları kaçınılmaz hale gelmişti.¹ İki ülke arasındaki teknoloji ve kaynak zenginliğinden doğan fark, her aşamada daha belirgin hale gelecekti.

İki Koldan Japonya'ya Doğru

1943 başında Amerikan üstünlüğü o hale gelmişti ki, Japon tersanelerinde üç uçak gemisi yapılıırken Amerikalılar aynı anda 22 uçak gemisi birden inşa ediyorlardı. Kısa sürede her alanda sayı-

¹ Herbert Christian Merillat, **Guadalcanal Remembered**, Dodd, Mead & Co, New York, 1982, s.283-86.

sal çoğunluğa ulaşılar. Şimdi stratejik saldırı aşamasına geçerken önlerinde iki seçenek vardı.

Birinci yol (MacArthur'un doğal tercihi) Yeni Gine üzerinden Filipinleri alarak Japonlarla güneydoğu Asya'da ele geçirdikleri hammadde kaynakları arasındaki ilişkiyi kesmekti. PetROLSÜZ kalan ülke savaşmazdı. Amirallerin seçtiği ikinci yol ise merkezi Pasifik'ten doğrudan Filipinler'e ilerleyerek aynı sonucun elde edilmesini öngörüyordu. Böylece sayıları 70'i bulacak olan uçak gemilerini açık denizlerde kullanabilecek, adalardan gelebilecek yan taarruzlarla uğraşmak zorunda kalmayacaklardı. Yeni geliştirdikleri denizde ikmal sistemiyle gemileri hiçbir limana uğramadan aylarca denizde kalabiliyordu.

Taraflar bu ana fikirler etrafında derin tartışmalara girdiler, ama esas sorun MacArthur ile amiraller arasında şovun sahipliği konusundaki çekişmeydi. Sonuçta Washington uzlaşmaya gitti ve iki koldan ilerleme talimatı verdi. Böylece Japonların sürekli ikilemde tutulması gibi faydalı bir stratejik sonuç da elde ediliyordu ama hazırlıkların bölünmesi ve üslerin yeniden hazırlanması gibi vakit alıcı sakıncalar da yarattı. Japonlar birçok adayı kale haline getirecek vakit buldular, Amerikalılara çok ağır bir bedel ödettiler. Bu uzun hazırlık döneminde Amerikalıların yegane önemli seferi Aleutian'lardaki Attu ve Kiska'nın geri alınması oldu. Attu'nun 2500 savunucusu bir intihar saldırısına girişerek öldüler. Sadece 26 kişi esir alındı. Kiska'daki 5000 Japon ise Amerikan donanmasının haberi olmadan çekildiler. Adanın boşaldığını bilmeyen Amerikalılar iki-büç hafta tepeleri bombalamaya devam edip 34.000 askerle çıkarma yaptılar. Bundan sonra bile tuzaktan kuşkulanıp günlerce boş yere Japonları aradılar.

Attu'daki Japon intihar saldırısı Japonların ilerki günlerde ne kadar dert yaratabileceğinin işaretiydi. Bu bekleme günlerinde bir başka önemli olay da Washington'da geliştirilen bir operasyonla Amiral Yamamoto'nun öldürülmesiydi. Japon şifrelerini çözmüş olan istihbaratçılar Amiral'in Buanville'e uçuş yolunu kesinlikle tespit ettiler. Buraya uzun menzilli avcı uçakları yollandı ve Yamamoto düşürüldü. Bundan sonra gelenlerin hiçbirisi Harvard mezunu Yamamoto kadar geniş ufuklu değildi.

İlerleme

Savaşın bundan sonraki bölümü Amerikalıların adadan adaya ilerlemesi şeklinde cereyan etti (Birmanya seferi hariç). MacArthur Solomon Adaları ve Yeni Gine'de birçok mevziyi ele geçirdi ve bu iş 1944'ün ortalarına kadar sürdü. Japonların bölgedeki ana üssü Raboul'a ise dokunmadı. Buradaki büyük Japon kuvveti savaşın sonuna kadar boş yere Amerikalıların taarruzunu beklediler. Savaşarak, kendi anlayışlarına göre "şerefle ö'lme" fırsatını bulamadıkları için üzülenleri olmuştu kuşkusuz ama hiç değilse hayatta kalma şansını yakalamışlardı.

MacArthur adaları sırayla almak yerine atlayarak gitti. Böylece en az kayıpla en hızlı ilerlemeyi sağladı. Arada kalan adalardaki üsler Amerikalıların deniz ve hava üstünlüğü sayesinde tecrit oldular ve kimseye zararları dokunmadı.

Orta Pasifik'te ise önce Gilbert takımadalarındaki Makin ve Tarawa üsleri ele geçirildi. (Kasım 1943). Sonra Marshall'larda Kwajelin ve Eniwetok alındı (Şubat 1944). Bu adalarda amfibik operasyon tekniği mükemmelleştirildi. Japonlar ise her yerde kuşatılmalarına rağmen çok çetin direnişlerle Amerikalılara beklenmedik kayıplar verdirdiler, teslim olmak yerine imparator için ölümü seçtiler. Yüksek Amerikan ateşgücü sayesinde kayıpları hemen her yerde Amerikalıların birkaç katı fazla oldu. Giderek tecrübesiz pilotları savaşa sürdükleri ve yeni Amerikan uçakları çok güçlü olduğu için hava kayıpları da kimi zaman 1'e 10 oranında yüksek oluyordu. Savaşın sonunda bu oran 1'e 17'ye çıkmıştı.¹

Bu arada orta Pasifik grubu Japonya'nın iç güvenlik çemberi olarak nitelediği Mariana Adaları'na yaklaşmıştı. Bu adalardaki hava üsleri ele geçirilirse Japonya, Filipinler, Formaza ve Çin'in Japon işgalindeki kıyıları Amerikan uçaklarının daimi menzili içine girecekti. Hava üslerine sahip olan Saipan, Tinian ve Guam güçlü garnizonlarla korunuyordu. Ayrıca Japon donanması kritik olarak gördüğü bu bölgeyi savunmak için güçlü bir karşı saldırı hazırladı.

¹ Marillat, ibid., s. 285.

15 Haziran'da Amerikalılar 32.000 Japon'un savunduğu Saipan'e çıktılar. Bölgedeki Japon hava gücü önceden tahrib edilmişti. Amerikan kara gücü ise üç deniz piyade ve bir piyade tümeninden oluşuyordu. Çıkarma filosunun 12 eskort uçak gemisi, 5 zırhlısı ve 11 kruvazörü vardı. Spruance komutasındaki 5. Filo ise genel koruma görevi yapıyordu. 7 zırhlı, 21 kruvazör ve 15 hızlı uçak gemisiyle dünyanın en güçlü filosuydu.

Japon donanması Ozawa komutasında 4 zırhlı, 3 hafif uçak gemisi; Kurita komutasında 3 büyük uçak gemisi ve Joshima komutasında 2 büyük 1 hafif uçak gemisi etrafında olmak üzere üç grup halinde örgütlenmişti. 19 Aralık'ta Ozawa'nın dört büyük hava hücumu radarla keşfedilerek uzakta karşılandı. 29 Amerikan uçağına karşı 218'i düşürülürken, 2 büyük uçak gemileri de Amerikan denizaltıları tarafından batırıldı. Ertesi gün öğleden sonra 5. Filo'nun uçak gemileri grubu komutanı Amerikal Mitscher karşı saldırıya geçerek bir uçak gemisi daha batırdı, iki hafif uçak gemisi ve birçok başka gemi hasara uğratıldı. Toplam 480 Japon uçağı düşürüldü. Böylece Mariana'ların fethi garantiye alınıp Filipinler yolu açılmış oldu. Saipan'da Japonlar gene sonuna kadar savaşıyorlar. Çünkü tankerlerinin çoğu batmıştı ve geri kalanını da Amerikan uçakları ve denizaltıları arasından Japonya'ya ulaştırmaları çok zorlaşmıştı. Filolar son hücumlarına yollanırken artık depolarına geriye dönecek yakıt konulmuyordu.

Filipinler

1944 'ün sonlarına gelindiğinde Amerikalılar Filipinleri atlayıp doğrudan Formosa'ya, hatta Iwo Jima ve Okinawa'ya çıkabilirlerdi. Ama MacArthur ikibuçuk yıl önce adadan ayrılırken verdiği sözü hatırlatarak Filipinlere dönmek için büyük bir kampanya başlattı ve başarılı oldu. Amerikan basınının ilgi odaklarından biri olması çoğu kez işine yarıyordu. Filipinlerde iki büyük Amerikan gücü ilk kez biraraya gelerek birbirini destekleyeceklerdi. Nitekim büyük harekattan hemen önce MacArthur 15 Eylül'de Morotai'yi, Amiral Hal-

sey de Palau'yu alarak Filipinler'e yakın iki hava üssü ele geçirdiler ve birbirlerine biraz daha yaklaştılar. Japonlar ise kalan hava güçleri ve zırhlılarıyla büyük bir saldırı hazırladılar.

20 Ekim'de Amerikan 6. Ordusu, Kinkaid'in 7. Filosu tarafından Filipinlerin Leyte Adası'na çıkarılmaya başlandı. Halsey'in 3. Filo'su da genel koruma sağlıyordu. Çıkarma öncesindeki hava çatışmalarında 500'e yakın uçak yitiren Japonlar sadece 79 ABD uçağı düşürmelerine rağmen o kadar çok gemi batırdıkları iddia ettiler ki, Japon komutanlığı çok daha cesur davranmaya yöneldi. Üç koldan harekete geçtiler. Birinci kol, uçakları olmadığı için gözden çıkarılan 6 uçak gemisiyle Ozawa komutasında Japonya'dan güneye inip Halsey'in filosunu kendisine çekecek, kısacası intihar edecekti. Bu arada 7 zırhlı, 13 kruvazör ve bağlı gemilerle Singapur'dan kuzeye çıkan Amiral Kurita, gücünün bir kısmını Leyte'nin güneyindeki Suri-gato Boğazı'ndan, esas bölümünü de adanın kuzeyindeki San Bernardino Boğazı'ndan geçirerek köprübaşını ve refakat filosunu iki yandan sıkıştırarak ve imha edecekti. Her birisi 45 cm'lik dokuz topa sahip olan 70'er bin tonluk dünyanın en büyük iki zırhlısı Yamato ve Mushasi ile büyük işler yapabileceklerine inanıyorlardı. Ne var ki talih Japonlar için pek yaver gitmedi. Ozawa'nın filosu tüm gayretlerine rağmen kendini Halsey'e keşfettiremezken, gizlice yaklaşmaya çalışan Kurita denizaltılar tarafından görüldü. Bunlar ilk elde üç Japon kruvazörünü torpilleyip saf dışı ettiler.

Ozawa çırpınıp dururken Halsey tüm gücüyle Kurita'ya yüklendi. Gövdesi boydan boya zırhlı ve bölmeli olduğu için batmaz sanılan Mushasi, Amerikan uçakları tarafından 36 kez vurulunca denizin dibini boyladı. Halsey Kurita'nın çekildiğini görünce telsizlerini açıp olur olmaz mesajlar yayınlayarak nihayet kendini keşfettiren Ozawa'nın filosunu yok etmek için kuzeye döndü. Ancak ilk çatışmalarda Mushasi'den başka Japon gemisi batmadığı halde bu kez de Amerikalı pilotların aşırı iddiaları Halsey'i yanılttı. Japon filosunun ezildiğini ve geri dönse bile kalan gemilerinin Kinkaid tarafından rahatça batırılacağını düşündü. Büyük Japon filosunu yok etme hevesi içinde hızla kuzeye fırladı. Kinkaid'in gemileri Surigato boğazını tutarak gerçekten geriye dönen Japon filosunu, 2 zırhlı da dahil olmak üzere imha ettiler. Bu çok başarılı bir gece muharebe-

siydi. Ama bu arada Halsey'in tuttuğunu sandığı San Bernardino Boğazı'ndan Kurita'nın esas filosu çıkıp da zayıf refakat gemilerinin üzerine çullanınca kıyamet koptu. Ozawa'nın peşindeki Halsey acilen geri çağırıldı ve Kinkaid kuzeye yöneldi. Ama bunların yetişmesi saatler alırdı ve bu arada tüm nakliye gemileri batırılabilir ve köprübaşı imha edilebilirdi. Kurita insanın ayağına yüzyılda bir kere gelebilecek bir şans yakalamıştı. Fakat endişesi akliselimine galip geldi ve çıkarma gemileri yerine jeep carrier adı verilen refakatçı küçük uçak gemilerinin peşine düştü. Bunların komutanı olan Clifton Sprague zırhlı ve kruvazörlerin ateşi altında kalınca az sayıdaki uçağını havalandırdı. Ancak bunlar büyük Japon filosu karşısında etkili olamazdı. Hemen akabinde 5 adet küçük destroyer ve korvet sis perdesi yapıp torpillerle hücum ederek Japon filosuna epeyi zaman kaybettirdiler. Sprague'nin gemilerinin hepsi isabet aldığı için uçaklar köprübaşındaki havaalanına inmek zorunda kaldılar. Fakat buradaki deniz piyade havacılığı, bunları hemen 250 kiloluk bombalarla yükleyip ikinci bir saldırı için havalandırdılar. Beklediği kendi hava şemsiyesini göremeyen Kurita'nın asabı bozuldu ve Halsey kuzeyden dönmeden San Bernardino'dan kaçabilmek için kuzeye dümen kırdı. Tamamen insafına kalmış olan Amerikan çıkarma filosu kurtulmuştu. Bu olay tarihlere Leyte Körfezi veya Samar muharebeleri olarak geçti.

Yaptıkları onca fedakarlığa rağmen Japonların ellerine geçen altın fırsatı kullanmamaları ağırlıkla yaşlı amirallerin kararsızlıklarına bağlıdır. Kişisel olarak cesur olmakla birlikte karmaşık operasyonları yönetemiyor ve risk alamıyorlardı. İletişim ve istihbarat eksiklikleri ile radar konusundaki gecikmeleri de telafisi imkansız boşluklar doğuruyordu. Hepsinden önemlisi doktrin ve strateji konusunda ortak görüşlere sahip değillerdi.

Leyte Körfezi Savaşları bütün zamanların en büyük deniz muharebesiydi. Japonlar toplam olarak 4 uçak gemisi, 3 zırhlı, 6 ağır 3 hafif kruvazör ve 8 destroyer yitirirken, Amerikan kayıpları 1 hafif uçak gemisi, 2 eskort uçak gemisi ve 3 destroyer oldu. Hava savunması kalmayınca geri kalan Japon zırhlılarının savaşta oynayacakları hiçbir önemli rol kalmadı. Bu muharebelerin önemli bir yanı da kamikaze (intihar uçakları) saldırılarının ilk kez ortaya çıkmış

olmasıdır. Çok ağır kayıplar verdirmeye başlayan kamikazeler Amerikalılar için korkulu bir rüya haline geldiler. Japon donanması uzaklaştırıldıktan sonra Amerikalılar çetin muharebelere rağmen Mart başına kadar Manila'yı alarak örgütlü direnişi yok ettiler. Ormanlara ve dağlara çekilen münferit grupların temizlenmesi ise uzun süre devam etti. Sadece Filipinler değil Yeni Gine ve Borneo'daki Japonların bir kısmı da savaşın sonuna kadar direnmeyi sürdürdüler.

Iwo Jima ve Okinawa

Filipinler'den sonra Japonya iyice tecrit olmuş bir duruma giriyordu. Ordusunun büyük bölümünün bulunduğu Çin ile irtibatı iyice sınırlanmış, iç denizlerinde bile rahatça seyredemez olmuşlardı. Petrol ve çoğu hammaddeyi bitmek üzereydi. Savaşın sona erdirilmesi için Japonya'ya yapılacak çıkarmanın planları ilerliyordu. Kurmaylar Formoza'yı pas geçerek son atlama taşları olarak Iwo Jima ve Okinawa'nın alınmasını istediler.

Volkanik bir ada olan Iwo Jima'da 25.000 kişilik Japon garnizonundan başka yaşayan yoktu. Bunlar adayı karınca yuvası gibi kazarak ölmeye hazırlandılar. Amerikalılar buna karşı adayı tam 71 gün bombalayarak altını üstüne getirdiler. Ama yeraltına inen Japonların çoğu kurtuldu. 19 Şubat'ta adaya çıkan Amerikalılar mağara ağızlarından açılan ateşlerle büyük kayıplar verdiler. 24.000 Japon öldürülüp ada ele geçirildiği zaman tarih 26 Mart olmuştu ve Amerikan kayıpları da ölü ve yaralı olarak 26.000'e yükselmişti. Bazı Japonlar bundan sonra da iki ay boyunca deliklerden fırlayıp intihar saldırılarını sürdürdüler. Iwo Jima'nın uzunluğunun sadece 17 kilometre olduğu düşünülürse, çıkarmaya katılan 80.000 Amerikan askerinin yaşadıkları kabusu anlamak mümkün olabilir.

Okinawa ise yaklaşık 100 kilometre uzunluğunda ve ortalama 15 kilometre genişliğinde büyük bir adaydı. 500.000 kişilik Japon nüfusa sahipti. Japonya, Formoza ve Çin'e eşit uzaklıkta olup buradan her üç bölgeye rahatlıkla müdahale edebilme olanağını sunuyordu. 32. Japon ordusu yaklaşık 100.000 kişilik bir güç ile bekliyordu ve adanın kolay delinen kireçtaşı kayaları yine sayısız siperle yeraltında örülmüştü. Amerikalılar ise 170.000 muharip ve 115.000 yardımcı birlikten oluşan büyük bir güç hazırlamışlardı.

1 Nisan'da çıkarma başladı. Japonlar bu sefer boyunca 1.500'e yakın kamikaze gönderip toplam 34 gemi batırdılar. 368 gemi de hasara uğradı. Kara savaşları 17 Mayıs'a kadar devam etti. 110.000 Japon hayatını kaybederken Amerikalılar 12.500'ü ölü olmak üzere 49.000 kayıp verdiler. Ölenler arasında 10. Amerikan Ordusu komutanı Simon Bolivar Buckner'da vardı.

Iwo Jima ve Okinawa'da olanlar Amerikalıların atom bombasını kullanmaya karar vermesinde etkili oldu.

İmparatorluğun Son Günleri ve Atom Bombası

1945 yılında artık Japonya'ya çıkmak güncel bir hedef haline gelmişti. Ne var ki uzmanlar adalardaki Japon direnişini ölçerek önce Kyushu, sonra Honshu adalarına yapılacak hareket sırasında müttefiklerin 1 milyon, Japonların ise 3 milyona kadar zaiyat verebileceklerini hesaplıyorlardı. Bu çok kanlı bir tabloydu. Kaldı ki Japonların kutsal topraklarını korumak için, bazı adalarda yaptıkları gibi dalgalar halinde ölüm taarruzları hazırladıkları düşünülüyordu. Yaklaşan gemilere karşı kamikaze ve minik denizaltılar ve 2 ton patlayıcı yüklü intihar botlarıyla saldıracaklardı. Bunlardan çok sayıda yapılmaya başlandı. Ayrıca aşırı abartılı şekilde 28 milyon gönüllünün hazırlandığı, mağaralarda savaş stokları yığıldığı da söyleniyordu. Japonlar göz korkutmak ve müttefikleri caydırmak için büyük bir insan kıyımı olacağını yayıyorlardı. Esasen Iwo Jima ve Okinawa bu konuda yeterli fikir verebilecek nitelikteydi.

Öte yandan Amerikalılar da boş durmuyor ve Japon moralini kırmak için Kasım 1944'ten itibaren B-29'larla yaptıkları bombardımanı sürdürüyorlardı. Bunlar zamanla terör akınlarına dönüştü. 9 Mart 1945 günü herbiri 6-8 ton yangın bombası taşıyan 279 uçak Tokyo'yu yaktı. Bir gecede 155.000 (tam rakam bilinmiyor) kişi öldü.¹ Bu kısa bir süre önce Dresden'de 115.000 (tam rakam bilinmiyor) kişinin öldüğü bombardımanı geçmişti çünkü deprem kuşağındaki Tokyo'nun çoğu mahallesi ahşap malzemeye yapılmıştı.

¹ Bu konuda rakamlar 100.000 ile 155.000 arasında değişmektedir. Biz ilk baskıda üst rakamı almışız. Gerçek rakamın belirlenmesi, savaşla ilgili birçok konuda olduğu gibi artık olanaksızdır.

mıştı. Birçok binanın ve mahallenin tutuşmasıyla gelişen alev fırtınalarından kurtuluş yolu yoktu. Tokyo'yu diğer kentler izledi. Japonların savaş azminin kırılmasında bombardımanların rolü önemliydi. Aynı günlerde yeni bombardımanlar olacağını belirten kağıtların kentlere atılması milyonlarca Japon'un kırlara çekilmesine yol açtı. Ekonomi durma noktasına yaklaştı ve ciddi bir kaos başladı.

Bu ağır koşullar altındaki Japonlar, çeşitli kanallardan barış görüşmeleri istediler. İmparator da barış için ağırlığını koydu. Ama gerek artık savaşı kazanmayı garantiye almış olan müttefiklerin ağırdan alması, gerekse de içte fanatik militaristlerin sonuna kadar savaşa karşı çıkanları ölümle tehdit etmeleri, barış için somut gelişmelerin önünde engel oluşturdu. Müttefiklerin kayıtsız şartsız teslim koşulları da Japonların savaşı sona erdirmekte ayak diremesindeki temel etkenlerden biriydi.

Amerikalılar 1945 yazında nihayet atom bombasını yapmayı başarmışlardı. Bunun kullanma konusundaysa belli tereddütler yaşamaktaydılar. Bir kısım asker, politikacı ve bilim adamı herşeye rağmen bu silahın kullanılmamasını isterken, karşı görüşte olanlar bunun daha fazla can kaybı olmadan savaşı sona erdireceğini savunuyorlardı. Sonuçta 6 Ağustos günü Hiroşima'ya ilk atom bombası atıldı. 8 Ağustos'ta Uzakdoğu'da yeni kazanımlar peşinde koşan Stalin Japonya teslim olmadan ne koparırsam kardır düşüncesiyle savaş ilan etti. Bu olay Japonya için atom bombasından daha önemli oldu. Esasen Hiroşima'da olanı henüz tam olarak kavrayamamışlardı. 9 Ağustos'ta Nagazaki'ye ikinci atom bombası atıldı. O anda Amerikanın elinde başka bomba yoktu ama bunu kimse bilmiyordu.

Atom bombası henüz gündemde yokken batılı müttefikler Rusya'yı Japonya'ya karşı savaşa itmek için epey uğraşmış ve taviz vermişlerdi. Sonra, bu gerek kalktıktan sonra pişman oldular ama Stalin de doğal olarak fırsatı kaçırmadı. Rus birlikleri derhal Mançurya'ya girerek başına kukla imparator Pu-yi'nin konulmuş olduğu göstermelik Mançukuo (veya Mançukuko) yönetimini bir anda sildiler. Japon birlikleri savaş tecrübesine sahip Rus zırhlı birlikleri karşısında direnemediler. Savaşın sona ermesi için atom bombasının şart olup olmadığı tartışmalı bir husustur. Bu cehennem silahını

kullanmanın moral ve psikolojik yükü kolay kaldırılabilir bir şey değildir. Fakat gerek bu silah için yapılan korkunç harcamaların bir şekilde karşılığının alınma isteği, gerekse de o günün psikolojisi içinde büyük nefret duyulan düşmana değer verilmemesi bu acı kararda etkili oldu. Ayrıca çok sayıda müttefik askerinin hayatının kurtarılması yıllardır süren kanlı savaşlardan sonra kimsenin karşı çıkamayacağı bir şeydi. Olayları 1945 yılının psikolojisi içinde görmeye çalışmak gerekir.

Atom bombasıyla ölenlerin sayısı uçan kalelerle yapılan toplu bombardımanlarla karşılaştırıldığında çok daha azdı. İki bombada ölenlerin toplamı bir Dresden veya Tokyo bombardımanındaki kayıplara yakın mertebelerdeydi. Ve belki de bu bombalarla savaşın bitmesi gerçekten milyonlarca Japon ve Amerikalının hayatlarını kurtardı. Ama burada önemli olan husus bundan sonra insanlığın her an bir kıyamet tehdidi altında yaşayacak olmasıydı.

Olayı rakamlara dökersek, Hiroşima ve Nagasaki'de ilk patlamada ölenlerin sayısı 210.000 olup, bunu izleyen beş yıl içerisinde de 130.000 kişi radyasyon ve yanıklar nedeniyle hayatını yitirdi. Okinawa'da 49.000 kayıp veren Amerikalılar Japonya'yı bir an önce teslim etmeye zorlamak için bu bombayı kullanmaya hazırdı. Dört yıl süren bir ülkenin elinde yüzbinlerce askerini kurtaracak bir çare varsa bunu kullanması o günün koşulları içerisinde değerlendirilmelidir ama bombanın kullanım şekli son derece tartışma götürür. Nitekim Amerikalılar arasında da en fazla eleştiri bu konudur. Atom bombalarının etkisi ilk olarak pekala bir kente atılmadan da sergilenebilir ve ilk bombanın etkisi Japonlar tarafından iyice hazmedilinceye kadar ikinci bomba için birkaç gün daha fazla beklenbilirdi. Amerika bu konuda son derece intikamcı ve ırkçı davranmıştır ama Japonlar da Amerikalılara karşı aynı şekilde bakıyorlardı. İki tarafın propagandaları da bu bakışlarını yansıtıyordu.¹ Avrupa'daki savaşta fanatizm daha çok SS'ler tarafından ve daha çok Ruslara karşı sergilenmişken, Pasifik savaşında her iki taraf da zalim, emperyalist ve ırkçı bir tutum içerisindeydi.

¹ Gerald Astor, **Operation Iceberg, The Invasion and Conquest of Okinawa in World War II**, Dell, New York, 1995, s. 515.

14 Ağustos'ta imparator büyük çalkantılar içindeki Japonya'nın teslim olduğunu müttefiklere bildirdi. Olay 15 Ağustos'ta halka açıklanacaktı. O gece Tokyo korkunç dramlara sahne oldu. Fanatik genç subaylar generallere yalvararak savaşa devam etmek istediler. Kimi generaller öldürüldü. Bazı subaylar sarayı dahi bastılar. Birçokları harakiri yaptı. Darbe söylenilen ve birçok komplo ve toplantılar ülkeyi yangın gibi sarstı. 15 Ağustos'ta öğle saatlerinde yapılan açıklamayı en az 50 milyon kişinin dinlediği söylenir. İlk başta imparatorun eski dille yaptığı konuşmayı kimse anlamadı. Hemen arkasından bir spiker bu sözleri günlük dile çevirdi.¹ Genel tepki ilk başta sessizlik ve rahatlama, sonra acı şeklinde ortaya çıktı. Japon gururu kırılmıştı. Ancak imparatorun tutumu, ülkenin durumu ve Japon halkının kaçınılmaz olanı gözyaşlarıyla da olsa kabule hazır oluşu durumu normalleştirdi. Askeri polis uçakların pervanelerini sökerek kamikaze saldırılarının önünü kesti. En fanatikler bile birkaç gün içinde teslimiyeti kabul etti. Zaten yapacakları fazla bir şey kalmamıştı. Bu arada Missouri zırhlısı teslim protokolü için Tokyo körfezine ilerlemeye başlamıştı.

Japonya'nın Stratejik Hataları

Japonya öncelikle kaynaklarının ve teknolojisinin ötesinde bir savaşa girmişti. Evet, uçakları iyi, gemileri ve torpilleri mükemmeldi ama ABD ile yarışacak bir sanayi ve teknolojik birikime sahip değillerdi. Kara kuvvetleri ise 1938 yılında Moğolistan sınırındaki Khal-kin-Gol muharebelerinde Rusların zırhlı birlikleri karşısında hızla dağılmıştı. Buna rağmen savaşa cesaret ettiler çünkü Almanya'nın kısa sürede Rusya'yı dize getireceğini ve böylece uluslararası durumun avantajlı olacağı şeklinde bir yanlış değerlendirme yaptılar. Ayrıca Burma (bugünkü Myanmar), Malaya (Malezya), Endonezya, Bismark takımadaları, Marshall ve Gilbert takımadalarından Kuril'lere uzanan bir savunma hattı yaratarak, ABD toparlanıncaya kadar bu mevkiileri yeterince tahkim edebileceklerini düşündüler. Gerçekten de Filipinler ve Pearl Harbor'dan sonra buraların hepsini işgal ettiler ama Yeni Gine'de tutunamadılar. Daha sonra Gua-

¹ Edward Behr, **Hirohito, Behind the Myth**, H.Hamilton, London 1989 s. 376

dalcanal'da büyük bir yenilgi aldılar. Guadalcanal gibi nisbeten erken bir aşamada bile, adaya gönderilen Japon ikmal malzemesinin %80'i denizin dibini boyluyordu. 1942 yılındaki bu iki geri adımdan çok daha önemli faktör, Yeni Kaledonya, Samoa, Fiji ve Midway'e de saldırarak ellerindeki kaynakları aşırı dağıtmalarıdır. Özellikle Midway'de, Aleutien adalarına giden uçak gemileri yanlarında olsaydı, büyük yenilgileri pekala zafere dönüşebilirdi. Kaldı ki bu arada ABD o kadar kısa sürede o kadar büyük kaynaklar seferber etti ki, Pasifiğin istedikleri her noktasında kuvvet üstünlüğü elde edebiliyorlar ve Japon savunma çemberini delebiliyorlardı. Ayrıca, deniz ve hava üstünlüğünü çok kısa sürede elde ettikten sonra çemberin birçok mevziine saldırmadan geçip gittiler. Adalardaki birçok Japon garnizonu hiç savaşımadan tecrit olarak savaşın sonuna kadar bekleyip durdular. 1943 yılında inisiyatif tümüyle Amerikalılara geçmişti. Halbuki Japonlar bu yıla kadar tam bir iktisadi seferberliğe geçmemişlerdi. 1940 yılında 100 olan Japon gayrisafi milli hasılası 1941'de 101, 1942'de ise tekrar sadece bir puan artışla 102 olmuştu. 1943'te tam seferberlikle 113'e, 1944'de ise 124'e çıktılar.¹ Bu kez de tüm kaynaklar savaşa ayrılınca sivil halk açlık çekmeye başladı ve 1944-47 yılları arasında yüzbinlerce Japon açlıktan ve buna bağlı hastalıklardan hayatlarını kaybetti. Japonya ham maddelerinin çoğunu deniz yoluyla getirmek zorundaydı. Deniz üstünlüğünü yitirince başta petrol ve gıda maddeleri olmak üzere birçok gereksinimlerini karşılayamaz oldular. Nihayet işgal bölgelerindeki aşırı sert tutumlarının da karşısındaki cepheyi genişlettiğini ifade etmek gerekir. Batılı sömürgecilerden kurtulan Asya halkları karşılarında çok daha baskıcı ve sömürücü bir işgalci buldular.

¹ George Sansom, "Japan's Fatal Blunder" s. 203-215, in Robert J. Art., **The Use of Force**, Little, Brown Co, Boston, 1971, s. 210.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

ASYA'DA SAVAŞ: BİRMANYA, ÇİN VE HİNDİSTAN

Çin'de Bitmeyen Savaş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın geri kalanı en azından 1922'den sonra bunalımlı bir barış havasına girmiş olsa da, Çin sıcak savaşın içindeydi. 1926'dan itibaren Kuomintang ile komünistler savaşıyor, Japonya bundan da yararlanmak suretiyle işgal alanını giderek genişletiyordu.

1938'de Japonlar Yangtze üzerinden ilerleyerek Hankow'u aldılar. Chiang Kai-shek Chunkiang'a çekildi. Burası Tibet sınırına yakın bir yerdi ve üç yıl öncesinden her ihtimale karşı hazırlanmıştı. İlk başta Japonlar burasını havadan bombaladılar ama bir süre sonra vazgeçtiler. Chiang artık emniyettedir fakat 200 milyona yakın nüfus Japon işgali altında bırakılmıştı ve bu bölgelerde komünistlerin gerilla eylemleri giderek artmaya başladı. Fakat onlar da Japonları yenecek güçte değillerdi. Chiang'ın ordusu çekildiği bu ücra köşede çürümeye devam etti.

Kuomintang ordularının savaş gücü olarak en başından beri son derece zayıftı. İkmal ve sağlık hizmetleri yok denecek düzeydeydi. Alayların ödeneği komutanlara veriliyor, onlar bunu cebe atıp ufak bir kısmını ihtiyaçlar ve maaşlar için harcıyorlardı. Bazı taburlar ise ödenek almak için sadece kağıt üzerinde vardı.

Japonlar 1939'dan sonra bir ara Chiang'a kanca atarak onu kukla bir rejimin başına getirmek istediler. Fakat o uzun vadede Amerikalılara oynuyordu ve herşeye rağmen milliyetçi hareketi yarı yolda bırakabilecek konumda değildi. Japonlar onun yerine Wang Ching-

wei yönetiminde, Nanking başkent olmak üzere Fransa'daki Peta'in yönetimine benzer bir kukla hükümet kurdular. Chiang ise Pearl Harbor'dan sonra istediği ABD desteğine kavuştu ve rejimine yeni bir hayat umudu doğdu. Ancak Amerikalılar da Çin'de verdikleri büyük miktardaki para ve malzemenin kullanımını denetlemek için General Stilwell'i buraya gönderdiler.

Stilwell Chiang'ın Genelkurmay başkanı sıfatıyla kolları sıvayıp Kuomintang'ı savaşa aktif olarak sokmak için büyük bir uğraşa girişti ve yıllardır rahata alışmış olan Chunkiang çevresinde derhal bir numaralı problem haline geldi. İlk hedefi Birmanya üzerinden Hindistan'a yaklaşan Japonlara karşı güç göndermek oldu. Chiang en iyi askerlerini komünistlerin elindeki araziye kuşatmak için kullanmaktan vazgeçmemekle birlikte, sonuçta birkaç tümen vermek zorunda kaldı. Stilwell'e de ricada bulunarak "Bizim askerler karpuzu çok sever. Oralarda bol olduğunu duydum. Her bölüğe günde birkaç tane karpuz verirsiniz iyi olur" dedi. Çin hikayelerimizi burada keserek Birmanya'ya dönelim.

Birmanya

Bir İngiliz sömürgesi olan Birmanya Pearl Harbor'dan bir hafta sonra Japonların saldırısına uğradı. Sınırdaki zayıf İngiliz birlikleri kolayca püskürtüldü ve Mart ortalarında Japonlar Rangoon'u aldılar. Burada büyük bir kara ve hava yığınağı yaptılar. Ancak müttefik hava gücü Ortadoğu'dan gelen 150 uçak ve Chiang Kai-shek'in Amerikalı gönüllüleriyle takviye edilince Japon hava üstünlüğü nötralize edildi. Chiang'ın gönüllüleri, emekli hava subayı Chennault'un komutasında, Amerika savaşa girmeden çok önce Çin'de Japonlara karşı savaşan bir savaş filosuydu. Savaş başlayınca Chennault tekrar ABD ordusuna alındı, uçaklarıyla birlikte Birmanya'ya yollandı. Bu oldukça başarılı bir hava grubuydu ama esas sonuç karada alınıyordu. Japonlar Nisan'da İngilizleri Hindistan sınırına kadar sürdüler (O dönemde Bengladeş de Hindistan'daki İngiliz yönetimine bağlıydı). Birmanya'yı ele geçirmek için sadece 4500 kayıp vermişlerdi. İngilizler ise 13.500 kayıp vermelerine karşı bu yenilgi döneminde ordularının büyük bölümünü balta girmemiş ormanlardan çekerek

kurtarmayı başardılar. Mayıs ortasında Mason yağmurları başlayınca hareket duruldu. Kuzeydoğudan hareket yapan Çinlilerin de bu cepheye kayda değer bir faydası olmadı.

Assam ve Bengal o yıllarda yol ve her türlü altyapıdan tamamen yoksun bölgelerdi. Tekrar kuru havanın geldiği Kasım 1942'ye kadar taraflar lojistik sorunlarını çözmek için uğraşılar. Yollar ve depolar inşa ettiler.

1942-43 kuru mevsiminde İngilizler yeterli hazırlığa sahip olmadıkları halde üst komutanlığın ısrarı üzerine harekete geçtiler. Fakat ilerlemeleri o kadar yavaş oldu ki Japonlar rahatça karşı tedbir alabildiler. Düz hatlar üzerinden yapılan eski model cephe taarruzları ve başta sıtma olmak üzere orman hastalıkları birliklerin moralini fevkalade bozmuştu. Japonlar ormanı daha iyi kullanıyor, sızmalar ve yan hücumlarla başarı kazanıyorlardı. Mayıs 1943'de Mason yağmurları tekrar başlayınca İngilizler yine eski hatlarına dönmek zorunda kalmışlardı.

Birmanya'daki operasyonlar içerisinde en kayda değer olanı 1943'ten itibaren İngiliz subayı Orde Wingate tarafından yönetilen uzun menzilli akınlardır. 1938 yılında Filistin'de Haganah gerillalarını eğitmiş olan Wingate'i, 1941'de Etiyopya'daki özel harekatlarda tekrar görmüştük. Şimdi de Birmanya'da art arda yenilen İngilizler için hem prestij getirecek, hem de Japon hatlarının gerisini vuracak bir hareket planlamıştı. Tugay gücünde, çok iyi yetişmiş komando tipi bir güç, hızlı yürüyüş yapabilen kollarla ormanda ilerleyecek, Japon geri hatlarında baskın ve sabotajlarla etkili olacaktı. Radyo bağlantısıyla havadan ikmal edilecek olan bu birlik, operasyon sırasında az yiyeceklerle kanaat edebilecekti. Deneyler hazırlık safhasında iyi beslenmek şartıyla birliklerin 8, hatta 12 hafta boyunca güçten fazla düşmedikleri ortaya koymuştu (Bunun sıcak iklim için geçerli olduğunu önemle kaydedelim).

Wingate'in tugayı 14 Şubat 1943 günü iki grup halinde Japon hatlarının gerisine sarktı. 5 koldan oluşan kuzey grubu 2200 asker ve 850 katır, 2 koldan oluşan güney grubu ise 100 asker ve 250 katırdan oluşuyordu. Bu tugay her gün hareket halinde olmak şartıyla iki ay boyunca sabotaj ve baskın eylemleri yaptı. Japonlar o dö-

nemde Birmanya'daki 5 tümenlerinden ikisini onları kovalamaya ayırdılar. Wingate'in komandoları da sıkışınca dönmek zorunda kaldılar. Harekatları sırasında Japonlara fazla kayıp verdirmemişlerdi ama Birmanya'daki 15. Japon ordusu komutanı Mutaguchi, Chindwin Nehri'nin emin bir engel olmadığını görerek, ertesi yıl doğrudan Hindistan topraklarına girmeye karar verdi. Wingate'in *chindits* adı verilen birlikleri de yeni bir harekate hazırlanmaya başladılar. Bu isim Birmanya padogalarının kapısını bekleyen taş-tan aslan heykellerine verilen "chan the" adının İngilizler tarafından söyleniş şekline göre türetilmişti.

1943 muson mevsimi sırasında İngilizler Hindistan sınırında savunmada kalıp güneyde, Sumatra üzerinden indirekt bir yolla ilerlemeyi düşündüler. Ancak kuzey Birmanya'da "Burma Yolu" adı verilen dağ yolu Çin'e karadan yardım ulaştırmanın yegane olanağını sağladığı için Amerikalılar burasının geri alınmasında ısrar ediyorlardı. Bu arada Himalayalar üzerinden hava yoluyla yapılan ulaşım pahalıya mal olmaktaydı. Zaten fazla düşünmeye de fırsat kalmadı. Japonların hazırladıkları hücum, Kuzey Birmanya'yı yine önemli bir muharebe alanı haline getirdi.

1943 sonunda müttefikler Mountbatten komutasında Güneydoğu Asya Komutanlığı kurmuşlar, yardımcılığına da Stilwell'i getirmişlerdi. 14. İngiliz Ordusu Slim'in komutasında olup, kuzeyde de Stilwell'in Çinli askerleri vardı. Japon gücü ise aslında birer kolordu düzeyinde olan (güneyden kuzeye sırayla) 28., 15. ve 37. ordulardan oluşuyordu.

1944 başında İngilizler yine ilerleyip Japon karşı saldırısıyla bozuldular. Fakat bu kez dağınık halde geri çekilmeyip havadan ikmal edilen güçlü mevzilerde direnerek hasımlarını şaşırttılar. Wingate'in maceracı projelerini her zaman desteklemiş olan Churchill'in ilgisiyle 6 tugaya çıkarılan ve artık 11 filoluk kendi hava gücüne sahip olan özel görev kuvvetleri ise 5 Mart'ta başladıkları harekatta pek başarılı olamadılar. 9.000 kişiyi indirdikleri düşman hatları gerisindeki üsleri tecrit edildi. 24 Mart'ta Wingate bir uçak kazasında öldükten sonra bu güç Stilwell'e yardımcı olmak üzere kuzeye doğru çekildi. Bu arada Japonlar Hindistan sınırındaki Kohima ve Imphal'ı almak için 15. Ordularıyla hücumla geçtiler. Mütte-

fikler sayı üstünlüğüne rağmen çok zor duruma düştüler ve ancak hava üstünlüğü sayesinde durumu kurtarabildiler. İngilizler çok daha rahat ikmal yaparken inanılmayacak kadar güç koşullar altında savaşan Japon askerleri komutanlarının inatçılığı nedeniyle ezildiler. İngilizler 17.000 kayıp vermişlerdi. Japonların kayıpları 50.000'i geçti. Böylece Mason yağmurlarının başlamış olmasına rağmen İngilizler Japonları tekrar Chindwin nehrine kadar sürdüler. 1942'den beri her hareket bu nehrin kıyısında sona ermiş, tarafların onca kaybına rağmen sınır değişmemişti.

Bundan sonra 1944-45 kuru sezonu beklendi. Aynı günlerde, yıllardır Chiang Kai-shek ile anlaşmazlık içinde olan Stilwell Roosevelt'e yapılan sayısız şikayetin sonunda nihayet görevden alındı, yerine Wedemeyer getirildi. Tüm kara kuvvetlerinin komutanlığı ise Montgomery'den sonra İtalya'daki 8. Ordu'nun komutanlığını yapmakta olan Oliver Leese üstlendi. 14. Ordu yine Slim'in komutasındaydı ama bu ordu şimdi ofansif hareketlerde başarılı olan Messervy komutasında bir kolorduyla takviye edilmişti.

Kasım ortalarında yağmurlar kesilip toprak kuruyunca, artık güçleri iyice kırılmış olan Japonlar tank ve uçak desteğinde ilerleyen İngilizler karşısında tutunamadılar. Slim'in planları adeta harita tatbikatı gibi rahatça yerine getirilmeye başlandı. Ancak yeni mason sezonu gelmeden Rangoon'un alınması şarttı çünkü artık 10 tümene ulaşan büyük bir mekanize gücü orman yollarından ikmal etmek çok güçtü. 1 Mayıs'ta Messervy'nin birlikleri yaklaşırken her ihtimale karşı hazırlanmış olan çıkarma birlikleri denizden gelerek Rangoon'u aldılar. 6 Mayıs'ta her iki grup birleşince Birmanya'daki Japon hakimiyeti sona ermiş oldu. Bir kısım Japon askeri ormandan Tayland'a kaçtı ama çoğu küçük gruplar halinde çekilmeye çalışırken yakalanıp ezildi.

Yardımcı Ordular, Subhas Chandra Bose ve Diğerleri

Japonlar işgal ettikleri Asya uluslarının batı boyunduruğundan kurtulmak için çok yoğun bir istek duyduklarını biliyorlardı. Onlara bağımsızlık sözü vererek desteklerini sağlamak gibi bir politikanın yararlı olacağını düşündüler. Ancak bizzat kendi talanları ve fatih

psikolojileri bunun önünde engel teşkil ediyordu. Oluşturdukları yardımcı ordular da işgal altında tuttukları ulusları temsil etmeyen güçsüz birliklerden ileri gidemedi. Örneğin "Birmanya Ulusal Ordu-su" adı altında oluşturdukları ve 5.000 kişiyle Rangoon'da geçit yaptırdıkları birlik çoğunlukla toplum dışı unsurlardan oluşuyordu. Bunlar eski idarenin çökmüş olduğu ülkede serbestçe talana girişince halk arasında terör ve paniğe neden oldular. Japonlar bunları ortadan kaldırıp yerlerine sıkı denetim altında yeni bir yapı oluşturmak zorunda kaldılar. Ama onlar da tüm kukla birlikler gibi başarısız oldular.

Bu dönemde esir Hint askerleri arasında Birmanya'da bir başka yardımcı ordu oluşturulmuştu. Fakat bunların başkanı olan Muhan Shing Japonların her dediğine boyun eğmediği için istifasını verdikten kısa bir süre sonra tutuklandı. Japonlar Hint milliyetçiliğinin kendi denetimleri dışında bağımsız ve hızlı bir gelişme göstermesine tahammül edemedikleri için bu oluşumun da sonu başarısızlıktı. Zaten 1943'de Japonlar belli bir vade içinde Hindistan'ı ele geçireceklerine kesin gözüyle bakıyorlardı.

Birmanya'daki Hintliler arasında bundan sonra girişilecek teşebbüsün lideri ise Subhas Chandra Bose olacaktı. Bose Cambridge'de okumuş, iyi eğitim görmüş bir Bengal'liydi. İngiliz sömürge yönetimi-ndeki parlak görevleri reddederek Bengal Kongre Partisi'nde hızla öne fırlamış, bir süre Kalkütta Belediye Başkanlığı, bir süre de Birmanya'da mahpusluk yapmıştı. 1938'de Hindistan Kongresi başkanlığına gelen Bose burada Gandhi ve barışçı eylem taraftarlarıyla ters düşmüştü. Artık dünyayı değiştiren şeyin ordular olduğunu düşünüyordu. Ocak 1941'de yaşlı bir Müslüman molla kılığına girerek Afganistan ve Rusya üzerinden Almanya'ya gitti. Burada Nazi merkezîyetçiliğinden etkilendi. Yüzlerce dil ve dinden oluşan ülkesinde disiplinli bir yönetimin ancak koyu merkezîyetçilikle çözülebileceğini düşündü. Almanya'daki Hintli savaş esirleri arasında çalışma yaptı. Bunlar arasından İngiliz karşıtı bir güç oluşturmaya çalıştı. Alman radyolarından Hindistan'a yönelik yayın yaptı. 1943 baharında ise Japonların denetimindeki Hür Hindistan hareketinin liderliğini üstlenmek için geri döndü.

İlk önce bir Alman denizaltısıyla Madagaskar açıklarına, orada aktarma yaptığı bir Japon denizaltısıyla 13 haftada Tokyo'ya ulaştı. Sonra da Singapur'a götürülerek 1943 Ekim'inde Hür Hindistan (Azad Hind) geçici hükümetini kurdu. Buna paralel olarak bir de Ulusal Hint Ordusu oluşturuldu. Bose bu askerlerin Kohima ve Imp-hal'den Hindistan'a geçerek önemli bir rol oynamasını istiyordu. Japonlar ise savaşçı yeteneklerine güvenmedikleri Hint Ulusal Ordusu'nu küçük birliklere bölerek Japon birlikleri için yardımcı gruplar olarak kullanmak niyetindeydiler. Sonuçta bu ordu girdiği çatışmalarda başarısız oldu. Bu durum, küçümsemelerini gizlemeyen Japonların nezdinde Bose'nin prestijini de düşürdü. Japonya batarken giderek Geçici Hint Hükümeti için yeni bir destek arayışına girdi, Rusya'yı da düşündü. Ama Formoza üzerinde uçağı düşerek öldü.

İngiliz ordusundaki Hintliler ise oldukça iyi savaştilar. Büyük mücadele bir süre için aralarındaki karşıtlıkları unutturmuş gibiydi. Zaten tümen ve tugaylarda İngiliz ve Hint taburları birarada bulunuyorlardı. Savaş askere alınanların sayısını artırınca Hindistan'daki orduyu politika dışında tutma geleneğı yıkılmak zorunda kaldı. İngilizler de bunu görerek kabul ettiler. Okuma odalarını mümkün olduğunca kendi propagandalarıyla doldurarak hiç olmazsa bu gelişimi yönlendirmek istediler.

Öte yanda Chiang Kai-shek'in ordusu bir türlü etkili bir savaş gücü haline gelemedi. Halbuki Amerikalılar para ve malzeme olarak bunları her yönden desteklemişler, Burma Yolu Japonların eline geçtikten sonra yardımı hava köprüsüyle sürdürmekten dahi kaçınmamışlardı. Ama Stilwell'in komutasındaki Çinliler Birmanya'da çok kötü savaştilar. Wedemeyer döneminde de büyük bir ilerleme olmadı. Batı Çin'de de durum farklı değildi. Yenan'da bir Japon tümeni Chiang'ın 12 tümenini rahatlıkla durdurmuştu. Bu birlikler 1945'den sonra da dev boyutlardaki Amerikan yardımına rağmen komünist Çin Halk Ordusu'nun disiplinli birlikleri tarafından rahatlıkla dağıtılacaktı. Çin milliyetçi yönetiminin genel çürümüşlüğü en açık şekilde orduda kendisini göstermekteydi.

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ORDULAR

Genel Olarak

İkinci Dünya Savaşı hareket biçimleri açısından ortaya çıkan büyük çeşitliliğe paralel olarak, orduların yapılanması açısından da sonsuz yeniliklere neden olmuştur. Ayrıca savaşın boyutları ve uzunluğu, toplumun her kesiminden gelen yurttaşların uzun süre silahaltında kalmaları ve geleneksel yapıları zorlamalarına yol açmıştır.

Savaşın topyekûn bir küresel mücadele halinde cereyan etmesi geleneksel sınıfların yanında istihbarat, karşı istihbarat, propaganda, sıkıyönetim ve işgal yönetimi, üretimin denetlenmesi, işgal edilen yerlerin yeniden yapılandırılması, gayri nizami harp ve benzeri değişik işlerin eskiye oranla ağırlık kazanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Ayrıca savaşa yönelik bilimsel araştırmaların teşviki ve acilen uygulamaya konulması da çoğu kez kritik öneme sahip olmuştur. Çeşitli muharebelerde üstünlük radar, elektronik dinleme, çıkarma araçları, yeni torpiller veya uçaklar gibi yeniliklerin kısa sürede hayata geçirilmesi sayesinde mümkün olabilmıştır. Örneğin denizaltılarla denizaltı avcıları arasındaki savaşta karşılıklı yapılan teknik hamlelerde İngiltere sonuçta üstün gelerek hayati öneme sahip deniz yollarının açık kalmasını sağlamıştır. Bu ülkede Sir Henry Tizard bilim dünyası ile silahlı kuvvetler arasındaki koordinasyonu başarılı bir şekilde sağlamıştır. Diğer ülkelerde de bilim adamları daha önce hiç olmadığı kadar savaş eforunun doğrudan bir parçası haline gelmiştir.

Birçok operasyonun son derece karmaşık bir lojistik ve hareket planlaması gerektirmesi, modern orduların geleneksel "olsa olsa" yöntemlerini bırakarak daha bilimsel idare yöntemlerine geçmelerini şart kılmıştır. Amerikan ordusu bu alanda en ileri yöntemleri geliştirmiş ve diğer ordulara örnek teşkil etmiştir. Örneğin modern bir hava kuvvetinin faaliyetini sürdürmesi için gerekli yüzbinlerce ikmal maddesi ve yedek parçanın geleneksel yöntemlerle takibinin imkansız olması "yön-eylem araştırması" ve "doğrusal programlama"dan başlayarak karmaşık programlama yöntemlerine ve bilgisayar alanındaki gelişmelere yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında orduların savaş sanatında olduğu kadar idari mekanizmalarıyla da yetkinleştirilmesi önem kazanmıştır.

Geçmişe dönüp baktığımızda, ikisi ekonomide ve teknolojide orta halli, üçüncüsü ise teknolojide ileri olmakla birlikte doğal kaynakları çok sınırlı mihver ülkelerinin dünyaya kafa tutmasının mantıksız, yenilmelerinin ise kaçınılmaz olduğu düşünülebilir. Ancak savaşın son iki yılına kadar bunun otomatik olarak elde edilebileceğini kimse söyleyemezdi. Diğer Germen asıllılarla birlikte 20 milyona yakın Alman, 9.7 milyon Japon ve 3.1 milyon İtalyan silah altına alındı. Bunlar Avrupa'da bir dizi müttefike de sahiplerdi. Örneğin Rus cephesinde Almanların yanında savaşan 9 İtalyan, 27 Rumen, 13 Macar, 2 Slovak ve 1 İspanyol tümeni vardı. Ayrıca Valonlar, Danimarkalılar, Hırvatlar, Bosnalılar, Fransızlar ve daha birçok ülke, her biri az veya çok sayıdaki faşist gönüllülerle mihver güçlerine destek oluyorlardı.

Bunlara karşı Birleşmiş Milletler'in daha büyük bir güç oluşturması zaman aldığı gibi, zaferin her adımı büyük zorluklar altında atıldı. Müttefik saflarında bulunan Polonyalı, hür Fransız, Brezilyalı, Faslı ve işgal altındaki ulusların gönüllü birliklerinin ortak bir komuta altında yönetimi kolay bir şey değildi.

İngiltere'nin seferber ettiği 5.9 milyon askerden 403 bini ölü veya kayıp hanesine geçerken, bu ABD için 16.1 milyonda (294 bini muharebe, 114 bini diğer nedenlerle olmak üzere) 408 binden ibaretti. Sovyetler Birliği'nde ise 6.1 milyon (kimi kaynaklarda 7.5 milyon) asker ve 10 milyonun üzerinde sivil öldü. Dolaylı kayıplarla

birlikte toplam rakam 25 milyona yaklaştı. Gerçek sayılar hiçbir zaman bilinemeyecek ama rakamlar savaşın gerçek yükünü onların çektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Mihver devletlere gelince, Almanlar bombardıman dahil tüm nedenlerle 7.9 milyon ölü ve kayıp verirken, bu rakam Japonya'da 2 milyon, İtalya'da 345 binden ibaretti. Yaralı sayıları çok daha yüksekti. Şayet yeni sulfalı ilaçlar, parazitleri önleyen insektisitler ve plazma nakli teknikleri geliştirilmemiş olsaydı ölü sayısı çok daha fazla olurdu. Bunların yanı sıra Polonya, Yugoslavya ve Yunanistan en çok kayıp veren ve acı çeken ülkeler oldular.

Burada daha fazla ayrıntıya girmeden savaşı yürüten büyük ordulara kısaca bir göz atalım. Diğerleri ise zaten güçleri oranında ve süreç içerisinde bunları izlemeye çalıştılar.

ABD Ordusu

Amerikan ordusu savaşa iki yıl geç başlamakla birlikte ülkenin ekonomik gücü sayesinde kısa sürede en modern ve ateş gücü en yüksek ordu haline geldi. Esasen 1941 yılına gelindiğinde savaş hazırlıklarında epey mesafe almışlardı. Pearl Harbor günü ABD kara kuvvetleri 1.500.000, Donanma ve Deniz Piyadeleri'nin (Marine Corps) personel sayısı 400.000'e çıkmıştı.¹ Bunlar altyapı ve silah üretimindeki hazırlıklarla birleşince, kısa sürede dev bir askeri güç meydana getirebildiler.

Amerikan askerleri ilk dönemde, özellikle Afrika savaşları sırasında deneyimli Alman birlikleri karşısında epey zorlanmakla birlikte giderek savaşa alıştılar. Sicilya ve İtalya seferleri deneyimlerini artırdı. 1944'e gelindiğinde özgüvenlerini tam olarak kazanmışlardı. Bunu Normandiya'da açıkça gösterdiler.

ABD ordusunun özellikle Kuzey Afrika'daki ilk muharebelerinde gösterdiği acemilikler İngilizler tarafından küçümsemeyle karşı-

¹ Grace Person Hayes, **The History of the Joint Chiefs of Staff in World War II, The War Against Japan**, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1982, s. 22.

lanmış ve gizlenmeyen bu duyulan Amerikan subayları arasında ciddi bir öfke yaratmıştı. Bu tepki savaşı sonuna kadar sürdü ve zaman zaman iki ülke arasındaki işbirliğini zedeledi. Eisenhower bu durumdan o kadar rahatsız olmuştu ki, Normandiya çıkartmasının hazırlıkları sırasında üst rütbeli 120 subayı toplayarak ulusal farklılıklar konusunda uyarı yapma gereksinimi hissetmiş ve görüş ayrılıklarına rağmen, plan bir kez hazırlandıktan sonra güvensizlik ve tartışmaların son bulmasını istemişti. Bunun akabinde bir Amerikan kurmay subayının "o İngiliz o... çocuğu" diye konuştuğunu duyunca derhal ülkeye geri göndermişti.¹ Amerikalıların gururu Kasserine Geçidi'nden, 1944 Aralık ayında Hitler'in son taarruzuna kadar birçok yerde İngilizler karşısında kırılacak ve öfke yükselecekti ama özellikle savaşın ilk aşamalarında onların deneylerinden epey yararlandıkları da açıktı. Avrupa cephelerinde savaşı herşeye rağmen birlikte yürüttüler. Pasifik ise İngiliz ve Avustralya kuvvetlerinin bazı katkıları bir kenara konulursa, esas itibarıyla bir Amerikan gösterisi olacaktı.

Pasifik savaşları donanma ve hava kuvvetleri tarafından tecrit edilmiş küçük adalarda yapıldığı, kimi adanın da tümüyle müstahkem mevkinin alınması tarzındaki savaşlara sahne olması nedenleriyle kara kuvvetlerinin gücünü tayin açısından tam bir ölçü oluşturmaz. Keza İtalya seferi de düşmanın dar bir cephede geriye sürülmesinden ibarettir. Ancak Avrupa seferinde Amerikalılar askeri yeteneklerini bütünlüsel bir tarzda sergileyebildiler. Normandiya ve sonrasında, ileride ABD ordusunun temel hareket tarzı haline gelecek olan kara-hava savaşları doktrininin ilk olgun uygulamaları görülür. Her harekatta hava üstünlüğünü elde ederek hava koşullarının elverişliliği oranında yakın yer desteği ile hasım gücü hırpalamak, hareketini kısıtlamak, düşman hava sahasına hakim olmak, gerektiğinde havadan güç nakletmek bu doktrinin kısa özetidir.

ABD ordusu böylece hem manevra, hem de ateş gücüne önem veren bir kuruluş haline gelmiş, hareketli unsurların gelişmesine önem vermiştir. Buna rağmen, bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'n-

¹ David Irving, **The War Between the Generals, Inside the Allied High Command**, Congdon and Lattes, New York, 1981, s. 45.

da ABD ordusunun iyi bir tankı yoktu. Amerika tank konusunda çok geri kalmıştı. Öyle ki, ilk büyük zırhlı birliğini savaş başladıktan sonra kurmuş, tank platformunu da yeterince geliştirememişti. 1920 ile 1935 yılları arasında ABD'de sadece 35 tank imal edilmişti ki, bunların da çoğu elle yapılmış test modelleriydi. İlk tank tasarımları 1938 yılında onaylanmıştı. Bununla birlikte 1939 yılındaki resmi doktrin tankları hala bir piyade destek aracı olarak görüyordu.¹ Çok sayıda imal edilen Sherman basit ve kullanışlıydı ama zırh ve ateş gücü açısından Rus ve Alman tanklarıyla boy ölçüşemezdi. Bu eksiklikleri ancak savaştan sonra giderebildiler. Fakat zırhlı araçlarının sayısı, genel mekanizasyon düzeyinin üstünlüğü ve hava gücü sayesinde Almanların karşısında bu eksikliklerini kapayabildiler. Japonların ise zaten ciddi bir zırhlı güçleri yoktu ve tankları İtalyanlarınkı gibi zayıftı.

Amerikan silahlı kuvvetlerinin önemli bir özelliği de Deniz Piyadeleri (Marines)'nin ayrı bir sınıf olarak varlığıydı. Bu güç genelde bir kolordu düzeyinde olmakla birlikte, savaş içinde kendi destek unsurlarına ve hava koluna sahip elit bir kesim olarak büyüdü. Bütün ordularda var olan "...en iyi tümenin, en iyi birliğine mensup olma" türünden gurur, deniz piyadelerinde çoğu kez daha üst düzeye ulaşmaktaydı. Ama kendisini özel hisseden ve bu hissi savaşta kazanan birçok başka birlik daha vardı. Bunlar arasında "Big Red One" denilen 1. Tümen, "Hell on Wheels" adı takılan 2. Zırhlı Tümen, "Fighting 69.", 5. Zırhlı "Victory Division", 29. "Blue and Gray", 83. "Rag Tag Circus" ile 82. ve 101. Hava İndirme tümenleri öne çıkmışlardı. Normandiya'dan itibaren savaşın yükünü çeken 1. Ordu ile "en hızlı" unvanını gerçekten hak eden 3. Ordu, diğerlerine göre daha fazla prestij sahibiydiler.

ABD ordusunun pek bilinmeyen bir yanı da sanıldığı gibi demokratik ideallere çok bağlı olmamasıydı. Zenciler ayrı bölükler ve taburlarda tutuluyor, çoğu halde hizmet işlerinde istihdam ediliyorlardı. Kore Savaşı'nda bile Zenci ve Portorikolular ayrıydı. İngiltere'ye gelen Amerikan birliklerindeki ırk ayrımını gören İngilizler büyük bir

¹ Martin Blumenson, **The Patton Papers, 1885-1940**, Houghton Mifflin Co., Boston, 1972, s. 959-960.

şaşkınlığa kapılmışlar, bunu gerçekten yadırgamışlardı. Onlar bile sömürgelerinden okumak için Cambridge veya Oxford'a gelen gençlere, en azından misafir kaldıkları süre içinde böyle davranmıyorlardı (tabii o yıllarda göçmen işçi sorunu yoktu.).

Kadın askerler ise İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği bir başka yenilikti. Bunlar denizaşırı birliklere ilk kez Kuzey Afrika'da katıldılar. Özellikle idari hizmetlerde büyük bir yük kaldırarak kadınların askeri hizmetlere girmesinde önemli bir adım atılar.

Yukarıdaki paragraflarda çok özet olarak görüldüğü gibi savaş, orduları hızla değiştiriyordu. Bundan 40 yıl sonra Körfez'de bir savaş olacağı ve ABD'nin buraya güç göndereceği söylene buna herkes inanabilirdi ama Genelkurmay Başkanı'nın zenci olacağını söyleyen olsa deli gözüyle bakılabilirdi. Ama yine de belli bir hukuk anlayışı vardı. Örneğin 5. Ordu'nun piyadeleri İtalya'da fazlaca kayıp verince Mark Clark diğer sınıflardan askerleri piyade bölüklere takviye olarak gönderme kararı aldı. Bu durum asker ailelerinin protesto yağmuruna yol açtı. Bir anne oğlunun uçaksavar eri olarak cepheye gittiğini, piyadeye alınırsa generali dava edeceğini yazdı. Tabii böyle bir şey olamazdı ama bu tür konuların Almanya veya Rusya'da ağıza alınması bile düşünülemezdi. Keza Patton Sicilya'da sinir hastalığı nedeniyle -veya bahanesiyle- cepheden hastaneye kaçan bir eri tokatlayınca öylesine bir kıyamet koptu ki (Patton'un daha önce de örtbas edilmiş böyle bir vukuatı vardı) Eisenhower eski arkadaşını bütün hastanenin içtimasında söz konusu erden özür dilemek mecburiyetinde bıraktı. Patton bunu yapmaydı bir daha komutanlık alamayacağını biliyordu. Halbuki operatif zeka açısından ABD ordusunun en yetenekli komutanlarından birisiydi. ABD'nin bu açıdan diğer en iyi iki komutanının Lawton Collins ve Troy Middleton olduğu kabul edilmelidir.

ABD ordusunun bir başka özelliği de tümenlerinin çok güçlü birlikler olmasıdır. En az 16.000 kişilik olan Amerikan tümenleri güçlü destek unsurlarının yanı sıra, esnek olarak durumların gereksinimine göre kurulabilen alay (hatta tugay) gücünde 2 veya 3 adet muharebe grubu çıkarabiliyordu. Ateş gücünü de dikkate alarak bir Amerikan tümeninin savaşın sonlarındaki güçsüz Alman veya Rus tümenlerinin iki veya ikibuçuğuna eşit olduğunu düşünmek gerekir.

Amerikan tümenlerinin kuvveti ve takviye-ikmal düzeninin hasımlarını nasıl şaşırttığı Normandiya'da bulunan bir Alman tümen komutanının sözleriyle aktaralım: "Şu Amerikalıları anlayamıyorum. Her gece onlara ağır kayıplar verdiriyoruz. Nakliye kollarını biçiyoruz, ama sabah olduğunda personel, araç-gereç, silah ve malzeme ikmalleri tamamlanmış yepyeni taburlarla karşılaşılıyor. Bu, gün ve gün devam ediyor."¹ Aslında o kadar şaşılacak bir durum yoktu, çünkü Avrupa'daki Alman ordusunda savaşılan her iki asker destek hizmetlerindeki tek bir asker tarafından desteklenirken, Amerikan ordusunda her savaşı için iki hizmet personeli bulunmaktaydı. Keza Amerikan tümenleri bu dönemde, zayıf düşmüş Alman tümenlerinden çok daha fazla, nerdeyse iki katı personele sahipti.

Komuta kademeleri konusunda ise, Almanlar ve Ruslar kadar çok yıldızlı generalleri, sıra sıra mareşalleri yoktu. Zaten mareşallik rütbesi ihdas edilmemişti. Buna denk düşen beş yıldızlı generalleri ise parmakla sayılacak kadar azdı: Marshall, Eisenhower, Bradley, MacArthur ve Ordu Hava Kuvvetleri Komutanı "Hap" Arnold.

Son olarak değineceğimiz husus ise ABD ordusunun işgal düzeni konusunda ileri görüşlülüğüdür. Alman kentlerinin yönetimi için Amerikan polis ve sivil idaresinden deneyimli subaylar seçilerek ekipler oluşturulmuş, bunlar üniversitelerden de destek almışlardı. İdari ve politik gruplar Fransa'ya çıkıldığından itibaren birliklere bağlı olarak faaliyet göstermiş, deneylerini artırmış, sivilleri yönetirken karşılaşabilecekleri problemler konusunda inceleme yapmışlardır. Fransa ve İtalya'da yönetimi sivillere devrederken seçici olmuşlar, komünistleri her düzeyde yönetim organlarından tecrit etmeyi başarmışlardır. Almanya'da ise temel amaç ülkenin denazifikasyonuydu. Bu iş oldukça zor oldu, çünkü Naziler kendileri dışındaki politik eğilimlerin kadrolarını toplama kamplarında büyük ölçüde yok etmişlerdi. Nazi olmayan yönetici bulmak için epey araştırma yapmak zorunda kaldılar. Süreç içinde yüksek sayıda Nazi'yi de farklı bir kalıba sokarak yeni bir yönetim oluşturmayı başardılar. Nazilerin Doğu Avrupa'daki istihbarat teşkilatlarını ise olduğu gibi devralıp kullanmaya başladılar.

¹ Richard Overy, **Why The Allies Won**, Norton & Co. N.York, 1997, s.319

İngiliz Ordusu

İngiliz ordusu savaş içerisinde önemli bir dönüşüm geçirdi. Geleneksel bir piyade-topçu ordusundan, mekanize bir kara kuvveti haline dönüştü. Ne var ki, mekanizasyonunu tamamlayan ülkelerin başında olmasına rağmen zırhlı birlikler açısından hiçbir zaman diğer üç büyük ordunun düzeyine ulaşamadı.

İngilizlerin önemli bir faaliyetleri, "combined operations" yani birleşik operasyonlar diye çevirebileceğimiz ve genel olarak komando hareketi olan alandaki yenilikçi adımlarıydı. Mountbatten komutasında kurulan birleşik operasyonlar komutanlığı öncelikle Avrupa kıyılarında birçok yere çıkarak baskın ve sabotaj eylemleri gerçekleştirdiler. Fransa kıyılarından bir Alman radarının sökülüp götürülmesi, St. Nazaire üssündeki kuru havuzun patlayıcı yüklü eski Campbelltown destroyeriyle havaya uçurulması, çıkarma deneyi kazanmak için Kanadalılarla birlikte Diyep'e yapılan sözde "cebri keşif" operasyonu bunların başlıcalarıydı. Bu son operasyonun aslında tam bir fiyasko olduğunu kaydetmek gerekir; öyle ki, sözde çıkarma deneyi kazanmak için 3.367 Kanadalı asker burada feda edilmiştir. Kıbrıs'ta üslenen bir komando grubunun Suriye'deki Vichy güçlerine karşı giriştiği operasyon ile Kuzey Afrika'da Rommel'in ikametgahına yapılan baskın da en bilinen marifetlerindendir. Rommel bu baskın sırasında evde olmadığı için kurtulmuştu. İngiliz özel kuvvetleri içerisinde yarbay David Stirling tarafından 1941 yılında kurulan SAS (Special Air Service) komandolarının özel bir yeri vardır. Bunlar Kuzey Afrika seferinde çölden Alman hatlarının gerisine sarkarak özellikle Alman hava kuvvetleri ve ikmal merkezlerine baskınlar düzenlemişlerdi. Bu kuvvet daha sonra geliştirilmiş, özel akıncı ve deniz komando birlikleri kurulmuş, birinciler Sicilya'da, ikinciler de Ege'de kullanılmış ve savaştan sonra da özel kuvvetler olarak Malezya'dan Rodezya ve Körfez Savaşı'na kadar çok sayıda operasyonda yer almışlardır. Keza Bosna'da ve IRA'ya karşı kullanıldıkları da bilinmektedir.¹

¹ The Oxford Companion to Military History, R.Holmes, Oxford Uni, s. 805

İngilizler kadın personeli askeri hizmetlerde yaygın şekilde kullanmışlardır. Haberleşme, idari hizmetler, istihbarat ve uçaksavar topçusu kadınların en çok görevlendirildikleri alanlardı. İstihbarat hizmetlerinin bir kolu Avrupa çapında kurulmasına girişilen sabotaj ve direniş ağıyla da bağlantılıydı. Churchill, Avrupa'yı ateşe verecek Özel Operasyonlar Dairesi'ni kurma emrini Dunkerk'ten bir ay sonra, 1940 yazında vermişti. Ne var ki ajan ve yetiştirilecek uygun eleman kıtlığının yanı sıra bunun gerektirdiği paranın bulunamaması ve bizzat işin zorluğu nedeniyle bu proje beklenenden daha yavaş gelişti.

İngilizler propaganda konusuna da büyük önem vererek BBC'nin nispeten en güvenilir haberci olması sayesinde bu işte üstünlük sağladılar. Almanların İngiltere'ye yönelik yayınlarında konuşan ve "Lord Haw Haw" adı yerilen İngiliz faşisti William Joyce ise (eski ülkesini o denli aşağılıyordu ki, tam ters tepki yapıp Nazilere karşı öfkeyi artırıyor. Joyce savaştan sonra idam edildi.

Alman Ordusu

Alman ordusunun gelişmesi daha önce birçok kez ele alındığı için burada tekrardan kaçınmaya çalışacağız. Öncelikle değinmek istediğimiz husus, İkinci Dünya Savaşı'nda bu ordunun bire bir mukayeselere girildiğinde dünyanın en etkin savaş makinesi olduğudur. Gerçekten de Alman askerleri eşit koşullarda karşılaştıkları düşman birliklerini hemen her zaman yenmişler, çoğu kez sayı olarak üstün birlikler karşısında da başarı elde etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman operasyonlarıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan Amerikalı Albay Trevor Dupuy Alman kara askerlerinin Amerikan ve İngiliz birliklerine karşı sürekli olarak VE HER KOŞUL ALTINDA (vurgu orijinalde) yaklaşık % 50 daha fazla zayıat verdirdiğini tespit etmiştir.¹ Bu üstünlükleri taarruzda veya savunmada; sayı üstünlüğü kendilerinde veya hasımlarında olduğu zaman, hava üstünlüğü kendilerinde veya hasımlarında olduğu zaman ve nihayet

¹ Max Hastings, **Overlord, D-Day and the Battle for Normandy**, Simon and Shuster, New York, 1984, s. 184.

muharebeyi kazandıkları veya yitirdikleri durumlarda değişmemek-
teydi. Alman ordusu bir savaş makinesi olarak tasarlanmıştı ve ade-
ta bir sanayi kuruluşu gibi bakılan ABD ordusundan farklıydı.

Bir mekanize Alman tümeninde askerlerin %89.4'ü muharipken, Amerikan tümeninde bu oran %65.5'e düşmekteydi. Keza Alman ordusundaki toplam personelin %44.9'u muharip iken, bu oran Amerikan ordusunda %20.8'den ibaretti. Nihayet Haziran 1944 itibariyle Alman ordusunun %54.35'i muharip tümenlerde toplanmışken, bu oran Amerikan ordusunda %38 idi.¹ Yani Alman ordusunda hem muharip birliklerin toplama oranı, hem de muharip birliklerde muharip personelin diğer personele oranı daha yüksekti.

Alman ordusunun Dupuy tarafından analiz edilen üstünlüğü konusunda bir başka kaynakta şu aktarma yapılmaktadır: "1944 yılına kadar olan muharebeleri incelediğimiz zaman inkar edilemeyecek olan bir sonuç ortaya çıkıyordu... 1944 yılına kadar Almanlarla aşağı yukarı eşit hale gelecek kadar öğreneceğimizi sanıyordum ama 1944 ortalarında 100 Alman yaklaşık 125 Amerikalı veya İngiliz askerine eşitti. Aynı zamanda 100 Alman yaklaşık 250 Rus'a eşitti. Bu durum ortalama Almanın daha zeki, daha cesur veya ortalama Rus'tan daha iyi motive edilmiş olduğu anlamına gelmez ama bunlar muharebe birliklerinde toplanınca, Almanlar silah ve teçhizatlarını Ruslardan 2.5 kat daha iyi kullanıyorlardı... Almanların yaptığı askeri mükemmelliği kurumsallaştırmaktı. En büyük fark ise Alman genelkurmayı idi. İkinci Dünya Savaşı'nda en iyi Alman generalleri kadar iyi olan Rus generalleri, Amerikan generalleri ve İngiliz generalleri vardı, fakat Almanların yaklaşık on kat fazla çok iyi generalleri vardı."² Alman askeri mekanizmasının yetiştirdiği savaş liderleri ellerindeki olanakları çok daha iyi kullanabiliyorlardı.

Alman başarısında etkili olan ilk husus kuşkusuz ki deney birikimiydi. Savaşın başında her bölükte Birinci Dünya Savaşı deneyimine sahip en az bir subay veya astsubay vardı. Ruslar ve Amerikalılar ise ancak bir-iki yıllık savaş tecrübesinden sonra aynı beceriyi elde

¹ Hastings, ibid, s. 184.

² Gwyenne Dyer, **War**, Crown Publishers, New York, 1985, s. 149

etiler. Hatta Zhukov ve Patton gibi yetenekli komutanların emri altında eşit Alman güçlerini de yenecek hale geldiler (Eşit koşullarda muharebe diye bir kavramı ölçmeye çalışmak olanaksız olsa da). Savaşın son aşamalarında müttefiklerin her alanda ezici maddi üstünlük sağlaması Alman komuta ve yönetim üstünlüğünün kıymeti harbiyesini azaltmıştır. Kaldı ki son dönemde yetenekli komutanların bir bölümü görevden alınmış, yerlerine strateji bilgisi az, fakat Führer'e sadakatleri tam komutanlar atanmıştır. Schörner ve Dietrich bu tür askerlerdi. Model ise hem Hitler'in inançlı bir takipçisi hem de başarılı bir subaydı. Ama başarıları daha çok savunma muharebelerinde olmuştur. Guderian ve Manstein'ların çapında bir asker değildi. 1945 baharında birliklerinin kuşatıldığı ve her şeyin yıkıldığı günlerde Karaormanlar'da bir ağacın dibinde kendini öldürdü.

Hitler'e büyük zaferleri kazandıran ve hareketli savaşın uzmanı olan büyük komutanları esasen 1944 yazından itibaren göremeyiz. Moskova önlerinde Guderian ile birlikte görevden alınan Hœppner askerlikten atılmış ve 20 Temmuz olayından sonra idam edilmişti. Guderian ise bundan sonra hep karargah görevlerinde çalıştırılmış, asla bir cephe veya ordu komutanlığı alamamıştı. Keza Hoth, Manstein, Kleist, Leeb, Bock (intihar eden Kluge ve intihara zorlanarak ölen Rommel'i saymazsak) savaşın son dönemlerinde yoklardı.

Alman ordusunun Hitler'e karşı ikili bir tutumu vardı. Bir yandan başarılar nedeniyle ona bağlılık gösteriyorlar, diğer yandan da ülkeyi felakete götürdüğünü gördükçe huzursuzlukları artıyordu. 20 Temmuz suikastçıları bile ancak 1944 yazında yenilgi kesinleşince harekete geçtiler. Gerçi daha önce de bazı başarısız suikast girişimleri vardı ama bunlar çok dar ve kararsız bir grup içerisinde, adeta gönülsüz bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmış ve başarısız kalmıştı. Muhafız subayların çoğunun Rusya felaketini en ağır şekilde yaşayan Merkez Ordular Grubu Karargahı'na bağlı olmaları da bir gösterge sayılmalıdır. 20 Temmuz darbesi de son derece amatörce gerçekleştirilmeye çalışıldı ve darbeciler hiçbir kararlılık sergileyemedikleri için birkaç saatte toparlanıp, bir kısmı derhal, bir kısmı da en ağır ve uzun işkencelerden sonra öldürüldüler.¹ Arala-

¹ Constantine FitzGibbon, **20 July**, W.W. Norton & Company, N.York, 1956.

rından bazılarının nazizm utancına karşı çıkmak, tarihe kayıt düşmek için bilerek kendilerini feda ettiklerini biliyoruz. Büyük bir kısmı ise sadece yenilginin kaçınılmaz olduğunu gördükten sonra muhalefete katılmışlardı.

Hitler'in Wehrmacht generallerine karşı güvensizliği giderek artan bir eğilim göstermiştir. Bunun için Luftwaffe ve SS birliklerine giderek artan miktarda kaynak aktarıyordu. Bunların silahlı kuvvetler içindeki payı orantısızca büyümekteydi. Hitler "Benim gerici bir ordum, imparatorlukçu bir donanmam ve nazi hava kuvvetim var" derdi. Luftwaffe, Georing'in elinde giderek etkili bir araç olmaktan çıktı. Böylece SS'ler Hitler'in gözdesi haline geldi. Savaş uzun sürse belki silahlı kuvvetlerin tüm birimlerinden daha kalabalık olacaktı, çünkü en iyi silah ve elemanlar artık hep onlara gidiyordu.

Silahlı SS birlikleri özellikle Rusya'da korkunç bir bağlılık ve fedakarlıkla savaşıyorlardı. Hatta o kadar çok kayıp veriyorlardı ki, bunların ordu tarafından mahsustan en belalı görevlere verilip verilmediği soruşturuldu. Bunlar birçok yerde terörü esas alıyorlardı. SS Ras Reich, Adolf Hitler ve Totenkopf (kurukafa) tümenleri her yerde cehennem kaçkınları gibi savaşıyordu. Stalingrad'dan sonra SS'lerin sayısı iki katına çıkarak 1943 sonuna kadar 300.000'i buldu. 1944-45'de ise yine katlanarak 600.000'e ulaştı. 1. Zırhlı SS Kolordusu ve Dietrich'in 6. SS Zırhlı Ordusu savaşın son yıllarında önemli görevler almış birliklerdi.

Görüldüğü gibi giderek daha büyük SS birliklerinin oluşturulmasına gidiliyordu. Hitler en kritik görevler için bunlara ve SS komandolarına güveniyordu. Mussolini'nin kaçırılışı, Budapeşte'de Kraliyet Sarayı'nın ele geçirilip Macaristan'ın Almanlara karşı saf değiştirmesinin önlenmesi, Ardenler taarruzundaki şaşırtma hareketleri hep SS komandolarına verilen görevlerdi. Bunlar da ilk başlarda canla başla savaştılar ama savaşın yitirildiği anlaşıldıktan sonra azimleri kalmadı. Hemen hepsi sonuna kadar savaşmak için führerlerine verdikleri sözü unutarak Amerikalılara teslim için kuyruğa girdiler. En korktukları şey Ruslara esir düşmekti.

Rus Ordusu

Sovyetler Birliği ordusuna Rus ordusu adını bilinçli olarak vereceğiz, çünkü Ruslar her zaman Kızılordu'nun denetimini kesin olarak ellerinde tutmuşlardır. Etkin görevlere hemen her zaman etnik Ruslar veya bağlılığından kuşku duyulmayan az sayıda başka unsur getirilmiş, özellikle tank ve uçak birliklerinin bunların elinde olması gözetilmiştir. Diğer etnik grup veya uluslardan gelen askerler (istisnalar olmakla birlikte) çoğunlukla kritik olmayan birliklerde veya hizmet işlerinde görevlendirilmiştir. Ruslar bu işi o kadar ileri götürmüşlerdir ki, ilerki yıllarda Varşova Pakti'nin şaşaalı günlerinde diğer ulusların birliklerini de ordu ve kolordu düzeyinde mutlaka Rus komutanlarına bağlıyor, kimi zaman bunu tümen seviyesine kadar indiriyorlardı.

Rus ordusu Tukhaçevsky ve Berzin gibi komutanların döneminde oldukça modern bir güç olarak hazırlanmıştı. Etkin bir komuta düzenine sahip olsa daha 1941 yılında Almanları yenecek maddi olanaklara sahipti. Ne var ki bir orduyu ordu yapan her şeyden önce geleneği ve birikimleridir. Her düzeyde komutanın neyin nasıl yapılacağını bilmesi son derece önemlidir. Önce Çarlık ordusu, sonra da Kızılordu komutanlarının büyük bölümünün yok edilmesi bu deney birikiminin çoğunu silmişti. Bunun için Ruslar savaşımayı tekrar öğreninceye kadar ülkeleri yanıp yıkıldı, büyük miktarda da insan gücü yitirdiler. Bir daha da bu yıkıntının altından asla tam olarak kalkamadılar. SSCB'nin çöküşündeki ikinci dereceden, ama önemli faktörlerden biri budur. Gene de Tukhaçevsky'nin teknik bilgiyi ve modern savaş kavramlarını Rus ordusuna sokmuş olması çok önemliydi. 1934'te asker başına 7.74 beygir gücü makine düşerken bu 1939'da 13 beygir gücüne yükselmişti. Bunlar olmasaydı Kızılordu kolay kolay toparlanamazdı. Savaş konseptleri olarak da derinlemesine savunma ve zırhlı birliklerle hızlı ilerleme kavramları doğruydı. Yalnızca ilk başta bunları uygulayacak askerlerin sayısı yeterli değildi.

Bu arada Rus ordusunun Almanları çok yanıltan bir özelliğine daha değinelim. Daha önce Almanların Rusya'nın sadece 182 tümeni olduğuna dair tespitlerine karşı, 1941'in sonuna kadar 360 tümen bulduklarına değinmiştik. Bunların 41'inin Asya sınırlarında olduğu

düşünülürse, Almanların ilk planlarına göre 141 tümeni yok edince Rusya seferi sona erecekti. Aslında Rusların ilk başta 302 tümenleri vardı ve buna hava indirme, deniz piyade, NKVD, sınır koruma ve kale garnizonlarındaki çoğu tümen düzeyindeki birlikler dahil değildi. Bunun yanı sıra Ruslar bölünme yoluyla yeni tümenler üretiyorlardı. Mevcut tümenlerin komutan yardımcıları tabur düzeyine kadar ayrılıyor, yeni silahlartına alınan personelle çok kısa sürede yeni bir tümen, ilkinden daha zayıf olmakla birlikte cephenin yolunu tutabiliyordu. Ayrıca Ruslar kullanımı basit, ucuz ve seri üretime uygun silahlar tasarlamışlardı. Bu nedenle aynı miktarda kaynak harcayarak Almanlardan çok daha fazla silah üretebiliyorlardı.

Rus ordusunda yapılan temizliklerden sonra komutanların çoğu emekçi ailelerden gelen subaylardan oluşuyordu. Bunlar arasında "hiç yenilmemiş asker" olarak ün yapan Zhukov, savaşın en yetenekli birkaç generalinden birisiydi. 1918'de partiye katılıp hızla yükselmiş, Moğolistan'da Japonları yenerek değerini ispatlamıştı. Bundan sonra da Moskova'yı kurtaracak birliklerin başına getirildi. Savaşın sonuna kadar ya genelkurmayı yönetti ya da en kritik cephelerde hep ön planda kaldı. Her zaman rakibi sayılan Koniev ile karşılaştırıldığında başarısındaki temel nedenlerden birinin astlarını korkunç bir disiplin ve çalışma temposuna sokabilme özelliği olduğuna dikkat çekilir. Kısa bir süre için Genelkurmay Başkanı olan Shaposnikov ise Çarlık ordusunda subaydı ve askeri akademi de öğretmenlik yapmıştı. Devrimin karşı olduğu sınıftan gelip de 1941'e kadar orduda kalan çok az sayıdaki subaylardan birisiydi ama o da 1918'de partiye girmiş olduğu ve bu çapta bir işi yapabilecek az sayıdaki yetenekli kişilerden biri olduğu için seçilmişti. Savaşın en çetin günlerinde toparlanmak için daha fazla geriye çekilmeyi önerince Stalin tarafından görevden alındı ve savaş bitmeden ölünceye kadar hep pasif görevlerde kaldı.

Savaşın başında birçok kritik cepheye komuta eden Vorosilof ve Budyenni ise rejimin temel direklerinden sayılmalarına rağmen yeteneklerinin sınırlı olduğunun anlaşılması üzerine, 1942'den sonra sadece pasif karargah görevlerine getirildiler. Timochenko ise 1918'de partiye girmiş bir demirciydi. Polonya savaşında kendini göstermiş ve yükselmişti. Eski ekolden gelmesine rağmen Vorosilof

ve Budyenni'den daha başarılıydı ama o da aşağıdan gelen genç kuşağın parlak temsilcileri arasında giderek gerilerde kaldı.

Stalin'e gelince, o başkomutan olarak kendisini savaşıla ilgili her şeye karışmaya yetkili görüyordu. Ancak Hitler'den farklı olarak, karar oluştururken uzmanların fikrine başvuruyor, fakat risk ve sorumluluğu onların sırtına bırakacak bir tutum izliyordu. Başarı ise doğal olarak her zaman onundu.

Kızılordu ilk dönemde belli bir demokratikleşmeye gitmek istemiş, ama kurulan rejimin merkeziyetçi niteliği çerçevesinde bunun mümkün olamayacağı çok kısa sürede anlaşılmış; 1920 ve 30'larda subaylar giderek ayrıcalık almışlardı. Bunun yanı sıra uzman subaylara tam olarak güvenilmemesi ve ordunun rejime bağlılığının sağlanabilmesi için her düzeyde birliğin askeri komutanlarının yanı sıra politik subaylar veya komiserlerin atanması da usul haline gelmişti. Bunlar bazen NKVD generalleri oluyor ve yerli yersiz müdahalelerle komutanların asabını bozuyorlardı. Ancak kimi zaman da cephelerin başarısı için canla başla çalışan parti üyeleri faydalı yardımlarda bulunabiliyorlardı.

Alman saldırısından sonra Kızılordu komünist temaları bir yana bırakarak milliyetçi temaları öne çıkarmaya başladı. Subaylar görev nitelermeleri yerine rütbe ve apoletlerini tekrar gösterişli bir tarzda kullanmaya başladılar. Suvorof ve Kutuzof gibi tarihi Rus komutanları, hatta Ivan ve Alexander Nevski gibi tarihi kişilikler öne çıkarılmaya başlandı. Bunlarla ilgili filmler yapıldı. Ayrıcalıklı birlikler oluşturuldu ve bunlara "muhafız" unvanı verildi.

1941 yılının feci yenilgilerinden sonra Sovyet Genelkurmayı bunun nedenleri üzerinde çok kapsamlı bir çalışma başlattı. 1943 yılının başlarında beş ciltlik bir analiz yayınlandı. Bunun içerisinde tank ve uçakların kullanımından nehirlerde ganbotların kullanımına kadar her konu bulunuyordu. ¹

Bunun yanı sıra Rus ordularının lojistik desteğine de büyük önem verilmeye başlandı. Kızılordu Destek Hizmetleri Komutanı General

¹ Richard Overy, **Why The Allies Won**, Norton & Co, N York, 1997 s. 318.

Khulev Savunma Komitesi'nde cephe komutanlarıyla eşit bir konuma sahipti ve işi birliklerin muharebe operasyonlarıyla doğrudan bağlantılı bir operasyonel hizmet olarak görülüyordu

Diğer Ordular

İkinci Dünya Savaşı'nın diğer orduları arasında öncelikle Japonlara değinmek gerekir. Bu ülke ekonomik gücünün çok üzerinde bir silahlı güç yaratmış, fakat bunu dengeli bir şekilde yapmamıştı. Kara kuvvetleri deniz kuvvetlerine nazaran geriydi. Deniz kuvvetleri de hafif ve ağır gemiler arasında olması gereken dengeye sahip değildi. Bir Japon, ülkesinin durumunu şöyle tanımlamaktaydı: "Japonya her biri bir servet olan dev zırhlılardan düzinelerce yaptı. Dişleri giderek büyüyen bir mamuta benzedi. Nihayet dişler o kadar büyüdü ki tüm gövde onu taşıyamaz oldu ve devrildi."

Japon askerleri son derece fanatik olarak yetiştirilmekteydi. Bunun sonucunda yenilen düşmanlarını -başta Çinliler olmak üzere- aşırı küçümsüyor ve bunu belli etmekten kaçınıyorlardı. Kendileri çoğu zaman teslim olmuyor, teslim olan düşmanlarına çok kötü davranıyorlardı.

Japon askerleri çok azla kanaat edip, batılıların kolay kolay dayanamayacağı koşullarda uzun süre savaşabiliyorlardı. Taktik planda iyidiler ama stratejik yönetimleri kötüydü. Amerikan stratejisi karşısında genel olarak cepheleri dağılırken, taktik planda da daha büyük ateş gücüne sahip müttefikler karşısında aşırı kayıp vererek yenilmeleri kaçınılmazdı.

İtalyanlar ise ekonomik olanaklarının üzerinde olan hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırken perişan oldular. Sanıldığı kadar kötü savaşçı değillerdi, ama teçhizatları ve savaş konseptleri daha modern ordular karşısında direnecek çapta değildi. Zırhlı araçları zayıf, ateş güçleri ve manevra kabiliyetleri azdı. Yunan ordusu karşısında bile yenildiler. Kuzey Afrika'da kitleler halinde teslim oldular. Bu onların itibarını düşürdü. Halbuki her zaman iyi savaşan birlikleri vardı. İtalyan Doğu Afrikası'nın komutanı olan Dük D'Aosta o kadar saygı uyandırmıştı ki İngilizler onun esarette tabancasını taşımasına izin verdiler.

Kendi silahlarını üreten, ancak bunu rakiplerinki kadar etkin yapamayan ve güçleri sınırlı olan İtalya ve Japonya'dan sonra gelen ordular ise savaşın gidişatı üzerinde etki yapacak durumda değillerdi. Zaten güçleri alabildikleri silah yardımıyla sınırlıydı.

General Marshall'ın Değerlendirmesi

Amerikan Genelkurmay Başkanı George Marshall tüm generallerinin samimi bir saygıyla bağlı oldukları bir komutandı. Bunun tek istisnası belki eski üstü MacArthur idi. Birinci Dünya Savaşı'nda temayüz eden MacArthur çok genç yaşta uzun süre Genelkurmay Başkanlığı yapmış, sonra da hizmetlerinden vazgeçilmek istenmediği için uygun bir formül bulunarak Filipinler komutanlığına gönderilmişti. Ancak o dahi eski astını takdir etmekten uzak değildi. Marshall, diğer generallere her gerçek askerin arzusu olan aktif komutanlıkları paylaştırırken kendisi Washington'da kalarak savaşın karmaşık askeri ve politik sorunlarını çözmekle uğraştı. Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük askeri gücünü etkili bir şekilde yönetmeyi başardı. Bu zor bir işti, çünkü Kongre'nin, başkanın, değişik politik güçlerin, müttefik ülkelerin ve silahlı kuvvetlerin değişik branşlarından gelen çoğu çelişir nitelikteki taleplerin gözönüne alınması icap ediyor ve bunlar çoğu kez incé diplomatik çözümleri ve zaman alıcı düzenlemeleri kaçınılmaz kılıyordu. Bunları yaparken askeri etkinliklerin de zarar görmemesine çalışıyordu.

Marshall, savaş bittikten sonra Savunma Bakanlığı'na bir rapor hazırlayarak genel bir değerlendirme sundu. Ona göre Hitler'in kafasında belli bir "büyük reich" amacı vardı ama Almanya'nın bunu gerçekleştirmeye yönelik bir stratejik planı yoktu. Bu ülke amaçlarıyla eldeki araçlar arasında bir denge kuramadığı gibi, mihver güçleri arasında da herhangi bir koordinasyon yoktu. Almanya, İtalya ve Japonya birbirlerinden bağımsız olarak kendi hırslarıyla hareket ederken, çoğu halde birbirlerini engellemişlerdi (İtalya'nın Almanları Balkanlara sürüklemesi, Pearl Harbour'dan sonra ABD'nin Avrupa'da savaşa girmesi gibi örnekler ilk akla gelenlerdir.) Marshall, bu ülkelerin talan hırsı yerine müşterek hareket yaklaşımlarına sahip olmaları halinde veya en azından Stalingrad

veya El Alamein'de yenilmemiş olsalardı Amerika'yı batı yarıküresine sıkıştırma ihtimallerinin yüksek olduğundan söz etmektedir.

Marshall raporu, Almanya'nın yenilgi sürecinde yedi belirleyici aşama olduğunu kaydeder. Bunlar:

1. İngiltere'yi istila edememesi (böylece müttefiklere toparlanma fırsatı vermesi),
2. Rusya'ya hücum ederek Moskova önlerinde bozguna uğraması,
3. Stalingrad'daki büyük kayıpları (bu olmasaydı yine yenilgiden kurtulma ihtimali olduğunu kaydeder),
4. Kuzey Afrika'da müttefik çıkarmasına karşı hazırlıksız olması,
5. Normandiya'da hazırlıklı ama izlenecek hareket konusunda kararsız olması,
6. Ardenler saldırısında son ihtiyaçlarını tüketmesi ve,
7. Ren nehrinin geçilmesi.

Japonya konusunda ise Marshall bu ülkenin en büyük hatasının Hawaii'deki (Pearl Harbour'un bulunduğu) Oahu Adası'nı alamaları olarak belirtir.

Marshall'ın bu değerlendirmeleri doğruları ifade etmekle birlikte doğal olarak Amerikan bakış açısını yansıtmaktadır. Yine de eleştirel bir ilave yapacaksak bunun Kursk'tan başlayarak Alman yenilgisinde Rus katkısının vurgulanmasından ibaret olduğunu belirtelim.

Ordular ve İstihbarat

Herkes bilir ki, savaşta karşı tarafın niyetlerini bilmek ve kendi niyetlerini saklamak son derece büyük bir önem taşır. Bunu başaranlar karşı tarafın kaynaklarını dağıtmasını veya en iyi kullanamayacakları yerlerde tutulmasını sağlarlar. Ancak bu işe ne kadar kaynak ayrıldığı pek bilinmez. İstihbaratın bir kısmı (humint-human intelligence) insan kaynaklıdır. Bu istihbarat hasmın niyetleri, genel durumu ve planlarıyla ilgili bazen bilgi sağlayabilir ama genellikle gerçek zamanlı değildir. Yani çoğu halde operasyonel gereksinimlere yanıt vermez. Muharebe alanı istihbaratı ise esas itibarıyla taktik bir sorundur. Keza hava istihbaratı da bazen kritik bilgiler

temin etmekle birlikte, çoğu halde yetersiz kalır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında bu yetersizlik daha da büyüktü çünkü filimlerin çekilmesi, uçakların dönüp filmlerin banyo edilmesi ve sonra da değerlendirilmesi bugünkü dijital veri aktarma terminallerine göre çok daha uzun zaman alıyordu. Günümüzde uydu veya insansız hava araçları bir bölgeyi sürekli ve gerçek zamanlı gözetim altında tutabiliyor (tabii tespit ve değerlendirme sorunları halen devam ediyor). 20. yüzyıl savaşlarında en büyük kaynak, çoğu halde gerçek zamanlı olabilen elektronik istihbarattır ("electronic intelligence"dan elint veya signal intelligence'dan sigint). Tabii buna karşılık haberleşme muhabere ve elektronik güvenlik çalışmaları vardır. Muhabere emniyeti yazım ve iletişim güvenliği, haberleşme trafik güvenliği (çağrı sinyalleri değişimleri, sahte mesajlar, radyo sessizliği) ve şifreleme sistemlerini içerir. Muhabere istihbaratı ise tespit ve yön bulma, trafik analizi (mesaj akımı, radyo ve elektronik gereçlerin) özgün izlerinin takibi ve şifre analizinden oluşur. Elektronik güvenliği alanı yayın emniyeti (radar ve radyo) frekanslarının değiştirilmesi ile diğer karşı tedbirleri içerir. Elektronik istihbarat ise elektronik keşif (yayın tespiti) ile karşı tedbirlerden (yayını bozmak, sahte eko vs.) oluşur.¹

Her ordunun bilgi iletme gereksinimi vardır. Bunun yerinin tespiti bile en azından orada birşeyler olduğunu haber verir. Tabii bunun da aldatma olup olmadığının değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca şifrelerin çözülmesi de gerekir. Son derece karmaşık şifreler geliştirilmiş olmakla birlikte uzmanlar bunların çoğunu çözmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük sırrı batılı müttefiklerin 1940 yılından itibaren Alman radyo şifrelerini okuyabilmeleri ve 1941'den itibaren bunu gerçek zamanlı olarak yapabilmeleri idi. Almanlar 1930' larda ticari bir şifre makinesi olan enigma'yı kullanmaya başlamışlardı ve bu makine klavyeye basılan her harf için 200 milyon karşılık üretme kapasitesine sahipti. Ne var ki bu durum şifrenin çözülmesini engellemedi.² Polonyalılar enigmayı ele geçirmişler ve şif-

¹ David Kahn, **The Code-Breakers**, Sphere Books Ltd, London, 1973 s. XV.

² John Keegan, **The Battle for History, Re-Fighting World War II**, Pimlico, London, 1995, s. 85.

releri çözenin yollarını geliştirerek savaşın başında müttefiklere bu bilgileri aktarmışlardı. Fransa'nın düşmesinden sonra İngilizler Bletchley Park'da büyük bir istihbarat merkezi kurarak en yetenekli matematikçi, dilbilimci ve diğer bilim adamlarını burada topladılar. Bu tesiste çalışanların sayısı on bini bulmuştu. Bletchley Park'da yapılan şifre kırma çalışmasının tümüne "Ultra" kod adı verilmişti ve bütün dünyadan akıtılan bilgiler derhal işleme alınmaktaydı.¹

Ultra ile ilgili bazı önemli hususlara değinmek gerekir. Bunlardan birincisi Ultra'nın müttefikler için son derece değerli bilgiler sağlamasıydı. Örneğin 1944 yazında Almanların Mortain'den yapacakları karşı taarruz ultra tarafından öğrenilmiş ve Alman tanklarının yoluna bir Amerikan zırhlı tümeni yerleştirilerek tedbir alınmış, büyük bir tehlike önlenmişti. Ancak Ultra'nın en büyük yararı Atlantik Savaşı'nda olmuştu. İngilizler bu sayede Alman denizaltılarının hareketlerini birçok kez öğrenmişler ve hayati konvoyların limanlarına erişmesini sağlamışlardı. Ne var ki Ultra her zaman başarılı olamamıştı. Örneğin 1941 yılında İngilizler Alman donanma şifresini kırarak gemileri izlerken Almanların değiştirdikleri şifre 1943 Mart'ına kadar kırılmamıştı. Üstelik aynı dönemde Almanlar İngiliz donanma şifresini kırarak konvoyların yerini denizaltılarına bildirmeyi başarıyorlardı. Almanlar zaman zaman makinelerinde veya şifrelerinde değişiklik yaptıkça bu istihbaratta bazen çok uzun süren boşluklar oluyordu. Diğer yandan, İngilizlerin Ultra'yı deşifre etmemek için buradan elde ettikleri çok önemli istihbaratı bazan bilerek kullanmadıklarını da görmekteyiz. Örneğin Almanların Girit'e yapacakları hava indirmesi öğrenilmiş ama Ultra'yı deşifre etmemek için bu bilgi kullanılmamıştı. Keza bazı Alman ve İtalyan konvoylarının Akdeniz'de engellenmediği de ileri sürülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda Bletchley Park'da önemli görevler üstlenmiş olan F. H. Hinsley ve Alan Strip 1993 yılında yayınladıkları kitapta Ultra'nın savaşın kaderini değiştirecek kadar önemli olmadığını ama

¹ Alman şifre makinesi Enigma'nın çalışma prensipleri ile Ultra ve Magic çalışmaları için bkz. Orhun Kara, "II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Kriptoloji: Enigma'dan AES'e Şifreleme", **Bilim ve Teknik**, Sayı: 500, Tübitak, Temmuz 2009.

Atlantik Savaşı'nda felaketi önleyerek ve Normandiya çıkarması öncesinde önemli bilgiler sağlayarak savaşın kısılmasını sağladığını ileri sürmüşlerdir.¹ Ancak tabii ki bu bilginin istihbaratçılardan geldiğini unutmamak gerekir; yani olaydan epey uzun süre sonra yayınlanmış olmasına rağmen ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Bu bir kuraldır. Hala saklanan şeyler vardır ve daima olacaktır.

İngilizler ile Almanlar arasındaki istihbarat savaşında İngilizler üstün çıkmışlar ama Almanlar da zaman zaman önemli istihbarat başarıları elde etmişlerdi. Amerikalılar ile Japonlar arasındaki savaşta ise Amerikalılar çok açık farkla öne geçmişlerdi. Alman Enigma gibi, Japonlar da batılıların "Purple" adını verdikleri şifre makinelerine aşırı güvenmenin cezasını çektiler. Bu makinenin şifreleri savaşın oldukça erken bir aşamasında kırılmıştı. Daha önce gördüğümüz gibi Amerikalılar 1920'lerden beri Japon şifreleri üzerinde çalışmışlardı. Buna rağmen Pearl Harbour'da niçin baskına uğradıkları ise bugüne kadar çok tartışılmış, ama belki de hiçbir zaman ortaya çıkmayacak bir sır olarak kalmaya devam etmektedir. Bu konuda General Marshall'ın bir mektubundan aktarma yaparak hiç değilse okurlara bir başka bakış sunmak isterim. Marshall 27 Eylül 1944 tarihli bu mektubu, aynı yıl yapılacak seçimler öncesinde Roosevelt'e karşı aday olan New York valisi Tomas E. Dewey'in, seçim kampanyasında rakibini Pearl Harbor felaketi konusunda itham edeceği duyumu üzerine kaleme almıştı. Dewey Amerikan şifrecilerinin başarısına rağmen Roosevelt'in baskına karşı tedbir almamaktan suçlu olduğunu ileri sürecekti. Marshall Genelkurmay başkanı olarak çok zor durumda kalmıştı ama savaşın ortasında bu sırrın açığa çıkmasına ve belki de bu nedenle yüzbinlerce askerinin ölmesine izin veremezdi. Mektupta konunun tamamen gizli kalması konusundaki istekle birlikte, durumun önemini vurgulamak için özetle şunlar ifade ediliyordu:

"Havaii baskını konusundaki mesaj elimize 8 Aralık günü geçti ve 7 Aralık tarihine kadar bu konuya hiçbir atıf yapmadılar... Ancak daha sonra Almanların ve Japonların birçok şifresini çözdük fakat Hitler'in Avrupa'daki niyetleriyle ilgili temel kaynağımız Japon hü-

¹ Keegan, **The Battle for History...**, s. 87-88.

kümetine Berlin'den rapor gönderen Baron Oşima'nın Hitler ve diğer görevlilerle yaptığı görüşmeleri aktaran mesajlarıydı. Bunlar hala Pearl Harbor sırasında geçerli olan kodlarla gönderilmektedir... Bu konunun ne kadar kritik olduğunu ifade etmek için Mercan Denizi Muharebesinin deşifre edilmiş mesajlara dayandığını söylemek isterim. Bu şekilde elimizde bulunan çok az gemiyi doğru zamanda doğru yere gönderebildik. Dahası, Midway'de sınırlı güçlerimizi yoğunlaştırarak Japonların ilerlemesini durdurduk. Aksi halde güçlerimiz 3.000 mil uzakta olacaktı. Bütün kuvvet unsurlarının durumunu bildiğimiz gibi, bu arada Attu ve Kiska'ya gönderdikleri küçük kuvveti de biliyorduk... Pasifik'teki operasyonlar büyük ölçüde Japon güçlerinin dağılımıyla ilgili edindiğimiz bilgilere dayanmaktadır. Garnizonlarının kuvvetini, tayınlarını ve diğer malzemelerini bildiğimiz gibi filolarının ve konvoylarının hareketlerini de izliyoruz. Denizaltılarımızın zaman zaman bunlara verdikleri büyük zarar konvoylarının seyir tarihlerini ve rotalarını bilmemizden kaynaklanıyor... Amiral Halsey'in Manila Körfezi'ndeki akınları da keza bu kaynağa dayanmaktadır... Durumun hassasiyetini gösteren diğer bir örnek de Donovan'ın adamlarının (OSS) bizden habersiz olarak Portekiz'deki Japon elçiliğinde yaptıkları gizli aramadır. Bunun üzerine Japonlar bir yıl önce diplomatik şifrelerini değiştirdiler. Yeni şifreyi hala çözemedik ve özellikle Avrupa'daki durumla ilgili bu değerli bilgi kaynağını yitirdik... Halihazırda General Eisenhower'ın seferi ve Pasifik'teki tüm operasyonlar bu şifrelerden elde ettiğimiz gizli bilgilere dayanmaktadır. Bunlar zafere ve Amerikalıların hayatlarının korunmasına son derece önemli katkı yapmaktadır..."¹ Yazarın ifadesine göre Dewey daha mektubu bitirmeden "Vay Canına! Japonlar hala bu iki şifreyi kullanıyorlarsa çok şaşarım" demiş ama bunun böyle olduğu konusunda derhal temin edilmiş. Ayrıca Amerikalıların güvenlik konusunda gevşek olmaları nedeniyle, İngilizlerin birçok gizli bilgiyi paylaşmaktan çekindiklerine de değiniliyor.

¹ Ronald Lewin, **The American Magic, Codes, Ciphers and the Defeat of Japan**, Farrar Strauss Giroux, New York, 1982, s. 7-12.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZ SAVAŞLARI

Genel Olarak

İkinci Dünya Savaşı'nın bu alanda getirdiği en çarpıcı yenilik denizlerin hakimi sayılan büyük zırhlının hava kuvvetleri ve uçak gemileri karşısında ölüm fermanı olmuştur. Amiraller bu tarihe kadar en iyi ihtimalle uçak gemilerini iyi bir yardımcı olarak düşünüyor, son tahlilde zırhlıların 16 inçlik (406 mm) toplarına güveniyorlardı. Mushasi ve Yamato gibi gemiler ise 460 mm'lik toplara sahiplerdi. Bu tür zırhlılar iki savaş arası dönemde mükemmelleştirilmişti. Bismarck ve diğerleri de gerçek birer şaheserler. Bizzat varlıklarıyla yeterli tehdit oluşturuyorlardı ve nitekim müttefikler her zaman bunları karşılayacak büyük güçleri hazır tutmak için devasa bir külfet altındaydılar. Bunun temel yolu da aynı güçte, hatta daha kuvvetli bir zıhlı filoyu idame ettirmektir. Ancak her iki tarafın gemileri de nereye giderlerse gitsinler kendilerini bulan torpiller ve pike bombardıman uçakları tarafından tarihin sayfaları arasına gönderildiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra zırhlı yapımına son verildi. 21. yüzyılda dünya denizlerinde artık hiçbir zırhlı yoktur.¹ Son zırhlılar 1991 yılında Körfez Savaşı'nda kıyı bombardımanı için kullanıldı ve hepsi 1990'lar bitmeden kadrodan çıkarıldılar. Günümüzde

¹ Bu kitabın ilk kez kaleme alındığı 1990'lı yılların başında dünya denizlerindeki yegane zırhlılar birçok yenileştirmeden geçirilmiş 1942 yapımı Iowa sınıfı büyük Amerikan gemileriydi ki, bunlar da sadece dört adetti (Iowa, Wisconsin, Missouri, New Jersey) ve zaman zaman hizmete alınıyorlardı. 1990'larda bunlar müze haline getirildiler.

bütün mühimmat zırhsız gemilere karşı yapıldığı için rakipsiz kalmışlardı ama gene de görevleri deniz üstünlüğü değil sahil bombardımanıydı (Öbür görevleri bir füze kruvazörü, hatta destroyer de aynı etkinlikte yapabilir.) Zaten İkinci Dünya Savaşı'nda da en çok bu işe yaradılar. Sayısız kez kıyıları bombaladılar, çıkarmalara destek oldular. Bir deniz filosu, İkinci Dünya Savaşı'nda yarım saatlik bombardımanla bazen yüzlerce uçağın taşıyabileceğinden daha fazla cephaneyi daha isabetli bir şekilde hedefe gönderme avantajına sahipti. Diğer yandan, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren savaş gemileri esas itibariyle füzelerle donatıldıkları için kıyı bombardımanı yapma kapasiteleri son derece sınırlı kalmıştır. 21. yüzyılda dünya denizlerinde dolaşan gemilerin çoğu uçaksavarlar hariç sadece tek topla donatılmıştır ve bu da genellikle 127 mm çapında veya buna yakındır. Kıyı bombardımanı artık ağırlıkla uçaklara kalmış bir iş gibi görünmektedir.

Denizlerin gerçek hakimi haline gelen uçak gemilerine gelince, bu alanda açık farkla en ileri ülke ABD idi. Uçak gemilerinde bu ülkeyi temel alarak, sınıflandırmaya kısaca bir göz atalım. İlk tür 15 ile 33 bin ton arasında olup yaklaşık 80 uçak taşıyan standart filo gemileriydi. İkinci kategori az sayıda yapılan 45.000 tonluk büyük uçak gemilerinden oluşuyordu. Yaklaşık 30 uçak taşıyan hafif uçak gemileri ise genelde hafif kruvazörlerin tadilatıyla imal edilmiş gemilerdi. Dördüncü sınıftaki eskort uçak gemileriye kimisi özel olarak yapılmış, kimisi de ticaret gemilerinden tadil edilmiş 24-30 uçak taşıyan araçlardı. İlk üç tip süratli olup savaş filolarıyla birlikte hareket edebiliyorlardı. Eskort tipi ise daha yavaş olup temel görevi konvoyları korumaktı. ABD 1944'e kadar ilk üç tipte 40 adet, eskort tipinde ise 60'ın üzerinde gemi yaptı. Eskortların bir kısmı İngiltere'ye verildi.

Uçak gemileri o kadar değerli oldu ki filolar giderek bunların etrafında örgütlenmeye başladılar. Tabii hedef olarak da birinci sırada geliyorlardı. İngilizler savaşa 6 uçak gemisiyle başladılar. Coure-gous, Eagle ve Ark Royal'i Alman denizaltıları, Glorius'u Norveç'te Scharnost ve Gneisenau'nun topları, Hermes'i de Japon uçakları batırdı. Japonlar 1942 yazında birinci sınıf uçak gemilerinin çoğunu yitirdiler. ABD savaşa yedi gemiyle başlamıştı. İlk yıl bunlardan

dördünü yitirdi. Neticede uçaksavar donanımları güçlendirildi ve bunun yararı görüldü.

Pasifik hareket alanı zaten ağırlıkla deniz savaşlarından oluştuğu ve ilgili bölümde incelendiği için burada Atlantik ve Akdeniz hareket sahalarını ele alacağız.

Atlantik Cephesi

Savaşın başlaması muhtemel hale gelince Alman denizaltıları ve cep zırhlıları önceden Atlantik'e açılarak İngiltere'nin ticaret yollarını vurmaya hazırlandılar. 1 Eylül'de de Polonya limanlarına girerek harekate yardımcı oldular. Kaçmayı başaran Polonya gemileri İngiltere ve İsveç'e sığındılar. Bunlar sonra İngiltere donanmasının yanında savaşa katıldılar. Açık denizlerde olup kaçmayı başaramayan Polonya ticaret gemileri de kendilerini batırdılar. Aynı günlerde karşılıklı olarak mayınlama eylemi başladı.

Almanların İngiliz kıyılarına uçak ve denizaltılardan bıraktıkları manyetik mayınlar kısa sürede büyük zarara yol açmaya başladı. Ne var ki bir süre sonra bunların bir tanesi sağlam olarak ele geçirildi ve mekanizması çözülerek karşı tedbir olarak bütün gemiler "Degaussing" işleminden geçirilmeye başlandı. Bu işlemle gemilerin elektirik yükü 50 miligauss'un altına indirilerek nötrale ediliyordu.

14 Ekim'de U-47'nin komutanı Prien'in İngiliz Anavatan Filosu'nun bulunduğu Scapa Flow'a girerek Royal Oak zırhlısını batırması ise büyük bir şok oldu. İngilizler bunu yıllar önce yerleşmiş ajanların marifetiyle yapılmış bir iş gibi göstermeye çalıştılsa da bu bir uydurmadan ibaretti. İngilizler buna Graf Spee cep zırhlısını batırarak cevap verdiler. Savaşın başında Atlantik'e açılmış olan Graf Spee, Hint Okyanusu'na da geçmiş, toplam 9 gemiyi batırmıştı. Gizli randevular ve ele geçirdiği gemilerden ikmalini yapmaktaydı.

Graf Spee 13 Aralık 1940 günü Güney Atlantik'te tespit edildi. 20 cm'lik toplan olan Exeter kruvazörüyle, 15'lik topları olan Ajax ve Achilles, Graf Spee'nin zırhlı gövdesi ve 28'lik topları karşısındaki zayıflıklarına rağmen büyük bir cesaretle saldırdılar. Exeter kalburaya döndü. Ama bu arada cephanesi azalan ve isabet alan Alman

gemisi Montevideo limanına sığındı. Tekrar açılışaydı yaralı İngiliz kruvazörünü rahatlıkla batırabilirdi ama İngilizler büyük bir radyo aldatmacasına girışerek güçlü gemilerin hızla yaklaştığı imajını yarattılar. Bu arada limandaki bir İngiliz şilebini derhal hareket ettirerek Graf Spee'nin hareketini 24 saat geciktirdiler. Savaş hukukuna göre silahlı gemiler diğerlerini izlemesin diye tarafsız limandan ayrılmadan bu kadar beklemek zorundaydı. Sonuçta Kapitan Langsdorf mürettebatını kurtarmak için Almanya'dan gelen çatışarak batma talimatına uymamaya karar verdi. Rıhtımdaki kalabalıkların gözü önünde gemisini batırdı ve sonra intihar etti.

Bundan bir süre sonra, Atlantik'teki akıncıları ikmal eden ve esirleri toplayan Altmark gemisi Almanya'ya dönerken Norveç kıyılarında tesbit edildi. Gemiye üstünkörü muayene eden Norveçliler silah ve savaş esiri bulunmadığını bildirmelerine rağmen Cossack destroyerinin komutanı Vian, Altmark'a bordalayarak "Donanma burada" sesleri arasında 299 İngiliz denizcisini kurtardı. Bu olay Hitler'in Norveç'i istila kararındaki adımlardan biri oldu (Nedense Norveç'e hep çok büyük önem verdi ve savaşın sonuna kadar burada çok büyük bir güç bulundurdu.) Nazi propagandası bunu korsanlık olarak gösterirken İngiliz basını da bayram ediyordu.

Almanların Weserübung adını verdikleri Norveç'i istila hareketindeki ağır kayıpların, donanmalarını ne ölçüde yıprattığını ilgili bölümde görmüştük. Versay Anlaşması'nı delerek iki savaş arası dönemde inşa ettikleri büyük ve güçlü gemileri toplu olarak Atlantik Okyanusu'na çıkartıp İngiliz konvoylarını hallaç pamuğu gibi atmaları da, Avrupa kıyılarında ele geçirdikleri elverişli üslere rağmen kısıtlanmış oldu. Bütün denizlerde görev yapan Royal Navy, Atlantik'e yapılacak toplu bir çıkış karşısında yolların tümünü denetleyecek güce sahip değildi. Graf Spee'nin kardeşi olan Amiral Scheer 1940-41 kışında 99 bin ton, Scharnost ve Gneisenau ise 115 bin ton tutarında gemi batırmışlardı. Sonradan Lützov adı verilen Deutschland (Hitler bu isimde bir geminin batması durumuyla karşı karşıya kalmak istemiyordu) ise Atlantik'e çıktığında pek başarılı olamamış, sadece iki gemi batırabilmişti. Hipper kruvazörü de ava çıktı ama motorlarındaki arızalar nedeniyle Brest'e sığındı, ikinci bir akında daha başarılı oldu ve sonra İzlanda'yı dolaşarak Kiel'e

döndü. Bu arada Scharnost ve Gneisenau Brest'e gelmişlerdi. Bundan sonra her şey "Rheinübung" hareketi için hazırlanmaya başlandı.

Rheinübung'un ana fikri Scharnhorst ve Gneisenau'nun Brest'den, Bismarck ile Prinz Eugen'in kuzeyden Atlantik'e açılarak İngilizleri ikileme almasına dayanıyordu. Bunlar dağınık haldeki İngiliz gemilerini batırabilecek güçteler. İngilizler gemilerini grupların birine karşı biraraya toplarsa, diğer grup rahatça konvoyları vurabilirdi. İngilizler bu tehlikeyi sezdikleri için Brest'i öncelikli hedef haline getirdiler, art arda hava akınları yaptılar. Almanların geceleri sahte ışıklandırma ve yoğun uçaksavar ateşi, gündüzleri de suni sis yaratmaları yüzünden isabet kaydedemediler. Nihayet 6 Nisan 1941 günü pilot K. Campbell kendini feda etmek pahasına Gneisenau'ya bir torpil isabet ettirdi. Gemi 8 ay tamirde kalacaktı. Ölümünden sonra İngilizlerin en büyük nişanı olan Victoria Cross'u alan bu pilot savaşta bireysel tutumun neleri değiştirebileceğini gösteren sayısız örnekten birisidir.

21 Mayıs 1941 günü Bismarck ve Prinz Eugen, Norveç fiyortlarından denize açılırken Brest ikinci kolu gönderemedi. Buna rağmen Alman Amirallliği, Bismarck İngiliz gemilerini uğraştırırken Prinz Eugen'in konvoyları vurabileceğini düşündü. Filo komutanı Lütjens bu plandan kuşkulu olmakla birlikte Reader'in ısrarıyla Rheinübung başladı. Havanın kapalı olması ilk iki gün İngilizleri büyük bir merak içinde bıraktı. 23 Mayıs'ta gemiler İzlanda'nın kuzeyinden Atlantik'e girerken o andaki en zayıf ana muharebe gemileri olan Hood ve Prince of Wales ile karşılaştılar.

Eski bir gemi olan Hood, Bismarck ile aynı ateş gücüne sahip olmakla birlikte zırh koruması çok zayıf ve hatalıydı (Jutland'ı hatırlayın). Prince of Wales ise çok yeni bir gemiydi. Mürettebatı deşersiz, toplarından bazıları arızalıydı. Mükemmel bir gemi olan Bismarck'ın salvoları muharebenin başlamasından 8 dakika sonra Hood'un cephaneliğini patlattı ve koca gemi birkaç dakikada battı. 1419 denizciden sadece 3'ü kurtarıldı. Prince of Wales de isabet alarak çekildi. Buna rağmen Bismarck'ın kaderi örölmeye başlamıştı. Savaş yeteneğinden hiçbir şey yitirmemiş fakat yakıt depola-

rından biri isabet aldığı için uzun bir sefer yapamayacak duruma gelmişti. Lutjens, Prinz Eugen'i aynı yönden geriye yollayıp kendisi de Bismarck ile Fransa'ya giderek İngilizleri şaşırtmak istedi. Bunda ilk başta başarılı da oldu. Victorius uçak gemisinden yapılan bir hücumu savuşturduktan sonra izini kaybettirdi. İngilizler Bismarck'ın telsiz mesajlarına dayanarak hesaplanan radyo kerterizlerinde hata yaparak onu yanlış yerde aradılar. 25 Mayıs'ta hiçbir temas kurulamadı. 26'sında Brest'e sadece 690 mil mesafedeydi ve o akşamdan itibaren hava koruma alanına giderek ertesi akşam limana ulaşabilirdi. Peşindeki gemilerin yetişmesi ise imkansızdı.

İngilizlerin bu umutsuz anında Cebelitarık'tan kuzeye hareket eden H Filosu'ndaki Ark Royal'in uçakları imdada yetişti. Uçakları hava kararırken son ışıktaki Bismarck'a isabet kaydedip dümenini kilitlediler. Koca gemi hareketsiz kaldı. Yine sahneye çıkan Amiral Vian'ın "Tribal" filotilla adı verilen Cossack, Maori, Zulu ve Sikh adlı destroyerleri ve Polonya gemisi Piorun sabaha kadar art arda torpil hücumlarıyla mürettebatı büsbütün yordular. Sabah saatlerinde yetişen Rodney ve King George V zırhlıları Bismarck'ı bir enkaz haline getirdiler. 12 kez de torpillenen gemi nihayet battı. 2400 kişilik mürettebatından sadece 113 kişi kurtarıldı. İngilizler çevrede Alman denizaltıları bulunabileceği endişesiyle (veya bahanesiyle) denizdeki Almanları fazla aramadan çekildiler. Hood'un intikamını aldıkları gibi denizlerin hakimi olduklarını bir kez daha dünyaya ilan ettiler.

Almanlar Bismarck'ın kaybına rağmen hâlâ İngilizleri titretecek bir Açıkdeniz filosuna sahiplerdi. 32.000 tonluk Scharnhorst ile Gneisenau, 14.000 tonluk Prinz Eugen, 42.000 tonluk (Bismarck'ın eşi) Tirpitz biraraya gelirlerse yeniden büyük bir tehlike yaratabilirlerdi. Ama İngilizler bunları havadan sürekli bombalayarak batırmaları da birlikte hareket yapmalarını engelleyecek şekilde hasara uğratmayı başardılar. Aynı günlerde İngilizler Lafoten ve Spitzbergen adalarına komando baskınları yapıp tesisleri bombaladılar, 16.000 tonluk gemi batırdılar. Hitler, İngilizlerin bundan sonra Narvik'e çıkarma yaparak İsveç ve Finlandiya'yı baskı altına almaya çalışacağını düşünerek Brest'teki gemileri kuzeye çekmeye karar verdi. Bunun nasıl yapılacağı konusunda büyük tartışmalar çıktı. Amiral-

ler uzun yoldan dönmeyi savunurken Hitler Manş Kanalı'ndan, İngilizlerin burnunun dibinden geçmeyi savundu. Bunun çok cesur plan olarak İngilizleri apansız yakalayacağını savundu. Haklı da çıktı. 11 Şubat 1942 günü mayın tarama gemileri, hücumbotlar ve destroyerler refakatinde "Cerberus" adı verilen geçiş hareketi için yola çıktılar. Haftalar öncesinden başlayan bir aldatma planı çerçevesinde İngiliz telsizlerini karıştırmaya başlamışlar ve mayınlar arasında yol açmayı başarmışlardı. Bazı hazırlıklar sezmelerine rağmen devriye uçaklarının yanılması ve her şeyin normal olduğunun bildirilmesi nedeniyle İngilizler gemileri görünceye kadar vakit hayli ilerledi. Saatte 27 mil süratle kuzeye çıkan filoyu durdurmak için önlerinde sadece 6 saat gün ışığı vardı.

Almanlar gemilerini bir destroyer perdesine almışlar, en başarılı havacılarından biri olan Galland'ın komutasındaki avcı uçağı birlikleriyle de yakın hava şemsiyesi sağlamışlardı. İngilizler bu kadar kısa sürede ellerindeki olanakların koordinasyonunu sağlayamadılar. Uçak ve destroyerlerle giriştikleri torpil saldırıları da sonuç vermeyince Cerberus başarıya ulaştı ve denizler hakimi İngiltere büyük bir utanç ve öfkeye boğuldu. Ne ki Scharnhorst ve Gneisenau Hollanda sularına girerken mayınlara çarpıp yaralandılar. Gneisenau kuru havuzda tamir görürken bir kez daha havadan bombalandı ve 1942 ortalarında hizmetten çıkarıldı.

Suüstü filosunun bütün gemileri kuzeyde toplandıktan sonra İskandinavya'nın kuzeyinden Murmansk'a yardım götüren müttefik konvoyları Hitler'in başlıca hedefi haline geldi. İngilizler de Akdeniz ve Uzakdoğu'daki büyük gemi kayıplarından sonra bu konvoyları korumakta güçlük çekiyorlardı. Tirpitz'in denize açılması halinde ellerinde King George V ve Victorious'dan başka büyük gemi kalmamıştı. Bunlara bir süre sonra Duke of York zırhlısı ve Renown muharebe kruvazörü katılınca biraz rahatladılar. Tirpitz ilk çıkışında Victorious'un torpil uçaklarının saldırısına uğradı. Bu olayı yara almadan atlattığına karşın, hava koruması olmadan denizlerde başarılı olunamayacağı konusunda ısrarlı olan Alman Amirallliği yıllardır yapımı süren Graf Zeppelin uçak gemisinin bitirilmesini, ayrıca bazı kruvazör ve yolcu gemilerinin tadilatla eskort uçak gemisine dönüştürülmesini istedi. Fakat "Uçan her şey benimdir" diyerek

donanma hava kolunun gelişmesini engelleyen Goering ile birçok talep altında olan Silahlanma Bakanlığı bunları yerine getirmedi.

Kuzey konvoyları uzun süre refakatçiler ve Almanların da katılımıyla bir körebe oyunu gibi çatışmalara sahne oldu. 1942 yazında, gün ışığının çok uzun olduğu günlerde Almanlar uçak, denizaltı ve destroyerlerle bir hayli gemi batırdılar. Ama yılsonunda Lützw ve Hipper ağız kruvazörleri bir konvoyu basmaya giderken Barentz Denizi'nde zayıf refakat güçleri tarafından püskürtülünce Hitler çileden çıktı. Alman Açıkdeniz Filosu'nu hurdaya çıkarıp, toplarını Avrupa Kalesi'nin sabit istihkamlarında kullanmaya karar verdi. Reader bunun müttefiklere hediye edilecek en büyük zafer olacağını söylediye de aldığı yanıt "Donanma hep korkakça hareket ederken ordunun hiç böyle davranmadığı, bir kere savaşa girdi mi sonuna kadar dövüştüğü" şeklinde oldu. Reader için istifadan başka bir yol kalmamıştı. Yerine denizaltı savaşını yönetmekte olan Amiral Kari Dönitz getirildi.

Dönitz, Hitler'in dediğini yapsaydı hakikaten müttefikler için büyük bir zafer olurdu, çünkü Açıkdeniz Filosu'nun sadece varlığı bile müttefikleri son derece pahalı tedbirler almaya mecbur bırakıyordu. Birçok gemiyi hizmetten çıkarmasına rağmen Lützw, Scheer ve Prinz Eugen'i Baltık'ta; Scharnhorst'u da Tirpitz ile birlikte Norveç'te tutarak tehdidi sürdürdü. Scharnhorst 26 Aralık 1943 günü bir Murmansk konvoyuna saldırırken Duke of York tarafından batırıldı. Bundan sonra kuzeyin yalnız kraliçesi olarak kalan Tirpitz, Kasım 1944'e kadar 15 kez hava hücumuna uğradı. İngilizler 23 Kasım 1943'de büyük denizaltıların çektiği mini denizaltılarla Tirpitz'in altına girip tonlarca bombayı patlattılar. Gemi ağır yaralandı. 1944 baharında faal durumdayken bir daha isabet aldı. Nihayet 15 Eylül 1944 günü Lancaster uçaklarından atılan 5.440 kiloluk dev bir bomba gemiyi felç etti. 12 Kasım'da aynı bombalardan iki tanesi daha isabet edince gemi, mürettebatından 1000 kişiyle birlikte alabora oldu. Hitler'in Açıkdeniz filosu yok olmuştu.

Burada Atlantik kıyılarında motorbotlar arasında yapılan çatışmalara da değinmek gerekir. Deniz trafiği çok sınırlı olan Almanlar esas itibariyle saldırı rolünde oldukları için İngiltere kıyılarına etkili akınlar yapabiliyorlardı. E-boot adını verdikleri hızlı botları torpil ve hafif

toplariyla İngiliz MTB'lerinden çok daha güçlüydüler. Birçok gemi batırdılar ama kendileri de kayıp veriyorlardı ve savaşın genel gidişatında birinci dereceden bir rolleri olamazdı.

Amerikalıların Atlantik savaşlarına katılmaları refakat gemilerine acil ihtiyacı olan İngiltere'ye verdikleri 50 adet eski destroyerle başlamış sayılabilir. Böylece resmen savaşa girmeden çok önce, açıkça taraf olduklarını göstermiş oldular. Keza Amerikalılar Bismarck'ın takibi sırasında Newfoundland'dan hava devriyeleri çıkararak da İngilizlere yardımcı olmaya çalışmışlardı. Nihayet 4 Eylül 1941 günü bir Alman denizaltısı ABD destroyeri Greer'e iki torpil atmış, ABD gemisi bunları savuşturup su bombalarıyla karşılık vermiş ama vurulan olmamıştı. Roosevelt 11 Eylül'de yaptığı radyo konuşmasında bu olayı korsanlık olarak niteleyerek, Amerikan savunması için gerekli sulara giren Alman ve İtalyan gemilerine ateş açılabileceğini söylemişti. Bu fiilen savaş ilanı olarak nitelendirilebilirdi. Nihayet 16-17 Ekim 1941 günü İzlanda yakınlarında elli yük gemisinden oluşan bir konvoyu refakat eden beş Amerikan destroyeri saldırıya uğramış ve ABD destroyeri Kearny torpillenmişti. Kearny kendi başına İzlanda'ya ulaşmayı başarmıştı. Ne var ki 31 Ekim tarihinde İrlanda yakınlarında bir konvoyu refakat eden ABD destroyeri Ruben James bu kez Alman denizaltılarınca batırılmış, 160 mürettebatından sadece 45'i kurtulabilmişti.¹

Denizaltı Savaşları

Atlantik'te denizaltı savaşları gerçek anlamıyla 1940 Mayıs'ında başladı. Almanlar bu yılın sonuna kadar 1.470.000 ton gemi batırdılar. Birinci Dünya Savaşı'nda Adriyatik'te denizaltı subaylığı yaparak kariyerine başlamış olan Amiral Dönitz (1914 ve 1916 yılları arasında Midilli gemisinde de görev yapmıştı) Fransa'nın çökmesinden sonra Lorient gibi limanları kullanarak elverişli üsler elde etti. Kurt sürüsü (wolf pack) taktiğini başlattı. Bu yolla girişilen ilk saldırıda 15 gemilik bir konvoyda 11 gemi batırıldı. Buna karşı İngilizler çok kısa dalgalı radarlarla Alman denizaltılarını tespit edip

¹ Eric Larabee, **Commander ...**, s. 161.

batırmaya başladılar. Almanlar 1943'e kadar bunu çözemediler ve aniden süzülüp gelen uçaklara çok gemi kaybettiler. Ayrıca müttefiklerin eskort uçak gemileri de konvoy korumasında çok başarılı oldu. Örneğin 1941 sonlarında sadece 6 uçak taşıyan ve eski bir ticaret gemisinden çevrilmiş olan Audacity, koruduğu konvoyun çevresindeki 9 denizaltıdan 5'ini batırdı. Sonuçta kendisi, bir refakat gemisi ve 2 şilep de battı ama bu sonuç Almanlar için bir şok oldu.

Fransa'nın ele geçirilişinden sonra buradan kalkan Alman uçakları da çok sayıda gemi batırmaya başladılar. Buna karşı İngilizler erişebildikleri hatta kadar koruma uçakları kaldırdılar. Menzilleri dışındaki bölgede de gemilere yerleştirdikleri tek bir Fulmar veya Hurricane uçağını katapultla fırlatıyorlar, pilot da görevi bitince konvoyu yakın bir yerde paraşütle atlıyor, denizden kurtarılıyordu. Hava tehditlerine karşı müttefikler ticaret gemilerini, Almanlar da denizaltılarını uçaksavarlarla donattılar. Bunlar pek etkili olmasa da hiç değilse artık saldırılara karşılık verilebiliyordu.

Mihver güçleri 1941'de 51, 1942'de 128 denizaltı yitirip tüm metotlarla 4.3 milyon ton tutarında 1.299 gemi batırmışlardı. 1941 sonundan itibaren Amerikalılar dört motorlu Liberator uçaklarını Atlantik devriyesine çıkarınca U-Boot'ların işi zorlaştı. Ancak Dönitz 1942'de Amerika kıyı sularının denizaltı savaşına karşı hazırlıksız olduğunu keşfedince burada lunaparkta ördek avlar gibi gemi batırmaya başladı. Sonra da Karayipler'e yöneldi. Denizaltıları burada uzun süre tutmak için de büyük tonajlı ikmal denizaltıları yapıp yakıt, yiyecek ve torpil ikmalini denizdeki randevu noktalarında yapma sistemini geliştirdi. Aksi halde yetersiz sayıdaki denizaltılarının üslerine gidip gelmek için harcadıkları zaman operasyon alanındaki gemi sayısının çok sınırlı kalmasına yol açıyordu. Ama Dönitz zaten her zaman yeterli denizaltıya sahip olamadığından yakınmıştı ve haklıydı.

1943 yılında bütün tedbirlerin kümülatif sonucuyla U-Boot'lar büyük kayıp vermeye başladılar. Yılın ilk 6 ayında 114 denizaltı battı. Bunların 47'si Mayıs ayında kaybedilmişti. Böylece Dönitz yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı ve savaşın başından beri ilk kez Temmuz 1943'de müttefiklerin ticaret gemi inşası tonaj olarak Almanların batırdığı miktarı geçti. Ne var ki aynı günlerde Hitler Açıkdeniz

filosunun lağvedilmesini emrettiği için yeni denizaltıların yapımına hız verilebilirdi. Su altında likit hidrojen peroksitle saatte 46 kilometre hız yapabilen tip XXVI'nın geliştirilmesine çalışıldı fakat bunda başarılı olunamayınca su altı sürati saatte 32 kilometreyi bulan tip XXI'e ağırlık verildi. Ayrıca anti-radar boya, sürekli su altında kalmayı sağlayan şnorkel ve yeni akustik torpiller geliştirildi. İngilizler de buna karşı denizaltı savar havan, asdic ve sonar sistemlerini geliştirmek suretiyle yanıt verdiler. Birinci Dünya Savaşı'nda sirkteki deniz aslanlarını denizaltıları bulmaları için boş yere eğitmeye çalışan İngilizler epey mesafe almışlardı. Ancak asdic; ısı, akıntı, tuzluluk farkları ve daha birçok nedenle yanıltıcı olabilen, garantisi olmayan bir aletti. Yine de hiç yoktan iyiydi ve sonarla birleşince etkili olabiliyorlardı. İngiliz denizaltısı Venturer 9 Şubat 1945 günü su altındayken yine su altındaki bir Alman denizaltısını sonar yardımıyla torpilleyerek bu alanda bir çığır açtı. Savaş sonuna kadar Almanlar toplam 1.162 denizaltı yaptılar. Bunlardan 785'i savaş boyunca batırıldı. 156'sı teslim olurken 221'i de kendini batırdı.

Alman denizaltıcıları içinde en meşhurları U-47'nin komutanı Gunther Prien, U-99'un komutanı Kretschmer ve U-100'ün komutanı Schepke idi. Bunlar sırasıyla 161.000; 266.000 ve 159.000 ton tutarında gemi batırmışlardı. Bu komutanların üçü de Mart 1941'de batırıldı. Prien ve Schepke ölürken Kretschmer esir edildi. Bundan sonra da aynı çapta bir ekip yetişmedi veya yeni ekipler müttefiklerin artan tedbirleri karşısında ilk dönemdeki denizaltıcılar kadar başarılı olamadılar. Kretschmer'in esir edildiği günlerde İngiliz donanması Alman denizaltıları konusunda büyük bir istihbarat ihtiyacı içerisindeydi. İngilizlerin denizaltılara karşı savaş direktörü olan Amiral Sir George Creasy, Kretschmer'i Amirallik dairesine getirterek özel bir görüşme yapmış ve ağızından bilgi almaya çalışmıştı.¹ Alman denizaltıcı bundan sonra esir kamplarında uzun bir süre geçirecekti.

Denizaltılar ilk günlerde ticaret gemilerini çoğu kez toplarıyla batırıyorlar, kıymetli torpillerini zor avlar için saklıyorlardı. Sonraları ticaret gemilerine de top yerleştirilince kolay kolay yüzeyden saldı-

¹ T. Robertson, **The Golden Horseshoe**, E. Bros. Ltd. London, 1955, s155

ramaz oldular. Böylece hareket olanakları iyice kısıtlandı. Sonra uçaklar, konvoylar, refakat gemileri vs. hepsi birleşince denizaltıcılık en zor ve en tehlikeli zenaatlerden biri oldu.

Atlantik muharebesinin kaderinin belirlenmesinde birçok faktör rol oynamıştır. Bunlar arasında birinci sırada ULTRA adı verilen elektronik istihbaratın geldiği ifade edilmiştir. Bu servis Alman denizaltılarının hareketleri konusunda zaman zaman çok yararlı bilgiler sağlamıştı. İkinci faktörün Kuzey Atlantik'te uzun menzilli hava devriyelerinin sürekliliğinin sağlanması olduğu kaydedilmiş, bunu takiben yüksek frekanslı yön bulma ekipmanıya donatılan refakat gruplarının oluşturulması ve desimetrik frekanstaki radar gibi uygulamalar sayılmıştır.¹ Başarı, tüm bunların birlikte kullanılmasıyla ve deney kazanılmasıyla uzun ve zorlu bir süreçte sağlanmıştır.

Akıncılar

Almanların su üstü akıncıları iki tipti Birinci grupta Graf Spee ve Amiral Scheer gibi cep zırhlıları vardı. Graf Spee'nin Montevideo'da noktalanın kısa hayatından sonra kardeş gemi Scheer Mart 1941'e kadar 17 gemi batırarak başarılı seferler yaptı. Şayet refakatsiz yakaladığı Hx-84 konvoyunu koruyan silahlı ticaret gemisi Jarvis Bay olmasaydı avı çok daha büyük olacaktı. Jarvis Bay'ın kaptanı Fegen zırhlıya karşı intihar saldırısına geçerek gemiler dağılıncaya kadar konvoyu vakit kazandırdı. Scheer daha sonra kuzeyde Murmansk konvoylarını vurmak için görevlendirildi ama pek başarılı olamadı. Esasen müttefiklerin denetimi de giderek artmaktaydı.

İkinci grupta ise silahlandırılmış ticaret gemileri yer alıyordu. Bunlar çok dayanıklı, sık sık kimlik değiştirebilen ve bir kruvazör kadar ağır silahlı gemilerdi. Boyalarını, baca ve direklerini birkaç saatte değiştirebiliyorlardı. Hepsi gizli olan 6 veya 8 adet 15'lik toplar, uçaksavar ve makineli tüfeklerinin yanı sıra torpil tüpleri, mayın ve

¹ Jürgen Rohwer "Allied and Axis Radio-Intelligence in the Battle of Atlantic, A Comparative Analysis" in Walter T.Hitchcock, ed, **The Intelligence Revolution, A Historical Revolution**, USAF Academy, Washington, 1991 s. 77-109.

geniş alanları taramak için deniz uçakları taşıyorlardı. İkmalsiz olarak bir yıla yakın seyir yapacak şekilde donatılmalarının yanı sıra okyanuslardaki gizli buluşma noktalarında ikmal alıyor, ayrıca ele geçirdikleri gemilerden yiyecek ve yakıt gereksinimlerini tamamlıyorlardı.

Bu gemilerin en tanınmışlarından olan Atlantis, Atlantik'ten Hint Okyanusu'na, sonra Pasifik'e geçti. 21 aylık seferi boyunca 145.000 tonluk 22 gemi batırdı veya ele geçirdi. Sonunda dönüş yolundayken Glaskow kruvazörüne rastlayıp batırıldı. Widder, Thor, Penguin, Kornet ve Orion ilk dalgada, yani 1940'da denize açılmışlardı. Kornet, Rusların yardımıyla Kuzey Denizi'ni aşip Bering Boğazı'ndan Pasifik'e çıkmış, burada Orion ile buluşup birçok gemi batırdıktan sonra Ümit Burnu'nu dolaşarak Kasım 1941'de Fransa'ya dönmeyi başarmıştı. Penguin Antarktika'da balina gemilerini vurdu. Başarılı gemilerden Kormoran özellikle Hint Okyanusu ve Pasifik'te iyi avlar yaptıktan sonra Avustralya yakınlarında Sydney kruvazörüyle karşılaşıncaya kaçamayacağını anladı. Sydney yaklaştığında birden kamuflajlarını indirip bütün toplarıyla ateş etti. Sonuçta ikisi de battı ama Sydney'den hiç kimse kurtulamadı.

Akıncı hareketinin inceliği, av olan gemiyi "Akıncı hücumuna uğradım" mesajını veremedi yakalamak veya batırmaktı. Bunun için aldatmaca, tehdit, bazen de mesaj karıştırma veya sahte mesaj yayınlamak gibi yollara başvuruluyordu. Çoğu akıncı yakaladığı geminin mürettebatını esir alıyor veya kurtarma botlarına çıkmalarına izin veriyordu. Sadece Widder'in komutanı Rücktschell kurbanlarını denizde bırakıyor veya ateş açıyordu. Bunun bedelini 1947'de hapiste ölerken ödedi.

Akıncılar savaş boyunca toplam 1.119.000 ton olan 177 gemi batırdılar. Bu, denizaltıların yanında çok ufak bir miktardı, ama neden oldukları arama-tarama ve koruma faaliyetleri müttefikler için büyük külfete neden oldu. Başka yerde kullanabilecek silah, gemi ve insan gücü buralarda harcandı.

Akdeniz'de Durum

İngilizler Cebelitarık ve İskenderiye'de Akdeniz'in iki ucunu tutarak burasını mihver güçlerine kapatmışlardı. Ama çok dar olan bu denizde İtalyan donanması da İngilizlerin iki uç arasındaki seyrüseferini engelliyordu. Malta da buna karşı İtalya ile Afrika arasındaki mihver trafiğine büyük zarar veriyordu. Böylece içice geçmiş tarafların bu amansız çatışması uzun süre devam etti. Daha önce değindiğimiz Taranto baskını ve Matapan deniz muharebelerinde İtalyan donanması büyük darbeler yedi ve İngiliz donanması karşısında tehdit olmaktan çıktı. Ancak Malta konvoylarını tehdit etmeyi sürdürdüler. İngilizler de büyük kayıplar verdiler. İtalyanlar, balıkadamların bindiği özel torpillerle İskenderiye limanına girip Queen Elizabeth ve Valiant zırhlılarını tahrip ettiler. Ayrıca Barham zırhlısı ve Ark Royal denizaltılar tarafından batırıldı. Çok sayıda kruvazör ve destroyer de Girit açıklarında Luftwaffe veya denizaltılar tarafından batırıldı. İngilizler çok zor durumda kaldılar ama Akdeniz'i mihver güçlerine terk etmediler.

Akdeniz hareket sahasında, tıpkı Pasifik'te olduğu gibi hava kuvvetleri giderek artan bir rol oynadı. İtalyan hava kuvveti deniz operasyonlarına hazır olmadığı için savaşın ilk aşamalarında doğu Akdeniz'de bulunan Illustrious ve batı Akdeniz'de konuşlanan Ark Royal uçak gemilerinde bulunan bir avuç eski model zayıf İngiliz uçağı ile başa çıkamadı. Bunun karşısında İngilizler ilk dönemde Akdeniz'de hareket üstünlüğünü ele geçirip Malta'yı bir ölçüde takviye edebilmelerine rağmen Royal Air Force'un adaya güçlü uçaklar gönderememesi nedeniyle, Almanların bölgeye gelmesinden sonra büyük kayıplar vererek ciddi bir kriz yaşadılar. Bir deniz imparatorluğu için donanmanın yeterli hava unsurlarıyla desteklenmemesi felaketli sonuçlara yol açtı.¹ İngilizler Yunanistan ve Girit'ten büyük kayıplarla çekilmek zorunda kaldılar. Malta'ya giden ikmal konvoyları da düzinelerce gemi yitirdiler. Durumu ucu ucuna kurtardılar.

¹ Donald Macintyre, **The Battle for the Mediterranean**, Norton and Co., New York, 1964, s. 38-39.

İtalyan ve Alman hava saldırılarına açık olan Malta bir saldırı üssü olamazdı ama Akdeniz'in iki ucu arasındaki bir istasyondur. En kritik günlerde mihver hatları üzerinde bir diken görevini başarıyla yerine getirdi. Rommel'e giden tankların, petrolün ve tüm ikmal maddelerinin büyük bölümü Akdeniz'in dibini boylamasaydı müttefiklerin işi çok daha zor olurdu. Bu nedenle 1942 yazında, yani Rommel Alamein önlerindeyken Almanlar Malta'ya karşı korkunç bir bombardımana giriştiler. U-Boot'ların faaliyeti de arttı. Adaya gelen konvoyların büyük kısmı batmaya başladı. Uçaklar da azaldı. Bunun için İngilizler uçak gemileriyle yaklaşp adaya gidecek Hurricane'leri uçurduktan sonra hızla uzaklaşıyor, bunlar adaya varamaya çalışıyorlardı. Sonuçta Malta pes etmedi. Bu dönemde iki taraf da tam üstünlük sağlayamadı ama karşı tarafın kesin hakimiyetini engelledi. 1943'te ise zaten durum değişti. Mihver güçlerinin Avrupa kıyılarında kayda değer bir suüstü güçleri kalmadı. İtalya'nın teslimiyle müttefik hakimiyeti mutlak hale geldi.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAVA SAVAŞLARI

1939-1941 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli derslerinden birisi hava üstünlüğü olmayan veya en azından karşı tarafın hava üstünlüğünü nötralize edemeyen hiçbir ordunun savaş kazanamayacağını anlaşılmıştı. Almanların ilk yıllardaki hızlı ilerlemelerinde Luftwaffe'nin rolü büyüktü. Polonya ordusunu iyice yıpratmışlar, Norveç'te İngilizleri püskürtmüşler, Fransa Savaşı'nda da Stuka'ların her an üzerlerinde olması (bazen canavar düdükları de takıyorlardı) müttefik askerlerinin morali üzerinde attıkları bombalardan daha fazla etki yapmıştı.

Uçaksavarlar o dönemde iki tarzda ateş açabiliyorlardı. Yüksekten gelen uçaklara karşı Almanların 88, İngilizlerin 94 milimetrelik topları 9.000 metreye kadar ateş edilebiliyordu ki, bu daha sonra 12.000 metreye kadar çıktı. Fakat bu yükseklikteki baraj ateşinin sonucu, ne kadar hesap yapılırsa yapılsın şansa dayanıyordu. Alçaktan uçan hedeflere karşı ise ağır makineli tüfekler ve 20-40 milimetre arasındaki otomatik toplar kullanılıyordu. Bunların isabet ihtimali daha yüksekti. Ayrıca alçaktan gelen uçaklara karşı yaklaşma payı bırakılarak 94'lük veya 88'liklerle yapılan hesaplı atış daha isabetliydi. İngilizler bu tür atışlarda 298 atışta bir isabet kaydederken, baraj ateşinde her 2.444 mermiyle bir isabet kaydettiklerini hesaplamışlardı. Ancak baraj ateşinin amacı uçakları vurmaktan çok mürettebatın kararlı bir şekilde hedefe ulaşmasını ve bombacının iyi, nişan almasını engellemekti.

Fransa'nın çöküş günlerinde müttefik bombardıman filolarının cephenin kritik kesimlerine müdahale girişimleri etkili olamadı. Özellikle Meuse Nehri üzerindeki köprüleri uçurma çabasında sonuç alamadıkları gibi, çok sayıda uçak kaybettiler. Fransızlar ise misillemeden korktukları için Almanya içlerine, özellikle kentlere karşı yapılacak bombardıman akınlarına karşı çıktılar. Ancak Alman uçaklarına karşı İngiliz avcı filolarının Fransa'ya gelmesini istediler. İngiliz Avcı Komutanlığı Şefi Hugh Dowding adanın hava savunmasını zayıflatmamak amacıyla buna karşı çıktı. Her halükarda Churchill, Fransa'yı desteklemek için 6 filo Hurricane'in gönderilmesini sağladıysa da, Spitfire'lar korundu. Bu tedbirin ne kadar yerinde olduğu İngiltere savaşında ortaya çıktı.

İlgili bölümde ayrıntısıyla ele almış olduğumuz İngiltere Savaşı'nda Spitfire'lar aşağı yukarı aynı güçte olan Messerschmit 109 avcı uçaklarıyla muharebe ederken, biraz daha zayıf olan Hurricane'ler de bombardıman uçaklarına saldırarak uygun bir işbölümünü geliştirdiler. Tabii birçok durumda böyle bir ayırım yapılamıyor, elde ne varsa gönderiliyordu. Burada Almanların temel sorunlarından birisi de kayıpları azaltmak için yaptıkları gece uçuşlarında hedefi bulabilmektir. Bunun için biri uçuş hattında uzanan ve diğeri hedef üzerinde kesişen sinyallerle belli bir çözüm geliştirdiler. Ancak İngilizler "knickenbein" adı verilen bu aracı kısa sürede çözerek sinyallerin istikametini hafifçe değiştirdiler. Böylece bombalar çoğu kez açık araziye düşmeye başladı. Almanlar daha sonra x-gerat adı verilen daha komplike bir sistemle donatılmış uçakları bombardıman filolarını hedefe götürmek için kullandılar, ama bunları bozacak karşı sistemler de bulundu.

İngilizler bombardıman saldırılarına başlayınca Almanlar Jutland yarımadasında başlayıp Hollanda ve Belçika'nın doğusundan Nancy'ye kadar uzanan bir savunma kuşağı kurdular. Buna enerjik komutanlarına atfen "Kammhuber Hattı" adı verildi. Bu her bölümünde bir adet "Freyja" genel gözetim radarı ve iki adet "Würzburg" izleme radarı bulunan bir kuşaktı. Böylece gece savaşları için tadil ettikleri avcıları, kıtaya yaklaşmakta olan bombardıman uçaklarına doğru yönlendirebiliyorlardı. Kıta üzerinde ağır bombardıman uçaklarının yüksek kayıpları İngilizleri hızlı ve hafif

uçakları kullanmaya itti. Çift motorlu Mosquito uçakları hem hafif bombardıman, hem de keşif ve avcı rollerinde başarılı oldular. Daha sonra bunlar gece uçuşlarında aydınlatma fişekleri ve bombalarıyla hedefleri işaretleyerek dört motorlu ağır bombardıman uçaklarına yol gösterdiler.

1941 yılında İngilizler kıta üzerinde her çeşit uçakla akın yaparak önce Balkanlar, sonra da Rusya üzerinde faaliyet gösteren Alman filolarını batıya çekmek istediler. Kıyıları mayınlayıp limanları bombaladılar ve Alman kentlerinin emniyet içinde olmadığını ispatladılar. Ama Alman filolarının büyük kısmını üzerlerine çekmeyi başaramadılar. Ayrıca üstün performanslı yeni Alman uçağı Fw 190 sahneye çıkarak İngiliz uçaklarına daha fazla kayıp verdimeye başladı. RAF avcı uçağı komutanlığı 150.000 sorti (çıkış)'de 849 uçak yitirdi. Alman kayıpları çok daha azdı. Ancak İngilizler 75 avcı filosunu, Luftwaffe'nin geri dönme ihtimaline karşı adada tuttular. Almanlar ise batıda asgari sayıda avcı bırakıp geri kalan uçaklarını Rusya ve Akdeniz hareket sahalarına gönderdiler. Spitfire'lar 1942'ye kadar Ortadoğu'ya gönderilmedi ve bu durum 1941'de Almanlara avantaj sağladı. Sicilya'ya gelen 10. Alman Hava Filosu birçok gemi batırdı ve Malta'yı zor durumda bıraktı. Buna karşılık Malta'daki İngiliz uçakları mihver konvoylarına darbe indirmeyi sürdürdü. Yunanistan'daki Alman uçakları da İngilizlere çok başarılı darbeler vurdu. Ancak Barbarossa'dan sonra Sicilya ve Balkanlardaki Alman uçaklarının büyük bölümü Rusya'ya gidince İngilizler Afrika'da kalan Alman uçaklarıyla rahatça başedecek güce ulaştılar. Esasen bu günlerde bir miktar Amerikan uçağı da gelmeye başlamıştı.

Rusya Cephesi

Barbarossa harekatı Almanların Rus hava kuvvetlerine baskınıyla başladı. İlk gün 31 havaalanında 1.500 kadar uçak yerde imha edilirken 300 kadarı da düşürüldü. İlk haftanın sonuna kadar rakam 4.990'ı buldu. Alman kayıpları ise aynı dönemde 179 uçaktan ibaretti.

Bu harekatta Luftwaffe yine yakın yer desteği rolünde büyük bir başarı göstererek panzerlerin önündeki direniş mevzilerini yerle bir

ediyordu. Hava kuvvetleri subaylarının telsizli tanklarda yer desteğini yönlendirmesi ilk kez burada uygulandı.

Stratejik bombardıman ise bu cephede pek görülmedi. Her iki ülke de hava kuvvetlerini esas itibariyle taktik bombardıman ve av-önleme rolleri için tasarlanmıştı. Ayrıca 1940 yazındaki İngiltere hava muharebeleri bu uçakların stratejik bombardıman için kullanıldıkları zaman aşırı zorlanmalarına rağmen fazla etkili olmadığını ortaya çıkarmıştı. Ruslar az sayıda uçakla Doğu Prusya'ya birkaç akın yapmaya çalıştılar ama başarılı olamadılar. Almanlar da Moskova'ya sadece az sayıda taciz akını yaptılar. Zaten bu kentin uçaksavar savunması binlerce topla yapılıyor ve yaklaşan uçaklara karşı eşi görülmemiş bir baraj ateşi açıyordu. Diğer yandan Ruslar Mig-3, Yak-1, Il-2 ve Pe-2 gibi yeni uçaklardan yeteri kadar yapın-caya kadar Luftwaffe karşısında çok fazla uçak yitirdiler. Birçok Alman pilotu as oldu. İngiliz ve Amerikalılar, Rus hava kuvvetlerine katkıda bulunmak için kuzey konvoyları vasıtasıyla çok sayıda Hurricane, Tomahawk ve P-39 Aircobra uçaklarını gönderdiler. Rusların kendi yaptıkları uçakların içerisinde en etkili de Sturmovik adı verilen zırhlı Il-2 uçaklarıydı. Bunlar yer desteği görevlerinde çok başarılı oldular.

1941 yılında Luftwaffe hava üstünlüğünü elde tutmasına rağmen kısa bir sefer için hazırlanmış olması ve hareketin büyüklüğü nedeniyle sıkıntıya düşmeye başlamıştı. Yılsonuna kadar 2.000'e yakın uçağı düşmüş ve 1.000 kadarı da hasara uğramıştı. 1942 başlarında Ilmen gölü kıyısında kuşatılan 100.000 Alman askerinin havadan ikmal bu türden ilk büyük hareket oldu. 65.000 ton yük ve 32.000 asker taşındı, 25.000 yaralı geri götürüldü. Söz konusu hareket Luftwaffe'ye 265 uçağı mal oldu ama bu tür işlerin yapılabileceği inancıyla, aynı şeyin yıl sonunda Stalingrad'da tekrarlanması bu kez altından kalkılamayacak bir yük getirdi. Burada 490 Alman uçağı düştü, çok sayıda uçak aşırı yıprandı. Paulus'un 6. Ordusuna yetecek ikmal de yapılamadı, ancak az sayıda yaralı ve uzman personel geriye taşınabildi. Luftwaffe bu hareketin yıkıcı etkisinden hiçbir zaman kurtulamadı.

1943 Temmuz'undaki Kursk Savaşları dünyanın en büyük tank muharebelerinin yanı sıra, en büyük hava muharebelerinin de birisine

sahne oldu. Almanların 5 Temmuz'da şafakla birlikte hücumla geçeceklerini bilen Ruslar daha gün doğmadan 500 kadar uçak havalandırıp düşmanlarını yerde basmak istediler. Luftwaffe bu hareket için 270 avcıyla korunan 800 bombardıman ve destek uçağı hazırlamıştı. Ayrıca hava sahasını gözetlemek için Freya radarları vardı. Bunlar yaklaşan Rusları keşfedince tüm uçaklarını hemen havalandırdılar ve baskına gelenleri bastılar. 100'ün üzerinde Rus uçağı düştü. 8 Temmuz'da Almanlar Rus tanklarına karşı toplu bir taarruz yaparak büyük kayıplar verdirdiler. Bu dönemde Hs129B uçaklarını 37 milimetrelilik anti-tank toplarıyla donatarak başarılı sonuçlar elde ettiler. Ne var ki Rus karşı taarruzları bütün cephelerde geliştikçe Alman komutanlığı toplu taarruzlardan vazgeçerek uçakları küçük gruplar halinde dağıtmak zorunda kaldı. Almanlar bir daha bu kadar büyük bir uçak grubunu biraraya getiremediler.

1944'te Ruslar, bazı Alman filoların Normandiya'ya gönderilmesinden de yararlanarak havada kesin üstünlüğü elde ettiler ve yakın destek uçuşlarıyla Alman hatlarını hallaç pamuğı gibi atmaya başladılar. Ayrıca Luftwaffe'nin yetişmiş pilotları iyice azalmış, petrol kıtlığı da eğitimi kısıtlamış olduğu için pilotların ortalama tecrübesi eskisinin çok altındaydı. Öte yandan müttefiklerin stratejik bombardımanı o kadar güçlü hale gelmişti ki Almanlar uçak imalatının tümünü avcılara tahsis etmek zorunda kaldılar.

Stratejik Bombardıman

Stratejik bombardıman fikri Birinci Dünya Savaşı'nda gelişmeye başlamış, İngiltere'de Trenchard 1917 ve 1918'de Londra'yı bombalayan Almanlara misilleme olarak Berlin'e kadar gidebilecek uçaklar yapılmasını savunmuştu. Sykes ve Groves gibi öncü meslektaşlarının da katkısıyla İngiliz havacılık konseptinde merkezi bir yer tutan stratejik bombardıman bu ülkenin resmi tarihlerinde şöyle özetlenmişti: "Stratejik hava saldırısı, onu savaşı sürdürecektelardan mahrum etmek için doğrudan düşman devleti üzerine yapılan hücumlardır. Bizzat zafere ulaşmanın bir yolu olabileceğı gibi, diğer güçlerin zaferi kazanmaları için mevcut olanaklardan biri olabilir..."

Bu öncülüğe rağmen İngilizler stratejik bombardımana uygun uçaklar geliştirememişlerdi. Ellerindekinin çoğu hafif tiplerdi. Kaldı ki 1940'a kadar bombardımanın sadece gündüz gözüyle yapılacağına inanılıyordu. Böylece bunların gelişmiş avcılara yem olması kaçınılmazdı. Zaten 1941'de Batı Avrupa'ya avcıların uçuş menzili dahilindeki bölgelere yapılan akınlarda, avcı ve bombardıman uçaklarının "sirk" adı verilen müşterek uçuşlar yapmalarına rağmen yüksek kayıplar verildi. Bunlar Orta Avrupa'ya erişemiyordu, çünkü "sirk"ın amacı, adının ima ettiği gibi avcılarının bombardıman uçaklarının etrafında dönerek koruma uçuşu yapmalarıydı. Almanya'ya akın yapan 4 motorlu güçlü Lancaster uçakları ise avcı koruması olmadığı için büyük kayıplar veriyordu. Her şeye rağmen 1941'de Batı Avrupa'da hava üstünlüğü için yapılan savaşlar hem Alman deniz üslerinin vurulması, hem de ilerde yapılacak Normandiya çıkarmasının desteklenmesi açısından önemli bir başlangıç oluşturmuştur.

İngiliz Bombardıman Komutanlığı 1941 yılında, kayıpların yüksekliği nedeniyle gece akınlarına geçmek zorunda kaldı. Ama gene de yüksek kayıp vermekten kurtulamadı. Sadece 1941'in Ağustos-Kasım ayları arasında 10.179 sortide 516 uçak yitirildi. Burada kayıp oranı 912 sortide 73 uçağın yitirildiği gündüz bombardımanının biraz altındaydı. Bu arada özellikle nokta hedefleri açısından hedefe isabetle büyük bir başarısızlıkla karşılaşıldığı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. Hatta, İngiliz stratejik bombardımanının makul limitler (hata payı) içinde vurabileceği tek hedefin Alman kentlerinin tümü olduğu anlaşıldı. Onlar da bunu yapmaya başladılar. Zaten savaşın ilk üç yılında İngilizlerin Almanya'yı vurmak için ellerinde başka bir olanak da yoktu.

1942 Şubat'ında Hava Mareşali Arthur Harris bombardıman komutanlığına getirildi ve yüksek kayıplar dolayısıyla morali bozulmuş olan filoları enerjik çabalarıyla motive etti. Ayrıca 1.000 uçaklık toplu hücumlarla kayıp oranını azaltmaya çalıştı. Ne var ki Köln, Essen ve Bremen'e yapılan akınlarda kayıp oranı %4'ün altına inmeyince 1944'e kadar bundan vazgeçildi. Zaten 1942'de bombardımanlar Alman savaş eforunu ciddi bir şekilde etkilemedi. Kaldı ki seçilmiş nokta hedeflerine yapılacak akınlara daha faydalı olacağı

düşüncesi İngiltere'de de hakim olmaya başlamıştı. Bu yıl boyunca %50'ye varan oranda artan Alman silah üretimi ve pek az zarar görmüş olan petrol üretim tesislerinin hedef alınması istendi. Luftwaffe ise batıdaki gündüz avcı sayısını artırdı. Gece avcılarının uzmanlaşması sonucu İngilizler 1942 yılı boyunca 1.404 bombardıman uçağı yitirdiler. Bu arada Amerikalılar Ağustos 1942'de İngiltere'de üslenen B-17ler ile ilk akınlarını yaptılar. Bu, Spitfire'ların koruma menzili içindeki Rouen'e yapılan bir akın olduğundan kayıp vermediler.

Amerikan 8. Hava Ordusu'nun gelmesi yeni bir tartışma açtı. İngilizler onların da gece akınlarına katılmalarını isterken, Amerikalılar gündüz yapılacak hassas nokta bombardımanına inanmaya devam ettiler. Onlara göre düşmanın savaş olanaklarının doğrudan imhası, halkın moralini ve azmini kırmaya yönelik saldırılardan daha etkiliydi. Sonuçta Eaker komutasındaki 8. Hava Ordusu gündüz, Harris de gece bombardımanını sürdürdüler. Kazablanka Konferansı'nda bombardımanla ilgili kararın muğlak bir şekilde formüle edilmesi herkesin bunu kendi istediği şekilde yorumlamasına imkan verdi. Burada ana direktif şöyle ifade edilmişti: "Almanya'nın askeri, sını ve ekonomik sistemlerinin giderek artan bir şekilde tahribi... ve silahlı direniş azminin zayıflamasına yol açacak noktaya gelinceye kadar Alman halkının moralinin zayıflatılması." Amerikalılar talimatın ilk yanına, Harris de ikinci yanına ağırlık verince bir süre işler böyle yürüdü.

1943'de öncelikli hedeflerin ayrıntılı bir tespiti yapıldı. Bunlar sırasıyla Luftwaffe, uçak üretim tesisleri, U-Boot'lar, bunları yapan tersaneler, rulman fabrikaları, petrol kuyuları, sentetik petrol fabrikaları, sentetik kauçuk ve askeri ulaştırma olarak belirlenmişti. Bu doğrultuda 1943 ilkbahar ve yazında Ruhr havzasındaki sanayi bölgelerine, sonra da Temmuz'dan Kasım'a kadar Hamburg'a büyük akınlar yapıldı. Ayrıca Pnemeünde'deki roket deneme istasyonunu hedef alındı. Ruhr 43, Hamburg 33 büyük akına sahne oldu. Ayrıca birçok küçük akın da yapıldı. Bu dönemde Alman radarlarını şaşırtmak için ince metal folyoların bırakıldığı "window" sistemi bir dönem etkili oldu. Hamburg'da yangın bombalarının kullanımı ise 1000°C'nin üzerinde ateş fırtınaları yaratarak 40.000 kişinin

ölmesine neden oldu. Hamburg üzerindeki sürekli akınlar bu kentteki işgücünün belli ölçüde dağılmasına ve üretimin yavaşlamasına neden oldu. Ayrıca halkın yönetime güvenini sarstı. Ama hem Ruhr, hem Hamburg'da Almanlar birkaç ay içinde üretimi eski düzeyine yaklaştırmayı başardılar.

Savaşın en ilginç bombardımanlarından birisi de Guy Gibson komutasındaki 617. filonun Ruhr'daki Eder ve Möhre barajlarını yıkmalarıydı. Son derece sıkı korunan bu barajların normal bir bombardımanla yıkılması neredeyse imkansızdı. Gece de nokta hedefin bulunma olanağı yoktu. Ayrıca hedefe belli bir açıda, belli bir alçak irtifadan yaklaşma zorunluğu vardı. Herşey gözönüne alındığında, Lancaster'lar gövdelerinin iki ucuna yerleştirilen projektörlerin huzmelerinin çakıştığı noktayı baraj gölünün su yüzeyinde tutarak hücum ettiler ve başarılı oldular. Barajlar yıkıldı ama Alman üretimi bundan kalıcı bir şekilde etkilenmedi.

1943 yılında Berlin de hedefler arasında öne alındı ama uçaksavar ve sivil savunması güçlü olan bu kent fazla kayıp vermedi. Tam tersine bombardıman komutanlığı aşırı kayıplara uğradı, Nürnberg'de de çok ağır kayıplara uğrayan Harris ister istemez seçilmiş nokta hedeflerine yönelme talimatına uymak zorunda kaldı.

Amerikalılar da stratejik bombardımana katıldıkça çok ağır kayıplar veriyorlardı. Kasım 1943'de her akında kayıp oranı %9.1'e kadar çıkmıştı. Bunu asgariye indirmek için önce Thunderbolt avcı uçaklarına ek yakıt tankı koyarak eskort olarak kullanmak istediler. Bu tedbir yeterli bir başarı sağlamadı. Sonra P-51 Mustang'lar hem üstün performanslı, hem uzun menzilli bir avcı olarak mükemmel bir çözüm oluşturdu. Derhal acil bir üretim programına girişen Amerikalılar bunlardan 14.000 adedini çok kısa sürede imal ettiler. Mustang'lar Alman avcılarını filolardan uzak tutmanın yanı sıra "Alman avcılarına bulduğunuz her yerde saldırın" talimatıyla havalanlarını da basmaya başladılar. Petrol sıkıntısı ve Normandiya'dan sonra ileri üslerinin kaybı da Alman hava savunmasını etkiledi.

1943'te Almanya'ya 200.000 ton bomba atıldı. Bu, 1942'de atılanların beş katına yakındı. Ancak, yeni Silahlanma Bakanı Albert Speer silah üretimini %50 oranında artırmayı başardı. 1944'de ise

müttefikler Normandiya çıkarmasına hazırlık olarak hedeflerde belli bir kaydırma yapmak zorunda kaldılar. Eisenhower'ın yardımcılığına getirilen Tedder'in bombardımanı ulaştırma sistemlerine yöneltmesi gerçekten çıkarmanın başarısında önemli bir etken olmuştur. Bu operasyonları Fransa'daki ulaştırma şebekesini çıkarmanın nereye yapılacağını belli etmeyecek bir şekilde bombalayaarak yürüttüler. Operasyonların ağırlıkla Fransa üzerine kayması müttefik uçak kayıplarını bir hayli azalttı. Avrupa'daki Amerikan bombardımanını yöneten Spaatz ayrıca petrol tesislerini hedef almaya başladı. Libya'da üstlenen 9. Hava Kuvveti'nin 1 Ağustos 1943'e buradan Romanya'daki iyi korunan Ploesti petrol tesislerine yönelttiği saldırı bunların en bilinenidir. Bu saldırıda Amerikan uçakları çok ağır kayıp verdiler. Bundan sonra 1944 yılında Leipzig bölgesinde bulunan sentetik petrol tesisleri hedef alındı. Böylece savaşın son yılına girerken zaten yetersiz olan Alman petrol üretimi ihtiyacın çok altına düştü. Speer'in ürettiği uçak ve tanklar da hareketsiz birer çelik yığını olarak kalmaya başladılar.

1944-45 kışında artık Almanya'nın hava savunması iyice zayıflamıştı. Kentlerin bombalanması rahatça yürütölmeye başlandı. 135.000 kişinin alev fırtınalarında kavrularak öldüğü Dresden saldırısı da bu dönemde yapıldı. Savaşın son aylarında Almanlar Me262 jet uçaklarıyla filolara saldırmaya başladılar. Bu uçakları düşürmek çok güçtü ama havaalanlarında imhalarına girişildi. Bunların seri üretimi için Hitler'in çok geç kalması müttefiklerin büyük şansıydı.

Savaş boyunca RAF Bombardıman Komutanlığı ile 8. ve 9. Amerikan Hava Orduları toplam 1.782.000 ton bomba attılar. Bunun %65'i savaşın son 11 ayında, yani Almanya'nın yenildiği aşağı yukarı belli olduktan sonra atıldı. RAF bombardıman filosunun hareket kayıpları 7.449 uçaktı. USAAF ise 8.067 adet dört motorlu bombardıman uçağı yitirdi.

Stratejik bombardıman Douhet, Trenchard ve Harris'in beklediği gibi Alman halkının savaş azmini kırmamıştı. Ekonomik alanda en büyük etkisi Almanların petrol üretim ve ulaştırma sistemlerine verdikleri zarardı. Müttefikler aralarındaki görüş farklılıklarını giderip, tespit ettikleri stratejik hedeflere yoğunlaşmış olsalardı, sava-

şın kısaltılmasında daha büyük bir pay sahibi olabilirlerdi. Ancak stratejik bombardımanın savaşın gidişatı üzerine uzun yıllar tam olarak değerlendirilmeyen başka etkileri de olmuştu.

Stratejik Bombardıman ve Luftwaffe

Almanya hava savaşlarının büyük bölümünü hasımlarından çok daha kaliteli uçaklarla yürüttü. Buna karşın, uçak ve pilot kayıpları o kadar sürekliydi ki, giderek daha tecrübesiz ve daha az eğitilmiş pilotları muharebeye sürmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda pilotlar giderek daha büyük bir hızla yitirmeye başlandı. Az sayıda usta pilotun dışında kalanlar için ortalama hayatta kalma süresi birkaç haftaya indi. Hava muharebelerini durduramayacakları için, bu çıkışı olmayan bir yoldu. Savaş boyunca yetiştirdikleri pilotların % 90'ından fazlasını yitirdiler. Luftwaffe 1940 Mayıs'ında, Fransa seferinin başında 1.369 avcı ve 1.758 (hafif) bombardıman uçağına sahipti. Üç buçuk yıl sonra, arada onbinlerce uçak üretmelerine rağmen ellerinde sadece 1.561 avcı ve 1.604 bombardıman uçağı vardı. 1940 yılında Luftwaffe 2.572'ü muharebe kaybı, 1.379'u da diğer nedenlerle olmak üzere 4.951 uçak yitirmişti. Bu, o yıl elle-rindeki uçak sayısının %71.4'ü idi.

Yukarıdaki rakamları izlemeye devam edersek, (birinci rakamlar muharebe, ikinciler muharebe dışı kayıplar, % rakam bunların o dönemde ellerinde olan uçak sayısına oranı) 1941'in I. yarısında 1.189 ve 954 (toplamın %40.6'sı), 1941'in II. yarısında 1.909 ve 1.248 (%55.8), 1942'nin I. yarısında 1.816 ve 1.460 (%51.8), 1942 II. yarısında 2.496 ve 1.726 (%63.5), 1943'ün I. yarısında 3.117 ve 2.589 (%91.3), 1943'ün II. yarısında 4.302 ve 3.475 (%110.4) ve 1944'ün I. yarısında 6.259 ve 3.608 (%137.1).¹ Görüldüğü gibi Alman hava kuvvetleri sürekli olarak pilot yitiriyor ve yitirme hızı artıyordu. Yukarıda %100'ün üzerindeki oranlar, aynı dönem içerisinde üretilenlerden daha fazla uçağın yitirildiğini göstermektedir. Alman pilotlarının ortalama eğitim uçuş saati ise Eylül 1942'ye

¹ Williamson Murray, **Strategy for Defeat 1933-1945**, Air University Press, Alabama, 1983, s. 304.

kadar müttefik pilotların biraz üzerinde iken, Ekim 1942-Haziran 1943 arasında yaklaşık üçte ikisine; bir sonraki 12 ayda yarısına ve son yılda ortalama üçte birine düşmüştü.¹ Böylece; Akdeniz ve Rusya hareket alanlarındaki kayıplar Alman anavatan hava sahasının stratejik bombardımana karşı savunulmasında uğranılan kayıplarla birleşince, 1944 yılında müttefikler hava üstünlüğünü kesinlikle elde ettiler. Bunun sonucunda Normandiya çıkarması rahatlıkla başarılabildi ve savaş bunu izleyen on ay içerisinde sona erdirildi.

Hava Savaşının Diğer Bazı Yönleri

Normandiya çıkarmasının ilk günlerinde hava kuvvetlerinin müttefiklere (Alman ulaştırmasının felç edilmesi ve yakın desteğin dışında) iki dev katkısı oldu, Bunlardan birincisi 6 Haziran sabahı Lancaster'ların deniz üzerinde mükemmel bir "window" operasyonu ile Alman radarlarını yanıltmaları, sanki Kale'ye yaklaşan başka bir çıkarma filosu olduğu izlenimini uyandırmalarıydı. İkincisi de sürekli akınlar yüzünden Luftwaffe'nin içerdeki havalanlarına çekilmedi. Bu nedenlerle çıkarma bölgeleri üzerinde Alman hava faaliyeti görülmedi.

Diğer bir önemli hava olayı da 1944 yazında Almanların V-1 ve V-2 roketlerini kitle halinde kullanmalarıydı. Bunlar nokta hedefleri vurabilecek hassaslıkta değildi, önce Londra metropolü üzerine yollandılar. 1 tonluk savaş başlığı olan V-1'lerden 8.893 tanesi rampalardan, 1.600'ü uçaklardan atıldı. Sadece dörtte birinin hedefe ulaşmasına rağmen Londra'da 6.184 kişi öldü ve binlerce bina yıkıldı. 1944 Eylül'ünde Belçika ve Hollanda'daki rampalar İngilizlerin eline geçince bu kez de müttefiklerin ana ikmal limanı haline gelen Antwerp hedef oldu. Buraya 11.988 V-1 ve 1.766 V-2 atıldı. Antwerp'de 14.000 kişi bunlar nedeniyle öldü, 25.000'i de yaralandı.

V-2'ler saatte 3500 kilometreye yakın bir hızla uçabilen ve 2 tonluk savaş başlığı taşıyan bir terör silahıydı. Ancak güvenilir hale getiri-

¹ Murray, ibid., s. 314.

İlememişti. Londra'ya da 1.600 tanesi atıldı ama sadece 1.115'i ulaştı. Hassas olmamalarına rağmen şehirde büyük hasar yaptılar. İngilizler saatte 600 kilometre hızı olan V-1'lerin çoğunu önce uçaklarla, sonra baraj ateşiyle vurabiliyorlardı, ama V-2'leri vurma olanağı çok azdı. Bu roketler hava savaşlarında yeni bir boyutun ilk habercisi oldular.

Alman Hava Kuvvetleri'nin bir diğer önemli başarısı da havadan yere güdümlü roketler kullanmalarıdır. 1939 yılında kurulmuş olan "KGr 100" İngiltere muharebelerinde radyo dalgalarıyla yön bularak gece bombardımanında tecrübe kazanmış bir filo idi. 1943 yılında KG 100 adını aldılar; yani tam bir muharebe grubu haline getirilerek Heinkel 111 uçakları yerine Dornier 217E-5 uçaklarıyla donatıldılar. 3 filoluk grup Hs293 ve Fritz-X havadan-yere güdümlü roketleri kullanmaya başladı. Güney Fransa'da üslenen filo 9 Eylül 1943 günü İtalyan savaş filosunun denize açıldığını öğrendi. İtalyan ana muharebe filosunun müttefiklere teslim olması önlemek için havalandılar. Bugünkü model uçaklara benzeyen şekilde radyo sinyalleriyle yönetilen 3.100 librelik bir roket İtalyan filosunun Amiral gemisi Roma'yı batırdı. Hızla batan gemide İtalyan filo komutanı Bergamini dahil 1.243 denizci hayatını yitirdi.¹ Almanlar savaş boyunca güdümlü roketlerle ilgili başka çalışmalar da yaptılar. Gemiler yönelik bir başka model, suya girdiği zaman çalışan bir cins torpil idi. Keza karada konuşlanmış radarlara karşı kullanılacak bir roket de planladılar ama Luftwaffe esas olarak gemisavar roketlerle ilgileniyordu. Bunlarla ilgili çalışmalar fazla ilerlemeden savaş sona erdi.

Uzakdoğu'da Hava Harekatı

Japonların Uzakdoğu'daki başarılarında üç önemli faktör vardı. Birincisi Çin'de yapılan hava savaşlarının kazandırdığı deneylerdi. İkincisi menzil ve manevra yeteneği bakımından üstün olan Mitsubishi A6M "Zero" avcı uçağıydı. Üçüncüsü ise donanma hava kolunun yetiştirmiş olduğu çok becerikli bir ekibin varlığıydı. Ne ki,

¹ Robert Jackson, "Missile Bombers of the Third Reich", **The Elite**, Vol. 11, No. 126.(1987).

Çin'de zayıf uçaklarla karşılaşmış olmaları zırh ve ateş gücüne önem vermemeleri sonucunu doğurdu. Zırh ve ateş gücü yüksek Amerikan uçakları sahneye çıkınca Japonlar gökyüzünden silinmeye başladılar. (Bu arada zırh korumasının sadece bazı uçaklarda ve kısmi olarak pilot mahallinde kullanıldığını belirtelim. Amerikan uçaklarının bir kısmında ayrıca petrol tankları bir ölçüde sızdırmaz hale getirilebiliyordu. Bu uçakların beygir gücü bir-iki yüz kilonun üzerinde bir pilot kalkanını imkansız kılmaktaydı.) Deniz kuvvetleri ise uçak gemilerinin batmasından sonra bir daha aynı düzeyde bir ekip yetiştiremedi. Elde kalan as pilotların çok azı savaşın sonunu görebildi.

Savaşın ilk aylarında Japonlar müttefiklerin elindeki modası geçmiş Bufallo'larını ve diğer uçaklarını adeta sinek avlar gibi düşürüyorlardı. Ayrıca Japon ordu ve donanma paraşütçülerinin hareketi özellikle güneye doğru ilerlemelerini hızlandırdı. Buna karşı müttefiklerin Sumatra ve Java'da kurdukları hava üslerinden yaptıkları uçuşlar istedikleri sonuçları getirmedi. Zaten bu adalar da kısa sürede işgal edildi ve Japonlar buradan Avustralya'yı bombalamaya başladılar. Kısa sürede RAF Malezya'da 450 civarında uçak kaybederken, Hollandalıların da 200 uçağı düşürüldü. Amerikalıların Filipinler ve Java'daki uçak kayıpları da 340'ı buluyordu. Buna karşı Japon Donanma Hava Kuvveti (JNAF) 250, Japon Ordu Hava Kuvveti (JAAF) da 150'den az uçak yitirdi. Birmanya'da ise Çin'de savaşmak için gönüllü ve paralı askerlerden kurulmuş olan Chennault'un "Uçan Kaplanlar" filosu, İngiltere'den yollanan Hurricane filolarıyla birlikte Japonlar karşısında nispi bir denge oluşturmayı başardılar. Yeni Gine ve Solomonlar'da MacArthur'un hava komutanı Kenney 1942 sonlarında ilk kez inisiyatifi Japonların elinden almaya başladı. Japon havaalanlarına paraşütlü fosfor bombaları atarak uçakları korunaklı yuvalarında vurma tekniğini geliştirdi.

Hava üstünlüğünün müttefiklerin eline geçmesi esas itibariyle Guadalcanal muharebeleri sırasında oldu. P-39 Aircobra, Zero'dan daha hızlı, zırhlı ve güçlü bir uçak olarak hava hakimiyetini kazandı. Bu arada Amerikalılar Japon gemilerini "skip-bombing" adı verilen bir yöntemle batırmaya başlamışlardı. Burada pilotlar 60-100 metreden uçuyor, 4-5 saniye gecikmeli tapası olan bombaları ge-

miye doğru bırakıyorlardı. Bombalar ya taş gibi sekip geminin bordasına çarpıyor, sekmezse de geminin altında patlayıp gene çok etkili oluyordu. Bu teknik birçok farklı tipte uçakta başarıyla uygulandı. Sonuçta Japonlar o kadar gemi yitirdiler ki, Çin'de Hunan ve Kwangsi'yi alarak Hindîçini'ne demiryoluyla karadan bağlanmak için hücumla geçtiler. Çin'deki Amerikan uçakları ise bir süre yeterli ikmal alamadılar ve operasyonları zayıfladı ama sonraları Japonların buradaki varlıkları onlar için kolay bir hedef teşkil etti.

1944 yılında Amerikalılar B-29'lar ile stratejik anlamda bombardımana başladılar. Çelik fabrikaları ve uçak üretim tesislerine bir miktar zarar verdirdiler. İngiliz uçaklarının Borneo'daki petrol tesislerine verdiği zarar ise Japonlar açısından daha önemliydi. Bundan sonra Amerikalılar aldıkları her adayla birlikte üslerini Japonya'ya daha da yakınlaştırarak harekatı sürdürdüler. Truk'da Amerikan uçakları 370 JNAF uçağının 265'ini yerde imha ettikten sonra 43 gemi batırıp, birçoğunu da hasara uğrattılar. Saipan'da Japonların giriştiği son büyük uçak gemisi hücumunda 9 uçak gemisi 406 uçak havalandırdı. Amerikan avcıları sadece 14 uçak yitirmek pahasına bunların 243'ünü düşürdüler. "Great Marianas Turkey Shoot" adı verilen bu harekatta Guam'dan havalandıran 58 Japon uçağı da imha edilmişti. Tecrübesiz Japon pilotları Amerikan filosuna hiçbir zarar veremedi boş yere ölürken denizaltılar Japonların 2 uçak gemisini batırdı. Amiral Spruance bundan sonra bombardıman uçaklarını havalandırıp bir uçak gemisi daha batırdı. Bu kez emin oynamış, Japon uçaklarını iyice ezmeden karşı hücumla geçmemiştir.

Bundan sonrasında Filipinler'den başlayarak devam eden Kamikaze saldırıları ve Japonya'nın giderek daha fazla bombardıman altında kalması vardır. Japonlar çok güçlü B-29'lara karşı 4 topla mücehhez Raiden adlı bir uçak yaptılar ama akınları önleyemediler. Kentlerin yakılıp yıkılmasının yanı sıra iç denizlere o kadar çok mayın atıldı ki bunların temizlenmesi savaştan sonra tam iki yıl aldı. Bombardıman Japonya özelinde halkın savaşa devam azminin kırılmasında Almanya'ya göre daha etkili oldu. Bunda ülkenin hammadde kaynaklarıyla bağlantısının kesilmesinin ve atom bombasının rolü vardır. Ayrıca daha çok insan kentleri terk etmek zorunda kalmıştır.

Uçaklar ve Pilotlar

Savaş boyunca müttefikler mihver devletlerin üç katına yakın sayıda uçak ürettiler. İngiltere 6 yılda 128.775, ABD ise 5 yılda 272.000 uçak üretti. İngiliz kayıpları 45.000 uçağa ulaşırken, Amerikalıların tüm harekatta kaybı 22.000'den ibaretti. Rusya 158.218 uçakla ikinci büyük üretici iken, 47.000'in üzerinde hareket kaybıyla bu alanda da ikinci sıradaydı.

Almanlar 6 yılda 118.778 uçak imal ettiler. Bunların üçte birinden fazlası olan 39.807 uçağın 1944 yılında üretildiğini düşünürsek, üretim planları ile stratejik hedefleri arasındaki uyumsuzluk derhal göze çarpmaktadır. Harekat kayıpları ise 50.000'in üzerinde olmuştur. Öte yandan savaşın sonuna doğru elindeki çok sayıda uçağı havalandıracak yakıtı ve yeterli sayıda yetişmiş pilotu yoktu. İtalyanlar ise yaklaşık 11.000 uçak yapıp, bunların 4.000'ini yitirdiler. Japonlara gelince, onlar savaştıkları 5 yıl boyunca 60.422 uçak yapıp, bunların en az 18.370'ini operasyonlarda yitirdiler.

Genel tabloya baktığımızda en az 164.000 uçağın muharebe kaybı olduğunu görürüz. Hava muharebelerinde düşürülen uçakların yarısına yakınının, toplam pilotların %1'inden az olan as pilotlar tarafından düşürüldüğü anlaşılmıştır. Az sayıdaki savaşçının liderliği burada diğer alanlardan daha bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Araştırmalar kara savaşlarının yükünü çeken piyade bölüklerinde de çok az sayıda askerin gerçek anlamda savaştığını, diğerlerinin sadece yardımcı pozisyonda kaldıklarını ya da emirleri uygulamak için ateş ettiklerini ortaya koymuştur ama burada savaşçıların oranı pilotlar arasında olduğu kadar ufak bir azınlığa işaret etmemektedir.

Savaşın en çok uçak düşüren ası 352 uçak ile Alman pilotu Binbaşı Eric Hartmann olarak kaydedilmektedir. Ne var ki bu uçakların Rus cephesinde düşürüldüğünü belirtmek gerekir. Batı cephesinde 103 uçak düşürmüş olan Adolf Galland'ın zaferleri, daha usta pilotlara ve daha iyi uçaklara karşı savaştığı için daha önemli görülür. 22 Kasım 1941'de kötü havadan dolayı düşünceye kadar 115 zaferi teyid edilen Werner Mölders de çok tanınmış bir pilottu. Stuka

pilotu Hans Ulrich Rudel ise yer hedeflerine karşı binlerce sorti yapmış, Ju-87 Stuka uçağıyla "tank avcısı" lakabını almış bir uçu-cuydu. Rus cephesinde yüzlerce tankı imha etmiş, 23 Eylül 1941 günü Kronstad limanında Marat muharebe gemisini tam bir isabetle batırmıştır. Çok yavaş olan Ju-87'ler dikine pike yapabiliyor ve yer hedeflerine çok etkili oluyorlardı. Ancak düşman avcılarına yem olmamak için kendi avcı refakatleriyle uçmalarında büyük yarar vardı.

Amerikalılar savaşın başlarında Zero'lar karşısında hiçbir şansı olmayan Bufallo'ları hemen envanterden çıkarıp bunların yerine daha iyi olan P-39 Aircobra ve P-40 Warhawk (İngilizler bunlara Kittyhawk diyordu)'larla uçtular. Ancak bunlar da yeterince güçlü değildi. Amerikalılar daha sonra P-38 Lightning, P-51 Mustang ve Vough F4U Corsair'lere kavuştular. Pasifik'te savaşan 40 zafer sahibi Ira Bong ile 38 zafer sahibi Thomas McQuire adeta birbirleriyle yarış ederek bu skora ulaştılar. McQuire Filipinler'de, Bong ise deneylerini aktarması için operasyon uçuşlarından yasaklanmasına rağmen bir deneme uçuşunda öldüler. Bu arada bazı savaş pilotlarının protezle uçtuğunu da kaydedelim. İngiliz aslarından Douglas Bader'in iki ayağı da yoktu.

Amerikalılar avcılarının yanısıra pike bombardıman uçaklarını da değiştirdiler ve Dauntless'ların yerine Curtiss Helldiver'ları devreye sokarak Japon denizciliğine büyük darbeler indirdiler. Diğer bir uçakları olan P-47 Thunderbolt ise güçlü bir avcı olmasına rağmen ancak usta bir pilot tarafından kullanılabilecek bir uçaktı.

Bombardıman alanında Amerikalılar B-17'den B-29'a kadar uzanan seri içinde yer alan iki motorlu orta ve dört motorlu ağır uçaklarla öne geçtiler. İngilizlerin en iyi bombardıman uçağı Lancaster idi. Almanlar bu alanda oldukça zayıftılar. Heinkel He-111'leri yavaş ve zırhsız olduğu için çok kayıp verdi. Me-110 çift motorlu avcı-bombardıman uçakları İngiliz Mosquito'ları gibi çok amaçlı bir uçaktı. En iyi bombardıman uçaklarından birisi olan Ju-88A ise yine çift motorluydu. Yani bunların hiçbirisi stratejik bombardıman yapacak kapasitede değildi ve bu İngiltere savaşında iyice belli olmuştu. Ama radyal motorlu F-190'ları en iyi avcı uçaklarından biriydi.

Fransızların en iyi uçağı olan Dewoitine 520, Alman Me-109'ları karşısında varlık gösteremedi. Ama Fransız gönüllüleri "Normandie-Niemen" adında bir hava grubu kurdular ve Rus cephesinde 273 Alman uçağı düşürerek Fransız havacılığının sesini duyurabildiler.

Japon havacıları içinde en iyileri yaklaşık 100 uçak düşüren Nishizawa ile bir ara aynı grupta toplanan Takatsuka, Sasai, Ota ve Sakai adlı pilotlardı. Bunlar arasında sadece Sakai sağ kaldı.

Havacılık alanında çok sayıda farklı uçak kullanıldı. Ayrıca unutulmamalı ki hava kuvvetleri sadece muharip değil, bir dizi keşif, nakliye ve diğer yardımcı uçakların dengeli bir bütününden oluşmak ve bunlar için gerekli üsler ve ikmal-bakım servisleri kurmak zorundadır. Bu konuda Amerikalılar çok geniş hareket sahalarında faaliyet gösteren en ileri sistemleri kurdular ve savaştan sonra da devam ettirdiler. Zaten diğer ülkelerin bunu yapacak kaynakları yoktu.

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Genel Olarak

İkinci Dünya Savaşı o yıllarda dünya sanayi üretiminin yarısına sahip olan Anglo-Saksonların (ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya) maddi gücüyle, Rusya'nın insan varlığının biraraya getirilmesi sayesinde kazanılmıştır. Buna Anglo-Saksonların deniz hakimiyeti ve Rusya'nın küçümsenmeyecek bir aşamaya gelmiş sanayileşme sürecini de eklemek gerekir. Bu faktörler mihver güçlerinin Avrupa ve Asya'daki hakimiyetlerinin kırılmasını mümkün kılmıştır.

Amerikalılar kendi tabirleriyle "demokrasilerin cephane deposu" görevini üstlenerek mümkün olduğu kadar az askerlerini cepheye sürdüler. Japonya ve Almanya'yı yenmek için 215 tümen kurmaları gerektiğini hesaplamışlardı. Fakat sonra bunu 90 tümenle sınırladılar. Almanya'nın işi bittikten sonra bir kısım birliklerini Pasifik'e kaydırmaya başladılar ama savaş Ağustos'ta bitince bunların kullanılmasına da gerek kalmadı. Kara kuvvetlerindeki artışın sınırlandırılmasına karşın Amerikalılar deniz ve hava kuvvetlerine çok büyük bir ağırlık verdiler. Bu onlara düşmanlarını istedikleri yerde vurma ve istedikleri yere kuvvet çıkarma avantajı sağlıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndaki toplam insan kayıplarının sadece sıfır nokta yetmişbeşini vermeleri, ABD kamuoyunun ülkelerinin yeni dünya gücü rolünü benimsemelerini kolaylaştırdı (Her Amerikalıya karşı onbeş Alman ve elliüç Rus hayatını yitirmişti). Aksi halde, yani

çok sayıdaki Amerikalı Birinci Dünya Savaşı tipindeki bir siper savaşında ölmüş olsaydı izolasyonizm eğilimleri tekrar güç kazanabilirdi. Ancak ekonomik gereksinimler, yani dünya pazarlarının olabildiğince açılması gereği de, Amerika'yı dünya liderliği rolüne geri dönülmez bir şekilde itmekteydi. Onlar müttefiklerine malzeme göndererek dünya sistemini tehdit eden güçlerin yenilmesini sağlarken, bu arada kendi askerlerinin ölmemesini ve kentlerinin bombalanmamasını da garanti ediyorlardı. Söz konusu dönemde, yani kıtalararası füzeler geliştirilinceye kadar kentlerinin bombalanması riskini hesaba katmak zorunda kalmayan yegane kurmaylar Amerikalılardı. Savaşın ülkelerin tüm yüzeylerini yakıp yıkar hale gelmesi, stratejik düşünceyi kuşkusuz ki her ülkede derinden etkilemiştir.

Amerika'nın dünya lideri rolüne oturması aslında pek de zor olmadı. Fransa çökmüş, İngiltere dış yatırımlarını ve parasını, Rusya da insan gücünü ve Avrupa Rusyasındaki mal varlığının çoğunu yitirmişti. Buna karşı savaştan zenginleşerek çıkan tek ülke ABD idi. Savaşın bitiminde dünya altın rezervlerinin üçte ikisini tek başına eline geçirmişti.

Almanlar salt askeri açıdan bakılırsa, kendilerinden çok üstün güçlere karşı uzun süre direnme başarısını göstermişlerdi. Müttefiklerin tank ve uçak üstünlüğünü (nitelik değil nicelik olarak) 1944 yazından itibaren Rus cephesinde bire yedi, Fransa cephesinde ise bire yirmiden fazlaydı. Buna rağmen savaşı sürdürebilmeleri hem komuta, hem de alt düzeylerdeki beceri üstünlüğüne bağlıdır. Almanların başarısı kararlılık ve muharebe alanında uygulama üstünlüğüne dayanıyordu. Diğer bir üstünlük faktörü de hareketlilikti, ama savaş ilerledikçe giderek bu avantajdan yoksun kaldıkları gibi, durum tam tersine döndü. En zayıf tarafları ise, olanakları ile ulusal amaçları arasında denge kuracak stratejilerinin olmamasıydı. Bunun önemli bir olumsuz sonucu da güçlerini Avrupa'nın dört bir yanına dağıtmanın verdiği durumdu. Bu faktörler, işgal altındaki yerleri talan etmelerine rağmen genel kaynak eksikliğini gidere-memeleriyle birleşince yenilmeleri kaçınılmazdı. Avrupa sonuçta kaynakları az, küçük ve kalabalık bir kıta idi. Almanlar askerlik sanatında becerikli olduklarını bir kez daha ispatladılar ama ellerindeki olanakların sınırlılığı dünyayı nazizm felaketinden kurtardı.

Amerikalılar Almanya ile Japonya'nın bir daha tehdit oluşturmaması için çeşitli tedbirler geliştirdiler. Öncelikle sınai kapasitelerinin asgariye indirilmesini, hatta Almanya'nın bir tarım ülkesi haline getirilmesini düşündüler. Ama bu ülkenin bütün topraklarını entansif tarıma ayırsa dahi, en iyi ihtimalle nüfusunun sadece yarısını besleyebileceği ortaya çıktı. Böylece sanayileşme ve ihracattan vazgeçilemiyordu. Zaten Rusya ile soğuk savaş belirginleştikçe Almanya, Avrupa'nın toparlanması için giderek ön plana çıktı. Belli bir noktaya geldikten sonra kendi dinamiğiyle tekrar hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girdi. Berlin Krizi'nden sonra da silahlı kuvvetlerini geliştirme ve NATO'ya girmesi gerçekleşti. Japonya'ya gelince, onlar da Uzakdoğu'daki en büyük Amerikan üssü haline geldiler. Kore Savaşı onların yeni statüsünü tescil etti. Almanya, Japonya ve İtalya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin önce müttefiki, sonra da ekonomik rakibi olma konumlarını savaş dışı yollarla elde ettiler. ABD'nin soğuk savaş sürecindeki gereksinimleri çerçevesinde ve Amerikan güvenlik şemsiyesi altındaki konumlarıyla tüm enerjilerini ekonomik gelişmeye verdiler. Savaşın bitiminden sonra Almanya ve İtalya'nın, İngiltere ve Fransa'nın birleşik gücünden daha yüksek bir potansiyele ulaşmaları için çeyrek yüzyıldan daha az bir zaman yetti. Japonya da Pasifik'te tekrar ekonomik olarak öne çıktı. 1970'lerde ve hatta 80'lerde bunların ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyup okuyamayacakları tartışılan bir husustu. Ancak 21. yüzyıla girerken ABD bir yandan Avrupa Birliği'ni denetimi altına alırken, diğer yandan da Uzak Doğu'yu kontrol altında tuttu.

İngiltere büyük dünya gücü olduğu yaklaşık iki yüzyıllık dönemde herhangi bir kara gücünün Avrupa'ya tek başına hakim olmasını engellemiş, sırasıyla Fransız, Alman ve Rusların yayılmalarını, her seferinde diğerleriyle ittifak yaparak önlenmişti. ABD ise Avrupa'da Almanya ve Rusya'nın, Pasifik'te ise Japonya ve Çin'in politik tasavvurlarına karşı, her seferinde diğerini yanına alarak karşı çıktı. Sıcak savaşta desteklediği Çin ve Rusya, soğuk savaşta düşman haline gelince Almanya ve Japonya'yı yanına alması hiç de zor (ve şaşırtıcı) olmadı. Soğuk Savaş bitince bu düşmanlıkların yerini yeni bir rekabet aldı, uzun vadeli stratejik dengeler oluşturmak için karmaşık bir dizi politik adım atılmaya başlandı.

Normatif olarak bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nın adaletli bir sonuca ulaştığını söylemek mümkündür. Faşizm ve militarizm yenilmiş, bu arada İngiliz ve Fransız sömürgeciliği tasfiye sürecine girmiştir. Bunun bedeli de galiplerin savaşını finanse eden ABD'nin, yenedünya gücü olarak faturasını ödetmesi olmuştur. Rusya'nın uğradığı yıkım ve savaştan sonra giriştiği dev silahlanma hamlesi ise bu ülkedeki bürokratik diktatörlüğün yıkılma sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

Savaşın ulusların içyapılarına ve karar alma süreçlerine bakıldığında daha demokratik mekanizmalara sahip olanların uzun vadede daha kazançlı çıktığını söylemek mümkündür. Diktatörlükler kısa vadede ne kadar etkin olursa olsun, temel kararları tartışma ve uzlaşma süreçlerinden geçmediği için giderek daha fazla hata yapmaları kaçınılmaz olmaktadır. Demokrasinin her ülkede değişik bir toplumsal ve tarihi temele ve dolayısıyla farklı özelliklere sahip olması ve nispi niteliği bu önemli gerçeği değiştirmemektedir.

Bir başka husus da, politik ve askeri mücadelede inisiyatifin ne kadar önemli olursa olsun toplam güç faktörlerini kolay kolay aşamayacağıdır. Büyük gücün daha fazla hata yapma ve bunu kaldırma lüksüne sahip olarak uzun vadede ağırlığını koyması kaçınılmaz olmaktadır. Ancak bu durum küçük güçlerin ille de teslim olacağı anlamına gelmez. Nihai olarak ortaya çıkacak olan denge ister istemez belli uzlaşmaları yansıtacaktır. Küçük güçler başarılarını çoğu kez askeri zaferle değil, fakat büyük gücün müdahalesini aşırı pahalı hale getirerek elde etmişlerdir. Yani küçük güçlerin de kararlılıkları oranında caydırıcılıkları vardır.

Bu vesileyle şunu vurgulamak gerekir ki, askeri ve politik mücadelelerin kural olarak her zaman belli bir tarih mantığı içinde, sistematik olarak ve planlanmış bir şekilde yürütüldüğünü ileri sürmek yanlış olur. Tarihi herkes kendine göre yorumlar. Genel bir tarihi mantığın varlığından da bahsedilebilir. Ancak bu mantık çoğu halde sonradan yakıştırılır. Birçok gelişme somut koşullar içerisindeki güncel kararlara, bunların isabetine veya uygulama gücüne ve hatta kimi zaman da tesadüflere veya o anda yetki kullananların basiretine bağlıdır. Tarihin yol göstericiliğine gelince; bu pekala

mümkün olabileceği gibi, tarihten ders çıkarılmaması veya yanlış derslerin çıkarılması veya birilerinin doğru dersleri bulmalarına rağmen kabul ettirememeleri veya eskiyen derslerin nihai gerçek gibi kabul edilmesi gibi durumlar da her alanda çok yaygın olarak görülmektedir. Zaten bu kitapta anlatılan olaylar, tüm tarih gibi, adeta bunların örnekleriyle örülmüş gibidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bir yönü de topyekün savaşın sonuna kadar zorlanmasıydı. ABD hariç tüm savaşan uluslar, son fertlerine kadar savaşın içine girdiler. Fiili olarak düşmanın hava kuvvetleriyle, paraşütçüleriyle veya işgal kuvvetleriyle karşı karşıya kaldılar. Savaş artık sınırlarda meydana gelen bir olay olmaktan çıkmış, tüm ülke hedef haline gelmişti. Bu durum asker ve politikacıların düşüncelerini derinden etkiledi. Artık kimse eskiden olduğu gibi uzak sınırlarda düşmanı yenip iradesini kabul ettirme fikri üzerine plan yapamaz oldu. Savaş pahalılaştı. Sadece büyük güçler değil, orta halli devletler dahi kolay kolay pes etmeyecek şekilde savaş hazırlıkları yaptılar. Devlet mekanizmasının kendisi her ülkede büyüdü ve giderek artan fonksiyonlar üstlendi. Savaş içerisinde üretim ve tüketimin kontrolü mutlaklaştı. Oyuncak üretiminde alüminyum parça kullanımının yasaklanmasından dondurmaya konulacak sütün miktarına, gömlek ceplerinin azami büyüklüğünden, paçalarının kıvrımına kadar her şey devletin kontrol alanına girdi. Savaştan sonra devletler ekonomideki pay ve müdahalelerini ne kadar küçültmeye çalıştılsa da bir daha asla eski boyutuna indirmediler. Batılı ülkeler 1980'lerde devletlerin ekonomideki payını küçültmek için bir kampanya başlattılar ama bununla dahi istediklerini elde edemediler. Devletin toplumsal fonksiyonları geri alınamayacak kadar büyümüştü.

Devlet ekonomik ve sosyal hayatın en ince noktalarına kadar girerken, siviller de orduları doldurdular. Bunu belki de en iyi anlayan komutanlardan birisi Montgomery idi. Alamein'den başlayarak her önemli harekattan önce tüm birlikleri dolaşıp temel düşüncelerini askerlere anlatıyordu. Şöyle yazmıştı: "Savaşlar öncelikle insanların yüreğinde kazanılır... Modern savaşlar profesyonel askerler tarafından değil üniforma altındaki siviller tarafından yapılır... (kitle savaşını kastediyor-mta). Bu insanlar eğitilidir, düşünebilirler, de-

ğerlendirme yapabilirler. Neler olup bittiğini, generalin onlardan neyi, ne zaman ve nasıl istediğini bilmek isterler. Onun (generalin) nasıl bir insan olduğuna karar vermek için kendi gözleriyle görmek isterler. Hiçbir zaman uzaktan kontrol ile askerlerimi yönetmeyi düşünmedim." Montgomery'yi savaşın önde gelen komutanlarından biri yapan şey, muhtemelen birçok generalden üstün olmayan askeri yeteneği değil, astlarına bu şekilde bir itici güç verebilmesiydi.

Yeni Dünya Düzeni ve Soğuk Savaş

Bunlar aslında iki büyük konu olmakla birlikte, o kadar içice girmişlerdir ki, bir arada ele almak amacımız açısından kaçınılmaz olmaktadır.

İki dünya savaşı arasındaki 20 yıllık uzun ve hastalıklı dönem, dünya ekonomisinin bloklara ayrıldığı takdirde her zaman daha derin krizlere gebe olacağını göstermiştir. Bütün dünyanın tek bir pazar olması, büyük güçlerin hegemonyası altında olsa da, uluslararası ticaretin devamı için şarttı. ABD bunu garantiye almak için daha 1944 yılında Bretton Woods Anlaşması ile yeni, ekonomik düzenin temellerini attı. Siyasi düzen ise Yalta Anlaşması ile sağlandı. Bunun en azından yarım yüzyıllık bir barış yaratması bekleniyordu ve bu genelde elde edildi. Bölgesel çatışmaların eksik olmamasına rağmen yeni bir dünya savaşı çıkmadı. 1990'lı yıllarla birlikte Yalta politik sistemi hızla çöküşe geçti. Ancak Bretton Woods'un getirdiği uluslararası ekonomik düzen bütün kurumlarıyla ayakta.

İkinci Dünya Savaşı biterken komünistler savaşa giren her ülkede belli bir güce sahip olmuşlardı. Ne var ki bağımsız değillerdi ve Stalin tarafından yönlendiriliyor olmaları onları güçsüz kılan temel etkeni. Başarılı oldukları yegane ülkeler liderlerinin Moskova'ya kafa tutabildiği Çin ve Yugoslavya oldu. Öte yandan faşizme karşı savaşın ölüm kalım meselesi olarak var olduğu 1942'nin en karanlık ve çetin günlerinde bile, soğuk savaşın tohumlarını görmek mümkündü.

Roosevelt daha 1941'de "Dört Polis" kavramını geliştirerek savaş sonrasında ABD, İngiltere, Çin ve Rusya'nın yeni bir uluslararası düzeni (gerekirse zorla) kabul ettirebileceğini düşünmüştü. Birçok kimse Rusya'nın böyle bir oyunu batılıların istediği şekilde oynamayacağını söyleyince de 1942'de şunları söylemişti: "Dört kişi pokere oturunca ve üçü diğerine karşı olunca, dördüncünün durumu hiç de kolay olmaz." Stalin'e gelince o da müttefiklerin ikinci cepheyi geciktirerek Rusya'yı bitap düşürmek istediğinden kuşkulanıyordu. Ayrıca onların her an Almanlarla ittifak yapabilecekleri fikrini taşımaktaydı, çünkü işine geldiği zaman kendisi pekala yapmıştı ve pekala tekrar yapabiliirdi. 1945 Nisan'ında Kızılıordu, Orta Avrupa'da "savunma amaçlı" tesisler kurmaya başladı. Mayıs ayında da Amerikalılar aniden yardımı kestiler. Bundan sonra iki taraf da diğerini kendi işgal bölgelerindeki işlere karıştırmamaya başladılar. Rusların ilk yaptıkları işlerden birisi de Doğu Almanya'da buldukları bütün makina ve teçhizatı ülkelerine götürmek oldu. Uğradıkları zararın boyutları göz önüne alındığında bunu doğal bir hak olarak görmelerine şaşkırmamak gerekir.

1945 yılında giderek sertleşen ilişkiler sonunda Amerikalılar, Rusların olağanüstü katı tutumlarını aynı şekilde yanıtlamayı, yani taviz vermemeyi ve müttefiklerin ekonomik ve askeri yardım taleplerini karşılamayı kararlaştırdılar. Fakat Ruslar çok çeşitli askeri yatırımların yanı sıra 175 tümenlik büyük bir gücü tutmaya devam ederken, Amerikan silahlı kuvvetler mevcudu 1945'de 12 milyondan, 1946'da 3 milyona, 1947'de 1.7 milyona düşmüştü: Savunma bütçesi de aynı yıllar içerisinde sırasıyla 81.6, 44.7 ve 13.1 milyar dolarla, hızla azalan bir eğilim göstermekteydi. Buna rağmen Amerikalılar hava ve deniz üstünlüğü ile atom bombası tekeline güvenerek son tahlilde üstünlüğü koruduklarına inanmaktaydılar. Ama bu görüşlerin yetersizliği kısa sürede ortaya çıktı. Bu arada işgal altındaki Doğu Avrupa'da sözde geniş cepheli koalisyonlar art arda kukla rejimlere dönüşmekteydi. .

Batılıların en büyük korkusu bu dönemde Avrupa'daki yıkıntının devrimlere yol açmasıydı. Komünist hareketlerin o dönemdeki etkinliğinin çok farklı olduğu unutulmamalıdır. Yıkıntının nedeni sadece altyapı, üretim tesisleri ve kentlerdeki fiziki tahribat değil, insanların

kitlessel olarak yerlerinden edilmeleri, toprak düzeninin değişmesi, sanayi üzerindeki devlet kontrolü, ticari bağların kopması, özel firmaların yüzbinlercesinin sahipleri ve sermayeleri ile birlikte yok olmasıydı. 1947 yılı da şehirler hala açtı ve köylülerin kentlere mal göndermeleri için gerekli olan istikrarlı para birimleri ve ulaşım sistemi yoktu. İngiltere ve Fransa kısa bir süre daha dayanabilirdi ama İtalya'nın durumu daha acil görülüyordu. En acil ihtiyaç konuları tahıl, kömür ve ulaştırmaydı.¹ Marshall Planı işte bu koşullarda Avrupa'nın desteklenerek istikrara kavuşturulması için ortaya çıktı ve başarılı oldu. Ancak Marshall yardımı Doğu Avrupa'ya ulaşmayacaktı.

Stalin zaferin getirdiği fırsatı kullanarak Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya kabul ettirilen sınırları parçalamış; Baltık ülkelerini, Doğu Prusya'yı ve Polonya'nın doğusunu ilhak ederek, Polonya'yı batıya itmişti. Polonya'nın kaybının bir kısmını telafi edecek şekilde, Almanya'nın doğusundan bir miktar arazi verildi. Bunun yanı sıra Doğu Avrupa'da Kızılordu'nun işgali altındaki ülkelerde Moskova yanlısı rejimler kelimenin tam anlamıyla zorbalık vasıtasıyla kuruldu. Sadece Yugoslavya ve Arnavutluk Moskova'dan uzak kalabilmeyi başardılar ama kendi rejimleri de çok baskıcıydı. 1945-48 yılları arasında doğu Avrupa'daki ülkeler komünistlerin de yer aldığı ulusal koalisyonlarla yönetiliyordu. Yönetimlerin saflaştırılması komünist olsun olmasın, Moskovacı olmayanların tasfiyesi şeklinde oldu. Kısacası, batı Avrupa'daki güçlü komünist partileri (Fransa, İspanya, İtalya'da) siyasi olarak etkisizleştirilirken, doğu Avrupa'da (Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan) bağımsız komünistler çok gaddar bir şekilde tasfiye edildiler. İki Doğu Akdeniz ülkesi ise ayrıca tehdit altındaydı ve olayların gidişatında önemli bir rol oynadılar. Bunlar Moskova'nın tehditkar talepleriyle karşılaşan Türkiye ile kanlı bir iç savaşın devam ettiği Yunanistan idi. Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda (hatta öncesinde) göz koyup da İkinci Dünya Savaşı'nda alamadığı yegane bölgeler Boğazlar ve Doğu Anadolu idi. Stalin ve Molotov savaş boyunca ve savaştan sonra bu bölgeler için çeşitli kereler küstahça yoklamada bulundular, fakat her seferin-

¹ Joseph Marion Jones, **The Fifteen Weeks, An Inside Account of the Genesis of the Marshall Plan**, Harbinger, New York, 1964, s. 247.

de gerekli sert tepkiyi görerek geri adım attılar. Bu, Rusya'nın durdurulabileceği konusunda batıyı oldukça etkileyen bir kararlılık gösterisi oldu. Truman 1947 yılında "nerede ve ne zaman olursa olsun iktidarı ele geçirmek için güce başvurduklarında komünistlere karşı çıkma" politikasını ilan ederek kendi adıyla anılan doktrini açıkladı. Bunun somutlanması ise Dışişleri Bakanı olan Marshall'ın yardım planlarıyla oldu. Bu yardım doğu ve batıya bir arada önerildi ama arkasından neyin geleceğini bilen Ruslar, Doğu Avrupa'da kendi denetimleri altındaki hükümetlerin bunu almasını engelledi. Savaş sonrasının binbir sıkıntısı yaşanırken Doğu Avrupa, batının hızla kalkınıp refah ve istikrara kavuşmasını büyük bir imrenmeyle izledi. Amerikan hayat tarzı önce Batı Avrupa'nın daha zengin ülkelerinde, sonra da diğer ülkelerin varlıklı azınlıkları arasında yaygınlaştırıldı. Avrupa'da 1930'larda başlayan sosyal devlet anlayışı, üretimden ve uluslararası ticaretten gelen zenginliğin bir ölçüde topluma yaygınlaştırılması, işçi sınıfının devrimden ve Marksizmden uzaklaşmasına neden oldu. Avrupa işçileri herhangi bir devrimin, gelir düzeylerinde kaçınılmaz bir düşüşe yol açacağını biliyorlardı. Ayrıca Doğu Avrupa'daki komünist işgal rejimleri hiç de özenelecek bir manzara arz etmiyordu. Refahlarını az gelişmiş ülkelerden yapılan korkunç boyuttaki kaynak transferine borçlu olmaları ise onları mevcut düzeni desteklemeye yönlendiriyordu.

Yukarıda sözü edilen gelişmelerle birlikte dünya iki kutuplu bir sürece girmekteydi. Buna tepki olarak 1956'dan itibaren Çin, Yugoslavya ve Hindistan gibi ülkelerin başını çektiği bir "Üçüncü Dünya"cilık hareketi ortaya çıktıysa da, bu son derece cılız kaldı ve giderek ilk etkisini de yitirdi. Amerika açısından soğuk savaş çok başarılı sonuçlar verdi. Batı Avrupa'da ekonomik gelişmenin hızlı olması siyasi dengelerin oturmasını sağladı. Böylece muhalefetteki komünistler giderek marjinal hale geldiler. Doğuda ise iktidardaki komünistler halka refah ve özgürlük sağlayamadıkları için tecrit oldular. Ayrıca Rusya'nın silahlanma için harcadığı korkunç paralar Sovyetler Birliği'nin çökmesindeki önemli nedenlerden birisini oluşturdu. Silahlanmaya ayırdıkları paranın küçük bir bölümünü insanların refahına harcasalar ve demokratik mekanizmalarını gerçekten geliştirmeye cesaret edebilseler çok şey farklı olabilirdi.

Soğuk savaş sürecinde son olarak Balkanların durumuna değine-
lim. Türkiye ve Yunanistan 1947, Yugoslavya da 1950'den itibaren
Marshall yardımını aldılar. 1949 yılında NATO kurulduktan sonra
Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında üye oldular. Böylece bu ülkeler
Moskova'nın etki alanının dışında kalmak için güçlü bir desteğe
sahip oldular. Aslında Balkanlar, Stalin ve Churchill arasında en
sıkı pazarlığa konu olan bölgeydi. Ancak müzakerelerin bir nokta-
sında kestirmeden bir sonuca gitmişlerdi. Romanya %90-%10
Rusya'nın, Yunanistan %90-%10 batının egemenliğine bırakılmış,
Yugoslavya ise %50-%50 olarak tayin edilmişti. Bulgaristan %75-
%25 Rusya'nın etki alanına bırakılmıştı. Aslında bu oranların her-
hangi bir nispeti gösterdiği de yoktu. Yugoslavya hariç hepsinde,
çoğu alan hepsini alıyordu. Halkların geleceği konusunda bu denli
pervasız davranılmış ve bundan utanılmamıştı. Bu oranların yazıl-
dığı kağıdı da Stalin hatıra olarak saklaması için Churchill'e bırak-
mıştı. Mamafih Stalin bu konuda sözüne sadık kalmış ve Yunan
komünistleri önce İngiliz, sonra da Amerikalıların yardımıyla ezilir-
ken hiçbir müdahalede bulunmamıştı.

Soğuk Savaş'ın Strateji ve Taktikleri

Soğuk Savaş herşeyden önce dolaylı ve örtülü taktiklerin kullanıl-
dığı ve kirli bir savaştı. Gerçi ufaklı büyüklü her savaşta mutlaka
savaş suçu işlenir ama soğuk savaş, çok farklı suçların çoğu za-
man perde arkasından ve birbirini izleyen komplolar şeklinde iş-
lenmesi açısından kirli savaş nitelemesini sıcak savaşlardan biraz
daha fazla hak etmektedir. Bir yandan casusluk, sabotaj ve benze-
ri eylemler sürdürülürken, diğer yandan da çok yoğun bir propa-
ganda savaşı yürütülmüş; vakıflar ve kitle örgütleri kurulup destek-
lenmiş; karşı taraftaki barış hareketleri kullanılarak sanatçılar ve
yazarlar satın alınmış, basın kuruluşları el altından desteklenmiş
ve akla hayale gelen-gelmeyen sayısız proje uygulanmıştır.

Soğuk Savaş'ın batıdaki lideri ABD için İkinci Dünya Savaşı'nın
hemen ertesinde temel sorun Avrupa'da komünizmin etkisizleştiril-
mesi idi. İlk başta ağırlık buraya verildi. Marshall yardımı bu
amacın temel araçlarından birisiydi. SSCB'nin temel sorunu ise

gene Avrupa idi. Doğu Avrupa'daki kukla rejimlerin istikrara kavuşturulması ve Batı Avrupa'da güç kazanmak amaçlanıyordu. Sovyetler Birliği Batı Avrupa'da fazla etkili olamadı ama İngiliz ve Amerikalıların Doğu Avrupa'daki faaliyetlerini büyük ölçüde etkisizleştirebildi. Baltık ülkeleri ve Ukrayna'daki anti-Sovyet güçlere verilen destekten bir şey çıkmadığı gibi, Polonya'da geliştirilmeye çalışılan direniş de başından itibaren Ruslar tarafından izlenmişti. Keza Arnavutluk hükümetini devirmek için iyi hazırlanmadan gönderilen 500 fedai bozguna uğramış ve 320'si öldürülürken, sadece 180 tanesi Yunanistan'a geri dönebilmişti. Buna karşın Amerikalılar Sovyet işgal bölgeleri dışında daha başarılı oldular. CIA'nın İtalya'da yapılan 1948 seçimlerini etkilemeyi başardığı, Batı Avrupa'daki işçi sendikaları ve entelektüel grupları komünistlerden uzaklaştırdığı da belirtilmektedir.¹

Soğuk Savaş'ın en ilginç hususlarının birisi de Amerikalıların Alman Generali Gehlen'in Doğu ülkelerinde istihbarat ve sabotaj için yerleştirmiş olduğu ajanları, daha doğrusu Gehlen örgütünün tümünü kullanmasıdır. Gehlen'in adamları Rusya'dan dönen esirleri sorguya çekiyor, istihbarat topluyor ve çok önemli bilgiler getiriyordu. Bunlar Amerikan istihbaratçısı ve CIA'nın ilk sivil başkanı Alan Dulles'in o kadar dikkatini çekmişti ki onunla tekrar görüşmek üzere Almanya'ya gitti. Bu ahlaksız Nazi ile nasıl çalışabildiğini soranlara ise şöyle yanıt vermişti: "Ahlaksız olup olmadığını bilmiyorum... İstihbarat işinde fazla başpiskopos yok. O şimdi bizim tarafımızda ve önemli olan da bu."² Aynı kaynakta Fransa'daki grevleri kırmak için rüşvet alan Komünist sendika liderleriyle temaslardan, Doğu Avrupa ülkelerinde desteklenen silahlı direniş gruplarından, Doğu bloğuna yönelik "Radio Free Europe" (Hür Avrupa Radyosu) yayınlarının yaygınlaştırılmasından ve benzeri faaliyetlerden söz edilmektedir.

¹ John Lewis Gaddis, "The Intelligence Revolution's Impact on Postwar Diplomacy" s.251-274, in Walter T.Hitchcock, **The Intelligence Revolution, A Historical Perspective**, USAF Academy, Washington D.C., 1991, s. 256.

² Leonard Mosley, **Dulles, A Biography of Eleanor, Allen and John Foster Dulles and Their Family Network**, The Dial Press, New York, 1978, s. 275.

Soğuk savaşın bu aşamasında ABD'de MacCarthy FBI başkanı Hoover ile işbirliği halinde solcu avına çıkıyor, Stalin ise işi başka bir şekilde yürütüyor, Rusya ve Doğu Avrupa'da sayıları 100 bini aşan idamlarla "temizlik" hareketi yapıyordu. Her halükarda NATO ve Varşova paktları Avrupa'daki durumu bir süre için istikrara kavuşturduktan sonra Soğuk Savaş giderek Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine kaydı. Sovyetlerin Nasır'ı ve Castro'yu desteklemesi, Amerikalıların İran, Guatemala, Şili'de yaptıkları darbeler bu dönemin öne çıkan olaylarıdır. Soğuk Savaş'ın günümüze bıraktığı en önemli miraslardan birisi de komünizme karşı "Yeşil Kuşak" oluşturma amacıyla Müslüman mücahitleri destekleme politikasıydı. Bu mücahitlerin bir kısmı özellikle Afganistan'da Rus işgali kırıldıkça ABD denetimini dışına çıktı ve bütün İslam ülkelerinde radikal İslami akımların gelişmesini kolaylaştırdı. Soğuk Savaş bitince de ABD kendi eliyle yarattığı bu "yeni düşmanları" Afganistan ve Irak'ı işgal için vesile olarak kullandı. Daha da ileri giderek "Büyük Ortadoğu Projesi" adı altında yeni bir askeri-siyasi projeyi, ilk başta bununla bağlantılı göstererek şekillendirdi.

Berlin ve Kore Krizleri, Topyekün Müdahale Stratejisi

1948-49 yıllarında meydana gelen Berlin krizi soğuk savaş doruğuna çıkaran olaydı. Berlin, Rus işgal bölgesinin içerisinde bir ada olarak kalmıştı. Önce Ruslar Almanya'daki dörtlü işgal konseyinden çekildiler. Buna karşı batılı işgal güçleri de karaborsa ve ekonomik kargaşaya karşı yeni bir para birimini devreye soktular. Rusların tepkisi Berlin'e giden kara ve demiryollarını kesmek oldu. Koca kentin yakıt, yiyecek ve diğer gereksinimlerinin havadan nakledilmesinin imkansız olduğunu hesaplamışlar ve batılıların mutlaka taviz vereceklerini düşünmüşlerdi. Bu hesapları yanlış çıktı. Bütün dünyadaki hava nakliye filolarının bir kısmını Avrupa'ya çeken Amerikalılar muazzam bir hava köprüsü kurarak Berlin'i beslemeyi ve ısıtmayı başardılar.

26 Haziran 1948'den 30 Eylül 1949'a kadar müttefikler Berlin'e günde ortalama 4.500 ton ihtiyaç maddesini havadan taşıdılar. Berlin Gatow Havaalanı çoğu gün 580 uçağı indirdi, boşalttı ve geri

yolladı. Toplam 277.264 uçuş ile 2.343.313 ton yük Berlin'e ulaştı. Binlerce uçağın ikmali, bakımı, yedek parçası ve hava trafiğinin kontrolü ile oluşturulan bu muazzam başarı karşısında Ruslar geri adım atarak ablukayı kaldırdılar. Bunun onlara ne kadar prestij kaybettirmekte olduğunu görmüşlerdi.

Berlin krizinin çıktığı 1948'de Truman, Kongre'den zorunlu askerliğin yeniden ihdasını istedi ve bunu elde etti. Fakat Avrupa'daki konvansiyonel güçler Ruslarla karşılaştırıldığında komik denilecek kadar ufak kalıyordu. Buna karşı, atom bombasının Rusları caydıracağı düşünülüyordu. Ruslar 1949'da kendi atom bombalarını patlatınca Amerikalılar büyük bir telaşa kapıldılar. Rusya'nın bu kadar kısa bir süre içerisinde bunu başaramayacağına kendilerini inandırmışlardı. Bundan sonra sıra hidrojen bombasına geldi. Amerikalılar 1953'de bu bombayı patlattılar ama ertesi yıl Rusların bu konuda da kendilerine yetiştiğini gördüler.

Berlin krizi ve Rus atom bombasına rağmen Amerikalılar konvansiyonel güçlerini artırmamışlardı. O dönemde Avrupa'daki askerlerinin sayısı da 100.000'den ibaretti. Diğer Avrupa ülkeleri de büyük bir ordu bulundurmuyorlardı, çünkü Rusya ile muhtemel her açık çatışmanın kısa sürede topyekün savaşa dönüşeceğinden emindilerdi. Bu takdirde dünyanın dört bucağına yayılmış üslerden kalkacak stratejik bombardıman uçakları pes edinceye kadar komünistlerin tepesine atom bombasını yağdıracaklardı (Kıtalararası füzelelerin gelişmesine kadar ABD atom bombası atma vasıtalarında açık üstünlüğünü korudu). Ne var ki Kore Savaşı 1950 yılında bu durumu altüst edecek, Amerikan stratejik düşüncesindeki büyük açmazı da açığa çıkaracaktı.

1950 yılında başlayan Kore Savaşı, Amerikalılarla Ruslar veya Çinliler arasında topyekün bir savaşa dönüşmedi (Her ne kadar MacArthur Çin'in stratejik bombardımanını defalarca gündeme getirdiyse de bu kabul edilmemişti). Böylece Amerikalılar atom bombasını atamadılar. Bu olgu topyekün mukabele stratejisinin topyekün bir savaştan başka her durum için iflas ettiğini ortaya koyuyordu. Hiçbir bölgesel kriz de insanlığın korkunç zararlar göreceği topyekün savaşı göze almayı gerektirecek kadar önemli olamazdı.

Amerikalılar Kore'de savaşın başlamasıyla birlikte derhal olağanüstü bir bütçe yaratarak ve Birleşmiş Milletler'in birçok üyesinin katkılarıyla önce Kuzey Korelileri, sonra da Çinlileri geçi sürecek bir konvansiyonel kuvvet oluşturabildiler. Fakat her krizde bunu tekrarlayamazlardı. Bu durum karşısında uzun vadede "esnek mukabele" (kimi zaman da simetrik mukabele) adı verilen, yani her tehdide onun gerektirdiği kadar güçle cevap verecek bir stratejiye giden uzun bir yol açıldı. Yalnız bu yolun aşılması yeni konseptlerin oluşması ve bunların gereklerinin yerine getirilmesi yaklaşık 10 yıl alacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan ve Rus işgal bölgeleri bölünmüş, Avrupa'nın sınırlarını otomatik olarak çizmişti. Asya'nın durumu ise belirsizdi. Amerikalılar ilk yıllarda komünizmin Batı Avrupa'da yayılma şansını yok etmekle uğraşmışlar, Asya köylülerinin bu ideolojiyle yeni bir rejim kurmaya yöneleceğini hiç düşünmemişlerdi. Ancak Marksizm bu ülkelerde gelişen milliyetçi akımlarla birleşerek sömürgeciliğin tasfiyesi için pratik bir yol oluşturdu. Hem ulusal kurtuluşu sağlayan, hem de feodal artıklar ve komprador kapitalizmin tasfiyesini kapsayan bir programın ana hatlarını temin etti. Gerçi bu sosyalizm deneyleri genelde bir devlet kapitalizmi haline dönüştü ama eski çürümüş rejimlerin de halklarına verebilecekleri bir şey yoktu. Fakat özellikle Çin devrimi, uzun yıllardır bu ülkeyle yakından ilgilenen Amerikalılar için Rus atom bombasıyla eşzamanlı, fakat belki ondan da büyük bir şok oldu. Böylece, eskiden ağırlıkla bir Avrupa meselesi olarak gördükleri komünizmin yayılmasını 1949'dan itibaren tümüyle global bir sorun olarak algılamaya başladılar. Yani, Rus işgal bölgelerinin dışındaki bazı yerleri de birinci dereceden tehdit alanları olarak algılamak gereğini derinden hissettiler.

Amerika'nın savaş sonrası güvenlik stratejisinin çizilmesinde birinci derecede rol oynayan uzmanlardan biri olan George Kennan, Rusya'dan güç alan komünizmin her yerde önlenmesinin olanaksızlığı karşısında global savunmanın seçilmiş bölgelerin takviyesi yoluyla yapılmasını öngörüyordu. Bunun başında da askeri ve teknolojik kapasitesi yüksek olan ülkeler geliyordu. Batı Almanya ve Japonya'nın güçlendirilmesi, NATO'nun kurulması hep bu doğrul-

tuda atılmış adımlardı. Kennan diğer ülkelerin, topyekün global hesaplaşmada pek de önemli olmayacağını düşünmekteydi. 1949'da Kennan'ın yerine geçen Paul Nitze başkanlığında ve Dışişleri ile Savunma Bakanlıklarının bürokratlarından oluşan yeni bir ekip NSC-68 adı verilen ünlü bir doküman hazırladı. Buna göre; oluşmakta olan iki kutuplu dünya sistemi içinde, komünizmin en küçük zaferi dahi topyekün yenilginin bir adımı sayılmalıydı. Böylece komünizmin tehdit ettiği her ülke birinci dereceden önem kazanıyordu. Doğal olarak bu çerçevede, dünya dengelerindeki değişme sadece askeri yayılma ile değil, diplomatik ve politik zaaf ve geri adımlarla da gerçekleştirilebilirdi. Kennan'ın yaklaşımında eldeki olanakların sınırlılığı göz önüne alınarak hayati ve ikincil çıkarlar arasında ayırım yapılırken, şimdi bu ortadan kalkıyor, dolayısıyla savunma harcamalarında da olağanüstü bir artış gerekiyordu.

Yeni strateji dolaylı savaşlara karşı da müdahale gerektiğini ileri sürüyor ve Sovyet yayılmacılığına karşı sadece askeri ve politik değil; ideolojik, kültürel, psikolojik ve ekonomik alanlarda mücadelelenin yükseltilmesini öngörüyordu. İşte, tam bu sırada Kore Savaşı'nın, hem de Berlin olayından sonra olanca ağırlığıyla gündeme gelmesi NSC-68'i savunanları güçlü bir pozisyona getirmişti. Böylece Kore için askeri olanaklar olabildiğince seferber edilerek savaşa girildi. Ama artık sadece Kore'de değil her yerde güç oluşturmak zorundaydılar. Avrupa'ya yeni tümenler gönderip NATO'yu takviye ettiler. 7. Filo Tayvan'ı korumaya aldı, vs. Fakat bu arada savunma harcamalarının dört katına çıkması, seçilmiş bölgelerin savunulması tartışmasını yeniden gündeme getirdi. Ayrıca Kore'de çok sayıda asker kaybetmeleri Amerikan Kongresi'nin savaşın gidişatını sorgulamasına yol açtı. 1952'de John Foster Dulles, askeri harcamalardaki aşırı artışın mali dengeleri altüst ettiğini söyleyerek her yerde ve her alanda üstünlük kurmalarının olanaksızlığını hatırlattı. Kendi deyimiyle; Ruslar, Çinliler ve uyduları, iç hatlar avantajına ve bol miktarda insan gücüne sahiplerdi. Onlara karşı 20.000 millik bir Majino Hattı kurmanın veya her yerde eşit güç oluşturmanın olanacağı yoktu. Bu nedenle seçilmiş noktalarda güçlü olunmalıydı. Nükleer silahlar ise askerlerin elinde bir ölüm aracı olarak değil, politikacıların elinde bir barış aracı olarak tutulmalıydı. Dulles, Amerika'nın

dünyanın her yanında büyük kuvvetler bulundurma gibi bir yükü kaldıramayacağını anlamıştı. Nitekim 1952'de Eisenhower iktidara gelince yeni Dışişleri Bakanı da Dulles oldu.

Eisenhower dönemindeki genel havanın NSC-68'de ifade edilenlerden çok farklı olmadığını söylemek gerek. Ama ABD yöneticileri belirsiz bir geleceğe kadar Kore Savaşı yıllarındaki ölçüde yük taşıyamayacaklarını ciddi olarak düşündüler. Nükleer silahların sınırlı kullanımını bir olasılık olarak ele aldılar. Ayrıca yeni askeri-politik paktlar oluşturularak bunların caydırıcı gücüne daha fazla ağırlık verdiler. Bunlar zaten Truman zamanında büyük ölçüde tamamlanmıştı. Rio Anlaşması (1947), NATO (1949), Anzus (1951), Japonya ve Filipinlerde yapılan anlaşmalar (1951); Kore (1953), Tayvan (1955), Seato (1955) anlaşmalarıyla takviye edildi. Ayrıca Türkiye, İran ve Pakistan ile ikili anlaşmalar da yine Eisenhower döneminde imzalandı. Bunların yanı sıra CIA'ın komünist faaliyetlere karşı operasyonları da, bu kurumun direktörlüğüne Dışişleri Bakanı J.F.Dulles'in kardeşi Allen W.Dulles'in getirilmesiyle hızlandırıldı. Musaddık (1953) ve Guatemala (1954) darbeleri bu dönemin ürünleridir. Fakat bir bütün olarak Eisenhower döneminde nükleer caydırıcılığa birinci dereceden önem verilmesi devam etmiş; bu şekilde devrimler önlenemediği ve görüşmelerle sorun çözme olasılıkları ihmal edildiği için mevcut yaklaşım ABD üst çevrelerinde ciddi şekilde eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Rusya'nın artan nükleer gücü karşısında stratejik dengenin korunması da belli bir endişe yaratmıştır. ABD ve NATO bu dönemde ciddi bir kriz karşısında nükleer silah kullanma kararlılıklarını defalarca teyit etmekle birlikte esas mücadelelerin NATO dışındaki bölgelerde sürüyor olması, bunu bir noktada tümüyle anlamsız kılıyordu.

Esnek Mukabele

Eisenhower'dan sonra ABD Başkanı olan Kennedy, 1960'ların başında uzun vadeli çıkarlarını korumanın en iyi yolunun hiçbir güç veya koalisyonun ülkesini tehdit eder konumda olmamasını sağlamakta yattığını söylüyordu. Almanya ve Japonya'nın yenilmesinden sonra şimdi de Rusya ve Çin'in Avrupa ve Asya'yı kontrol et-

mesi önlenmeliydi. Bu arada çürümüş rejimlerin kolaylıkla yıkıldığı görülmüş, bu durum ABD'yi az gelişmiş ülkelerde en gerici koalisyonların kayıtsız şartsız desteklenmesi yerine daha modernist güçlerin iktidarının sağlanması fikrine itmeye başlamıştı. Böylece komünizmin yayılması değişime karşı çıkılarak değil, değişimin yönlendirilmesiyle önlenebilecekti. Kennedy'den sonra başkan olan Johnson ise ABD'nin eşsiz zenginliği ile dünyadaki güçler dengesini istedikleri gibi yönlendirme şansına sahip olduklarını vurgulamış ve gereken hiçbir harcamadan kaçınmayacaklarını belirtmişti.

Modernleşmeyi destekleyen tezlerin sahibi olan Rostow, aynı zamanda komünistlerin daha esnek araçlarla avantaj sağladıklarını kaydederek yeni yaklaşımlar gerektiğine dikkat çekti. Böylece nükleer silahların yanı sıra, konvansiyonel gücün artırımına önem verilmeye başlandı. "Yeşil Bereliler" gibi özel kontrgerilla birliklerinin oluşturulması da bu döneme rastlar. Öte yandan, Ruslarla görüşme kanallarının artırılmasına da çalışıldı ki 1963'te yeraltında yapılanların dışında tüm nükleer denemelerin yasaklanması bu alandaki en somut gelişme oldu. Tüm bunlar esnek mukabele diye adlandırılan yaklaşımın geliştirilme sürecindeki olaylardı. Buna göre, ABD her krizde, geri çekilme ile topyekün savaş arasında uygulayabileceği birçok seçenek yaratabilmeliydi. Her tehdide, onu etkisizleştirecek kadar güçle karşı çıkabilmek çok önemliydi. Ama karşı taraf güç düzeyini yükseltirse, ABD'nin bunu her aşamada karşılıksız bırakmayacağı da kararlı bir şekilde gösterilmeliydi. Yani nükleer olmayan bir tırmanma ile caydırıcılığın sağlanması öngörüliyordu ki, Vietnam tam da bu tür bir düşüncenin ürünüdür.

Vietnam'daki tırmanmanın her türlü amacı aşan düzeye çıkması ise ABD açısından strateji hatası olarak başlı başına bir inceleme konusudur. Bu savaşta milyarlarca dolarlık cephane harcanıyor ve atılan bombaların miktarı kısa sürede tüm İkinci Dünya Savaşı boyunca yapılan bombardımanları aşıyordu. Ne kadar asker gönderilirse gönderilsin yeterli olmuyor, hatta giderek aşırı yıpratıcı sonuçlar yaratıyordu. Örneğin 1968'de Vietnam'a (o günün fiyatlarıyla hesaplanan!) 600 milyon dolarlık zarar verilmiş, fakat bunun için 6 milyar dolarlık uçak yitirilmişti. Ayrıca patlamayan mermi ve bombaların miktarı 27.000 tonu bulmuştu ki, Vietkong'un bunları

kullanarak yaptığı bubi tuzaklarıyla 1000 Amerikalının öldüğü hesaplanmıştı. Buna rağmen verdirilen kayıp oranları çerçevesinde Kuzey Vietnam'ın güneyi daha yıllarca takviye edebileceği ortaya çıkıyordu. Pentagon'un şu veya bu kadar güç kullanırsak şu kadar zamanda işi bitiririz tarzında yaptığı tüm hesaplamalar ve tahminler yanlış çıkmaktaydı. En azından Vietnam'da ABD'nin araçlarla amaçlar arasında bir denge kuramadığı, bir başka deyişle iyi strateji çizemediği ortaya çıkmıştı.

Detant ve Çok Kutupluluğa Dönüş

1970'li yıllara gelindiğinde ABD ve Rusya askeri açıdan iki süper güç olmakla birlikte Avrupa ve Japonya ekonomileriyle, Çin de büyüklüğüyle yeni güç odakları olarak ortaya çıkmışlardı. Ayrıca "sosyalist" olarak nitelenen ülkeler de kendi aralarında çoktan bölünmüşler, Moskova'ya bağlı monolitik blok da (önce Tito, sonra da 1958'de Mao köprüleri atmışlardı) artık tarih olmuştu. Nixon'un Dışişleri Bakanı olan Kissinger çok kutuplu sistemin yeni bir dönemin kapısını açabileceğine inanıyor, ya da en azından bunun teorisini yapmak istiyordu. Karşılıklı işbirliğinin yararları çok kutuplu sistemin işlemlerini garanti edecekti ve bunun için yumuşama, yani detant gerekiyordu. Bu amaçla Nixon ve Kissinger uluslararası ilişkilerde ideolojik farklılıkları ikni plana itmiş görünen bir sistem oluşturmaya giriştiler. Başta Çin olmak üzere birçok sosyalist ülkeyi ziyaret ettiler. Ama Amerikalılar sosyalizme karşı ideolojik ve politik düşmanlığı sürdürdüler, dünyanın her yerinde, gerici rejimleri desteklediler. Hindistan'da savaşın yaygınlaştırılması ve Şili'de CIA destekli darbe bunun somut örnekleriydi. Öte yandan detant Sovyet diplomasisinin Rus yayılcılığı için yeni bir maskeden başka bir şey olmadığını da tekrar ispat etti.

Sovyetlerin ekonomik alanda giderek zorlanmaları bu dönemde ABD'ye dünya çapında ek inisiyatif kazandıran bir olguydu. 1945'ten beri askeri, ekonomik, diplomatik ve ideolojik cephelerde uygulanan "tam saha pres" rakibi dağıtmaya başlamıştı. Amerikan yöneticileri bunu sezmekte gecikmediler ve presi sürdürdüler. Buna karşı Moskova askeri güç inşasını hızlandırarak aslında kendi

yenilgisini kolaylaştırmaya başladı. Bu arada Angola, Yemen, Afganistan, Etiyopya gibi ülkelerdeki faaliyetlerini artırmaları hesapsız ve umutsuz atılımlarının örnekleridir. Üretkenliği düşük bir ekonomiyile ABD ve müttefikleri karşısında hem konvansiyonel, hem nükleer silahlarda üstünlük yarışına girdiler. Ayrıca çok pahalı bir donanma inşa programı yürüttüler. Düşük üretkenlik ve silah yarışı krizi besleyen iki unsur olarak Rusya'yı sıkıştırmaya başladı. Kaldı ki Amerikalılar Rusya'nın batı buğdayı ve teknolojisine olan gereksinimlerini de birçok kez pazarlık unsuru olarak kullandılar. Hatta birçok kez Rusya'nın içişleri sayılabilecek konulara bile müdahale etmeye çalıştılar. Ama olayların olumlu sonuçları da oldu. 1972 Moskova zirvesinde iki tarafın da askeri çatışmaları önlemek için ellerinden geleni yapmaları kararlaştırıldı ve bu, ileriki yıllarda çeşitli bölgelerde gerilimin azaltılması yolundaki çalışmalar için bir adım oluşturdu. Bunu stratejik silahların sınırlandırılması (SALT) konusundaki gelişmeler izledi.

Konvansiyonel güçlerde ABD'nin 1970'li yıllarda önemli indirimlere gitmesine karşı Rusların ordu ve donanmalarına büyük paralar harcaması, ellerindeki olanaklarla ulusal hedefleri arasındaki dengeleri kuracak karar mekanizmalarına sahip olmadıklarını gösterir. Ama istikrara veya istikrarsızlığa hizmet eden girişimler tarafların hiçbirisinin tekelinde olmamıştır. ABD'nin Şah'a sağladığı sınırsız desteğin bu ülkede 1979'dan sonra oluşan köktendinci rejim üzerindeki etkisi, Rusların Etiyopya'da ilerici olarak destekledikleri dikta rejiminin iflası, Angola'da iki tarafın destekledikleri güçlerin uzun ve kanlı bir savaşa girmeleri, Rusların "tepeden aşağı devrim" gibi bir saçmalığı Afganistan'da tekrarlama hatasına düşmeleri, ABD'nin Latin Amerika'da gerici diktatörlükleri desteklemesi (1980'lerde tekrar seçimle gelen meşru hükümetlerin kurulmasını teşvik edip buna kıtanın demokrasiye dönüşü adını verdiler) gibi birçok olay birbirini izlemiştir. Yani her zaman olduğu gibi taraflar her olayı ne önceden görebilmişler, ne de her olayda belli plan ve prensipler çerçevesinde politika geliştirip uygulayabilmişlerdir. Sadece, çizdikleri genel çerçeve içerisinde, çoğu kısa vadeli tercihlere denk düşen uygulamalara girişmişlerdir.

Sonuç Olarak

Aşağıdaki iki paragrafı 1991 yılında, ilk baskı sırasında yazmıştık. Burada hiç değiştirmeden tekrarlıyorum. Böylece öngörülerimizin isabetli ve ispatsız yanlarını karşılaştırabiliriz.

“ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önce Sovyet sisteminin yayılmasını önlemiş, sonra da bu sistemi çökertmiştir. Ama böylece iki kutuplu sistem (Yalta politik sistemi) de çökmüş ve her ülke gücü oranında iktidarlarının peşinde koşmaya başlamıştır. Yeni bir global güvenlik sisteminin kurulamaması halinde bu durum hem dünyanın birçok bölgesinde, hem de genel olarak istikrarsızlığı artıracaktır. Almanya'nın birleşerek, daha doğrusu Batı Almanya'nın Doğu'yu yutarak tekrar hakimiyet çabasına girmesi yeni dönemin en önemli ve belki de en tehlikeli gelişmesidir. Nükleer güç olmasının bir miktar frenleyici etki yaptığı düşünülebilirse de gerektiğinde birkaç hafta içerisinde nükleer silahları yapabilecek olanaklara sahip olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Yugoslavya'nın parçalanması örneğinde görüldüğü gibi dolaylı saldırı yöntemlerini de kullanabilmektedir.”

“İki kutuplu sistemde Avrupa ve Japonya, daha doğrusu bütün zengin ülkeler ABD'nin şemsiyesi altında biraraya gelmişler, bir blok oluşturmuşlardı. 1990'ların başında bu blok içindeki etkinlik çatışmalarının dikkati çekecek şekilde arttığı gözlenmektedir. Ama bunun 1914 veya 1939'da olduğu türden bir çatışmaya dönmesi mevcut dünya koşullarında olanaksızdır. Buna karşın bölgesel düzeyde çatışmalar artmakta ve büyük devletler buralarda, farklı desteklerle etkinlik alanlarını genişletme çabalarını yürütmektedirler. Bunun için küçük devletlerin veya etnik grupların iktidarlarını kullanmaya çalışmaları da, dünyamızı yeni çatışmalara gebe bırakmaktadır.” O dönemde durumu böyle görmüşüz.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, iki kutuplu sistemin çökmesinden sonra dünya çapında istikrarsızlık eğilimleri artmış olmakla birlikte, ABD bu istikrarsızlıkları, emperyalist-kapitalist dünya sistemini tehdit etmemesini garanti edecek şekilde tecrit etmeyi başarmıştır. Bir taraftan Avrupa Birliği'ni kontrol altına almış ve AB içindeki Al-

man hegemonyasının uluslararası planda etkili olacak siyasi bir anlam taşımamasını önlemiştir. Esasen AB'nin dünya çapında yükselen bir güç olmadığı ve adeta ABD'nin himayesini zımnen kabul ettiği net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun en anlaşılır göstergelerinden birisi, AB ülkelerinin askeri varlıklarını asgari düzeye indirmeleridir. Almanya'nın birleşmesinin zihinlerdeki endişeleri yeniden canlandırdığı dönemde yazdığımız yukarıdaki satırların bugün çok anlamlı olmadığı görülmektedir. İki kutuplu düzenin çökmesinden sonra ABD kutbuna yakın olanlar, şöyle bir silkindikten sonra bu şemsiye altında buldukları rahatlığı terk etme çabasını göstermemişlerdir. Esasen bunu gerektirecek bir ekonomik ve sosyal dinamizm içerisinde değillerdir. ABD dışındaki bütün zengin ülkelerin nüfusları hızla yaşlanmaktadır. 2050 yılında nüfusunun yarısından fazlası ileri yaşa gelecek olan Avrupa ülkeleri ve Japonya'nın bu dinamizm içerisinde olacakları da artık beklenemez. Diğer yandan Sovyetlerin zoraki eski "ortakları" da batı himayesine girmek için dakika yitirmemişlerdir. Kısacası iki kutuplu sistemin çökmesiyle 1990'larda yaşanan gerginlikler azaltılmış olup, blok içindeki etkinlik çatışmaları da çok sınırlı kalmıştır. ABD için Avrupa sorunu büyük ölçüde çözülmüş olup, 2000'lerde ana sorun Asya ile ilişkilerin uzun dönemde nasıl yönetileceği şeklinde tezahür etmiştir. Şimdi yaşanan ana uluslararası süreç budur.

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

GAYRİ NİZAMİ SAVAŞLAR

Tanımlar

Gayrı nizami savaşlar, iki ordunun karşı karşıya geçip cephe oluşturdıkları klasik durumun dışında kalan bütün silahlı mücadele biçimlerinin genel adıdır. Bu tanıımı yapmak zor sayılmasa da bundan sonrası oldukça karmaşıklaşmaktadır. Gerilla savaşı, halk savaşı, partizan savaşı, iç savaş, politikleşmiş savaş, uzatılmış (sürüncemeli) savaş, direnme savaşı ve hareketli savaş gibi bir dizi kavram karşımıza çıkmaktadır. Son dönemde güçleri çok farklı olan tarafların karşılaşmasını ifade etmek için kullanılan asimetrik savaş kavramı da bunlara katılmıştır. Söz konusu mücadele biçimlerini uygulayanlara karşı da kontrgerilla, temizleme hareketi, psikolojik savaş, bul ve yok et türünden kavramlarla ifade edilen operasyonlar yürütülmektedir.

Yukarıda saydığımız kavramların içerisinde çıkmak için önümüzdeki en pratik yolun, amaç ve biçime yönelik tanımlamalara başvurmak olduğu kanısındayız. Aksi halde konunun içinde kaybolmak riski vardır.

Gerilla kelimesinin yaygın olarak ilk kullanımı Napoleon'un İspanya'yı işgaline karşı yürütülen direniş sırasında olmuştur. İmparatorun tümenlerine karşı cephe tutamayan İspanyollar çetin bir yıpratma harbine girmişler, garnizonları, ikmal yollarını ve karakolları vurmuşlar, karşı darbeleri çekilerek savuşturmuşlar, böylece işgali Fransa için aşırı pahalı ve felaketli bir teşebbüs haline sokmuşlardır. Napoleon'un çöküşü İspanya'da başlamıştır.

20. yüzyılda ise halk güçlerinin direnişi ve etkinliği (potansiyel ve uygulama olarak) teorize edilmeye çalışılmış, ama düşünce hiçbir zaman önceden değil, fakat bizatihi uygulamalara paralel olarak gelişmiştir. Yani, şu veya bu ülkede halk güçlerinin herhangi bir teoriye uygun davrandığı görülmüşse bunun tek nedeni, teorinin olayların gelişmesi gözlemlendikten sonra yapılmış olmasıdır. Esasen halkların önceden yapılmış teorilere uygun davranacakları yolunda bir kural yoktur. Sosyal teoriler ya çok geneldir ya da çok spesifik bir zaman aralığındaki durumları açıklar.

Her savaşın politik yanı vardır ama gerilla savaşları genelde politik yanı daha ağır basan mücadelelerdir. Az güçle karşıdaki büyük gücü yıpratarak, onun zayıf yönlerinden istifade ederek, askeri değil politik çözüm elde etmeyi amaçlar. Bazı hallerde gerilla, halk savaşı adı verilen daha genel savaşın ilk aşaması olarak görülür. Halk savaşı güçlü bir düşmana karşı "devrimci şiddet"i kullanıldığı; hemen her durumda ulusal ve sınıfsal özellikleri birarada taşıyan topyekün bir mücadele biçimidir. Politik ve askeri mücadele unsurlarının birarada kullanılmasına dayanır. Bazı hallerde ise gerilla, düzenli ordunun çekildiği bölgelerde düşmanı yıpratmak için uygulanır. Bu durumda politik bir hedef peşinde koşma özelliğini taşımaz. Partizan savaşları çoğu kez bu kategoriye girer. Ülkenin düşman işgaline girmesiyle, yenilen düzenli ordunun kalıntılarıyla birlikte bir direniş mücadelesi başlar. Bunlar işgale uğramamış bölgelerden veya ülkenin tümü işgale uğramışsa dost ülkelere destek alabilirler. Kısacası gerilla, askeri açıdan zayıf olan gücün savaş yöntemidir.

Bu kadar tanımla işe başlayacağız. Yoksa (ve belki de aslında) her gayri nizami harp için ayrı bir açıklama sistemi üretmemiz gerekir. Yalnız, ortak ve ayrı olan hususları görmenin önemini hatırlatmak isteriz. Bu arada, herkesin kendi durduğu yere uygun tanımlamalar yaptığını da unutmamalıyız.

Gerilla savaşlarının başlangıç nedenleri çok farklı olabilir. Kimi sadece dış düşmanı kovmayı, kimisi iktidarı değiştirmeyi, kimisi ikisini birden ister. Daha sınırlı amaçlara yönelik gerilla savaşları da görülmüştür. Bunların makul bir süre içinde halkın desteğini

sağlaması, zihinleri kazanması önemlidir. Aksi halde eski kullanımda yaygın olan "eşkiya" veya günümüzde daha çok kullanılan deyişimiyle "terörist" kategorisinde kalma ihtimali büyüktür. Gerilla mücadeleye başlarken -ve daha uzun süre- zayıf olacağı için arazi tutmaya çalışmaz. Dayandığı prensipler, inisiyatif, esneklik, şaşırtmaca, saldırı ve çekilmeye ani hareket, hızla güç yoğunlaştırma ve dağılımadır. Bu anlamıyla gerilla savaşı bir hareketli savaştır. Gerilla yalnız başarıdan emin olduğu zaman savaşır. Kendi istediği yerde ve zamanda muharebe etmesi esastır. Temel savaş yöntemi baskın ve pusudur. Asla muharebeyi ister istemez kabullenme durumunda kalmamalıdır. Kısacası gerillanın sırtında yumurta küfesi olmamalıdır. Bu savaşta kurallar iki taraf için aynı değildir. Kuralların farklı olmasından kimin yararlanacağı ise somut durumların kullanılmasına bağlıdır.

Gerillanın varlığı için en önemli şey bir üs bölgesine sahip olmaktır. Bu, olmazsa olmaz koşuldur. Yeni kadroların eğitimi, ikmal, destek ve korunma fonksiyonlarının yerine getirilmesi için üslere gerek vardır. Bunlar genel olarak düşman denetiminin ve ilgisinin zayıf olduğu dağlık veya ormanlık bölgelerde kurulmuştur. Ancak düşman işgali altındaki yoğun nüfuslu bölgelerde de üsler var olabilir. Bunlar kurtarılmış bölge anlamında değil, fakat hasım gücün tam anlamıyla denetimi altında olmayan kentsel alanlardır. Bunun yanı sıra birçok halde komşu ülkelerin topraklarından yararlanıldığı görülmüştür.

20. yüzyıl gerilla hareketlerinin genel bir değerlendirmesini yaptığımız zaman, özellikle daha eski dönemlerde kır gerillalarının kent gerillalarına göre çok daha yüksek başarı oranına sahip olduklarını görürüz. Bunun nedeni birçok ülkenin kırsal kesiminde yakın zamanlara kadar ulaşım imkanlarının ve devlet mekanizmasının zayıf olmasıydı. Öte yandan, 20. yüzyılın son üçte birlik zaman diliminde altyapı ve merkezi yönetim hizmetlerinin köylere ulaşmasından sonra klasik gerilla ve halk savaşı türünden eylemlerin azaldığını ve etkisizleştiğini görmekteyiz. Buna karşı şehir gerillası genel başlığı altında toparlanabilecek olan eylemler çoğalmaktadır. Sonuçta dünya hızla kentleşmektedir ve bu askeri-siyasi mücadelelere de yansımak zorundadır. Kuşkusuz ki bunun teknik nedenleri

kadar politik nedenleri de mevcuttur. Daha somut olarak ifade edersek, sömürgelerdeki ulusal kurtuluş savaşlarının bitmesinden sonra halk savaşları genel kategori olarak sona ermiştir. Yeni sömürge nitelemesiyle geri kalmış ülkelerde gerilla ve halk savaşını zorlamaya çalışan atılımlar ise uzun süredir başarısız olmaktadır. Açık işgalin olduğu durumlar hariç, bunların tutarlı bir perspektifleri kalmamıştır. Gerilla harbi hiçbir zaman sadece teknik ve taktik sorunlara indirgenemez. Ama gerillaların teknik ve taktik açılardan iyi yetişmiş olması da önemlidir. En kritik ve belirleyici sorun ise politik amacının net, liderliğinin ise basiretli olmasıdır.

Bu arada gerillaların tek başlarına başarılı olamayacakları da açıktır. Onları ayakta tutacak, eleman ve kaynak sağlayacak yan örgütlerin desteği gerekir. Gerillalar halkla aralarında bağlantı kayışı işlevini gören yaygın kitle örgütlenmelerine önem verirler. İzolasyon ise yok olma demektir. Basın, dernekler, entelektüel ortam ve sanatçılar da propaganda amacıyla gerillaların etkilemek istediği hedef kitlenin başında gelir. Ancak bütün bunlar yeterli değildir. Ahalinin, bu mücadeleyi desteklemek için büyük bir bela ile karşı karşıya olması (örneğin düşman işgali gibi) ve kurtuluş için başka bir alternatif olmadığına inanmaları gerekir. Aksi halde halk, örgütlü (veya örgütsüz) şiddetin getireceği risk ve sorumlulukları üstlenmeye hevesli olmaz. Bütün gerilla hareketlerinin birçok tereddütte başlaması bunun göstergesidir. Gerilla savaşının en kolay bastırılabilceği aşama da başlangıç safhasıdır.

Buraya kadar değindiğimiz kavramlar sayesinde gayri nizami savaşları belli kategorilere sokmayı deneyebiliriz. Çin'de, halk savaşına doğru evrimleşmiş bir iç savaş görürüz ki, gerilla unsurları birçok bölgede mücadelenin ilk aşamasını oluşturmuşlardır. Vietnam'da ise daha doğrudan bir süreç içerisinde gerilla eylemlerinin halk savaşına dönüşmesi görülür. Klasik örneğe en yakın olay belki de Vietnam'daki mücadelelerin ilk aşamasıdır. Kuzey'in bağımsızlığından sonra Güney Vietnam'daki durum farklıdır. Filipin ve Malezya'da ise gerillalar halk savaşına geçmeden yenilmişlerdir. Cezayir'de Fransız işgaline karşı gerilla unsurlarıyla birlikte kentlerdeki kitlesel tepki biçimlerini de içeren bir direniş savaşı yaşanmıştır. İspanya 1936-39 ise tipik bir iç savaştır. Burada gayri

nizami savaş, cephe savaşının bir tamamlayıcısından ibaret olup, politik fonksiyonu yoktu veya asgari düzeydeydi. İkinci Dünya Savaşında Alman işgali altındaki Doğu Avrupa ve Rus topraklarında yürütölen direniş ve gerilla eylemlerini de partizan savaşı olarak adlandırabiliriz. Böyle bir kategorizasyon için asgari kavramları elde etmiş olduğumuzu umarak burada gayri nizami harbin üst biçimi olan "halk savaşı"na biraz daha değinelim.

Halk savaşı uzun bir mücadeledir. Öyle ki gerillaların politik gelişmeler kendini gösterinceye kadar savaşması esastır. Kısaca üç aşamaya ayrılması adet olmuştur. Birinci aşama olan stratejik savunmada sabotaj, pusu ve benzeri eylemlerle güç gösterisi yapılır. Vur kaç taktiklerini uzun ricatlar izler. Düşman birçok yeri korumak zorunda kalarak güçlerini dağıtır. Kural olarak arazi tutulmaz ve düşmanın ilerlemesi önem taşımaz. Hedef, gerillanın varlığını sürdürebildiğini ispatlaması ve karşı tarafı yıpratmasıdır. Stratejik denge denilen ikinci aşama gerillanın halk ordusu halinde toparlanmaya başladığı, düşmanın ise elindeki olanakları sonuna kadar zorladığı halde gerillayı yok edemediğı dönemdir. Bundan sonra düzenli birliklerin oluşturulup düşmanın kesin yenilgiye uğratılacağı stratejik saldırı aşaması gelir. Bu safhada gerilla artık ikincil öneme sahiptir çünkü hiçbir savaş gerilla ile kazanılmaz. Gerilla son safha için koşulları oluşturmuştur. Her safhanın uzunluğu ise tamamen koşullara bağlıdır. Bu şablonun -başta Çin ve Vietnam olmak üzere- az sayıda örnek için geçerli olduğunu da tekrar belirtelim. Ama bunlar için bile dikkatle kullanılması gerekir.

Ölkeleri tek tek incelemeye geçmeden önce gerilla veya halk savaşının politik yönlerine bakarsak, bunların genelde köylölerin gücüne dayanan ve ulusal yanları en az sınıfsal yanları kadar ağırlık taşıyan mücadeleler olduğunu görürüz. Eskiden Marksistler bunlara işçi sınıfının önderliğinde ulusal kurtuluş mücadelesi adını verirlerdi. Doğal olarak, bu ölkelerde halk savaşının yapıldığı yıllarda işçi sınıfı çok cılız olduğundan, önderliğin fiili değil ideolojik olduğu vurgulanmıştır. Bu savaşlarda az sayıdaki asker, memur ve diğer eğitimli kesimin itici gücü oluşturduğu, hatta bunların çoğu halde batı ölkelerinde okuyan aydınlar olduğu görölmektedir. Az sayıdaki işçinin genelde mücadelelere yakın baktığı, köylölerin ise

kitlesel gücü temin ettiği de izlenen hususlardır. Temel güç olan köylülüğün politik olarak kazanılması onların yoksul kesimlerinin aşırı sömürüden kurtarılımları ve topraklandırılımları sayesinde mümkün olmuştur. Ancak ulusal güçlerin en geniş cephesinin sağlanması için sınıf mücadelesinin belli dengeler içinde tutulması, bu savaşları yürütenlerin oldukça zorlandıkları bir husus olmuştur.

Çin ve Vietnam'da olanlardan sonra halk savaşının yenilmez bir yöntem olduğu epey tartışıldı. Düzenli bir ordunun silahlı ve savaşan bir halk karşısında çaresiz kalacağını düşündü. Ancak karşıgerilla taktikleri de hızla geliştirildi. Bunların yanı sıra sızma, bölme, reformlarla halkı gerillalardan uzaklaştırma, propaganda ve daha birçok yolla gerillayı yenecek tedbirler geliştirdiler. Esasen kentlerin ve kırsal alanların denetim olanaklarının genişlemesi, azgelişmiş ülkelerde toprak meselesinin farklılaşması, kentleşme ve kapitalistleşme, halk savaşının uygulanmasını adeta olanaksız hale getirdi. 20. yüzyılın önemli bir parçası olan bu olayların başarılı ve başarısız örnekleriyle kaydedilmesi gerekir.

Bu arada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da Çin ve Vietnam'da önce gerilla hareketi olarak başlayan mücadelelerin "halk savaşı" veya "ulusal kurtuluş savaşı" olarak adlandırılan süreçlerde esas itibarıyla bir düzenli ordular savaşına dönüşmüş olmasıdır. 1919'da Pekin'e ve 1973'te Saygon'a giren birlikler gerilladan alelacele oluşturulmuş taburlar değil, yıllardır savaşan piyade ve mekanize tümenlerdi.

Çin'de Halk Savaşı

Çin'de cumhuriyet, bizdeki İkinci Meşrutiyet'ten 3 yıl sonra, 1911'de ilan edilmişti. Bu durum ülkeye beklenen mutluluğu getirmemiş, iktidar parçalanmış, ülke savaş ağası adı verilen yöresel güçlülerin elinde oyuncak olmuştu. Toprak ağaları sınıfıyla içiçe geçmiş bürokratların da halka bir şey verme umudu yoktu. Ülkenin içinde bulunduğu zayıf durum ulusal uyanmanın doruğunu yaşayan Japonya'nın iştahını kabartmaktaydı. Kıyı kentlerinde garnizonları bulunan batılı güçlerin Birinci Dünya Savaşı'nda zayıflamaları ve bölgeyle eskisi kadar ilgilenemez olmaları o zamana kadar müşte-

rek sömürge olarak görülen bu ülkede şimdi daha rahat yayılabileceklerini düşündürmüştü. Buna karşı; Japonların Çin'den egemenlik haklarının teslimi anlamına gelen taviz ve imtiyazları pervasızca istemeleri büyük bir tepki oluşturarak Çin'in uyanışı sayılabilecek olan 4 Mayıs 1919 hareketini yaratmıştı. Çinli gençler ve aydınlar yaygın örgütlenmelere girmişler, kadınlar toplum hayatına atılmış, birçok kitap ve dergi yayınlanmış; adeta yeni bir Çin oluşmaya başlamıştı. Ne var ki bu koca ülke, kıyı bölgelerinde gelişmiş bir liman (komprador) kapitalizmi ile yüz milyonlarca yoksul köylü arasında sıkıştığı cendereyi kolayca aşamazdı. 1920'lerin başında Moskova'daki yeni rejim ile iktidarı ele geçiren Kuomintang arasında yakın ilişkiler gelişmeye başladı. Rus askeri uzmanların yardımıyla açılan Whampoa Askeri Akademisi Çinli subayları eğitmeye başladı (Bunların arasından bir kısmının komünist olduğu da doğrudur). Öte yandan, 1921'de kurulan ve hızla büyüyen Komünist Parti bu çerçevede Kuomintang'ı desteklemeye mecbur bırakıldı. O dönemde bütün komünist partileri Moskova'dan talimat aldıkları için, karşı çıkmaları düşünülemezdi.

Kuomintang'ın şefi Chiang Kai-shek hem Moskova'da parti ve devlet entrikalarını, hem de Şanghay batakhanelerinde yeraltı dünyasının kallesliklerini öğrenmişti. 1926 yılında savaş ağalarına karşı düzenlediği başarılı seferden sonra 1927'de komünistleri yok etmeye karar verdi. Bu yıllarda komünistlerin bildiği tek savaş yöntemi şehirlerde yapılan ayaklanmalardı. Sabah erkenden hükümet binaları, PTT, karakol ve istasyonlar ele geçirilecek ve iktidar alınmış olacaktı. Gerekirse barikatlarda savaşılacak, bundan sonra kararnamelerle yeni düzenin inşası ve sosyalizmi anlamayan köylülerin burnunun sürtülmesi safhası gelecekti. Yani iktidar önce kentlerde ele geçirilecek, sonra kırlara yayılacaktı. Bu öylesine köklü bir yanılıydı ki, 1917'den sonra tek bir başarılı ayaklanma bile olmadığı halde milyonlarca insan buna inanmaya devam etti ve hayatını boş yere yitirdi. 1927'de komünistler büyük kentlerde toplanarak Kuomintang'a kurban edildiler. Şanghay'da ayaklandıkları sırada Chiang'in emperyalistlere karşı onlara yardım edeceği düşündüler. Ama tam tersi oldu. 1926'da Komintern'e sempatan üye olarak kabul edilen Kuomintang, ÇKP'yi yeryüzünden silmeye

karar vermişti. Ama bu arada başta Mao olmak üzere bir kısım komünist, dağlık bölgelere çekilerek kır sovyetleri kurmaya başladılar. Bunlar Moskova'nın güdümünden hoşnut değillerdi ve Çin'de yeni dönemin ancak köylülerle birlikte kurulabileceğini düşünüyorlardı.

İlk kez Kiangsi-Fukien bölgesinde varlık bulan kırsal üslerin oluşumunda Mao ile Çu-teh önemli bir rol oynadılar. Çu-teh komünistlerin etkin olduğu 9. tümenin çekirdek kadrolarını oluşturan 900 kişiyi yanına alarak dağlara çıkmış, burada bir avuç maden işçisinin yardımıyla köylülerden gerilla yaratmaya çalışan Mao ile birleşmişti. Alternatif halk iktidarı kentlerde değil kırlarda başlıyordu. Doğal olarak Moskova, asli çizgisine ters düşen (tam anlamıyla ezber bozan) bu gelişimden memnun olmadı. ÇKP'ye talimatlar yağdırarak Kuomintang ile barış yapmalarını, bunun olanaksızlığını görünce de hiç olmazsa birkaç büyük kenti ele geçirip teoriye uygun davranmalarını istemişti. Japon saldırıları yoğunlaşınca aradan geçen tüm katliamlara rağmen Mao'yu, Chiang ile ittifaka zorlamaktan vazgeçmeyecekti.

Chiang 1930 yılından itibaren kurtarılmış bölgeleri yok etmek için büyük saldırılara başladı. Mao bunları esnek taktiklerle savuşturmaya çalıştı. Arazi terk ederek zaman kazanmak ve bu zaman içerisinde halkın kazanma azmini pekiştirmeyi hedefliyordu. Yani stratejik ricat döneminin klasik taktiklerini uyguladı. Burada savaşın iki amacı vardı. Bizzat savaş içinde yeni kadroların yetiştirilmesi ve kitlelere politik propaganda yapılması. Mao bu ikinci amacı politik seferberlik olarak da ifade etmiştir. Ayrıca savaş gerillaların en büyük ikmal kaynağıydı. Gerek silah, gerekse de yeni elemanlar, esir alınan ve dağıtılan hükümet birliklerinden sağlanıyordu.

Önemle belirtmemiz gereken husus, Çin'in değişik yörelerinde mücadelenin küçük gerilla birlikleriyle başlatılmasına rağmen savaş boyunca ve her aşama da kurtarılmış bölgelerin ve başından itibaren nispeten büyük birliklerin varlığıdır. Yani her şeyin küçük bir grubun silahlı propagandasıyla başladığını ileri sürmek doğru değildir. Çok uzun süren bir ikili iktidar durumu yaşanmış, o dönemde "Sovyet" denilen kırsal halk iktidarı ve onu boğmak isteyen Kuomintang birarada var olmuştur. 1928-1930 arasında 11 adet

kurtarılmış bölge vardı. Güney Çin'deki Kiangsi-Fukien üssü, 3 milyon nüfusuyla en büyük bölgeydi. 1927-28 kışında Çu-teh'in 1.600, Mao'nun 1.000 askeri varken, silahlı grupların sayısı ülke çapında hızlı bir artış göstermişti. 1928'de Çu-teh iki alayı olan bir tümen kurdu. Subay okulundan gelen 6 bölüklük bir kuvveti esir alarak taraflarına çekmeleri kadro sorunlarını hafifletti. Bu tür olaylar sayesinde 1930'da başlayan beş büyük kuşatmaya dayanabildiler.

Birincisi 100.000, ikincisi 200.000 kişiyle girişilen kuşatmalar başarısız olduktan sonra 1931'de bizzat Chiang, Alman danışmanlarıyla birlikte 33 tümenlik bir güç yığarak bölgeye geldi. Ama komünistler esnek taktiklerle bu gücün yarısını dağıttılar ve bir kısmını da kendi taraflarına çektiler. Bu yıl Japonlar Mukden olayını bahane ederek Çin'e girmişler ve Mançurya'yı almışlardı. Chiang buna rağmen Japonlara karşı savaşı bırakarak komünistlere yüklenmeye devam etti. 1933'de dördüncü seferi başlattı. Komünistler bu kez ciddi bir hataya düştüler. Ülke çapında güçlü olmadıkları halde artık üs bölgelerinde iyice yerleşik düzene geçerek fabrikalar ve tesisler kurmuşlardı. Bunları korumak için esnek çekilme taktiklerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Mevzi savaşlarına girip yenilmeye başladılar.

1934 Eylül'ünde başlayan 5. seferi Alman generali von Falkenhauzen yönetiyordu. Bu general "ateş duvarı" adı verilen bir taktik geliştirmişti. Azar azar ilerleyerek kale-tabyalar inşa ediyor, aradaki her evi, tarlayı ve köyü yakıyordu. Kızılordu iyice sıkıştı ve bölgede kalırsa yok olacağını anladı. Üs bölgesi toparlanacak ve uzun bir yürüyüşe çıkılacaktı.

90.000 kişiyle başlayan uzun yürüyüşün ilk aylarında büyük kayıplar verildi. Bunun önemli nedenlerinden birisi Li-Teh takma adıyla askeri danışmanlık yapan Komintern temsilcisi Otto Braun'un yürüyüş kolunu taktik esneklikten yoksun mevzi savaşlarına sürme-siydi. Bu durum ÇKP içindeki en önemli toplantılardan biri olan Zunyi Konferansı'na yol açtı. 6-9 Ocak 1935 tarihinde aynı adı taşıyan kentte yapılan toplantıda Mao fiilen yürütmeye el koydu ve savaşı esnek gerilla taktikleriyle yürüteceğini belirtti. Bu konferans ile Moskova'nın müdahaleleri asgariye indirildi. Birlikler yeniden

toparlandı ve büyük zorluklara rağmen güvenle yola devam ettiler. Sonuçta 12.000 kilometre yol kat edip 18 sıradağ ve 24 büyük nehir aşarak Kuzey Shensi'deki Yenan'a geldiklerinde sadece 7.000 kişi kalmışlardı. 1932'de 14 devrimci üsleri varken bu sadece bire inmiş, üye sayıları da 300.000'den 1936'da 50.000'in altına inmişti. Ama büyük bir deney birikimine sahip olmuşlar, uzun yürüyüş boyunca tüm ülkede seslerini duyurmuşlar, sayısız Kuomintang kuşatmasını yarmışlardı.

1937-45 arası Japonlara karşı savaş ister istemez öne çıktı. Kuomintang sadece dağlık batı bölgelerini denetleyebiliyor, Japonlar Mançurya ve tüm kıyıları ellerinde bulunduruyorlardı. Komünistler ise bu dönemde Yenan'da disiplinli bir ordu kurarak tekrar güçlendiler ve çürümüş Kuomintang'dan daha iyi bir toplum kurabileceklerini somut olarak ispat ettiler. Üs bölgelerinde köylülerin yaşam standardını yükseltmeleri ve toprak reformu işin püf noktasıydı. Bu Çin'den başka bir ülkede pek mümkün olamazdı. Hayatla açlıktan ölüm arasında çok ince bir çizgide yaşayan Çin köylüleri feodal sömürü ve insafsız Kuomintang vergilendirmesinden kurtulunca yeni rejime dört elle sarılıyorlardı. Yeni rejimin temellerinin kurtarılmış bölgelerde atılması ve ikili iktidarın uzun yıllar sürmesi komünistlerin ülkenin tümünde iktidarı almalarını çok kolaylaştırdı.

Japonlar yenildikten kısa bir süre sonra, 1946'da iç savaş yeniden alevlendi. Bu yıl komünistler yarım milyon Kuomintang askerini dağıtmış ve ülkenin dörtte birini ellerine geçirmişlerdi. Bundan sonrasında klasik cephe savaşına dönülmüş, gerilla ikinci plana düşmüştü, 1947 baharında Çin Halk Kurtuluş Ordusu resmen kuruldu ve başkomutanlığı Lin Piao getirildi.

Bu dönemde en ilginç hususlardan birisi Kuzey Çin'de birçok elverişli bölge bulunmasına rağmen Mao'nun karargahını Orta Çin'e almasıdır. Bunun temelinde Moskova'dan bağımsız olma isteği yatar, ne kadar yerinde bir tedbir olduğu da 1948 yılında ortaya çıkmıştır. Bu yıl zafer iyice yaklaşmışken Berlin krizi patlak verince Moskova, Liu Shao-shi aracılığıyla Mao'dan savaşı rölantiye almasını istedi. Böylece ABD Kuomintang'ın yükünü çekmeye devam edecek ve yıpranacaktı. Mao zaferden vazgeçerek tekrar gerilla

aşamasına dönmeyi kesinlikle reddetti. Zaten zafer elle tutulacak kadar yaklaşmıştı.

ABD'den büyük destek alan Chiang (Sovyetler Birliği de en azından karşısında değildi) savaşın nizami muharebelere dönüştüğü bu son aşamasında her şeyi birden elinde tutmaya çalışarak çok vahim bir hata yaptı. Sonuçta hiçbir yerde üstünlük elde edemedi ve orduları art arda dağıldı. Mançurya'da kuşatılmış durumda kalan birliklerini kurtarmak için sonuçsuz bir harekate girişerek son ihtiyatlarını da eritti. Bunu yaparken tarih boyunca Mançurya'yı tutan herkesin eninde sonunda Çin'e hakim olduğu gerçeğinden hareket etmişti. Ama artık komünistleri Mançurya'dan atmaya olanak yoktu ve bu açıdan tarihin tekerrür ettiği görülmüyordu. Yani Mançurya tezi doğrudu ama burasını elinde tutacak olan başkasıydı. 31 Ekim 1948'de Cihang'ın Mançurya'daki son kaleleri düştü. Kasım ayındaki dört muharebede 320.000 askeri dağıldı. Yine Kasım ve Aralık aylarında 65 gün süren Huai-Hai meydan muharebesinde Kuomintang'a son darbe vuruldu. Ocak 1949'da komünistler Pekin ve Tientsin'e girerek Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Chiang ve bir kısım takipçileri Tayvan'a kaçtılar ve orada yeni bir devlet kurdular. İki Çin arasındaki çekişme hala sürüyor.

Çin'de halk savaşı, gerilla ve iç savaş özelliklerini gösteren evrelerle birlikte 22 yıl sürmüştü. Başarıya ulaşmasının birinci nedeni Mao ve arkadaşlarının, nefret ettikleri Komintern bürokratlarına karşı amansız bir mücadele içinde olmalarıydı. Mao ile Moskovacı Liu Shao-shi arasındaki çatışma 1925 yılından, Liu'yu partiden attırdığı ve bir domuz ahırına bakıcı yaptığı 1967'ye kadar 40 yıldan fazla sürdü. İkinci neden ise Çin'de çok yaygın bir köylü isyanları geleneği olmasıydı. Taiping ayaklanması 1849'da başlamış, 1851'de çığ gibi büyüdükten sonra 15 yıl sürmüştü. Keza 1853-1868 yılları arasındaki Nien ayaklanması, 1897-1901 arasındaki Boxer isyanı tüm dünyanın ilgisini çekmişti. Mao ve arkadaşları giderek artış gösteren köylü isyanları eğilimini değerlendirmişlerdi. Şöyle ki 1860-70 arası 4 bölgede 42 isyan, 1870-85 arası 8 bölgede 51 isyan, 1885-95 arası 9 bölgede 22 isyan varken bunların sayısı 1909'da 113, 1910'da ise 285'e çıkmıştı. Bu nedenle Çin Halk Savaşı Marksistlerin önderliğinde ama ağırlıkla işçilere dayanmayan

bir olaydı. Zaten Mao da kurdukları rejime proletarya diktatörlüğü değil yeni demokrasi veya halk demokrasisi adını verdi. Halkın proletarya veya başka bir diktatörlük için savaşımayacağını biliyordu, her ne kadar sonuçta kurulan gene bürokratik bir diktatörlük olsa da. Mao'nun halk demokrasisi de kendi işine yaradığı ölçüde ve sadece istediği yönde (parti, hatta hizip çizgisinde) özgürlükten başka bir şey değildi. Ancak gerçek anlamda özgürlüğün tanımlanıp tanımlanamayacağı veya her dönemde nasıl tanımlanacağı da ayrı bir konudur.

Bu arada, Mao'nun gerilla savaş stratejisiyle ilgili prensiplerini özetlersek bunlar; inisiyatifi elde tutmak, planları esnek bir şekilde hazırlamak, savunmayı ofansif bir şekilde yapmak, muharebeyi kısa sürede sonuca götürmek, iç hatlar muharebesinde dış hatlar operasyonu yapmak, gerilla savaşıyla düzenli savaşı koordine etmek, üs bölgeleri kurmak, stratejik saldırı ve stratejik savunmayı bir arada sürdürmek, hareketli savaşı geliştirmek ve komutanlıklar arasında uygun ilişkileri kurmak olarak belirtmiş olduğunu görürüz. Çin'de stratejik düşüncenin hemen hemen her zaman taktik becerinin önünde gitmesi ilginç bir nokta olup muhtemelen çok eski devlet geleneği ile bağlantılı bir husustur.

Gene Mao'nun gerilla taktikleri şöyle ifade edilmiştir: Önce düşmanın dağınık ve tecrit olmuş birliklerine, sonra güçlü birliklerine hücum etmek; önce küçük sonra büyük yerleşim yerlerine hücum; kentleri elde tutmaya değil düşman birliklerini imhaya yönelmek; her muharebe için üstün bir güç toplamak, hazırlıksız olarak muharebeye girmek; çok sıkı eğitim; düşmanı hareket halindeyken imha etmek; hedefleri zayıftan güçlüye doğru sırayla seçmek; düşmandan silah elde etmek ve iki sefer arasındaki arayı iyi kullanarak toparlanmak, fakat bu arada düşmana toparlanma fırsatı vermemek.

Buraya bir not olarak gerek Mao'nun "halk savaşı", gerekse de Liddel-Hart'ın stratejide "dolaylı tutum" yaklaşımlarının, Sun Tzu'nun "savaş sanatı" olarak ifade ettiği prensiplerden esinlenmiş olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Ama soruna genel doğruların bulunması olarak bakmak gerekir. Akıl için yol bir değildir ama bazen farklı kişiler aynı değerli görüşlerden, farklı şekillerde de olsa yararlanabilirler.

Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı- I:

Başlangıcından DienBien Phu'ya

Vietnam kurtuluş hareketi uzun bir hazırlık dönemini takiben 1945 yılında Japonların teslim olmasıyla yeni bir aşamaya geçmiş ve 1946 yılında Fransızlara karşı başlattıkları savaş 1954'te Fransızların, 1971'de ise Amerikalıların yenilgiyi kabul edip çekilmelerine ve 1973 yılında Güney'in kesin çöküşüne kadar sürmüştür. Her iki aşamada da Vietnamlılar büyük kayıplar vermelerine rağmen karşılarındaki gücün savaşa devam etme azmini kırarak sonuca ulaştılar.

Fransızlara karşı savaş önce takım ve bölük düzeyindeki hareketli gerilla birlikleriyle yürütülmüş, giderek daha büyük birlikler kurularak sonuçta Fransızlara eşit güçte tümenler oluşturulmuştur. Uzun süren gerilla döneminde Fransızlar ülkenin her tarafını birden tutma hatasını tekrarlamışlar ve esnek taktiklerle hızla güç kaydırıp yoğunlaştırabilen gerillalar karşısında çıkmaza düşmüşlerdir. Japonların teslimiyle ülkenin büyük bölümünü kurtaran ve kısa bir süre için de olsa bağımsızlığı yaşayan Vietnamlıların, Fransızlara imparatorluklarını yeniden inşa şansı vermeyecekleri açıktı. Fransız komutanı Leclerc her bölgenin yollarını ve hakim noktalarını tutarak gerillaları bölge bölge temizlemeyi düşünüyordu. Fakat gerillaların yollara gereksinimi olmadığı gibi hakim noktalar da hiçbir yere hakim değildi. Ülke bu tür polis yöntemleriyle taranamayacak kadar büyüktü. Kaldı ki bu tür yöntemlerde her gerillaya karşı en az 10 asker gerektiği hesaplanmıştır ki, bazı durumlarda minimum rakam 20'yi de bulmaktadır. Zaten gerillaların kentleri korumak gibi bir amaçları da yoktu. Halkın desteğini kazanmak için savaşıyorlardı. Böylece Leclerc'in planları boşa çıktı ama yine de 8 yıllık savaşta 172.000 Fransız'a karşı 500.000'e yakın kayıp verdiler.

Vietminh üç düzeyde örgütlenmişti. Birinci grupta düzenli ordunun çekirdeğini oluşturan hareketli ve daimi birlikler, ikinci grupta bölgesel düzeyde eylem yapıp gerektiğinde sivil yaşama dönen gerillalar ve üçüncü grupta da part-time gerilla olan köylü milisler vardı. Bu yaygın örgütlenmeyi etkisizleştirecek gücün biraraya getirilmesini hiçbir devlet üstlenemezdi. Nitekim 1949'dan sonra Fransızlar tümü-

le ipin ucunu kaçırdılar. 1950'den sonra Kuzey Vietnam fiili olarak kurtarılmış oldu. 1950 başlarında yapılan üç başarılı operasyondan sonra Giap'ın askerleri Eylül 1950 tarihinde Dong-Khe kasabasını alarak Cao-Bang'daki Fransız garnizonunu kuşattılar. Bu kuvvet geri çekilirken imha edildi. Ekim ayında Long-Son'dan çekilen Fransızlar bundan sonra adeta panik halinde inisiyatifi yitirdiler.¹ Vietminh, Fransız güçlerini daha da dağıtmak için 1953 baharında Laos'u işgal etti. Buradaki Fransız güçleri kelimenin tam anlamıyla ezildi.

Fransızlar 1953 yılında son çare olarak Navarre Planı'nı devreye soktular. Buna göre Kızıl Nehir Deltası'nda hareketli güçlerle Vietminh'in esas gücüyle muharebe edilirken, daha batıdaki Dien Bien Phu'da bir üs kurularak buradan komünistlerin kurtarılmış bölgelerine güçlü darbeler indirilecekti. Hareketli 44 Fransız taburu Delta'da çetin savaşımlara tutuştu ve paraşütçüler de Dien Bien Phu'ya yığınak yapmaya başladılar. Buna karşı Vietminh, Dien Bien Phu'yu kuşattı ve Fransız güçlerini meşgul edecek eylemleri ülke çapında yaydı. 1954 yılının Mart'ında 55 gün sürecek büyük kuşatma savaşı başladı. Aslında zafer için sadece ateşgücüne güvenen Fransızlar buraya sadece birkaç topçu bataryası ve az sayıda tank getirebilmişken, General Giap'ın karınca gibi çalışan askerleri 200'den fazla top yığmışlardı. Yani Fransızlar bu alanda dahi üstünlük kuramamışlardı. 15.000 kişilik Fransız gücünün yaklaşık üçte biri imha edildi, 10.000'i esir alındı. Buna karşı Vietminh 25.000 kayıp verdi. Bu olay tayin edici zaferi getirdi. Fransızlar çekildi. 17. paralel Kuzey ve Güney Vietnam arasında sınır oldu.

Giap zaferi stratejik anlamda inisiyatifi hep ellerinde tutmalarıyla açıklamıştır. Kurtarılmış bölgeleri korumak için statik savunma hatasını yapmamışlar, güçlerini düşmanın nispeten zayıf olduğu yerlerde başarılı saldırılar için yoğunlaştırmışlardı. Böylece Fransızlar sürekli savunmada kalmışlar, inisiyatifi yitirmişlerdi.

Taktik planda ise Vietnam talimnamesi bize yöntemleri hakkında ışık tutacak bilgiler vermektedir. Bunlar özetle; sürekli aldatmaca, sahte saldırılarla düşmanı meşgul etme, inisiyatifli olmak, zayıf

¹ Bernard B. Fall, **The Two Vietnams, A Political and Military Analysis**, Preager, New York, 1963, s. 108-111.

noktaya hücum, ne zaman saldırıp ne zaman saklanacağını iyi tayin etmek, sık sık görünmez olup beklenmedik yerlerde ortaya çıkmak, aptalca ve inatla savaşmamak, düşmanın karşılık vermediği ve kuşatmayacağı yerlere saldırmak, başarı ihtimali kesin olmayınca savaşmamak ve sık sık taktik değiştirmek olarak ifade edilmiştir. Gerçekten de örneğin Dien Bien Phu'da Vietnamlılar Fransızlara hiçbir zaman toparlanma fırsatı vermeden sürekli olarak inisiyatifi ellerinde tutarak taarruz etmişlerdir.

Vietnam Savaşı'nın son aşaması olan Dien Bien Phu, artık gerilla savaşı değil, tam anlamıyla düzenli bir savaş idi. Navarre Dien Bien Phu'yu Giap'ın düşmekten kaçınamayacağı bir tuzak olarak tasarlamıştı. Giap o kadar büyük bir güçle geldi ki, Fransızlar kendi tuzaklarında imha olmaktan kurtulamadılar. Buradaki Fransız topçu komutanı Albay Piroth Vietnamlıların bölgeye en çok 40 ila 60 top ve 25.000 mermi getirebileceklerini düşünmüştü. Halbuki 200'den fazla top ve 350.000 mermi taşıdılar. Fransız hava kuvvetleri Giap'ın ikmal yollarını kesmek bir yana, tespit bile edememişti. Ayrıca Vietnam topçusunu küçümstedikleri için bataryaları için korunaklı mevziler hazırlamadılar. Halbuki muharebenin büyük kısmı topçu muharebesi şeklinde cereyan edecekti.¹ Böylece Fransızların başlıca güvencesi olan ateşgücü üstünlüğü ortadan kalkmış oluyordu. Hava üstünlüğü ise yakından kuşatılan alandaki muharebelerde etkili olmadığı gibi, Vietnamlıların getirdikleri büyük sayılarda uçaksavardan da zarar gördü. Muharebenin son aşamalarında Vietnamlılar uçaksavarlarını Dien Bien Phu'daki Fransız havaalanının iki yanına dizmişlerdi. Kaldı ki Vietnam ordu taburları Fransız karşıtlarından daha fazla sayıda tüfek, makineli tüfek ve havana sahipti. Fransızlar ateşgücü konusunda çok büyük istihbarat hataları yapmışlardı. Nihayet Fransızlar Vietnamlıların 1953 yılında kurmuş oldukları 351. Ağır Tümen'i hesaba katamadılar. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki büyük yarma muharebelerinde Ruslar tarafından Alman hatlarını ezip geçmek için tasarlanmış Sovyet Topçu Tümeni modelinde kurulmuş olan bu birlik, sahra topçusu-

¹ James R. McLean, "Assessing the Adversary at Dien Bien Phu", s. 121-130, in Roger J. Spiller (ed). **Combined Arms in Battle Since 1939**, US Army Command and General Staff College Press, Kansas, 1992.

nun yanı sıra istihkam, havan, roket ve uçaksavar taburlarına sahipti ve Dien Bien Phu'da son derece etkili oldu.¹

Dien Bien Phu olayını anlatan bir başka yazar Fransız yenilgisini liderlerinin yeteneksizliklerine, Vietnam ordusunda bütün subay ve askerler aynı zorlukları paylaşıırken sömürgeci komutanların lüks binalarda mücadeleden kopuk yaşamalarına, hatalarını kabul etmemelerine, somut durumlardan ders almamalarına, duyarsızlıklarına, hasımları hakkında peşin fikirli olmalarına, onların yeni durumlara adaptasyon yeteneklerini izlememelerine bağlar. Fransızlar hava üstünlüğüne rağmen tam kuşatıldıkları ve ikmalsiz kaldıkları sırada onbinlerce Vietnamlı bisikletlere yükledikleri ikişer yüz kilo yükü, orman patikalarından itekleyerek askerlerini tek bir gün cephanesiz ve aç bırakmamışlardı. Sonuçta Fransızlar aslında hiç de tahkimli olmayan kamplarında kendi yenilgilerini hazırlamışlardı.² Ancak şunu ilave etmeliyiz ki, Fransız askeri ve politik yönetimi bu savaşta devasa hatalarına rağmen, yenilgiye mahkumlardı. Daha az hata yapsalardı da çekileceklerdi ama Giap'a zaferi taçlandıran bir Dien Bien Phu hediye etmeyebilirdi.

Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı – II ABD'ye Karşı Savaş

Vietnam savaşının ikinci safhası Güney Vietnam'da Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kurulması ve önceleri Fransa'yı desteklemekle yetinen ABD'nin bu kez doğrudan müdahaleye girmesiyle, birkaç yıl aradan sonra başlamıştır. Amerikalılar, domino teorisi çerçevesinde Vietnam'ı çok önemli görüyor ve komünistlerin Saygon'u ele geçirmeleri halinde tüm Güneydoğu Asya'nın karşı kampa geçeceğini sanıyorlardı.

İlk hareketler Vietkong'un uzak bölgelerdeki askeri tesislere ve polis karakollarına saldırmasıyla başladı, klasik aşamalardan geçerek güçlendi. 1957 yılının bir dönüm noktası olduğu genellikle kabul

¹ McLean, ibid. S. 125.

² Jules Roy, **The Battle of Dienbienphu**, İng. Çev. Robert Baldick, Harper & Row, New York, 1965, s. 304-305.

edilir. Bu yıl Güney Vietnam'daki gerilla faaliyetleri sıçrama göstermiş; yerel liderler ve güvenlik güçlerine karşı imha kampanyası başlatılmıştı. Halbuki, Fransızlara karşı savaş sırasında yerel liderlerin öldürülmesi yerine, esas itibariyle onları gerillaya karşı hayırhah! bir tarafsızlığa çekme politikası güdülmüştü.¹ Şimdi iki politika birlikte yürütülüyor ve etkili de oluyordu. Aynı yıl Amerikan danışmanları daha büyük sayılarla gelmeye başlamış ve Amerikan yardımı akmaya başlamıştı. Buna rağmen 1964 yılında Vietkong 140.000'in üzerinde savaşçısıyla Güney Vietnam ordusuna her alanda rakip olacak güçteydi. Bazı güçlü üs bölgeleri ise Saygon'a sadece bir top atışı mesafedeydi. Ülkenin hemen hemen bütün önemli merkezleri kısa sürede kuşatma altına girdi. Vietkong tarımsal üretimi denetliyor ve ülkenin hemen her yerinde vergi topluyordu. Kırsal alanlarda halkın çoğunun desteğini alması Vietkong'u zafere götüren temel etkeni.

Saygon'daki kokuşmuş Diem hükümeti olayların üstünü örtmeye çalışırken Vietkong kırsal kesimdeki yeraltı örgütünü pekiştiriyordu. 1957 ile 1963 arasında kırsal kesimde görevli devlet memurları ve yerel önderlerin 13.000'ini öldürmüş, bir kısmını da tarafsızlaştırmış veya kendine çekmişti. Bu durum Saygon hükümetini kırsal kesimi denetleme olanaklarını ortadan kaldırmış, yerine Vietkong mekanizmaları kurulmaya başlanmıştı.

1964 yılında Saygon rejimi devrilmeye hazır kof bir yapı haline gelince Amerikalılar iki önemli karar aldılar. Öncelikle Diem ve şürekasını iktidardan indirip kovacaklar, sonra da doğrudan müdahale edeceklerdi. İkisini de yaptılar. Tonkin körfezinde Kuzey Vietnam botlarının Amerikan destroyerlerine hücum ettiği türünden bir mizansen hazırlayıp asker çıkarmaya başladılar. Biraz daha geç kalsalardı Saygon'un kısa süre içinde düşmesi muhtemeldi. 1960 ile 1964 yılları arasında tarafların birbirlerinden ele geçirdikleri silahlar karşılaştırıldığında Vietkong lehine 128.682 adet fark olması durumu açıklamaktadır. Ama Amerikan müdahalesi de kaçınılmaz sonu 10 yıl geciktirmekten başka sonuç vermedi. Bu arada Vietnam'a gelen birliklerin sadece Amerikalılardan ibaret olmadığını da belirtelim.

¹ Bernard B. Fall, **Viet-Nam Witness, 1953-66**, Frederick A. Preager Publishers, New York, 1966, s. 185.

Avustralyalılar ile özellikle de Güney Kore birliklerinin burada etkili bir varlık gösterdiğine kaydetmek gerekir. 1965 ile 1970 arasında Avustralyalılar savaşa bir taburla başlayıp, bütün sınıflardan takviye birlikleriyle bunun sayısını artırdılar ve tugay muadili bir görev gücü oluşturdular.¹ Güney Koreliler ise Vietnam'a "Kaplan Tümeni" adı verilen birliklerini 1965 yılında gönderdikten sonra, bunu deniz piyadelerinin "Mavi Ejder" tugayı ve "Beyaz At" tümeni ile takviye ettiler. Etkili bir performans sergileyen Güney Kore birlikleri 1973 Mart'ında ülkeyi, terk edinceye kadar 4.400 ölü verdiler.²

Amerikan ve Kuzey Vietnam orduları arasındaki ilk büyük muharebe 1965 yılının Kasım ayında meydana geldi. Amerikan helikopterleri Ia Drang mevkiine bir indirme yaptılar ve derhal büyük bir karşılık gördüler çünkü tam da bir Kuzey Vietnam tümeninin bilmedikleri mevzilerine çatmışlardı. Burada 305 ölü vererek çekildiler ama topçu ve uçakların ateşgücü, piyade silahlarıyla birleşince Vietnamlılar da 3.561 ölü vermişlerdi. Vietnamlıların bu kadar kayba aldırmadan sürekli hücum etmeleri, Giap'ın komutanlarına ilk muharebeyi mutlaka kazanmaları için vermiş olduğu talimattı. Amerikalıların buradan çıkardıkları ders ise düşmana bu oranda kayıp verdirdikleri taktirde kazanmalarının kaçınılmaz olduğu bir yıpratma savaşına geçmekti. Bu orana rağmen kazanamayacaklardı. Vietnamlılar da kendi derslerini çıkardılar. General Giap bu hususta şunları söylemişti: "Bu savaştan çıkardığımız ders helikopterlere karşı nasıl savaşılacağı ve kazanılacağı idi.... Amerikalıların mutlaka bir stratejileri olması gerekir diye düşündük. Bizim vardı. Bu halk savaşı stratejisi idi. Sizin (Amerikalıların) taktikleri vardı ve stratejik bir zafer kazanmak için çok kesin taktikleriniz olmalıydı. Siz savaşı kazanmak için süvari (helikopterli hava süvari) taktikleri kullanmayı planlıyordunuz. Eğer taktiklerinizi, yani helikopterlerinizi yenersek stratejinizi yenilgiye uğratabilirdik.."³

¹ P. Firkins, **The Australians in Nine Wars**, Pan Books, London, 1971, vd.

² Rod Paschall, "Tigers in the 'Nam", **The Elite**, Vol 11, No. 122.

³ Harold G. Moore & Joseph L. Galloway, **We Were Soldiers Once and Young –Ia Drang, The Battle That Changed the War in Vietnam**, Harper Perennial edn, 1993, s. 398-399.

1965'te 40.000 askerle tırmanan Amerikan müdahalesi iki yılda 500.000'in üzerinde askere ulaştı. Bu arada Kuzey Vietnam acımasızca bombalanıyor, köylüleri geri kazanmak için birçok kırsal kalkınma projesi uygulanıyordu. Ama artık ABD için herşey çok geçti. Kurtarmak için bombalamak gibi korkunç bir tersliğin esiri olmuşlardı. Bombalamaktan vazgeçseler de birşey değişmiyor, Vietkong yine kazanıyordu. Ama savaş her iki taraf için de aşırı pahalıydı. 1968'de giriştikleri Tet saldırısı Vietkong ve Kuzey Vietnam birlikleri için askeri açıdan ezici bir yenilgi oldu. O kadar kayıp verdiler ki yıllarca kendilerini toparlayamadılar. Fakat politik savaş kazanmışlar, ABD'nin haksızlığını tüm dünyaya göstermişlerdi. Amerikan kayıpları ise sadece ölü sayısı itibariyle 50.000'i aşmıştı. 1969'a kadar 2.226 savaş uçağı ve 1.889 helikopterleri düşmüştü. Amerikalılar o kadar sıkıştılar ki dünyanın dört bucağındaki üslerinden uçak çektiler ve bazı hallerde müttefiklerden uçak ödünç almak zorunda kaldılar. 1973'e kadar uçak ve helikopter kayıpları daha da arttı ve 7.000 civarına çıktı. Sonuçta, ne kadar uğraşılsa uğraşılsın hiçbir desteğin çürümüş bir rejimi ayakta tutamayacağı anlaşıldı. Vietkong kazandı ve ülke birleşti ama onlar da o kadar ezilmişlerdi ki aradan uzun bir süre geçtiği halde kendilerini toparlayamadılar. Bu kadar pahalı bir zafer Vietnam'ı harab etmiş, bu kadar pahalı bir yenilgi de ABD'yi iyice sarsmıştı. Geriye dönüp bakıldığında, bu kadar yıkıma yol açan doğrudan bir çatışma yerine, daha az pahalıya mal olacak başka yolların ve stratejilerin gerçekten her iki taraf için de araştırılmaya değer olduğu ortaya çıkmaktadır. Ne var ki savaşın başında Amerikan yönetiminde Asya ile ilgili farklı değerlendirmeler vardı. Örneğin 1964 yılında yapılan bir CIA değerlendirmesinde şöyle deniliyordu: "...Her ne kadar Laos ve Güney Vietnam'ın kaybı nedeniyle Kamboçya hariç bölge ülkelerinin herhangi birisinin komünizme kayma olasılığı düşükse de, bu durum ABD'nin Uzak Doğu'daki durumu için son derece zararlı olacaktır. Çin'in prestiji daha ılımlı bir Sovyetler Birliği'ne karşı artacaktır... Buna rağmen Okinawa, Guam, Filipinler ve Japonya'daki üsleri elde tutarak Çin ve Kuzey Vietnam'ın Güneydoğu Asya'ya karşı açık askeri saldırganlığını önleyebiliriz."¹

¹ Neil Sheehan, Hedrick Smith, E.W. Kenworthy & Fox Butterfield, **The**

Burada Amerika'da bütün Güneydoğu Asya'nın düşeceğine dair kamuoyuna sunulan domino teorisine pek inanılmadığına dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır. Ama savaş hesapsız bir tırmanma mantığı içerisinde gelişti.

Vietnam savaşının yukarıda kısmen değindiğimiz bir özelliği hava savaşlarının önemidir. Amerika'nın 7 bine yakın uçak ve helikopterinin düşürülmesi Kuzey Vietnam'ın modern hava savunma sistemi sayesinde mümkün olmuştur. Bu radarlardan, uçaksavar toplarından, füzelerden ve önleme uçaklarından oluşan kapsamlı bir sistemdi. Daha 1966 yılında Kuzey Vietnam'da her kalibreden 7 bin uçaksavar topu ve 200 radar bulunmaktaydı. Bunların sayısı ilerleyen yıllarda özellikle Sovyet ve Çin yardımlarıyla daha da artacaktı. SAM (surface to air-yerden havaya) füzeyle ilk Amerikan uçağı 1965 yazında düşürüldü. Zaman içerisinde SAM füzeleriyle düşürülen uçak sayısı arttı ama bu çok daha fazla sayıda füze ateşlenmesini gerektirmişti. Şöyle ki, 1965 yılında 194 füze ile 11 uçak düşürmüştük (%5.7 isabet), 1966 yılında 1096 füze %2.8 isabet oranıyla sadece 31 uçak düşürmüştü. Amerikalılar chaff ve elektronik tedbirlerle, füze üslerini hedefleyen "wild-weasel" uçaklarıyla ve farklı uçuş düzenleriyle SAM füzelerine verdikleri kayıpları azalttılar. Ancak 1972 yılında bile 49 uçak yitirdiler ama Vietnamlılar bu sonuç için %1.15 isabet oranı ile 4.244 SAM ateşlemişlerdi. Uçaklar arasında yapılan hava-hava muharebelerine gelince, 1965-67 arasında her Amerikan uçağına karşı yaklaşık 4 Vietnam uçağı düşmüş, 1967 sonundan 1968 Ekim'ine kadar oran 1'e 2 olmuştu. Bu oranın Kore Savaşı sırasındaki yaklaşık 1'e 9 ve Arap-İsrail hava-hava savaşlarının gene yüksek olan oranının çok altında olduğu dikkat çekicidir. Amerikalılar bunu kabul edilebilir bulmuşlar ve sonuçta hava sahasına hakim olmuşlardır ama, hava üstünlüğü savaş kazanmalarına yetmemiştir.¹ Vietnam semalarındaki savaşın ayrıntılı analizinden öğrenilecek çok şey vardır. Bir Amerikan kaynağı ABD hava kuvvetlerinin hedef seçiminde gü-

Pentagon Papers, Bantham, New York, 1991, s. 254.

¹ William M. Momyer, (Gen.), **Air Power in Three Wars (WWII, Korea, Vietnam)**, Office of Air Force History, USAF, Washington, 1985, s.123-158.

neyden başlayarak kuzeye doğru küçük adımlarla ilerlendiğini, bu nedenle her aşamada Kuzeylilerin hedefleri büyük bir doğrulukla tahmin edip hava savunmalarını buralarda yoğunlaştırdıklarını ifade etmiştir. Bunun sonucunda çok sayıda uçak yitirilmiş ve Amerikan esirlerinin çoğu Kuzey Vietnam üzerindeki görevlerde düşürülen havacılardan oluşmuştur.¹ Vietnam ayrıca ABD uçaklarının İkinci Dünya Savaşı sırasında meşhur olan kendi askerlerini vurma geleneğinin devam ettiğini de göstermiştir. Örneğin 19 Kasım 1967 günü Dak Tho yakınlarında ters yönden gelen tek bir F-100 uçağı Amerikan komuta noktasına iki bomba bırakmış, 42 asker ölmüş, 45'i de yaralanmıştır.² Benzer olayların Afganistan ve Irak'ta da meydana geldiği bilinmektedir. Diğer yandan uçakların yanı sıra helikopterlerin giderek artan bir şekilde yer hedeflerine ateş desteği için kullanıldığı görülmektedir. Ateşgücü ve hareketlilik birleştirilerek bir nevi hava topçusu oluşturulmuş, bazı durumlarda 12'şer helikopterden oluşan 3 filonun 2.75 inçlik roketlerle açtığı ateş büyük bir hassaslıkla hedefleri vurmuştur.³

Savaşın sonuna gelince, yabancı askerlerin 1973 yılında çekilmesinden iki yıl sonra Kuzey Vietnam 1975 başında büyük ve kesin sonuçlu bir taarruza geçerek vilayet merkezlerini hızla düşürmeye başladı. Mart ayında Pleiku ve Kontum, sonra Hue ve Danang alındıktan sonra Nisan ayında Saygon kuşatıldı. Moralsiz ve kararsız Güney Vietnam birlikleri çok kısa sürede dağıldılar. Keza kimi üst rütbelilerin büyük servetler edinmesi de ordu morali üzerinde yıkıcı olmuştu.⁴ Her şey bir yana, liderliğe güveni olmayan ordudan başarı beklenmesi olanaksızdı. 30 Nisan'da Kuzey Vietnam tankları Saygon'a girdi. Gerilla ile başlayan savaş, tam bir düzenli savaş olarak sona ermişti.

¹ U. S. G. Sharp, **Strategy for Defence, Vietnam in Retrospect**, Presidio Press, 1978, s. 4.

² Robert H. Scales Jr., **Firepower in Limited War**, National Defense University Press, 1990, s. 146.

³ Adrian Gilbert, "Mobility and Firepower", **The Elite**, Vol.1, No: 3.

⁴ Guenter Levy, **America in Vietnam**, Oxford University Press, New York, 1978, s. 212-222.

Başarısız Gerilla Savaşları: Filipinler, Malezya, Yunanistan

Başarısız gerilla savaşları arasında en bilinen örnekler Filipinler, Malezya ve Yunanistan'dır. Burada kısaca değineceğimiz bu hareketlerin hepsi İkinci Dünya Savaşı içinde gelişen ulusal direniş hareketlerinin birer devamıydılar.

Filipinler'de 1945'den sonra gelişen Huk hareketi özellikle Luzon ve Mindanao'da etkiliydi. Bu bölgelerin arazi yapısının gerillaya oldukça elverişli olmasının yanı sıra, 1 milyondan fazla sempatzanın desteğiyle, aktif gerillaların sayısı 1950'de 12.000'e ulaşmıştı. Bunlara karşı etkili olmaya çalışan 30.000 kadar hükümet askeri vardı. Ne var ki Filipinler'de gerillaların yenilmeleri askeri operasyonlardan çok sosyal ve politik tedbirler sayesinde mümkün olmuştur. Kendisi de Japonlara karşı mücadele etmiş eski bir gerilla olan Ramon Magsaysây kısmi toprak reformu ve köylere yol, ulaşım, okul ve hastane gibi hizmetler götürdü. Ayrıca genel bir af ilan etti. Gerillalardan bir kısmını rüşvetle satın aldı, teslim edilen silahlar için de para ödedi. Bütün bunlar olurken de küçük birliklerle gerillaları kovalamaya devam etti.

Bu koşullar altında halka verecek birşeyleri olmayan gerillalar gidecek tecrit oldular. Çünkü zaferler veya hiç değilse kısmi başarılar olmadan desteğin azalması da her mücadelenin kesin kurallarından birisidir. Gerillalar amaçsız kalınca küçülen gruplar halinde, sadece varlıklarını sürdürmek için gezinmeye başladılar. Bu durum hareketin ölüm fermanından başka birşey değildi. Nitekim 1954 yılında liderleri Luis Taroc teslim oldu.

Malezya'da gerilla hareketini başlatanların çoğu, Japonlara karşı gayri nizami savaş için İngilizler tarafından yetiştirilmiş kadrolardı. Bunlar savaştan sonra komünist hareketle bağ kurarak savaşa devam ettiler. Her köye kadar inmiş yaygın bir kitle hareketinin desteğine de sahiplerdi. Ancak önemli bir dezavantajları bir kısmının bölge halkıyla tam kaynaşmamış Çinlilerden oluşmasıydı. Her halükarda ilk başta terör ve sabotaj olaylarıyla etkili oldular, sayıları 200'den 5.000 ile 10.000 arasındaki rakamlara çıktı. Ne var ki sığındıkları yağmur ormanlarında tecrit edildiler. Halkın bir kısmı zorunlu iskana

tabi tutularak koruma altındaki köylere götürüldüler. Her çeşit gıda maddesi de kontrole alındı. Böylece, gıda teminine hiçbir olanak olmayan ormanlarda açlıkla karşı karşıya bırakıldılar. Kritik bölgelerde de tek tek takibe alındılar. Küçük gerilla birliklerine karşı büyük taburların faydasız olduğu görülünce, hükümet birlikleri de küçük ve etkili gruplar kurarak gerillaları yakalamaya başladılar. Hareket zaman içerisinde ezildi. Ama buna rağmen bu çok uzun ve pahalı bir operasyon oldu. 140.000 polis ve asker toplam 12 yıl uğraştı.

Yunanistan'a gelince, bu ülkede İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve iç savaş özellikleri taşıyan gerilla savaşı birçok olumsuz koşula sahipti ama son derece kötü yönetildiği de açıktır. Burada gerilla savaşının tüm koşulları ihlal edilmiştir. Yunan komünistleri o yıllarda resmi çizgiye uygun şekilde, iktidarı ele geçirmenin tek yolu olarak ayaklanma taktiğini düşündükleri için bu konuya kafa yormamışlardı. Ne var ki Alman işgali bir kısım partizanı dağlarda gerilla savaşına itince ister istemez bu işe girmiş oldular. Ama gerillanın sonunda nereye varacağı konusunda belli perspektifleri yoktu. Bir kısmı Stalin'in Churchill ile yaptığı pazarlıktan habersiz son ana kadar Kızılordu'nun dağların arkasından çıkıp yeni rejimi kurmasını beklediler.

Yunan direnişini yürüten Ulusal Kurtuluş Cephesi EAM, savaş içinde kurulmuş ve genişletilmişti. 1942'de ise ELAS örgütü kurularak dağınık gerilla gruplarının birleştirilmesine geçildi. EAM komünistlerin önderliğinde en geniş cephenin oluşturulmasını ve savaştan sonra yeni bir rejimin kurulmasını öngörüyordu. Bu arada EDES ve EKKA gibi sağcı ve cumhuriyetçi örgütler de vardı ama etkileri daha sınırlıydı. Yine de bunlar savaş sonrasında iktidarı ele geçirmek için hazırlanmaya başladılar. Fakat 1943'den sonra anayollar ve merkezler dışında ülkenin büyük kısmı EAM ve ELAS'ın elindeydi. Bu nedenle İngilizler komünistlere karşı müdahalenin planlarını hazırlamaya erken bir aşamada başladılar. Bu amaçla Almanlarla işbirliği halindeki EDES kuvvetlerini bile desteklemekten çekinmediler.¹

¹ Stefanos Serafis, **ELAS, Greek Resistance Army**, ing. Çev. S. Moody, Merlin Press, London, 1980, s.394-95.

Savaşın daha sonraki aşamasında Almanlar çekilip de İngilizler General Scobbie komutasında güçlü bir kolorduyla Atina'ya çıkınca gerillaların bir kısmı esas mücadele alanı olarak indikleri kentlerde sıkıştırılıp yakalandılar. Ne var ki bir kısmı kırlarda kalmışlar ve silahların hepsini teslim etmemişlerdi. Kentlerde barınma imkanı olmadığını görünce kurtulabilenler de dağlara çekilip oradaki güçlere katıldılar. Bir süre için esnek taktikler uygulayarak başarı kazandılar. 2.500 kişilik vurucu güçleri 30.000'e çıktı. Ama biraz güçlendikten sonra işgal ettikleri bölgelerde mevzi savunmasına geçince yenilmeye başladılar. Bu arada güneyde İngilizlerin koruması altında güçlenen hükümet güçleri de taktik üstünlük sağlamaya başlamışlardı. İngilizler çekilince onların yerini büyük miktarda yardım sağlayan Amerikalılar aldı. Öte yandan komünistlerin de Arnavutluk ve Yugoslavya'da üs bölgeleri vardı. Buralarda hastane, depo ve eğitim tesisleri kurmuşlardı.

Hükümet, savaşın uzaması üzerine Emekli General Alexander Papagos'u göreve çağırıp komutayı ona teslim etti. Papagos Amerikan yardımıyla güçlenerek harekatı hızlandırdı. Komünistlerin tabur-tugay-tümen örgütlenmesine girişmeleri ve ülkenin kuzeyindeki bölgelerini korumak için cephe tutmaları hükümet güçlerinin işini kolaylaştırdı. Gerillaları kuşatıp yenmeye başladılar. Ancak komünistler de kuzeyde alternatif bir "hür" Yunanistan olduğunu göstererek siyasi bir avantaj sağlamak istiyorlardı.

Bu arada komünistlerin halka karşı zor kullandıkları, mülteci sorunu yarattıkları ve desteklerini hızla yitirdikleri de gözleniyordu. Hükümet güçleri halkı kazanınca komünistlerin askeri durumlarının yanı sıra politik durumları da zorlaştı. 1949'a gelindiğinde hükümet güçleri genel taarruza geçtiler. Komünistlerin elinde sadece Grammos ve Vitsi dağlarındaki üsleri kaldı. Ayrıca Yugoslavya da sınırı kapattı. Bu iki üs kısa sürede düşünce iç savaş sona erdi.

Uzun yıllar sonra geçmişe bakıldığında Yunan komünistlerinin arkasını ABD'ye veren hükümet güçleri karşısında, hele de Stalin'in her türlü desteği kesmesi koşullarında zaten şansları olmadığını söylemek kolaydır. Ama bir ara ülkenin dörtte üçünden fazlasını denetleyen bir güç oluşturdıkları ve çok hata yaparak desteklerini

kısa sürede tükettikleri kaydedilmelidir. Yaptıkları en büyük iki hatanın 1945 yılında İngiltere'nin müdahale kararlılığını görememek ve kaderlerini Tito yerine Stalin'e bağlamak olduğu ileri sürülmüştür.¹ O dönemde klasik komünist partilerinin çoğu Stalin'e körü körüne bağlı olma zorunluluğu içerisinde boğuluyordu. Bağımsız düşünmek, hatta parti hattı dışında en ufak bir şey düşünmek onlar arasında çoğu halde ölümle sonuçlanan en büyük suçtu ve aynı şey Yunanlılar için de geçerliydi.

Gerillaya Karşı Hareket

Gerillaya karşı yapılacak her hareket gerillanın çok üzerinde bir güç gerektireceği için zor, uzun ve pahalıdır, öncelikle askeri ve politik çözümlerin birarada düşünülmesi gerekir, çünkü gerilla savaşı bizzatihi politiktir. Gerillaların kullandığı veya istismar ettiği sosyal sorunlar konusunda ciddi reformlar onların tezlerini etkisizleştirmektedir. Öte yandan askeri operasyonlarda sivil halka zarar vermemeye azami dikkat gerekir. Hatta, esirlere iyi davranılmasının teslim olanların sayısını artırdığı birçok gözlemin sonucunda öğrenilmiştir. Ayrımsız şiddetin birçok insanı gerillanın saflarına ittiği de bilinen bir gerçektir. Rehin alınması ve toplu misilleme de uzun vadede sadece gerillaya hizmet eden uygulamalardır. Tam tersine halk gerillalarda korunmalı ve kazanılmalıdır. Bu arada gerillaya karşı, yine gerilla taktikleriyle yanıt vermek askeri açıdan iyi bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Korunacak birçok yer olsa dahi, küçük ve hareketli birliklerin oluşturulması ve bunların araziyle uyum sağlayarak gerekirse uzun süre gerillalar gibi yaşamaları önemlidir. Pasif koruma tedbirleriyle ye klasik taktiklerle gerillaya karşı etkili bir şekilde savaşılması imkansızdır.

Gerillaya karşı savaşın ilk kuralı hızlı olmaktır. Gerillaya toparlanma ve güçlenme fırsatı verilmemelidir. Tabiatıyla bu çok iyi istihbarat gerektirir. İkinci olarak, gerillanın hareket alanından çok bizzat üslerine, ve güçlü olduğu bölgelere saldırılması gerekir. Bu durum

¹ Edgar O'Ballance, **The Greek Civil War 1944-1949**, Faber & Faber, London, 1966, s. 211.

gerillanın dengesini bozar. Bu arada karargahların yanı sıra özel bilgi merkezleri kurularak istihbaratın merkezi bir şekilde değerlendirilmesi ve operasyonların bir elden yönlendirilmesi önemlidir. Keza küçük birliklerle hareket alanlarının sürekli taranması ve gözlenmesi de önemlidir. Muharebe alanı istihbaratı, diğer istihbaratlarla mutlaka birarada kullanılmalıdır. Gerilla küçük birlikleri görmediği zaman baskına uğrayacak, gördüğü taktirde dahi eylemleri kısıtlanacaktır. Kısacası gerillaya karşı savaşta başarının koşulu aktif bir eylem anlayışından geçer. Nihayet çok önemli bir husus da gerilla sona erdirilinceye kadar operasyonlara ara verilmemesidir. Operasyonlardan sonra toparlanma fırsatı asla verilmemelidir. Yani, bir çatışma bitince rahatlayıp takibi sona erdirmemek, tam tersine takibi hızlandırmak gerekir.

Gerillaya karşı bir cephe hattı veya müstahkem mevkiilerden oluşan bir savunma hattı kurulmaya çalışılması boş yere kaynak israfıdır. Gerillaların savaş gruplarının yakalanması temel hedeftir. Bu doğrultuda büyük arazi parçalarının denetlenmeye çalışılması da yanlıştır. Gerillayı kuşatacak kadar gücün biraraya getirilmesi son derece zor olduğu için karşı hareket üslerinin kurulması gerekir. Bu arada gerillanın izini süren grupların pusuya ve kuşatmaya düşmemesi, saldırgan bir ruh taşımaları şarttır. Sürpriz gerillanın olduğu kadar gerilla avcısının da silahıdır. Hava kuvvetleri ve helikopterlerin giderek artan kullanımı bu konuda önemli avantaj sağlamaktadır.

Gerillanın varlığının devamı halkla ilişkisine bağlıdır. Bu bağın kesilmesi hem onun varlık nedeni olan propaganda imkanını, hem de ikmal kaynaklarını kesecektir. Gerektiği hallerde halkın yerleşim yerlerinin değiştirilmesi de düşünülebilir. Bu arada her hareketin temeli olan istihbarat, iletişim ve ulaştırma olanaklarına azami dikkat gösterilmelidir. Ayrıca sahte gerilla çeteleri kurarak istihbarat toplamak ve gerilla üslerine yaklaşmak bazı ülkelerde çok başarıyla uygulanan bir yöntemdir. İngilizler Kenya'da Mau Mau'lara karşı sahte çeteler kurarak ve bazı gerilla liderlerini rüşvetle elde ederek büyük başarılar kazandılar. Sonuçta çetelerin yarısına yakını hükümet için çalışır oldu ve gerilla hareketi uzun süre ne olduğunu anlayamadı.

Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda dağıttıkları "Çetelere Karşı Savaş El Kitabı" aktif ve saldırgan davranışın önemini vurgulamaktadır. Birliklerin çok azı muhafız olarak ayrılmalı, çoğu seyyar olmalıdır. Kuşatılan gerilla gruplarının imhası için de çeşitli taktikler geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi kuşatan birliklerin aynı anda merkeze doğru ilerlemesidir. Ancak bu sadece küçük alanlarda kullanılabilir. Çünkü bütün birliklerin eşit şekilde ilerleyememeleri halinde oluşacak boşluklar gerillalar için sıyrılıp kaçma fırsatı yaratabilir. İkinci yöntemde gerillaların hücum eden birlikler arasından sıyrılmalarını önlemek için bunların arkasında ihtiyat gruplarının bulundurulması gerekir. Üçüncü taktik ise kuşatma oluşur oluşmaz merkeze doğru güçlü bir kamanın ilerlemesidir. Böylece gerillalar kuşatmadaki zayıf noktaları tespit olanağından yoksun kalır ve güçlerini dağıtmak zorunda kalırlar. Uzun süren çatışmalarda kama yeterince güçlü değilse bunu oluşturan birlikler geceleri esas muharebe hattına dönerler. Diğer bir taktik ise bir şok birliği oluşturularak gerilla kampının (veya korudukları bölgenin) büyük bir ateş gücüyle basılmasıdır. Bu durumda da kaçanları çevirecek ve imha edecek destek gruplarının olması gerekir.

Gerillaların hızla çevrilmesi için paraşütçü veya planörle inen birliklerin kullanılması ilk kez Almanların baş vurduğu bir yöntem olmuş, sonradan hemen her karşı-gerilla hareketinde imkan olduğu taktirde bu yola gidilmiştir. Ancak bütün bu taktikler bir yana, gerillayı yenmek için en iyi yolun halkın kazanılması olduğu unutulmamalıdır.

Diğer Bazı Gerilla Savaşları

Gerilla ve karşı gerilla hareketleri çok geniş bir konudur. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yaygınlaşan olaylar büyük bir tartışma konusu teşkil etmiştir. Gerilla hareketleri 1975'ten sonra giderek azalmakla birlikte başta Ortadoğu ve Afganistan olmak üzere çeşitli bölgelerde varlığını sürdürmüştür.

Castro ve Che Guevara'nın Küba'da yaptıkları devrim, gerilla hareketlerinin popülaritesini artırmıştır. Ne var ki son derece rezil Batista diktatörlüğünün 1958'lerdeki zayıf mekanizmalarını devir-

mek, az çok devlet geleneğine sahip diğer Latin Amerika ülkelerinde bile tekrarlanamamış özel bir durumdur. Batista'nın demoralize olmuş derme çatma birlikleri, Sierra Maestra'larda halkın artan katılımıyla büyüyen gerilla güçleri karşısında etkili olamadılar. Bu harekatta gerillaların gerçek gücü de tam olarak bilinemedi. Castro, 1956'nın son günlerinde 81 arkadaşıyla birlikte adaya çıktıktan sonra kuşatılmış ve sadece 12 arkadaşı sağ kalmıştı. Sierra Maestra'ya sığınanlar bunlardı. 1957 yılı küçük eylemlerle geçmiş, ülkenin az nüfuslu bu bölgesinden büyük bir tehdit doğacağına ihtimal verilmemişti. Burasını genel anlamda bir üs haline getiren Castro 1958 başında dört koldan hücum ettikleri propagandasına giriştiği zaman bile sadece birkaç yüz gerillası vardı. Ancak artık kırlarda ve kentlerde politik desteği artmıştı. Dağları kuşatmaya gelen 5.000 kişilik Batista kuvvetini dağıttıktan sonra daha da güçlenen gerillalar 1958'in sonunda ovalara ve kentlere inmeye başladılar. Gözünü Sierra Maestra'ya takan Batista, gerillaların kentlerde gelişen desteğini gözden kaçırmıştı. Kışlarından çıkamaz hale gelen askerler ve felç olan güvensiz devlet organları birkaç ay içinde tüm mücadele azimlerini yitirdiler. Genel grevle birlikte Batista ve avanesi ülkeden kaçarken ordunun geri kalan kısmı tek bir silah atmadan teslim oldu. Bütün mücadele topu topu iki yılda sona ermişti. Aradan yedi yıl geçtikten sonra Che Guevara Güney Amerika'ya giderek And Dağları'nda bir süper Sierra Maestra oluşturmak istedi. Fakat arkadaşlarıyla birlikte dağlarda bir süre boş boş gezindikten sonra Bolivyalı komandolar tarafından öldürüldü. Burası esasen son derece az nüfuslu ve gerillaların kendilerini bile besleyemedikleri çorak bir bölgeydi. Che'nin gerillanın politik niteliğini bilmediğini iddia etmek hiç de kolay değildir, ama o burada gerillayı teknik bir soruna indirgemek yanlışını yapmıştı. Dünyanın dört yanında onu izleyerek ülkelerinin devrime hazır olduğunu, gereken şeyin gerillanın fitili ateşlemesinden ibaret kaldığını düşünenler ise art arda hüsrana uğradılar.

20. yüzyılın en uzun gerilla hareketlerinden birisi de Kuzey İrlanda'da faaliyet gösteren İrlanda Halk Ordusu IRA'dır. Bu hareket İrlanda'nın tümünün İngiltere'ye bağlı olduğu 1916 yılında meydana gelen Dublin ayaklanmasından üç yıl sonra kurulmuştu. Dublin ayaklanması küçük bir grup tarafından yürütülmüş ve halk tarafın-

dan ciddi bir sempatiyle karşılanmadı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın en karanlık günlerinde arkadan hançerlendikten duygu suna kapılan İngilizler büyük bir hata yaparak hareketin 15 liderini idam ettiler. Bu olay İrlanda'da ulusal bilincin uyanmasına, ayaklanmanın kendisinden daha büyük bir katkı yaptı.

1919'da Sinn Fein bağımsızlık ilan etti. Aynı yıl IRA kuruldu ve yaygın sabotaj eylemleri başladı. Bunları yakalamak için halka uygulanan baskılar İngilizlere tepkiyi artırdı ve onları işgal gücü konumuna düşürdü Böylece bu kez de İngilizler büyük bir baskı yaşamaya başladılar. İrlanda'daki silahlı militanların sayısı 3 ila 15 bin arasında değişirken bunu abartarak 100 ile 200.000 arasında değişen tahminlerde bulundular, çünkü aşırı bunalmışlardı. Sonuçta Protestanlarla Katoliklerin birarada yaşadığı Belfast ve havalisi hariç İrlanda'dan çekildiler. Bunun nedeni askeri olarak yenilmeleri değil saldırı ve korunma faaliyetlerinin yarattığı sürekli gerginlik ve yüksek sosyal maliyetti. Kuzeydeki bölgede IRA İngilizlere karşı sabotaj ve terör eylemlerini sürdürmekle birlikte aradan geçen uzun zamana rağmen istediği sonucu elde edemedi ve askeri faaliyetlerini askıya aldı.

Kuzey Afrika'daki Fransız işgaline karşı direniş hareketlerine gelince, bunlar uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir dalga halinde, yükselerek başarıya ulaşılar. Ana hatlarıyla değineceğimiz bu hareketler içerisinde en tanınmış Cezayir direnişidir. Fas ve Tunus olayları ise yine eşzamanlı olmakla birlikte, Fas'taki olayların özel geçmişine değinmemiz gerekmektedir.

Fas'ta efsanevi Abdülkerim tarafından 1919 ile 1924 arasında İspanyollara karşı yürütülen hareketli savaş o kadar başarılı olmuştu ki, Rif Dağları'nda fiili bağımsızlık elde edilmiş ve birçok İspanyol ordusu art arda dağıtılmıştı. İspanyol Fas'ındaki bu durumun Fransız Fas'ını da etkileyeceğini düşünen Fransızlar 1925 yılında İspanyollarla birleşerek Abdülkerim'in üzerine yürümeye karar verdiler. Sabit savunmaya geçmek durumunda kalan Abdülkerim, karşısında toplanan iki Avrupalı gücün büyüklüğü karşısında yenildi. Ancak cesareti ve ağırbaşlı tutumu nedeniyle Fransızlardan büyük saygı gördü ve Reunion adalarında zorunlu ikamete tabi tutuldu.

Fas olaylarının ikinci raundu ise 1950'lerde bağımsız bir düşünce yapısına sahip olan Muhammet bin Yusuf'un yerine kukla Bin Arafa'nın Rabat tahtına geçirilmesiyle başladı. Bu tutum halktaki direniş eğilimlerini uyandırdı ve kısa sürede cihat haline dönüştü. Fransız tütün ve alkolünün boykotu bunun başlıca görüntüsünü teşkil etti. Bunları satan dükkanlar yakıldı. İstiklal partisi boykota katılmayanları cezalandırdı. Sabotajlar ve işbirlikçilerin cezalandırılması hareketin tabanını genişletti. 1955 yılında gösterilen birbiri ardına kentleri sararken Fransızların ateş açıp çok sayıda kişiyi öldürmeleri son köprüleri de attı. Fas olaylarında işbirlikçilere ve batılı şahıslara karşı uygulanan terör gerilladan daha fazla ön plana çıktı. Sonuçta Bin Yusuf'un geri dönmesiyle Fransız yenilgisi kesinleşti.

Tunus'taki olaylar da Fas'takilere benzer bir süreç izledi. Ama Cezayir'in durumu çok farklıydı. Burası bir sömürge gibi değil, Fransa'nın bir parçası gibi görülüyordu. Bir milyondan fazla Fransız buraya yerleşmişti. Ayrıca Vietnam yenilgisi Fransız gururunu yaramamıştı. Bütün bu nedenlerle 1954'de topyekün gerilla eylemleri başlayınca tepkileri çok sert oldu. Kentlerde çok sıkı bir denetim kurdular ve kent gerillasını yendiler. Ama halkın tepkisi artarak devam etti. Öte yandan kırlardaki direniş yıllarca sürebilirdi. Helikopterlerin yaygın kullanımına rağmen dağlardaki gerillalar varlıklarını sürdürdüler. 30.000 FLN gerillası 500.000 Fransız askeriyle uzun süre köşe kapmaca oynadı. Karşı terörün şiddeti düşmanlığı asla uzlaşamayacak noktalara getirdi. Askeri bir zafer söz konusu değildi ama yine aynı durum ortaya çıktı. İşgali sürdürmenin maliyeti her bakımdan katlanılmaz olunca De Gaulle 1962'de çekilme kararı verdi. Bu durum büyük çalkantılara neden oldu ve Fransız Ordu-su'nda Cezayir'den çekilmeyi reddeden bir kesim darbe yapmayı bile göze aldı. Ama artık hiçbir şey Cezayir'in bağımsızlığını engelleyemezdi.

Kıbrıs da aynı yıllarda başka bir gerilla hareketine sahne oluyordu. Adayı Yunanistan'a bağlamayı amaçlayan Grivas İngilizlere karşı terörle işe başlamayı düşündü. 31 Mart 1955 günü ada bir sabotaj dalgasıyla adeta sarsıldı. İngilizler hiç beklemedikleri bu olay karşısında sarsıldılar. EOKA İngilizlerin yanı sıra kendilerine katılmayan Rumlara da terör uygulamaya başladı, bir kısmını da bir boy-

kot kampanyasıyla tecride yöneldi. İngilizlerin takibatına karşı da çoğu kez çocuk ve gençleri kullanmaya başladılar.

EOKA hareketi Dighenis takma adlı Grivas'ın komutanlığında sadece 80 kişiyle başladı. Sabotaj, suikast, baskın ve pasif direnişler birarada yürütülen eylemler oldu. Özellikle polis ve muhbirlere saldırıldı. Polis teşkilatı öylesine hedef alındı ki Rumların çoğu ayrılmak zorunda kaldı. Kalanlar da zaten EOKA'nın muhbirleriydi. Bu arada polis teşkilatı içinde Rumların yerini Türkler almaya başladılar. Bundan sonra Rumlar işi sokak gösterilerine döktüler. Amaçları halk ile İngilizleri karşı karşıya getirip kan döktürmektir. Böylece düşmanlığı artıracak ve durumu gerginleştirebileceklerdi.

Kıbrıs küçük bir ada olduğu için gerillalar hiç bir zaman büyük gruplar oluşturmamışlardır. 1956'da aktif savaşçıları 273 kişi, part-time gerillaları da 750 kişiden ibaretti. Buna karşı İngilizler 1954'de 4.000 olan güçlerini 1956'da 22.000, 1958'de ise 43.000'e çıkardıkları halde başarılı olamadılar. Kıbrıs olayı Zürih ve Londra görüşmeleriyle birlikte iki toplumlu bir cumhuriyet şeklinde çözüldü. Ama EOKA Enosis hedefini elde edememiş olduğu için bu kez Türklere karşı katliamlarını uygulamaya koydular. Böylece adadaki Türk direnişi ve 1974 çıkarmasına giden olaylar yeni bir boyut kazandı. Kıbrıs Türklerinin örnek direnişini bölümün sonunda ele alacağız. Burada yeri gelmişken EOKA ve PKK terörü arasındaki benzerliklere dikkat çekmek isteriz. Halkla askerlerin karşı karşıya getirilip kan dökmeye çalışılması, düşmanlığın yaratılıp derinleştirilmesi, polis ve muhbirlere karşı suikastlar, gençlerin ve çocukların kullanılması gibi hususlar her iki harekette de çok dikkat çekici bir paralellik göstermektedir. Ancak paralellik kurarken dikkatli olmalı ve benzerlikleri abartmamaya özen göstermeliyiz. Esasen Grivas da EOKA mücadelesi için bir planı olup olmadığı sorulduğunda şöyle yanıt vermişti: "Elbette ki temel bir plan vardı fakat bu esnek olmayan bir plan değildi. Gerilla savaşının tabiatını belirleyen üç unsur vardır: İlki hasmınızın durumu; ikincisi mücadele sürdürülecek alanın yapısı ve üçüncüsü de halkın karakteridir. Plan herhangi bir zamanda karşılaşılan somut durumlara uydurul-

malıdır. Statik bir plan yoktur ve asla olmamalıdır.”¹ Eğer hasımlarımızdan öğreneceğimiz şeyler varsa, Grivas'ın bir başka sözünü daha aktarmakta yarar var: “General A veya Tuğgeneral B'nin kendisine başka yerlerde şöret kazandıran yöntemleri uygulamak üzere Kıbrıs'a geldiğini okudukça yüksek sesle gülerdim. Kıbrıs mücadelesinin amaçları, psikolojisi ve koşulları açısından benzersiz olduğunu anlayamıyorlardı....”² Burada eklenmesi gereken şey özgünlüğün sadece Kıbrıs için değil istisnasız her mücadele için geçerli olduğudur.

Diğer yandan her ne kadar her durum özel ise de, yüzelli yıldır Türklere karşı uygulanan strateji ve taktiklerde genel bir benzerlikten söz edilebilir. Türklere karşı savaş veren herkesin yaptığı şey terörü tımandırmak, buna karşılık verilince de “Avrupa'ya şikayet” ederek siyasi baskı kurulmasını istemektir. Bu tekrar tekrar sahnelenmiş bir oyundur çünkü Türklere haksız gösterecek her propaganda Avrupa'da yutulmaya fazlasıyla hazır bir temsildir. Batılılar tarafından da Türkiye'ye karşı sürekli olarak kullanılan bir kozdur. Bunun derecesi ise genel siyasi ortama paralel olarak değişmektedir. Örneğin Soğuk Savaş sırasında biraz geri plana itilmiş, Kıbrıs çıkarmasından hemen sonra artırılmış; Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yeni boyutlar kazandırılmıştır.

Filistin'de Gerilla Mücadeleleri

Filistin'de gerilla olayları Yahudi yerleşimlerinin artmasıyla başlar. Daha 19. yüzyılın sonlarında Araplara karşı Yahudi savunma gruplarının kurulduğu bilinmektedir. Bunlar Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler için istihbarat çalışmaları yaptılar. Ayrıca ABD, İngiltere ve diğer ülkelerden gelen gönüllülerle İngiliz Ordusu'nda Yahudi taburları kuruldu. Filistin'i mandaları altına aldıktan sonra İngilizler tarafsız görünmek zorunda oldukları için bu ilişki kesildi. Ancak yeni Yahudi yerleşimlerinin kurulması da devam etti. Menahem

¹ Doros Alastos, **Cyprus Guerilla, Grivas, Makarios and the British**, Heinemann, London, 1960, s. 26.

² Robert Taber, **War of the Flea**, Granada Publishing, 1970, s. 119.

Begin Yahudilerin silahlı direnişinin 1920 yılında Kudüs'te Jabotinsky tarafından başlatıldığını ifade etmiştir. Ayrıca sonradan lideri olduğu Irgun gizli örgütünün de Birinci Dünya Savaşı sırasında Jabotinsky ve Joseph Trumpeldor tarafından kurulan Yahudi Lejyonuna dayandırılması gerektiğini ileri sürmüştür.¹

Araplar iki savaş arasındaki dönemde 1921, 1929 ve 1936-39 yıllarında üç kez Yahudilere karşı genel saldırıya geçtiler. Ancak son derece zayıf ve önderlikten yoksun konumda bulunuyorlardı. Aşiret reislerinin tutarlı bir mücadele yürütmesi esasen olanaksızdır. Çoğu kararsızlık içinde bocaladılar, kimileri de İngilizlerin etkisine girdiler. Bu arada Yahudiler kendi savunma güçleri olan Haganah'ı pekiştirmeye giriştiler. İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Yahudi gerillalarının iki önemli kişinin elinde ciddi bir güç haline geldiklerini görürüz. Bunlar Orde Wingate ve Yitzak Sadeh'tir.

Yahudiler Sadeh'in büyük bir askeri deha olduğunu ileri sürerler. Savaş prensiplerinin temellerini Yahudi savaş örgütleri olan Haganah'a (sonra da Palmach'a) öğreten ve askerlerin eğitimini bizzat üstlenen, Haganah'ın kurmay başkanlığını yapan ve İsrail ordusunun kuruluşunda başrol oynayan da Sadeh'den başkası değildir. Yahudilere sempati duyan İngiliz subayı Orde Wingate ise Arap gerillalarının Hayfa petrol hattını vurmaları üzerine Haganah ile irtibata geçerek Special Night Squadron (SNS) adı verilen gece devriyelerini kurmuştu. Geceleri SNS ve Haganah birlikte devriyeye çıkıyor, güneş doğunca İngilizler üslerine dönüyor, kağıt üzerinde illegal olan Haganah grupları da dağılıyordu.

Gerek Saden, gerekse de Wingate Ortodoks askeri teorilerden çok farklı görüşlere sahiplerdi. Bu yıllarda uzun tartışmalarla görüş alışverişi yapmışlar ve oldukça paralel görüşler geliştirmişlerdi. Win-gate'in Etiyopya ve özellikle Birmanya'daki operasyonlarının temelinde Filistin'deki bu faaliyetleri yatar. Hızlı hareket, savaşın düşman arazisine taşınması ve bunlara uygun esnek taktikler söz konusu prensiplerin temelindeki unsurlardır.

¹ Menachem Begin, **The Revolt**, İng. Çev. Samuel Katz, Steimatzky's Agency Ltd., Jerusalem, 1977 edn., s. 378.

1937-39 yıllarında Yahudilerin henüz çok zayıf olan güçleri tabur düzeyindeki birlikler kurmalarına olanak vermiyordu. Bunun için Palmach adı verilen vurucu bölükleri yaratarak tedbir alırken, diğer yandan da korunaklı yerleşim birimlerinin kurulmasına giriştiler. Bunlar prefabrik olarak önceden hazırlanıyor, sonra bir gün içinde arazinin ortasına gözetleme kuleleri ve tahkimli koruganlarıyla birlikte konduruluyordu. Bundan sonra Araplara karşı her an tetikte yaşıyor ve üretim yapıyordu.

1941 yılında Almanların gerek Suriye, gerekse de Mısır üzerinden Filistin'e gelmeleri tehlikesine karşı İngilizlerle işbirliği tekrar gündeme geldi. Bu olay İsrail ordusunun nüvesini teşkil edecek olan Palmach'ın gelişmesinde çok önemlidir, çünkü çok sayıda subay ve astsubay bu çalışmalar içerisinde yetiştirilmiştir. Binlerce Yahudi İngiliz Ordusu'nda eğitim görmüş oldu. Ayrıca kendi yaptıkları bir plana göre yarım milyon Yahudi Karmel Dağı, Zebulun Vadisi ve Batı Galile dağlarında Nazi'lere karşı büyük bir direniş odağı oluşturacaklar ve teslim olmayacaklardı.

Savaş biterken İngilizlerle işbirliği gene geride kalmaktaydı. Majestelerinin hükümeti petrol dolayısıyla Araplarla ilişkileri iyi tutmak istiyordu. Bunun üzerine Yahudiler İngilizleri yıldırma üzere bir terör kampanyasına giriştiler. Ayrıca İngilizlerin Arapların baskısıyla yasakladığı yeni göçmen getirme işini gizli olarak yürütmeye başladılar. 1945 ile 48 arasında 65 gemi dolusu kaçak göçmen getirdiler.

Bu terör kampanyasında İrgun ve Stern adlı gizli Yahudi terör örgütlerinin büyük rolü oldu. Askeri açıdan zafer umutları olmamakla birlikte işgali İngilizler için çok pahalıya mal etmeye başladılar. Birçok İngiliz askeri öldü. İngiliz subaylarının kaldığı King David Oteli'nin havaya uçurulması bu olayların en büyüğüydü ve Menahem Begin bu olayın baş sorumlularından birisiydi. İngilizler Yahudi terörüne sert bir şekilde karşılık verdiler ama Filistin sorununu sonuna kadar götürmeye gönülleri yoktu. Zaten 6 milyon toplama kamplarında ölen Yahudilere karşı topyekün bir savaş açmak kolay değildi. Sonuçta İngilizler 1947 yılında Filistin meselesini Birleşmiş Milletler'e havale ederek çekilmeye karar verdiler.

İngilizlerin çekileceğinin anlaşılması üzerine iki taraf da hızla hazırlanmaya başladı. Araplar askeri oluşumlarını hızlandırırken Yahudiler de bir dizi karar aldılar. Bunlar, uzak yerleşim yerlerinin asla terk edilmemesi, dağınık Yahudi topraklarının birleştirilmeye çalışılması ve İngilizlerin çekilmesi tamamlanıncaya kadar büyük çatışmalara girilmemesiydi. Bu arada Palmach güçleri 4 taburlu bir tugaydan toplam 10 taburluk 3 tugaya çıkarıldı. Daha sonra bazı taburları çekip bunları yeni oluşturulan hareketli tugayların çekirdeği olarak kullandılar. Bu şekilde sabit savunmadan kurtulup hareketli savaşa geçebilecek ve her yere güç kaydırabileceklerdi. Diğer taraftan, daha yıllar öncesinden kulüpler vasıtasıyla temelini atmış oldukları deniz ve hava kuvvetlerini küçük uçak ve teknelerle oluşturmaya giriştiler. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklardan yerel savunma milisleri olarak yararlanıldı. Ulaştırma, sıhhiye, sivil savunma ve istihkam kuruluşları ise ön hazırlıklar sayesinde kısa sürede faal hale geldi.

İngilizler çekilirken iki taraf da stratejik avantaj sağlayacak mevzileri tutmak istediler. Bundan sonraki safhalarda komşu Arap ülkelerinin topyekün hücumu karşısında her yerleşim yerini bir kale haline getirirken temelde ağırlığı aktif savunmaya verip, savaşı Arap topraklarında yürütmeye özen gösterdiler. Ancak Suriye ve Mısırlılar ilerlemeyi başardılar. Kudüs'ün büyük bölümü de Arapların eline geçti. Aynı günlerde büyük devletler müdahale ederek bir ateşkes ilan edilmesini sağladılar. Her iki taraf da bunu bir toparlanma fırsatı olarak kullanmaya çalıştı. Yahudiler bu dönemde Zahal adını verdikleri düzenli orduyu kurdular. Bütün silahlı kuvvetlerini, yarı otonom ve gizli örgütlerin (İrgun ve Stern dahil) hepsini kaldırıp üyelerini Zahal'a aldılar. (Sonradan bunun bir eksiklik yarattığını görüp özel operasyonları yürütmek üzere paraşütçü adını verdikleri komando birlikleri kurdular). Bu arada birisi zırhlı olmak üzere 11 tugay oluşturdular. Fransa ve Çekoslovakya'dan uçaklar da dahil olmak üzere aldıkları silahları kullandılar.

Haziran 1948 İsrail'in Kurtuluş Savaşı adını verdiği mücadelenin son aşaması oldu. Araplar sayıca çok güçlü oldukları için Yahudiler saldırıya geçmek zorundaydılar. Statik savunma –hemen her zaman olduğu gibi- yenilgi ve ölüm demekti. Arapların en büyük

eksiğinin gece savaşları olduğunu bilen Yahudiler, gece yarısı ateşkes biter bitmez saldırıya geçerek önce Tel Aviv üzerindeki tehdidi kaldırdılar, sonra da Kudüs üzerindeki kuşatmayı deldiler. Bunu takiben Nazareth'i alarak Hayfa bölgesinin emniyetini sağladılar. Bunları yaparken aynı zamanda Mısır, Irak ve Suriyelileri durdurmayı başardılar. Mısır ordusu yenilip de savaştan çekilince Nagev ve Akaba Körfezi'ni aldılar.

Bu savaş sırasında Yahudi terör örgütü Irgun ile Lehi'ye bağlı savaşçılar 10 Nisan 1948 günü Kudüs'ün doğusundaki Deir Yassin köyünü basarak 200 kadar kadın, erkek ve çocuğu katlettiler.¹ Haganah'ın üstlenmekten kaçındığı bu katliam Araplar arasında paniğe yol açarak Haziran savaşlarında sıkışan birçoklarının kaçmasına yol açtı ve günümüze kadar gelen mülteciler sonunda önemli bir rol oynadı.

Arap İsrail savaşlarının bundan sonraki bölümleri düzenli ordu savaşlarına girer. Filistinliler ise asırlardır yaşadıkları topraklardan kovularak göçmen kamplarda veya gettolarda yaşayan bir ulus haline geldiler. Filistin gerillaları da çok gürültü koparan ama somut başarılar sağlayamayan dağınık bir örgütler güruhu oldular. Filistinliler kendi öz güçlerini toparlayacak bir liderliğe sahip olamadıkları için her gerilla grubu başka telden çalmaya başladı ve bunların çoğu yabancı güçlerin, en başta Suriye'nin denetimine girdiler. Bazı gerilla grupları da gittikleri yerlerde güçlenince toplu halde katledildiler. Ürdün'deki Kara Eylül katliamı ve Lübnan olayları Arapların Filistinlileri katletmelerinin en çarpıcı örnekleridir.

Filistinliler yenilgilerindeki esas faktörün İsrail'e yapılan batı desteği olduğunu ileri sürerler. Gerçi bunun etkisini kimse yadsıyamaz ama temel neden Arapların örgütlenme ve savaş sanatını kavramadaki eksiklikleridir. İsraililer başarılarını çok yoğun bir eğitim, inceleme ve yine eğitime borçludurlar. Kuşkusuz ki bunun temeli daha iyi yetişmiş insan gücüne dayanmaktadır.

Son olarak İsraililerin bu dönemde öncelik verdikleri dokuz savaş prensibine değinelim. Bunlar 1. Amacı takip, 2. İnisiyatif, 3. Sürp-

¹ Eitan Haber, M. Begin, *The Man and the Legend*, Dell, N.York, 1978, s. 316.

riz, 4. Gücü yoğunlaştırma, 5. Güç tasarrufu, 6. Koruma, 7. İşbirliği ve yardımlaşma, 8. Esneklik ve 9. Amacın bilincinde olmaktır. Bu çerçeve içerisinde çok yoğun bir askeri ve politik eğitimi birarada yürütmüşlerdir. Küçük veya büyük her modern ordu, personelini motive etmek için onları hem askeri ve siyasi alanda, hem de hedefleri konusunda bilgilendirmeli, ama bunu basmakalıp bir şekilde yapmamaya dikkat etmelidir. Eğitimin iyi yapılabilmesi için öncelikle eğitimcilerin inisiyatif ve geniş bir görüş sahibi olmaları şarttır.

Kıbrıs Türk Direnişi

Kıbrıs'taki Türk direnişi gayri nizami savaşın bizim için çok önemli bir bölümünü teşkil eder. Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar, Karadağ, Kafkasya ve dağılan Sovyetler Birliği'ndeki çeşitli çokuluslu topluluklarda meydana gelen kanlı çatışma ve göçler Kıbrıs'ta gerçekleştirilen direniş mücadelesinin büyüklüğünü bize bir kez daha hatırlatmaktadır.

Kıbrıs 1878'de İngiltere'nin fiili egemenliğine geçtikten sonra Yunanistan'a ilhak (ENOSİS) fikri de Rumlar arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. Türkler ve Rumların kitlesel olarak ilk kez karşı karşıya gelmeleri 1912 yılında meydana gelmiş, bu arada 1914'te İngiltere adadaki fiili egemenliğini resmi bir statüye dönüştürmüştür. 1931 yılında Rumların Enosis için ilk ayaklanma teşebbüsü İngilizler tarafından hızla bastırılmıştı. Buna rağmen İngiliz işgali döneminde Rumların kayırıldığı, kamu hizmetlerine ağırlıkla onların alındığı kaydedilmelidir.

Kıbrıs Türkleri 1889'dan itibaren ulusal varlıklarını korumak için çetin bir mücadele içine girmişlerdir. Bu mücadele gerek İngiliz sömürgeciliği, gerekse de Enosis'e karşı ikili bir karakter taşıyordu. Bu amaçla sayısız gazete ve dergi çıkarmışlar, dernek ve partiler kurmuşlardır. 1918'de kurulan Meclis-i milli ve 1931 yılında oluşan Milli Kongre ilk dönemlerde önemli birer adım olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda örgütlenme çalışmalarında bir sıçrayış görülür. Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (1944) ve 20'ye yakın sendikayı toplayan Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri (1945) ve Kıbrıs Türk Birliği (İstiklâl) Partisi (1949) bunlar arasında öne çıkan olay-

lardır. Bu arada değişik örgütleri birleştirmek ve direniş i koordine etmek için kurulan Kıbrıs Türk Kurumları Birliğ i (1945) yetersiz kalmış ama 1949 yılında oluşturulan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu bu amacı gerçekleştirmede önemli bir adım olmuştur. Buna paralel olarak partiler de Kıbrıs Türk Milli Birliğ i kurumu altında birleşmişlerdir. 1957 yılında Federasyonun başına Rauf Denktaş'ın seçilmesiyle çalışmalar daha etkili bir nitelik kazanmıştır.

Aynı yıllarda Rumların da örgütlenme çabalarına hız verdikleri görülür. Makarios'un 1948'de adaya dönmesinin ardından 1950 yılında sadece Rumların katıldığı bir plebisit yapılmış ve böylelikle Enosis istemine meşruiyet kazandırılmak istenmiştir. 1952 ve 53 yıllarında Atina'da Makarios ve Grivas'ın da katıldığı toplantılarda EOKA örgütü kurulmuş, Makarios legal konumuyla adaya dönüp dini liderliğ i yürütürken Grivas da Dighehis kod adıyla adaya çıkarak bilinen terör eylemlerini başlatmıştır. Yunanistan EOKA'yı eleman, silah, cephane ve her yönden desteklemiş ve yönlendirmiştir.

EOKA terörü İngilizlere karşı yapılan sabotaj eylemlerinden hemen sonra Türklere yönelmiş, 21 Haziran 1955 tarihinde ilk saldırılar meydana gelmiştir. Bu olaylar 1957 yılında Türk Mukavemet Teşkilatı TMT'nin kurulmasına yol açmıştır. TMT'nin ilk faaliyeti gösteri yapan Türk öğrencilere ateş açıp 7 genci öldüren İngilizlerle yapılan çatışma olmuştur.

Adanın bağımsızlığ ını kazanması sürecinde Türkiye ve Yunanistan'ın garantör olması Rum tarafına büyük bir darbe oldu. 1960 yılında Kıbrıs Türk Alayı'nın Yunan alayı ile birlikte dahi olsa adaya gelmesi ise Türk tarafı açısından büyük bir adımdı.

Rumlar 1961 yılında hazırladıkları Akritas Planı çerçevesinde yeni tutumlarını belirlediler. Buna göre Türkiye bir yandan dünya kamuoyunda sorun yaratan taraf olarak gösterilecek, diğ er yandan da mevcut statüyü değiştirmeye ikna edilecekti. Bir kez statü bozulduktan sonra garantörlük anlaşmaları da geçersiz sayılacak, ondan sonra da silahlı veya silahsız bir emrivaki yapılarak Enosis sağlanacaktı. Planın uygulamaya konulmasıyla birlikte provokasyonlar ve silahlı saldırılar başladı. Bunlar 1963 yılının Aralık ayında Kanlı Noel denilen katliama kadar tırmandı. Aralarında hunharca

öldürülen kadın ve çocukların bulunduğu 153 Türk hayatını kaybetti. Türkiye'nin gönderdiği jetlerin uyarı uçuşlarıyla katliamın büyümesi engellendi. Fakat saldırılar durmadı. 13 Şubat 1964 günü Limasol'da girilen toplu saldırı TMT'nin silahlı direnişisiyle püskürtüldü. 24 Mart 1964'de ise adaya Birleşmiş Milletler Barış Gücü gelerek nisbi ve geçici bir sükun sağladı, ama olayların tırmanması uzun süre engellenemedi. Türk toplumu saldırılar karşısında 70 adet köyü boşaltmak zorunda kaldılar. 1960 öncesi boşalttıkları 33 köyle birlikte toplam sayı 103'e çıktı. 25.000'i göçmen, yaklaşık o kadarı da işsiz hale gelen Türk toplumu bir de Rumların gıda ambargosuna uğradı. Günlük istihkakları normal insan gereksiniminin çok altına düştü. Ayrıca Rumlar çok kapsamlı bir liste hazırlayarak deriden metale, pilden elektrik teline kadar birçok malzemenin Türk bölgelerine girmesini yasakladılar. Bu durum sadece sivil üretime değil savunma araçları üretimi kabiliyetine de büyük darbe vurdu. 27 Temmuz 1964 günü Erenköy'e girilen Rum saldırısı da TMT tarafından püskürtüldü. Burada 500 mücahit vardı fakat cephane çok azdı. Saldırının devam etmesi üzerine Türkiye'den kalan jetler 8 ve 9 Ağustos 1964 günlerinde Rum mevzilerini vurup çekilmelerini sağladılar. Pilot Cengiz Topel'in öldüğü bu akınlarda Rumlar ölü ve yaralı olarak 200'e yakın kayıp verdiler.

Bu olaylar sırasında gündeme gelen ve Türkiye'yi Kıbrıs'ta Amerikan silahları kullanmaktan küstahça men etmeye çalışan ABD başkanı Johnson'un mektubu ise ulusal gücün ulusal sanayiye dayanması gerektiğini hatırlatmasının yanı sıra büyük bir bilinçlenmenin de yolunu açıyordu.

1967 yılında çatışmalar yeni bir tırmanış gösterdi. Kıbrıs'a yığılan Yunan askeri gücünden cesaret alan Rumlar 6.000 kişilik bir güçle Boğaziçi ve Geçitkale'yi koruyan 200 mücahide saldırdılar. Bir süre sonra cephane bitince vahşi bir katliama giriştiler, bazı Türkleri üzerlerine benzin dökerek yaktilar. Bu saldırılara karşı Türkiye kararlı bir savaş hazırlığına girişti ve doğrudan Yunan hükümetine bir ultimatö vererek bir geri adım attırdı. Yunanistan güçlerini adadan çekmeye söz verdi. Ama birkaç ay sonra sivil kıyafetle tekrar adaya çıkarmaya başladı. Türkiye'nin tutumu nihai müdahaleyi sadece biraz geriye atmıştı. Fakat doğrusunu söylemek gere-

kirse bu zaman aralığı çıkarma vasıtalarının kapasitesini geliştirmek için Türkiye'nin çok gerek duyduğu bir fırsatı sağlayacaktı.

Bütün bu dönem boyunca TMT'nin 5.000'i geçmeyen mücahidi 30.000 kişilik Rum ve Yunan birlikleri karşısında direnmeyi başardı. Bu sanıldığından daha büyük bir işti. Çünkü Rumların silah üstünlüğü çok fazlaydı. TMT'nin atölyelerinde hafif otomatik silahlar yapılabiliyor fakat cephane sorunu bir türlü giderilemiyordu. Yunanlılar Rumlara gemiler dolusu cephane yollarken Türk alayının değiştirme birlikleri her seferinde adaya ceplerinde taşıyabildikleri kadar mermi götürerek yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Türk tarafının elinde bir liman olmaması en büyük sorundu. Rumlar tank ve ağır toplar, çeşitli ağır silahlarla teçhizatlaşmışken, Türklerin elindeki en ağır silah havan toplarıydı. Rumlar ulaşım hatlarını da ellerinde bulundurdukları için istedikleri gibi kuvvet kaydırabiliyor, Türk köylerini tam ablukaya alabiliyorlardı.

TMT'nin örgütlenmesi tüm birliklerin komutanı olan Bayraktar ve ona bağlı 10 sancak'tan oluşuyordu. Sancaklar bölük ve tabur düzeyinde örgütlenmişlerdi. Bayraktar Türkiye'den giden bir kurmay albay, sancaktar ve tabur komutanları da Türk subayları arasından seçiliyordu. Bölük ve takım komutanları ise Kıbrıslı Türk subay ve önde gelen mücahitler arasından seçilmekteydi. Lefkoşe, Boğaz, Baf, Serdarlı, Magaso, Larnaka, Limasol, Lefke, Erenöy ve Yeşilırmak sancakları Kıbrıs'taki gücün toplamını bünyelerinde barındırıyordu.

Girit'te çok büyük sayıda ölü veren Türkler bu büyük yenilginin dersleriyle Kıbrıs'ta çok üstün güçlere karşı başarılı oldular. Girit olayının Osmanlı'nın çöküş evresine rastlaması en büyük talihsizlikti. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Türk varlığını terk etmesi düşünülemezdi. Ama Kıbrıs Türkleri örgütlenme ve direnmelerini büyük bir kararlılıkla yürütmese, Türkiye'nin hiçbir yardımı yeni bir faciaı önleyemezdi.

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL SAVAŞLAR VE YENİ TEKNOLOJİLER

Genel Olarak

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçlerin antlaşmasına dayanan bir düzen kurulmasına rağmen bölgesel savaşlar hiç eksik olmadı. Hatta zaman zaman söz konusu düzenin kurucuları tarafından teşvik edildi, veya çoğu durumda onların bizzat katıldığı savaşlar öne çıktı. Ancak artık savaşlar Avrupa'da değil, dünyanın az gelişmiş bölgelerinde çıkıyordu. Bunlar kimi zaman sınır anlaşmazlıkları, kimi zaman bölgesel hakimiyet kurma arzuları, bazen de sınır ötesinde kalmış azınlıkları korumak amacıyla yapılıyordu. 1969'da El Salvador ile Honduras arasında çıkan futbol savaşı gibi, temelde göçmen işçilere karşı eylemler nedeniyle çıkan çatışmalar dahi tarihte yerini almıştır. Ayrıca büyük güçlerin hegemonyalarını sürdürmek ve kendi düzenlerini empoze etmek için giriştikleri veya el altından alevlendirdikleri savaşlara da bu kategori içerisinde göz atacağız.

ABD ve müttefikleri 1945'den Körfez Savaşı'na kadar dünyanın dört bucağında 220 kez güç kullanmışlardı. Sovyetler ise gücü çoğu zaman komşularının üzerinde kullanabilmişler, Amerikalıların deniz üstünlüğü karşısında daha uzak bölgelere doğrudan güç ihracında çok daha sınırlı kalmışlardır. Global kapasitelerini artırmak için büyük bir donanma inşa etmişler ve üsler elde etmeye başlamışlar, ama sistemin ömrü yetmeyince gemilerin büyük kısmı çürümeye bırakılırken üsler de hızla terkedilmiştir.

Bölgesel savaşların üzerinde durulması gereken bir yanı da (özellikle 1945-91 döneminde) büyük güçlerden en az birini arkasına

alan tarafın büyük bir avantaj elde etmesiydi. Ancak bu, başarının garantisi değildi. Örneğin Araplar büyük Rus desteğine rağmen İsrail'e defalarca yenilirken, Vietnamlılar yine büyük Rus desteği alarak ABD'ye kafa tuttular. Ama Irak olayında olduğu gibi hem Rus desteğinden yoksun kalıp hem de ABD'yi tüm müttefikleriyle birlikte karşısında bulan ülkenin pek şansının kalmayacağı açıktı.

Bölgesel savaş ve müdahalelerin sayısı çok fazla olmakla birlikte, burada en önemli birkaç tanesine değinmekle yetineceğiz.

Kore Savaşı

Kore Savaşı 1950 yılının 25 Haziran günü Kuzeylilerin ani bir hücumuyla başladı. Çeşitli kaynaklar ABD istihbaratının yaklaşan hücumu delalet eden birçok ipucunu görmezden gelerek büyük bir değerlendirme hatası yaptığını kaydetmektedir. Kore'de sembolik düzeyde güç bulunduran Amerikalılar henüz modern bir güç haline gelmemiş olan Güney Kore birliklerinin kısa sürede dağılmasını engelleyemediler. Kuzeyliler İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma Rus tankları ve uçaklarını güneyin zayıf güçleri karşısında etkili bir şekilde kullanıyorlardı.

Kuzeyin taarruzu ABD'nin konvansiyonel güçlerinin en az olduğu bir döneme rastladı. Hemen yeni tümenlerin kurulmasına giriştiler ama bunların harekate hazır olması için birkaç ayın geçmesi gerekiyordu. Bu arada Kore yarımadasının en güneyindeki Pusan'ı elde tutup Japonya'daki üslerden yapılacak akınlarla kuzeylileri yıpratmayı planladılar. Ancak bu üsler etkili bir taarruz düzeni için çok uzaktı. Öte yandan buraya sevk edilen ilk ABD birlikleri de yeterince tecrübeli değildiler. Kısa bir süre içinde Kuzeyliler yarımadanın tümüne yakın bir kısmını ele geçirip Pusan'ı biri zırhlı olmak üzere 10 tümenle kuşattılar. Birleşmiş Milletler kuvvetleri takviye olarak gelinceye kadar güneyliler bu kentin yakın çevresinde, toplam uzunluğu 200 kilometreyi ancak bulan bir çember içine sıkıştılar.

Kriz ortaya çıktıktan sonra Kore cephesinin yönetimi, 1945'ten beri Japonya'nın işgal komutanı olarak Tokyo'da "hükümet etmekte" olan MacArthur'a verildi. O da kısa sürede sonuç alacak bir planını uygulamaya koyuldu. 15 Eylül'de Kuzey Kore sınırına ve Seul'a yakın

olan Inchon'a bir çıkarma yaptı. Böylece hem kısa sürede Güney'in başkentini kurtardı, hem de büyük kısmı Pusan civarında olan Kuzey birliklerinin arkasına sarkmış oldu. Pusan'daki müttefik köprübaşından da saldırıya geçilince bu kez çekilme sırası Kuzeylilere gelmiş oldu. MacArthur bundan sonra Mançurya sınırına doğru ilerlemeye başladı. Ama kader -daha doğrusu Çinliler- bu büyük askere komutanlık günlerinin sonunda acı bir sürpriz hazırlamaktaydı.

Kore, kuzeyden güneye uzanan sarp dağların omurga gibi ortasından geçtiği bir yarımadadır. Bu dağlarda mekanize olmayan bir ordunun gizlenmesi hiç de zor değildi. Nitekim yakın tarihlerinde Japonların birçok kez Kore'den Mançurya'ya girerek ülkelerini istila ettiğini gören Çinliler, bu dağlarda mevzilenerek savaşa katılmaya ve bu kez düşmanı uzakta tutmaya karar vermişlerdi. Komünistler iktidarı ele geçireli zaten sadece birbuçuk yıl olmuştu ve yıllardır savaştan Çinliler oldukça hassas bir durumdaydılar. Kaldı ki Formoza'da Chiang kıtaya çıkmak için fırsat kolluyor ve komünistleri bütünü huzursuz ediyordu. Esasen Chiang Kore'ye iyi yetişmiş üç tümen göndermeyi teklif etmiş fakat MacArthur kıta Çin'i işe karıştırmamak için bunu kabul etmemişti. Halbuki daha Ekim'in son günlerinde 38. ve 50. Çin Ordularından bazı unsurların Kore'de savaştığı tespit edilmiş, ama bunların gönüllülerden ibaret olduğu düşünülererek fazla ürerinde durulmamıştı. Ne de olsa o yıllarda tüm komünistler bir görülüyor, birlikte hareket etmeleri normal karşılanabiliyordu.

Amerikalılar ve müttefikler artık savaşın bitmek üzere olduğu düşüncesiyle kuzeye doğru ilerlerken, Lin Piao da dağlardaki ordularını gecenin karanlığı altında güneye sürüyor, büyük karşılaşma yaklaşıyordu. MacArthur durması için yapılan tüm önerileri reddederek kendi yenilmezlik efsanesinin kurbanı olacaktı. Gerçi Çinlilerin yüzbinlerce kişilik ordularını görünmeden yürüttüklerine inanmak da zordu. Ne var ki disiplinli Çin askerleri bir avuç pirinç ile günlerce yetinebiliyor ve fazla ikmal maddesine gerek duymadan çok hafif bir şekilde seyahat edebiliyordu.

26 Ekim'de Lin Piao 300.000 kişiyi aşan vurucu gücüyle darbesini aniden indirdi. Dengesi bozulan Amerikan birlikleri zor durumda kalarak geri çekilmeye başladılar. MacArthur hiç bir hatta tutunamaz

hale geldi. Bu durum basının olayı olduğundan daha vahim halde göstermesiyle, Birleşmiş Milletler güçlerinin ezildiği, durumun tam bir felakete dönüştüğü şeklinde dünyaya yansdı. Ne var ki bu doğru değildi ve durum kötü olmakla birlikte tam bir hezimete dönüşmemiştir. En fazla hırpalanan 2. Amerikan Tümeni'nin çekilme bölgesine yakın bir yerde ise Türk Tugayı mevzilerine intikal etmek üzere yolda bulunuyordu. İşte, Kunuri muharebeleri Çin saldırısının doruğuna ulaştığı 28-30 Kasım günlerinde meydana geldi.

Kasım ayının ilk günlerinde cepheye intikal eden Türk Tugayı önceleri bir süre kontr-gerilla operasyonlarında intibak süreci geçirmiş, sonra da ön hatlardaki yeni görevine doğru hareket halindeyken saldırıya yakalanmıştı. Buradaki muharebeler Çinlilerin tepelere hakim olduğu bir boğazda yapılan savunma muharebeleri şeklinde cereyan etti. Başarı, son derece olumsuz koşullarda tugayın direnişini sürdürmesi ve verdiği kayıplara rağmen dağılmadan çekilebilmesiydi. Ayrıca bu direniş Çinlilerin ana taarruz yollarından birisini de tıkadığı için savaşın en kritik günlerinde faydalı olmuştu.

Türk tugayı geriye çekilip toparlandıktan sonra cepheye döndü ve giderek savaşa alıştı. Kunuri'de ölen 273 arkadaşlarının (201'de kayıp vardı) intikamını almak ise 25/26 Ocak 1951 tarihinde 156 rakımlı tepede yapılan muharebelerde kısmet oldu. Tugay Kunuri'de kendisini kuşatan 38. Çin Ordusu'nun 150. tümeninin karşısında olduğunu öğrenince büyük bir saldırıya geçerek bu birliği ezdi. Çinliler binin üzerinde ölü (bunların sayılması bir noktadan sonra bırakıldı) ve 82 esir bırakarak geri çekildiler. Zaten bir süre sonra da gülerek ilerleyen Türk askerleri öldürmekten bıkip, Çinlilerin kaçmasını seyrettiler. Çatışmaların yoğun olduğu 15 Kasım 1951 tarihine kadar Türk tugayı 511 ölü ve 311 kayıp olmak üzere 822 personel yitirmiş, 1214 adet de yaralı vermişti -ki bunun yarısının Kunuri'de meydana geldiği görülür. Buna karşılık Türk Tugayı 366 esir almış, hasım tarafa yaklaşık 15.000 kayıp verdiğini tahmin edilmiştir (ama bu rakamın doğruluğu konusunda hiçbir garanti verilemez, muhtemelen olayların sıcaklığı içersinde abartılmıştır).

Kore savaşı bundan sonra kararsız çarpışmalar şeklinde 1953'e kadar devam etti. Bu çatışmaların esas amacı barış masasında

avantaj sağlayacak bir kararlılık sergilemekti.¹ Çinlilerin modern ateşgücü karşısında şansları zayıftı. Kesin hava üstünlüğüne sahip olan Birleşmiş Milletler güçleri her sıkıştıklarında uçaklardan yardım isteyebiliyor ve Çinlilerin hücum dalgaları imha ediliyordu. Öte yandan Amerikalılar da savaşı Mançurya sınırını oluşturan Yalu nehrinin ötesine taşıyacak bir yığınağı yapmayı seçecek durumda değillerdi. Bu sonu belirsiz bir serüven olurdu. Nihayet 38. paralelin tekrar güney ve kuzey arasında sınır olmasıyla ateşkes ilan edildi. Her iki taraf da uzun süre savaşa birinci dereceden hazırlık durumunu sürdürdüler. Kore uzun yıllar dünyanın gerginlik noktalarından birisini oluşturdu.

Kore'de komünist güçlerin üstün oldukları hususlar sayı avantajı, arazinin sarplığından yararlanma ustalıkları, kamuflej sanatındaki becerileri ve gece savaşlarını yürütebilmeliydi. Buna karşın müttefikler hava üstünlüğüne sahiplerdi -ki modern cephe savaşında en önemli unsur budur. Ayrıca ateşgücü, hareket, ikmal, sağlık ve istihkam alanlarındaki üstünlükleriyle giderek moral üstünlüğü de kazandılar.

Kore'nin bir yönü de jet uçaklarının ilk büyük karşılaşmalarına sahne olmasıdır. Ne var ki hava çatışmalarında Amerikalı pilotların üstünlüğü çok barizdi. Bir kısmını Rus pilotlarının kullanmasına rağmen her Amerikan uçağına karşı 9 Mig düşünülüyordu. Bundan onbeş yıl sonra meydana gelen Vietnam Savaşı'nda ise Amerikalıların üstünlüğü bire karşı 2.3'e inmişti. Üstünlüklerinin kaybolmakta olduğunu gören donanma havacıları 1968'de Top Gun adı verilen bir uçuş muharebe okulu kurarak tedbir aldılar. Hava kuvvetleri ise 1972'ye kadar bunu yapmadılar ve bu dönem içerisinde daha başarısız oldular.

Bu arada Kore Savaşı'nda esir düşen Türk askerlerinin 15'inin 3 Mayıs 1953 tarihinde hasta ve yaralıların karşılıklı olarak gönderildiği partide, 229 askerin de 5 Ağustos ile 6 Eylül tarihinde 7.862

¹ Barış görüşmeleri sırasında yapılan karşılıklı operasyonlarla ilgili çok ayrıntılı bir çalışma için bkz. Walter G. Hermes, **Truce Tent and the Fighting Front**, Center of History, United States Army, Washington D.C., 1992.

Güney Koreli, 3.597 Amerikalı, 945 İngiliz ve diğer ülkelerden gelen 140 esirle birlikte serbest bırakıldığını kaydedelim. Kore savaşı tarafların ölü ve yaralı olarak 1.956.000 kayıp verdiği, ayrıca 2 milyona yakın sivilin hayatını yitirdiği son derece yıkıcı bir savaş olmuştur.¹

Arap-İsrail Savaşları

Araplarla İsrail arasındaki savaşların ilki olan 1948 savaşı daha çok topçu/piyade muharebeleri şeklinde cereyan etti. Bu nedenle zayıf oranı da oldukça yüksekti. İki taraf da çoğu nakliye uçaklarından çevrilen derme çatma hava kuvvetlerine sahipti. İsraililer güçlerini en iyi şekilde kullanabilmek için tümenler değil cephe komutanlıkları kurarak örgütlendiler ve tugayları bunların emrine verdiler. Cephe komutanları plan yapma, uygulama ve bölgelerindeki kaynakları kullanma konusunda yetkili kılındılar. O bölgedeki yedekler ve sivil unsurlar da bunların emrine verildi. Böylece sağlanan esneklikle Arap güçleri karşısında daha inisiyatifli ve başarılı savaşlar yürüttüler.

1956 Savaşı'nda ise aynı zamanda Süveyş krizi nedeniyle Fransa ile savaşan Mısır, İsrail cephesine fazla kuvvet ayıramadı. Böylece İsraililer çok az kayıp vererek baskın tarzında muharebelerle 150 Mısır tankı ve çok sayıda esir ele geçirdi. Arapların Mig 15 ve 17'lerine karşı İsrail Fransa'dan bir miktar uçak almıştı. Ayrıca Fransızlar hava şemsiyesi sağlamak için İsrail'e birkaç filo uçak yolladılar. Mısır birçok koldan, yani uçak gemilerinden, İsrail üslerinden, Kıbrıs ve Malta'dan kalkan uçaklarla bombalandı.

1956 Savaşı'nda İsraililer zırhlı birliklerin başarısını görerek yeni zırhlı tugayların oluşturulmasına giriştiler. Bu savaşta zırhlı tugaylarını bir tümen gibi kullanmışlar, muharebe grupları oluşturarak birçok yerde vurucu güç yaratıp iyi sonuçlar almışlardı. 1960'larda ise Mısırlılar Rus doktrinine uygun olarak zırhlı birliklere karşı do-

¹ Bevin Alexander, **Korea, The First War We Lost**, Hippocrene Books, New York, 1986, s. 482-83.

ğal engeller arasına tahkimli mevziler kurmak suretiyle tedbir almaya yöneldiler ama İsraililer bunu gördüler ve engelleri aşacak şekilde eğitim yaparak 1967 savaşına hazırlandılar.

1967 Savaşı İsrail için 1956'ya göre çok daha kritikti. Çünkü bu kez Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün orduları tepeden tırnağa hazırlanmış ve ortak hareketi kararlaştırmışlardı. Ayrıca İsrail'in Galile ve Nagev'in bir bölümü hariç geri çekilebilecek hiçbir stratejik derinliği yoktu. Bu durumun yarattığı zorluğu sezen İsrail komutanları bir baskın hareketi hazırladılar. Savaştan bir gün önce askerlerin çoğu plajlarda görünerek bir gevşeklik havası yaratıldı. Gece vakti hepsi görevlerinin başındaydı. İlk iş olarak Arap jetleri yerde imha edilecekti. 700 Arap jetine karşı İsrail'in sadece 196 uçağı vardı ve hava üstünlüğü sağlanamadığı takdirde İsrail'in uzun, bir savaşı yürütecek imkanları kısıtlıydı.

Uzun incelemelerden sonra gece nöbetinin bitip de gündüz vardiyesinin tam olarak işi devralmadığı, şafak devriyelerinin üsse döndüğü, komutanların da henüz yolda olduğu sabah dakikaları tesbit edildi. Mısır radarlarını aldatmak için bir başka tedbir olarak Akdeniz üzerinden alçaktan uçuldu ve tam da belirlenen dakikalarda İsrail uçakları Mısır havaalanlarına bomba yağdırmaya başladılar. Dönen uçaklar rekor zamanda ikmal yaparak tekrar hücum ediyordu. Bunun için aylarca hazırlık yapan İsraililer ilk gün 1000 çıkış (sorti) yapmışlardı ki, bu her uçak için 5 sorti gibi inanılmaz bir rakamdı. Zaten Mısırlılar ilk gün Amerikalıların da saldırıya katıldıklarını sanmışlardı. Böylece %10'u havada, %90'ı yerde olmak üzere ilk gün 300'den fazla Arap uçağı imha edildi. İsrail ise ilk gün sadece 1 tanesi hava muharebesinde olmak üzere 20 uçak yitirdi. 6 Gün Savaşı adı verilen çatışma boyunca da toplam kayıpları 31 uçaktan ibaret kaldı. Araplar toplam uçaklarının yarısı olan 353 uçağı yitirdiler.

İsrail uçakları hava üstünlüğünü ele geçirdikten sonra yer hedeflerine yöneldiler. Irak'ın yolladığı güç cepheye ulaşmadan yolda tümüyle imha edildi. İsrail tank tugayları mekanize savaş gruplarıyla desteklenerek Golan, Kudüs, Şeria, Gazze ve Sina'da Arapları tam bir bozguna uğrattı. Stratejik mevkiileri ele geçirdi ve Süveyş

Kanalı'na dayandı. Kanal'ın iki tarafına karşılıklı mevzilenildi ve Süveyş deniz trafiğine kapatıldı.

1967 Savaşı'nda İsrail'in Arapların büyük sayısal gücü karşısındaki ezici üstünlüğü Arapların kültürel zayıflığını ima eden tezlerin geliştirilmesine neden oldu. Aslında sorun bir yanıyla örgütlenme ve önderlik zaafı meselesiydi. Arapların modern savaşa yönelik analiz ve kavrayışlarının zayıflığından söz etmek zorundayız. Hareketli savaşa adapte olamıyor, sabit savunmada kalınca da inisiyatif otomatik olarak karşı tarafa kaptırıyorlardı. Komutanların inisiyatif eksikliği o yıllarda hem Sovyet Ordusu'ndan gelen doktriner bir tutum, hem de eğitimlerinden kaynaklanan bir olaydı.

1967 ve 1973 savaşları arasındaki dönemde gerçek bir barışa, hatta ateşkese dahi ulaşamadı. Golan ve Süveyş'te sürekli bir gerginlik ve yer yer çarpışmalar oldu. Bu altı yılda çeşitli hava çatışmalarında İsrailliler 25 uçak yitirdiler, buna karşın 114 uçak düşürdüler.

Mısırlılar Sina'yı geri almak için büyük bir gizlilik içinde hazırlanmaya başladılar ve 1973 Eylül'ünde, İsrail'in Yom Kippur bayramında aniden saldırıya geçtiler. Süveyş'i aşmak için Kanalın doğu yakasından tırmanmaları gerekiyordu. Yüksek kum seddini hiçbir patlayıcıyla yok etmenin imkanı yoktu çünkü kalkan kum olduğu yere çöküyordu. Bunun için çok güçlü itfaiye hortumları satın aldılar ve basınçlı suyu kum seddine tutarak tankların geçebileceği geçitler açtılar. Sina'ya geçtikten sonra da İsraillilerin Bar-Lev Hattı adını verdikleri korugan hattını aşıp İsrail tanklarıyla muharebeye tutuştular.

1973 Savaşı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan en büyük tank muharebelerine sahne oldu. Tarafların tank ve zırhlı personel taşıyıcılarının toplamı 15.000'e yaklaşıyordu. İsrailliler 2000 tanklarından 800'ünü, Araplar 4600 tanklarının 3000'ini yitirdiler. İsrail'in beklenmedik sayıda çok tank yitimesi Mısırlıların çok sayıda tank-savar roketi en öndeki mevzilerden ateşlemeleri sayesinde mümkün oldu. İsrailliler Sina'da zırhlı piyadeyi tanklara destek olarak kullanma konusundaki ihmallerinin cezasını çektiler. Tankların 1967'de olduğu gibi tek başlarına hızla ilerleyebileceğini sandılar ama Mısırlılar bu kez iyi hazırlanmışlardı. Her ağır silahın daha hafif silahlarla korunması genel kuralı bir kez daha kendisini gösterdi. Hava

savaşlarında da Mısırlılar ön saflara yaklaştırdıkları uçaksavar roketleriyle 114 İsrail uçağını düşürdüler. Bir süre sonra İsrail pilotları füzeleri atlatmayı öğrendiler. Arapların kaybı ise 453 uçağı buldu. Görüldüğü gibi Arap kayıpları İsraililerinkinden çok daha fazlaydı ama İsrail de kaldıramayacağı kayıp sınırına yaklaşıyordu. Bu durum karşısında Fransız ambargosundan sonra İsrail ordusunu donatmaya başlayan Amerikalılar hava köprüsüyle yeni malzeme göndermeye başladılar. Araplar da Rus yardımı alıyordu.

1973 Savaşında Mısır ilk günlerde Sina'ya girme başarısına rağmen sonuçta yenilgiden kurtulamadı. İsraililer toparlandıktan sonra daha güneyde bir noktadan Süveyş Kanalı'nı geçerek 3. Mısır Ordusu'nu kuşattılar. Bu aslında göstere göstere yapılan ve kolaylıkla önlenebilecek bir hareketti ama Araplardaki inisiyatif eksikliği tekrar kendini gösterdi. Askeri zafer gene İsrail'de kaldı. Ama Mısır bu kez politik bir zafer kazanmıştı. Sonuçta ABD'nin aracılığıyla Mısır ile İsrail arasında Camp David'de noktalanan barış görüşmeleri yapıldı. Mısır 25 yıl süren savaşlarda maddi ve manevi olarak tükenmişti ve diğer Arap ülkelerinin çok sert tepkilerine rağmen ayrı bir barış yapmaktan çekinmedi. Bunun ödülü de Sina'yı geri alması oldu.

İsrail'in askeri üstünlüğü yüksek seferberlik gücüne; istihbarat, komuta ve kontrol hakimiyetine, hava sahasını denetime alabilmesine dayanıyordu. Mısır ve Suriye orduları nihayet değişik sınıfları birarada kullanmayı öğrenmişlerdi ama hala esneklik ve inisiyatiften yoksun bulunuyorlardı. Ordu birimlerinin muharebe sahalarında bürokratik bir anlayışla yönetilemeyeceğini kavrayamamışlar veya kavrasalar da uygulamaya geçememişlerdi.

İsrail'in Lübnan Savaşları

1973 Savaşı'nı takiben Araplarla İsrail arasında genel bir savaş olmadı. Mısır ayrı bir barış yapmıştı. Ürdün'de ise Filistin Kurtuluş Örgütü'nü 1970 yılında "Kara Eylül" diye anılan olaylarda büyük kıyım uğratılmışlar ve etkinliklerinin artmasına tahammül etmek istemeyen Kral Hüseyin tarafından sınır dışına atılmışlardı. Ürdün'deki Filistinlilerin çoğu bu süreçte, yani 1970'li yıllarda Lüb-

nan'a geçtiler ve 1948'den beri kaçarak buraya yerleşmiş olanlarla birleşip güçlerini artırarak, ülkenin güneyinde adeta devlet içerisinde bir devlet oluşturdular. Filistinlilerin Lübnan ordusunu art arda bir dizi yenilgiye uğratmasını takiben bu egemenlikleri kabul edildi. FKÖ'nün Hristiyanların çoğunlukta olduğu Damur'u ele geçirmesi ve Hristiyanların da Tel Zaatar mülteci kampında yaptıkları katliam bu dönemin olayları arasındadır. Hem kırlardaki Şii Müslümanlar, hem de Marunilerin baskısına maruz kalan şehirli Sünniler arasında nüfuzunu artıran FKÖ 1976 yılında Beyrut ile İsrail sınırı arasındaki bölgede yegane güç sahibi haline gelmişti. Ne var ki bu gücü kurlsız ve tek yanlı kullanmaları bölgedeki halkın tepkisi de çekmekteydi. İşler bu durumda iken FKÖ 1970'lerin sonlarında gerilla kuvvetlerini düzenli bir ordu haline getirmeye çalışıyordu.¹ Arap ülkelerinden yardım alıyor ve ayrıca Kuzey Kore, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan'dan da silah temin ediyordu. Böylece FKÖ küçümsenmeyecek bir topçu parkına ve az sayıda antika T-34 tankına sahip oldu. 1981 yılında hem düzenli ordu kurmaya başladı, hem de İsrail'i topçu ateşine tutarak gücünü sınamaya başladı. Suriye ise bu süreçte bir yandan FKÖ'nün aşırı güçlenmesini önlemeye çalışırken, diğer yandan da Hristiyanlara karşı yapılan savaşlarda onları sınırlı şekilde destekliyordu.

FKÖ güçlenip taciz operasyonlarını artırırken İsrail ilk kez 1978 yılında Lübnan'a girmiş ve "Litani Operasyonu" harekatiyla sınırı temizlemeye çalışmıştı. Bunun sonucunda sınırda Birleşmiş Milletler denetiminde kurulan tampon bölge, çoğu benzeri BM operasyonu gibi etkisiz kaldı. FKÖ bölgedeki gücünü sürdürürken Suriye de Kuzey Bekaa'da bulunan Zahle kentini alarak Şam ile Beyrut arasındaki yolu tümüyle denetime aldı. İsrail kuzeyindeki tehdidin daha da büyümesini beklemeye niyetli değildi. 6 Haziran 1982 günü İsrail silahlı kuvvetleri 76 bin asker ve 800 tank ile Lübnan'a girdi. Harekatın desteklenmesi için 200 uçak ayrılmıştı. Galile için Barış Harekatı adı verilen bu operasyonda IDF'nin ana amacı Güney Lübnan'daki 15 bin FKÖ savaşçısını etkisiz hale getirmektir ve

¹ Ze'ev Schiff and Ehud Ya'ari, **İsrail's Lebanon War**, İng.'ye çeviren (ve ed.) Ina Friedman, Simom and Schuster, New York, 1984, s. 79-80.

bu amaçla Suriye ile çatışmaya da hazırды. Esasen İsrail ordusunun batı kolu doğrudan Beyrut'u hedef alırken ortadaki kolu Beyrut-Şam karayolunu kesmek için ilerliyor, doğudaki kol ise Bekaa Vadisi boyunca ilerleyerek Suriye sınırını denetim altına alıyordu. Bu hareketin Suriye birlikleri ile çatışma yaratması kaçınılmazdı. Nitekim ayın 8'inde Beyrut-Şam karayolu yakınlarında çatışma başladı. Burada İsraililer ilk kez Suriye helikopterlerinden atılan tanksavar füzeleriyle karşılaşarak kayıp verdiler. Gazalle helikopterlerinden atılan HOT füzesinin menzili 4 kilometrenin üzerindeydi ve İsrail tanklarının buna karşı savunmaları yoktu. Ertesi gün İsrail Hava Kuvvetleri Bekaa'da bulunan ondokuz SAM hava savunma bataryasını imha ettikten sonra Suriye helikopterlerinin hareketi İsrail hava şemsiyesi nedeniyle kısıtlandı. Bununla birlikte arazinin konturlarından yararlanan Suriye helikopterleri İsraililere darbe indirip ilerleyişlerini yavaşlatmayı başardılar. Hemen akabinde, İsrail de kendi tanksavar helikopterlerini (TOW füzesi atan 500 MD ve AH-1S Cobra) kullanmaya başladı.¹ Bu olay tanksavar helikopterlerin modern savaşta kullanılmasının ilk örneklerinden birisi olarak önem taşımaktadır.

Bu hareketin beşinci gününden itibaren Suriye ile çatışmalar Betrut-Şam karayolu üzerinde yoğunlaşırken Filistinliler büyük bir yenilgiye uğrayarak Beyrut'un batısındaki birkaç mahalleye sıkıştılar. İsrail Filistin mevzilerini uzun süre ateş altında tuttu ama sokak savaşlarında daha fazla kayıp vermek istemediği için antlaşma yoluna gidildi. 12 Ağustos günü Suriyeliler çekilirken, Filistinlilerin savaşçıları da ülkeden ayrılacaktı. FKÖ'nün modern bir düzenli ordu yaratma girişimi başarısız kalmış, on yılda yaptığı silah stokları İsrail'in eline geçerken kadroları da dağılmıştı. Korumasız kalan Filistin kamplarındaki siviller ise Eylül ayında Batı Beyrut'ta bulunan Sabra ve Şatilla kamplarında İsrail'in desteklediği Hristiyan Falanjistler tarafından katledildi.

1982 hareketinin en çarpıcı yanlarından birisi de İsrail Hava Kuv-

¹ George W. Gawrych, "Attack Helicopters in Lebanon, 1982", s. 35-43, in Roger J. Spiller, (ed.), **Combined Arms in Battle Since 1939**, US Army Comand and General Staff College, Fort Keavenworth, Kansas, 1992.

vetlerinin 90 Suriye uçağını hava muharebelerinde hiç kayıp vermeden düşürmesidir. İsraililer ikaz sistemleri görece zayıf olan Suriye uçaklarını avlamak için önce dronlar (pilotsuz uçaklar) ile Suriye uçaksavarlarını harekete geçiriyor, bunların sinyallerini körleştirdikten sonra Hawkeye E2C ve Boeing 707 elektronik savaş uçakları ile İsrail uçaklarını Suriye uçaklarının göremedikleri açılardan taarruza yönlendiriyordu. Bu arada antiradar füzeler ile Suriye uçaksavarları vuruluyor ve Suriye hava hareket merkezilerini de çalışamaz hale getiriyorlardı. Suriyeliler buna karşı bir tedbir geliştiremedikleri için havada tam anlamıyla hezimete uğradılar ve hava hakimiyetini yitirdikten sonra kara savaşlarında da dezavantajları arttı.

1982 yaz operasyonunun askeri açıdan kesin başarısına rağmen İsraililer bundan politik olarak istedikleri sonucu elde edemediler. Uzunca bir süre vurkaç taktiklerine maruz kaldıkları bir işgal yürüttüler. 1983 yılında Beyrut-Şam karayolunun kuzeyinde gene Suriye ordusu, bunların koruduğu bölgelerde FKÖ militanları ve Hristiyan milisler bulunurken, aynı karayolunun güneyinde İsrail ordusu ve Birleşmiş Milletler askerleri bulunuyordu. FKÖ ordusunun kurulması engellenmiş ama gerilla durdurulamamıştı.

İsraililer 1985 yılında Güney Lübnan'dan çekildiler. Güvenlikleri için burada Hristiyanların çoğunlukta olduğu güçleri destekleyerek sorunu çözmeye çalıştılar. Ne var ki FKÖ'den boşalan yere Hizbullah yerleşmeye başlamıştı. İsraililer 1993 yılında "Accountability", 1996 yılında da "Gazap Üzümleri" adı verilen iki büyük operasyon daha yaptılar. Her çekilişlerinde işler eski haline döndü. 2006 yılında zırhlı birlikleri ile gene kuzeye ilerlediler. Ne var ki bu kez Hizbullah savaşçılarının çok kararlı direnişleriyle karşılaştılar. İstedikleri her noktayı işgal edebiliyorlardı ama Güney Lübnan'ı denetimleri altına alamıyorlardı. İsrail'in eski Dışişleri Bakanı Abba Eban İsrail'in kaderinin yenilenlerin asla barışa yanaşmayacakları savaşlar yapmak olduğunu ifade ederken haklı idi.¹

¹ Richard A. Gabriel, **Operation Peace for Galilee**, Hill and Wang, New York, 1984, s. 214.

Kıbrıs Barış Harekatı

1974 Kıbrıs Barış Harekatı Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana ordumuzun yaptığı en önemli operasyondur. Bu eylemle Kıbrıs Türk varlığı özgürlüğe kavuşturulmuş, adanın Yunanistan'a bağlanması önlenmiştir. Enosis amaçlı Sampson darbesinin oluşturduğu ortam içerisinde meşru müdafaa hakkının kullanılması Barış Harekatı'nı mümkün kılmıştır.

Kıbrıs konusunda Türk tarafının en büyük zaafı tanıtım, propaganda ve uluslararası ilişkiler alanlarında ortaya çıkmıştır. Bunda dünya kamuoyunun batılı ajanslar ve medyalar tarafından yönlendirilmesinin rolü olduğu gibi, batıdaki geleneksel Yunan hayranlığı ve Türk düşmanlığının da payı vardır. Bu haçlı seferlerinden günümüze kadar gelmiş olan bir kültürel reflekstir. Ne var ki darbenin Yunanistan'da cunta yönetimi, Türkiye'de de seçimle gelmiş bir hükümet zamanında denk düşmesi bizim için olumlu olmuştur. Bu konu önemlidir çünkü tarih boyunca Türkiye, Rusya hariç bütün komşularından daha güçlü olduğu halde, birçok durumda haklarını salt uluslararası ilişkilerdeki olumsuzluklar nedeniyle yitirmiştir.

Olayın askeri yanına gelirse, Kıbrıs harekatındaki belli başlı hususlar Türkiye'nin hava üstünlüğü, Kıbrıs'ın Türkiye'ye yakınlığı ve denizasıırı güç sevkindeki kapasite zayıflığımız olarak ortaya çıkmaktadır. İlk iki unsur savaşı kazanmamızı garanti etmiş, kapasite zayıflığı ise harekatın iki kademede gerçekleştirilmesini zorunlu kılarak uluslararası komplikasyonları artırmıştır. Bütün harekatı tek aşamada kesintisiz olarak gerçekleştirebilseydik, kuşkusuz çok daha az zorlamayla karşı karşıya kalacaktık. Ancak Türkiye'nin güç sevk etme kapasitesini ağırlıkla 1967 ile 1974 arasında inşa ettiğini de unutmamak gerekir. Öyle ki ilk gün adaya çıkartabildiğimiz Deniz Piyade Alayı (2 tabur), Çakmak Özel Görev Kuvveti (50. Piyade Alayı + bir topçu taburu + bir tank bölüğü), helikopterli komando birlikleri (iki partide 4 tabur ve ertesi gün takviye olarak bir piyade taburu) ve paraşütçüler (iki partide 4 tabur) toplam olarak 15 taburu ancak buluyordu. Bunlara takviye olarak gelen Tugay gücündeki Bora Özel Görev Kuvveti ilk çıkarmadan ancak 48 saat

sonra cepheye intikal edebiliyordu, çünkü saatte 6 mil yapabilen çıkarma gemilerinin Türkiye'ye dönüp tekrar gelmesi bu kadar vakit alıyordu. Bu durumda kısmen seferber edilen 25 taburluk ihtiyatlarının yanı sıra 31 taburluk gücüyle Rum Ordusu'nun çıkarma birliklerini kuşatması kaçınılmazdı. Kaldı ki Rumlar zırhlı ve ağır silahlı muharebe gruplarına sahipken Türk birliklerinin ağır silahları ilk çıkarmada çok az miktardaydı. Rumların 463 top ve 382 tanksavarına karşı sadece Çakmak tugayının az sayıda topu vardı ve bunlar da kıyıda sıkışıp kalmıştı. Halbuki ilk partide güçlü bir mekanize muharebe kolunu çıkarıp hızla iç bölgelere gönderme imkanı bulunsaydı her şey çok daha rahat hallolurdu.

Kıbrıs hareketindeki bir önemli nokta da Bayraktarlığın, elindeki zayıf güçlere rağmen Rumların çıkarma-indirme birlikleri üzerindeki baskısını hafifletmesiydi. 650 kişilik Kıbrıs Türk Alayı kendisinden %50 daha güçlü olan 950 kişilik Yunan Alayı'nın saldırılarını püskürtürken, 4 taburlu Lefkoşe Sancağı ve 3 taburlu Boğaz Sancağı, indirme bölgesiyle Girne-Lefkoşe yolunu emniyete almış, 3 taburlu Serdarlı Sancağı da bu bölgeyi doğudan korumuştur. Bu çatışmalarda toplam gücü 4000 kişiyi geçmeyen mücahit güçleri, kendilerinden çok daha kuvvetli Rum birliklerinin saldırılarını hafif silahlarla karşılamıştır.

Harekata geçerse; Kıbrıs'ta darbe haberinin alınmasıyla operasyonun başlama emrinin kesinleşmesi arasında geçen süre zarfında gerekli kuvvet kaydırmaları ve hazırlıklarının yapılmış olması çok olumlu bir tedbir olarak kazanç hanesinde görünmektedir. Ayrıca düşmanı şaşırtmak amacıyla şileplerden oluşan bir konvoyun Magosa'ya doğru yola çıkması da başarılı olmuş, Rumlar kuvvetlerinin bir kısmını esas çıkarmayı bekledikleri Magosa'ya kaydırmışlardır. Bunların yanı sıra Rumların hiç beklemediği küçük bir plajın seçilmesi de iyi olmuştur. Yani planlama ve strateji açısından eksiklik yoktur. Yalnız uygulamada yeterince hızlı davranılmamasının getirdiği aksaklıklar görüldü ki -bunların önemli bir kısmı hız ve kapasite olarak teknik olanakların yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Ancak bazı eğitim noksanlıkları da göze çarpmıştır. Gece savaşlarında zorlanılmış, dağılan birliklerin haberleşme ve koordinasyonunda sıkıntı çekilmiştir. Uzun ve aralıksız muharebeler için

birliklerin tam anlamıyla hazırlıklı olmadıkları da anlaşılmıştır. Yarı-
m yüzyıllık barış orduya bazı melekelerini kaybettirmiş, örneğin
uzun bir sefere çıkılırken birliklerin yanına alacağı ikmal malzemesi
ve ağırlıkların tayininde acemilikler olmuştur. Ama bunlar kısa sü-
rede giderilmiş, bir kısmı da silahlı kuvvetlerin uzun dönemli prog-
ramına alınmıştır. Muhabere eksikliği bunların başında gelir. ASEL-
SAN'ın kurularak birliklerin gelişmiş haberleşme ve kontrol araçla-
rıyla donatılması için Kıbrıs harekatı en önemli sinyalleri vermiştir.
Ayrıca Kocatepe muhribinin yine komuta, kontrol, haberleşme ve
istihbarat eksikliği nedeniyle batması çok acı bir uyarı olmuş, an-
cak bundan sonra donanma elektronik savaş alanında önemli bir
teknoloji ve insan gücü kapasitesi elde etmeye yönelmiştir.

Çıkarma-indirme harekatının ilk karanlık saatleri olan 20/21 Tem-
muz gecesi en kritik çatışmalara sahne olmuştur. Rumlar bu mu-
harebelerin son şansları olduğunun bilinciyle topyekün bir hücumla
geçerek kuşattıkları köprübaşlarını yok etmeye çalışmışlardır.
Çünkü günışığıyla birlikte uçakların tekrar geleceğini biliyorlardı.
Ne var ki Girne-Lefkoşa arasında mevzilenen birliklerimiz bu saldı-
rılarını zorlukla da olsa püskürtünce ilk safha sona ermişti.

Harekatın sonraki bölümü köprübaşı ve indirme alanının sağlam-
laştırılmasıyla geçmiştir. Girne limanının ele geçirilmesi ve Beş-
parmak Dağları'ndaki Boğaz mevkiinin korunması ateşkese kadar
geçen üç günün özetidir. Rumların Beşparmak Dağları'nda tahmin
edilenin çok üzerinde güç bulundurdıkları ve yere gömülü mevziler
hazırladıkları anlaşılmıştır. Bundan sonra 14 Ağustos'taki ikinci
harekata kadar 39. (İskenderun) ve 28. (Ankara) tümenler 6. Ko-
lordunun emrinde adaya çıkarılmış, bunlar Etimesgut'tan giden
tank alayının da eklenmesiyle sayısal üstünlüğü ve silah üstünlü-
ğünü elde etmişlerdir. Bundan sonra ikinci harekat hedeflerine,
yani KKTC'nin bugünkü sınırlarına sadece üç gün içinde ulaşmış-
tır.

Kıbrıs Barış Harekatı herşeye rağmen çok başarılıdır. Ordu ve
donanma 498 şehit verme pahasına Rumların yıllardan beri hazır-
ladıkları mevzilere çıkmışlar ve zaferi elde etmişlerdir. Kıbrıs Türk-
leri de 70'i mücahit olmak üzere 340 şehit vermişlerdir. Buna karşı

Rum-Yunan kayıpları 4.000 ölü ve 12.000 yaralı mertebesindedir. Bunlar ilk günlerde iyi savaşmışlar fakat kuvvet üstünlüğüyle birlikte morallerini de yitirerek hareketin son safhasında kolayca çözülmüşler, mevzilerini bırakarak çekilmiş veya teslim olmuşlardır.

Kıbrıs Rum tarafı 1974'ten sonra dış yardım da alarak büyük bir silahlanma hamlesi başlatmış, buna karşı Türkiye Kolordu gücündeki kuvveti adada bulundurmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Kıbrıs Türk halkı da kendi savunma gücünü oluşturmuştur. Fakat bu gücün tek başına Rum-Yunan Ordusunu karşılayacak düzeye gelmesi görünen gelecekte olanaksızdır. En başta bunların parasal olanakları KKTC'ye göre çok fazladır. Bu açıdan Kıbrıs'la nihai çözüm (şayet olacaksa) Türkiye'nin garantörlüğü olmadan düşünülemez. Herhangi bir zaaf anında Rumların topyekün bir saldırıya geçeceklerinden en ufak bir kuşku duyulamaz. Zaten eşit haklara sahip iki toplumlu çözümü kabul etmeyeceklerini defalarca açıklamışlardır. Bundan sonrası şimdiye kadar olduğu gibi KKTC'nin olanaklarının pekiştirilmesi ve uluslararası baskılara karşı boğuşmayla geçecek olan bir süreçtir.

İran-Irak Savaşı

İran-Irak Savaşı orta çapta iki gücün uzun bir yıpratma savaşı tarzında yürüttükleri bir mücadeledir. Savaşın ilk aylarında İranlılar ABD, Irak da ağırlıklı Sovyet silahlarına sahipti. Ama kendi silah sanayilerine sahip olmayan bu ülkeler savaş boyunca hemen dünyanın her ülkesinden silah ve cephane aldılar. Fransa'dan Çin'e kadar 20'ye yakın ülkenin her ikisine de silah sattığı düşünüldüğünde tarafların savaşı petrol gelirleri sayesinde bu kadar uzun sürdürebildikleri anlaşılır. Başka ülkelerin bu türü bir harcama yapma olanakları asla olamazdı. İki ülkeyi de kalkındırabilecek olan devasa kaynaklar onları mahvetmek için kullanılıyordu. Bu felaketler, diktatörlükle yönetilmeye razı olmanın ve emperyalizmin politikalarını tam olarak değerlendirememenin bedeliydi. Irak bu bedeli çok daha ağır ödeyecekti.

Savaş Şah'ın düşmesinden sonra büyük bir kargaşa içinde bulunan İran'ı kısa sürede yenip istediği barışa zorlayabileceğine ina-

nan Irak'ın 22 Eylül 1980 günü giriştiği saldırıyla başladı. Saddam'ın temel amacı Şattülarap bölgesindeki topraklarını genişletmekti. İranlılar ilk günlerde epey bocaladıktan sonra bir cephe kurup Iraklıları durdurmayı başardılar. Irak İran'ın gücünü küçümsemişti. Ayrıca saldırı İran'daki iktidarın durumunu zayıflatmak bir yana, tarih boyunca birçok başka örnekte görüldüğü gibi, yönetimin dış tehdit karşısında halktan aldığı desteği pekiştirdi.

Irak saldırıları Rus tarzı çok yoğun bir topçu bombardımanıya başlıyor ve bütün sınıflardan birliklerin işbirliğiyle geliyordu. Bu hücumların bazıları başarılı olurken, çoğu kötü yönetilerek sonuçsuz kaldı ve böylece savaşı istedikleri gibi yönlendiremez oldular. İran ise alelacele oluşturduğu iyi eğitilmemiş ve donatılmamış fakat fanatik militanlardan oluşan grupları savaşa sürdü ve birçok yerde Iraklıları savunmaya geçmeye mecbur bıraktı. Irak ilk günlerde kazandığı arazilerle hemen her yerde İran sınırını geçmiş ve bazı kentleri işgal etmişti. Ama İranlılar kısa sürede Ahvaz kentini geri aldılar. Bu Iraklılar için savaşın ilk şoku oldu. Iraklılar yılsonunda kuzeyde Merivan civarında bir cephe açarak ilerlemek istediler ama bütün cepheler kısa sürede kilittendi. Bir nevi siper savaşına dönüştü. Karşılıklı saldırılar 1981'de önemli bir sonuç vermedi. 1982'de işe taarruz sırası İranlılara geçti. Art arda hücumlarla bazı topraklarını geri aldılar. Tahran militanlarına savaşı düşman arazisine taşıyarak Irak halkının kendisini Baas'çı rejimden kurtarmasına yardım edilmesini istedi. Fakat bu saldırılar Irak'ın üstün ateşgücü ve kademeli savunması karşısında ezildi. 1983 boyunca İranlılar son derece pahalı bir can bedeli ödeyerek kazandıkları küçük başarılarını genişletemediler ve kayıpları karşısında net bir kayıp sağlayamadılar. 1983 Şubat'ından 1984 Şubat'ına kadar Şafak I' den Şafak VI'ya kadar adlandırarak giriştikleri söz konusu saldırılardan da bir kazanç elde edemediler. Sadece son saldırıda Irak'ı sıkıştırarak bazı kazanımlar elde edebildiler. Saddam da bunun karşısında krizi ulusallaştırarak Arap dünyasından aldığı yardımları artırmaya çalıştı. İranlılar da kuzeydeki Kürtleri kullanarak Irak'ı zor duruma düşürmek istediler.

1984/85 kışında savaş belli bir denge durumuna ulaşmıştı. İki taraf da derinlemesine stratejik hareket yapamıyorlar, sınırlarda boğu-

şup duruyorlardı. Sayıca fazla olan Irak hava kuvveti de, yakın yer desteği ve her çeşit hareket kabiliyeti açısından zaaf içerisindeydi. Ayrıca iki devlet de birçok kaynaktan silah alıyorlar ve ikmal-bakım hizmetleri giderek karmaşıklıyordu. Gerçi silah açısından Irak İran'a karşı büyük bir üstünlük sağlamıştı. 95'e karşı 580 uçağı, 1.050'ye karşı 4.500 tankı ve 1.000'e karşı 3.500 topu vardı. Ama Irak kumayları bu üstünlüğü değerlendiremiyorlardı. Hatta 1986'da İran'ın Basra'ya karşı giriştiği saldırıyı 7 ay süren büyük muharebelerde büyük zorlukla engelleyemeselerdi denize açılan tek kapıları ile birlikte savaşı yitirme olasılıklar da doğmuştu. Bu anlamıyla Basra Irak'ın Verdun'u oldu. Bütün muharebeler boyunca topçu ateşi altında kaldı. Bu badireyi atlattıktan sonra Iraklılar askeri mekanizmalarını reforma tabi tutmaya karar verdiler. Denenmiş komutanlarına yetki verip aşırı merkezîyetçiliği gevşettiler. Savaşın aşırı uzaması karşısında barış görüşmelerini sağlayacak bir dizi operasyon planladılar. 19 milyon nüfuslu bir ülkenin 70 tümen asker çıkarıp bunu sonsuza kadar sürdürmesi düşünülemezdi. Aynı zamanda Tahran'a uzun menzilli roket saldırıları yaparak İranlıların moralini bozmaya çalıştılar. Nihayet 1989'da El Fav, Mecnun, Dehloran, Zubeydat ve Kirmenşah'da beş büyük saldırıda İran Ordusu'na üstünlük sağlayarak barış görüşmelerine oturtabildiler. Gerçi İran kesin bir yenilgiye uğramamıştı ama iki taraf da aşırı yıpranmıştı ve toparlanmaya ihtiyaçları vardı.

Iraklılar savaşın bu aşamalarında modern savaş öğrendiklerine kanaat getirerek yeni bir bela aramaya başladılar ve gözlerini Kuveyt'e diktiler. Fakat burada başlarına gelecek vardı.

Pakistan-Hindistan Savaşları

İngilizlerin Hindistan'dan çekilmeleriyle alevlenen Hindu-Müslüman çatışmaları 1947 yılında iki ayrı devletin kurulmasıyla sonuçlanmış, ama gerilim hiçbir zaman sona ermemiştir. Pakistan binlerce kilometrelik "düşman" topraklarıyla ikiye ayrılmış; özellikle de Müslüman çoğunluğa sahip Kaşmir'in, bir racanın kararıyla Hindistan'a bağlanması ilişkileri daha da sıkıntılı hale getirmiştir. 1962 yılında Hindistan ile Çin arasında bir sınır savaşında Hindistan'ın yenilgiye

uğraması Pakistan tarafından yakından izlenmiş; 1965 yılında Hindistan ile Pakistan arasındaki bir sınır çatışması tırmanma göstermiş, ateşkes ancak Birleşmiş Milletler ambargosu üzerine sağlanmıştı. Öte yandan 1971 krizine gelirken Pencap ile Bengal arasındaki ilişkilerde de gerginleşme belirginleşmişti. Bu krizin ana nedeninin Pakistan'ın Pencap'ta, nüfusu daha kalabalık olan Doğu Bengal'in aleyhine bir kalkınma stratejisi benimsemiş olduğu ifade edilmektedir. Ortak düşmana karşı bir süre tolere edilen bu ilişki giderek zenginleşen Pencaplı ailelerin politik güçlerinin artmasıyla da yıpranmıştı. Eyüp Han'ın 1958 yılındaki darbesinden sonra tüm partiler ve seçilmiş kurumlar kapatılmış, her ne kadar 1962 yılında Parlamento tekrar açılmışsa da, askeri-bürokratik olarak nitelenen rejimde bürokrasi ve özellikle ordu kadrolarında Batı Pakistanlıların ezici bir çoğunluğu olmuştur. 1965 savaşı sırasında ordunun büyük bölümü Kaşmir sorunu nedeniyle batıda iken doğunun savunmasız ve tecrid edilmiş bir halde kalması iki Pakistan arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştı.¹ Bu tarihten itibaren Bengal'de bir özerklik hareketi gelişmiş 1969 yılında Eyüp Han'ın görevden uzaklaştırılarak yerine gelen Yahya Han'ın seçim kararı da durumu değiştirmemişti. 7 Aralık 1970 seçimlerinde otonomi isteyen Bengalli Avami Partisi Meclis'te Doğu'ya ayrılan 162 sandalyenin 160'unu kazanınca Meclis'in toplanması ertelendi. Bunun üzerine Bengalli lider Mucibur Rahman genel grev ilan etti ve bunu sıkıyönetim ve sonra da bağımsızlık ilanı izledi. Buna karşı girişilen baskı kampanyası sırasında dokuz ile 15 milyon Bengallinin Hindistan'a kaçtığı ifade edilmektedir. Bu mülteciler Hindistan hükümeti üzerinde büyük bir mali yük getirerek savaşa müdahale için ek bir faktör oldu. Muson mevsimi geldiğinde Hindistan tarafından yetiştirilen 30.000 Mukti Bahni (Kurtuluş Kuvvetleri) gerillası Bangladeş'e girdi.² Nihayet 3 Aralık 1971 tarihinde savaş

¹ Javed Ansari & Mary Kaldor, "Military Technology and Conflict Dynamics: the Bangladesh Crisis of 1971", s. 136-156, in Mary Kaldor and Asbjorn Eide, **The World Military Order, The Impacy of Military Technology on the Third World**, Preager, New York, 1979.

² David Jordan, "India Pakistan Wars" s. 439, in **The Oxford Companion to Military History**, ed. Richard Holmes, Oxford U. P., Oxford, 2001.

başladı. Bu savaşta ABD ve Çin Pakistan'a silah ve malzeme desteği verirken, Hindistan tümüyle Rusya'ya bağlı kaldı.¹ Çatışmalar da Pakistan Hava kuvvetlerinin başarılarına karşın denizde Hindistan üstünlük kurdu. Batıdaki çatışmalar ise başa baş cereyan etti. Ne var ki Doğu'daki Pakistan askerleri durumu umutsuz görerek çatışmaları fazla uzatmadılar ve iki hafta içerisinde savaşı bıraktılar. Bangladeş'in bağımsızlığı bütün dünyada tanındı.

1971 savaşından sonra iki ülke arasında büyük bir savaş olmamakla birlikte Himalayalarda ve Kaşmir'de gerginlik devam etti ve her iki ülke de nükleer silahlara sahip olmak için ciddi bir çaba gösterdiler.

Ruslara ve Amerikalılara Karşı Afgan Savaşları

Afganistan'ın işgaliyle başlayan çatışmalar eski Sovyetler Birliği'nin çöküşündeki son aşamanın başlangıcıdır. Burası Rusya'nın Güney Asya'yı etki altına almak için tarih boyunca gözüne kestirmiş olduğu bir bölgeydi. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bu ülkeye bir miktar ekonomik ve askeri yardım yapmış, eğitime katkıda bulunmuştu. Bu şekilde kendisine bağımlı küçük bir işbirlikçi kesim yaratmış ama bunlar ülkenin gelenekçi -dinci- aşırı muhafazakar kesimleri karşısında yeterli destek bulamamıştı. Gene de 1979 yılında başkent Kabil'in Rus komandolarının baskınıyla zapt edilmesiyle yukarıdan aşağı yeni bir rejimin kurulabileceğini sandılar. Ancak işbirlikçi Afgan yönetimi derhal tecrit oldu ve gerilla direnişi başladı.

Savaşın ilk yıllarında ne Ruslar ne de Afgan hükümet güçleri böyle bir mücadelenin gereklerini yerine getirecek şekilde eğitilmemişlerdi. Ama giderek kontr-gerilla taktiklerinde uzmanlaştılar. Helikopter hücumları ve küçük birliklerin hareketıyla etkili olmaya başladılar. 1979'dan 1984'e kadar geçen bir yetişme döneminden sonra 1985 ve 86'da neredeyse mücahitleri bastırıyorlardı. Fakat bu arada mücahitler de değiştiler ve yeni koşullara adapte oldular. İran, Pakistan ve Amerikan yardımlarıyla portatif uçaksavar roket-

¹ Ansari & Caldor, ibid., s. 151

leri dahil her çeşit silah edindiler. Eğitim düzeyleri de gelişti. Kendi aralarında fazlasıyla bölünmüş olmasalardı çok daha etkili bir direniş sergileyebileceklerdi. Ama bu hem feodal özelliklerin devam ettiği coğrafyaların, hem de dağlık bölgelerde yaşayan tüm halkların ortak özelliğidir. Kabileler ve aşiret reislerinin birbirlerine güvensizliği politika arenasına aynen yansır. Ancak herşeye rağmen çağımızda bir halkın bağımlı bir yönetime razı edilmesi olası değildir. Kaldı ki kentleşmemiş halkların daha sert mücadele koşullarını kabul edebildiği de savaş tarihinin gösterdiği genel sonuçlardan biridir.

Sovyetler Afganistan'da her muharebeyi kazanabilirlerdi. Ama savaşı kazanmaları olanaksızdı. Bunu görünce çekip gittiler. Bundan sonrası Vietnam'da olduğu gibi sadece bir zaman sorunuydu. İktidarın yalnız birkaç kent merkezine sıkışıp kaldığı bu ülkede, hükümetin halkı kazanmak için yaptığı hiçbir atılımın başarı şansı olamazdı. Yönetimin son kalıntıları da 1992 başlarında silindi.

Afgan savaşı kültürel faktörleri gözönüne almadan yapılan planlamaların eksikliğini sergileyen iyi bir örnektir. Aralık 1979'da Rusların üç gün içerisinde beş tümeni Afganistan'a sokmaları salt operatif etkinlik açısından bakıldığında büyük bir başarıdır. Ruslar aynı şeyi Macaristan veya Çekoslovakya'da yaptıkları zaman askeri anlamda fazla bir direnişle karşılaşmamışlardı. Ne var ki Afganistan dağlarında tankları fazla işe yaramadığı gibi, direniş de çok çetin oldu. Yolların kenarına dizilip tepelere ateş eden tanklar kendi arkalarını bile koruyamıyorlardı. Keza topları çoğu zaman yüksek hedeflere tevcih bile edilemiyordu. Ayrıca piyade ve keşif birlikleri yavaş ve yetersizdi. Böylece Ruslar top ve mayınlarla korunan mevziler ile helikopterlerle konvoy korumasına ağırlık veren bir anlayış benimsediler. Daha küçük ve hareketli birliklerle daha esnek taktikler uygulama çalıştılar. Bu konuda özel birliklerin mekanize piyadeden çok daha başarılı olduğu görüldü.¹ Buna rağmen bir bütün olarak Rus birliklerinin yeterli esneklik ve inisiyatif gösteremedikleri konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Ayrıca siyasi olarak destekledikleri güçler de çok kısa sürede halktan tecrit olup

¹ Robert H. Scales Jr., **Firepower in Limited War**, National Defense University Press, 1990, s. 160 vd.

erime sürecine girdi. Rus işgali on yıl sürdükten sonra Sovyetler yıkılırken 15 Şubat 1989 tarihinde sona erdi. Sovyetlerin dağılmasında pay sahibi olduğu şüphe götürmez. 1978'de darbeyle iktidara gelen Demokratik Parti ise üç yıl sonra kendi milislerinin de karşı tarafa geçmesiyle silindi. Afganistan'da iktidar olan aşırı dinci grupların, mücahitlerin uzun süredir yerleşmiş oldukları Pakistan'da da etkili olmaları bölgedeki dengeleri köklü şekilde değiştirdi. Amerikalıların bunlara karşı giriştikleri işgal hareketi başarılı olamayınca, ABD Pakistan silahlı kuvvetlerini bunlara karşı operasyon için zorlamaya başladı. Bu durum Pakistan'ın da istikrarsızlaşmasına yol açtı.

İlginç olan husus, aradan yirmi küsur yıl geçtikten sonra Amerikalıların Afganistan'da bütün bu hataları büyük ölçüde tekrarlamalarıdır. Öncelikle, aynen Rusların başına geldiği gibi, yetiştirdikleri yerli askerler ve güvenlik güçleri kendi yurttaşlarına karşı etkili bir şekilde savaşmayı reddettiler. Kısa süre sonra Amerikalılar ve diğer Birleşmiş Milletler birlikleri, Kabil'deki istisnalar dışında tahkim edilmiş kamplarda tecrit olmuş bir şekilde yaşamaya başladılar. Afganlılarla yegane yakın ilişki kuran Birleşmiş Milletler askerlerinin Türk birliği olduğu ifade edilmiştir. Taliban güçleri kırsal kesimde etkinliklerini tekrar kurdular. Hava hakimiyeti ise Amerikalılara fazla yarar sağlamadı çünkü hedef tespitinde sürekli yanlış yapmaları ve çoğu zaman sivilleri vurmaları tecritlerini artırmaktan fazla bir işe yaramadı. Rus işgali sırasında mülteci olan milyonlar arasında ABD tarafından Ruslara karşı yetiştirilen mücahitlerin büyük bir bölümü, yeni işgalden sonra silahlarını eski destekçilerine çevirdi. Eski piyonlarının bağımsızlaşarak kendisine karşı dönmesi ABD'nin İslam dünyasına karşı tutumunda etkili olmuştur ama bunun sadece büyük planda küçük bir sapma olduğu da söylenebilir. Büyük Ortadoğu projesi çok başka motiflerden kaynaklanmıştır.

Falkland Savaşı

Falkland Savaşı Arjantin'deki dikta rejiminin içte boğazına kadar battığı bir sırada Atlantik'teki Falkland Adaları'nı geri alabilmek üzere yaptığı çıkarma ile başladı. Saldırıyı beklemeyen İngilizlerin küçük birlikleri kısa bir direnmeden sonra teslim oldular. Arjantin

cuntası böylece ulusal bir dava yaratarak halk arasında yok olan itibar ve desteğini yeniden kazanmayı amaçladı. Ama yanlış bir hedef seçtiği kısa sürede anlaşılınca tepetaklak gitmekten kurtulamadı.

Bu savaşın özelliği her iki tarafın da güç gönderme kapasitelerinin limitinde savaşıyor olmalarıydı. Falkland Arjantin'deki en yakın üsse 400 mil, İngilizlerin kullanabildiği Asansiyon Adaları'na ise 3.750 mil uzaklıktaydı. Ne var ki İngilizler denizasıırı güç şevkinde büyük bir tarihi geleneğe sahiplerdi. Ayrıca deneyimli subay ve astsubaylarıyla birlikte profesyonel bir orduları vardı. Arjantin ordusu ise cuntanın normal işleyişi bozması ve adeta bir iç güvenlik örgütüne dönüştürmesi nedeniyle çok yetersiz bir kurum haline gelmişti. Özellikle komuta, kontrol ve iletişim alanındaki zayıflığı öne çıkmaktaydı.

Arjantinliler öncelikle bir zamanlama hatası yaptılar. İngilizlere fırtına mevsimi gelmeden toparlanıp geri vurma fırsatı verdiler. Harekatı fırtına sezonunun hemen öncesinde yapsalar yerleşme, iyice tahkim ve stok yapma ve olayı uluslararası platformlarda savunma şansı yakalayabilirlerdi. Halbuki İngilizler bir süre sonra ada etrafında abluka alanı oluşturunca, adadaki birliklerle bağlantıları zayıfladı, sonra kesildi. Bundan sonra sadece uçaklarla füze saldırıları yapabildiler ve hava savunması çok kısa menzilli olan İngiliz donanmasına oldukça yüksek kayıplar verdirebildiler. İngilizler 220 mil açıkta bir radar devriye hattı kurdular ama gemileri buna elverişli değildi. Buna karşın, Arjantinlilerin ellerindeki olanaklar da sınırlı olunca, İngiliz kayıpları kaldıracabilecekleri oranı geçmedi.

Arjantinlilerin ikinci büyük hatası adayı pasif olarak savunup kuşatılmayı beklemek oldu. Böylece ellerinde büyük uçak gemisi olmayan İngilizler küçük gemi Hermes'ten sadece az sayıda dikine havalanabilen Harrier'ler ve helikopterler havalandırabildikleri halde Falkland semalarında üstünlüğü ele geçirebildiler. Halbuki, çatışmaların başında her iki taraf da hasmın hareket kabiliyetini sınırlamayı hedef alan hamleler yapmışlardı. İngilizler Arjantin helikopterlerini hedef almışlar, Arjantinliler de ikmal malzemelerini ve helikopterleri taşıyan İngiliz nakliye gemisi *Atlantic Conveyor*'u batır-

mışlardı. Böylece İngilizlerin elinde bütün işler için sadece onbir helikopter kalmıştı.¹ İngilizler bu koşullarda inisiyatifi elde tutmak için karaya çıkan 3. Komando Tugayını kötü havada ve çok zor bir arazide yürüyüşe geçirdiler ve Arjantin mevzilerini tek tek ele geçirmeye başladılar.

Arjantinliler süreç içerisinde ne uçak gemilerini, ne de adadaki üsleri kullanamadılar. İngilizler kıyıya bir kez çıktıktan sonra da Arjantin mevzilerini kuşatıp etkisizleştirdiler. Halbuki çıkarmalara karşı, anında ve kıyıda hücum artık askerliğin temel prensiplerinden birisi haline gelmiştir. En azından yürüyüş halindeki birliklerle karşı saldırılarda bulunmaları gerekirdi. Fakat siperlere girip adeta teslim alınmayı beklediler. Bu, moral açıdan savaşı daha başından kaybettiklerini gösterir. İngilizler de makinalı tüfek yuvalarına karşı bile pahalı Milan roketleri atarak ve üstün topçularını sahile çıkarak direnme odaklarını sırasıyla yok ettiler.

Falkland Savaşı'nda her iki taraf da yüksek batı teknolojisini kullandılar. Ama İngilizler bu teknolojiye daha çok hakim oldukları için dezavantajlarını tersine çevirebildiler. Zaferi inisiyatifi olan tarafın kazanabileceğini ve yalnız onun kazanabileceğini tekrar ispat ettiler.

Falkland Savaşı'nın bir diğer ilginç özelliği de dikine havalanabilen Harrier uçaklarının büyük başarısıdır. Hız ve taşıma kapasitesi sınırlı olan bu uçaklar kendilerinden üç kat fazla sayıda hızlı jet ve bir miktar da havadan karaya hafif hücum uçağına sahip Arjantinlileri ağır bir yenilgiye uğrattılar. Havadan havaya yapılan çatışmalarda hiç uçak yitirmeden yirmioç uçak düşürdüler. Bunu hasma farklı açılardan, genelde yukarıdan yaklaşarak Sidewinder füzelelerini ateşlemek suretiyle gerçekleştirdiler. Bu küçük ve dayanıklı uçaklar kara hedeflerine karşı da çok başarılı oldular. İngiliz uçaklarının kara hedeflerine karşı getirilen en büyük eleştiri yeterli keşfe dayanmayan hedef seçimi nedeniyle kaynak israfıdır. Kısacası

¹ Gary D. Rhay, "The British Triumph of Endurance in the Falkland Islands War", s. 105-107 in Roger J. Spiller (ed). **Combined Arms in Battle Since 1939**, US Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1992.

yüksek eğitim sayesinde İngilizler 21-25 Mayıs tarihleri arasında 30 uçakla 300 sorti yaparken, Arjantinliler bunun iki veya üç katı uçakla ancak 180 sorti yapmışlardı.¹ Eğitim üstünlüğünün ve liderliğin savaşta yarattığı farkla ilgili bir başka örnek de bu savaşta Arjantin askerlerinin psikolojik zayıflığıdır. İngilizler bu zaafıtan yararlanabilmek için hücumlarına topçu ateşiyle başlıyor ve çoğu halde birkaç saatte karşı tarafın dağılıp çekildiğini görüyorlardı.² Öyle anlaşıyor ki Arjantin askerleri bu savaşı daha başından, zihinlerinde kaybetmişlerdi. Onları siperlerde mevzilenererek İngilizleri beklemeye iten pasif savunma anlayışı, moral bozukluğunu artırarak çok kısa sürede çözümlerine neden oluyordu. İnisiyatif ise eğitim, liderlik ve askerlik kültürünün özümsemiyle mümkün olan bir husustur.

Yugoslavya'nın Parçalanması İçin Savaşlar

Sırbistan'ın Balkan Savaşı'ndan itibaren Rusya tarafından güney Slavlarını temsil eden ayrıcalıklı ülke olarak kolanması Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışında küçümsemeyecek bir role sahiptir. Savaş boyunca Avusturya ve Almanlara karşı mücadele etmesi de müttefikler tarafından dikkate alınınca, Habsburg imparatorluğunun güneydeki uzantıları olan Slovenya, Hırvatistan ve Bosna ile Makedonya'nın bazı kesimleri bu ülkeye bağlanarak güney Slavlarının devleti olarak büyük Sırbistan krallığı kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'nı atlattıktan sonra Soğuk Savaş'ın büyük bölümünde Tito'nun liderliğinde bir federasyon olarak yaşayan bu suni ülke, onun ölümü üzerine hızlı bir dağılma sürecine girdi. Kendilerini bu devletin sahibi sayan Sırplar da bu dağılmayı engellemek için müdahalelere giriştiler ve bir dizi kanlı savaş meydana geldi. Bu savaşlar içerisinde sadece Slovenya'da meydana gelen çatışmalar kısa sürdü, çünkü Sırplar burada savaşı sürdürecektir olanakları bulamadılar. Hırvatistan ve Bosna'da ise savaşın amacı, mümkün olduğu kadar

¹ Jeffrey Ethel & Alfred Price, **Air War South Atlantic**, Book Associates, 1983, s. 215-217.

² Robert H. Scales Jr., **Firepower in Limited War**, National Defense University Press, 1990, s. 232.

toprağı Sırlara bağılı olmayan halklardan temizlemek ve parçalanmadan sonra mümkün olabilecek en büyük Sırbistan'ı kurmaktı. Bu amaçla kitle katliamları, işkence, ırza geçme ve ahaliyi kamplarda toplama gibi eylemler yapıldı. Bunların çoğu kez açık olarak propaganda konusu yapılması geri kalan ahalinin korkutularak kaçırılması amacını taşıyordu. 1992 başında Yugoslav ordusu resmen bölündükten sonra Sırp Güvenlik Teşkilatları milis niteliğinde bir dizi kuvvet oluşturdu ki bunlar arasında en bilineni Arkan'ın Kaplanları adı verilen örgüttü. Bunlar çoğu af vaadiyle çeteye alınmış suçlulardı ve bir kısmı para karşılığında sivilleri öldürdüler.

Slovenya'daki kısa çatışmaların ardından Hırvatistan'da başlayan savaşta Alman ve Avusturyalılar tarafından hızla desteklenen Hırvat güçleri, nüfusun sekizde birini oluşturmalarına rağmen ülkenin üçte birini işgal etmiş olan Sırlara karşı savaştılar. Sırp garnizonları ablukaya alınırken eski donanmaya ait gemiler de limanlara ateş açtılar. Hırvat-Sırp çatışmalarının en şiddetlisi 89 gün boyunca Sırp ateşi altında kalan Vukovar'da meydana geldi. Kent tümüyle yıkıldıktan sonra giren milisler kalanları katliamdan geçirdiler. Ocak 1992 tarihinde bir ateşkes imzalandı ve bölgeye Birleşmiş Milletler Kuvvetleri geldi ama bunlar her zaman olduğu gibi fazla etkili olamadılar. Hırvat ordusu 1995 yılında Sırların batıda en güçlü oldukları Krajina bölgesine hücum ettiler ve başarılı oldular. Sırlar bu bölgeden çekildiler ve cephedeki savaşlar 1995 Aralık ayında sona erdi.

Bosna'da ise sonradan savaş suçlusu olarak tutuklanan Slobodan Miloseviç liderliğindeki Sırlar, Belgrad'dan sağlanan destekle katliamlara başladılar. Saraybosna ahalişi uzun süre keskin nişancı kurşunları altında siperlerde yaşadı ve çok sayıda kadın ve çocuk öldürüldü. Bu dönemde en büyük katliam Serebrenica'da meydana geldi ve Sırlarla yakın ilişkide bulunan Fransız BM komutanların inisiyatifi (veya bilerek inisiyatif göstermemeleri) ve Hollandalı askerlerin göz yumması ve dolaylı yardımlarıyla 8.000 Boşnağı öldürdüler.

Bu savaşların tümünde 3 milyon kişi mülteci durumuna düştü ve çeyrek milyon kişi hayatını yitirdi. Bosna'daki savaş da 1995 yılında

Dayton Antlaşması ile durulduktan bir süre sonra çatışmalar Koso-va'da yoğunlaşmaya başladı. Sırlar burada nüfusun % 90'ını oluşturan Amavutları sürmek için şiddet kullanmaya başladılar. 1998' ve 1999'da yoğunlaşan çatışmalar NATO kuvvetlerinin gelmesiyle yavaşladı. Bugün bu topraklarda nisbi bir sükun olmakla birlikte, Balkanların bu bölgeleri her an patlamaya hazır bir bombadır. ABD bir yana, Rusya ve Almanya ile diğer batı ülkeleri burada etki alanları için tarihi düşmanlıkları kullanmaya devam edeceklerdir.

Körfez Savaşı

Körfez Savaşı 2 Ağustos 1990 günü Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başladı. İran Savaşı boyunca büyük bir güç biriktirmiş olan Irak bunu Basra Körfezi'ne çıkışını genişletmek için kullanmaya karar verdi. Kuveyt'in petrol kaynakları da cazip bir ek ödül olacaktı. Irak lideri Saddam bu küçük ülkenin aniden zaptı ve ilhakını başarabilirse yaptıklarının yanına kâr kalabileceğini hesapladı. Fakat hesabı yanlış çıktı, çünkü petrol bölgesi batının hayati çıkar alanına giriyordu ve batıya yaslanan bir Arap rejiminin yok edilmesi ABD'nin başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer ülkelerdeki itibarını da yok edebilirdi. Zaten petrol bölgesini tehdit eden büyük bir bölgesel gücün oluşması batının kabul edemeyeceği bir şeydi. Askeri analizciler Irak'ın Suudi Arabistan'a da ilerlemesi halinde batılı koalisyon güçlerinin yığınak için altyapısı olan üslerden mahrum kalacağını ve olayların başka bir seyir izleyebileceğini belirtmişlerdir. Ama Saddam'ın bu derece büyük bir tasavvuru gerçekleştirebilecek cesareti bulması kolay değildi ve ayrıca ilk günlerde politik bir çözüm ihtimali çerçevesinde Arap desteğini bir kenara bırakması düşünülemezdi. Ama süreç içerisinde bu beklentinin ham hayal olduğu anlaşıldı. Ürdün hariç tüm Arap ülkeleri ABD'nin yanında yer aldılar. Bu ülke de daha sonra tutumunu değiştirecekti.

ABD ilk günden itibaren Birleşmiş Milletler desteğini arkasına alarak başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez'e büyük bir yığınak yapmaya başladı. 15 Ocak 1991 tarihine kadar ABD yığınağı 527.000 asker, 1.550 uçak, 600 savaş helikopteri ve 200 gemiye ulaştı. Başta İngiltere ye Fransa olmak üzere 35 ülkenin katkısıyla yığı-

nağın toplam gücü 732.000 asker, 2.100 uçak ve 2.500 tanka çıktı. Türkiye'de 120.000 kişilik bir gücü Irak'ın kuzey sınırına yığarak Irak'ın bir miktar gücü burada tutmasına yol açtı.

Müttefik operasyonunun hazırlanmasına büyük bir cephane stokunun biriktirilmesine başlandı, çünkü Irak'ın Kuveyt'ten en az kayıpla atılması için çok yoğun bir bombardıman planı hazırlanmaktaydı. Bütün bunlar devasa bir planlama gerektiriyordu. Sadece haftalık 8.5 milyon öğün yemeğin çölde temini ve dağıtımı bile meselenin büyüklüğünü sergilemeye yeter. Öte yandan savaşın finansmanı için dünya çapında bir organizasyon da yapılmakta ve bölgeden petrol çeken tüm ülkelerden katkı payı alınmaktaydı. Hiçbir ülkenin bu dev masrafları tek başına yüklenmesi beklenemezdi. On yıl sonra yapılacak olan Irak Savaşı'nda ise durum değişecek ve ABD savaş masraflarını tek başına üstlenmekten çekinmeyecekti.

Irak tehdidin ciddiliğini görünce Kuveyt'e yarım milyona yakın asker ve büyük bir tank ve topçu gücü yığarak savunma hazırlığına girişti. Büyük bir kısmı bombardımana karşı yeraltına gömülen bu ordu pasif savunmaya geçerek yenilgiyi başından kabul etti. (Pasif savunma askerlik alanındaki en ilkel düşünceye tekabül eder). Buna karşın, koalisyon güçlerinin yapacağı hareket ise coğrafya tarafından adeta dikte ettirilmişti: Kuveyt'teki Irak mevzilerine yapılacak bir tespit saldırısı ve denizden yapılacak bir çıkarma gösterisiyle Saddam'ın kuvvetlerini bağlamak ve esas saldırıyı kuzeybatıdan kuzeydoğuya doğru yaparak Kuveyt'in Irak ile bağını kesmek. Bu şekilde kuşatılan birliklerin teslimi sağlanacaktı. Bu son derece aşıkara plana karşı Iraklıların yapması gereken hareketli bir savunmaya geçerek, en azından mevzi saldırılarla koalisyon güçlerinin dengesini bozmak ve güçlerini istedikleri gibi yerleştirmelerini önleyecek tehdit yolları üretmekti. Ayrıca Kuveyt'in batısındaki esas taarruz bölgesinde denge bozucu eylemler hazırlanması beklenirdi. Yaptıkları yegane hücum olan Hafçi hareketinin son derece sınırlı olmasına rağmen oldukça heyecan uyandırdığı hatırlanmalıdır. Ne var ki Iraklıların adeta mağlubiyeti peşinen kabul ettikleri görülmektedir. Onlar sadece nasıl teslim olacaklarını düşündükçe askerlik sanatının gereklerini yerine getirmeleri beklenemezdi. Bu durum eğitimsiz askerlerinin ABD'nin yüksek ateşgücü karşısında

nasıl direnecekleri konusunu yeterince incelemedikleri düşündürmektedir. Buna karşı güçlerini dağıtmaları, yüzbinlerce askeri olan hantal tümen ve kolordular yerine hızlı ve küçük birliklerle operasyon yapmaları, ve derinlemesine kademelenmeleri gerekirdi. Keza daha ilk Amerikan birliği gelirken müdahale etmeleri ve ABD yığınak planını bozmaları da askerliğin gereği idi. Bu kadarı da olmaz dedirtecek kadar, tam da gerekenlerin tersini yaptılar.

17 Ocak gece yarısı koalisyon güçlerinin devasa bir hava saldırısıyla perde açıldı. İlk hedefleri Irak komuta ve kontrol merkezleri, füze ve uçaksavar üsleri, havaalanları, uçaklar ve radarlardı. Bundan sonra helikopterler, sabit mevziler, tanklar ve ikmal olanaklarıyla birlikte ulaştırma altyapısının imhasına girişildi. Toplam 120.000 sortide 200.000 tonluk bombardımanla Irak aşırı bir yıkıma uğratıldı. Hedeflerin yeteri kadar yumuşatıldığına karar veren komuta heyeti 24 Şubat günü rahatça ilerlemeye başladılar. 100 saat süren bu kara harekatı adeta manevra sorunlarıyla uğraşır gibi (ve hemen hemen manevra düzeyindeki kayıplarla) icra edildi. 4.200 Irak tankından 4.000'i, top ve zırhlı araçlarının üçte ikisi tahrip edildi. 7 Mart'ta ateşkes ilan edildiği sırada 42 tümeni imha edilen veya kayba uğrayarak savaştan düşen Irak artık bir askeri güç olarak silinmişti.

Irak savaş sırasında çoğu İsrail'e yönelen füze saldırılarıyla ve kimyasal silah kullanmak tehdidiyle psikolojik boyutu ağır basan bir mücadele yürütmüş, fakat bunlardan istediği sonucu alamamıştır. Öte yandan bombardımana karşı hazırladığı sahte tesislerin oldukça başarılı olduğu ve binlerce ton bomba ile birçok pahalı füzenin boş yere sarf edildiği savaştan sonra anlaşılmıştı. Ayrıca, koalisyon güçlerinin elektronik savaş yöntemleriyle Irak hava savunmasını etkisizleştirdiği de görüldü. Böylece aslında çok sayıda etkin sistemden oluşan Irak uçaksavarları müttefik hava unsurlarına zarar veremedi. Hava savunması olmadığı için avcılar bombardıman uçağı olarak kullanıldılar. Bu durum bombardıman olanaklarını büyük ölçüde artırdı. Sonuçta, F-16'lar fazla uzak olmayan mesafelere 12 adet 250'şer kiloluk bombayı taşıyabiliyor (neredeyse eski B-17'ler kadar) ve bunları hedefe, çok daha isabetli şekilde bırakabiliyordu.

Körfez muharebeleri kara-hava savaşı doktrinin maksimum düzeyde uygulamalarına sahne oldu. Iraklılar müttefik yığınağına müdahale etmeyince olay bir tiyatro sahnesi gibi hazırlanabildi -ki bu gelecekteki herhangi bir savaşta tekrarlanması zor bir olaydır. Kimse karşı tarafın yığınağını pasif bir şekilde seyretmez. Irak şayet politik çözüme bel bağladıysa bunun da politik körlükten başka bir şey olmadığı aşikardı, çünkü koalisyon güçlerinin yaptığı bir tehdit yığınağı değdi, savaş yığınağı yaptıkları son derece açıktı. Bunu anlamamak adeta imkansızdı. Bazı kaynaklar Saddam'ın Kuveyt'in işgaline müdahale edilmeyeceği yolunda sahte batı güvencelerine kandiğini ifade etmektedir. Bu da, şayet doğruysa, Irak'ın aymazlığı için geçerli bir bahane sayılamaz.

Irak'ın İşgali

Irak birlikleri 1991 yılında çok kısa sürede Kuveyt'ten sürüldükten sonra ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin Bağdat'a kadar ilerlememeleri için askeri bir engel yoktu. Bu o günlerde politik olarak tercih edilmemiş bir seçenektir. Ne var ki Amerikalılar bu işgal için düğmeye bastıktan sonra bunu uluslararası kamuoyunda meşrulaştırmak için büyük bir dezenformasyon kampanyasına başladılar. En çok kullandıkları tema Irak'ın elinde kimyasal ve biyolojik silahlar olduğu yolundaki gerekçe idi. Bu konuda gösterdikleri uydu fotoğrafları aslında hiçbir anlama gelmiyordu ama bu işgali destekleyenler için yeterli bir bahane idi. Ayrıca kuzeyde hava şemsiyesi altında oluşturdukları Kürt bölgesi de Saddam'ı iki taraftan birden sıkıştırmak için kullanılmakta idi. Iraklıların Kuveyt sonrasında yaptıkları ilk hata ABD niyetini tam okuyamamak ve her ne pahasına olursa olsun ABD yığınağı tamamlanmadan ABD'nin ülkedeki işbirlikçilerine, sonra da yakın yığınaklarına karşı harekete geçmemektir. Belki bunun provokasyon olacağını düşündüler ama tezgah zaten kurulmuş, saat işlemeye başlamıştı. Muharebeyi önceden başlatsalar hasımlarını yıpratabilirler veya en azından postu pahalıya satıp saygınlık ve uluslar arası destek kazanabilirlerdi.

Bu savaşta sadece Amerikalıların kullanacakları taktikler değil, ilerleme istikametleri de önceden biliniyordu. Önce hava savunma-

sı ve komuta kontrol merkezlerinin vurulması, sonra da yoğun bombardıman desteğinde mekanize kollarla Basra'dan kuzeye ilerlemek. Esasen Irak hava kuvveti daha ilk anda silindi ve Iraklılar kalan uçaklarını yıllarca savaştıkları İran'a uçurmaktan başka bir çare bulamadılar. Iraklıların kuvvetli Amerikan zırhlı kollarına karşı konvansiyonel savaşa girişmeleri ise en büyük hataları idi. Öncelikle hava üstünlüğü Amerikalılarda idi. İkinci olarak Amerikan M-1 Abrams tankları Irak'ın Rus yapısı tanklarını çok daha uzaktan havaya uçurabiliyorlardı. Iraklıların tek şansları çok sayıda küçük muharebe kuvveti oluşturarak esnek taktiklerle Amerikalıları yıpratmaktı. Bunun altyapısını önceden oluşturmaları gerekirdi. Ne var ki Irak askerleri tek başlarına inisiyatif kullanacak bir kültüre sahip değillerdi. Ayrıca savaş teknikleri konusunda bilgisizlerdi. Mevzi hazırlama ve araziyi kullanma konusunda zayıf oldukları gibi, mevzileri uzaktan korumak gibi bir yaklaşımı da hayata geçiremiyorlardı. Böylece Amerikan birlikleri her gün ikmal alıp, her gece çepeçevre savunma düzenine geçerek kısa sürede tüm düzenli birlikleri dağıttılar ve ülkenin tümünü işgal ettiler. Bundan sonra Iraklılar için çok acı bir işgal rejimi ve direnişin öğrenilmesi süreçleriydi. Direniş her ne kadar yaygınsa da, ülkenin heterojen yapısını yansıtan çok sayıda farklı direniş örgütünün varlığı 2009'a kadar bunları sistemli bir stratejiden mahrum kılmıştı.

Diğer Bazı İşgal ve Müdahaleler

20. yüzyıl büyük devletlerin ve bölgesel güçlerin hegemonyacı işgal ve müdahaleleri açısından zengin bir zaman dilimidir. Bunların önemli olanlarına kitabın muhtelif bölümlerinde değinmiştik. Diğerleri arasında en önemli bir grubu ABD'nin Güney Amerika'ya müdahaleleri teşkil etmektedir. ABD'nin bölgeye karşı politikalarını ABD yetkililerinin ifadelerinden aktarmak en iyisidir: "Kendi güvenliğimiz açısından bakılınca Panama Berzahi'na kadar olan Orta Amerika ABD için meşru bir etki alanıdır... beş küçük cumhuriyete gönderdiğimiz elçiler, tavsiyeleri kanun olarak kabul edilen danışmanlardır... Orta Amerika'nın kaderini kontrol etmemiz en basit nedeniyle milli çıkarlarımız böyle bir yolu kaçınılmaz kıldığı içindir. Bölgede bizim dışımızda herhangi bir etkiye yer yoktur. Büyük

riskler almadan böyle bir etkiye göz yumamayız.”¹ Nitekim ABD sadece orta Amerika’ya değil Latin Amerika’nın tümüne birçok kez açık veya kapalı biçimde müdahale etmiştir. Bunlar içerisinde deniz piyadeleri veya diğer birliklerle Orta Amerika’ya yapılan işgallerin bazılarını kısaca bir göz atarsak: Guetamala 1920, 1966-67; Panama 1901, 1914, 1918-20, 1925, 1958, 1964 ve 1989; Honduras 1903, 1907, 1912 ve 1919; Dominik Cumhuriyeti 1903-04, 1914 ve 1965-66; Nikaragua 1907, 1910 ve 1981-90; Meksika 1914 ve 1915; Küba 1898-1902, 1912, 1917-33, 1961 (Domuzlar Körfezi olayı), 1962 (ambargo); El Salvador 1932 ve 1981-92, Porto Riko 1950; Granada 1983-84 ve Haiti, 1915 ve 1994. Bu bölgedeki müdahaleler bunlardan ibaret değildir. Amerika ayrıca 1918-20 arasında Sovyet Devrimi’nin ilk yıllarında Vladivostok’a asker çıkarmış; Çin’de 1900 Boxer ayaklanmasına karşı asker göndermiş, gene 1912’den 1948’e kadar çeşitli vesilelerle Çin’de asker bulundurmış; 1958’de Lübnan’a asker çıkarmış vs vs. liste sayfalarca uzayıp gidiyor. Bu dünya hegemonyası için kabına sığamayan bir yeni gücün dinamizmini yansıtıyor. Kaldı ki her zaman açık müdahalede bulunmuyor, birçok durumda İran’da Musaddık veya Şili’de Allende’ye karşı yaptığı gibi darbeler tezgahlıyor. Irak ve Afganistan gibi olayları ise ayrıca ele aldığımız için burada tekrarlamıyoruz. Kuruluşundan sonra Amerika kıtasında her tarafa saldıran, 10. yüzyıl sonlarından itibaren de dünyaya taşan ABD güç ihracı konusunda hiçbir ülke ile karşılaştırılamayacak kadar hazır, istekli ve ısrarlıdır. Diğer ülkeler ise müdahale konusunda artık 20. yüzyılın başındaki kadar istekli olamazlar. Öncelikle karşılarındaki güçler buna müsaade etmeyeceği, ikincisi de müdahale için yeni mekanizmalar geliştirilmiş olduğu için. Örneğin 1902 yılında Venezüella borçlarını ödemekte zorlanınca İngiliz, Alman ve İtalyan gemileri bu ülkenin limanlarını ablukaya almıştı. Bugün böyle bir şey düşünülemez bile. Bu ülkeler güçlerini denizaşırı bir hareket için kolay kolay gönderemezler, borç konusu IMF tarafından halledilir, zaten ablukaya girilse bile diğer ülkeler

¹ Scott Nearing ve Joseph Freeman, **Dollar Diplomacy, A Study in American Imperialism**’den aktaran, James Dunkerley, **The Long War, Dictatorship and Revolution in El Salvador**, Verso, London, 1985, s. 17.

buna izin vermez ve nihayet olay muhtemelen silahlı çatışmaya dönüşür, çünkü artık birçok ülke iyi-kötü vurucu güce sahiptir. Ayrıca ABD hariç hiçbir ülke uzun süreyle denizaşırı güç gönderme azmine sahip değildir. Tabii Çin'in Doğu Türkistan ve Tibet'teki işgalleri hem uzun süredir devam ettiği, hem de bu ülkeler Çin'e bitişik olduğu için süregelmektedir. Çin'in söz konusu ülkelerde muhalefeti aşırı güç kullanarak bastırma geleneği sürmektedir. Denizlere uzak ve nispeten kapalı bölgelerde veya uluslararası duyarlılığın başka konulara yönelmiş olduğu zamanlarda yapılan baskıların genellikle daha ağır olduğu tarih boyunca gözlenmiştir.

Söz buraya gelmişken Fransızların 1907'de Kazablanka'yı bombalamaları, İtalyanların 1923-1931 arasında Libya'da işgale direnenlere karşı imha hareketi, 1936'da İtalya'nın Etopya'yı işgali, 1936-39 arasında Filistin'de Arap isyanı, 1932-35 yıllarında Bolivya ile Paraguay arasındaki Chaco savaşı, Küba'nın 1970'lerde Angola'ya asker göndermesi, 1977-78 yıllarında Etiyopya'nın önce Somali sonra Eritre'deki savaşları, 1988'de başlayan Azeri-Ermeni çatışmaları gibi olayların 20. yüzyılda müdahale ve bölgesel çatışmaların yoğunluğunu gösteren örnekler olduğunu kaydedelim.¹

Modern Savaşların Dersleri, Yeni Sistemler ve Düşünceler

Modern savaşlar öncelikle hava üstünlüğüne dayanarak kazanılıyor. Ayrıca operasyonların süratlenmesi keşif ve iletişim işlerini iyice ön plana çıkarıyor. İnsanlı ve insansız keşif araçlarının birbirlerini tamamlayıcı şekilde kullanılması gereği ise ilk derslerden biri. Uydu gözlemleri ve hava fotoğraflarına dayanan gözlemlerin tek başlarına yetersizliği anlaşıyor. Uydular yörünge ve meteorolojik koşullara bağlı olarak bazen daha sürekli, bazen kesikli, belli zaman aralıklarında ve farklı netlikte gözlem yapabildikleri için uzun sürede belli bir resim oluşturabiliyor ama durum ve olayların her an

¹ İç savaşlar, ayaklanmalar, ihtilaller ve belli başlı çatışmalar da dahil olmak üzere tarih boyunca küçüklü büyüklü savaşlarla ilgili olarak 2000 yılına kadar gelen ve hepsiyle ilgili özet bilgiler içeren kapsayıcı bir yayın için bkz. George Childs Kohn, **Savaş Sözlüğü**, çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2006.

ve her koşulda izlenmesini sağlayamıyor ve etkinliği sınırlı kalıyor. Bunların insanlı keşif araçlarıyla ve keşif kollarıyla yapılan keşiflerle tamamlanmasının yerine hiçbir şey konulmuyor. Muharebe alanı keşfi için drone (uzaktan komutalı pilotsuz küçük uçaklar, bizde İHA, yani insansız hava aracı deniliyor) kullanımı da ek bir unsur olarak bütün orduların envanterine giriyor. 2000'li yıllardan itibaren dronlar ile gerçek zamanlı keşif verisi aktarımı mümkün olmuştur. Bu durum elektronik keşif sistemlerinin daha da yetkinleşmesi anlamına gelmektedir. Keza bunlar artık sadece keşif ve iletişim değil, aynı zamanda bombardıman için de kullanılmaktadır. 2020'lerden itibaren bombardıman kabiliyeti olan dronlarının yaygınlaşması beklenmektedir.

Keza, tüm gelişmiş silah sistemlerinin piyade olmadan yine sonuç alıcı bir şekilde kullanılamayacağı anlaşıyor. Öte yandan piyadenin kişisel donanımı ve silahlarının yanı sıra, mekanizasyon düzeyi ve ateş destek unsurları hızla gelişiyor. Portatif tanksavar ve uçaksavar roketleri ve otomatik küçük toplar standart hale geliyor. Bunlar gerek hücum helikopterleri, gerekse helikopterli piyade (bir nevi modern süvari, olarak da düşünülebilir) unsurlarına karşı mutlaka edinilmesi gereken silahlar olarak düşünülmelidir.

Çok çeşitli gece görüş cihazları ve telsiz irtibatı eskiden bölük veya takım düzeyinde düşünülürken şimdi her manga hatta bazı birliklerde her ere kadar yaygınlaşabiliyor. Bunlar çeşitli sensor (algılayıcı) aletlerle destekleniyor. Düşmanın her hareketinin gece ve gündüz izlenmesi sağlanıyor.

Zırhlı birliklere gelince, bu alanda taktik becerinin en az teknik kadar önemli olduğu her savaşta tekrar ortaya çıkıyor. Daha iyi tank dizaynları kuşkusuz ki üstünlük sağlıyor ama asıl mesele bunların diğer unsurlarla birlikte etkili şekilde kullanımıdır. Zırh ile ateşgücü arasındaki yarış sürüyor. Öte yandan tankların kullanım alanlarının sınırlı olması (dağlık, ormanlık ve kentsel yörelerde tanklar çok etkili olamıyor) bazı orduların hafif zırhlı birlikler kurmayı tasarlamalarına yol açıyor. Tekerlekli hafif zırhlı araçlar özellikle kentsel ve küçük ormanlık bölgelerle örülmüş alanlarda yeterli hareketliliğe sahip olabiliyor. Ancak arazi kabiliyeti daha yüksek olan paletli

araçlarda ısrar sürüyor. Sonuçta paletli ve tekerli araçların daha uzun zaman birarada var olacağı anlaşıyor. Tanklara refakat eden zırhlı personel taşıyıcılarının ise doğrudan isabete, hatta hafif uçaksavarların ateşine karşı bile yetersiz bir zırh gücüne sahip olduğu görülüyor. Bunların zırhlılarının takviyesi için projeler geliştiriliyor. Kaldı ki bunlar sadece düşman tankları değil önceleri 20 veya 25, sonraları da 60 (ve daha yüksek çapta olanları da görüldü) milimetreye kadar top ve diğer yardımcı silah ve her cins roketlerle donatılmış zırhlı muharebe araçları karşısında da giderek daha zor durumda kalacağı benzetilmektedir. Ancak daha fazla zırh ve ateş gücü ihtiyacının zırhlı piyade taşıyıcı ve zırhlı piyade muharebe araçlarını fazlasıyla ağırlaştırma eğilimi de mevcuttur.

Bütün bunlar üst üste konulunca, her şeyin daha fazlasının istenmesi sonuçta birliklerin teçhizat ve savaş yükünü giderek artırmaktadır. Bir dönem boyunca Amerikan Mekanize tümenlerinin ağırlığının (ton olarak) her yıl %5 arttığı tespit edilmişti. Halbuki hareketlilik de zırh ve ateşgücü kadar, belki de daha önemli bir unsurdur. Bu nedenle sonuçta bu ağırlığın bir şekilde azaltılması ve hızlı harekate izin verecek yüklerin üzerine çıkılmaması bir kıstas haline gelmektedir. Zaten artık güçlü ordular bile kafa kafaya cephe muharebelerine girip zayıf vermek istememektedir. Son yarım yüzyıl içerisinde manevraya verilen önem giderek artmıştır.

Savaş alanının görüntüsü ise değişmek zorundadır. Birlikler geniş bir alana yayılmalı, keşfe karşı elektronik veya termal iz bırakmaktan kaçınmalı, diğer yandan keşfedilme ihtimali her halükarda büyük olacağı için elektronik karşı tedbirler ve diğer aldatma yöntemlerini sürekli kullanmalıdırlar. Ayrıca sahte izleri, en azından bazı durumlarda ayırt eden programların geliştirildiği de hesaba katılmalıdır. Lazerli haberleşme düşmanın tespit edemeyeceği haberleşme yordamlarını mümkün kılan bir gelişmedir. Ama tüm haberleşmenin bu şekilde yapılması en azından görünür gelecekte olanaksızdır. Ayrıca yüksek ateşgücü, uzun menzilli roket bataryaları ve her çeşit hava unsuru da dağınık mevzilenmeyi esasen kaçınılmaz kılmaktadır. Harekat öncesi bilgilerin hazırlanması, sonuç alıcı hareket için koşulların oluşturulması, hareketin uygulanması ve sonra birliklerin hızla yeniden toparlanması ve bu esnada birlik-

lerin gerekirse 72 saat aralıksız yüksek tempolu ve uzun mesafeli hareket yapabilecek şekilde yetiştirilmeleri gerekir. Muharebe sonrası toparlanma, ikmal ve emniyet kademelerinin konuşlanması ve hemen yeniden harekate hazır konuma geçilmesini de içermektedir.

Modern ordularda mekanizasyon piyade ve tankçıların yanı sıra diğer unsurlara da büyük avantajlar sağlamaya devam etmektedir. Örneğin topçu ve istihkam birlikleri bu sayede çok daha az mürettebatla aynı işi görececek hale geldiler. Kundağı motorlu hücum topçusu ve zırhlı istihkam araçları muharebe gruplarının organik parçaları haline geldiler. Uçaksavarlar da zırhlı araçlara monte edilerek kafiye katıldı. 1914'ten Kore Savaşı'na kadar topçu ve istihkam sınıflarının modern ordularda personel sayısı içerisindeki oranları artarken, daha sonraki yıllarda mekanizasyon sayesinde düşmeye başladı. Roket bataryaları da topçunun bir unsuru olarak yerini sağlamlaştırdı.

Bu arada kara kuvvetleri havacılığı da giderek önem kazandı. Hava-kara savaşlarının önemli bir unsuru ise helikopter oldu. Bunlar keşif, nakliye ve hücum-tanksavar alanlarında ihtisaslaştılar. Ayrıca elektronik savaş birimleri de silahlı kuvvetlerin her unsuru için vazgeçilmez unsurlar oldular. Günümüzde her birlik elektronik karıştırma, karıştırmaya karşı koyma, sahte hedef yaratma, elektronik istihbarat (elint), elint karşıtı tedbirler, hedef bulma ve izleme yapabilecek elektronik savaş birimlerine sahip olmak zorundadır. Elektronik savaş ve buna karşı koyma EW ve ECM kısaltmalarıyla anılmaktadır. Modern orduların teçhizat masraflarının üçte birinden fazlası bu alana yapılmaktadır. Bu oran bir avcı uçağı veya uçaksavar kruvazörünün toplam maliyetinde %50'nin üzerlerine tırmanmaktadır.

Elektronik savaş ve gereçlerinin bu kadar öne çıkması teçhizat alımlarında büyük bir sorun yaratmaktadır. Örneğin, bir muharebe uçağı veya helikopteri alacağınız zaman, her ayrı silah sistemi ve roketin bu aracın kumanda ve muharebe yazılımlarına uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde sadece size verilen mühimmatı kullanmak zorunda kalırsınız. Bu yazılımların durumu, platformla birlikte teklif edilen yazılımın yerine milli yazılımın kullanılıp

kullanılamayacağı keyfiyetleri silah antlaşmalarında esas pazarlık konularının başında gelmektedir. Bunu takiben yazılımın sizin milli savunma sisteminize uyumlu hale getirilmesi da ciddi bir çaba gerektirmektedir.

Modern ordular her açıdan süratli bir savaş için hazırlanmalıdır. Savaş hazırlıkları eskisinden çok daha büyük oranda önceden yapılmalıdır çünkü en azından modern bir güce karşı savaşmak zorunda kalırsanız, savaş başladıktan sonra önünüzde ek bir hazırlık süresi kalmamaktadır. Kaldı ki günümüzde karmaşık bir platform, örneğin bir uçak veya helikopter, dost bir ülkeden bile geliyor olsa, sipariştten itibaren en az 2-3 yılda teslim edilebilir. Teslim alınan sistemlerin elektronik (milli) savunma donanımlarının tamamlanması için de ayrı bir süre gerekir. Yani bir platformun ihtiyaç tespitinden kıtada hizmete girmesine kadar geçen süre çoğu halde destek bakım hizmetleri, eğitim, altyapısının hazırlanması, elektronik sistemlerinin entegrasyonu, kalibrasyonu, silah sistemlerinin denenmesi vs. gibi süreçlerle birlikte en az beş yıl, çoğu halde daha uzundur. Tabii stoktan alım yapılırsa bu süre çok kısalmaya ama artık özellikle değerli malzemelerde stok son derece nadirdir. Bazen ihtiyaç fazlası silah ve platformlar revizyondan geçirilip satılmaktadır. Kaldı ki hiçbir güç elinde pahalı stok bulunduramaz. ABD bile muhtemel muharebe kayıplarına karşı yedek platformları son derece sınırlı sayıda bulundurabilmektedir. Ayrıca birçok mühimmatın, örneğin roketlerin raf ömürleri de sınırlıdır ve uzatılması oldukça zor ve pahalı işlemler gerektirir. Envantere alınan her malzeme, platform veya silah sistemi yüksek bir idame masraflıyla birlikte gelmektedir. Bütün bunlar gözönüne alındığında; güvenlik tehditlerinin gerçekçi bir şekilde değerlendirilerek izlemesi ve savaş stoklarının ve hazırlıklarının buna göre sürekli güncelleştirilerek ikmal edilmesi gerekmektedir.

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

21. YÜZYILIN BAŞLARINDA TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI

Genel Olarak

Türkiye'nin güvenlik sorunları çok çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunlar sadece politik tercihlerden değil, en başta coğrafi konumumuzdan ve bunun yanı sıra uluslaşma sürecimizin gecikmesinden kaynaklanan; dış güçlerin müdahaleleriyle derinleşen tarihi olaylardır.

Hepsi birbirleriyle bağlantılı olmakla birlikte üzerinde durmamız gereken hususları kabaca bir tasnife tabi tutarsak, ilk grupta imparatorluğun tasfiyesinden kaynaklanan sorunlarla karşılaştığımızı görürüz. Buna (dolaylı olarak) kurtuluş savaşımızın sonuçlarından kaynaklanan olaylar da diyebiliriz. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken, kimse kendisine düşen paydan memnun kalmamıştır.

İkinci kategoride uluslararası ittifaklardan ve güç dengelerinden doğan sorunlarımız vardır. Genel olarak yakın tarihe baktığımız zaman, yaptığımız ittifakların çoğunun çaresizlik içinde ve birçok tavizler karşılığında imzalanan anlaşmalar olduğu görülmektedir. Bu, hem coğrafyamızın yarattığı sorunlarla, hem de toplam güç unsurlarımızın zayıflığıyla bağlantılı olmuştur.

Üçüncü bir kategoride ise zaman zaman dünyanın en istikrarsız bölgelerini teşkil eden üç coğrafi bölgenin, yeni Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'nun tam da ortasında yer almamız gelir. Bu bölge-

lerdeki çatışmalar ister istemez ülkemizi etkiler çünkü bu coğrafyalar sadece komşu değil, aynı zamanda derin tarihi bağlarımızın devamı olan insani ve kültürel unsurları barındırmaktadır.

Anadolu ve İmparatorluk

Tarih boyunca Anadolu'da tam bir kültür birliği kurulamamıştır. Yarımada'nın dağlık yapısı birçok kapalı bölge oluşturmuş ve değişik uygarlıklar bunları bünyelerinde eritip birleştirme şansına sahip olamamışlardır. Ayrıca yarımada'nın doğudan batıya 1560 kilometre uzunlukta olması bazen doğu, bazen de batı dünyasına bağlı uygarlıkların öne çıkmasına yol açmıştır. Ne doğudan gelen Persler, ne de batıdan gelen Romalılar Anadolu'da köklü bir hakimiyet kuramamışlardır. (Tıpkı batıdan gelen Helenlerin de Anadolu'da bir süre kaldıktan sonra geri dönmeleri gibi. Hititler de daha önceki bin yılda Anadolu'nun tümüne hakim olamamışlar, zamanla güneye çekilmişlerdi.). Bizans ise bir dönem Hristiyanlık kültürüyle öne çıkmış ama 11. yüzyıldan sonra Anadolu'nun büyük bölümünü Türklerle terk etmek zorunda kalmıştır. Selçuklular Anadolu'da mekan ve kültür birliğini kurmaya, çalıştılar ama onlar da Moğol istilasının yıkıcı etkisinden kurtulamadılar. Ne var ki Selçuklular Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve haçlı istilalarının püskürtülmesi gibi iki büyük iş başarmışlardı.

Osmanlıların öncelikle batıda güçlenmeleri ise birçok şeyin yanı sıra coğrafi faktörlere bağlıdır. Anadolu'ya dönüp kendi bölgelerinde hüküm süren beyliklerle uğraşsalar da asla büyük imparatorluğu kuramazlardı. Balkanlarda güçlenip haçlıların son kabilelerini (Varna 1444 ve II. Kosova 1448) bertaraf ettikten sonra İstanbul'u almışlar (1453) ve ancak bundan sonra profesyonel ordularını güçlendirerek Anadolu beyliklerinin egemenliğine son vermişlerdir. İmparatorluğun hakiki kurucusu olan Fatih Sultan Mehmet, Balkanların birleştirilmesi ve Karadeniz'in bir Türk gölü haline getirilmesine Anadolu'dan daha büyük önem vermiştir. Böylece gelişme dönemi boyunca Anadolu ve Rumeli bir diğeri için destek görevi görmüştü. Daha sonra işler kötüye gitti. Profesyonel ordunun bürokrasi içerisinde denetim dışı bir yere sahip olması, tımar sisteminin

günün gereklerine yanıt verememesi (sınır kalelerini koruyacak daimi garnizonlara ve batılıların yeni tekniklerine karşı savaşıacak silahlara sahip piyade ve topçulara gereksinim vardı) ve askeri yapıların idari yapıya paralel olarak çürümesi sonucunda Türkler Avrupa'dan Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardı. Osmanlıların gerileme dönemi olan 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren uzun zaman aralığı, bir yanıla Rumeli'nin yitirilişinin ve Anadolu'ya dönüşün acı tarihidir.

Osmanlıların çöküşüyle ilgili bir dizi hususa hiç olmazsa ana başlıklarıyla değinmek burada kaçınılmaz olmaktadır. Bunlardan birincisi deniz üstünlüğüdür. İlk kez güçlü olarak II. Beyazıt devrinde varlık gösteren Osmanlı deniz gücü, 16. yüzyılda doruğuna çıktıktan sonra çöküşe geçerken, batılılar dünya denizlerine hakim olarak büyük bir kaynak birikimi sağlamışlardır. Dünya ticaret yolları Akdeniz'den okyanuslara geçerken Osmanlı ülkesi transit gelirden büyük ölçüde mahrum kalarak fakirleşmiştir. Sokullu 1568'de Süveyş Kanalı, 1569'da ise Don-Volga kanalı girişimlerini başarıya ulaştırabilseydi gelişmeler farklı olabilirdi. Osmanlı ülkesi ve hazinei yeni ticaret yolları yaratarak fakirleşmekten kurtulabilirdi. Öte yandan, Osmanlılar doğu ticaret yollarını denetlemek için Kızıldeniz'e yerleşen Portekizlilere karşı 1517'den itibaren mücadeleye girmişler, burada bir donanma kurmuşlar ama bu kritik bölgede üstünlük sağlayamamışlardı. Bu, dolaylı sonuçları açısından çok olumsuz bir gelişme oldu. Yemen'in alınması ise bu başarısız seferler için bir teselli sayılmamalıdır, çünkü bir bütün olarak Güney Arabistan'ın yükü, getirisinin çok üzerinde oldu. Ayrıca Papalık ve İspanya'nın İran Şahı Abbas'ı Osmanlılara karşı savaşı teşvik için elçiler göndermeleri (1603) yeni ticaret yollarına verilen önemin yanı sıra, Osmanlıları burada meşgul ederek batıya güç kaydırmalarını önlemeye yönelik bir girişimdi. Gerçekten de 1577'den 1639'a kadar süren İran Savaşları Osmanlıların gücünü ve hazinesini iyice yıpratmış, ama aynı dönemde Avrupa'da veba salgını ve 30 yıl savaşlarının yıkıcı etkileri İkinci Viyana kuşatmasına kadar Osmanlıların burada büyük darbeler yemesini önlemiştir. Akdeniz cephesinde ise Preveze'den sonra kısa bir süre için deniz hakimiyeti kurulmuş ama ticaret yollarının kayması nedeniyle deniz sefer-

leri fazla gelir getiren bir unsur olmaktan çıktığı için bu alanda gücümüz hızla erimiştir. Bir kadirge için yılda 6 bin duka altını masraf gerektiği gözönüne alınırsa, İspanya'ya karşı 200 kadirganın hazır tutulması için yılda 1.2 milyon altın gerektiği anlaşılır ki bu, hazinenin yıllık gelirinin -yıllara göre- beşte biriyle beşte ikisi arasında bir gidere tekabül etmekteydi. Halbuki masraflar artarken gelir düşüyor ve 1590'dan sonra hazine açıkları hızla büyüyordu. Paranın değerinin düşürülmesi, Celali isyanları, ticaretin batılların eline geçmesi ve pahalı savaşlar üst üste gelince çöküş hızlanarak devam etmiş, merkezi idare inisiyatifi yitirerek ülkeyi yerel despotların egemenliğine terk ederken durum bir çeşit geç dönem feodalizmini ortaya çıkarmıştır. Merkezi idarenin az çok kendini tekrar toparlaması için II. Mahmut dönemine kadar beklenilmesi gerekecekti. Osmanlıların Kanuni döneminde elde ettikleri dünya gücü konumu (eski dünyadaki hemen her gelişmeye karışabiliyor, sözünü dinletebiliyordu) çok kısa sürede geride kalmıştı.

18. ve 19. yüzyıllarda batının teknik üstünlüğü ve düşünsel atılımlardan kaynaklanan örgütsel becerileri karşısında Osmanlılar art arda yenilmekten kurtulamamışlardır. Her dönemde bunu gören Osmanlı yönetici kadroları var olmuş, fakat batıda yaşanan reformasyon ve Rönesansın muadili olacak bir yenileşmeyi gerçekleştirecek toplumsal destekleri bulamamışlardır. Bu arada batı sanayi devrimini yaparak üstünlüğünü pekiştirmiştir. Rusya ise Petro'nun giriştiği modernleşmeden sonra Türkiye'nin bir numaralı düşmanı haline gelmişti. Tarih boyunca hiçbir zaman sabit bir sınıra sahip olamayan Rusya, huzursuz bir şekilde dört yana doğru gelişirken İsveç ve Polonya'yı yenip Baltık'a çıkmış, Ayrıca Kırım'ı alıp (1768-1783) Karadeniz'e inmişti. Bu tarihten sonra en büyük amaçları boğazları alıp Ege'ye inmek oldu. Balkanlarda Sırbistan, Yunanistan ve sonraları da Bulgaristan'ı destekleyerek Osmanlıların parçalanmasını hızlandırmak istediler. Ortodoks kilisesi uzun süre bu amaca hizmet etti. Ayrıca Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) ile her istedikleri yerde konsolosluk açma hakkını elde ederek bunları yıkıcı faaliyetleri desteklemek için kullandılar. 19. yüzyılda Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı da etkinliklerini artırmaları için bir fırsat yarattı ama bunun hemen akabinde İngiliz ve Fransızlar Rus ilerle-

yişine karşı Osmanlılara yardım ettiler. Fakat bu geçiciydi. Alman tehlikesi arttıkça Rusya ile ittifak yapabilmek için Osmanlı ülkesinin paylaşılmasına razı oldular. Zaten kendileri de bu işten büyük paylar kapmaya hazırlanıyorlardı. Karşılarında oluşan bu büyük gücün karşısında Almanya ile ittifakı son çare olarak gören ittihatçı şefler ellerindeki olanakları iyi kullanamadılar. Zaten tutarlı ve kapsamlı bir stratejileri de yoktu. Enver ve yakınları hiçbir zaman amaçlarıyla araçları arasında denge kuramadılar. Mustafa Kemal'in en üstün taraflarından birisi ise bunu gerçekçi bir şekilde yapabilmesiydi. Sonuçta neredeyse Anadolu da elden gitme tehlikesi içine girmişken tüm ulusal güçlerin topyekün mukabelesiyle Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştırıldı. Anadolu Türk varlığı kendisini toparlarken mekan ve kültür birliğinin kurulmasına girildi. Mekan birliği Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinde ilk kez sağlanabildi. Kültür birliğinin bunu izlemesi için zaman lazımdır.

Anadolu Türk unsuru Fatih'ten Tanzimat sonrasına kadar geçen uzun örgütsüz döneme rağmen temel özelliklerini korumuştur. Osmanlılık Türklüğün inkarıydı. Fatih İstanbul'u alarak bir Türk devleti değil, Müslüman bir Doğu Roma İmparatorluğu kurmak istemişti. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti de bir yanıla Osmanlı Tanzimat'ının içinden doğmuş olmakla birlikte Osmanlılığın ve Osmanlıcılığın inkarı olmak zorundaydı. Yeni Türkiye'nin kuruluşu ise ırk unsuruna dayanmayan birleştirici bir milliyetçilikle yapılabilirdi ve Anadolu'nun etnik karmaşıklığına rağmen ülkenin birliğinin başarıyla gerçekleştirilmesi herşeyden önce buna bağlıdır. Sadece bir kısım Kürt aşiretleri cumhuriyet yurttaşı olmanın getirdiği yükümlülüklerle karşı direndiler -ki bu da Doğu Anadolu'nun dağlık yapısı ve dış müdahalelere güvenilmesi sayesinde mümkün oldu.

Türk modernleşmesi içerisinde din ile diğer kurumların ayrılması çok geç ve güç oldu ve bunun toplumsal hesaplaşması yeterince yapılmadı. Tanzimat reformları da Yunan isyanı karşısında batılılaşmanın şart olduğunu kavrayan bazı yöneticilerin yukarıdan aşağı giriştikleri yavaş ve yetersiz bir yenileşmeydi. Öte yandan Tanzimat idaresinin hukuk eşitliğine dayanan Osmanlı vatani ve Osmanlılık fikri iflas etmeye daha başından mahkumdu. Hristiyan azınlıklar yeni özgürlüklerini tümüyle kendi ulusal davaları için

kullanmaya kararlıydılar ve hiçbir taviz bunu engelleyemezdi. Hilafete gelince, bu da batılılara karşı önemli bir güç olamazdı. Abdülhamit dönemindeki ufak bir tereddüdün dışında, batılılar İslamiyet'in etkili bir güç oluşturmayaacağını zaten biliyorlardı. Ne var ki Anadolu Müslümanlığı da Alevilik, Bektaşilik ve Mevlevilik gibi yollarla kendine özgü ve özel bir yoruma sahipti. Böylece Türkiye, hilafetin kaldırılmasıyla birlikte İslam dünyasıyla arasına bir mesafe koyarak gelişme şansını yakalayabilecekti. Ancak batılılar giderek dini cemaatlere müdahale için yeni yollar bulunca, bu tekrar bir toplumsal bunalım nedeni haline getirildi.

Orduya gelince, Osmanlıların son çırpınışları esnasında en büyük kurum olarak ülkenin kaderine el koymaya hazırlanmaktaydı. (En büyük kurumların ülkelerin kaderinde söz sahibi olmaları genel bir kuraldır). Meşrutiyeti getiren, saltanatı kaldıran, Kurtuluş Savaşı'nı yapan, cumhuriyet ve devrimlerde etkili bir rol oynayan güç ordu-
dan başkası değildi. Ama herşeye rağmen ordunun sonsuza kadar politikanın içinde kalması düşünülemezdi. Hem ordunun kendisi hem de ülke için son derece yıpratıcı olan bu duruma Mustafa Kemal daha 1908'de dikkat çekmiş, ordunun derhal politikanın dışına çekilmesini savunmuştu.

Nitekim Balkan felaketinin önemli nedenlerinden birisi de ordunun politikaya aşırı bulaşarak asli görevini yerine getiremez duruma gelmesiydi. TBMM'nin Cumhuriyeti ilan sürecinde de Mustafa Kemal ordu ve politikanın ayrılması hususu üzerinde önemle durdu. Buna rağmen ordunun 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleri ülkeye olağanüstü yüksek bir bedel ödetti. Her darbe bir öncekinden daha gerici bir siyasetle yapıldı ve sonuçta ülkenin normal demokratik gelişme süreci rayından çıktı. Hem Türkiye birçok vakit ve birçok olanağını ve çok sayıda iyi yetişmiş insanlarını yitirdi, hem de savunma yeteneğimiz zarar gördü. Ayrıca bunlar terörist ve irticai faaliyetlerin gelişmesi için uygun bir ortam yarattı. Söz konusu müdahaleler olmasa da hiç kuşkusuz gelişen sosyal olaylara birtakım çözümler bulunacak ve bu herşeye rağmen daha çabuk olacaktı.

İmparatorluğun Tasfiyesinden Kalan Sorunlar

Balkanlarını sadece belli bir kısmında nüfus çoğunluğuna sahiptik. Aksi taktirde ne olursa olsun Rumeli'yi yitirmezdik. Şayet imparatorluğu kendimiz tasfiye edecek cesarete sahip olabilseydik (hiçbir imparatorluk bunu yapamamıştır) en azından başta Rodoplar olmak üzere Türk olan bölgeleri koruyabilirdik. Ama öte yandan Anadolu da saf bir Türk nüfusa sahip değildi. Bu bakımdan Anadolu Türk varlığını pekiştirmek için bir nüfus tasfiyesi ve mübadele sorunu doğdu. Türkleri ne pahasına olursa olsun Anadolu'dan silmek isteyen batı destekli Rum ve Ermeni azınlıklar savaş, göç ve nüfus değişimi vasıtasıyla bu topraklardan, Türkler de Makedonya, Yunanistan ve adalardan ayrılmak zorunda kaldılar. Ama Yunanistan Megalo Idea'sının 10 hedefinin eksik kalan 5 tanesinden hiçbir zaman vazgeçmedi. Türkiye'nin müdahalesi olmasaydı Kıbrıs'ta Türkleri son ferdine kadar imha için geliştirdikleri Afrodit ve Ifestas jenosit planları, 1992'de Karabağ'da olanlardan çok önce uygulamaya konulacaktı. Ermeniler de her zaman sadece küçük bir azınlık oldukları Doğu Anadolu'da büyük Ermenistan kurma hülyalarını hiç terk etmediler. Kısacası Türkiye'nin yaman düşmanları geçmişte olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da ellerine geçen fırsatları değerlendirmek için en ufak bir tereddüt göstermeyeceklerdir.

Diğer komşularımıza gelince, Bulgaristan 21. yüzyılda nihayet Türk azınlık ile uzlaşmış görünmektedir. Suriye ise uzun yıllar Hatay ve Lübnan'ı alarak büyük Suriye'yi kurma emellerini hiç gizlememiştir ama 2000'li yıllarda Türkiye ile uzlaşma siyasetine dönmüş gibidir. Bunun kalıcı mı olduğu, yoksa tehdit algılamaları nedeniyle geçici mi olacağını zaman gösterecektir. Irak ile ilişkilerimiz de Musul ve Kerkük Türkleri, Kürtler, PKK gibi birçok sorun nedeniyle genelde kötü olmuştur. ABD işgali durumu daha da karmaşıkleştirmiştir. Reel politika uygulamakta çok usta olan İran ise gene ilişkilerde istikrarına güvenilemeyecek olan bir ülkedir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye'nin tüm kayıplarını kalbine gömmeye razı olarak "yurtta sulh cihanda sulh" politikasını öne sürmesi asla bir propaganda lafından ibaret değildir. Mustafa

Kemal bu formulasyonu kritik coğrafyamızın son derece realist bir değerlendirmesinin sonucunda yapmıştı. Çünkü Türkiye'nin ancak uzun süren bir barış sayesinde gelişebileceğini biliyordu. Nitekim, tüm eksikliklerine rağmen Türkiye'nin insanları cumhuriyetin sunduğu uzun barış döneminin birçok nimetinden faydalanmıştır.

Türkiye'ye bölgesel planda hasım olan güçlerden herbiri, hangi koşul altında olursa olsun tek başına Türkiye'ye karşı hedefine ulaşamayacağını bilmektedir. Bu nedenle zaman içerisinde belli ittifaklar kurmaları kaçınılmazdır. Yunanistan'ın en büyük tarihi fırsat olarak niteledikleri ayrılıkçı Kürt hareketini el altından desteklemesi, Asala terörünün Kıbrıs hareketinin hemen ertesinde başlaması, Suriye'nin otuz küsur yıl boyunca Bekaa ve Şam'da terörist örgütlere her türlü olanağı sağlaması hiçbir yoruma gerek göstermeyen gerçeklerdir. Zaten bunları yapmamalarını beklemek en büyük saflık olurdu. Bunları yapmadıkları zamanlarda da, bunun nedeninin fikir değiştirmelerinden mi, yoksa uluslararası ortamdaki gelişmelerden mi kaynaklandığı iyi değerlendirilmelidir.

Bölgesel planda Türkiye'nin karşılaştığı en çetin sorunlar Yunanistan tarafından yaratılanlardır. Kıbrıs, Ege ve Batı Trakya sorunlarını istediği gibi çözmek bu ülkenin önde gelen hedefleridir. Uzak hedeflerini şimdilik bir kenara koymuş, kısa vadeli olanları elde edebilmek amacıyla Türkiye'nin zayıflatılabilmesi için uluslararası planda esas olarak avantajlı olduğu AB çerçevesinde çalışmaktadır. Bugün uluslararası durum uygun değildir ama fırsat bulduğu taktirde, yani Türkiye'nin eli başka cephelerde dolu olursa en azından Kıbrıs'ta askeri bir çözümü de gözdardı etmemektedir. Batının koşulsuz desteğine sahip olarak, geçmişte olduğu gibi yine yaptığının yanına kalabileceğini hesaplamaktadır. Ancak Ege Ordusu ve Kıbrıs Kolordusu buralarda daima güç bulunduracağımızı, bir oldu bittiye izin verilmeyeceğini onlara her an hatırlatmaktadır. Donanmamız ise Ege'de yıllardan beri sürekli güçlenmektedir. Kürt ayrılıkçılarınin eylemlerinden sonra Kolordu gücünde asayiş kuvvetleriyle takviye edilen 2. Ordu da son yıllarda benzer bir durumu sürekli olarak yaşamak durumunda kalmaktadır. Ermenistan'ın Karabağ'daki saldırıları ise 3. Ordu'nun sınır bölgelerini takviye zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

Bu olaylar Türkiye'nin askeri olarak iki veya üç cephe artı iç emniyet cephesini içeren bir mücadeleye hazır olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. (Bunun Kurtuluş Savaşı'mıza benzer bir tehdit tablosu oluşturduğuna dikkat çekmek isteriz.) İç emniyet cephesi uzun yıllardır kapsamlı bir savaşa girmek zorunda kalmıştır. Bunun mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması veya yoğunluğunun çok düşük düzeye indirilmesi askeri anlamda hem diğer potansiyel cephelerdeki güçlerin caydırıcılığını artıracak, hem de silahlı kuvvetlerin yıpranmasını azaltacaktır. Ne var ki Kürt sorununun (ki bu PKK sorunu ile bir ve aynı sorun değildir) politik bir çözümü yoktur ve çok uzun süre varlığını hissettirecektir.

Kürt ayrılıkçılarının durumu giderek büyüyen bir sorun haline gelmiş olmakla birlikte temel faktörler onları başarısızlığa mahkum etmektedir. Birincisi, ülke içinde istasyonları olmakla birlikte üsleri dışarıda olduğu için dış güçlerin tesir ve kaprislerine boyun eğmek durumundadırlar. Fakat bu ikincil bir husustur. Temel husus Türkiye'de yaşayan insanların etnik kökenleri ne olursa olsun birarada yaşamaya çoktan başlamış olmalarıdır. İlişkiler ayrılamayacak kadar içice girmiştir. Tarih boyunca hiçbir devlet kuramamış olan bir kısım Kürtlerin içine bu ateş düşmüş olsa dahi, bu işi burada yapamayacaklarını kavramak zorunda kalacaklardır. Ayrıca Kürtlerin dil ve kültür birliği de yoktur. Ne var ki Kuzey Irak'taki otorite boşluğu ve çeşitli hesapları olan ülkelerin destekleriyle birlikte uzun süren bir yıpratma savaşı ve bıktırma taktiğini, verdikleri kayıplara aldırmadan sürdürme olasılığı bulunmaktadır. Bunu istikrarsız bir bölgede yaşamının bedeli olarak kabul etmek zorundayız. Ancak etkinliklerinin kırılarak asgariye indirilmesi de pekala mümkündür.

İttifaklardan Doğan Sorunlar

İki yüzyıla yakın bir süredir Türkiye'nin ittifakları temelde Rusya'nın oluşturduğu tehdiye karşı yapılmaktaydı. Önce İngiliz ve Fransızlar, sonra Almanlar, sonra da soğuk savaş döneminde Amerikalılarla ittifak yapılarak bu tehlikeye karşı destek aranmıştır. Doğal olarak herkes faturasıyla birlikte gelmiştir. İngiliz ve Fransızlar birçok ayrıcalıktan yararlandılar ve imtiyazlar aldılar. Sonuçta Düyun-u Umumi aracılığıyla Osmanlı maliyesine el koydular. İngilizlerin

Kıbrıs'a çıkmaları da sözde Rusya'ya karşı korumak için geçici bir tedbirdi. Almanların faturası da çok ağır oldu. Bizi neredeyse tüm kaynaklarımızı tüketerek ulusal varlığımızı tehlikeye atan bir savaşa sürüklediler.

Talihin ve tarihin garip tecellisi olarak yüzyıllar boyunca neredeyse aralıksız savaştığımız ülke olan Çarlık Rusya'sının yıkılışına en çok katkıda bulunan güç de Çanakkale'yi kapatan Osmanlı Ordusu oldu. Son günlerini yaşayan imparatorluk can havliyle tarihi düşmanın ikmal hattını tıkararak boğulmasına neden oldu. Oluşan Sovyet rejimi de, henüz devrimci günleri geçmeden Çarlığın tüm anlaşmalarını geçersiz sayıp açıklayarak, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı destekledi. Ama bu dönem kısa sürdü ve İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye yine Almanya ile Rusya'nın arasında kaldı. Bir süre bu iki felaket birbirini dengeler göründü ama Almanlar gerilemeye başlarken Stalin'in hemen yeniden gündeme gelmeye başlayan talepleri yine batıya başvurulmasını kaçınılmaz kıldı. (Rusya'nın 1917'den beri savaşmadığı veya asker sevk etmediği sadece iki komşusu olduğunu,-Türkiye ve ABD- hatırlatalım. Hatta bunun için ABD'nin iç savaş sırasında Vladivostok'a yaptığı müdahaleleri de görmezlikten geelim). Böylece Türkiye batı ittifak sistemi içerisinde ama NATO ve OECD teşkilatlarının ekonomik açıdan en sorunlu ülkesi olarak rahatsız bir kulvara girmiş oldu. Batılı bir ülke olma yolundaki kararlı tercihinine rağmen, yüzlerce yıldır olduğu gibi Avrupa'nın dışında tutulmaya veya Avrupa'nın dışına itilmeye çalışıldı. Buna karşın batılı güçlerle ittifakın kayıp ve kazançlarının ayrı ayrı hesaplanması gereğine dikkat çekmek isteriz. Bu ittifaklar herşeye rağmen Türkiye'nin modernleşmesine katkıda bulunmuş, belli bir güvenlik çerçevesi temin etmiştir. Fakat ittifakların her ülkenin kendi dış politikasına hizmet için kullanıldığı unutulmamalıdır. Hiç bir ülke, şu veya bu pakta ortak oldukları için diğer ülkelerin aleyhine olan politikalarından vazgeçmez.

1990'larda soğuk savaşın bitmesinin hemen sonrasında Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Avrupa'da kısa vadede Alman egemenliği, uzun vadede Almanya-Rusya çatışması potansiyelini yeniden gündeme getirdiğini düşünmüştük. Bugün Almanya'yı olduğundan fazla değerlendirmiş olduğumuzu görüyo-

ruz. Evet, gerçi Almanya, daha o tarihte ifade etmiş olduğumuz gibi Avrupa Topluluğu'nu büyük ölçüde teslim almış, Doğu Avrupa'da da etkinliğini pekiştirecek yatırımlara hızla girişmiştir. Macaristan zaten eskiden beri Almanya'yı hamisi olarak görmüş, Polonya da bu tarihi hasmı ile anlaşmıştır. Keza Yugoslavya'nın parçalanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Ne var ki 2010'lara yaklaştığımız bugünlerde Almanya AB içindeki etkinliği bir yana, dünya çapında bir aktör olmaktan çok uzaktır ve gittikçe uzaklaşmaktadır. Böylece Avrupa'nın 1918'in sorunlarını büyük ölçüde geride bıraktığını söyleyebiliriz. 1918 şimdi Ortadoğu'da sonucunu beklemektedir. Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorunların en başında ise İsrail, Ermeni ve su-enerji sorunları şeklinde ifade edilebilecek üç önemli sorunla bağlantılı Büyük Ortadoğu Projesi bulunmaktadır. Bütün denklemler bu üç değişkenden biri bile ihmal edildiğinde anlamsız hale gelmektedir. Bir başka ifadeyle, bu üç değişkenin birisini bile ihmal ederseniz bölgemizdeki gelişmeleri anlayamazsınız.

Sonuç Olarak

Türkiye, coğrafyası dolayısıyla güvenlik konusunda ekonomik gücünün çok üzerinde harcama yapmak zorunda kalmaktadır. Hızlı nüfus artışının gerektirdiği harcamalardan fedakarlık ederek ve kalkınmasını sekteye uğratarak iki veya üç cephede birden caydırıcı olacak gücün idamesi sağlanmaktadır. Bu harcamalardan tasarruf ancak tehdit algılamasındaki değişikliklerle mümkündür ama eğilimler ne yazık ki bölgemizde barış yönünde değildir. Karabağ, Irak, İran, Kıbrıs, İsrail-Filistin, Lübnan'daki fiili veya potansiyel çatışma bölgelerinin ortasındayız.

Savunma gücünün modernleştirilmesi ise önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Kıbrıs olayı ve bunu izleyen ambargo savunma sanayinde önemli bir kapasitenin yaratılmasına yol açarak sonuçta olumlu bir etki yapmıştır. Ancak savunma sanayi son derece pahalı yatırımlar gerektirmektedir. Bunu gözönüne alarak Türkiye'nin her alanda üstün bir güç oluşturması değil, tehditleri bertaraf edecek yeterli güç unsurlarını oluşturması hedeflenmelidir.

Bu ise tehditler ve tedbirler konusunda karmaşık değerlendirme ve programlama çabaları gerektirmektedir ki, gerçekte şu veya bu şekilde yapılan da bundan ibarettir.

Son yıllardaki savunma programları dış güvenlik gereksinimlerinin karşılanması açısından olumludur. Hava kuvvetlerine kesin öncelik verilmesi, haberleşme alanındaki atılımlar, küçük ve vurucu gücü yüksek birliklere yönelmesi olumludur. Ayrıca elektronik savaş, hücum helikopterleri, zırhlı muharebe araçları ve uçaksavar kapasitesindeki eksiklikler de tespit edilmiş olup belli bir program çerçevesinde tamamlanması gündeme gelmiştir. Öte yandan birliklerin gece savaşları ve uzun süreli muharebeleri yürütebilme yeteneğindeki eksiklikler önemli bir problem olarak dikkatimizi çekmektedir. Bunların yanı sıra askerlik kültürü ve düşüncesinin yaratıcı bir şekilde yaygınlaştırılması sorunu vardır. Adaptasyon konusunda oldukça hünerli olmakla birlikte ufuk açıcı tartışmaları gerçekleştirecek birikimin eksikliği hissedilmektedir. Ama buna rağmen dış güvenlik konularında programlama ve planlama yordamlarına ve sistematik yaklaşımlara sahip olunması da olumlu bir husus olarak artı hanesine kaydedilmelidir. Uzun yıllar süren uluslararası askeri ilişkiler bu yaklaşımların kazandırılmasına yararlı olmuştur.

Geçerken değinmekte yarar gördüğümüz bir başka nokta da çok pahalı olan askeri yatırımlar nedeniyle dengesiz bir güç oluşturma riskidir. Çeşitli platformlar ve sistemler arasında tercih yaparken çok titiz olmak gerekir. Bütün tereddüt ve tökezlemelere rağmen son yıllarda Türkiye'nin kendi özgün tasarımlarını geliştirecek noktaya gelmiş olması çok olumlu bir gelişmedir. Özellikle gemi ve zırhlı araçlarda bu kapasite kazanılmıştır.

Modern bir ordunun mutlaka savaşı sınırlarının dışına taşıyarak düşmanın üs bölgelerini, yığınaklarını ve cephe kuvvetlerini imha edecek saldırı kapasitesine sahip olması gerekir. Savunma ve saldırı unsurları arasında denge kurulması esastır. Taarruz unsurları ve daha da önemlisi hareketli savaş zihniyetinin köklü bir şekilde özümсенerek ordu kültürünün esaslı bir parçası haline gelmesi zaferin elde edilmesi için şarttır. Ancak bu genel bir doğrudur. Her ülkenin özel koşulları ve savunma gereksinimleri gözönüne alın-

rak uyarlanması önemlidir. Özel koşulların başlıcaları coğrafi özellikler, stratejik derinliğin mevcut olup olmaması, yığınak olanakları, seferber edilebilecek toplam güç ile hazır güçler arasındaki oranlar, ekonomik ve teknolojik kapasite ve yetişmiş insan gücü gibi unsurlardır. Bunlara çok kısaca da olsa değinmekte yarar var.

Öncelikle coğrafi konumumuza tekrar bakarsak, Türkiye'nin kara, hava ve deniz kuvvetleri arasında belli dengeleri gözetmek zorunda olduğu ilk bakışta ortaya çıkmaktadır. Çanakkale zaferinin olağanüstü yüksek bedeli ve Balkan felaketi, kıyılarımızın uzaktan savunulmasını ulusal hedeflerimizin arasına sokmuş olan tarihi olaylardır. Ayrıca, Ege'deki hayati çıkarlarımızın (bu bir klişe değildir) ve Kıbrıs Türk varlığının yanı sıra, ulaşım yollarının ve açık sulardaki ekonomik haklarımızın savunulması güçlü bir donanmaya sahip olmamızı gerekli kılmaktadır. Kaldı ki, güçlü bir donanma ve deniz yoluyla güç sevk etme kapasitesi, muhtemel düşmanlarımızın kıyılarını tehdit altına alacak ve onları güçlerini dağıtmak zorunda bırakacaktır. Tüm bunları gözönünde tutarak deniz kuvvetlerimizin giriştiği modernleşme stratejisinin uzun yıllardır olumlu bir çerçevede yürüdüğünü söyleyebiliriz. Faaliyet alanı Akdeniz'in doğusu ve çevre sularla sınırlı kalacağı için, vurucu gücü ve elektronik savaş yeteneği yüksek küçük gemilere ağırlık verilmesi, deniz havacılığının geliştirilmesi, ufuk ötesi atış olanaklarının ve yeni mayın gemilerinin tedariki, denizaltıların füze atma yeteneğine sahip kılınması gibi konular esasen projelendirilmiş olup, bazılarının gerçekleştirilmesinde mesafe alınmıştır. Küçük ve manevra yeteneği yüksek hızlı gemiler özellikle Ege gibi dar geçitleri çok olan sular için daha elverişlidir. Amfibik birliklerin daha modern ve güçlü olanaklara sahip kılınması ise donanmamızın birleşik gücünü artıracaktır.

Hava kuvvetlerimize gelince, bu alana öncelik verilerek kaynak tahsis edilmesi çok yerinde olmuştur. Deniz ve karada yapılacak her hareketin hava şemsiyesine ihtiyacı vardır. Ayrıca kıymetli askeri ve ekonomik varlıkların, ulaşım ve iletişim olanaklarının ve genel olarak hava sahasının korunması gerekir. Nihayet hasımların savaşı sürdürme yeteneğini zayıflatacak darbelerin vurulması da hava kuvvetlerine düşen işler arasındadır. Tüm bu görevlerin

başarılması için yedeği çok az olan sınırlı sayıdaki filoya verilecek görev önceliklerinin belirlenmesi, kapsamlı bir ön hazırlık ve hızlı karar alma sürecini öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede, etkin yönlendirme için havadan yapılacak elektronik gözetleme kapasitesinin takviyesini önemli bir husus olarak gördüğümüzü kaydetmek isteriz. Bunu yaparken taktik hava güçlerimize stratejik bombardıman misyonları yüklenmemeli, ancak seçilmiş hedeflere derinlemesine vuruş olanakları titizlikle incelenmelidir.

Kara kuvvetleri de kapsamlı bir reorganizasyon ve modernizasyon çabası içinde bulunmaktadır. Küçük ve çevik birliklere yönelinmesi, hareketli savaşa dönük modern askeri yaklaşımların giderek benimsenmekte olduğuna işaret etmektedir. Tümen ve alay kademeleri kaldırılmakta, yerini kolordu-tugay-tabur örgütlenmesi şeklinde bir yapıya bırakmaktadır. Teorik olarak bunun sevk ve idarede esnekliği artırmasının yanı sıra, özellikle hızlı harekatta lojistik sorunları küçülteceği açıktır. Kara kuvvetleri modernleşme gayreti içerisinde kara-hava savaşları doktrinine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Büyük birliklerin helikopterlerle yüzlerce kilometre uzağa taşınabildiği, hücum helikopterlerinin kolorduların organik bir parçası haline geldiği, kısacası bir nevi hava süvarisi oluşturduğu günümüzde söz konusu doktrin daha karmaşık boyutlara sahip olmaktadır. Geleceğin kara savaşları sürekli olarak üç boyut içerisinde cereyan edecek şekilde kavranmalı ve karşı tedbirleriyle birlikte düşünülmelidir. Yani arazinin üzerindeki nokta, hat veya alanların yanı sıra, belli yüksekliğe kadar hava sahasına da müdahale edilebilmeli; uçaksavarlar ve karşı havacılığı birlikleri ile hava kuvvetleri arasında tam bir koordinasyon sağlanabilmelidir. Bunların yanı sıra derinlemesine, uzun süreli, gece ve gündüz aralıksız sürecek muharebelere uyum sağlayacak bir eğitim ve bu tür operasyonların idame ve ikmali için gerekli deneylerin kazanılması önemlidir. Hareketli savaş, salt operasyon ve taktiklerle ilgili nedenlerin yanı sıra, çatışmaların kısa sürede sona erdirilmesini sağlayacak yol olduğu için de, Türkiye'nin ekonomik olanakları ve uluslararası koşullarına daha uygundur.

Elektronik savaş, savaş alanı istihbaratı, insansız hava araçlarıyla gece ve gündüz keşif yapılması, gelen bilgilerin hızla analiz edile-

rek istihbarata dönüştürülmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi de, gelecekteki savaşlar için son derece önemlidir. Bunlar muhtemel hareket alanlarında çok önceden ayrıntılı olarak yapılacak istihbarat ile tamamlandığı takdirde değerlendirme çok daha sağlıklı olabilecektir. Öte yandan, merkezi istihbaratın sivil mi, yoksa askeri denetimde mi olacağı 19. yüzyılda Almanya ve İngiltere'de, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da ABD'de yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bugün bu tartışma Türkiye'nin de gündemine girmiştir. Sonuç ne olursa olsun değişik istihbarat birimlerinin etkinliğinin artırılması, gelen bilgilerin sağlıklılığının denetlenmesi ve koordinasyonunun sağlanması ile, askeri ve stratejik istihbaratın ve bunlarla ilgili birimlerin iç politikaya müdahale amacıyla kullanılmasının önlenmesi kritik bir sorun olarak kalmaktadır.

Savaş araçlarının giderek son derece karmaşık ve pahalı sistemlerden oluşması ise, yine farklı problemler sunmaktadır. Öncelikle bunların imal ve satın alınması diplomatik kısıtlamalara bağlı olmalarının yanı sıra, altından kalkılamayacak maddi sorunlar yaratmaktadır. En yeni sistemlerin alınması olanaksız olsa da, bunların izlenmesi, yeteneklerinin tespiti ve gerektiği takdirde karşı tedbirlerin geliştirilmesi şartı vardır. Bu bilgi ve kapasitelerin karargahlara ve birliklere kazandırılması ise ayrı bir sorundur. Diğer yandan belli kapasitede, uzun süre etkin görev yapabilecek ve idame kolaylığı sağlayan sistemlerin edinilmesi ve en basiti bile büyük servetlere mal olan bu sistemlerin uzman personel tarafından kullanılması gerekir. Nitekim silahlı kuvvetler yerinde bir kararla uzman profesyonel kadrolara yönelmiştir. Uzman astsubaylara ve diğer personele hizmet içi ve dışı eğitimle yükselme kapılarının açılması da çok olumludur. Bu olanak görevlere daha verimli şekilde yaklaşılmasını mümkün kılabilir, ama bu personelin ordu içindeki konumuyla ilgili daha kapsamlı reformlara ihtiyaç vardır.

Uzman ve profesyonel personel özellikle iç emniyet görevleri yapan güvenlik birimleri açısından da zorunludur. Doğu Anadolu'da devam eden ayrılıkçı eylemlere karşı kısa süreli askerlik görevini yapan personelle istenilen sonucu almak mümkün görülmemektedir. Çünkü gerillaya karşı hareket cephe hareketından çok farklı özelliklere sahiptir. Politik ve askeri mücadelenin hemen her saf-

hada birlikte yürütülmesi bunların başında gelir. Ayrıca tedbir ve operasyonlar çok daha karmaşık sınırlamalar içinde cereyan edecektir. Bu nedenle her türlü teknik hizmetlerin yanı sıra jandarma ve komando birliklerine uzun süreli sözleşmelerle göreve ve bölgeye adapte olabilen personel çok önemlidir. Bunların helikopter, gece görüş ve gelişmiş iletişim cihazlarıyla donatılması da esasen hızlandırılmış olmakla birlikte yeterli düzeye getirilmelidir. Bu arada küçük bir birlik hareketinde uzun barış yıllarında unutulmuş olan deneyler çok sayıda insan kaybına neden olmuştur. Yoğun bir eğitimle bu deneylerin birliklere yeniden kazandırılması ve yaygınlaştırılması ve sürekli kılınması gerekir.

İstihbarat ve operasyonların merkezileştirilmesi ise bu tür güvenlik hareketinde başarının anahtarlarından birisidir. Fakat Güneydoğu sorununu daha köklü ve kapsamlı bir şekilde çözmek için bölgede bir sosyal reform programının kaçınılmazlığı da giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak askeri tedbirler ve reform birbirinin alternatifi olmadığı gibi, hiçbirisi tek başına yeterli olamaz.

Buraya kadar daha çok savaş olasılıkları üzerinde durduk. Ancak savaş güvenlik için son çaredir. Başarılı politika, tehditlerin savaşa yol açmadan önlenmesi, hatta tehditlerin gelişme fırsatı verilmeden caydırılması sayesinde mümkün olur, İttifaklar ve diplomasi buna hizmet ettiği ölçüde yararlıdır.

Soğuk savaş yıllarında Türkiye'nin Batı İttifakı içerisinde yer alması (temel tercihinin yanı sıra) Rusya'dan gelen tehdidin önlenmesi açısından yararlı olmuştur. Ancak bu ittifaka fazlaca ve tek yanlı olarak yaslanması Türkiye'nin bağımsızlığını ve üçüncü ülkelerle ilişkilerini zedelemiş ve kendi ayakları üzerinde durmasını geciktirmiştir. Bunun etkileri hala son derece kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Çok yönlü diplomatik ve ekonomik ilişkilerin Türkiye'ye geçmişte kazandırabileceği çok şey yitirilmiştir. Ayrıca silah sanayi konusunda soğuk savaşın ilk yıllarında yardımla yaratılmış olan rehabet, Türkiye'nin birçok politik faturayla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Kıbrıs'tan sonraki ABD ambargosu silah sanayi atılımlarına hız vererek, son tahlilde yararlı ve uyarıcı olmuştur. Ambargo yıllarında NATO ve Almanya boşluğu bir ölçüde doldurmuş,

ama 1992 başında olduğu gibi Alman ambargosu da -kısa sürmekle birlikte- çok etkili bir ikinci ikaz olmuştur.

Silah sanayinde öncelikle hafif silahların ve cephanenin üretilmesi doğaldır. Nitekim bu konuda asgari bir kapasite yaratılmıştır. Sadece eğitimde harcanan cephanenin yerine konulması bile ciddi bir üretim kapasitesi gerektirir. Gelişmiş silahlarda ise teknolojinin tümüyle yerli olarak üretilmesi en ileri birkaç ülke hariç kimsenin harcı değildir. Sadece bu ülkeler kalite üstünlüğü ve toplam askeri üstünlük peşinde koşabilmektedir. Diğerleri ise en uygun sistemler arasında seçim yaparak ve bazı tasarımlarını üreterek yeterli bir askeri kapasite kurmakla yetinmektedir. Aslında bu bir zorunluluktur. Bu açıdan değişik teknolojilerin çeşitli yollarla elde edilmesi ve seçilmiş alanlarda ulusal birimlere kazandırılması önemlidir. Artık standartlaşmış olan teknolojilerin Türkiye koşullarına uyarlanarak yeniden üretilmesi için gerekli sanayi kapasitesi ve nitelikli mühendislik ve insan gücü ciddi ölçüde oluşmuştur. Bir başka ifadeyle Türk sanayi birçok projeyi destekleyecek ölçülerde derinleşmektedir. Bu kitabın ilk baskısında temenni ettiğimiz ulusal savunma sanayi koordinasyonu ise başta Savunma Sanayi Müsteşarlığı olmak üzere bir dizi yeni kurumsallaşma ile önemli gelişme sağlamıştır. Birbirini izleyen yeni projeler ile ulusal savunma sanayine güven arttıkça bu konuda daha azimli adımlar atılacağı, Türkiye'ye çok vakit ve para kaybettiren kararsızlıkların azalacağı umulur. En olumsuz durumda bile Türkiye yeterli sayıda birliği donatıp ikmal edebilecek olanakları yaratabilmeli böylece hareketlilik ve vurucu güç açısından daha nitelikli birlikleri sonuç alıcı alanlarda yoğunlaştırabilmelidir. Bu, Türkiye'nin bağımsızlığını ve uluslararası manevra alanını büyük ölçüde artıracaktır.

Varşova paktının çökmesi, genel yumuşama ve iki kutuplu dünya düzeninin yerini çok kutuplu bir yapıya bırakmaya başlaması, Türkiye'nin NATO içerisinde belli hedeflere yönlendirilmiş bir ülke olmaktan kurtulmasını sağlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan dünya düzeninin çökmesi, bölgesel emellerin önündeki engelleri kaldırarak (veya azaltarak) daha küçük çaptaki çatışmalara hız katmıştır. Türkiye bu tür çatışmaların en yoğun olduğu üç yarımadanın tam ortasındadır. Her ne kadar 2012'lere doğru

geldiğimiz bugünlerde Balkanlar nispeten istikrarlı bir yapı kazanmış görünse de, diğer iki bölge daha uzun süre kaynayacak gibidir. Bu bakımdan bütün sınırlarda yeterli bir askeri kapasite bulundurmak zorunluluğu bulunmaktadır. Söz konusu durum muhtemel bir çok cepheli savaşla karşı karşıya kalındığı taktirde her ordunun, hatta kolordunun ağırlıkla kendi cephesinden sorumlu olması ve gerektiğinde görevlerini kendi olanaklarıyla yapabilecek şekilde hazırlanmasını gündeme getirmektedir. Bununla birlikte stratejik kaydırma olanaklarının geliştirilmesi ve daha esnek olanaklarla takviyesi de önemli bir husustur. Doğal olarak bunların hepsi uzun vadeli değerlendirme ve programlamalarla yapılacak olan şeylerdir. Güvenlik son derece karmaşık, geniş ve çok yönlü bir husustur. Savaş için yeterli hazırlık ve caydırıcılık gücüne sahip olmakla birlikte, Türkiye bölgede uzun vadeli istikrar ve barışın elde edilmesini sağlarsa, her bakımdan en uygun çözümleri üretmiş olur. Diplomasiyle elde edilecek her başarı, savaşla elde edilenden çok daha değerlidir.

Türkiye'nin geçmişte olduğu gibi uluslararası arenada giderek daha büyük bir rol oynaması kaçınılmazdır. Gelişme son tahlilde ülkenin ekonomik ve teknolojik kapasitesi ve insan gücünü iyi yetiştirmesiyle orantılı olacaktır. Bu da hukuk devletine, laikliğe, özgür düşünceye ve ileriye yönelik kurumsallaşmaların gücüne bağlıdır. Söz konusu ilerlemeler için Cumhuriyet'in bugüne kadar yaptıklarının çok daha fazlası gerekmektedir.

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

YENİ ORDULAR VE YENİ SAVAŞLAR

Genel Olarak

Günümüzde bütün dünyada silahlı kuvvetlerin yapısında giderek artan bir dengesizlikten veya belli bir çarpıklıktan söz etmek mümkündür. Bu çarpıklık belli ölçülerde “sanayileşmiş” teknolojik ordu yapısından, belli ölçülerde de savaş doktrinlerinden kaynaklanmaktadır ve esas itibarıyla de sanayileşmenin getirdiği genel sorunlardan bağımsız değildir. Bunlara bakalım.

Öncelikle silahlı kuvvetler artık esas itibarıyla çok pahalı ve karmaşık platformlar etrafında örgütlenir hale gelmiştir. Piyade bir ölçüye kadar bunun dışındadır ama hava filoları genellikle bir uçak, zırhlı birlikler de bir tank modeli etrafında örgütlenir, diğer platformlar yardımcı roldedir. Tarih boyunca silah askerin uzantısı olmuşken, artık adeta asker silahın bir uzantısı haline gelmiştir. 21. yüzyılın ortalarından itibaren uçakların büyük ölçüde pilotsuz olacağından söz edilmektedir. Kaldı ki bütün platformlar daha hizmet ömürleri dolmadan eskimekte, ordu gücünün idamesi sürekli bir silah ve platform bakım-yenileme çabası haline gelmektedir. Son derece pahalı oldukları için platformlar hizmet ömürleri boyunca birkaç kez kapsamlı yenileme ve modernizasyondan, ayrıca sürekli olarak kalibrasyondan geçmektedir. Ortalama olarak bir uçağın hizmette tutulması için 50 ila 100 arasında personel çalışmaktadır ki bunlar arasında radar, elektronik savaş uzmanları, elektronik ve mekanik bakım personeli, silah uzmanları ve çok farklı kategorilerde hizmet personeli vardır. Böylece teknolojik bir mantık giderek hakim ol-

maktadır. Ordular adeta birer savaş örgütü olmaktan çıkarak birer teknik kurum haline gelmektedir. Savaş sırasında da teknik hizmetlerin çok yoğun bir şekilde devamı gerekmektedir. Bir zırhlı araç günde dört saatlik bakım (motor bakımından palet gerginliğinin ayarlanmasına kadar) yapılmadığı takdirde kısa sürede hizmet dışı kalmaktadır. Keza lojistik sorunlar karargahların ve birliklerin korkulu rüyasıdır, çünkü artık ikmal kalemleri onbinlerle, ikmal ağırlıkları da gün/bin ton gibi büyüklüklerle ifade edilmektedir. Bu miktarların nakliyesi her 100 kilometre için toplam tonajın %2'si (kamyon) ile %10'u (helikopter) arasında değişen ağırlıkta petrol tüketimi gerektirir ki, akaryakıt gibi havaleli yüklerde bu oranlar daha da artabilmektedir. Elbette taşınması gereken yük miktarı ordular arasında farklılık göstermektedir ama lojistik ve teknik sorunlar giderek öne çıkmaktadır. Stoklama da ayrı bir teknik-idari sorundur. Birçok malzeme farklı hızlarda bozulduğu için stok devri yapılmakta, bunların harcanma hızı her zaman kestirilememekte ve ayrıca hassas malzemelerin korunması için özel tesisler gerekmektedir. Bütün bunlar askerlik mesleğinin adeta bir işletme yöneticiliği mantığına bürünmesine yol açıyor. Çok büyük bir mekanizmanın ucunda küçük bir kesim bizzat savaşıyor, onların da çoğu bu işi az veya çok uzaktan yapıyor.

Teknik hizmetlerin bu kadar öne çıkması doktrinle ilgili çalışmalarda akıl karıştırıcıdır. Öncelikle platformlar ve silah sistemleri uzmanlaştıkça farklı tehditlerle başa çıkma olasılıkları karmaşılaşmaktadır. Örneğin bir firkateyne denizaltı harbi (ASW), yüzey ve hava harbi (AAW) için silah ve sistemler yüklediğiniz zaman hepsi sınırlı kalmakta; herbir alanda uzmanlaşmış ayrı gemiler yapmaya kalktığınız zaman da hem para yetmemekte hem de bunların birlikte kullanımıyla ilgili karmaşık sorunlar çıkmaktadır. Tabii istediğiniz bütün sistemleri yükleyebileceğiniz bir kruvazör de yapılabilir ama bunu yapmaya gücü olan devlet sayısı parmakla sayılacak kadar az olup, esasen büyük gemilerin de birçok dezavantajları bulabilmektedir. Hangi platformu yapacağınız ve bunlara hangi sistemleri yükleyeceğiniz ileride yapmayı düşündüğünüz savaşla ilgili bir seçimdir. Ne var ki tehdit algılarınız değiştiğinde, doktrin ve silah sistemleri ve anlayışların ordular tarafından benimsenmesi

uzun bir eğitim ve tatbikat süreci gerektirir. Günümüzde gemiler 30 veya 40 yıllık bir hizmet ömrü için tasarlanmaktadır. Bunun için savaş analiz planlamacılarının savaş oyunları ve muharebe simülasyonları geliştirmesi ve muhtemel hasımların yeteneklerinin de öngörülmesi gerekir. Düşünün, 1904 veya 1914 yılındaki planlamacılarının 1944 veya 1954 yılının gereksinimlerini öngörmeleri mümkün olabilir miydi? Deniz kuvvetleri için geçerli olan bu durum kara ve hava kuvvetleri için de geçerlidir. Onyıllar boyunca Avrupa ovalarında tank savaşı için hazırlanmış NATO ve Rus orduları Bosna ve Kosova'dan Lübnan ve Afganistan'a kadar çok farklı bölgelerde düşük yoğunluklu bir savaşla karşılaşınca büyük şaşkınlık geçirmişlerdi.

Elektronik ve bilgi işlem olanaklarının karargahların işini kolaylaştırdığı söylenece de, bu birçok alan için kolaylığın yanında karmaşıklığın artmasını da getirmektedir. Bu karmaşıklık daha Vietnam Savaşı sırasında bile net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Örneğin haberleşme merkezlerine o denli çok mesaj gelmekteydi ki, bunların işlenmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmuyordu. Daha sonra acil mesajlar için ayrı merkezler ve hatlar kurulmuş ancak kısa sürede bunlar da tıkanmış ve özel hatlar kurulmasına geçilmişti. Gelen istihbarat ise değerlendirilinceye kadar durum değişiyor ve bunlar çoğu halde işe yaramıyor, esasen bunların doğruluk dereceleri dahi araştırılamıyordu.

Günümüzün bir diğer gelişmesi de uzayın, yani uyduların savaşta giderek daha fazla kullanılmasıdır. Bazı ülkeler bunları haberleşme ve meteorolojik gözlem için kullanırken ABD ve Rusya gibi ülkeler sürekli gözlem ve erken uyarı için kullanmakta, savaş halinde ilgili bölgenin üzerinde yerleştirilecek uyduları derhal fırlatabilmekte, veya mevcut uyduların yörüngesinde kısmen oynama yapabilmektedir. İleride bunların silah istasyonları olarak kullanılması da üzerinde çalışılan bir husustur. Uydular ülkelerin askeri sırlarını saklamalarını zorlaştırmakta, hareketlerde sürpriz olanağını kısıtlamaktadır. Uydu sahibi ülkeler müttefiklerini en azından bilgi akışıyla desteklemektedir ki örneğin İngiltere'nin Falkland Savaşı sırasında ABD uydularının sağladığı bilgilerden yararlandığı bilinmektedir. Uydusavar sistemlerinin varlığı bilinmekle birlikte ise de bun-

ların ne derece etkili oldukları tam olarak açıklanmamaktadır. Bu durumda her ülkenin uydu gözlemini hesaba katarak plan ve hareket yapması kaçınılmaz olmaktadır. Salt bu durum bile modern savaş son derece karmaşık hale getirmektedir çünkü her adımının birileri tarafından gözlemlendiğini bilerek yığınak ve operasyon yapmak çok farklı bir düşünce biçimi gerektirir.

Modern savaşın incelenmesi silah ve sistemler açısından bakıldıkça giderek teknik-idari bir işe dönüşmektedir. Ne var ki savaş esas itibarıyla siyasi-askeri bir iştir. Yeni savaşların “asimetrik” niteliği ve cephe savaşlarından uzaklaşarak daha çok iç savaş ve/veya işgal (aslında çoğu işgal iç savaşla birlikte gelir) niteliğinde olması politik yanını daha da artırmaktadır. Günümüz silahlı kuvvetlerinin en büyük açmazlarından birisi budur. Cephe savaşları için yetiştirilen birlikler özel savaş yöntemleri düşük yoğunluklu veya asimetrik savaşlarda başarılı olamamaktadır. Küçük ülkeler hariç, her ülke askeri yapısını öncelikle konvansiyonel bir savaş kazanacak (veya en azından hasmına belli bir tehdit oluşturacak) şekilde hazırlanmaktadır. Bu orduların keşif ve izleme birlikleri ve malzemeleri nispeten sınırlı olup, karşıda düzenli bir ordu bulunmadığı takdirde ortaya çıkan asimetrik mücadeleler için uygun değildir. Az sayıda özel birlik bu durum karşısında derhal yetersizliğe düşmektedir. İstihbarat birimlerinin ve orduların yeni durumlara hızla adapte olmaları bugüne kadar çok nadiren rastlanmış bir olgudur. Hiyerarşik ve gelenek oluşturmuş yapıların esneklik göstermesi esasen tabiatları itibarıyla de kolay değildir. Kaldı ki, hiyerarşik yapı içerisinde oluşturulmuş birimler çoğu zaman geçici olmakta ve karşılarındaki durumu anlamak için yeterli süreye sahip bulunmamaktadır. Bunlar rotasyonla ve bürokratik usuller içerisinde yapılacak görevler değildir. Keza geleneksel prensipler ve savaş usulleri de çoğu halde burada başarılı sonuçlar vermez. Ancak geleneksel usullerin dışına çıkmamanın sakıncalı yanları da vardır ve özel operasyon hazırlamak ve ilgili personeli eğitmek gerçekten zor bir iştir. Özel operasyon ve özel istihbarat gereksinimi askeri istihbarat dışındaki istihbarat örgütlerinin de fazlasıyla operasyonlara karışması anlamına gelmekte ve bu da sivil ve askeri liderlerin önündeki sorunları artırmaktadır çünkü her kurum oyuna kendi amaçlarını

da şu veya bu ölçüde sokmaktadır. Öte yandan bazı ölkeler geçmişte işgal veya istikrarsızlaştırma operasyonlarında profesyonel paralı askerler kullanarak kendi sorunlarına çözüm getirmeye çalışmışlarsa da, bunun çok sayıda komplikasyon yaratması kaçınılmazdır. ABD bunları Irak'taki işgal kuvvetlerini desteklemek için kullanmış ama bu çaba savaş suçlarının ve dolayısıyla muhalefetin artmasından başka bir sonuç getirmemiştir.

Ağ merkezli savaşa doğru bir gidiş eğilimi vardır. Ordular ve donanmalar sistemlerini giderek dijitalize etmekte ve herşeyi gerçek zamanlı olarak görüp derhal müdahale yeteneğini kazanmak istemektedir. Bu esasen bir tercih konusu olmaktan da çıkmıştır çünkü başkaları bu yola gittikçe sizin geride kalmanız düşünölemez. Ne var ki ağ merkezli savaşın sahadaki komutanların ve personelin inisiyatifi üzerindeki kısıtlayıcı rolü; bu tür sistemlerin bilgisayar ve elektronik saldırılara açık oluşu; ağ merkezli sistemler ister saldırı isterse de başka nedenlerle ööktüğü taktirde bocalamamak için ne yapılacağı, komutanların nasıl bir anlayışla yetiştirileceğı gibi devasa sorunlar vardır. Bugün dünyada hiçbir karargah elektronik izleme dışında kalamaz. Buna karşı tedbirli olmak hiç de kolay değıldir. NATO karargahı bile bu konuda endişe içerisindedir. Kaldı ki, çok ileride ne olacağını bilemeyiz ama en azından birçok on yıl boyunca dijitalize edilerek ağ merkezli yapılara tam olarak entegre edilen sistemler ile kısmen bağlanan veya bunun dışında kalan sistemler ve birimler yan yana var olacaktır. Ayrıca bir savaş koalisyonuna girildiğinde farklı ölkelerin ağ sistemleri arasında bağ nasıl kurulacaktır ve hangi ölçüde kurulacaktır. Günümüzde bir savaş sistemi temin edildiğı zaman, en büyük pazarlıklar ve anlaşmazlıklar bunun elektronik sistemleri üzerinde olmaktadır. Her ölkö (ABD dahil) farklı ölkelerden sistemler satın almakta, bunların elektronik cihazlarını kendi yapılarıyla uyumlu hale getirmekte ve sonra da bunlara gene başka ölkelerden gelen alt sistemler yüklemekte ve bunları da uyumlulaştırarak gene bazen başka ölkelerle birlikte kullanmaktadır. Tek bir silahın bile farklı sistemlere entegre edilmesi bugünkü teknoloji çerçevesinde hem silahı satan, hem de alan için sorunlu bir iştir. Hangi bilgiler paylaşılacaktır ve nasıl paylaşılacaktır. Taktik bilgisayar ağlarının yanı sıra koalisyon

için ayrı ağlar mı kurulacaktır. Elektronik savunma nasıl yapılacaktır. Tüm bunların ayarlanması için muazzam bir çaba gerekir.

Ağ merkezli savaş (network centric warfare) aynı zamanda bir bilgi savaşı ve bilgi üstünlüğü konseptini de beraberinde getirmektedir. Operatif ve taktik alanlarda bilgi üstünlüğünün sağlanması ise büyük bir bilgi ve iletişim sistemleri altyapısı ve entegrasyonu gerektirmektedir. Tabii, bu işler büyük avantaj sağlama potansiyelinin yanı sıra büyük bir maliyet ve başka risklerle birlikte gelmektedir. Bu risklerin başlıcaları sisteme yapılacak siber saldırılar, elektronik savaş ve köreltme, aşırı miktardaki bilginin altından kalkılamaması, yanıltmaya açık olunması, bilgi kirlenmesiyle başa çıkılamaması gibi hususlardır. Bugüne kadar olan deneyler bu risklerin gerçek olduğunu göstermiştir. Sırbistan, Irak ve Afganistan'da kendi uçaklarının düşürülmesi veya kendi askerlerinin vurulması, sivil hedeflere ateş açılması gibi çok sayıda durumla karşılaşmıştır. Bunları sadece sistemlerin yeniliğinden kaynaklanan acemilikler olarak görme hatasına düşülmemelidir. Keza bunlar gerçek bir savaşta denenmemişlerdir (yukarıdaki ülkelerin hiçbirisi, farklı nedenlerle de olsa etkili bir direniş sergileyememiş veya sergilememişlerdir.) Kaldı ki geleneksel savaş senaryolarına göre hazırlanmış olan sistemlerin asimetrik savaşta verimli olmadıklarına birçok yerde değinilmişti.

Söz konusu işlerin askeri personelin düşünce yapısı üzerindeki etkisi başka bir sorundur. Teknoloji kullanmanın belli bir mantığı vardır ve bu mantık zamanla bir şekilde kullanıcının zihninde içselleşmekte ve onların düşünce şeklini köklü bir biçimde etkilemektedir. O halde teknolojik mantığı kabul edecek ama bu mantık tarafından aşırı etkilenmeyecek bir zihin oluşumu geleceğin savaş liderlerine nasıl verilecektir. Veya bu etkinin farkındalığı nasıl sağlanacaktır. Elektronik ortama adapte olmuş bir askeri personelin sonuçta savaşın bilgisayarlar değil insanlar tarafından yapıldığını gözardı etme tehlikesi vardır. İşte burada savaş kültürünün derinleştirilmesi son derece önemli hale gelmektedir.

Askeri havacılığın gelişmesi zaman içerisinde kademeli olarak tüm yerküreyi ve atmosferi savaş alanı haline getirmiş ve bunu uzaya

da taşımıştır. Bu, eğer büyük güçlerle savaşırsanız cephe gerisi diye bir kavramın olmayacağı anlamına gelmektedir. Ancak savaşın konvansiyonel cepheleri veya yoğunluk alanları gene de olacaktır. Tabii uzaya hakim olmayan ve hava vasıtaları sınırlı güçler açısında daha geleneksel mücadele biçimleri akla gelir. Pekala, hava hakimiyetinin tam olarak anlamı nedir? Havaya hakim olan her şeye hakim olabilir mi? Konvansiyonel bir cephe muharebesi içinde bunun son derece önemli olduğuna kuşku duyulamaz. Buna karşılık sınırlı savaşlarda bunun mutlaka tayin edici bir avantaj olmayabileceği düşünülmelidir. Rusların Afganistan'daki hava üstünlüğü yenilmelerini önleyememişti. Bir başka örnekte, ABD'nin Vietnam'daki hava üstünlüğü için de aynı şeyleri söyleyebiliriz ama her örneğin özel koşullarını unutmamak gerekir. Her ülke Vietnam kadar büyük bir maliyeti ödemeye hazır olamaz. Burada insanlık dışına çıkan bir vahşet sergilenmiş; öldürülen sivil sayısı milyonu aşmış ve Irak'ın işgalinde tekrarlanacağı gibi gelecekteki kötü şeylerin örneği oluşturulmuştur. Tabii aynı şeyi İtalyanların Etiyopya'yı işgalleri sırasında gösterdikleri vahşet için de söyleyebiliriz. Büyüme hırsına kapılmış her güç, diğerlerinden biraz daha fazla sınırsız güç uygulayabilmektedir. Büyüme hırsındaki bir güç için ahlaki veya vicdani her sınır aşılabilmektedir. Örneğin, İtalya, Almanya, Rusya veya ABD'nin 20. yüzyıl dosyalarındaki dehşet verici olayları bir yana bırakırsak, bu durum büyüme hırsına kapılmış küçük güçler için de geçerlidir ve etnik katliamlar her yerde tekrarlanabilmektedir. Yakın zamanlarda Bosna, Karadağ ve Ruanda'da bunun küçükklü büyüklü örnekleri görüldü.

Kısaca ifade etmek gerekirse, savaş artık hem atmosfer ve uzayla birlikte çok boyutlu olarak cereyan etmekte, hem de sürekli olmaktadır. İlk füze atıldıktan sonra taraflardan birisi yenilgiyi kabul edinceye kadar 24 saat gece gündüz akınlar yapılmakta ve siviller de savaşın bir parçası olmaktadır. Ülkelerin bütün enerji, haberleşme ve ulaştırma altyapısı meşru hedef olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, hava savunmasının yanı sıra, askeri havacılıkla birlikte gelişmesi hızlanan sivil savunma işlerinin giderek daha büyük bir önem kazandığı da kaydedilmelidir. Her ne kadar bu son cümle daha 1939 yılında bile çokça sarf edilmişse de, günümüzde fark

işin çapında ve sürekliliğindedir. İkinci Dünya Savaşı'nın hava bombardımanı yıkıcı olabiliyordu ama asla günümüzdeki boyutlarda hassas değildi.

Silah sistemleri "6T" diye kısaltılan özelliklere sahiptir. Bunlar tespit, teşhis, takip, tevcih, tevdi ve tahrip kelimelerinin kısaltmasıdır. Bir "şey" in örneğin radarla tespiti; sonra ne olduğunun anlaşılması (dost-düşman tespiti-IFF); bu arada takibe alınması; tevcih, yani silahların ona doğrultulması; tevdi, yani hedefe gönderilmesi (örneğin bir sevk roketi) ve hedefi tahrip edecek güçte bir harp başlığına (veya enerjiye) sahip olması gerekir. Günümüzde bu alanların hepsinde aralıksız bir ilerleme vardır. Daha hassas tespit, daha hassas vuruş, daha uzaktan ve daha hızlı ateş ve daha güçlü harp başlıklarının kullanılması için aralıksız çalışma yapılmaktadır. Bunları taşıyan platformlar (uçaklar, gemiler, zırhlı araçlar vs.) da sürekli gelişmektedir. Bunun bir örneğini de komuta kontrol sistemlerinde görüyoruz. Eskiden C2I (Command, Control, Intelligence) diye adlandırılan sistemlere sonra 3. bir C (Communication) ve sonra gene bir başka C (Computers veya Computing) ilave edilmiştir. Ne var ki C4I de yeterli bulunmamış ve bu (Surveillance ve Reconnaissance yani Gözetim ve Keşif fonksiyonlarının ilavesiyle) C4ISR olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu sonsuz teknolojik-idari gelişme içerisinde askeri düşünce etik kaygılardan sıyrılmaktadır. Uygarlık binlerce yıl boyunca savaş kuralları ve bir savaş hukuku geliştirmeye çalışmışken şimdi tüm bunlar taraflarca bir kenara atılmaktadır. Keza bütün taraflar bu sınırsız şiddet için ahlaki, hukuki, dini vs. gerekçeler bulabilir ama sonuçta insanlığın son yüz yıllık tarihi ne yazık ki şiddetin yaygınlaştığını göstermektedir. Hızlı nüfus artışı, kaynak sıkıntısı ve iklim sorunları bu şiddeti daha da artırabilir. Üçbin kilometre uzaktan füzeleri ateşleyen teknisyen için düşman bir insan değil, tıpkı bilgisayar oyunundaki gibi bir hedeftir. Bunlar olacaktır ama eski tip çatışmalar da sürecelecektir. Son tahlilde en güçlü silah bilgili ve kararlı insandır. 21. yüzyılın savaşçısı son derece esnek düşünmeli, çok farklı durumlarda derhal doğru karar alabilmeli ve ne yapacağını bilmelidir.

21. Yüzyılın Sorunları ve Askeri Çözüm Olasılıkları

21. Yüzyılın onda birini geride bıraktık bile. Salt askeri alanda belirginleşen gelişmelere yukarıda değindik. Genelde daha hızlı, daha küçük, vurucu gücü daha yüksek birliklere yönelindiği göze çarpıyor. Esasen hiçbir güç, çok sayıda büyük birliği en modern teknolojiyle donatma olanağına sahip değil. Platformlar ve sistemler ile silahlar aşırı pahalı hale geldi. Yeni nesil uçakların birim fiyatı, hem de donatımsız olarak 100 milyon doların hayli üzerinde, bazı füzeler ise 3 milyon doları aşmış bulunuyor. Ancak daha uzaktan tespit ettiği hedeflere daha hassas atış yapmak, dijital birliklerini hızla hareket alanına sevk edecek ve orada destekleyebilecek olan ülkeler, bu gerçek avantajlarına rağmen, savaşın asıl nedeni olan politik ve (bazen de arka plandaki) ekonomik sorunları çözebilecekler mi? Bilgi üstünlüklerini karşılaştıkları durumları anlayabilecekleri yönde kullanabilecekler mi? Örneğin, ABD silahlı kuvvetleri yerkürenin her noktasını global komutanlıklarından birisine bağlamıştır. Northcom Kuzey Amerika'ya, US Southcom güney Amerika'ya, US Pacom Pasifik bölgesine, US Eucom Güney Afrika'dan Rusya Federasyonu dahil büyük bir bölgeye, US Cent-com (yani Merkez komutanlığı) Afrika boynuzundan Basra Körfezi, Irak, İran ve Orta Asya'ya uzanan bölgeye bakar. Eucom'un bölgesi çok büyük olduğu için yakın tarihte altıncı ana komutanlık olarak US Africom'un oluşturulmasına başlandı. Bu komutanlıkların karargahları bölgelerindeki tüm önemli gelişmeleri izler ve en başta bilgi üstünlüğü elde etmeye uğraşır. Ancak bu çabanın ABD açısından karşılığıyla (veya getirisiyle) ilgili bir değerlendirmeye henüz tesadüf etmedim. Kavranması gereken esas nokta ise çağımızın hegemonik gücünün global düşünmekte ve global planda hazırlık yapmakta oluşudur. Tabii, elindeki güç unsurlarının, karşılaştığı birçok sorunu aynı dönemde bertaraf etmesine yetmediği açıkça görülmektedir. Zaten aksini düşünmek mantıklı olmazdı. Her güç bazı sorunları istediği gibi çözer, bazılarıyla uzlaşma arar, bazen geri adım atmak zorunda kalır, çoğu zaman kontrolü elinden geçirir, kimi sorunları erteler ve bu böyle gider durur. Askeri politikaların global politikalarla uyumlu hale getirilmesi zor bir zenattır.

Bunların görünüş itibariyle de olsa Birleşmiş Milletler, NATO, diğer bölgesel ittifaklarla uyumlulaştırılması durumu daha da karmaşıklaştırır. Ayrıca Rusya ve Çin gibi devletlerle ilişkilerin de gözetilmesi gerekir. İşte hegemonik güç olmanın zorlukları fazladır. Hegemonik güç iddiasında olmayan ülkeler ise gene güçler arasındaki dengeleri gözetmek ve bu arada ekonomik menfaatlerini, enerji gereksinimlerini, bölgesel çıkarlarını, ticari ilişkilerini ve teknoloji geliştirme çabalarını hesaba katmak zorundadır. Günümüz ortamında az çok işe yarayan bazı işbirliği ve diyalog mekanizmaları bulunmaktaysa da, geleceğin krizleri bunların geçerliliğini pekala belli ölçülerde sınırlandırabilir veya tamamen etkisiz kılabilir.

Geleceğin savaşları, özellikle felaketli iklim senaryoları gerçekleştiği takdirde politik nedenlerin yanı sıra giderek coğrafi nedenlerle çıkacak. Dünya insanlarının büyük bölümünün yaşadığı kıyılar barınılmaz hale gelirse, çevre ve kaynak sorunları ve mülteci akınlarıyla başa çıkamayan devletler savaş alternatifini bir var olma sorunu olarak görmeye başlayabileceklerdir. Tabii bu felaketlere karşı uluslararası işbirliği olasılığı da var ama tarih, gerilimlerin işbirliği yerine savaşla çözülmesi için çok güçlü eğilimlerin varlığına işaret ediyor. İşbirliğinin getireceği yükler yerine askeri üstünlük ile avantaj elde etmek için güçlü dürtüler olacak. Tabiatıyla bunlar biraz da sorunların gelişme hızına ve yoğunluğuna bağlı olacak. Hız ve yoğunluk arttıkça işbirliği mekanizmalarının işlerlik kazanması daha zor hale gelecek.

Geleceği belirleyecek diğer faktörler ise ekonomi, teknoloji, demografi ve kültür alanlarındaki gelişmelerdir. Hidrokarbon emisyonlarını düşürecek bir tüketim ve enerji kullanım modeline geçmek (az veya çok) mümkün olabilecek midir veya bu mümkün olsa bile artık iklim açısından geri dönüş noktası geçilmiş midir? Keza son yüz yılın nüfus artışının yarattığı gerilimler diğerleriyle birleşip durumu ağırlaştıracak mıdır? Bütün bunlar 21. yüzyılda ne kadar savaş olacağını, ne kadar insanın başka insanların uyguladığı şiddetle hayatını yitireceğini belirleyecek. Son yüz yıldır, ortalama olarak her gün yaklaşık 4.000 insan başka insanlar tarafından şiddet kullanılarak öldürülmüştür. Günde 100.000 mertebesinde ölümler İkinci Dünya Savaşı'nın bombardımanlarında veya günde

50.000 mertebesindeki ölümler Birinci Dünya Savaşı'nın büyük siper taarruzlarında meydana gelerek ortalamayı yükseltmişlerdir ama sistematik öldürmeler toplamı daha fazla etkilemiştir. Almanların Yahudi, Çingene ve Slavlara yaptığı katliamların aşılması olanaksız gibidir. Böylece toplam olarak 130 ila 150 milyon arasında rakamlara ulaşılmaktadır. Gerçek rakamların bilinmesi imkansızdır çünkü her katliam ile ilgili inanılmaz farklı rakamlar vardır. Örneğin 1930'ların başında Rusların Ukrayna'da yaptıkları katliam için 3 ila 9 milyon arasında rakamlar verilmektedir (daha da büyük rakamlar verilmiştir ama bunların gerçek olması olasılığı düşüktür). Kısacası ister 130 isterse 150 milyon olsun (50 veya 250 olsa fark eder mi?) şiddet ne yazık ki henüz ilkel bir yaratık olan insanın yeterince kontrol edemediği bir özelliğidir. Türümüzün şiddetten ve basit hırslardan uzak bir uygarlık seviyesine çıkıp çıkmayacağı ise bizim nesillerimizin görebileceği bir şey değildir. Yapmamız gereken şey bir yandan şiddeti sınırlamak için uğraş vermek, diğer yandan da hukukumuzu koruyacak kadar güçlü olmaktır. Ancak bu, diğer şeylerin yanı sıra bir kültür reformu da gerektirir ama ne yazık ki insanlığın büyük bölümü daha köktenci düşüncelere kayıyor. Kriz ile köktenci ve şiddete yatkın düşünceler arasında daima doğrudan bir bağ bulunur. Bu da krizlerin genel özelliklerindendir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Kaynaklar üzerine bir not:

20. Yüzyıl Savaşlarının kaynakçası olarak kullandıklarımız arasında, burada ağırlıklı savaşı askeri veya diplomatik yönleriyle ilgili kitapları vermekle yetineceğiz. Ayrıca dönemi yansıtan kitaplardan da bazılarını ekledik. Yararlandığımız makaleler arasından ise daha çok ilgili dergilerden örnek teşkil edecek birkaç makale seçtik. Bunun ötesinde savaşı anlamak için savaş edebiyatı da çoğu halde birçok kitaptan daha öğreticidir. Remarque'ın "Batı Cephesinde Yeni Bir şey Yok", Guy Sajer'in "The Forgotten Soldier", Theodor Plievier'in "Berlin", "Moskova" ve "Stalingrad" kitapları bunlar arasında ilk akla gelenlerdir. Keza Harrison Salisbury'nin Leningrad Kuşatmasını Anlattığı "The 900 Days" adlı kitabı veya Curzio Malaparte'in "Kaputt" ve "Volga Avrupa'da Doğar" adlı eserleri savaşı havasını çoğu kitaptan daha iyi verir. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerini anlamak için Solzhenitsyn'in Ağustos 1914 adlı kitabı da mutlaka tavsiye edilmelidir. Bunlardan söz ederken William Shirer'in "The Nightmare Years" ve "The End of a Berlin Diary" kitaplarından söz etmemek olmaz. Liste uzar gider. Bizde de Halide Edip Adıvar'ın "Türkün Ateşle İmtahanı" veya Faliş Rıfkı Atay'ın "Zeytindağı" gibi hatırat yanı ağır basan önemli örnekler vardır. Her ne kadar bunlara listemizde yer vermeyeceksek de, savaş olayının insani yanını anlamak için en azından Yakup Kadri'nin "Milli Mücadele Hikayeleri" ve "Vatan Yolunda" gibi kitaplarına, Kemal Tahir'in "Esir Şehrin İnsanları"ndan "Yorgun Savaşçı"ya kadar olan eserlerini de okumak gerektiğini eklemek isteriz. Bunların yanı sıra yararlandığımız ancak özellikle savaş tarihiyle doğrudan ilgili olmayan hatıratı ve genel tarihle ilgili kitapları da (dipnot olarak kullanmadığımız taktirde) liste dışı tuttuk. Ne var ki bunlar birçok bakımdan önemlidir. Örneğin Akurgal'ın Anadolu Uygarlıkları kitabında ifade ettiği Anadolu'da mekan birliği kavramı ülkemizin

geçmişinin anlaşılmasında anahtar kavramlardan birisidir ve yakın dönem mücadelelerine de ışık tutar. Keza Burhan Oğuz'un Türk Halkının Kültür Kökenleri dizisi savaşların yapıldığı maddi ve manevi kültürel zeminin bugünkü kuşaklar tarafından daha iyi kavranılmasını sağlayacak birçok bilgi içerir. Kısacası edebiyat ve kültür araştırmalarından nasiplenmeden kaleme dökülen bakışlar son derece kuru kalır. Bununla birlikte, aşağıdaki liste yakın dönem savaşlarını anlamak için nispeten kapsamlı bir malzeme sağlayacaktır ve ilgili okur birçok yazarın olaylara gerçekten oldukça ayrıntılı bir şekilde yaklaştığını memnurlukla görecektir. Elbette ki bunlar arasında mükemmel çalışmalar olduğu gibi, vasat, hatta vasatın çok altında çalışmalar da bulunmaktadır. Bazı kitapların ise çevirileri ve düzenlemeleri tatminkar olmaktan çok uzaktır. Ne var ki bilgi kırlıklarına erişmek için altüst etmeyeceğimiz hiçbir taş kalmamalıdır. Bunlar arasında doğruya daha yakın olanları sezebilmenin tek yolu ise karşılaştırma yapacak kadar çok kaynağa bakmaktır. İlgili okur kaynakları bilinçli ve eleştirel bir gözle okudukça yolunu daha iyi bulacaktır.

- Abadan, Yavuz, **Mustafa Kemal ve Çetecilik**, Varlık Yay., İst, 1972.
- Adıgüzel, Emre, **Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı**, Kaynak Yay., İst, 1985.
- Ağaoğlu, Samet, **Kuvayı Milliye Ruhu**, Baha Matbaası, İst, 1973.
- Akan, Esin, **II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'da Stratejik Üç Köprü, Pegasus, Arnhem, Remagen Savaşları**, Kastaş, İstanbul, 2005.
- Akan Esin, **Normandiya Çıkarması Öncesi ve Sonrası Hava Harekatları Komutanları**, Kastaş Yay, İstanbul, 2005.
- Akıncı, İbrahim Ethem, **Demirci Akıncıları**, TTK Basımevi, Ank, 1978.
- Alastos, Doros, **Cyprus Guerilla, Grivas, Makarios and the British**, Heinemann, London, 1960.
- Alexander, Bevin, **Korea, The First War We Lost**, Hippocrene Books New York, 1986.
- Allon, Yigal, **The Making of Israel's Army**, Bantam, N.Y., 1971
- Alptekin İrfan, **Harp Tarihi Notları**, Ankara, 1949.
- Ambrose, Stephen E., **The Supreme Commander, The War Years of General Dwight Eisenhower**, Doubleday & Co., New York, 1970
- Ambrose, Stephen, E., **6 Haziran 1944**, çev. Esin Alkan, Kastaş, İst
- Andokyan, Aram, **Balkan Harbi Tarihi**, Sander Yay., İst, 1975
- Ansari, Javed & Kaldor, Mary, "Military Technology and Conflict Dynamics: the Bangladesh Crisis of 1971", s.136-156, in Mary Kaldor

- and Asbjorn Eide, **The World Military Order, The Impacy of Military Technology on the Third World**, Preager, New York, 1979.
- Arbuckle T., "El Salvador, The Real War in Central America", **International Defence Review**, Vol. 22, No. 2, 1989.
- Arif Cemil, **I.Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa**, Arba Yay, İst, 1997
- Armaoğlu, Fahir, **Siyasi Tarih, 1789-1960**, SBF Yay., 1964.
- Arsel, İlhan, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İnkılap Kitabevi, İst. 1978.
- Artaç, İbrahim, **Kıbrıs'ta Savaş**, Kastaş Yay., İst, 1989.
- Artaç, İbrahim, **Balkan Savaşı**, Kastaş, İst, 1988.
- Artaç, İbrahim, **Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları**, Kastaş, İst., 1988.
- Artaç, İbrahim, **Büyük Dönemeç, Sakarya Meydan Muharebesi**, Kastaş, İst, 1984
- Artaç, İbrahim, **Hitler ve İkinci Dünya Harbi'nin Kaderi**, Kastaş, İst 1984
- ATASE, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi II**. Cilt, II. Kısım, 2. Kitap, Ankara, G.Kur. Basımevi, 1981.
- Askeri Terimler Sözlüğü, Harp Akademileri Basımevi, İst, 1971.
- Astor, Gerald, **Operation Iceberg, The Invasion and Conquest of Okinawa in World War II**, Dell, New York, 1995.
- Ataman, Halil, **Esaret Yılları**, Kardeşler Mat., İst, 1990.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Geçit Kitabevi, İst, 1991.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, TTK Yay., Ank, 1968.
- Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, İstanbul Mat., İst, 1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, 3 Cilt, 1860-1908, Remzi Kitabevi, İst, 1970-1971 ve 1972.
- Aydın, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı**, TC. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.
- Baklanov, Grigory, **Alman Taarruzunda Temmuz 1941 Rusya'sı**, Kastaş, İst, 1986.
- Balcıoğlu, Mustafa, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e**, Nobel Yay., İstanbul, 2001.
- Baldwin, Hanson W., **Battles Lost and Won, Great Campaigns of World War II**, Harper and Row, New York, 1966.
- Barnett, Corelli, "El Alamein", **Historia**, ed. Tallendier, Paris, 1968.
- Barnett, Corelli, **The Swordbearers: Studies in Supreme Command in the First World War**, Penguin, London, 1966.
- Barnett, Corelli, "La Guerre Du Desert", **Historia**, 1968 .
- Bauer, Cornelius, **The Battle of Arnhem**, Stein and Day, N.York, 1967
- Bayo, Alberto, **Gerilla Savaşı Nedir**, Evren Yay., İst, 1977.

- Beals, Carleton, **Great Guerilla Warriors**, Prentice Hall, N.Jersey, 1970.
- Begin, Menachem, **The Revolt**, İng. Çev. Samuel Katz, Steimatzky's Agency Ltd., Jerusalem, 1977.
- Behr, Edward, **Hirohito, Behind the Myth**, H. Hamilton, London, 1989.
- Belfield, Eversley and Essame H., **The Battle for Normandy**, Pan, London, 1983.
- Bek, Alexandr, **Moskova Önlerinde**, May, İst, 1972.
- Bekker, Cajus, **4000 Metreden Hücum**, Baskan Yay., İstanbul, 1982.
- Ben-Porat, Haber and Zeek, **Entebbe Rescue**, Dell, N.Y., 1977
- Berkman, Tahsin, **Harp Tarihi**, Harpokulu Basımevi, Ank, 1949
- Bertoldi, Silvio, **1945 L'Anno del Mondo Nuovo**, Oggi, 1985
- Besbelli, Saim, "II. Dünya Harbinde Alman Denizaltılarının Bazı Hareketleri" **Donanma Dergisi**, No.405
- Beyazıd, Hüseyin, "Askeri Alanda Devrim", **M5**, Sayı 102, 2001.
- Bıyıkhoğlu, Tefik, **Trakya'da Milli Mücadele**, I-II C., TTK, Ank, 1987.
- Bilge, Suat A. (Prof), **Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964**, T. İş Bank.Yay., Ank, 1992 i
- Black, Jeremy (ed.), **The Seventy Great Battles of All Time**, Thames and Hudson, London, 2005.
- Blackwell, James, **Thunder in the Desert, The Strategy and Tactics of the Persian Gulf War**, Bantam, N.Y., 1991.
- Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi . İst, 1979.
- Blond, Georges, **Uçmak İçin Doğanlar**, Kastaş Yay.,İstanbul. 1984.
- Blumenson, Martin, **The Patton Papers, 1885-1940**, Houghton Mifflin Co., Boston, 1972.
- Boğuşlu, Mahmut, (Gen.), **Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları**, Kastaş, İst., 1990.
- Boğuşlu, Mahmut, (Gen.), **1960-1978 Olayları, Anılar, Yorumlar**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1995.
- Boatner, Mark M. III, **The Biographical Dictionary of World War II**, Presidio Press, Novato CA, 1996.
- Boltine, Evgeny, "L'Invasion de L'URSS", **Historia**,1968.
- Boyd. L. Dastrup, King of Battle, **A Branch History of the US Army's Field Artillery**, TRADOC, Washington D.C., 1993.
- Bozdemir, Mevlut, **Türk Ordusu'nun Tarihsel Kaynakları**, SBF, Ankara, 1982.
- Bradley and Blair, **A Generals Life**, Omar N.Bradley, Simon and Schuster, N.Y., 1983.
- Brand, Max, **Fighter Squadron at Guadalcanal**, Pocket Books, 1997
- Brezekinsky, Zbigniew, "Selective Global Commitment", **Foreign Affairs**, Fall 1991.

- Brodie, Bernard, **A Guide to Naval Strategy**, Princeton University Press, New Jersey, 1944.
- Brown, Anthony C., **Bodyguard of Lies**, Bantham Books, N.York, 1976
- Brandon Russel, **The Siege**, Jonathan Cape Ltd, London, 1969.
- Brickhill, Paul, **The Dam Busters**, Ballantine Books, N.Y., 1951.
- Brickhill, Paul, **Reach for the Sky**, Fontana Books, London, 1957.
- Brook-Shepard, Gordon, **November 1918**, Little, Brown and Company, Boston, 1981.
- Brown, Shores and Macksay, **The Guinness History of Air Warfare**, Guinness, London, 1976.
- Broue, Pierre , Temime Emil, **İspanya İç Savaşı**, Hürriyet Yay, İst, 1976
- Bryant, Arthur, **The Turn of the Tide, A History of the War Years Based on Diaries of Field Marshall Lord Alanbrooke**, Doubleday & Co., New York, 1957.
- Burns, James MacGregor, **Roosevelt, The Lion and the Fox**, Harcourt, Brace and Company, New York, 1956.
- Butow, Robert C., **Tojo and the Coming of the War**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1961.
- Büyüktuğrul, Afif, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması**, Cilt 4, T.C. Deniz Basımevi, İstanbul, 1984.
- Cafencu, Grigore, **Prelude to the Russian Campaign (1939-1941)**, İng. Çev. Fletcher-Allen, F. Muller Ltd, London, 1945.
- Calder, Angus, **The People's War, Britain 1939-45**, Jonathan Cape, London, 1969.
- Calvecoressi, Peter ve Wint, Guy, **Total War, Causes and Courses of Second World War**, Pelican, London, 1972.
- Carell, Paul, **Barbarossa Harekatı 1941-45 Alman-Sovyet Savaşı**, I, II ve III. Ciltler, Sinan Yay., İst, 1973.
- Carell, Paul, **The Foxes of The Desert**, Bantham, N.Y., 1967.
- Carell, Paul, **Invasion, The German Account of the Allied Landings and the 80 Days Battle for France**, ing.'ye çev. E. Osers, E.P.Dutton & Co. Inc. New York, 1963.
- Carell, Paul, **Stalingrad'ın Sonrası**, Başkan Yay., İst, 1983.
- Carell, Paul, **Hitler Moves East 1941-1943** Ballantine Books, N.Y. 1971
- Carell, Paul, **Scorched Earth, The Russian German War 1943-44**, Little, Brown & Co., Boston, 1970.
- Carr, EH, **The Bolshevik Revolution**, Pelican, London, 1966.
- Cartier, Raymond, **İkinci Dünya Savaşı**, I-II.C, M-Larousse, İst, 1979
- Cassels, Levander, **The Archduke and the Assassin**, Dorset Press, New York, 1984.
- Chailand, Gerard, **Armed Struggle in Africa**, MonthlyRev., N.Y., 1969.

- Chailand, Gerard, **Gine Ulusal Kurtuluş Savaşı**, Aşama, Ank, 1974.
- Chesnaux, Jean, **Peasant Revolts in China, 1840-1949**, Thames and Hudson, London, 1973.
- Chuikov, Vasili I, **Nazi İmparatorluğunun Sonu**, Koza Yay, İst, 1974.
- Churchill, Winston S., **The Second World War**, Cassel, London, 1965.
- Claudin, Fernando, **The Communist Movement**, Penguin, London 1975
- Clark, Alan, "Hitler, Chef Supreme de la Wehrmacht", **Historia**, 1968.
- Clark, Alan, **Barbarossa, The Russian-German Conflict 1941-45**, Parnennial, New York, 2002.
- Clark, Mark, **Tuna'dan Yalu'ya**, Yıldız Mat. A.Ş., Ankara, 1957.
- Clausewitz, **Savaş Üzerine**, May, İstanbul, 1975.
- Collier, Richard, **1940 The World in Flames**, Penguin, London, 1979.
- Collier, Richard, **The Sands of Dunkirk**, Dell, N.Y., 1962.
- Collins, Larry and Lapierre Dominique, **Is Paris Burning**, Pocket Books, N.Y., 1965.
- Cookson J., and Nottingham J., **A Survey of Chemical and Biological Warfare**, Monthly Review Press, N.Y., 1969.
- Commager, Henry Steele, **Second World War**, Pocket Books N.Y, 1945
- Coox, Alvin D., "Plan de Defense Japonais", **Historia**, 1969.
- Connel, John, "Les 30.000 de Wavell", **Historia**, 1967.
- Cordesman and Wagner, **The Lessons of Modern War**, Vol III, The Afghan and Falklands Conflicts, Mansell-Westwiew, London, 1991.
- Cortesi, Lawrance, **Valor at Samar**, Zebra Books, N.Y., 1980.
- Craig Gordon A., "Delbrück: Askeri Tarihçi" in, Edward Mead Earle **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, s. 225-244, çev. Erdem D., Erdem Ç. ve Ülgezen G., ASAM, Ankara, 2003, s. 235-36.
- Crankshaw, Edward, **Khrushchev, A Career**, Viking Press, N.York, 1966
- Crevel, Martin von, **Command in War**, Harvard U. P., Mass., 1985.
- Cross, Colin, **Hitler**, Coronet Books, London, 1974.
- Cutler, Thomas, **J.Brown Water Black Berets**, Pocket Books, N.Y 1988
- Çavdar Tevfik, **Talat Paşa**, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.
- Çulcu, Murat, **Ermeni Entrikalarının Perde Arkası**, Kastaş, İst, 1990
- Çulcu, Murat, **Arşivi Kaybolan Savaş, Sina-Filistin-Suriye Cephesi** Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Danchev, Alex, **Alchemist of War, The Life of Basil Liddel Hart**, Phonix, London, 1999.
- Dağlı Hasan, "Tek Kişilik Ordu" (21. yy.'ın Piyadesi), **Ulusal Strateji**, Sayı 16, 2001.
- Davis, Burke, **Marine, The Life of Chesty Puller**, Bantham, N.Y, 1988
- Davis, Kenneth S., **Experience of War, The United States in World War II**, Doubleday & Co, New York, 1965.

- Debray, Regis, **Che's Guerilla War**, Pelican, London, 1975,
- D'Este, Carlo, **Decision in Normandy**, Pan Books, London, 1983.
- Delbrück Hans, **The Dawn of Modern Warfare**, çev. W.J. Ranfoe, University of Nebraska Press, Lincoln, 1985..
- Detmers, Theodor(capt.) **The Raider Cormoran**, Tandem, London 1973
- Doneliy, Christopher, 'The Development of the Soviet Concept of Echeloning", **Nato Review**, Bruxelles, Dec 1982.
- Dora, Celal, **Kore Savaşında Türkler**, I.Akgün Matbaası, İst.İ, 1963.
- Dönitz, Karl, **Büyükamiral Karl Dönitz'in Hatıratı**, Çev. M.Elaldi, Dz. K.K. Basımevi, ist, 1963.
- Dunkerley, James, **The Long War, Dictatorship and Revolution in El Salvador**, Verso, London, 1985.
- Dunnigan, James, F., **How to Make War-A Comprehensive Guide to Modern Warfare**, William Morrow and Co., New York, 1982.
- Dupuy, Trevor N., "La Chine Dans La Guerre", **Historia**, 1968.
- Dupuy, T.N., **A Genius for War, The German Army and General Staff, 1807-1945**, Hero Books, Fairfax VA, 1984.
- Duru, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006.
- Dünya Savaşları Ansiklopedisi, Cilt 1-9, Görsel Yay., İstanbul, 1983.
- Dyer, Gwyenne, **War**, Crown Publishers, New York, 1985.
- Earle, Edward, Mead, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, Milliyet Yay, İst, 1972.
- Ebon, Martin, Lin Piao, **The Life and Writings of China's New Ruler**, Stein and Day, N.Y., 1970.
- Eisenhower, **Avrupa Seferi**, Kastaş, İst, 1984.
- Eisenhower, Dwight D., **Eisenhower's Own Story of the War, The Complete Report by the Supreme Comander**, Arco, N.Y., 1946.
- Economist, "Marching Forward, A Survey of Defence Technology", Special Section, May 1983.
- Esatlı, Mustafa Ragıp, **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**, Hürriyet Yay., İstanbul, 1975.
- Elstob, Peter, **Hitler's Last Offensive**, Corgi Books, London, 1972.
- Enright, J.F., and Ryan, W. James, **Shinano, The Sinking of Japan's Secret Supership**, St.Martin's Press, N.Y., 1985.
- Erden, Ali Fuat, **Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2003.
- Ergil, Doğu, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan K.evi, Ank, 1981.
- Erickson, Edward J., **Size Ölmeyi Emrediyorum, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu**, çev. M.T. Akad, Kitap Yay., İstanbul, 2003
- Erickson, John, "La Wehrmacht Avant Barberousse", **Historia**, 1968

- Esat Paşa'nın Çanakkale Hatıraları**, Yayına hz. İhsan İşgar, Nurer Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul, 2003.
- Essame, H., **Patton, A Study in Command**, Charles Scribners Sons, New York, 1974.
- Eşref, Ruşen, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**, Hamit Mat., İst, 1930.
- Ethel, Jeffrey & Price, Alfred, **Air War South Atlantic**, Book Ass. 1983.
- Eudes, Dominique, **Kapetanios Yunan iç Savaşı 1943-1949**, İst, 1985
- Evans, Sir Geoffrey (Gen.), **The Desert and the Jungle**, Kimber, London, 1962.
- Fairbairn, Geoffrey, **Revolutionary Guerilla Warfare**, Penguin, N.Y, 1974
- Fall, Bernard B., **Viet-Nam Witness**, 1953-66, Frederick A. Praeger Publishers, New York, 1966.
- Fall, Bernard B., **The Two Vietnams, A Political and Military Analysis**, Praeger, New York, 1963.
- Falls, Cyril, **The Great War**, Putnam & Sons, New York, 1959.
- Farago, Ladislav **Patton: Ordeal and Triumph**, Granada Pub. N.Y 1969
- Farago, Ladislav, **The Game of the Foxes**, Pan Books, London, 1973.
- Faramazyan, R.A., **USA: Militarism and the Economy**, Progress, Moscow, 1974.
- Fattuta, F., & Covelli, L., "Operation Weserubung", (The Invasion of Norway), **Armies & Weapons**, 18 ve 19, 1975.
- Feldt, Eric, **The Coast Watchers**, O'Neil Ltd, Hawtorn, 1975.
- Firkins, Peter, **The Australians in Nine Wars**, Pan Books, London 1971.
- Fitzgibbon, Constantine, **20 July**, W.W. Norton & Company, N.Y, 1956.
- Fitzgibbon, Constantine, **Secret Intelligence in the Twentieth Century** G.B., 1976.
- Foley, Charles, **Hitler'in Harika Komandoları**, Kastaş, ist, 1984
- Foote, Shelby, **Shiloh**, Signet Books, N.YI, 1961.
- Frank, Wolfgang and Rogge, Bernhard, **The German Raider Atlantis**, Ballantine, N.Y., 1960.
- Frank, VVolfgang, **The Sea Wolves**, Ballantine, N.Y, 1955.
- Frere-Cook Gervis and Macksey Kenneth, **The Guinness History of Sea Warfare**, Guinness Ltd, Middlesex, 1975.
- Fuchida, Mitsuo and Okumiya, Masatake, **Midway, The Battle That Doomed Japan**, Ballantine, N.Y., 1968.
- Fuller, J.F.C., **The Decisive Battles of the Western World 480 B.C 1757**, Paladin, London, 1970.
- Fuller, J.F.C., **The Decisive Battles of the Western World 1792-1944** Paladin, London, 1972.

- Fuller J. F. C., **The Conduct of War, 1789-1961**, Greenwood Pres Publishers, Connecticut, 1962.
- Fussel, Paul, **Wartime, Understanding and Behaviour in the Second World War**, Oxford U.P, Oxford, 1989 Gaddis, John Lewis, **Strategies of Containment**, Oxford University Press, N.York, 1982.
- Gabriel, Richard A., **Operation Peace for Galilee**, Hill and Wang, New York, 1984.
- Gaddis, John Lewis, "The Intelligence Revolution's Impact on Postwar Diplomacy" s. 251-274, in Walter T. Hitchcock, **The Intelligence Revolution, A Historical Perspective**, USAF Academy, Washington D.C, 1991
- Gallaher, Thomas, **Assault in Norway, Sabotaging the Nazi Nuclear Bomb**, Bantam, London, 1975.
- Gann, Lewis H., **Guerrillas in History**, Hoover Inst. Stanford, 1972.
- Gat, Azar, **A History of Military Thought, From the Enlightenment to the Cold War**, Oxford U.P., Oxford, 2001.
- Gates David, **Sky Wars-A History of Military Aerospace Power**, Reaktion Books, Londra, 2003.
- Gause, Alfred, (Gen.), "L'Audace de Rommel", **Historia**, 1968.
- Genelkurmay Bşk. Harp Tarihi Dairesi, **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 3'üncü Kısım, V. Kitap**, Gnkur. Basımevi, Ank., 1973.
- Gnkur. Harp Dairesi, **Birinci Dünya Harbi, VII Cilt, Avrupa Cephele-ri, 2. Kısım, Romanya Cephesi**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1967.
- Gnkur. Harp Dairesi, **Birinci Dünya Harbi, VII Cilt, Avrupa Cephele-ri, 3. Kısım, Makedonya Cephesi**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1967.
- Gnkur. Harp Dairesi, **Birinci Dünya Harbi, VI Cilt, Hicaz, Asir, Yemen Cephele-ri ve Libya Harekatı 1914-18**, Gnkur. , Ank, 1978
- Gen. Kur. Bşk., **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birin-ci Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik, X. Cilt**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1985.
- Gnkur. Bşk. **Türk İstiklal Harbi C. I, Mondros Mütarekesi ve Tatbi-katı**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1962.
- GnKur. Bşk. Harp Dairesi Yay., **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt, Güney Cephesi, Gnkur. Basımevi**, Ankara, 1966.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, **Güncel Konular**, Ankara, 1980.
- Genelkurmay Ask. Tarih ve Stratejik Etüt Bşk., **Türk Silahlı Kuvvetle-ri Osmanlı Devri Balkan Harbi II. Cilt, II. Kısım, II. Kitap, Şark Ordu-su İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması**, Ank, 1981.
- Georges-Gaulis, Berthe, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçi-liği**, Rado Yay., İst, 1981

- Giap, Nguyen Vu, **Vietnam Halk Kurtuluş Savaşı, Aşama**, Ank, 1974
- Gilbert, Adrian, "Seawolf", **The Elite**, Vol 8, Issue 94, London, 1986.
- Gilbert, Adrian, "Mobility and Firepower", **The Elite**, Vol.1, No: 3. 1985.
- Goloğlu, Mahmut, **Cumhuriyet Doğru 1921-1922**, Goloğlu Yay. 1971
- Goodman, Elliot R., **The Fate of the Atlantic Community**, Preager, New York, 1975.
- Gorce, Paul-Marie de la, "Europe and the Star War", **Heracles**, Mar/Ap. 1985.
- Görgülü, İsmet **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922** TTK Yay Ank, 1993
- Graves, Philip, **A Record of the War, The Twentieth Quarter July 1, 1944-September 30, 1944**, Hutchison and Co., London
- Graves, Philip, **A Record of the War, The Twenty-First Quarter, October 1, 1944-December 31, 1944**, Hutchison and Co., London
- Gray, Chris, Hables, **Postmodern Savaş ve Çatışma Politikası**, Alfa Yay., İstanbul, 2000.
- Guderian, Heinz, **Bir Askerin Anıları, I ve II Cilt**, Baskan, İst, 1977.
- Guevara, Ernesto (Che), **Savaşçıya Pratik Öneriler**, Çev. N.R. Çobanoğlu, Yar Yay., İstanbul, 1977.
- Guevara, Ernesto (Che), **Askeri Yazılar**, Yar, İstanbul, 1976.
- Guevara, Ernesto (Che), **Savaş Anıları**, Ant Yay., İstanbul, 1970.
- Guhr, Hans, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza**, çev. Eşref Özbilen, T. İş. Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007.
- Guierre, Maurice (Bnb.), **Dunkerque Cehennemi**, Baskan, İst, 1977.
- Gunston B., Batchelor J., **Helicopters at War**, Phobeus, London, 1977.
- Gündüz, Asım (Garp Cephesi Kurmay Başkanı), **Hatıralarım**, Kervan Yay., İst, 1973.
- Günesen, Fikret, **Çanakkale Savaşları**, Kastaş, İst, 1986.
- Haber, Eitan, **Menachem Begin, The Man and the Legend**, Dell, New York, 1978.
- Haksever, Sadık, "Elektronik Harp", **Savunma ve Havacılık**, Ank, 5/1990
- Hall, Richard C., **Balkan Savaşları, 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. M. T. Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Halloum, R., **Palestine Through Documents**, Belge, İst, 1988.
- Hamilton, Ian, **Gelibolu Hatıraları, 1915**, çev. M. A. Yalman ve N. Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul, 2005.
- Hamilton, Nigel, **Monty, The Making of a General**, McGraw Hill, 1981
- Hanoğlu, M.Şükrü, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler**, C.I. (1989-1902), iletişim, İstanbul, 1985.
- Hapgood, David and Richardson, David, **Monte Cassino**, Congdon & Weed, New York, 1984.

- Hartill, Leonard Ramsden, **Bir Ermeninin Anılarında Azerbaycan Oyları 1981-1922**, Kastaş, İstanbul, 1990.
- Hartmann, Frederick H., **The Relations of Nations**, The Macmillan Co., New York, 1963.
- Hastings, Max, **Overlord, D-Day and the Battle for Normandy**, Simon and Shuster, New York, 1984.
- Hattaway, Herman & Jones, Archer, **How the North Won, A Military History of the Civil War**, U. of Illinois Press, Chicago, 1983.
- Hayes, Grace Person, **The History of the Joint Chiefs of Staff in World War II, The War Against Japan**, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1982.
- Heilbrun, Otto, **Partisan Warfare**, Preager, New York, 1967.
- Hemingway, Ernst (ed.), **Men At War**, Berkley, New York, 1963 .
- Hermes, Walter G., **Truce Tent and the Fighting Front**, Center of History, United States Army, Washington D.C., 1992.
- Hess, Dean E., **Battle Hymn**, Popular Library, New York, 1961.
- Hickley, Michael, **Gallipoli**, Murray Ltd., London, 1995.
- Hiçyılmaz, Ergun, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.
- Hobsbawm, E.W., **The Age of Revolution, Europe 1789-1848**, Abacus, London, 1979.
- Hocking, William Ernst, **Strength of Men and Nations**, Harper, New York, 1959.
- Holmes, Richard (ed.), **The Oxford Companion to Military History**, Oxford U. P., Oxford, 2001.
- Hopkirk, Peter, **İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun**, Bilgin Yay., İstanbul, 1995.
- Horne, Alistair, **To Lose a Battle, France 1940**, Little, Brown and Co. Boston, 1969.
- Horowitz, David (ed.), **Corporations and the Cold War**, Monthly Rev., New York, 1969.
- Hotoon, Bob, "Chronology of the October War" (Israel-Rgypt), **Armies & Weapons**, 21, 1976.
- Hough, Richard **Death of the Battleship**, McFadden-Bartell NewYork 1965
- Hough, Richard **The Fleet That Had to Die**, Ballantine Books New York 1958
- Hoyt, Edwin, P; **The Men of the Gambier Bay**, Avon Books N.York, 1979
- Humble, Richard, **Hitler'in Açıkdeniz Filosu**, Baskan, İst., 1976.
- Hüner, Hans, İki **Bayrak Altında, İmparatorluk Gemisi Breslau/ Midilli Kruvazörünün Hayat ve Savaş Tarihi**, T.C. Basımevi, İst, 1976

- Imbert, Paul, **Osmanlı imparatorluğumda Yenileşme Hareketleri**, Türkiye'nin Meseleleri, Havas, ist, 1981.
- Inoguchi, Rikihei, "Les Kamikazes", **Historia**, 1968.
- International Institute for Strategic Studies, **The Military Balance**, London, 1977.
- Irving, David, **The Trail of the Fox, Rommel**, Avon Books, N.York, 1977
- Irving, David, **The War Between the Generals, Inside the Allied High Command**, Congdon and Lattes, New York, 1981.
- Işın Mithat, **İstiklal Harbi Deniz Cephesi**, Gn.Kur. Bşk. Yay, TC.Deniz Basımevi, 1946.
- İsmail, Sabahattin, **Güneş Balçıkla Sıvanmaz**, CYREP Araş. Ve Yay. Mrk. İstanbul, 1989.
- İsmail, Sabahattin, **Self-Determinasyon ve Kıbrıs Türk Halkı**, Kastaş, İstanbul, 1990.
- İsmail, Sabahattin, **Özgür Yaşamak İçin, Bağımsızlık Üzerine Yazılar**, Cyrep Yayl, İstanbul, 1989.
- İsmail, Sabahattin ve Birinci, Ergin, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938**, KKTC M.E. ve Kültür Bk., İstanbul, 1989.
- İsmail, Sabahattin, **20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları**, Kastaş, İstanbul, 1988.
- Jablonski, Edward, **Man With Wings**, Doubleday and Co. N.York, 1980.
- Jackson, Robert, "Missile Bombers of the Third Reich", **The Elite**, Vol. 11, No. 126.(1987).
- Jacobs, Bruce, **Heroes of the Army**, Jove Books, New York, 1987.
- Joswick, Jerry, **Combat Cameraman**, Pyramid Books, New York, 1962
- Ju'ov, Marechal, "La Contre Offensive de Moscou", **Historia**, 1968.
- Kadi, Leila, S, **Basic Policital Documents of the Armed Palestinian Resistance Movement**, Palestine Books, Beirut, 1969.
- Kahn, David, **The Code-Breakers**, Sphere Books Ltd., London, 1973.
- Kalaycıoğlu, R., "İstiklal Savaşı", **Savunma ve Havacılık**, Ankara, 1:4/1989, II: 5/1989.
- Kalaycıoğlu, R, "Balkan Savaşı" **Savunma ve Havacılık**, Ankara, 4/1990.
- Kansu, Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası, Hüsmattin Ertürk'ün Anıları**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957.
- Kara, Orhun, "II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Kriptoloji: Enigma'dan AES'e Şifreleme", **Bilim ve Teknik**, Sayı: 500, Tübitak, Temmuz 2009
- Karatay, Baha Vefa, **Mehmetçik ve Anzaklar**, T. İş Bankası Yay., İstanbul, 1987.

- Kasım, Mehmet, **Talat Paşa'nın Anıları**, Say, İstanbul, 1986.
- Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Merk Yay., İstanbul, 1988.
- Keegan, John, **The Face of Battle**, Penguin, New York,., 1976.
- Keegan, John, **The Battle for History, Re-Fighting World War II**, Pimlico, London, 1995.
- Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Ank, 1990.
- Kerr, Walter, **The Secret of Stalingrad**, Doubleday & Co., 1979, Chicago, 1979.
- Kılıç Ali, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Derleyen H. Turgut T. İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005.
- Klare, Michael T., **War Without End, American Planning for the Next Vietnam**, Vintage Books, New York, 1972.
- Khrushchev N., **The Glastnost Tapes, Khrushchev Remembers**, Little, Brown and Co., Boston, 1990.
- Kocabaş, Süleyman, **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yay. , İstanbul, 1985.
- Kochenhausen, Von (Korg.), **Kıtaat Komutanı ve Yardımcıları İçin Tabiye Muhtırası**, Gnkur. Mat., Ankara, 1938.
- Kohn, George Childs, **Savaş Sözlüğü**, çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Koloğlu, Orhan, **Abdülhamit Gerçeği**, Gür Yay., İstanbul, 1987.
- Köni, hasan, "NATO Bükreş Zirvesi", **Savunma ve Havacılık**, Sayı 125, 2008.
- Köni, Hasan, "Batı Ordularının Stratejilerindeki Yeni Gelişmeler", **Savunma ve Havacılık**, 128, 2008.
- Köni Hasan, "NATO veya Birleşmiş Milletler", **Savunma ve Havacılık**, 131, 2009.
- Köprülü, Şerif (İlden), **Sarıkamış**, T.İş Bankası Kültür Yay., İst., 2003.
- Kruger, Rayne, **Good-Bye Dolly Gray, The Story of the Boer War**, Pan Books Ltd., London, 1959.
- Kutay, Cemal, **Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi**, Encan Mat.,İstanbul, 1962.
- Kutay, Cemal, **Çerkez Ethem Dosyası I ve II**, Boğaziçi Yay, İst., 1979
- Kutay, Cemal, **H. Rauf Orbay, Hayat Hatıraları, Cilt II**, Promat Yay., İstanbul, 1997.
- Kutay Cemal, **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, 20 Cilt, İstanbul Matbaası, 1957-1962.
- Kutay, Cemal, **Ege'nin Türk Kalma Savaşı**, Boğaziçi Yay., İst, 1980.
- Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, Kervan Yay., İstanbul, 1979.

- Lampere, Robert J ve Shachtman, Tom, **The FBI-KGB War**, Berkley Books, New York, 1987.
- Larabee, Eric, **Commander in Chief, Franklin Delano Roosevelt, His Lieutenants & Their War**, Harper & Row, New York, 1987.
- Lawrence, T.E., **Seven Pillars of Wisdom**, Penguin, London, 1973
- Laqueur, Walter, **Confrontation, The Middle East War and World Politics**, Wildwood House, Abacus, New York, 1974.
- Le Duan, **Vietnam Devrimi**, Çev. Y. Demirekler, Bilim ve Sosyalizm Yay., Ankara, 1978.
- Lestien, Georges ve Cere, Roger, **İki Dünya Savaşı I-1914-1918, II-1939-1945**, Varlık Yay., İstanbul, 1966i
- Leverkuehn, Paul, **Sonsuz Nöbette Görev**, çev. Z. Hasançelebi, Arba, İstanbul, 1998.
- Levin, Ronald, **The Life and Death of Afrika Korps**, Corgi Books, London, 1979.
- Levy, Guenter, **America in Vietnam**, Oxford University Press, New York, 1978.
- Levent Özgül, "Türkiye Hinterlan'ında Doğal Gaz Jeostratejisi ve Arz Güzergahı Paylaşımı", **Savunma ve Havacılık**, 122, 2004.
- Lewin, Ronald, **The American Magic, Codes, Ciphers and the Defeat of Japan**, Farrar Strauss Giroux, New York, 1982.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, TTK Yay., Ankara, 1984.
- Liddel-Hart, B.H., **History of the First World War**, Book Club Asa, London, 1970.
- Liddel-Hart, B.H., **History of the Second World War**, Book Club Asa, London, 1973.
- Liddel-Hart, B.H., **The Revolution in Warfare**, Faber and Faber, London, 1946.
- Liddel-Hart, B.H., **Strategy, The Indirect Approach**, Faber and Faber Ltd., London, 1954.
- Liddel-Hart, B.H., (ed.), **The Rommel Papers**, İng. Çev. Paul Findlay, Collins, London, 1953.
- Link, Arthur S., **American Epoch, A History of the United States since the 1890's**, Alfred A. Knopf, New York, 1963.
- Lohanizade, M.Nurettin, **Gaziantep Savunması**, Kastaş, ist, 1989.
- Mabire, Jean, "Mountain Lions", **The Elite**, Vol. 8., No. 84.
- Macintyre, Donald (Cap.) **U-Boat Killer**, Corgi, London, 1976.
- Macintyre, Donald, **The Battle for the Mediterranean**, Norton and Co., New York, 1964.

- Macintyre, Donald, "La Bataille de l'Atlantique", **Historia**, 1968.
- Macintosh, Malcolm, "L'Armee Rouge au Pied du Mur", **Historia**, 1968.
- Macloren, W.G., "The Force Multiplier C3 in Nato", **Military Technology**, Utrecht, March 1984.
- Macksey, Kenneth, **Panzer Birlikleri**, Baskan, İstanbul., 1983
- Macksey, Kenneth, **The Guinness History of Land Warfare**, Guinness, London, 1976.
- Macksey, Kenneth, **Technology in War, The Impacy of Science on Weapon Development and Modern Battle**, P. Hall, N.York, 1986.
- Mahmut Şevket Paşa, **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, Arba, İstanbul, 1988.
- Majdalany, Fred, **The Fall of Fortress Europe**, Curtis Book, N.York 1968
- Majdalany, Fred, **The Battle of Cassino**, Ballantine Books, N.York, 1957
- Mailin, Jay (ed.), **"Che" Guevara or Revolution**, Delta, N.York, 1969.
- Malone, Dandridge M., **Small Unit Leadership**, Presidio Press, California, 1983.
- Manchester, William, **Goodbye Darkness, A Memoir of Pasific War**, Dell, New York, 1982.
- Manchester, William, **American Caesar, Douglas MacArthur 1880-1964**, Dell, New York, 1979.
- Manfred, A., Z. (ed), **A Short History of the World**, Progress, Moscow, 1974.
- Mannerheim, C.G.E. Mareşal, **Anılar**, çev. M.Obuz, Kırallı Mat, Ank. 1988
- Manstein, Erich von, (Gen. Feldmareşal), **Kaybedilen Zaferler**, KKK Ask. Basımevi, İstanbul, 1962.
- McNeill, William H., **Dünya Tarihi**, Çev. Aladdin Şenel, V Yay, Ank, 1988
- Mao Tse Tung, **Selected Works, I-IV**, Foreign Languages Press, Peking, 1975
- Marshall, S.L.A., **World War I**, American Heritage Library, N.York, 1985
- Masson, Philippe, "La Bataille de Moscou", **Historia**, 1968.
- Masson, Philippe, "Tarante et Matapan", **Historia**, 1968.
- Masson, Philippe, "Guerre Fratricide en Syrie", **Historia**, 1968.
- Masson, Philippe, "Qui Etaient Les SS", **Historia**, 1968.
- Masson, Philippe, "Les Convois de Mourmansk", **Historia**, 1968.
- Maurice, Andre, **II. Dünya Harbinde Fransa'da Trajedi**, Kastaş, İst, 1991
- Meigs, Montgomery C, **Slide Rules and Submarines, American Scientists and Subsurface Warfare in World War II**, National Defense University Press, Washington, 1990.
- Merillat, Herbert Christian, **Guadalcanal Remembered**, Dodd, Mead & Co, New York, 1982.
- Merriam, Robert E., **The Battle of the Bulge**, Ballantine.N.Y., 1947.

- Mehmet Arif Bey (Miralay), **Anadolu İnkılabı, Milli Mücadele Anıları, 1919-1923**, Arba, İstanbul, 1987.
- Mercer, Charles, **Legion of Strangers**, Pyramid Books., N York, 1965
- Mertel, Kenneth, D., **Year of the Horse-Vietnam, 1st Air Cavalry in the Highlands**, Expositon Press, New York, 1968.
- Meyer, Jacques, "Verdun et la Somme", **Historia**, 1968.
- Michel, Henri, **Histoire de la Resistance en France 1940-1944**, Paris, 1962.
- Millington Drake, Eugen, **Graf Spee'nin Sonu**, Baskan, İst, 1974.
- Moltke Helmut von (Feldmareşal), **Türkiye Mektupları**, Remzi Kit., İstanbul, 1969.
- Momyer, William M., (Gen.), **Air Power in Three Wars (WWII, Korea, Vietnam)**, Office of Air Force History, USAF, Washington, 1985.
- Montgomery, Bernard Law (Feld-Marshal), **The Memoirs**, Fontana Books, London, 1961.
- Moorehead, Alan, Gallipoli, Ballantine, N.Y., 1956.
- Montgomery, Field Marshall Viscount of Alamein, **A History of Warfare** The World Publisng Co, Cleveland, 1968.
- Montgomery, Field-Marshal, **A Concise History of Warfare**, Wordsworth Editions, Hertfordshire, 2000.,
- Moore, Harold G. & Galloway Joseph L., **We Were Soldiers Once and Young –la Drang, The Battle That Changed the War in Vietnam**, Harper Parenial edn., New York, 1993.
- Moorehead, Alan, **The Desert War, The North African Campaign, 1940-43.**, Sphere Books, London, 1968.
- Moos, Herbert von ve Enders, C.F., **Büyük Dünya Olayı** (6 Cilt), Gnkur. Bask. Yay., İstanbul, 1952.
- Moreno, Jose, **Barrios in Arms**, University o Pittsburg Press, 1970.
- Mosley, Leonard, **Dulles, A Biography of Eleanor, Allen and John Foster Dulles and Their Family Network**, The Dial Press, N.York, 1978
- Mountbatten, Vice Admiral Lord Louis, **The Official Story of Commandos, Combined Operations**, McMillanCo., New York, 1943.
- Muhtar, Mahmut, **Balkan Harbi**, Tercüman Yay., ist. 1979.
- Murray, Williamson, **Strategy for Defeat 1933-1945**, Air University Press, Alabama, 1983.
- Müderriisoğlu, Alptekin, **Sarıkamış Dramı**, 2 Cilt, Kastaş, İstanbul, 1988.
- Müderriisoğlu, Alptekin, **Sakarya Meydan Muharebesi Günlüğü**, Kastaş Yay., İstanbul, 2004.
- Mütercimer, Erol, **Destanlaşan Gemiler, Hamidiye, Yavuz, Nusrat, Alemdar**, Kastaş, İstanbul, 1987.
- Mütercimiler, Erol, **Gelibolu**, Alfa Basım, İstanbul, 2005.

- Mütercimler, Erol, **Kurtuluş Savaşına Denizden Gelen Destek-Kuva-yı Milliye Donanması**, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1992.
- Mütercimler, Erol, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, Alfa, İstanbul, 2005.
- Nacla Newsletter, **U.S. Military and Police Operations in the Third World**, New York, 1976.
- Nacla Handbook, **The U.S. Military Apparatus**, New York, 1962.
- Nadas, Muhlis, **Boğazlar Deltalar Geostral Siyaset Yörüngeleri ve Dengeleri**, İnkılap ve Aka, İst, 1976.
- NATO, **Bilgiler ve Belgeler**, Nato Enformasyon Servisi, Brüksel, 1971
- NATO, **World Survey, Problems of Nato**, 1974.
- Navires de Guerre, Tome I et II, Marabout-Flash, Verviens, 1963.
- Neiberg, Michael S, **Warfare in World History**, Routledge, London 2001
- Nekrasov, Viktor, **Stalingrad Siperlerinde**, Kastaş, İst, 1987.
- Newcomb, Richard F., **Savo, The Incredible Naval Debacle off Guadalcanal**, Holt, Rinehart and Winson, New York, 1961.
- Nikolay, Walther, **Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İstihbaratı**, çev. R. Tekin, Berikan Yay., Ankara, 2001.
- Nkrumah, Kwame, **Handbook of Revolutionary Warfare**, P.B. Ltd., London, 1968.
- Noli, Jean, **Amiralin Kurtları**, Başkan, İstanbul, 1983.
- O'Ballance, Edgar, **The Greek Civil War 1944-1949**, Faber & Faber, London, 1966.
- Oğuz, Burhan, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri**, İstanbul, 1976
- Okandan, Recai G., 'Tanzimat ve Ordu", **Yüzüncü Yıldönümü Müna-sebetiyle Tanzimat C.I.**, Maarif Mat., İstanbul, 1940.
- Okçu, Metin, "Çanakkale Deniz Savaşları", **Savunma ve Havacılık**, Ank, 2/1990.
- Okçu, Metin, Balkan Savaşları", **Savunma ve Havacılık**, Ankara, 3/1990.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil, İst, 1987.
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Kaynak, İst, 1983.
- Orwel, George, **The War Broadcasts**, Penguin, London, 1987.
- Ousby, Ian, Occupation, **The Ordeal of France 1940-1944**, Pimlico, London, 1997.
- Overy Richard, **Why The Allies Won**, Norton & Co., New York, 1997.
- Özakman, Turgut, **Şu Çılgın Türkler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
- Özalp, Kazım, **Milli Mücadele 1919-1922**, TTK, Ankara, 1988
- Özgen, Abdurrahman, **Milli Mücadelede Türk Akıncıları**, Tekin Yay, İstanbul, 1973.

- Öztireli, Tacettin, Sovyet Askeri Gücü, **Savunma Teknolojisi**, Nisan 1982
- Öztoprak, İzzet, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)**, T.İş Bankası KültürYay., Ankara, 1981.
- Padden, Ian, **U.S. Airborne From Boot Camp to War Zones**, Bantam, London, 1986.
- Palmer, R. R. & Colton, Joel, **A History of the Modern World**, Mc. Graw Hill, New York, 1992.
- Paret, Peter (ed.), **Makers of Modern Strategy, From Machiavelli to the Nuclear Age**, Princeton, N.J., 1986
- Paret, Peter, **Understanding War, Essays on Clausewitz and the History of Military Power**, Princeton U. P., N. J., 1993.
- Paschall, Rod, "Tigers in the 'Nam", **The Elite**, Vol 11, No. 122.
- Patton, George S. (Gen.), **War As I Knew It**, Pyramid Books, N.York, 1966
- Perrault, Gilles, **The Red Orchestra**, ing. çev. Peter Wiles, Simon and Shuster, New York, 1967.
- Perrett, Bryan, **Knights of the Black Cross, Hitler's Panzerwaffe and its Leaders**, Wordsworth, Hertfordshire, 1997.
- Philippi, Alfred (Gen.), "L'Offensive de la Wehrmacht", **Historia**, 1968.
- Philips, Lucas, C.E., **Alamein**, Pan Books, London, 1972 .
- Philip, Lucas, C.E., **Springboard to Victory, Battle for Kohima**, Pan Books, London, 1966.
- Piao, Lin, **Yaşasın Halk Savaşı'nın Zaferi**, Bilim ve Sos., Ankara, 1974
- Pinau, Roger, "Okinawa", **Historia**, 1968.
- Polatkan, Salih, **I ve II Cihan Harbinin Hazırlıkları Bakımından Bir Mukayese**, Gnkur. Bşk. 10. Şb., Ask. Mt., İst, 1944.
- Pomeroy, William, **Marksızmda Gerilla Savaşı**, Evren Yay., İst, 1976.
- Poole, Stanley Lane, **Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları**, Yurt Yay., Ankara, 1988.
- Pope, Dudley, 73 North, **The Defeat of Hitler's Navy**, Berkley, N.York, 1959.
- Potter, John Deane, **Fiasco, The Breakout of the German Battleships**, Stein and Day, New York, 1970.
- Potyemkin, Vladimir et. al. **Uluslararası ilişkiler Tarihi, I-IV**, May Yay., İstanbul, 1977.
- Prange, Gordon W., **Miracle at Midway**, Penguin Books, N.Y., 1982.
- Preocor, D. (Col.), "La Resistance de L'Armee Rouge" **Historia**, 1968
- Preston, R. A. ve Wise, S. F., **Men in Arms, A History of Warfare and its Interrelationships with Western Society**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1979.

- Purnells Illustrated Encyclopedia of Modern Weapons and Warfare, Phobeus, London, 1971-1977.
- Quester, George H., "Strategic Bombing in the 1930's and 1940's", s. 184-202, in, Robert J. Art and Kenneth N. Waltz (eds.), **The Use of Force**, Little, Brown & Co., Boston, 1971.
- Race, Jeffrey, **War Comes to Loq An**, U. of Calif. Press, Los Angeles, 1972.
- Ramseur, E.E., **Jön Türkler ve 1908 ihtilali**, Sander, İstanbul, 1982.
- Rathmann, Lothar, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Belge Yay., İstanbul, 1982
- Readers Digest, **Secrets and Stories of the War**, 2 Vols, London, 1963.
- Record, Jeffrey, **U.S. Nuclear Weapons in Europe Issues and Alternatives**, The Bookings Institution, Washington, 1974.
- Reed, John, **İhtilalci Meksika**, Ekim Yay., Ankara, 1969.
- Rene, Ramond, "Les Raisons D'Une Defatie", **Historia**, 1967.
- Renouvin, Pierre (Prof.), **Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1982.
- Ridgeway, Matthew B., "Leadership", s. 22-32, in Robert L. Taylor and William E. Rossbach, **Military Leadership: In Pursuit of Excellence**, Westview Press, Boulder, 1984.
- Riehn, Richard K., **1812: Napoleon's Russian Campaign**, Donnelly and Sons Co., Crawfordsville, 1990.
- Robertson, Terence, **The Golden Horseshoe**, Evans Bros. London, 1955
- Robson, Charles B., **Berlin Pivot of German Destiny**, Ballantine, New York, 1960.
- Rockefeller Panel Reports, **Prospects for America**, Doubleday and Co., New York, 1961 .
- Rogers, Bernard W. (Gen.), Follow on Forces Attack (FOFA): Myths and Realities, **Nato Review**, Bruxelles, Dec 1984.
- Rohwer, Jürgen, "Allied and Axis Radio-Intelligence in the Battle of Atlantic, A Comperative Analysis," in Walter T. Hitchcock, ed., **The Intelligence Revolution**, A Historical Revolution, USAF Academy, Washington, 1991.
- Rojo, Ricardo, **Arkadaşım Che Guevara**, Payer Yay., İstanbul, 1976.
- Rondod, P., **Historique de la Guerre, Iran-Iraq, Guerres et Conflits D'Aujord'hui**, No: 1, Vilennes, 1984.
- Roux, Jean Paul, **Türklerin Tarihi**, Milliyet, İstanbul, 1989.
- Rowse, A. L., **The Early and Late Churchills**, The Reprint Society, London, 1958.

- Roy, Jules, **The Battle of Dienbienphu**, İngilizceye çeviren. Robert Baldick, Harper & Row, New York, 1965.
- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, I, II ve III, TTK, Ank, 1988.
- Rudel, Hans Ulrich, **Stuka Pilot**, Ballantine New York, 1958.
- Russel, Lord, **The Scourage of Swastika**, Ballantine, N.York, 1957.
- Ryan, Cornelius, **The Last Battle, Berlin 1945**, Fontana/Collins, London, 1973.
- Ryan, Cornelius, **The Longest Day June 6 1944, D-Day**, Crest Books, New York, 1959.
- Sampson, Anthony, **The Arms Bazaar**, Coronet Books, London, 1978.
- Scales Jr., Robert H., **Firepower in Limited War**, National Defense University Press, 1990.
- Schiff, Ze'ev ve Ya'ari, Ehud, **İsrael's Lebanon War**, İng.'ye çev. ve ed. Ina Friedman, Simon and Schuster, New York, 1984.
- Schurman, F., and Schell, O., **China Readings I: Imperial China, II: Republican China, III. Communist China**, in 3 Volumes, Penguin, London, 1967
- Science et Vie, **L'Aviation en 1983**, Paris, 1983.
- Signal Koleksiyonu, **1940-1942**, Fransızca baskı, Deutsche Verlag, Berlin.
- Sinclair, Andrew, **Guevara**, Fontana, London, 1970.
- Samsonov, Alexander E (Col.), "Stalingrad", **Historia**, 1968.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, imge, Ank, 1989.
- Sansom, George, "Japan's Fatal Blunder" s. 203-215, in Robert J. Art and Kenneth N. Waltz (eds.), **The Use of Force**, Little Brown & Co., Boston, 1971.
- Sarıhan, Zeki, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, Kaynak, İst, 198.
- Savage, Catherine, **The Story of the Second World War**, N.York, 1966
- Seaton, Albert **The Battle for Moscow**, Berkley Publisher, N.York, 1985
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Örgün Yay., İstanbul, 1981.
- Serafis, Stefanos, **ELAS, Greek Resistance Army**, İng. Çev. S. Moody, Merlin Press, London, 1980.
- Serge, Victor, **Kirov'un Öldürülmesi (1937-38 Yargılamaları)**, Pencere, İst, 1990.
- Serge, Victor, **Memoirs of a Revolutionary, 1901-1941**, Oxford University Press, Oxford, 1975.
- Sevük, İbrahim H, **O Zamanlar, 1920-1923**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Sharp, U. S. G., **Strategy for Defence, Vietnam in Retrospect**, Presidio Press, 1978.

- Shetemenko, S.M. (Gen.), **İkinci Dünya Savaşı'nda Rus Harekati 1941-1945**, Ararat, İstanbul, 1971.
- Shtemenko Sergey Matyveiç, **İkinci Dünya Harbinde Rus Genel-kurmay Başkanlığı Karargahı**, çev. Naile Yılmaer, Kastaş, İst, 2006.
- Shankland, Peter and Hunter, Anthony, **Malta Convoy**, Fontana, London, 1969.
- Sheehan Neil, Smith Hedrick, Kenworthy E. W. & Butterfield Fox, **The Pentagon Papers**, Bantham, New York, 1991.
- Shirer, William L, **The Rise and Fall of the Third Reich**, Pan, London, 1971
- Shulman, Milton, **Defeat in the West**, Ballantine, New York, 1968.
- Silman, Metin, "İkinci Dünya Harbinin İlk Büyük Hesaplaşması, Almanya-Fransa Savaşı", **Kıbrıs Güvenlik Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 15, 1991.
- Simkins, P.J., "La Bataille de la Mer de Corail", **Historia**, 1968.
- Simonov, Konstantin, **Bugün ve Yıllar Önce**, Söylem, İstanbul, 1986.
- Smedley, Agnes, **Uzun Yürüyüş**, May, İstanbul, 1978.
- Smith, Parry M. (Gen), **How CNN Fought the War**, Birch Lane Press, N.Y., 1991.
- Smith, Warner, **Covert Warrior, Fighting the CIA's Secret War in Southeast Asia and China, 1965-1967**, Presidio Press, Novato, 1996.
- Smith Rupert, **The Utility of Force, The Art of War in the Modern World**, Penquin Books, London, 2006.
- Snow, Donald M. & Drew, Dennis M., **From Lexington to Desert Storm, War and Politics in the American Experience**, Sharpe Inc., New York, 1994.
- Snyder, Louis L, **The War A Concise History 1939-1945**, Dell, New York, 1964.
- Solmaz, Gürsoy, **Deli Halid Paşa**, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1996
- Soysal, İlhami, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, Gür Yay., İst. 1985
- Soundbay, Robert, "La Bataille d'Anglaterrre", **Historia**, 1968
- Sowell, Thomas, **Ethnic America, A History**, Basic Books, N.York, 1981
- Spector, Ronald H., **Eagle Against the Sun, The American War With Japan**, The Free Press, New York, 1985.
- Speidel, Hans (Gen.), **Normandiya Çıkarmasının Perde Arkası**, Baskan, İstanbul, 1982.
- Spiller, Roger, J., (ed). **Combined Arms in Battle Since 1939**, US Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1992.
- Stein, Jeff, **The Vietnam Fact Book**, Dell, New York, 1987.
- Stettinus Jr, Edvard R., **Land Lease Weapon for Victory**, Pocket Books, New York, 1944.

- Stockholm International Peace Research Institute, **The Arms Trade With the Third World**, Penguin, Middlesex, 1975.
- SSCB Dışişleri Bakanlığı, **Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'de Alman Politikası**, Çev. Levent Konyar, Havass, İstanbul, 1977.
- Stoddard, Philip Hendrick, **Teşkilat-ı Mahsusa**, çev. T. Demirel, Arba, İstanbul, 1993.
- Stokes, Donald, **Men Behind Victory**, Hutchinson & Co, London, 1944.
- Stokesbury, James L, **A Short History of the World War I**, William Morrow and Co., New York, 1981.
- Strategy and Defense**, "MBT's Today (Main Battle Tanks)", No: 90, Aug. 1984.
- Strategy and Defense**, "Fighters Today", No: 91, Oct. 1984.
- Sunata, İsmail Hakkı, **Gelibolu'dan Kafkasya'ya, Birinci Dünya Savaşı Anıları**, T. İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005.
- Sunday Times Savaş Muhabirleri, **Yom Kippur 1973 Arap-İsrail Savaşı, Cilt I ve II**, Kastaş, İstanbul, 1985.
- Sun Tzu, **The Art of Strategy**, Çev. R.L Wing, The Aquarian Press, London, 1988.
- Suyin, Han, **Sabah Tufanı, Mao Zedung ve Çin Devrimi, 1893-1954**, Hürriyet Yay., İstanbul, 1972.
- Suvorov, Viktor, **Inside the Soviet Army**, Berkley, N.Y., 1983.
- Swinson, Arthur, "La Dernier Campagne de Wingate", **Historia**, 1968.
- Swinson, Arthur, "Birmanie: Derniers Combats", **Historia**, 1969.
- Swinson, Arthur, **Kohima**, Arrow Books, London, 1968.
- Sakai, Saburo, **Samurai**, Ballantine, New York, 1957.
- Salisbury, Harrison, **The Siege of Leningrad**, London, 1969
- Şapolpo, Enver Behnan, **Kuvayı Milliye Tarihi, Gerilla**, Yıldız Matbaacılık A.Ş., Ankara, 1957.
- Şener, Cemal, **Çerkez Ethem Olayı**, Okan Yay., İstanbul, 1984.
- Şimşir, Bilal, N., **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- Taber Robert, **War of the Flea**, Granada Publishing Ltd, London, 1970
- Talat Paşa'nın Anıları**, Hazırlayan Mehmet Kasım, Say Yay, İst, 1986.
- Tanham, George K., **Communist Revolutionary Warfare from the Vietminh to the Viet Cong**, Preager, New York, 1967.
- Tanrıöver Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu**, TC. Kültür Bakan Yay., Ank 2000
- Taşer Mustafa Fevzi, **Cepheden Cepheye, Esaretten Esarete**, (Yay. Hz. E. F. Batmaz), TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.
- Taylor, A.J.P., **English History 1914-1945**, Pelican, London, 1975.
- Taylor, A. J. P., Bismarck, **The Man and the Statesman**, Alfred A. Knopf, New York, 1955.
- Taylor, A.J.P., **The War Lords**, Penguin, London, 1977.

- Temo, İbrahim, **İttihat ve Terakki Anıları**, Arba, İstanbul, 1987.
- Terraine, John, **A Time for Courage, The Royal Air Force in the European War, 1939-1945**, MacMillan, New York, 1985.
- Teveth, Shabtai, **The Tanks of Tammuz**, Sphere Books, London, 1970.
- Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- Thomas, Hugh, **The Spanish Civil War**, Penguin, London, 1977.
- Titler, Dale, **The Day The Red Baron Died**, Ballantine Books, N.Y. 1970
- Toland, John, **The Last 100 Days**, Mayflower, London, 1966.
- Tonguç, Faik, **Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları**, T. İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1999.
- Toynbee, Arnold J., **Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Milliyet, İstanbul, 1971
- Tregaskis, Richard, **Vietnam Diary**, Caves Book C., Taipei, 1963.
- Trevor-Roper, H.R. (ed.), **Hitler's War Directives 1939-1945**, Pan, London, 1964
- Trevor-Roper, H. R. , "The Mind of Adolf Hitler", introductory essay in **Hitler's Secret Conversations 1941-1944**, Farrar, Strauss and Young, New York, 1953.
- Tuchman, Barbara, **The Guns of August**, Dell, N.Y., 1962
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler C.I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1984.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler C.II Mütareke Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1984.
- Upton, Anthony F., "Un Hiver Les Armes", **Historia**, 1967.
- U.S.Strategic Institute**, Strategic Review, Washington D.C, Spring 1991
- Usluer, Yılmaz (E.Amiral), "Savunma Sanayii ve TSK Modernizasyonu, Değişen ve Savaşan Dünya'da Türkiye'nin Yeri ve Tehdit Algılamaları", **M 5**, Sayı 5, İstanbul 1986.
- Ülman, Haluk (Prof.), **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol**, AÜSBF Yay., Ankara, 1973.
- Vader, John, "Guerre Aerieenne en Extreme Orient", **Historia**, 1968
- Vagts, Alfred, **A History of Militarism Civilian and Military**, Free Press, New York, 1967.
- Vardar, Galip, **İttihat ve Terakki İçinde Dönenler**, Derleyen S. Nafiz Tansu, İnkılap, İstanbul, 1960.
- Vullier, Albert, "L'Operation Torche", **Historia**, 1968.
- Wallbank, Walter T., **A Short History of India and Pakistan**, Mentor, New York, 1968.

- Warren, C.E. and Benson, James, **The Midget Raiders**, Ballantine, New York, 1973.
- Watson, Hugh Seton, **From Lenin to Khrushchev, A History of World Communism**, Preager, New York, 1961.
- Weighly, Russel F., **Eisenhower's Lieutenants, The Campaign in France and Germany, 1944-45**, Indiana University Press, 1981.
- Weighton, Charles, **The World's Greatest Spies**, Taplinger Co., New York, 1962.
- Weitz, John, **Hitler's Diplomat, The Life and Times of Joachim von Ribbentrop**, Ticknor & Fields, New York, 1992.
- West, Nigel, **MI5, British Security Service Operations 1909-1945**, Military Heritage Press, New York, 1981.
- Wheeler Bennett, J.W., **The Nemesis of Power, The German Army in Politics 1918-1945**, MacMillan, London, 1964.
- Whiting, Charles, **Patton**, Başkan Yay., İstanbul, 1982.
- Williams, Peter, **Çanakkale Savaşı, Kanlısirt Muharebesi, 25 Nisan 1915**, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yay., İstanbul, 2008.
- Wilson, Andrew, **War Gaming**, Penguin, London, 1968.
- Winter, J.M., **The Experience of World War I**, Equinox, Oxford, 1988.
- Wolff, Leon, **In Flanders Fields, The 1917 Campaign**, Ballantine, New York, 1964.
- Wolf, J. Joseph (Rapporteur), Cleveland H. and Goodpaster, A.J., 'The Growing Dimensions of Security', in The Atlantic Council of the U.S., **Policy Papers**, Washington D.C., Nov 1977.
- Wolfe, Bertram D., **Devrimi Yapan Üç Adam**, BFS, İstanbul, 1989.
- Woodward C. Vann, **The Battle for Leyte Gulf**, Ballantine, N.York, 1947
- World Armaments and Disarmaments. Sipri Yearbook, 1973.
- Wykes, Alan, "La Siege de Leningrad", **Historia**, 1968.
- Yarman, Tolga, **Nükleer Caydırıcılıktan Akıllı Füzelere Yeni Stratejik Dengeler ve Türkiye**, Harp Akademileri Basımevi, İst, 1987.
- Yazıcı, Tahsin, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, İst, 1963.
- Yolak, Seyit, **1571'den Günümüze Kıbrıs Türk Yönetimleri**, KKTC M.E. ve Kültür Bakanlığı, Lefkoşe, 1989.
- Yost, Graham, **Spy Tech**, Facts on File Publication, London, 1985
- (Bilinmiyor), "Kore Savaşında Ruslar", Çev. Ç.Yosunoğlu, **Uçantürk Aylık Havacılık ve Uzay Dergisi**, Sayı 348, Mayıs 1991.
- Ziylan Aytekin, "Savunmanın Temeli AR-GE'ye Dayanır", **Ulusal Strateji**, Yıl 3, Sayı 18, 2001.
- Zwack, Peter B., "The Siege of Budapest", **MHQ, The Quarterly Journal of Military History**, Vol.: 11 / No.: 2, Winter 1999.